

JEZSUITA OKMÁNYTÁR

I/1.

Erdélyt és Magyarországot érintő iratok
1601–1606

SZEGED
1995

JEZSUITA OKMÁNYTÁR

I/1.

**ADATTÁR XVI–XVIII. SZÁZADI
SZELLEMI MOZGALMAINK TÖRTÉNETÉHEZ**

34.

**Szerkeszti
KESERÚ BÁLINT**

ISBN 963 482 088 9 0

ISBN 963 482 089 1

ISSN 0230-8495

JEZSUITA OKMÁNYTÁR

I/1.

**Erdélyt és Magyarországot érintő iratok
1601–1606**

Sajtó alá rendezte

**BALÁZS MIHÁLY, KRUPPA TAMÁS, LÁZÁR ISTVÁN DÁVID,
LUKÁCS LÁSZLÓ**

A bevezető tanulmányt írta

BALÁZS MIHÁLY

SZEGED

1995

Kiadja
a József Attila Tudományegyetem
Régi magyar irodalom tanszéke

Lektorálta
KISS ANDRÁS

Technikai munkatársak
HERNER JÁNOS
MACHAN ESZTER

Megjelent
az Európa Alapítvány támogatásával,
a Kulturális és Történelmi Emlékeink Nyilvántartása és Kiadása
Kutatási Program
keretében

TARTALOM

Bevezetés	VII
Dokumentumok jegyzéke	XX
Gyakrabban használt szakirodalom	XXX
Dokumentumok	1
Rövidítések jegyzéke	3
A kiadás elveiről	5
Mutató	611
Documenti gesuiti (1601–1606)	691
Jesuit Papers in Hungary and in Transylvania (1601–1606)	695

BEVEZETÉS

Most induló okmánytárunk a XVI. századi jezsuita forrásanyagot a teljesség igényével feltáró *Monumenta Antiquae Hungariae* folytatásaként jelenik meg. Megalapozatlan lenne ma még arról beszélnünk, hogy a XVII. századi rendkívül heterogén források közzétételében milyen eljárások lesznek célravezetőek, az azonban vállalhatónak és kitűzhetőnek látszik, hogy a század első éveinek iratanyagát (kb. Bethlen Gábor uralkodásának kezdetéig, 1613-ig) a *Monumenta* köteteiben megvalósított teljességre törekedve tegyük közzé.

A tervbe vett kötetek ugyanakkor formálisan a szegedi *Adattár* sorozatba tagolódnak be és Magyarországon jelennek meg, s ez természetesen változásokat hozott a XVI. századiakhoz képest. Ezek közül a legfontosabb az, hogy az egyes iratok élén álló tartalmi összefoglalókat és a jegyzeteket magyarul közöljük. Ez az eljárás kétségtelenül kifogásolható lehet, ám ebben az esetben nem tartjuk igazán komolynak a nemzetközi tudománytól elzárkozó provincializmus veszélyét. Az írások túlnyomó többsége végülis latin, olasz, vagy német nyelvű, s így a magyarul nem tudók által is használható és tanulmányozható, másfelől a nemzetközi tudományosságban nagy elismeréssel fogadott *Monumenta*-kötetek a szükségesnél jóval kisebb mértékben hasznosulnak az itthoni történeti kutatásokban (az oktatásról nem is beszélve), s ez indokoltá teszi, hogy magyar nyelvű kísérszövegekkel is próbáljuk elősegíteni a mostani forrásanyag minél szélesebb körű hazai hasznosulását. (A körülmények szerencsés alakulása esetén ugyanakkor a modern komputeres technika nagyon megkönnyítheti majd egy esetleges idegen nyelvű és visszafogottabban jegyzetelt változat elkészítését.)

Jelenlegi kötetünk a XVII. század első hat évének iratanyagát közli. Összeállításánál nem változtattunk – a kritikai fogadtatás szerint beválnak tekinthető – elveken, jóllehet az anyag körülhatárolása nem kis nehézségeket okozott. Ennek megfelelően felvettünk kötetünkbe minden olyan iratot, amely magyarországi vagy erdélyi jezsuita tollából származik, vagy a rend nem idevaló tagja ugyan a szerzője, de a dokumentum a megjelölt térségre vonatkozik. Ez sokszor – főleg a rendfőnök levelei esetében – csak úgy volt lehetséges, hogy nem egész iratokat, hanem csupán részleteket közlünk. Ennek az eljárásnak kétségtelen negatívuma, hogy kiemel bizonyos szövegrészleteket az eredeti kontextusból, ám az ellenkező eljárás (az ausztriai rendtartomány egészére vonatkozó rendfőnöki leveleskönyv kommentált közlése) magyarországi kutatók számára megoldhatatlan feladat lett volna. E tekintet-

A jelzetten kívül eljárásunkat talán az is indokolja, hogy Pázmány gráci téziseinek ügye olyan jól körülhatárolható külön terület, amelynek átvilágítása külön teológiai stúdiumokat igényel, ami jórészt meg is történt Óry Miklós és Szabó Ferenc munkáiban. Kiadványunk ugyanakkor ambíciózusan vezérfonal is kíván lenni a további kutatásokban, ezért az általunk újra nem közölt iratokat is besoroltuk kötetünkbe, információt adtunk a publikáció helyéről, s *minden esetben* közöltünk egy rövid tartalmi kivonatot is.

*

A magyar történelem drámai eseményeket felölelő jó félévtizede során született jezsuita, vagy jezsuita vonatkozású iratok történeti, művelődés- és egyháztörténeti hozadékának számbavétele természetesen nem lehet e bevezető tanulmány feladata, hiszen éppen azt reméljük, hogy valamelyest előkészített nyersanyagot tudunk nyújtani az e témakörrel foglalkozók számára. Nem látszik azonban indokolatlannak, hogy néhány mozzanatra külön is ráirányítsuk a figyelmet. Összességében azt mondhatjuk, hogy forrásaink nem módosítják radikálisan azt a képet, amely a jezsuiták tevékenységéről a legfrissebb nagy történeti összefoglalásokban körvonalazódott, ám sok részlettel gazdagítják, s dokumentumaink nagyon sok esetben világítanak meg eddigiekben homályban maradt összefüggéseket. Az alábbiakban tehát ezek némelyikére hívjuk fel a figyelmet oly módon, hogy először a királyi Magyarország területén végzett tevékenységükre vetünk egy pillantást, majd az erdélyi fejedelemség következik. Bár irataink sok ponton világítanak rá e két területen végzett munka összefüggéseire, s magukat az iratokat nem csoportosítottuk kétfelé, az eltérő helyzetből adódó jellegzetességek indokoltá tehetik ezt a tárgyalásmódot.

A királyi Magyarország területén a turóci prépostság javain Vágsellyén kollégium, Znióváralján pedig rezidencia működött. Az újabb dokumentumok tanúsága szerint 1601–1602-ben a jezsuiták e két központ megszilárdítására koncentráltak. Ez felölelte birtokügyeik rendezését (lásd a Pered körüli határvita iratait, vagy a falucserékre vonatkozó iratokat), s annak áttekintését is, hogy mire elegendőek gazdasági lehetőségeik. Ez utóbbi kérdéskör rendre előjön a levelezésanyagban, de ebből a szempontból különösen izgalmasnak tartjuk a 84. és a 125. iratokat, amelyek méltóak lehetnek gazdaságtörténészeink figyelmére is. Fölbukkan ugyan a kassai kollégium megalapításának terve, a rendfőnök azonban meglehetősen visszafogottan fogadja az ilyen ötleteket, s dominánsnak az az álláspont látszik, hogy elsősorban a meglévő műhelyeiket kell megerősíteniök. E megerősítés magába foglalta Vágsellyén az építkezések folytatását, a templom rendbehozatalát, temetőkert létrehozását éppúgy, mint a fegyelem megszilárdítását.

Minden összefüggés továbbra sem világos számunkra, de tény, hogy 1603 végétől kezdődően szaporodnak az expanzívabb fellépés jegyei. Az ezt kísérő belső viták sem rajzolódnak ki előttünk, de ezek meglétéről minden kétséget kizáróan tanúskodik a 129. és a 130. irat. Ezekben nem csupán Znióváralja és Vágsellye előnyeinek és hátrányainak higgadt, tárgyyszerű számbavétele a szembeötlő, hanem a helyenként szenvedélyes óvás is az elhamaragodott, túlságosan gyors sikerekre vágyó lépésektől. Ezek megfogalmazzák, hogy katolikus pártfogóikat is elveszíthetik, ha vetés nélkül akarnának aratni, ha noviciátus létrehozására törekednének, ahelyett hogy iskoláikat bővítenék, ha a magyarországi nemességet nem sikerülne meggyőzniök tevékenységükkel arról, hogy nem kizárólag rendjük, hanem az ország érdekében is tevékenykednek. A Vágsellyéről és Znióváraljáról kirajzó missziók számának megszorodása (Nedec, Olaszliszka, Sóvár, Vágtapolca – ezek mindegyikéről tartalmaz új, vagy eddig figyelembe nem vett adatokat összeállításunk) még természetesen e mérsékeltebb „vonalat” képviselők számára is elfogadható lehetett, ám tény, hogy 1604 nyaratól e megfontolások háttérbe szorultak, s történetírásunkban jól feldolgozott módon a császári politikától is ösztönzött erőszakos ellenreformáció került előtérbe. Természetesen a kassai és lőcsei fellépés már feldolgozott jezsuita iratait is tartalmazza kötetünk, így ezzel kapcsolatosan csak néhány mozzanat kiemelésére szorítkozunk. Kassával kapcsolatosan elsősorban arra, hogy a már 1601-ben odavezényelt Pázmány esetében szinte kitapintható az ambivalencia és zavarodottság. Egyfelől ki akar tartani Gonzaga főkapitány mellett, s a jezsuiták erdélyi megpróbáltatásairól érkező hírek is elszántságra készítetik, másfelől azonban idegenkedik a kemény lépésektől, a főkapitányt visszafogni igyekszik, s többször megfogalmazza eltávozási szándékát. Arról az eseménysorozatról pedig, amelynek drámai felütése volt a kassai székesegyház elvétele a protestánsoktól 1604 januárjában, ugyancsak sok új mozzanattal gyarapodik eddigi tudásunk. A válalkozás kelet-közép-európai dimenziói villannak fel abból az információból (183. irat), hogy az 1596-ban elhunyt Serédy Zsuzsanna férjének, a krakkói várnagy Janusz Osztrogskinak a segítségére számítva látják aktuálisnak jezsuita kollégium létrehozását Kassán, s annyira ez kerül most már figyelmük középpontjába, hogy ennek megalapításáig szinte vonakodva küldenek újabb jezsuitákat a városba. A mégis odaérkezett Johann Zehender tollából származik ugyanakkor a Bocskay szabadságharc első napjait bemutató hosszú beszámoló (270. irat), amely rendkívül sok izgalmas részletet tartalmaz az előzményekről is. Így megtudjuk belőle, hogy milyen „engedményekre” hajlott Belgioioso a császári parancsok végrehajtásában, hogy a növekvő ellenállást látva hajlandó lett volna azzal megelégedni, hogy a kassaiak felekezeti különállásukat megtartva járjanak el a katolikus prédikációkra. Talán szabad arra gondolnunk, hogy hasonló taktikai megfontolásokat tartalékban tartottak a többi felsőmagyarországi város esetében is, hiszen nagyon nehezen hihető,

hogy komolyan gondolhattak pl. Lőcse egy csapásra történő katolizálására. Más szempontból izgalmasak azok a levelek, amelyeket Joannes Lednicensis írt közvetlenül a lőcsei kudarc után (263., 264.). A sötét cellában szalmán didergő, de mégis elszánt jezsuita sorainak ellenpontja az a Johannes L'Abbe, aki egyszerűen kerekelt oldott a hatalmas konfliktus láttán. Olyan részletek ezek, amelyek életszerű epizódokkal egészítik ki a többnyire hagiografikus forrásokat.

A Bocskay szabadságharc következtében őrhelyeiket feladni kényszerült jezsuiták a közelebbi kollégiumokban (Bécs, Klagenfurt, Olmüic) találtak menedéket, s a harc logikájának megfelelően ellenezték, hogy a császáriak bármiféle engedményeket tegyenek a vallás ügyében a béketárgyalások során. A Carrillo távollétében – spanyolországi útja, politikai, katonai és pénzügyi támogatást sürgető tárgyalásai külön feldolgozást igényelnének – intézkedő Ferdinand Alber és mások leveleiből sok új részletről értesülünk, s láthatjuk, hogy miképpen próbálták szervező munkával, érvek kikovácsolásával erősíteni azok táborát, akik a vallás ügyében bármiféle kompromisszumot a kereszténység ügye elárulásának tekintettek. Nem lehet azt állítani, hogy politikai realitásérzékről tanúskodott volna ez a fellépés, s irataink elárulják, hogy milyen heves indulattal viseltettek az iránt az Illésházy István iránt is, aki a Bocskay oldalán állók közül talán a legtöbbet tette a kompromisszumok kimunkálása érdekében. A levelek azonban magyarázatot is szolgáltatnak erre az indulatra, hiszen világossá teszik, hogy a korábbi években nehéz sorsot megélt nagyúr nem csupán a kompromisszumok kimunkálásában volt állhatatos, hanem egyéni vagyonának gyarapításában is. Lehetséges, hogy túloznak olykor a jezsuiták tollából származó dokumentumok, de az egyéb forrásokból is megerősíthető, hogy Illésházy politikai befolyását arra is ügyesen használta fel, hogy minél többet megszerezzen a katolikus, s a jezsuitáktól elvett javadalmakból.

A magyar történelem e drámai éveiben eljátszott politikai szerep mérlegelésére természetesen nem vállalkozhatunk. A későbbi események felől nézve azonban bizvást tekinthetjük tanuló éveknek ezt az időszakot. Tanulóéveknek abban az értelemben, hogy a jezsuitáknak rá kellett jönniük arra, hogy a fegyverek árnyékában, az ellenreformáció pőréen erőszakos módszereivel nem érik el céljaikat. Ma már sokat tudunk arról, hogy milyen izgalmasan egyénien, sokszor konfliktusokat is vállalóan zajlott le ez a folyamat Pázmány esetében, de nyilván nem csupán nála történt ez meg, hiszen különben aligha lehetett volna a rend eredményes az 1608-as kompromisszummal kezdődő viszonylag konszolidáltabb évtizedekben. Innen visszatekintve tehát azt is példázhatták ezek az évek, hogy hogyan nem szabad tevékenykedniük.

Igazságtalanok lennének azonban, ha már ebben az időszakban is csupán a fellépés erőszak kísérte mozzanatait hangsúlyoznánk. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy ezekben az években is jóval színesebb, sokoldalúbb volt

a magyarországi jezsuiták tevékenysége, s állhatatosan folytatták korábbi erőfeszítéseiket a vallási és művelődési intézmények megteremtésére és fenntartására. A szakirodalom közhelye, hogy a *ratio studiorum* bevezetése után még jó ideig vonzó iskolarendszer milyen hatékony eszköz volt kezükben, s láthatjuk az iratokból, hogy ezt alkalmazták is. Nem csupán magyarországi alumnusok tanulmányait szervezték különböző külföldi katolikus intézményekben, hanem gondot fordítottak hazai iskoláik fejlesztésére is. Nyomon követhetjük erre vonatkozó erőfeszítéseiket Kassán, Királyfaluban, Vágsellyén és Znióváralján egyaránt, s nem csupán az apologetikus helyzetből írt 392. irat, hanem a belső használatra készült 129. és 130. is hangsúlyozza ennek fontosságát. Ez utóbbiak megfogalmazzák, hogy a nemesség elsősorban iskoláik miatt becsüli őket, javaslatokat tesznek a vágsellyei iskola ezt figyelembe vevő fejlesztésére. (Közben persze olyan igen érdekes mozzanatokról is értesülünk, hogy többen azért jönnek Ausztriából ide tanulni, mert itt a magyar nyelvet is elsajátíthatják.)

Nem kevésbé érdekes a Vágsellyén 1602-ben megalapított Mária kongregáció tevékenysége. Ennek létéről természetesen korábban is tudtunk, ám most közölni tudjuk 1602–1604 közötti tagjainak névsorát (253. irat), s bepilanthatunk abba is, miképpen zajlott le a római anyakongregációhoz való csatlakozása. A jezsuitákkal való szoros kapcsolata ismeretében (Pázmányt és Forró Györgyöt többször alkalmazta egyházmegyei feladatokra, házat adományozott Nyitrán a jezsuitáknak, gyakran megfordult Vágsellyén stb.) egyáltalán nem meglepő, hogy a kongregáció fő támogatója Forgách Ferenc nyitrai püspök lett, s hogy a vezérkarban ott találjuk a náluk ugyancsak gyakran megforduló Radovics Péter váci püspököt is. (Gyakori főpap látogatóik közül Szuhay István egri püspök nem szerepel valamilyen okból a névsorban.) Rendkívül érdekesek azonban a névsor további tagjai is a Vörösmarty Mihály megtérítésében szerepet játszó Keresztesi Mátétól a kalandos életű és aposztáziája után Pázmány által kiprédikált Tordai Jánosig, valamint azokig az akkor növendékekig elmenően (M. Vodopia, I. Rumer), akik később jezsuiták lettek. Mindez jól mutatja, hogy nem csupán rövidebb hosszabb kijárásaikkal, az országgyűlések fórumát is kihasználó prédikációikkal, a szentségek kiszolgáltatásával, az évkönyvekben színesen ecsetelt csodás gyógyításaikkal és ördögűzésükkel fordultak a világ felé, hanem megteremtették ennek szervezeti kereteit is, hiszen a jezsuiták védnöksége alatt tevékenykedő Mária kongregációk szerte Európában abból a célból jöttek létre, hogy szerzeteseket és világi papokat, valamint laikusokat fogjanak össze egy elmélyült és ugyanakkor igen harcosan képviselt spiritualitás jegyében. Mindenesetre egyet érthetünk az évkönyvrészlet (131/6. irat) írójával abban, hogy igen szokatlan dolog lehetett a vágsellyeiek számára, amint a zsákba öltözött, s önmagukat ostorzó kongregálisták körmenetet rendeztek a városka utcáin. Bizonyára ez a kinyílás is szerepet játszott abban, hogy a katolicizmus pozí-

ciói nem tűntek el egycsapásra a jezsuiták távozása után sem. Erről azokról az éppen egyedi érdekességük miatt Rómában megőrzött levelekből (350., 365. irat) értesülhetünk, amelyeket egy fiatal licenciátus, Joannes Ivanchan küldött Bécsbe Dobokay Sándornak, s amelyekben nem csupán arról számolt be, hogy miképpen vette fel a harcot az eretnekekkel, hanem sok eddig ismeretlen részletet közöl a Vágsellyén és Nagyszombatban történekről is.

Míg a művészettörténészek számára bizonyára hasznosak lehetnek a különféle templomokról, vagy a jezsuiták képkultuszáról szóló információk, s elszórtan találunk adatokat olvasmányaikra is, addig viszonylag kevés újdonsággal szolgál összeállításunk a kifejezetten irodalomtörténeti vizsgálódások számára. A Pázmány írói műhelyére vonatkozó adatokat már hasznosította a szakirodalom, jóllehet néhány kérdés (pl. Pázmány Istvánffynak kifejtett történetírói ars poeticája megérné az alaposabb vizsgálódást), s Kruppa Tamás kötetünk megfelelő helyén idézett tanulmánya éppen e forrásanyagra támaszkodva tudta indokolni, hogy mi tette aktuálissá Dobokay számára a Balassi által elkezdett Campianus-fordítás befejezését és megjelentetését. Érdekes háttérinformációt szolgáltat ugyanakkor a 77. irat, amelyben a rendfőnök spirituális könyvek magyar és cseh nyelvre fordítására ösztönzi a tartományfőnököt, amit talán joggal hozhatunk összefüggésbe Vásárhelyi Gergely evangéliumi elmélkedéseinek megjelentetésével. Ugyancsak reá vonatkozik a 171. irat, amelyből a Canisius-fordítás megjelentetésének körülményeiről nyerhetünk újabb adatokat. Ugyancsak ide sorolhatók a Szántó István irodalmi terveiről tájékoztató iratok (147. és 213.), amelyek közül egészen különös, hogy a Vásárhelyi-fordítással egy időben egy saját káté megjelentetését szorgalmazta.

E nyugtalan elméjű, s főnökeit újabb és újabb ötleteivel olykor elfárasztó, ám rendkívül invenciózus magyar jezsuita nevéhez fűződő igen érdekes terv felemlítésével fejezzük be a királyi Magyarországra vonatkozó szemlénket. Míg a Znióváralját vagy Vágsellyét elhagyni kényszerült társai ugrásra készen várták a visszatérés lehetőségét, addig Szántó István egy nagyobb ugrás megtételére folyamodott engedélyért. Azok a jezsuiták, akik Moszkvából az Áldimitrij cárnak a pápához intézett levelével Krakkón és Olmücon keresztül Rómába igyekeztek felébresztették benne a jóval régebből táplált érdeklődést Magna Hungaria iránt, s az energiáit Olmücon kiélni nem tudó jezsuita arra tett javaslatot, hogy fel kellene keresniök a magyarok őseit. A sajnos minden részletében nem ismert (363., 366., 387. irat) felbuzdulás újabb adatokkal gazdagítja a magyar jezsuiták történeti érdeklődésére vonatkozó, s rendszeres feldolgozást igénylő ismereteinket, jóllehet a vállalkozásból semmi sem lett, hiszen a rendfőnök eleve tartózkodó realitásérzékkel kezelte az ötletet, Áldimitrij bukása után pedig nyilván lekerült a napirendről.

A történetének közismerten igen zaklatott éveit élő erdélyi fejedelemségben a jezsuiták sorsát is nagyban meghatározták a gyakori politikai változások. Amikor az 1601 elején a kolozsvári országgyűlés Báthory Zsigmond újbóli visszahozatala mellett döntött, Kolozsvárott és Gyulafehérvárott rendelkeztek kollégiummal, s ezen kívül Nagyváradon, valamint Daróczy Ferenc birtokain tartottak fenn rezidenciát, illetve missziót. Ez a hatalomváltási kísérlet még nem hozott változást sorsukban, s ez az iratokban tükröződik is. A rendfőnöknek rendre a további jezsuiták odaküldését sürgető levelekre kellett válaszolnia, magabiztosan vitatkoznak Kolozsvár városával Kórod ügyében, noviciusokat küldenek Rómába, s bár fölmerül az erdélyi ügyeket irányító Maiorius visszahívása, ez betegsége miatt történik. Nagyváradon ugyan a török és tatár betörések riadalmat okoznak, ám a megelőző évekéhez hasonló megpróbáltatásokat nem kell elszenvedniök, s konfliktusaik elsősorban akkor keletkeznek, ha a környék protestáns nemeseinek (vagy éppen a nagy tekintélyű Ecsedi Báthory Istvánnak) a birtokain is megpróbálkoznak a katolicizmus terjesztésével.

Hamarosan meg kellett azonban tapasztalniok, hogy az erdélyi politikai változások az ő sorsukat sem hagyják érintetlenül. Thomas Maestrius leveléből (47. irat) megdöbbenő részletek tárulnak fel arról, hogy mit kellett átélniök Gyulafehérvárott, amikor 1601 augusztusában Rácz György csapatai behatoltak a városba, s Basta felülkerekedése után is szünetelt egy ideig az itteni kollégium tevékenysége. Az is kétségtelen, hogy 1602-ben sem elszenvedték csupán a jezsuiták a politikát, hanem formálni is igyekeztek azt. Különösen a később Csehországban is Báthory Zsigmond mellett maradó Marietti nevéhez köthető iratok tanúsítják, hogy szerepet játszottak a Rudolf és az Erdélyt hamarosan végleg elhagyó fejedelem közötti megegyezés kimunkálásában, s így Erdély Basta kezére juttatásában. Ezt még akkor is hangsúlyoznunk kell, ha ezt a politikai szerepet kisebbnek látjuk is annál, mint amit az 1590-es évek nagy fordulataiban betöltöttek, s másfelől kissé óvatosabbak is voltak, hiszen teljes egészében sohasem írták le politikailag még Báthory Zsigmondot sem. (Ennek persze meglehetősen illuzórikus felbukkanása volt az a terv, hogy őt vegyék elő ismét Bocskay ellenében.)

Az mindenesetre világosan látszik iratainkból, hogy Basta hatalomra kerülése után új, az eddigieknél jóval merészebb elképzelések fogalmazódnak meg Erdély katolizálására. Nyilván nem véletlen, hogy ekkor – 1602 végén – valósul meg Maiorius régóta tervezett római útja, amelynek során igen részletesen kimunkálták a további teendőket. A 126–130. iratok rendkívül fontos, s további tanulmányozást igénylő információkat tartalmaznak erről. Külön is említésre méltó azonban, hogy elképzeléseik sarkalatos pontja volt az erdélyi katolikus püspökség helyreállítása. Ez mutatja, hogy a jezsuiták tökéletesen tisztában voltak azzal, hogy saját érdekükben is meg kell szüntetniök azt a helyzetet, mely szerint a katolicizmus ügyét védelmező, s intézményteremtő

erőként csak ők vannak jelen Erdélyben, hiszen ez jogi és politikai értelemben is nehézségek sorozatát okozta. Nem álltak meg azonban ennek kezdeményezésénél, hanem részletesen kidolgozták, miként kell az állami és egyház intézményrendszer egészében kulcsszerephez juttatni a katolikusokat: katolikus császári megbízottak irányítják a városokat, a városi tanácsstagok fele katolikus, a kórházakat katolikusok felügyelik stb. Ki is mondják, hogy az Erdélyben gyökeret vertek közül legalább a kálvinisták, ariánusok és szombatosok eretnekségét meg kell szüntetni. Legalább ennyire fontos azonban, hogy ezek a helyenként szinte fellengzősen nagy léptékű, s hatalmasat markoló elképzelések nagyon is meggondolt gyakorlati lépésekkel párosultak. Számba vették, hogy az erdélyi katolikus urak közül kiket kell megszólítani a pápának, maga a rendfőnök is egy egész sorozat levelet írt a kulcsfontosságú személyeknek, (134–139. irat), jelentősen megnövelik a jezsuiták számát, s a rajnai és a német rendtartományból is újabb erőket irányítanak oda, miközben újra fölmerül Pázmány Erdélybe küldésének régebbi ötlete is. Roppant izgalmasan derül ki persze az iratokból, hogy mindez nem ment belső viták nélkül, legalábbis ezt sugallják Argenti – igaz a tragikus kolozsvári események után – Krakkóból írott levelei (167., 168. irat), aki aggodalmasnak, s ellenfeleiket provokálónak tartotta a külsőségekben is fennhéjázó fellépést.

A tervek megvalósítását persze lehetetlenné tette az erdélyi politika újabb fordulata, Székely Mózes fejedelemmé választása, amelynek következtében először Gyulafehérvárt kellett elhagyniuk, majd bekövetkezett kiűzetésük Kolozsvárról, s a jezsuita kollégium lerombolása, amelynek során egy társuk mártírhálált szenvedett. Az Argenti által részletesen elmesélt megrázó kolozsvári események ismertetése természetesen nem lehet feladatunk, hiszen ez nagyon részletes, minden forrást megszólaltató tanulmányt igényelne. Ennek értelmeznie kell majd azokat a különbségeket is, amelyek Argenti nagy elbeszélő műve s a rendfőnöknek írt bizalmas jelentései között kimutathatók. Egyetlen mozzanat megemlítése azonban föltétlen szükségesnek látszik. A jezsuitákat a város kapujához vezető Toroczka Máté és Argenti párbeszédéből az derül ki, hogy a kolozsváriak tudtak a város katolizálására vonatkozó tervekről, s itt előkerül annak a nyomtatott pápai brévének az ügye is, amelyről sajnos nem rendelkezünk példánnyal.

Az emberéletet is követelő megrázkódtatások után azonban 1603 szeptemberében az újabb politikai fordulat vissza helyezi őket eddigi központjaikba, s hozzáláthatnak a hosszú távúnak gondolt berendezkedéshez. Azt, hogy valóban mérséklő szerepet játszottak-e Krauseneck és Basta megtorló intézkedései során, mint Argenti állítja, a további kutatásoknak kell eldönteniök. Tény azonban, hogy kulcsszerepet kapnak a Rudolf császár által megfogalmazott katolizálási tervekben (175. irat), amit csak elmélyít, hogy talán az alkalmas személy hiánya, talán más okok következtében továbbra sem nevez-

nek ki katolikus püspököt Erdélybe. (A 246. irat arról tanúskodik, hogy Rómában még 1604 augusztusában sem gondoltak a püspökség betöltésére, hiszen a jezsuiták fontos meghatalmazásokat kaptak.) Megszerzik az eretnekek intézményeit Gyulafehérvárott és Kolozsvárott, visszaszerzik és bővítik birtokaikat, rendezik soraikat. Ennek félreérthetetlen jele volt, hogy 1604 elején sor került Carrillo tartományfőnök régóta napirenden tartott erdélyi vizitációjára, aki a korábbi konfliktusok kulcsszereplőjét, Maiorist ki is vitte magával Kassára.

Tevékenységük néhány mozzanatára majd az alábbiakban térek ki, most az eseménytörténetnél maradvárra hívom fel a figyelmet, hogy az 1604 végétől erdélyi vonatkozásban nagyon megritkuló forrásaink is (a Bocskay szabadságharc idején csaknem teljesen el voltak vágva Bécstől és Rómától) nagyon sok információt tartalmaznak újabb kiűzetésük politikai hátterére, az ezt kísérő alkudozásokra vonatkozóan. Argenti művében nyomon követhetjük a kolozsvári tanács alkuit Bocskayval, amelynek eredményeképpen 1605 júliusában kénytelenek voltak elhagyni a várost, hogy aztán 1606 végéig a missziós államként működő Kolozsmonostoron tevékenykedjenek. Valamivel szerencsésebben alakult a sorsuk Gyulafehérvárott, amelynek Bocskay kezére kerülése után elvették ugyan tőlük a székesegyházat, s egy ideig szüneteltették is itteni munkájukat, de később visszatértek, s 1606 októberéig jelen voltak a városban. A Bocskay szabadságharc idején ostrom alatt álló Nagyváradra beszorult három jezsuita ott marad egészen a vár 1606 novemberében történt feladásáig.

Megfigyelhetjük azonban azt is, hogy a Kolozsvárról, illetőleg Gyulafehérvárról való eltávolításuk újabb, többnyire persze rövid ideig működő missziós állomások létrejöttét eredményezte. Amint az 1570-es 1580-as években a városi központokban már nem tolerált radikális antitrinitáriusok, úgy találtak menedéket most a jezsuiták a különböző nemesi birtokokon. Így azon a Gerenden, amely két évtizeddel azelőtt még az erdélyi antitrinitarizmus fontos fészke volt, most Sarmasághy Zsigmond támogatását élvezve, többször berendezkedtek. De ugyanilyen fontos ideiglenes állomáshelyük volt a Bogáthyak birtokolta Görgény is. Rajta tartották szemüket ugyanakkor a partiumi katolicizmus fontos somlyói központján is, s az itt lezajlott felekezeti küzdelmekről nagyon fontos információkat örökített meg Argenti. Ugyanez mondható el a menekülésük során többször érintett Székelyföldről, amelynek katolikus papjait folyamatosan támogatásban részesítették, s mindkét kolozsvári kiűzetésük során kegyes könyveket hagytak rájuk.

E missziók patrónusai az erdélyi politikai élet jelentékeny személyiségei voltak, s irataink sok új információt tartalmaznak mind róluk, mind az erdélyi katolicizmus további főúri, vagy a városok patriciusai közül kikerült képviselőiről. Az említetteken kívül Sennyey Pongrác, Kendy István, vagy a kolozsvári polgár Bornemisza Gergely és Trauzner Lukács pályája új

mozzanatokkal gazdagodik, s további – az előzményeket is feltáró – tanulmányokra vár annak bemutatása, hogy miképpen próbáltak ezek összhangot teremteni – a körülmények szorításában változó – politikai és vallási orientációjuk között. Azt azonban máris lehet hangsúlyoznunk, hogy sokuknál katolikus voltak, s az egyedüli erdélyi katolikus intézmény, a jezsuita rend támogatása közel sem jelentette a makacs kitartást a Habsburgok mellett, sőt éppen az e tekintetben állhatatos, s a száműzetést is vállaló Sennyey Pongrácot és Kornis Boldizsárt kell kivételeknek tartanunk. E kirajzolódó pályaképek közül a legrészletesebb kétségtelenül a szász polgárból tanácsúrrá lett Trauzner Lukácsé, akinek katolizálását rendkívüli ravaszsággal szervezték meg a jezsuiták, s aki vallási és politikai értelemben is rendkívül komoly szerepet játszott a Bocskay szabadságharc idején is.

Az eseménytörténeten túlmenően természetesen információkat kapunk a jezsuiták mindennapos tevékenységéről, s arról, hogy miképpen próbáltak versenyre kelni az eretnek tartomány intézményeivel. Így iskoláikról is, amelyek azonban meglehetősen akadozva működhettek csupán. Gyulafehérvárott például 1601-ben csupán két elemi osztályuk volt, s később sem virágozhattott ki az iskola, hiszen 1603-ban egy világi ifjú tanított benne. Kolozsvárott 1601-ben öt alsó és egy filozófiai osztályt működtettek, míg 1604-ből három osztályra és 260 diákra van adatunk. Nem volt folyamatos a római pénzbeli támogatást nélkülöző pápai szeminárium működése sem, amelyet 1602. január 14-én – ismeretlen okok miatt – feloszlattak (280. irat), s hogy mennyire fontosnak tartották a külföldi iskoláztatást azt az is bizonyítja, ahogyan Sennyey István iskoláztatásának megszervezésében résztvettek (329., 381. irat), vagy ahogyan Argenti méltatja a frissen megtérített Perneszy Erzsébet korábbi protestáns ifjakat németországi peregrinációjukban támogató tevékenységét. (A Szilvásy Boldizsárné Perneszy Erzsébet áttérítéséről, ennek hátteréről leírtak egyébként ugyancsak külön feldolgozást igényelnek.)

Diadalmas hónapjaikban ugyanakkor szinte megtervezetten törekedtek arra, hogy láthatóvá és hallhatóvá tegyék a katolikus spiritualitás jelenlétét. Kolozsvárott – ahol elvették az unitáriusoktól a főtemplomot, a parókiát és az iskolát, s ahol betiltották az unitárius szertartásokat is – nem csupán a templomban állítottak fel díszes oltárokat, hanem látványos úrnapi körmenetet is rendeztek, s minden alkalmat megragadtak arra, hogy a látvánnyal is vonzóvá tegyék a katolikus hitet. Ők maguk nyilván erre is visszavezették térítéseiket, amelyekről azonban a későbbiekben kiderült, hogy inkább megingások voltak. Ezek között azonban nagyon nevezetéseket is találunk, a fent említetteken kívül például Toroczkai Máté unitárius püspök fiáét, akit apja hiába próbált erőszakkal távol tartani a jezsuitáktól.

A gyónáson, s a további szentségek kiszolgáltatásán túl a protestáns környezetben természetesen különösen nagy súlyt helyeztek a prédikációkra. Gondoskodtak arról, hogy Kolozsvárott németül és magyarul is elhangoz-

zanak a szentbeszédék. A magyar prédikátor egyébként 1604–1605-ben az a Káldy György volt, aki később a jezsuiták közül először jelentetett meg nyomtatásban magyar nyelvű prédikációs kötetet. Nála ráadásul ki is mutatathatók a kolozsvári időszak reminiszcenciái a kinyomtatott prédikációkban, s az egyik esetében (347. irat 4. jegyzet) még az is kitapintható, hogy miképpen polemizáltak egymással 1605 elején a szószékről a katolikusok és az unitáriusok. A lelkekért való versengés igen figyelemreméltó mozzanata ez, s az időpontja sem mellékes. Valóságos versengés ugyanis csak a város Bocskayhoz való átállását megelőző, amorf és bizonytalan helyzetben folyt a katolicizmust képviselő jezsuiták és az unitáriusok között, hiszen ezt megelőzően az unitáriusok, ezt követően pedig a jezsuiták számára volt betiltva vallásuk nyilvános gyakorlása.

Befejezésül említsük meg, hogy kötetünk sok új információt szolgáltat a legszélesebben felfogott művelődéstörténeti kutatások számára. Új mozzanatok válnak ismertté a kolozsvári jezsuiták könyvtárának sorsáról, a fontosabb erdélyi centrumok intézményeiről, vagy éppen épületeiről, gondoljunk csak a gyulafehérvári székesegyházban (47. irat) vagy a kolozsvári főtemplomban történtek leírására. Mindez talán méltó a művészettörténészek figyelmére is, éppúgy, mint az, hogy 1606-ban immár Kolozsmonostoron Bocskay végleges ítéletére várva Loyolai Szent Ignác és Xavéri Szent Ferenc képét festik meg.

*

Végezetül szeretnék köszönetet mondani a szegedi egyetem I. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke munkaközösségének a kötet munkálatai során nyújtott támogatásért. Külön köszönet illeti Font Zsuzsát és Keserű Bálintot hasznos tanácsaiért, Latzkovits Miklóst nehéz olvasati problémák megoldásáért, Hoffmann Gizellát és Keserű Gizellát a mutató elkészítéséhez nyújtott segítségükért.

Az utolsó köszönő szó pedig legyen azé a Machan Eszteré, akinek türelme és lankadatlan szorgalma nélkül e kiadvány sohasem készülhetett volna el.

DUKUMENTUMOK JEGYZÉKE

1601

1. A társaság helyzete Erdélyben, Kolozsvár, jan. 1.	7
2. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, jan. 6.	9
3. Kabos István — Claudio Acquaviva, Kolozsvár jan. 20.	10
4. Nyáry Pál bizonyáglevelé, Várad jan. 26.	12
5. Náprági Demeter — erdélyi követek, Prága, jan.	13
6. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, febr. 10.	15
7. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, febr. 22.	16
8. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, febr. 24.	16
9. Ismeretlen — Maria Chiristierna, febr. 24.	18
10. Claudio Acquaviva — Joannes Zanitius, Róma, márc. 10.	21
11. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, márc. 31.	22
12. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, márc. 31.	23
13. Claudio Acquaviva — Forró György, Róma, márc. 31.	24
14. Claudio Acquaviva — Nagy János, Róma, márc. 31.	25
15. Claudio Acquaviva — Leonardus Classovitus, Róma, márc. 31.	25
16. Balthasar Fuchsius — Antonio Possevino, Nakoli, ápr. 5.	26
17. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, ápr. 14.	27
18. A kolozsvári jezsuiták tiltakozó levele, Kolozsvár ápr. 20.	28
19. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, jún. 2.	29
20. Claudio Acquaviva — Pázmány Péter, Róma, jún. 9.	30
21. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, jún. 9.	31
22. Claudio Acquaviva — Joannes Rivulinus, Róma, jún. 16.	32
23. Claudio Acquaviva — Forró György, Róma, jún. 16.	33
24. Claudio Acquaviva — Vásárhelyi Gergely, Róma, jún. 16.	34
25. Claudio Acquaviva — Marcus Scisciensis, Róma, jún. 16.	34
26. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, júl. 7.	35
27. Joannes Molardt — vágsellyei jezsuiták, Komárom, júl. 28.	36
28. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, aug. 4.	37
29. Forró György — Claudio Acquaviva, Vágsellye, aug. 6.	38
30. Basta oltalomlevele, Kolozsvári tábor, aug. 12.	39
31. Pázmány Péter — Claudio Acquaviva, Kassa, aug. 25.	40
32. Utasítás a tábori misszióba rendelt jezsuitáknak, Bécs, aug.	42
33. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, szept. 1.	44
34. Claudio Acquaviva — Joannes Rivulinus, Róma, szept. 1.	44
35. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, szept. 1.	45
36. Rudolf császár — vágsellyei rektor, Prága, szept. 7.	46
37. Rudolf császár — znióváraljai jezsuiták, Prága, szept. 7.	48
38. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, szept. 15.	49
39. Magyar kamara — znióváraljai jezsuiták, Pozsony, szept. 17.	49
40. Pázmány Péter — Claudio Acquaviva, Kassa, szept. 19.	50
41. Ferdinánd Alber — Claudio Acquaviva, szept. 24.	52

42. Szepesi kamara — Mátyás főherceg, Kassa, szept. 26	53
43. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, szept. 29.	54
44. Claudio Acquaviva — Forró György, Róma, okt. 6.	55
45. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, okt. 6.	55
46. Claudio Acquaviva — Pázmány Péter, Róma, okt. 6.	56
47. Thomas Maestrius — Claudio Acquaviva, Bécs, okt. 7.	57
48. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, okt. 8.	62
49. Claudio Acquaviva — Vásárhelyi Gergely, Róma, okt. 13.	63
50. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, okt. 13.	64
51. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, okt. 13.	65
52. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, okt. 20.	65
53. Hethesi Pethe Márton — Cinzio Aldobrandini, Pozsony, okt. 26.	66
54. Ferdinand Alber — Claudio Acquaviva, Székesfehérvár, okt. 28.	67
55. Claudio Acquaviva — Filippo Spinelli, Róma, nov. 8.	69
56. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, nov. 10.	70
57. Claudio Acquaviva — Thomas Maestrius, Róma, nov. 10.	71
58. Ferdinand Alber — Claudio Acquaviva, Bécs, nov. 16.	72
59. Bartholomeus Viller — Claudio Acquaviva, Grác, nov. 26.	73
60. Vágsellyei jezsuiták — szepesi kamara, Vágsellye, nov. 30.	75
61. Báthory Zsigmond — Petrus Maiorius, Torda, dec. 3.	75
62. Claudio Acquaviva — Vásárhelyi Gergely, Róma, dec. 8.	76
63. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, dec. 8.	77
64. Claudio Acquaviva — Bartholomeus Viller, Róma, dec. 15.	77
65. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, dec. 22.	78
66. Pázmány Péter — Claudio Acquaviva, Kassa, dec. 31.	79
67. Évkönyvrészlet — Tábori misszió	81
68. Beszámoló a székesfehérvári eseményekről	82
69. Évkönyvrészlet — Vágsellye	84
70. Évkönyvrészlet — Znióváralja	91

1602

71. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, jan. 19.	95
72. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, jan. 19.	95
73. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, febr. 2.	97
74. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, febr. 16.	97
75. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, márc. 9.	98
76. Claudio Acquaviva — Petrus Dionantius, Róma, márc. 9.	99
77. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, márc. 9.	99
78. Petrus Maiorius — Náprági Demeter, Kolozsvár, márc. 10.	100
79. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, márc. 16.	101
80. Claudio Acquaviva — Joannes Zanitius, Róma, márc. 16.	102
81. Claudio Acquaviva — Joannes Fullerus, Róma, márc. 16.	102
82. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, márc. 16.	103
83. Lévay Nagy János és István ajándéklevele, Kolozsvár, márc. 20.	103
84. Joannes Werner — Claudio Acquaviva, márc. 29.	104
85. Báthory Zsigmond — Kolozsvári János, Gyulafehérvár, ápr. 15.	109
86. Báthory Zsigmond birtokmegegyezés irata, Gyulafehérvár, ápr. 15.	109
87. Báthory Zsigmond — Petrus Maiorius, Gyulafehérvár, ápr. 16.	110

88. Báthory Zsigmond fejedelem adománylevele, Gyulafehérvár, ápr. 25.	112
89. Báthory Zsigmond — Antonio Marietti, Gyulafehérvár, ápr.	113
90. Báthory Zsigmond — Antonio Marietti, Gyulafehérvár, máj.	116
91. A kolozsmonostori konvent átirata, Gyulafehérvár, jún. 23.	117
92. A kolozsmonostori konvent tanúságlevele, Kolozsmonostor, jún. 28.	118
93. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, jún. 29.	120
94. Claudio Acquaviva — Joannes Zanitius, Róma, júl. 6.	121
95. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, júl. 6.	122
96. Claudio Acquaviva — Nagy János, Róma, júl. 6.	122
97. Claudio Acquaviva — Joannes Rivulinus, Róma, júl. 6.	123
98. Giorgio Basta oltalomlevele, Nagyszeben, júl. 25.	124
99. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, aug. 10.	124
100. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, aug. 10.	125
101. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, aug. 10.	126
102. Giorgio Basta nyílt parancsa, Alsóárpási tábor, aug. 11.	126
103. Giorgio Basta adománylevele, Medgyes, aug. 25.	127
104. Giorgio Basta adománylevele, Medgyes, aug. 25.	128
105. Antonio Marietti — Rudolf császár, Prága, aug.	129
106. Bedegi Nyáry Pál tanúságlevele, Nagyvárad, szept. 16.	131
107. Petrus Maiorius — Mátyás főherceg, Kolozsvár, szept. 18.	133
108. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, szept. 28.	134
109. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, szept. 28.	135
110. Claudio Acquaviva — Káldy Márton, Róma, szept. 28.	136
111. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, szept. 28.	136
112. Claudio Acquaviva — Szántó István, Róma, okt. 26.	137
113. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, okt. 26.	138
114. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, nov. 9.	138
115. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, nov. 23.	139
116. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, dec. 15.	139
117. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, dec. 21.	140
118. Claudio Acquaviva — Kőrösi Ferenc, Róma, dec. 21.	141
119. Claudio Acquaviva — Ladó Bálint, Róma, dec. 21.	142
120. Giorgio Basta — Kolozsvár város tanács, Gyulafehérvár, dec. 23.	142
121. Claudio Acquaviva — Joannes Zanitius, Róma, dec. 28.	143
122. Claudio Acquaviva — Simon Bratuli", Róma, dec. 28.	144
123. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, dec. 28.	145
124. Giorgio Basta — Kolozsvár város tanács, Gyulafehérvár, dec. 31.	146
125. Utasítás a vágssellyei officiális számára, Vágssellye	147
126. Jezsuita javaslat Cinzio Aldobrandini bíborosnak	150
127. Jezsuita javaslat Cinzio Aldobrandini bíborosnak	153
128. Jezsuita javaslat Erdély ügyében	155
129. Ismeretlen szerző a vágssellyei kollégium ügyében	157
130. Joannes Zanitius — Alphonso Carrillo, Znióvárálja	160
131. Évkönyvrészlet — Vágssellye	166
132. Évkönyvrészlet — Znióvárálja	171

1603

133. Marcellus Lantes protonotárius nyilatkozata, Róma, jan. 2.	174
134. Claudio Acquaviva — Szuhay István, Róma, jan. 15.	175
135. Claudio Acquaviva — Giorgio Basta, Róma, jan. 15.	176
136. Claudio Acquaviva — Sennyey Pongrác, Róma, jan. 15.	177
137. Claudio Acquaviva — Rudolf császár, Róma, jan. 15.	178
138. Claudio Acquaviva — Báthory Zsigmond, Róma, jan. 15.	178
139. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, jan. 15.	179
140. Claudio Acquaviva — Kőrösi Ferenc, Róma, jan. 15.	180
141. Claudio Acquaviva — Káldy Márton, Róma, jan. 15.	181
142. Claudio Acquaviva — Gisbertus Schevichavius, Róma, jan. 15.	181
143. Claudio Acquaviva — Forgách Ferenc, Róma, jan. 15.	182
144. Ismeretlen — császári biztosok, Gyulafehérvár, febr.	183
145. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, febr. 22.	185
146. Claudio Acquaviva — Szántó István, Róma, febr. 22.	185
147. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, febr. 22.	186
148. Basta útlevele Káldy Márton részére, Gyulafehérvár, febr. 24.	188
149. Claudio Acquaviva — Joannes Zanitius, Róma, márc. 15.	188
150. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, márc. 15.	189
151. Oliverius Manaraeus tanúságlevele, Brüsszel, márc. 18.	190
152. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, ápr. 6.	191
153. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, ápr. 26.	192
154. Claudio Acquaviva — Laurentius Bruyckerius, Róma, ápr. 26.	193
155. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, ápr. 26.	193
156. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, máj. 10.	194
157. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, máj. 10.	195
158. A nagyváradi hiteleshely alkulevele, Nagyvárad, máj. 21.	196
159. A nagyváradi hiteleshely alkulevele, Nagyvárad, máj. 27.	197
160. Claudio Acquaviva — Joannes Reynelius, Róma, jún. 14.	198
161. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, jún. 14.	199
162. A nagyváradi hiteleshely alkulevele, Nagyvárad, jún. 24.	199
163. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, júl. 19.	201
164. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, júl. 19.	201
165. Claudio Acquaviva — Giovanni Argenti, Róma, aug. 9.	202
166. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, aug. 9.	203
167. Giovanni Argenti — Claudio Acquaviva, Krakkó, aug. 15.	203
168. Giovanni Argenti — Claudio Acquaviva, Krakkó, aug. 16.	204
169. Rudolf császár — Hethesi Pethe Márton, Prága, aug. 21.	204
170. Claudio Acquaviva — Giorgio Basta, Róma, aug. 23.	205
171. Rudolf császár — vágsellyei jezsuiták, Prága, szept. 12.	206
172. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, szept. 13.	208
173. Rudolf császár megerősítő irata, Prága, szept. 18.	209
174. Giorgio Basta Kolozsvár tanácsának, Marzsinai tábor, okt. 2.	211
175. Rudolf császár — znióváraljai jezsuiták, Prága, okt. 28.	212
176. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, nov. 1.	213
177. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, nov. 1.	214
178. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, nov. 1.	214
179. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, nov. 1.	215
180. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, dec. 2.	216

181. Claudio Acquaviva — Antonio Marietti, Róma, dec. 2.	217
182. A kolozsmonostori konvent tanúságlevele, Kolozsmonostor, dec. 19.	217
183. Claudio Acquaviva — nyitrai káptalan, Róma, dec. 27.	219
184. Claudio Acquaviva — esztergomi káptalan, Róma, dec. 27.	220
185. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, dec. 27.	221
186. Claudio Acquaviva — Pethe Márton, Róma, dec. 27.	221
187. Évkönyvrészlet — Vágsellye	222
188. Évkönyvrészlet — Znióvárálja	228
189. Argenti, De Societate — Erdély	230
190. Argenti, De Societate — Gyulafehérvár	258
191. Argenti, De Societate — belgiumi misszió	260
192. Argenti, De Societate — Székelyföld	262

1604

193. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, jan. 3.	264
194. Giorgio Basta — kolozsvári tanács, Kolozsvár, jan. 6.	265
195. Alphonso Carrillo — Cinzio Aldobrandini, Kassa, jan. 8.	265
196. Alfonso Carrillo — Szuhay István, Kassa, jan. 8.	266
197. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, jan. 31.	268
198. Claudio Acquaviva — Gisbertus Schevichavius, Róma, jan. 31.	269
199. Claudio Acquaviva — Pázmány Péter, Róma, jan. 31.	269
200. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, jan. 31.	270
201. Várad katolikusok — Alphonso Carrillo, Nagyvár, jan.	271
202. Giorgio Basta — kolozsvári tanács, Kolozsvár, febr. 8.	272
203. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, febr. 14.	273
204. Claudio Acquaviva — Giorgio Basta, Róma, febr. 14.	274
205. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, febr. 14.	275
206. A kolozsmonostori konvent hitlevele, Kolozsmonostor, febr. 16.	276
207. Giorgio Basta — Kolozsvár tanács, Kolozsvár, febr. 20.	277
208. Belgioioso — Mátyás főherceg, Kassa, febr. 21.	278
209. Giovanni Argenti — Claudio Acquaviva, Kolozsvár, márc. 10.	279
210. Claudio Acquaviva — Gisbertus Schevichavius, Róma, márc. 20.	281
211. Claudio Acquaviva — Joannes Decker, Róma, márc. 20.	281
212. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, márc. 20.	282
213. Claudio Acquaviva — Szántó István, Róma, márc. 20.	283
214. Claudio Acquaviva — Petrus Dionantius, Róma, márc. 20.	283
215. Claudio Acquaviva — Alárd Mihály, Róma, márc. 20.	284
216. Claudio Acquaviva — Káldy Márton, Róma, márc. 20.	285
217. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, márc. 20.	286
218. Claudio Acquaviva — Gisbertus Schevichavius, Róma, márc. 20.	287
219. Claudio Acquaviva — Pázmány Péter, Róma, márc. 20.	288
220. Pázmány György tanúságlevele, máj. 8.	288
221. VIII. Kelemen brévéje Belgioiosónak, Róma, máj. 10.	289
222. VIII. Kelemen brévéje Rudolf császárnak, Róma, máj. 10.	290
223. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, máj. 10.	290
224. Claudio Acquaviva — Petrus Maiorius, Róma, máj. 10.	291
225. Claudio Acquaviva — Giovanni Belgioioso, Róma, máj. 10.	292
226. Cinzio Aldobrandini — Giovanni Stefano Ferreri, Róma, máj. 17.	293

227. A kolozsvári tanács tiltakozó levele, Kolozsmonostor, máj. 18.	294
228. Claudio Acquaviva — Simon Bratulić, Róma, máj. 22.	296
229. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, máj. 22.	297
230. A nagyvárad konvent tanúságlevele, Nagyvárad, máj. 25.	298
231. Claudio Acquaviva — Giovanni Argenti, Róma, máj. 29.	299
232. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, máj. 29.	300
233. A nagyvárad konvent tanúságlevele, Nagyvárad, jún. 4.	300
234. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, jún. 20.	302
235. Claudio Acquaviva — Pázmány Péter, Róma, jún. 20.	302
236. Giovanni Argenti — Alphonso Carrillo, Kolozsvár, jún.	302
237. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, júl. 3.	303
238. Claudio Acquaviva — Joannes Decker, Róma, júl. 3.	304
239. Claudio Acquaviva — Giovanni Argenti, Róma, júl. 3.	304
240. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, júl. 24.	304
241. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, júl. 31.	305
242. Claudio Acquaviva — Joannes Zehender, Róma, júl. 31.	306
243. Claudio Acquaviva — Marcus Scisciensis Pitačić, Róma, júl. 31.	307
244. VIII. Kelemen — Szuhay István, Róma, aug. 7.	307
245. Giovanni Ferreri — Cinzio Aldobrandini, Prága, aug. 16.	308
246. VIII. Kelemen brevéje az erdélyi jezsuitáknak, Róma, aug. 18.	310
247. Római Mária kongregáció — vágsellyei kongregáció, Róma, aug. 25.	313
248. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, aug. 28.	314
249. Claudio Acquaviva — Gisbertus Schevichavius, Róma, aug. 28.	315
250. Claudio Acquaviva — vágsellyei Mária kongregáció, Róma, aug. 29.	315
251. Claudia Acquaviva — vágsellyei Mária Kongregáció, Róma, aug. 29.	316
252. Claudio Acquaviva — vágsellyei Mária kongregáció, Róma, aug. 29.	318
253. A vágsellyei Mária kongregáció névsora	320
254. Claudio Acquaviva — Forgách Ferenc, Róma, szept. 4.	322
255. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, szept. 4.	323
256. Claudio Acquaviva — Giovanni Argenti, Róma, szept. 4.	324
257. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, szept. 4.	324
258. Joannes Zehender — Melchior Khlesl, Kassa, szept. 9.	325
259. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, szept. 18.	327
260. Hethesi Pethe Márton adománylevele, szept. 21.	328
261. Császári biztosok — gyulafehérvári jezsuiták, Kolozsvár, okt. 5.	330
262. Giovanni Ferreri — Cinzio Aldobrandini, Prága, okt. 11.	332
263. Joannes Lednicensis — Joannes Decker, Szepes, okt. 12.	332
264. Joannes Lednicensis — Alphonso Carrillo, Szepes, okt. 12.	334
265. Torday Márton kamaraispán nyilatkozata, Torda, okt. 22.	335
266. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, okt. 23.	336
267. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, nov. 6.	336
268. VIII. Kelemen — Rudolf császár, Róma, nov. 10.	337
269. VIII. Kelemen — Báthory Zsigmond, Róma, nov. 10.	338
270. Johann Zehender — Claudio Acquaviva, Olmüc, nov. 21.	338
271. Claudio Acquaviva — Bartholomeus Viller, Róma, dec. 11.	347
272. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, dec. 18.	348
273. Claudio Acquaviva — Gisbertus Schevichavius, Róma, dec. 18.	349
274. Claudio Acquaviva — Joannes Decker, Róma, dec. 18.	350
275. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, dec. 18.	350
276. Claudio Acquaviva — Giovanni Argenti, Róma, dec. 18.	351

277. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, dec. 23.	351
278. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, dec. 23.	352
279. Claudio Acquaviva — Szalay István, Róma, dec. 23.	353
280. Káldy Márton följegyzései	354
281. Évkönyvrészlet — Znióváralja	355
282. Évkönyvrészlet — Olaszliszka	358
283. Évkönyvrészlet — Vágsellye	363
284. Évkönyvrészlet — Kassa	371
285. Évkönyvrészlet — Lőcse	377
286. Évkönyvrészlet — Sóvár	382
287. Évkönyvrészlet — Vágtapolca	385
288. Argenti, De Societate — Erdély	386
289. Argenti, De Societate — Gyulafehérvár	405
290. Argenti, De Societate — Fogaras	407

1605

291. Berethes Máté kiváltságlevele, Vágsellye, jan. 1.	409
292. Vágsellyei jezsuiták — Rudolf császár	410
293. Claudio Acquaviva — Giovanni Argenti, Róma, febr. 1.	412
294. Istvánffy Miklós — Pázmány Péter, Pozsony, febr. 1.	413
295. Claudio Acquaviva — Bartholomaeus Viller, Róma, febr. 19.	414
296. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, febr. 19.	415
297. Claudio Acquaviva — Johannes Zehender, Róma, márc. 12.	415
298. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, márc. 12.	417
299. Claudio Acquaviva — Petrus Dionantius, Róma, márc. 19.	417
300. Claudio Acquaviva — Bartholomaeus Viller, Róma, márc. 19.	418
301. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, márc. 19.	419
302. Claudio Acquaviva — Forgács Zsigmond, Róma, márc. 19.	419
303. Claudio Acquaviva — Szalay István, Róma, márc. 19.	420
304. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, márc. 19.	420
305. Pázmány Péter — Roberto Bellarmino, Grác, márc. 25.	421
306. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, márc. 26.	422
307. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, ápr. 2.	423
308. Claudio Acquaviva — Joannes Zanitius, Róma, ápr. 2.	424
309. Claudio Acquaviva — Nagy János, Róma, ápr. 2.	424
310. Claudio Acquaviva — Bartholomaeus Viller, Róma, ápr. 2.	425
311. Claudio Acquaviva — Giovanni Argenti, Róma, ápr. 2.	426
312. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, ápr. 2.	426
313. Pázmány Péter — Sennyey Pongrác, Grác, ápr. 4.	427
314. Bocskay István — Gyulafehérvár polgárai, Szerencs, ápr. 6.	428
315. Claudio Acquaviva — Bartholomaeus Viller, Róma, máj. 21.	429
316. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, máj. 21.	429
317. Roberto Bellarmino — Pázmány Péter, Róma, máj. 30.	430
318. Giovanni Argenti — Ladó Bálint, Kolozsvár, jún. 22.	431
319. Bocskay István — kolozsvári jezsuiták, Kassa, júl. 7.	431
320. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, júl. 16.	432
321. Claudio Acquaviva — Georgius Mysius, Róma, júl. 16.	433
322. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, júl. 16.	433

323. Giacomo Serra — Scipione Borghese, Bécs, szept. 3.	434
324. Claudio Acquaviva — Bartholomaeus Viller, Róma, szept. 10.	435
325. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, szept. 10.	436
326. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, szept. 10.	436
327. Claudio Acquaviva — Pázmány Péter, Róma, szept. 10.	437
328. Claudio Acquaviva — Nagy János, Róma, szept. 10.	438
329. Claudio Acquaviva — Johannes Zehender, Róma, szept. 10.	438
330. Claudio Acquaviva — Bartholomaeus Viller, Róma, okt. 29.	439
331. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, okt. 29.	440
332. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, nov. 26.	440
333. Claudio Acquaviva — Nagy János, Róma, nov. 26.	441
334. Claudio Acquaviva — Theophilus Crysteccus, Róma, dec. 3.	442
335. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, dec. 3.	442
336. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, dec. 3.	443
337. Claudio Acquaviva — Nagy István, Róma, dec. 3.	444
338. Claudio Acquaviva — Forgách Ferenc, Róma, dec. 17.	445
339. Claudio Acquaviva — Tiburtius Himelreich, Róma, dec. 17.	446
340. Claudio Acquaviva — Jacobus Geranus, Róma, dec. 17.	446
341. Claudio Acquaviva — Szuhay István, Róma, dec. 17.	447
342. Pázmány Péter — Istvánffy Miklós, Grác, dec. 17.	447
343. Claudio Acquaviva — Bartholomaeus Viller, Róma, dec. 24.	450
344. Claudio Acquaviva — Nagy István, Róma, dec. 24.	450
345. Istvánffy Miklós — Pázmány Péter, Vinice, dec. 31.	451
346. Évkönyvrészlet — Vágsellye és Znióvárálja	454
347. Argenti, De Societate — Erdély	463
348. Argenti, De Societate — Gyulafehérvár	500

1606

349. Káldy Márton — Claudio Acquaviva, jan. 7.	505
350. Joannes Ivanchan — Dobokay Sándor, Vágsellye, jan. 8-10.	506
351. Báthory Zsigmond nyilatkozata, Libkovicse, jan. 8.	509
352. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, jan. 14.	511
353. Claudio Acquaviva — Giovanni Argenti, Róma, jan. 14.	511
354. Claudio Acquaviva — Florianus Avancinus, Róma, jan. 14.	511
355. A jezsuiták tiltakozólevele, Kolozsmonostor, jan. 15.	512
356. Giovanni Ferreri — Cinzio Aldobrandini, Prága, jan. 16.	513
357. Joannes Decker — Claudio Acquaviva, Grác, jan. 16.	514
358. Ferdinand Alber — Claudio Acquaviva, Bécs, jan. 21.	514
359. Ferdinand Alber — Melchior Khlesl, Bécs, jan.	515
360. Ferdinand Alber — Melchior Khlesl, Bécs, jan.	516
361. Melchior Khlesl — Ferdinand Alber, Bécs, jan.	518
362. Pázmány — Böjti István, Grác, jan. 23.	518
363. Joannes Korczenius — Dobokay Sándor, Krakkó, febr. 4.	522
364. Giovanni Ferreri — Scipione Borghese, Prága, febr. 6.	523
365. Joannes Ivanchan — Dobokay Sándor, Vágsellye, febr. 8.	524
366. Szántó István — Ismeretlen, Olmü, febr. 16.	525
367. Dobokay Sándor — Claudio Acquaviva, Bécs, febr. 18.	526
368. Claudio Acquaviva — Nagy István, Róma, febr. 18.	529

369. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, febr. 18.	530
370. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, febr. 18.	531
371. Claudio Acquaviva — Báthory Zsigmond, Róma, febr. 18.	531
372. Claudio Acquaviva — Antonio Marietti, Róma, febr. 18.	532
373. Claudio Acquaviva — Georgius Mysius, Róma, febr. 18.	533
374. Claudio Acquaviva — Nagy János, Róma, febr. 18.	534
375. Claudio Acquaviva — Bartholomaeus Viller, Róma, febr. 18.	534
376. Alphonso Carrillo — Giovanni Ferreri, márc.	535
377. Giovanni Argenti jegyzéke, Gyulafehérvár, márc. 14.	536
378. Claudio Acquaviva — Báthory Zsigmond, Róma, ápr. 8.	536
379. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, ápr. 8.	537
380. Venceslaus Hermannus — Claudio Acquaviva, Bécs, ápr. 12.	537
381. Szalay István — Sennyey Pongrác, Prága, ápr. 12.	539
382. Ferdinand Alber — Claudio Acquaviva, Bécs, máj. 25.	540
383. Ferdinand Alber — Claudio Acquaviva, Bécs, jún. 3.	541
384. Claudio Acquaviva — Szentgyörgyi János, Róma, jún. 10.	542
385. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, jún. 10.	543
386. Claudio Acquaviva — Dobokay Sándor, Róma, jún. 17.	544
387. Claudio Acquaviva — Szántó István, Róma, jún. 17.	544
388. Claudio Acquaviva — Káldy Márton, Róma, jún. 17.	545
389. Bartholomaeus Viller — Claudio Acquaviva, Grác, jún. 19.	546
390. Ferdinand Alber — Claudio Acquaviva, Bécs, jún. 23.	547
391. Ferdinand Alber — Claudio Acquaviva, Bécs, jún. 28.	548
392. Ismeretlen a jezsuiták védelmében, Bécs	549
393. Ferdinand Alber — Claudio Acquaviva, Bécs, júl. 8.	553
394. Dobokay Sándor — Claudio Acquaviva, Bécs, júl. 8.	554
395. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, júl. 8.	555
396. Claudio Acquaviva — Ferdinandus Alber, Róma, júl. 8.	555
397. Joannes Decker — Claudio Acquaviva, Grác, júl. 10.	556
398. Bartholomaeus Viller — Claudio Acquaviva, Grác, júl. 10.	556
399. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, júl. 22.	557
400. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, júl. 22.	557
401. Pázmány Péter — Claudio Acquaviva, Grác, júl. 24.	557
402. Johannes Zanitius — Dobokay Sándor, Jindřichuv Hradec, júl. 28.	559
403. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, aug. 5.	561
404. Simon Bratulić — Claudio Acquaviva, Zágráb, aug. 5.	562
405. Bernardinus Brigantius — Claudio Acquaviva, Prága, aug. 6.	563
406. Ferdinand Alber — Claudio Acquaviva, Bécs, aug. 18.	564
407. Pázmány Péter — Claudio Acquaviva, Grác, aug. 21.	565
408. Ferdinand Alber — Claudio Acquaviva, Bécs, aug. 26.	565
409. Giovanni Argenti — Claudio Acquaviva, Kolozsmonostor, szept.	566
410. Claudio Acquaviva — Nagy János, Róma, szept. 2.	567
411. Bartholomaeus Viller — Claudio Acquaviva, Grác, szept. 4.	567
412. Claudio Acquaviva — Simon Bratulić, Róma, szept. 9.	568
413. Dobokay Sándor feljegyzése, Bécs. szept. 10.	569
414. Claudio Acquaviva — Pázmány Péter, Róma, szept. 16.	569
415. Bocskay István — Giovanni Argenti, Kassa, szept. 22.	570
416. Bartholomaeus Viller — Claudio Acquaviva, Grác, okt. 9.	571
417. Claudio Acquaviva — Pázmány Péter, Róma, okt. 14.	572
418. Claudio Acquaviva — Ferdinand Alber, Róma, okt. 14.	572

419. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, okt. 18.	573
420. Bocskay István rendelete, Kassa, nov. 6.	573
421. Ferdinand Alber — Claudio Acquaviva, Český Krumlov, nov. 11.	575
422. Claudio Acquaviva — Alphonso Carrillo, Róma, nov. 29.	575
423. Giovanni Argenti — Claudio Acquaviva, Krakkó, dec. 16.	576
424. Claudio Acquaviva — Giovanni Argenti, Róma, dec. 30.	576
425. Argenti, De Societate — Erdély	577
426. Argenti, De Societate — Gyulafehérvár	604
427. Argenti, De Societate — Nagyvárad	608

GYAKRABBAN HASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Ackermann, Forgách Ferenc = Ackermann Kálmán, *Forgách Ferenc bíboros esztergomi érsek. Életrajzi tanulmányok az ellenreformáció korához*, Bp. 1918.
- Ács, Káthay = Ács Pál, *"Ha kérdi Isten, Kátay te tőled?" Pázmány vitairata Bocskai haláláról*, Ráday-évkönyv, VII. (sajtó alatt)
- Argenti = Veress Endre, *Giovanni Argenti jelentései a magyar ügyekről 1603–1623*. Szeged, 1983. (Adattár 7.)
- Banfi, Gianfrancesco = Florio Banfi, *Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadiválalatai*, HK, XL. 1939. 1–33., 213–228.; 1940. LXI. 143–156.
- Bánlaky, Hadtörténet = Bánlaky József, *A magyar nemzet hadtörténelme 14. rész. A török hatalom hanyatlása. Miksa, Rudolf és a Báthoryak háborúi 1567–1604*. Bp. 1940.
- Balázs–Monok, Pápai szemináriumok = *Pápai szemináriumok magyarországi diákjai*, Összeáll.: Balázs Mihály, Monok István, Szeged, 1990. (Peregrinato Hungarorum 7.)
- Balogh, Műhelyek = Balogh Jolán: *Kolozsvári kőfaragó műhelyek a XVI. században*. Bp. 1985.
- Beke, Káptalani levéltár = Beke Antal, *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárrt*, TT, 1895. 230–259., 409–432.
- Benda, Giovanni Marco Isolano = Benda Kálmán, *Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzései a magyarországi török háborúról 1594–1602*, HK XXX. 1983. 651–681.
- Benda, Nyáry Pál = Benda Kálmán, *Nyáry Pál és Várday Kata levelezése 1600–1607*. Kisvárd, 1975. (A Kisvárdai Vármúzeum Kiadványai 7.)
- Benda–Kenéz, Jelentés = Benda Kálmán–Kenéz Győző, *Barbiano generális jelentése a Bocskai-szabadságharc első hónapjairól*, A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1969–1970. 155–188.
- Bethlen-anyakönyv = Lukinich Imre, *A Bethlen Gróf Bethlen-család története*, Bp. 1927.
- Binder, Közös múltunk = Binder Pál: *Közös múltunk*, Bukarest, 1982.
- Bitskey, Humanista erudíció = Bitskey István, *Humanista erudíció és barokk világkép. Pázmány Péter prédikációi*. Bp. 1979. (Humanizmus és reformáció 8.)
- Bocatius, Opera omnia = Joannes Bocatius, *Opera quae exstent omnia*, Ed. Franciscus Csonka. Bp. I–III. 1990–1992. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Seria Nova XII/1–3.)
- Bocskai, Levelek = Bocskai István, *Levelek*. Válogatta: Benda Kálmán. Bp.–Bukarest, 1992.
- Boldog Váradi = *Boldog Váradi*, szerk. Bálint István János. Bp. 1992.
- Boros = Boros István, *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár kéziratkatalógusa – 1850 előtti kéziratok* –, Bp. 1989. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai 7.)
- Bruckner, Szepesség = Bruckner Győző, *A reformáció és az ellenreformáció története a Szepességekben*, I. Bp. 1922.
- Bunyitay, A váradi püspökség = Bunyitay Vince, *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig* I–III. 1883–1884. IV. 1935.
- Catalogi = Ladislaus Lukács: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I.* I–II. Romae, 1978–1982.
- Chobot, Váci névtár = Chobot Ferenc, *A váci egyházmegye történeti névtára*, Vác, 1917.

- Coemans, Breves notitiae = Augustus Coemans, *Breves notitiae de instituto, historia, bibliographia Societatis*, Bruxellis, 1930.
- Csángó–magyar oklevéltár = *Csángó–magyar oklevéltár I–II. (1467–1706)*, Szerk.: Benda Kálmán. Összeállították: Benda Kálmán, Jászay Gabriella, Kenéz Győző, Tóth István György. Bp. 1989.
- Csonka, Bocatius = Bocatius János, *Öt év börtönben [1606–1610]*, ford. és összeáll. Csonka Ferenc, Bp. 1985.
- De la Umanism = *De la Umanism la Luminism*, sub redac ia Dr. Ioan Chiorean, Tîrgu Mureş, 1994.
- Dézsi, Szenczi Molnár = Dézsi Lajos: *Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai*, Bp. 1988.
- Eckhardt, Rimay = *Rimay János összes művei*. Összeállította: Eckhardt Sándor. Bp. 1955.
- Ecsedi Báthory, Meditációk = *Ecsedi Báthory István meditációi*, Sajtó alá rendezte: Erdei Klára, Keveházi Katalin, Bp.–Szeged, 1984. (Adattár 8.)
- Encicl. cattol. = *Enciclopedia cattolica*. 1–12. Roma, 1949–1954.
- EOE = Erdélyi Országgyűlési Emlékek – Monumenta comitialia regni Transylvaniae ed. Sándor Szilágyi 1540–1699. 1–21. Bp. 1875–1898.
- ETA = Erdélyi Történeti Adatok, I–VI. Megindította gr. Mikó Imre, Kolozsvár, 1855–1862., 1945–1993–
- Fallenbüchl, Magyar Kamara = Fallenbüchl Zoltán, *A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században*, LK, 39. 1968. 233–265.
- Fejér, Defuncti = Josephus Fejér S. J., *Defuncti primi saeculi Societatis Jesu 1540–1640*, I–II. Romae, 1982.
- Fraknoi, Pázmány kora = Fraknoi Vilmos, *Pázmány Péter és kora*, 1–3. Pest (1868–1872).
- Francev, Grada za povijest = Francev Franjo, *Grada za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606–1773)*, Starine XXXVII. 1934. 1–176. i XXXVIII. 1937. 181–304.
- Freitag = *Flugschriftensammlung Gustav Freitag*. Im Auftrage der Gesellschaft der Freude der Stadtbibliothek bearbeitet von Paul Hohenemser. Frankfurt am Main 1925.
- Gál, Unitárius kollégium = Gál Kelemen, *A kolozsvári unitárius kollégium története (1568–1900)*, I–II. Kolozsvár, 1935.
- Galla, Felhatalmazások = Galla Ferenc, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújulás korából*, Bp. 1947. LK, 24., 1946. 72., 169.; LK, 25. 1947.
- Gauchat, Hierarchia = Gauchat, Patritius, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi 1592–1967*, Monasterii, 1935.
- Gömör, Székesfehérvár = Gömör Gusztáv, *Székesfehérvár visszavétele 1601-ben és újbóli elvesztése 1602-ben*, HK, V. 1892. 299–322., 609–635.
- Hain, Krónika = Hain Gáspár, *Lőcsei krónikája*, Kiad. Bal Jeromos, Förster Jenő, Kauffmann Aurél. Lőcse, 1910–1913.
- Hanuy = Hanuy Ferenc, *Pázmány Péter összegyűjtött levelei I. (1601–1628)* Bp. 1910.
- Hellebrandt, Olmüc = Hellebrandt Árpád, *Az Olmützben tanult magyarok*, TT, 1888. 196–208.
- Heltai, Heidelbergi peregrinusok = Heltai János, *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok*, Bp. 1994. (Humanizmus és reformáció 21.)
- Herepei, Katolikus adatok = *Művelődési törekvések a század második felében. Herepei János cikkei*, Bp.–Szeged, 1971. 560–569. (Adattár 3.)

- Holl, Vásárhelyi pályája = Holl Béla, *Vásárhelyi Gergely pályája (1560–1623)* ItK, LXXXVII. 1983. 150–162. (Különnyomat: Reneszánsz füzetek 65.)
- Hurmuzaki, Documente = Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Romanilor*, I–IV. Bucuresci, 1882–1894.
- Institutum = *Institutum Societatis Iesu*, I–III. Florentiae, 1892–1892.
- Jaitner, Hauptinstruktionen = *Die Hauptinstruktionen Clemens VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592–1605*. T. 1–2. Im Auftrag des deutschen Historischen Instituts in Rom bearbeitet von Klaus Jaitner. Tübingen, 1984.
- Jakab, Kolozsvár = Jakab Elek, *Kolozsvár története*, I–V. Bp. 1888.
- Jakó Klára, Könyvtártörténet = Jakó Klára, *Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója (1579–1604)*, Szeged, 1991. Erdélyi Könyvesházak I. (Adattár 16/1.)
- Jenei, Náprági = Jenei Ferenc, *Az utolsó magyar humanista főpap*, ItK, LXIX. 1965. 137–151.
- Jenei, Levelek = *Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566–1623)*, Sajtó alá rendezte: Jankovics József, Bp.–Szeged, 1981. (Adattár 5.)
- Jezsuita missziók = *Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók*, I/1–2. Szerk. Balázs Mihály, Fricssy Ádám, Lukács László, Monok István, Szeged, 1990. (Adattár 26/1–2.)
- Juhász, Licenciátus = Juhász Kálmán, *A licenciátusi intézmény Magyarországon*, Bp., 1921.
- Kádár, Szolnok-Doboka vármegye = Kádár József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, 1–7. Deés, 19...
- Karácsonyi, Ferences rendtörténet = Karácsonyi János, *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*, I–II. Bp. 1922–1924.
- Károly, Fejér vármegye = Károly János, *Fejér vármegye története*, 1–5. Székesfehérvár, 1896–1904.
- Károlyi, Tanulmányok = Károlyi Árpád, *Néhány történelmi tanulmány*, Bp. 1930.
- Kecskés, Komárom = Kecskés László, *Komárom, az erődök városa*, Bp., 1984.
- Klaniczay, Humanisták = *Janus Pannonius – Magyarországi humanisták vál.: Klaniczay Tibor*, Bp. 1982. (Magyar remekírók)
- Kollányi, Esztergomi kanonokok = Kollányi Ferenc, *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom, 1900.
- Kolozsvári emlékirók = *Kolozsvári emlékirók 1603–1720*, Bev. Bálint József, vál. Pataki József, Bukarest, 1990.
- Kornis-anyakönyv = *A Göncz–Ruszkai Gróf Kornis-család anyakönyve (1446–1917)*, összeáll. Veress Endre, Bp. 1917.
- Köröendi oklevelek = *A köröendi Batthyány-levéltár reformációra vonatkozó levelei 1527–1625*, I. Iványi Béla anyaggyűjtése, előszó: Mályusz Elemér, sajtó alá rendezte: Szilasi László, Szeged, 1990. (Adattár 29/1.)
- Kristen, Epistolae et acta = Kristen, Zdenek, *Epistolae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628*. T. III. *Johannis Stephani Ferreri nuntii apostolici apud imperatorem. Epistolae et acta 1604–1607*. Ed. Kristen, Zdenek, Prag, 1944.
- Kubinyi, Levelek = *Bethlenfalvi Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébethhez*, bev. ifj. Kubinyi Miklós, Bp. 1876.
- Litterae annuae = *Litterae annuae Societatis Iesu, Anni 1601–1602*. Romae, 1603.
- Lojda, Adatok = Lojda József, *Adatok a zemplén-megyei br. Sennyey-család történetéhez*, Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, 1897–1901.
- Margalits, Közmondások = Margalits Ede, *Magyar közmondások és közmondás-szerű szólások*, Bp. 1896. (Hasonmás: Bp., 1993.)

Meyer, Nuntiaturberichte = Arnold Oscar Meyer, *Nuntiaturberichte aus Deutschland 17. Jahrhundert. Nebst ergänzenden Aktenstücken. Die Prager Nuntiatur des Giovanni Stefano Ferreri und die Wiener Nuntiatur des Giacomo Serra (1600–1606)*, Berlin, 1913.

Missziós dokumentumok = *Missziós dokumentumok Magyarországról és a Hódoltságról I. A Propaganda Fide Kongregáció Levéltárából*, Közreadja: Sávai János és Pintér Gábor, Szeged, 1993.

MOE = *Magyar országgyűlési emlékek. Monumenta Comititalia regni Hungariae (1602–1606)*, X–XII. Szerk. Károlyi Árpád Bp. 1899–1917.

Monumenta = *Monumenta Antiquae Hungariae*, I–IV. (1550–1600) Ed. Ladislaus Lukács. Romae, 1969–1987. (Monumenta Historica Societatis Jesu, 101., 112., 121., 131.)

Nagy = Nagy Iván, *Magyarország családi címerekkal és nemzedékrendi táblákkal*, I–XII. Pest, 1857–1868.

Nagy, Katonai történet = Nagy László, *A Bocskai szabadságharc katonai története*, Bp. 1961.

Nagy, Káthay = Nagy László, *Káthay Mihály a magyar történetében*, Valóság, XIX. 1976. 93–108.

Óry, Péter Pázmány = Miklós Óry, *Péter Pázmány in Kaschau*, Ungarnjahrbuch VIII. 1976. 73–102.

Pálffy Kata leveleskönyve = *Pálffy Kata leveleskönyve Iratok Illésházy István bujdosásának történetéhez 1602–1606*, Sajtó alá rendezte: Ötvös Péter, Szeged, 1991. (Adattár 30.)

Pálmay, Nemes családok = Pálmay József, *Marostorda vármegye nemes családai*, Marosvásárhely, 1904.

Paulinyi, Iratok = Paulinyi Oszkár, *Iratok Kassa szabad királyi város 1603–1604-ben megkísérelt rekatolizálásának történetéhez*, MPEA XIV. 1930. 11–111.

Pázmány, Diatriba = Pázmány Péter, *Diatriba theologica (Krisztus látható egyházáról)*, Kiad. Óry Miklós, Eisentadt, 1975.

Pázmány Péter emlékezete = *Pázmány Péter emlékezete Halálának 350. évfordulóján*, Szerk.: Lukács László, Szabó Ferenc, Róma, 1987.

Pirhalla, Szepesi prépostság = Pirhalla Márton, *A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig*, Lőcse, 1899.

Pirnát, Ideologie = *Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in 1570er Jahren*, Bp., 1961.

PÖM = *Pázmány Péter összes művei*, Magyar sorozat, 1–7. kötet, Bp. 1894–1905.

Ráday-évkönyv = *A Ráday-gyűjtemény Évkönyve*

Rimay, Államiratok = *Alsó sztrégovai és rimai Rimay János államiratai és levéltára*, kiad. Ipolyi Arnold, Bp., 1887.

Rupp, Helyrajzi történeti = Rupp Jakab, *Magyarország helyrajzi története*, I–III. Pest-Budapest, 1870–1876.

Siklósi, Adattár = Siklósi Gyula, *Adattár Székesfehérvár középkori és török kori építészetéről*, Székesfehérvár, 1990.

Sörös, Forgách Ferenc = Sörös Pongrácz, *Forgách Ferenc, a bíboros*, Sz XXXV. 1901. 577–608., 690–729., 774–818.

Staud, Jezsuita színjáték = Staud Géza, *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai*, I–III. (1561–1773) Bp., 1984.

Steinhuber, Geschichte = Andreas Steinhuber, *Geschichte des Kollegium Germanikum Hungaricum in Rom*, I. 2. Aufl. Freiburg, 1906.

Synopsis = *Synopsis Historiae Societatis Iesu*, Lovanii 1950.

Szabó, Mágocsy Gáspár = Szabó András, *Mágocsy Gáspár és András udvara*, Udvari kultúra, 263–278.

- Szabó, Rákóczy Zsigmond = Szabó András, *Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem (1544–1608), Kiegészítések egy életrajzhoz*. TSz, XXIX. 1986. 341–350.
- Szabó–Tonk, Erdélyiek = *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*, Összeállította: Szabó Miklós, Tonk Sándor, Szeged, 1992. (Fontes Rerum Scholasticarum IV.)
- Szabó, A teológus Pázmány = Szabó Ferenc, *A teológus Pázmány. A grazi „theologia scholastica” Pázmány művében*, Róma, 1990.
- Szamosközy, Erdély története = Szamosközy István, *Erdély története (1598–1599, 1603)*, Bp. 1981. („Pro memoria”)
- Szamosközy, Kézirat = *Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából, Szamosközy István történetíró kézírata, XVII. század eleje*, Közzéteszi: E. Abaffy Erzsébet, Kozocsa Sándor. Bp. 1991. (A magyar nyelvtörténet forrásai 2.)
- Szamosközy, Történeti maradványok = *Szamosközy István történeti maradványai (1566–1603)*, I–IV. ed. Szilágyi Sándor, Bp., 1876–1880. (Monumenta Hungariae Historica II. Scriptores XXVIII.)
- Szeredai, Notitia = Antonius Szeredai, *Notitia veteris et novi ecclesiae Albensis*, Alba Carolinae, 1790.
- Szilas, Carrillo = László Szilas, *Der Jesuit Alfonso Carrillo in Siebenbürgen 1591–1599*, Romae, 1966. (Bibliotheca Instituti Historici S. I.)
- Takáts, Nagyasszonyok = Takáts Sándor, *Régi magyar nagyasszonyok*, Bp. 1982.
- A Thurzó család = *A Thurzó család és a wittenbergi egyetem*, Sajtó alá rendezte: Dományházi Edit, Font Zsuzsa, Keserű Gizella, Látzkovits Miklós, Szeged, 1989. (Fontes Rerum Scholasticarum I.)
- Trócsányi, Országgyűlés = Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései*, Bp. 1976. (Értekezések a történeti tudományok köréből 76.)
- Trócsányi, Központi kormányzat = Trócsányi Zsolt, *Erdély központi kormányzata, 1540–1690*. Bp., 1990.
- Tóth, Emlékiratok, = Tóth László, *Verancsics Faustus csanádi püspök és emlékiratai V. Pál pápához a magyar katolikus egyház állapotáról*, Szeged, 1933.
- Udvari kultúra = *Magyar reneszánsz udvari kultúra*, Szerk.: R. Várkonyi Ágnes, Bp., 1987.
- Utazási irodalom = *Magyar utazási irodalom 15–18. század*, Vál és utószó: Kovács Sándor Iván, szöveggondozás: Monok István, Bp., 1990. (Magyar remekírók)
- Vagner, Adalékok = Vagner József, *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*, Nyitra, 1846.
- Vanino, Isusovci = Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, II. Zagreb, 1987.
- Veress, Basta = Veress Endre, *Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597–1607)*, I–II. Bp., 1913. (Magyar Történelmi Emlékek, első osztály. Okmánytárak XXXVII.)
- Veress, Carrillo = Veress Endre, *Carrillo Alfons jezsuita atya levelezése és iratai (1591–1618)*, I–II. Bp., 1906–1943. (Magyar Történelmi Emlékek, első osztály. Okmánytárak XXXII, XLI.)
- Veress, Collegium = Veress Endre, *A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai*, Bp. 1917.
- Veress, Documente = Andrei Veress, *Documente’privitoăre la Istoria Ardealului, Moldovei si tarii-românești (1602–1606)*, VII. Bucuresti, 1934.
- Veress, Évkönyvek = Andreas Veress, *Annuae Litterae Societatis Jesu de rebus transylvanicis temporibus principum Báthory (1579–1613)*, Vesprimi, 1921. (Fontes Rerum Transylvanicorum Tom. V.)

- Veress, Iskoláztatás = Veress Endre, *A Kis-sennyei Sennyei-fiúk külföldi iskoláztatása*, Bp., 1915.
- Veress, Oklevéltár = Veress Endre, *A kolozsvári Báthory-egyetem története lerombolásáig, 1603-ig. Oklevéltár a kolozsvári Báthory-egyetem történetéhez*, Kolozsvár, 1906.; EM, 23. 1906. 249–263.
- Veress, Olasz egyetemek = Veress Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*, Bp., 1941.
- Veszely, Adatok = Veszely Károly, *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*, I. Kolozsvár, 1860.
- Vörösmarty, Megtérése históriája = *Vörösmarty Mihály megtérése históriája*, Sajtó alá rend: Jankovics József, Nyerges Judit, Bp. 1992.
- Wielewicki, Dziennik = *Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u sw. Barbary w Krakowie od r. 1600 do r. 1608 (włącznie) – Historici diarii domus professae Societatis Jesu Cracoviensis annos novem 1600–1608*. ed. Jan Wielewicki. Kraków, 1886. (Scriptores Rerum Polonicarum T. 10.)
- Wolf, Torda város = *Torda város tanácsi jegyzőkönyve 1603–1678*, Közzéteszi: Wolf Rudolf, Kolozsvár, 1993. (ETA VI/1.)
- Zoványi, Lexikon = *Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon*, Szerk.: Zoványi Jenő, Bp., 1977.
- Zoványi, A magyarországi protestantizmus = Zoványi Jenő, *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*, Bp. 1977. (Humanizmus és reformáció 6.)
- Zsilinszky, Vallásügyi tárgyalások = Zsilinszky Mihály, *A magyar országgyűlés vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve (1523–1608)*, Bp. 1880.

DOKUMENTUMOK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Adattár = Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, Szeged, 1–33. szerk. Keserű Bálint.

AHLH = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum

AHSI = Archivum Historicum Societatis Jesu

Arm. = Armarium

ARSI = Archivum Romanum Societatis Jesu

Austr. = Austria

AV = Archivio Segreto Vaticano

BAV = Bibliotheca Apostolica Vaticana

BEK = Budapesti Egyetemi Könyvtár

Biblioteca Batthyaneum = Biblioteca Centrala de Stat, filiala Batthyaneum, Alba Julia

Congr. = Acta Congregationis

DBI = Dizionario Biografico degli Italiani

EFL = Erdélyi Fiskális Levéltár

EM = Erdélyi Múzeum

EOL = Evangélikus Országos Levéltár

Epp. Ext. = Epistolae Exterorum

Epp. N. N. = Epistolae nostrorum

Germ. = Germania

HHStA = Haus- Hof und Staatsarchiv, Wien

Hist. Soc. = Historia Societatis Jesu

HK = Hadtörténelmi Közlemények

ItK = Irodalomtörténeti Közlemények

KM = Keresztény Magvető

Koch, Jesuitenlexikon = *Jesuitenlexikon Die Gesellschaft Jesu einst und jetzt*. ed. Ludwig Koch. Paderborn, 1934. Faksimile kiadás: Löwen–Heverlee, 1962.

KuSzám = Kolozsvár város Levéltára a Kolozsvári Állami Levéltárban – Számadások könyvek (Primăria municipului Cluj-Socotelile oraşului)

LK = Levéltári Közlemények

MKSz = Magyar Könyvszemle

MOL = Magyar Országos Levéltár

MPEA = Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár

MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

MTT = Magyar Történelmi Tár

OSZK = Országos Széchényi Könyvtár

Ottob. = Ottoboniani

PSB = Polski Słownik Biograficzny

PSz = Protestáns Szemle

Rentartományi Levéltár = Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára, Budapest

RMKT = Régi Magyar Költők Tára

RMNY = Régi Magyar Nyomtatványok – Res Litteraria Hungariae Vetus Operum Impressorum, 1473–1600. eds. Gedeon Borsa et alii, Budapest, 1971.

Secr. Brev. = Secretalia degli brevi

Sommervogel = Sommervogel Carlos, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, I–X. Paris 1890–1909.

Sz = Századok

TanJk = Kolozsvár Város Levéltára a kolozsvári Állami Levéltárban – Tanácsi jegyzőkönyvek (Primăria municipiului Cluj-Protocoloalele ordunărilor generale)

TRE = Theologische Realenzyklopädie

TSz = Történelmi Szemle

TT = Történelmi Tár

A SZÖVEGKIADÁS ELVEIRŐL

A szövegek átírása során azokat az elveket érvényesítettük, amelyeket a Monumenta-sorozat számára a római Institutum Historicum Societatis Jesu dolgozott ki (*Normae pro edendis „Monumentis Historici Societatis Jesu”*, Roma 1962.) Így a szövegek központosításában arra törekedtünk, hogy az olvasó értelmes mondatokkal, illetve mondategységekkel találkozzék. Az ott lefektetett elvek szerint mindig *i*-t illetve *v*-t írunk *j* és *u* helyett, amikor a szöveg értelme megköveteli. A kiadás során az alábbi jelöléseket alkalmaztuk:

...	kiadói szövegkihagyás
()	a szöveg zárójele
[?]	kétséges olvasat
[!]	így!
[]	olvashatatlan szöveg
< >	áthúzott szövegrész

1

1601. január 1. [Kolozsvár?]

A társaság helyzete Erdélyben 1601 január elsején

Mihály vajda kiűzése után visszakapták kollégiumaikat és a váradi rezidenciát javaikkal együtt. Kolozsvárott 24-en, Gyulafehérvárott ötven, Váradon ketten tartózkodnak. Báthory Zsigmond újabbakkal egészítette ki Báthory István adományait. Kolozsvárott öt alsóbb és egy filozófiai osztály működik. Egy magyar és egy német hitszónok van. A paphiány miatt plébániai feladatokat is teljesítenek. A Báthory István által létrehozott szeminárium az elmúlt években nem kapta meg a pápai támogatást. A gyulafehérvári kollégiumot Báthory Zsigmond alapította a dominikánusok egykori iskolájának felhasználásával. Négy falujuk közül csak a magyarok lakta Benedek fizet tizedet. Legelővel és szőlőkkel is rendelkeznek. Két iskolájuk van, de csak elemistákat tanítanak. A magyar hitszónok a székesegyházban prédikál. Plébániai feladataik nincsenek, mivel ezeket teljesítik a székesegyház kanonokjai. Gyulafehérvárott 20 fő is lakhatna. A két váradi közül az egyik a német csapatok mellett szolgál. Itt hatan-heten is ellakhatnának, ha a tatárok békén hagynák a várost.

Status Societatis Jesu in Transylvania prima die Januarii Anno 1601

In Transylvania Societas universa impendente maximo vitae et bonorum omnium periculo devicto, eiectoque vaivoda Valachiae¹ ex provincia, liberata est solitudine et metu, et procerum regni libera et prompta voluntate omnia bona collegiis adempta vel impedita, restituta sunt. Et quamvis infestos habeamus omnes haereticos, praecipue vero Arianos et Calvinistas, magna tamen pars nobilitatis nostris rebus favet et plerique sunt Catholici.

Hoc primo die Januarii 1601 in Transylvania duo sunt collegia Societatis Nostrae ut antea, et praeterea superiore anno recepta est residentia Varadinensis cum suis bonis, intermissa ab anno 1589, quo nostri eiecti fuerant.² In omnibus autem domiciliis ex nostris sociis sunt 31. Claudiopoli quidem 24, Albae Juliae 5, Varadini vero duo patres. Ex his sunt sacerdotes 17. magistri vel scholares philosophiae 7, coadiutores vero totidem.³

Collegium Claudiopolitanum ex sua prima fundatione facta a Serenissimo Rege Stephano, praeter collegium et templum commodum cum scholis, quae sunt in ipsa civitate Claudiopoli, habent pagos sex: Monostor, Bach, Kaianto, Tiborcz, Bogartelke et Jegenije cum piscina Sukiensi. Postea Serenissimus Sigismundus ipsius regis nepos, revocata Societate anno 1595 addidit mediam partem pagi Mako; et aliam mediam partem exceptis 8 colonis collegium emit pecunia ad evitandas molestias quae propter religionem saepius occurrebant.

Praeter hanc mediam partem, Serenissimus Sigismundus addidit 1000⁴ florenos annuos in redditibus, ex decimis Transylvaniensibus, quos percepimus (anno superiore excepto). Istos autem dabat etiam Serenissimus Rex, sed ad placitum et sine literis. Dedit etiam salem necessarium collegio et seminario ex fodinis. Ad pagos nostros additi sunt coloni sex in duobus aliis pagis vicinis nostris, donatione cuiusdam ex nostris patribus Transylvanis propter commoditatem subditorum.

Hoc collegium ex suis bonis habet omnes decimas, et praeterea duo allodia in Monostor et Kaianto, uti possunt seminari 150 modii tritici, unde habemus triticum et partem etiam vendimus. Si tempora essent tranquilla, hoc collegium posset nutrire 35 vel 40 ex nostris. Tranquilla tempora dicuntur, cum milites non vagantur, neque spoliunt.

In hoc collegio sunt 5 scholae inferiores et una philosophiae. Leguntur etiam casus et controversiae semel in hebdomada. Duo sunt contionatores, Hungarus et Germanus.⁵ Exercentur etiam parochialia, quia non sunt alii sacerdotes praeter nostros. Collegio adiunctum est seminarium erectum et aedificatum a Serenissimo Rege Stephano, sub quo sunt scholae, et est separatum a collegio transversa via publica. Seminarium autem ex fundatione habebat 2000 aureorum Hungaricorum, quorum mille dabat rex, et illos percipimus excepto anno superiore; alios autem mille dabat Summus Pontifex et istos a nostra restitutione nunquam percepimus.⁶ In seminario sunt duo ex nostris, qui et rerum et scholarium liberam curam habent sub Reverendo Patre Rectore Collegii.⁷

Collegium Albense erectum et fundatum est a Serenissimo Sigismundo, cum Serenissimus Rex Stephanus antea solam residentiam statuisset. In primis in arce Albensi est collegium cum templo et scholis, quae alias fuerunt Patrum Dominicorum. Pro fundatione habet 4 pagos Totfalud, Hompaicza, Gald et Benedek, qui est Hungaricus, alii vero Valachici et exigui fructus. Habet decimas ex Benedek, pagi vero valachici eas non solvunt. Praeterea decimas Baromlakienses oppidi saxonici et 1000 florenos annuos super arenda Transylvaniensi, et 400 lapides salis ex fodinis, nec non 12 colonos suburbio Albensi, qui serviunt collegio, et colunt hortum et suburbanum et collegii.

Habet etiam pratum magnum et duas vineolas in territorio Albensi. Duo habet allodia, in Totfalud, uti est monasterium antiquum, et in Benedek, ubi nostri terras, prata, vineas et domum emerunt, et sua industria antiquam piscinam in Totfalud restituerunt, et molendinum percommodum et utile extruxerunt.

Duas habent scholas, propter tumultus pauci sunt studiosi, et ferme omnes abecedarii. Unus est contionator Hungarus⁸, qui non in nostro, sed in summo templo contionatur, et iam nostri fere liberati sunt cura parochiali, quia adsunt sacerdotes canonici in templo cathedrali. Hoc Collegium, si tempora essent pacata, posset nutrire ex nostris 20 vel circiter; iam diripiuntur pagi, et subditi spoliuntur.

Residentia Varadiensis habet ex nostris patribus unum Hungarum, Germanum alterum⁹ pro praesidiariis militibus hoc ipsum obnixè exposcentibus; et nisi Tartarorum excursionibus bona essent penitus vastata, et pagi combusti, possent ex nostris esse sex aut septem, iam habent solum unum pagum integrum Tottelek, Keer vero et alii duo sunt traditi ignibus a Tartaris, qui tamen paulatim restituentur. Alias semper fuit tumultuosa civitas, nunc tamen quieti vivunt, tum attriti excursionibus Tartarorum, tum praesidium Germanorum timentes, et magnum ex hac residentia fructum speramus.¹⁰

1. Az 1600. szeptember 18-án Miriszlónál elszenvedett vereség következtében, illetőleg az erdélyi nemesek október 5-i határozata alapján távozott Mihály vajda Erdélyből.
2. 1588 végén illetőleg 1589 elején tiltották ki a jezsuitákat Erdélyből.
3. Vö. *Catalogi*, II. 11–12.
4. Vö. Veress, *Carrillo*, II. 220.
5. A magyar prédikátor Káldy Márton (*Catalogi*, I. 703.), a német Thomas Dormannus (*Catalogi*, I. 657.).
6. A kollégium rektora Petrus Maiorius (*Catalogi*, I. 725.), a szemináriumban tanított: Kabos István (*Catalogi*, I. 702.) és Bányai Sámuel (*Catalogi*, I. 625.).
7. A XIII. Gergely pápa által alapított intézményről, illetőleg az 1590-es években elmaradt támogatás ügyéről lásd: Balázs–Monok, *Pápai szemináriumok*, 11–12.
8. A magyar prédikátor Sulyok Ferenc (*Catalogi*, I. 792.).
9. A magyar prédikátor Ladó Bálint (*Catalogi*, I. 713.), a német hadak prédikátora Joannes Auceps (*Catalogi*, I. 540.). A jezsuiták korábbi itteni tevékenységére lásd *Monumenta*, IV. 467., 473., 525.
10. Ez a kézirat második része annak a jelentésnek, melynek első része az ugyanakkor írt *Catalogus Transylvanicus* (vö. *Catalogi*, II. 12.). Mindkettőnek valószínű szerzője Maiorius, az erdélyi jezsuiták vezetője, a kolozsvári kollégium rektora.

2

1601. január 6. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Maiorius sürgetése ellenére nem tartja időszerűnek, hogy a tartományfőnök Erdélybe látogasson. Nem lehet bizonyosat tudni Miksa főherceg szándékairól, az erdélyi helyzet pedig nagyon bizonytalannak látszik.

...Dum haec scriberentur, accepi, quas Vestra Reverentia scribit 16. decembris,¹ ad quas cum hoc tempore respondere non licet, differam in hebdomadam insequentem. Sed unum omittere non possum de profectione Vestrae Reverentiae in Transylvaniam. Jam enim plene censeo non esse ullo modo eundum propter periculum turbarum, quae in Societatem facile redundarent et profecto si unquam timendae fuerunt, nunc ut etiam maxime declinandae sunt. Nescimus quippe, quo evasura negotia sint, utrum Serenissimus² illuc ad praestitutum tempus iturus an secus; multo minus certum est, quo animo Transylvani futuri sint, num aliquo suspicio illos occupatura. Denique verendum est, ne quicquid compositum est ad hunc diem, iterum labefactetur et nutet. Ea propter, tametsi cupiebam obsequi studio et zelo Vestrae Reverentiae, tamen censeo abstinendum et quietiora tempora expectanda. Quod autem Pater Maiorius urget Vestrae Reverentiae adventum, ut nostri, qui illic sunt, consolationem accipiant et emolumentum, scio illum malle res in tuto esse, quam periculo ulli exponi, cum praestet securum esse quam sollicitum, neque ulla eundi necessitas vel certe magna non sit. Poterit igitur Vestra Reverentia istic morari et rebus provinciae commodius prospicere, quae sine dubio ex praesentia Vestrae Reverentiae nihilo minorem consolationem et

adiumentum accipiet, quam Transylvania. Et fructus qui sperantur ex visitatione, proferet uberius, quam si statim a visitatione Vestra Reverentia digrederetur; et sane nulla ex Vestrae Reverentiae litteris intellexi, quae praesentem opem et praesentiam Vestrae Reverentiae necessario requirere videantur.³ Sed ad ea, ut dixi, alias respondebo.

Romae 6. Januarii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 1. II. f. 984. (korábban f. 178.) Fogalmazvány

1. Vö. Veress, *Carrillo*, II. 338.
2. Miksa főherceg Erdélybe meneteléről van szó. Az ezzel kapcsolatos korábbi jezsuita tervekről lásd *Monumenta*, IV. 322., 338., 438., 505.
3. Carrillo erdélyi vizitációjára csak 1604 elején került sor.

3

1601. január 20. Kolozsvár

Kabos István Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

Helyzetük jó. Sokan tanulnak náluk, még az eretnek nemesek fiai közül is. Ha a szeminárium megkapná azt a támogatást, amit Báthory István idejében, akkor remény lenne arra, hogy Erdélyben mindenki visszatérjen a katolikus hitre. Ennek nagy akadálya azonban, hogy kevesen vannak. Rajtuk kívül mindössze 5–6 katolikus pap van Erdélyben, s ezek is tudatlanok; inkább vannak az egyház kárára, mint épülésére. Kéri, hogy legalább 4–5 atyát küldjön a rendfőnök és egy orvost, mert az itteniek nem bírják ellátni a feladatukat. Az sem baj, ha nem tudnak magyarul, hiszen a kollégiumban alkalmazhatják őket, így tehermentesítvén a további feladatokra is használható magyarul tudókat. Szükség van egy német hitszónokra, de ne olyat küldjenek mint Fuchsius, aki nagy megbotránkozásra kélpett a rendből és megnősült. Föltétlenül szükségük van egy patikáriusra is.

Quid his praesentibus litteris ad Reverendam Paternitatem scribere deberem, non occurrit aliud, quam quod laudetur Dominus, status Societatis in Transylvania eo loco esset, quali vix unquam fuerit, si hostis communis de novo aliquid non moveret. Paulatim enim non solum catholici augentur, sed et nobilitas universa maiori nos amore complectitur. Et quamvis sint non pauci haeretici nobiles, qui impulsu ministrorum nos oppugnant, non desunt tamen ex iisdem haeticis, praeter catholicos, qui aequali alacritate nos propugnant ac tuentur; quorum permulti suos filios in nostris alunt scholis, in ipso seminario, quorum maior pars aut iam est conversa ad fidem catholicam, aut indies convertitur. Et certe si sic esset seminarium, ut olim sub pia memoriae Rege Stephano, cum sumptus et Summo Pontifice seminario suppeditabatur,¹ ut nobilitatis flos in ea educaretur, profecto brevi tota iuventus Transylvaniae ad graemium ecclesiae rediret. Obstat etiam nostra paucitas. Sumus etenim quasi rari nantes in gurgite vasto, qui dum a mul-

tis expetamur, nec ipsis collegiorum oneribus portandis sufficimus. Et sic fit, quod magno detrimento eorum nullos ex nobis obtinere possint per paucos etiam dies, sicque fit, ut dum instrui nequeant, in ipsa haeresi persistent defectu operariorum. Hic enim in Transylvania tota praeter Societatem vix 6 in universum parochi inveniuntur, et ii rudes vitaeque non satis approbatae, qui potius scandalo quam aedificationi sunt. Et sic fit, ut si Societas totum pondus sustinere nequeat, nullus ab aliis fructus est sperandus. Quare unice Reverendam Dominationem oramus, ut pro sua bonitate et zelo erga miseras animas iuvandas quantum potest, succurrat nostrae paucitati, et si huius provinciae linguae peritos mittere non potest, mittat solum eos, qui officia collegii et scholarum portent, ut Ungaros, qui in diversis detinentur, liberare possint et ad proximorum salutem quaerendam applicare. Qui enim in messe Domini strenue laborare possent, invenirentur cum praeclaris talentis quatuor aut quinque, si ab officiis aliis, ut pote procuratoris, regentis et magistrorum in scholis, liberari possent per externos.

Indiget istud collegium insuper uno aut altero germanico concionatore. Sed videnda bene persona, quae hic mittitur. Cum enim hic diabolus non dormiat ad eos decipiendos, et occasiones non desint, verendum ne idem contingat, quod contigit Patre Fuxio, qui cum ingenti scandalo aliorum, nostro vero rubore maximo, mutato habitu, cum una publica faemina discessit.²

Non minus hoc collegium indiget aliquo perito infirmario,³ qui in tanta penuria medicorum nostrorum habeat curam. Quod attinet ad reliquum statum, omnia bene procedunt in hoc collegio, sit Deus benedictus. Nec est, quod aut de subditorum aut superiorum discordia dici possit. Opto feliciter Vestram Reverendam Paternitatem valere ad bonum universae Societatis.

Datum Claudiopoli 1601 20. Januarii.

Reverendae Vestrae Paternitatis in Christo
Stephanus Kabos

Mai lelőhely: ARSI Germ. 180. f. 7. Eredeti

Modern átirat: MTA Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 785–788. Rendtartományi Levéltár D 77.

1. Vö. az 1. irat 7. jegyzet.

2. Balthasar Fuchsius német prédikátorról vö. *Monumenta*, IV. 419., 441., 467. és *Catalogi*, I. 609., 670. Különösen érdekes, hogy Maiorius akarata ellenére 1600-ban hitvitát folytatott Erasmus Johannes unitárius prédikátorral.

3. Erre azért volt szükség, mert a korábbi (Galeatius Rossey) nem bírta az erdélyi viszonyokat. Ennek mentalitástörténeti szempontból is érdekes dokumentumai: *Monumenta*, IV. 440–442., 475., 485., 487., 493.

1601. január 26. Várad

Nyáry Pál bizonyáglevele Ladó Bálint és Johannes Auceps részére

A váradi kapitány az Erdélybe induló Ladó Bálint és Johannes Auceps kérésére kinyilvánítja, hogy a nevezettek minden tekintetben feddhetetlenül viselkedtek Váradon. Ha a Társaság úgy döntene, szívesen visszafogadná őket.

Paulus Nyáry¹ de Bedegh Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis consiliarius ac comitatum Bihar, Kraszna et Szolnok mediocris comes, nec non supremus arcis Varadiensis capitaneus etc. Universis et singulis praelatis, archiabbatibus, Reverendissimis, reverendis, Spectabilibus, ac Magnificis, Generosis ac Egregiis Nobilibusque comitibus, vice comitibus, capitaneis, vice capitaneis, praefectis arcium, castellorum, provisoribus, castellanis, iudicibus, iuratisque civibus civitatum, oppidorum et villarum, cunctis etiam aliis cuiuscunque status, nationis, honoris, dignitatis, conditionis et praeminentiae hominibus praesentium notitiam habituris, visuris, lecturis, pariter et audituris salutem quorum interest servitiorum paratam commendationem. Damus pro memoria, quibus expedit universis, quod Reverendi in Christo patres Valentinus Lado, Joannes Auceps Societatis Jesu sacerdotes ex commissione collegii volentes proficisci in Transylvaniam ad Societatem et provinciam eorum requirentes rogarunt me observanter, ut iisdem has testimoniales dare dignaremur de vita honesta, moribus conversatione ac omnibus gestis modeste et ordinate habitis et conservatis tam quae gloriam et laudem omnipotentis Dei concernunt, quam quae ad emolumentum reipublicae Christianae et ecclesiae utilitatem pertinent. Quorum petitioni, ut iuste ac aeque obtemperare volentes, iisdem has testimoniales minime dare dedignati sumus, his igitur nostris testatum reddere volumus Societatis Jesu sacerdotes iam nominatos in ista residentia Varadiensi ac in hac vocatione honeste et fideliter versatos fuisse, pietati studuisse ac omnibus ita sese accomodasse, quae optime ad eorum officium spectabant, nec quicquam neglectum. Tam quod ad Dei honorem et sanctorum administrationem pertinere arbitrantur, precum piarum observatione, contionibus instituendis, pios et religiosos homines erudiendis, admonendis, adhortandis, ac sacris peragendis, quae non solum externis tantum factis ostenderunt, exercuerunt, sed etiam vita et moribus, iisdem placide et pie moderantibus optime declararunt, ut decet veros, pios et honestos sacerdotes et de ecclesia Dei et republica Christiana bene meritos.² Insuper sub protectione nostra et patrocinio honeste placide et quiete ita vixerunt, ut nullum scandalum, aut aliquam ansam seditionis atque perturbationis vel occasionem prae-buerunt; quos omni honore, dignitate et reverentia praevenire dignos esse iudicamus, ac ut et iam Dominationes Vestrae eosdem benigne et honeste recipere et excipere velint, cum omni observantia oratas esse volumus. In posterum quoque si ex communi consensu Societatis et collegii sub nostram protectionem et patrocinium remissi fuerint, eosdem honeste ac libenter recipere, amplecti, tueri et observare volumus et annuimus, favoreque sincero prosequi pro gloria Dei et

commodo ecclesiae. In reliquis felicissime valere Dominationes Vestras optantes. Varadini, 26 Januarii 1601.³

Mai lelőhely: BEK Collectio Hevenesiana T. V. f. 160–161.; OSzK, Quart. Lat. 1280.

T. 11. f. 293–295. Másolat.

Modern átirat: MTAK Kézirattár, Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 789–790.

1. Bedegi Nyáry Pál (1550?–1607) Eger, majd 1599-től Várad kapitánya. 1601-ben királyi tanácsos. 1605 júniusában csatlakozott Bocskayhoz. Fontos politikai szerepe részleteiben még feltáratlan. A legjobb összefoglalás Benda Kálmán bevezetője a feleségével Várday Katalinnal folytatott levelezését kiadó kötetben. Vö. Benda, *Nyáry Pál*, 6–9.
2. Nyáry Pál ugyanakkor védte a protestánsok pozícióit Váradon, ami kitetszik 1604. január 7-én feleségéhez írott levele alábbi soraiból: „Az prágai tanácsok irák titkon, hogy ha az keresztýén prédikátort innen ki nem színlem, másnak adják az tisztemet, ha esztendőm kiteлик. Én megírtam, hogy affelől mindjárásí indítsák, mert nem hogy én mielném azt, más mivelnéje, sem lagnám itt.” Vö. Benda, *Nyáry Pál*, 30. Arról, hogy 1572–1575 között a bécsi protestáns tartományi iskolában tanult, lásd Gerecsényi Lajos, *Magyar diákok a bécsi tartományi iskolában*, TSz, XXXIV. 1992. 100–101.
3. További bizonyosságlevél a 106. irat.

5

1601. január ?¹ [Prága?]

Náprági Demeter² püspök válasza az erdélyi követeknek a császárhoz írott ellenvetéseikre

Elutasítja azt az állítást, hogy Báthory István halála után a békeség érdekében űzték ki a jezsuitákat Erdélyből. Felemlégeti szenvedéseiket, elvett javaikat. Tanúul hívja a jezsuita atyákat. Az ellenvetések csupán arra szolgálnak, hogy őt befeketítsék.

Responsio Demetrii Napragi electi episcopi Transilvaniae ad non nullas Transilvanicorum legatorum obiectiones Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestati in scriptis exhibitas.

...Ad decimam: Excusant se non odio Religionis haec in me confixisse, cum temporibus Stephani Regis Poloniae Catholica Religio etiam cum nomen meum apud illos non extaret, in pace conservata fuerit, et in omnibus articulis primum locum habuerit. Probant id cum Patribus Societatis. Quam egregie mentiantur! Nonne Patres Jesuitas post obitum regis Stephani ex Transylvania turpiter ad unum omnes excepto unico Joanne Lesio eiecerunt?³ quos postea Sigismundus reduxit. Nonne eosdem Patres et Catholicos parochos ex variis locis, Varadino praesertim, postea exturbarunt? Nonne Varadini Catholicorum capella funditus eversa, ad necem usque et sanguinem catholici postea vexati sunt?⁴ Nonne cum Sigismundus ex Opulia rediret, Dominum Bochkai Thorda Claudiopolim propterea missum, inter alias conditiones, ut Jesuitae Alba Julia eiciantur, communi

7

1601. február 22. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Vágsellyére

Tegyenek eleget a váci püspök azon kérésének, hogy két alumnusát vegyék fel a bécsi vagy az olműci szemináriumba. A kérést Aldobrandini kardinális is támogatja.

Cum Reverendissimus Episcopus Vaciensis¹ supplicaverit Sanctissimum Dominum Nostrum, ut duo inter alumnos Suae Sanctitatis Viennae aut Olomutii recipiantur, nobis Illustrissimus Cardinalis Sancti Georgii² significavit, ut hac de re scriberemus. Vestra Reverentia igitur curabit, ut quam primum Suae Dominationi Reverendissimae satisfiat. Quamquam autem credo hos diversos esse ab illis, de quibus Junio elapso scripsi ad Patrem Alberum,³ tamen hoc quoque admitti omnino par est, tum ut Illustrissimi Cardinalis nutui et voluntati obsequamur, tum ut zelo et pio studio Reverendissimi in quaerendis idoneis religionis catholicae ministris praestemus opem, quam possum. Scio Vestrae Reverentiae cordi fore, ut primo quoque tempore recipiantur in aliquo ex istis seminariis pontificiis, ubi minore cum incommodo esse possint. Quare hac de re plura non addam.

Romae 22. Februarii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 1. II. f. 986. (korábban f. 180.) Fogalmazvány

1. Szuhay István (1551–1608) 1593 előtt pozsonyi nagyprépost, 1593. május 24. és 1598. április 16. között váci, 1598–1607 egri püspök. 1603-tól egyszersmind esztergomi érseki adminisztrátor. 1607–1608 kalocsai érsek. Vö. Chobot, *Váci névtár*, II. 554–556.
2. Cinzio Aldobrandini bíboros, pápai államtitkár.
3. Ferdinand Alber ekkor lelki igazgató. Vö. *Catalogi*, I. 618.

8

1601. február 24. Róma

Claudio Acquaviva Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Vágsellyére

Megkapta a névsort és az évi jelentést. A kért hitszónok, Follaeus elindult Erdélybe. Nem tartja aktuálisnak, hogy Maiorius helyett Vivarius Aquensis legyen az erdélyi tartományfőnök helyettes. Így az sem időszerű, hogy a főherceggel Erdélybe menjen. Ugyanez vonatkozik Carrillo erdélyi vizitációjára is. Értesült arról, hogy Znióváránál van gabona, ezért a tartozásokat lassan be kell hajtani, hogy a szeminárium gyarapodjék. A vágsellyei szegény tanulók házáat támogatni kell, mert szűkösen élnek. A nemesek fiainak felvételével a rendbe óvatosság legyenek. Peres ügyekben tarisák be a rendi regula 77. pontját.

Cum binis litteris Vestrae Reverentiae 13. Januarii accepi Catalogum personarum et Annales, quos misit.¹ Ad litteras autem die praecedenti haec ferre occurrunt² ... Concionator pro Transylvania Pater Forlerus³ (!) Herbipoli erat, et fortassis iam magnos itinerum progressus fecit... De Patre Aquensi⁴ Vestra Reverentia ita scribit, quasi illum expectet futurum in Transylvania Viceprovincialem, additque haec, cum non sit alius, qui Patri Maiorio substituatur. Hoc vero etsi nobis alias non displicere scripsimus, tamen diversum est ab eo, quod ad proximas Vestrae Reverentiae litteras respondi, scilicet nobis placet nunc magis illum Pragae esse, tamen propter varias necessitates, de quibus multis ad nos scripserat ibi Vestra Reverentia, tum ut quandocumque opus esset, habeamus quem Viceprovincialem constituere possemus, nimirum pro Bohemiae parte iuxta assignationem locorum alias factam, et proinde addidimus cum Serenissimo⁵ eum proficisci non posse, ut Vestra Reverentia excusaret hoc illius iter, si forte Serenissimus illum postulare, neque aliud censemus nunc, nisi forte, quod non credo, ea essent postulata Serenissimi, ut sine magna offensa negare illum non liceret. ... De reliquendo Viceprovinciali⁶ tametsi difficultates, quae alias nos moverunt, causas fuisse arbitror, ob quas Vestrae Reverentiae et consultoribus aliud visum sit, existimo tamen melius esse, ordinationem de eo, quando Provincialis in Transylvaniam⁷ visitat, reliquendo servari. Sed opinor iam Vestram Reverentiam accepisse litteras nostras, quibus illi nullo modo proficiscendum esse hoc rerum statu in Transylvaniam significabamus,⁸ ac proinde Vestram Reverentiam adhuc esse praesentem, ut provinciae negotiis ipsa prospiciat. ... Thuroczii magnos proventus annonae fuisse accepi, quamquam rem cordi esse Reverentia Vestrae scio, tamen in memoriam illi revoco, ut debita paulatim solvantur, et quod tantopere opto seminarium iuветur, ut cum benedictione expendatur, quae Dominus benigne concedit. Audio autem Selliae qui in domo pauperum sunt, tenuiter admodum victitare, atque inde exoriri nonnulla incommoda, quibus occurreretur, si necessitati ipsorum paulo liberalius Vestra Reverentia, qua est in omnes caritate satisfaciendum curabit. In admittendis ad Societatem filiis praesertim nobiliorum, nollem offendi, quantum fieri poterit, quemquam, scioque Vestram Reverentiam hoc in primis cavere, sed tamen inutile non erit memorem monere. Quod si turbae declinari posse videantur illis, ob quos maxime timetur, mittendis in Romam studiorum gratia et praetextu ad aliquod tempus, ut hic recipiantur, Vestrae Reverentiae cogitandum et deliberandum relinquo.⁹ Expeditur item a nobis licentia ob Praeposituram Thurozciensem, ut lites nostro et subditorum nomine tractare possumus, quandocumque sit opus. Qua in re dico, pro nostris esse regulam 77. servandam.¹⁰ Possumus enim iuxta illam respondere, si lis intentetur etc., sed de externis alia ratio est, cum si domini terrestres simus, et illi ius suum aliter obtinere nequeant, pro illis respondere et agere procuratorem externum nostrorum nomine nullo modo negandum est, neque regula quicquam prohibet hac ex parte, immo iniuria illis fieret, si negaretur. Quare peculiari licentia opus non est, cum sine ea id facere liceat ...

1. A levél írója ismeretlen. Szerzője minden bizonnyal valamelyik kolozsvári jezsuita lehetett, hiszen ők Erdélyből távozta után is kapcsolatban maradtak vele. Vö. *Monumenta*, IV. 453., 458. E beszámoló szövegváltozata olvasható a bécsi Nationalbibliothek 8974. számú kötet 358–360. lapján. Ezt közölte Veress, *Documente*, VI. 324–327. Hasonló tartalmi egyezéseket mutat az a magyar nyelvű dokumentum is, amely az OSzK Fol. Lat. 3606/2. kötetében található (f. 89 r-v.). Ennek címe: *Extractus egy erdelyi irasbol 23. februarii Anno 1601.*
2. A január 21-én kezdődő erdélyi országgyűlésről. Lásd: EOE IV. 409–414., 577–589.
3. Giorgio Basta császári generális, majd tábornagy. Február 4-én fogták el. Elfogatása majd Erdélyből való elmenekülése körülményeiről további források felhasználásával: Veress, *Basta*, I. 501–509.; Hurmuzaki, *Documente*, VIII. 208–209.; XII. 1149.
4. E követségről lásd az 5. irat 1. jegyzetét.
5. Kornis Gáspár katolikus tanácsúr, Máramaros vármegye főispánja, huszti kapitány. 1599-ben Báthory András mellé áll, majd Mihály vajdához, később Bastához csatlakozik. Ez utóbbi mellett kitart Csáky pálfordulása idején is. Lásd Trócsányi, *Központi kormányzat*, 30.; *Kornis-anyakönyv*, 4.; Ács, *Káthay*.
6. Sennyey Pongrácz katolikus tanácsúr, küllői főispán. Báthory Zsigmond lemondása után Báthory Andrásához csatlakozott, majd kitartott Basta mellett. Maiorius a katolikus ügy támogatójaként említi 1602 végén írott feljegyzésében. (Lásd a 126. iratot.) További irodalom Veress, *Iskoláztatás*, 50–69.; Trócsányi, *Központi kormányzat*, 34.; Nagy László, *Katonai történet*, 61.; Ács, *Káthay*.
7. Bodonyi István katolikus tanácsúr, 1599-től Kolozs megyei főispán. További irodalom: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 26.; *Monumenta*, IV. 23–24.
8. Huszár Péter lugosi és karánsebesi bán. 1599-ben még Báthory Zsigmond pártján állt, de később Bastához csatlakozott.
9. Az említett magyar kivonat Gedey Pétert is ide sorolja.
10. Csáky István erdélyi katolikus főúr, az ország főkapitánya, a beszámolók szerint az események fő mozgatója volt. Róla lásd: Deák Farkas, *Adatok a „nagy” Csáky István életéből*, Bp. 1877. (Értekezések a történelmi tudományok köréből VII.)
11. Toldy István katolikus tanácsúr, 1602-ben a székelyek kapitánya. Báthory Zsigmond híve, aki Basta kegyeibe ajánlja lemondásakor. Lásd a 89. iratot. 1603 tavaszán Székely Mózeshez pártolt. Júliusban Basta fogságába került s ott halt meg (Veress, *Basta*, II. 75., 77.) Maiorius a katolikus ügy támogatójaként említi 1602 végén írott feljegyzésében. Lásd a 126. iratot. További irodalom: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 35.
12. Szentpáli János tanácsúr, Kolozs megyei főispán. 1602-ben a Basta és Báthory Zsigmond közötti tárgyalások idején a Basta mellé rendelt kezesek egyike. További irodalom: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 34. Feleségének katolizálása: *Monumenta*, IV. 455., 458.
13. Nyilvánvalóan Bogáthy Miklós katolikus tanácsúrról van szó. Ő 1602-ben több ízben járt követségben Bastánál Báthory Zsigmond érdekében. Utóbb Székely Mózeshez csatlakozott, s a brassói csatamezőn esett el. Maiorius a katolikus ügy támogatójaként említi 1602 végén írott feljegyzésében. (Lásd a 126. iratot.) További irodalom: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 26., 103.; Vass Miklós, *Bogáthy Miklós külföldi tanulása*, EM XXIV. 1907. 321–327.
14. Cegei Vass Ferenc, Vass György Kolozs megyei főispán fia, aki 1593-ban Páduában jogot, majd Rómában filozófiát tanult. Hazatérte után 1600-ban fejedelmi asztalnok. Apja kivégzése (1594) után kezdődött közeledése a katolicizmushoz még Rómában. (Vö. Veress, *Carrillo*, I. 81., II. 122.; Veress, *Olasz egyetemek*, 102., 104., 255–256.) Nagy Ivánnál egyébként tévesen Jánosként szerepel, s azt állítja róla, hogy jezsuita lett. Ez utóbbi adat valószínűleg testvérére, Jánosra vonatkozik, aki valóban Olmüchenben tanult, s vagyonát a jezsuitákra hagyta. (Vö. Szabó-Tonk, *Erdélyiek*, 1139. sz.; Nagy, XII. 81.; Fraknoi, *Pázmány kora*, III. 371.) Szabó-Tonk, *Erdélyiek*, 530. sz. egyébként Vass Ferenc esetében

- csak a páduai tanulmányokat regisztrálja. Vass Ferenc tevékeny szerepet játszott az 1601–1602-es év eseményeiben. Ő közölte Bastával Báthory Zsigmond visszahozatalát (Veress, *Basta*, I. 496–497.), s többször járt követségben Báthory Zsigmond megbízásából Bastánál. Maiorius a katolikus ügy támogatójaként említi 1602 végén írott feljegyzésében. Lásd a 126. iratot.
15. Báthory Zsigmondot Moldván keresztül hozták be Erdélybe.
16. Nem a város piacán, hanem a Feleki út alján, a Szabó bástya előtt végezték ki, a kolozsvári számadáskönyvek szerint (KuSzám 9/XVII. 12–13.) egy pappal együtt. Lásd Szamosközy, *Történeti maradványok*, IV. 128–131.
17. 1593-tól havasalföldi, majd 1600-tól moldvai vajda, aki 1599–1600-ban Erdélyben császári helytartóként a tényleges hatalmat gyakorolta.
18. A magyar nyelvű irat szerint „akkor Chaky igen iól mutatta magath és az Jesuytakoth chak inkab eo maga tartotta megh.” Ezt megerősíti Spinelli pápai követ is, aki így ír róla: „Quello che costui tra queste tristezze ha fatto di buono, è che volendo altri al tutto che li Gesuiti fossero cacciati. è stato instrumento di retinerli.” Ő ugyanakkor megemlékezik a következőkről is: „Viene detto che li ribelli habbiano scacciato li cattolici dal Domo di Albagiuia et introdottovi un predicatore Ariano, et altri anco aggiungono che havessero fatto arrostore chi dice un vescovo e chi un prete greco, dipendente dal Valacco et li padri della Compagnia di Gesù esser stati licenziati.” (Hurmuzaki, *Documente*, VIII. 209–210.)
19. Kakas István jelentékeny politikai szerepet játszó kolozsvári polgár. Vö. Veress Endre, *Zalánkeményi Kakas István*. Bp. 1905. (Magyar Történeti Életrajzok 47.); Jakó Klára, *Könyvtártörténet*, 50–52. Mostani követi megbízásáról az erdélyi főurak levele Rudolf császárhoz közölve: Hurmuzaki, *Documente*, T. IV. p. I. 244.

10

1601. március 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Zanitius előljárónak Znióváráljára

A rendház helyzetéről január 6-án írott levelét megkapta. Örül, hogy sok adományt szereztek, így rendezhetik az adósságukat, és kisegíthetik a bajból a szűkölködőket. A vágssellyei teendőkről írt a tartományfőnöknek. A jezsuita rendbe lépni kívánó ifjakat Rómába kell küldeni. Értesülései szerint Znióvárálján minden rendben van. A vágssellyei építkezésről és a földekről körültekintően kell gondoskodni, ezért nem engedélyezi, hogy Zanitius elhagyja Magyarországot. Írja meg a tartományfőnöknek, hogy mire van szüksége, és ő majd segít. Reméli, hogy ugyanolyan buzgón fog tevékenykedni, mint ahogyan elkezdte. A peres ügyekben való eljárásról már írt a tartományfőnöknek: a rend tagjai esetében a regula szerint kell eljárni; a világi emberek ügyébe csak akkor kell beavatkozni, ha feltétlenül szükséges.

De statu istius residentiae multa cognovi ex litteris Vestrae Reverentiae 6. Januarii,¹ placuitque vestrarum eleemosynarum fructum tam benigna Domini liberalitate collectum esse, itaque erit etiam debita persolvere incipere possint, et inopiam sublevare pergant aliorum ex iis, quae cum tanta benedictione concessa sunt. De iis qui Selliae adeo tenuiter aluntur, agere Vestra Reverentia poterit cum Patre Provinciali, ad quem etiam scripsi super hac re.² Nec displicet

consilium Vestrae Reverentiae cum ad turbas vitandas filii magnatum, qui Societatem petunt, Romam studiorum nomine mittantur ad tempus, modo commodè possint.³ De conventu Thuroziensi satis alias scriptum est, neque nunc aliud censeo mutandum esse, neque vero admodum ex ea parte nobis turbæ timendæ sunt, cum facile residere soleant atque componi. De materia, quæ Sellensi fabricæ utilis fuisset, maiorem diligentiam iam adhibitam esse confido, ne inutiliter pereant. Terræ quoque culturam esse diligentiores spero. Quod si Vestra Reverentia necessarium quid esse iudicaret, scribere poterit ad Patrem Provincialem, quem scio daturum operam, ut omnia nobis quam optimo loco sint. Quamquam et hoc ipsum muneris est Vestrae Reverentiae, quam scio cordi hæc habere, itaque multis non utar verbis, ut ea commendem. Animabo potius, ut pergat sicuti caepit, quandoquidem necessitas istorum locorum tanta est, propterea neque concedere possumus, quod postulabat, ut ex Hungaria abiret, quo sibi commodius et Deo vacare posset. Neque dubito, quod hoc factura sit perlibenter ad maiorem ipsius Dei gloriam, et istorum locorum utilitatem. Unum adhuc est ex epistola Vestrae Reverentiae, quod responsione indigeat, de litibus nimirum nostrorum et subditorum nomine expediendis, qua de re scripsi etiam ad Patrem Provincialem⁴ in hanc fere sententiam. In causis nostris regulam 77. esse servandam, possumus enim iuxta illam respondere si lis intentetur etc. Externorum aliam rationem esse, cum enim domini terrestres simus, neque illi ius suum aliter obtinere possint, pro illis procuratorem externum agere nostrorum nomine debere si oporteat, neque regulam quicquam in hac parte prohibere, ut iniuria illis fieret, nisi hoc a nobis concederetur. Quare peculiari licentia opus non esse, cum sine illa id facere liceat. Aliud hoc tempore de quo scribam non est, nisi ut me precibus Vestrae Reverentiae sacrificiisque commendem.

Romæ 10. Martii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 1. II. f. 988. (korábban f. 182.) Fogalmazvány

1. A levél nem maradt ránk.

2. Vö. 8. irat.

3. Vö. 8., 15. irat.

4. Vö. 8. irat.

1601. március 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Znióváraljára

Megkapta a tartományfőnök február 3-án írott levelét. Vágsellyén a filozófiai kurzus bevezetését nem tartja feltétlenül szükségesnek, de megpróbálhatják. Az eredményről majd bővebb tájékoztatást adjon. A bűnre csábító dolgok ügyében majd

külön levelet ír. A Znióvárálján építendő bor- és sörkimérő ház tervét támogatja. A költségvetést részletesebben meg akarja ismerni.

Legi litteras Vestrae Reverentiae 3. Februarii,¹ ad quas haec respondenda esse visa sunt. De cursu philosophiae Selliae instituendo ad sacerdotes informandos, ut ex fundatione debeamus, id non videri admodum necessarium, cum casus conscientiae ad eam rem, quam quaerimus, hoc est ut boni parochi sint, maiorem utilitatem affere possint. Verumtamen si habita ratione personarum et locorum Vestra Reverentia censebit cursum illum necessarium esse, permittemus, fortassis ipsi ut id faciat, quod expedire in Domino iudicaverit, cum ad nos informationem hac de re pleniorum miserit. Locum illum unde patebat prospectus et occasio data est, quam scribit Vestra Reverentia multo ante, occludi par erat, probo tamen consilium Vestrae Reverentiae, ut vel sero clauderetur, qui periculose adeo patuerat ad eam diem. Satis autem illa ex parte peccatum est, et quid faciendum sit, scribam litteris separatis. Ceterum praevideri illa poterunt et praecaveri, quod scio Vestram Reverentiam esse facturum, sicubi praeterea tales occasiones esse videantur.

...Quod attinet ad hospitium in nostro pago Thurociensi excitando ad vina et cervisiam distrahenda, multo magis placet Vestrae Reverentiae consilium; et in hac re est maxime studendum aedificationi proximorum, quibus exempla religiosa debemus. Ibidem insumi multum scribit Vestra Reverentia et ordinasse se ait, ut parcat superfluis expensis, praeterea nobiles multa petere, atque superiorem liberaliter dare, qua in re nihil addo, nisi ut Vestra Reverentia praescribat modum, quid hac in re optimus videatur habita locorum et consuetudinis tolerandae ratione...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 1. II. f. 990. (korábban f. 184.) Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.

12

1601. március 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

A rektor február 13-án kelt levelére válaszol. Dicséri jó munkáját, s ennek folytatására buzdítja. A kollégiumról és az ott tevékenykedőkről írott jelentés elnyerte tetszését. Pázmány Péter Vágsellyén tartása ügyében a tartományfőnökkel kell tárgyalnia, mivel ő jobban át tudja tekinteni a tartomány ügyeit.

Respondebo paucis ad epistolam Vestrae Reverentiae, quam ad me scripsit 13. Februarii¹ ex qua optime recognovi animum et promptum studium ipsius erga obedientiam in suscipiendo collegii onere, speroque Vestram Reverentiam nostris

externisque utilem fore ad maiorem Dei gloriam, quae confido sua divina ope illi in omnibus affuturum. Placuit etiam exacta illa relatio de collegii rebus atque personis,² ad quam quia nihil addendum occurrit, unum rescribam de Patre Pazman,³ quem Vestra Reverentia optaret istic retinere, nimirum hoc negotium cum Patre Provinciali⁴ transigendum esse, qui habita provinciae necessitatum ratione, quid fieri possit, commodius videbit atque decernet. Interim Vestra Reverentia se in istam curam, uti caepit, diligenter inpendat, et suis sacrificiis precibusque Domino me commendet.

Romae 31. Martii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 1. II. f. 991. (korábban f. 185.) Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. Az elveszett beszámoló nyilvánvalóan beépült az éves összefoglalóba.
3. Pázmány Dobokay szándéka ellenére mégis Kassára kerül.
4. Alphonso Carrillo.

13

1601. március 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Forró Györgynek Vágsellyére

Örömmel vette a címzett, valamint Petrus Dionantius és Johannes Rivulinus beszámolóit. További munkára, s az új rektor megsegítésére ösztönzi őket.

Et si nihil admodum erat in epistolis¹ Vestrae Reverentiae et Patris Petri Dionantii,² Patrisque Joannis Rivulini,³ quod exigeret responsionem nostram, tamen et salutandi gratia Reverentias Vestras et significandi eas litteras nobis pergratas fuisse, perbreve hanc epistolam reddere placuit, et commendare me ex animo facio precibus et sanctis sacrificiis ipsorum, ac denique rogare omnes, quanquam minime necesse erat, ut qua sunt in Deum et Societatem nostram caritate inque proximi salutatem desiderio, cooperentur in suis ministeriis et functionibus Deo diligenter atque Patrem Rectorem,⁴ qui novus est, et magno erit ut spero et omnium bono atque fructu, iuvare ubicunque poterunt, enitantur. Ut quod valde utile futurum est, et illi facilius leviusque onus esse videatur, et Dominus Deus largam super omnes copiam suae benedictionibus infundat.

Romae 31. Martii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 1. II. f. 992. (korábban f. 186.) Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. Vö. *Catalogi*, I. 654.
3. Vö. *Catalogi*, I. 765.
4. Dobokay Sándor, vö. *Catalogi*, II. 7.

14

1601. március 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Nagy Jánosnak¹ Grácba

Megkapta március 3-án írott levelét. Örömmel értesült arról, hogy hasznosan munkálkodik és arról is, hogy Indiába szándékozik menni. Ezt azonban nem tartja aktuálisnak. További engedelmességre biztatja.

Litterae Vestrae Reverentiae 3. Martii² datae mihi merito periucundae fuerunt, cum ex illis et occupationes ipsius isti provinciae perutiles acceperim, et vetus ardensque desiderum cognoverim proficiscendi in Indias lucrandarum animarum studio, sed inter cetera placuit vel maxime indifferencia illa, qua cum desiderium hoc suum Vestra Reverentia exponit. Nam et si cuperem illi satisfacere ob eas rationes, quas Vestra Reverentia diligenter explicavit, et quia sine dubio non vulgaris utilitas ad maiorem Dei gloriam sperari ex ipsius laboribus industriaque posset, attamen cum tantae sint necessitates istorum locorum, quo fit ut etiam plures istuc destinare, si adessent, vellemus, ne dum remove, qui iam sunt, illud interim desiderium laudo quidem plurimum, sed Indiam Vestra Reverentia sperare aliam non poterit, nisi partes istas,³ et profecto magnae utilitates et emolumenta sperari poterunt a Vestra Reverentia, si pergat, uti coepit, ex animo se se in Domini obsequium et salutem proximorum impendere, atque promptam illam Indiae voluntatem offerens eidem Domino, hanc etiam ipsius Dei voluntatem esse credat, cui se conformare penitus ex animo pergere debeat. Quod reliquum est, orationibus et Sacris sacrificiis Vestrae Reverentiae me commendo.

Romae 31. Martii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 1. II. f. 993. (korábban f. 187.) Fogalmazvány

1. Vö. *Catalogi*, II. 687.

2. Nem maradt ránk.

3. A rendfőnök a későbbiekben is rendre ezzel az érveléssel utasította vissza az erdélyiek és magyarországiak ilyen kéréseit. Vö. *Jezsuita missziók*, II. 512.

15

1601. március 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Leonardus Classovitiusnak¹ Znióváráljára

Nagyon örült a január 4-én íródott levélnek. A szepesváraljai alsóiskola ügyében a tartományfőnökkel tárgyaljon. Ugyanez vonatkozik arra a tervre is, hogy a rendbe belépni kívánó nemes ifjakat a zavargások elkerülése végett máshova küldje.

Quae Vestra Reverentia litteris ad me datis 4. Januarii² significanda esse duxit, pergrata fuerunt, cum adeo diligenter singula persequeretur, sed quoniam ea longiores ad Vestram Reverentiam litteras non exigebat, satis erit respondere, placuisse nobis ea rescire, atque opportune usuros ea relatione, ubi necesse erit. Unum est, quod valde commendatum omnibus esse opto, ut disciplina istis in occupationibus, quas Vestra Reverentia significat, quam optimo loco sit; quod ideo dixerim, quia Vestra Reverentia laudare quidem illam, sed non usque adeo visa est ob varias occupationes, quibus profecto ita nos dare operam oportet, ut nostri praecipue meminerint. Et quamquam spero divinam liberalitatem providentiamque semper nobis affuturam, tamen Vestrae Reverentiae erit, si quid occurrerit, quod praesenti ope indigere videatur, mature nos aut Patrem Provincialem³ monere, ne paulatim debilitentur vires, quibus proximis nostris utiles esse debemus. Quod porro attinet ad scholam trivialem Varaliensem, nihil interim occurrit aliud, nisi ut agatis cum Patre Provinciali, qui habita locorum et personarum rerumque omnium ratione, quid expediat, propius videre poterit, idemque addo de Hungaris nobilioribus, qui admitti in Societatem petunt, alio mittendis, turbarum vitandarum gratia.⁴ Ceterorum consultorum litteras non accepi, sed expectabo.

Romae 31. Martii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. I. II. f. 994. (korábban f. 188.) Fogalmazvány
Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. 278.

1. Vö. *Catalogi*, I. 645.
2. Nem maradt ránk.
3. Alphonso Carrillo.
4. Lásd erről korábban a 8., 10. iratot.

16

1601. április 5. Nakoli

Balthasar Fuchsius¹ Antonio Possevinónak²

Erdélyi missziója miatt nem írt már több éve a címzettnek. Ott egy év alatt 26 személyt térített meg és többeket megkeresztelt. Ezután Krakkóba, Morvaországba és Pomerániába ment, ahol sikerrel dolgozott.

Reverende in Christo Pater. Pax Christi etc.

Iam pluribus annis non dedi ad Reverentiam Vestram literas. Fui enim missus in Transylvaniam, in qua non licuit perscribere per tetricum Rectorem meum Petrum Maiorium Societatis et Transylvaniae statum, cum tamen potuissem per commissarios Caesaris,³ quibuscum magnam habui familiaritatem. Discessi ex

Transylvania (postquam exiguum fructum fecissem, 26 conversi uno anno fere et complures baptizavi) cum licentia ad Provincialem,⁴ ad quem non potui venire propter tartaros, veni igitur Cracoviam; inde perrexi sine expressa licentia (curam alias Reverendus Pater Generalis missionem totam commisisset Provinciali, qui etiam adsignavit pro illa mihi Transylvanicam) in Marchiam et Pomeraniam, in quibus partibus 6 septimanum spatio ab haeresi absolvi 3 pagos magnos et unam civitatem fere, absolvendi adhuc 30...

Nakoli, die Palmarum 1601.

Mai lelőhely: ARSI Neap. 194. I. f. 4. Eredeti

1. Fuchsius itt elhallgatott erdélyi botrányairól lásd a 3. iratot.
2. A korábbi évtizedekben Kelet-Közép-Európában jelentékeny szerepet játszó jezsuitáról további irodalom: László Lukács, *Die nordischen päpstlichen Seminarien und Possevino* (1577–1587), AHSI, 24. 1955. 33–94.
3. Johannes Barvitius és Bartholomaeus Pezzen.
4. Alphonso Carrillo

17

1601. április 14. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius erdélyi tartományfőnök helyettesnek Kolozsvárra

Egyszerre öt levelét kapta meg. Sajnálkozik betegsége és túlterheltsége miatt. Sajnos kevés alkalmas ember van, akit Erdélybe tudna küldeni, de a patikárius már úton van. A tartományfőnök rövid időn belül prédikátort is küld. Ugyancsak rövidesen küldeni fogja a pápai bullát és a japán missziókról készült évkönyvet. A böjt tartásának pontos időpontjait megírja; csodálkozik azon, hogy Rómában is vannak, akik nem ismerik a pontos időpontokat; amit Maiorius írt, az általában helyes.

Quinque Vestrae Reverentiae epistolas eodem fere tempore accepi,¹ quibus de variis nostrorum rebus, inter publicos istos motus perscribebat. Sed quoniam pleraque eorum nullam exigunt responsionem, paucam tantum hoc loco reddam ad ea, quae illam postulare visa sunt. Igitur quod attinet ad personam Vestrae Reverentiae, doleo adhuc valetudine tam imbecilla esse, ut vires recuperare non possit, cum alioquin et negotia, ut Vestra Reverentia significat, varia sint, et numerus nostrorum adeo exiguus, et voluissem quidem subsidia istuc mittere, quae fere omnibus litteris Vestra Reverentia postulabat; sed tamen adhuc tempora et necessitates variae in tanta idoneorum penuria non permiserunt. Hoc enim Pater etiam Austriae Provincialis² excusat, cui tamen scio cordi esse, ut ope aliqua vobis aliquando subveniatur, quod quidem brevi futurum spero. Interim pharmacopolam istuc mitto a vobis expetitur diu, qui magno animo et alacri venit, et omnino is videtur, qui diligenti cura aegrotorum necessitatibus opportunam opem pollicea-

tur.³ Concionator item, ut mihi significavit Pater Provincialis Austriae, brevi mittetur.⁴ De ceteris alio tempore certiora perscribentur. Bullam porro in Caena Domini⁵ et annuas atque Japonicas mittendas⁶ quamprimum curabimus, et quidem cum adeo modicum sit spatium temporis, bullam expectabimus novam, tamen vix fortasse quicquam immutabitur. Alia porro, de quibus me certiores fecit Vestra Reverentia, cordi mihi erunt, et notitia illa utar suo tempore, si opus erit. De sextae feriae abstinencia quod scire cupit, qua hic ratione servetur, nimirum a Nativitate ad Purificationem, bene sentit et meminit Vestra Reverentia servari semper, praeterquam feria sexta Quinquagesimae et a Paschate ad Pentecosten. Atque hanc puto rationem isthic tenendam esse, nisi tamen aliqua idonea ratio et difficultas obstare videatur, quae Vestra Reverentia significare mihi commode poterit, et si ego nullam futuram spero, cum praesertim scribat ita tamen curasse servari. Miror autem nonnullos aliam esse Romae consuetudinem dicere, cum omnino consuetudo sit, quam memoria tenet Vestra Reverentia. Atque haec sunt, quae ad ipsius litteras responderem. Nunc quod reliquum est, opto vobis et provinciae toti quietem ac tranquillitatem ad maiorem Dei gloriam et animarum bonum, ac me omnium precibus et sacris sacrificiis ex animo commendo.

Romae 14. Aprilis 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 2. (korábban f. 1.) Fogalmazvány

Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D. 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 514.

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 801–802.

1. Nem maradtak ránk.
2. Alphonso Carrillo
3. Lásd a 3. és 6. iratot.
4. Joannes Follaeus Kolozsvárra szánt német hitszónokról van szó, aki azonban végül nem érkezett meg. Lásd a 8. iratot.
5. Így kezdődik a Nagycsütörtöki szentmise szövege. Ezen a napon kellett felolvasni az ugyan-csak e két szóval jelzett pápai bullát is az egyházfegyelmi kérdésekről.
6. A japán missziókról készült évkönyvekről van szó, amelyeket Európában nagy érdeklődéssel olvastak.

1601. április 20. Kolozsvár

A kolozsvári jezsuiták tiltakozása Kórod megvásárlása ellen

A jezsuiták tiltakoznak az ellen, hogy Kórodot az ő tudtuk nélkül idegenítette el Nagy István, jóllehet a szomszédság jogán ez őket illette meg.

Nos etc. Memoriae commendamus per praesentes, Quod Circumspectus Gallus Chazkay¹ Iudex dictae possessionis Colosmonstra vocatae, in Comitatu Colosiensi existentis, nominibus et in personis Reverendi Patris Domini Petri Maiorii, Rectoris Collegii Societatis Jesu Claudiopolitani, necnon totius Universitatis eiusdem Collegii, nostri personaliter veniens in praesentiam, per modum solennis protestationis, contradictionis et inhibitionis nobis significari curavit. Quod ipsi Reverendi Domini Patres certo et revera intellexissent, qualiter Egregius Stephanus Hauasely alias Nagy totalem et integram possessionem suam Korogy nuncupatam, in prefato Comitatu Colos existentem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet Prudentibus et Circumspectis Dominis Iudicibus et Senatoribus huius Civitatis Colosuar, certa summa pecuniae vendidisset et abalienasset. Cum tamen ipsi Domini Patres uti vicini iure suae vicinitatis parati fuissent, si modo praescivissent eandem possessionem eodem precio, quo vendita fuit, ad sese recipere, prout parati essent etiam de praesenti. Unde facta huiusmodi protestatione Dominus Gallus Chazkay nominibus quorum supra Jure dictae vicinitatis annotatos Dominos Iudices et Senatores dictae Civitatis, ab emtione, occupatione et detentione praescriptae possessionis Korogy ac pertinentiarum eiusdem, item dominio usuum, fructuum atque utilitatum perceptione seu percipi factione, sibi ipsis statutione seu statui factione, quomodocunque iam factis vel fiendis inhibet contradicendo et contradicit inhibendo ac reclamando publice et manifeste coram nobis.² Harum nostrarum vigore et testimonialium literarum mediante. Datae feria secunda proxima post Dominicam Quasimodo Anni Domini Sexcentesimo primo supra Millesimum.

Mai lelőhely: MOL, Protocollum conventus B.M.V. de Colosmonstra 16. f. 165.

Eredeti. Mikrofilm: 1582.

Kiadva: Jakab, *Kolozsvár*, V. 181.

1. Róla nem sikerült további adatokhoz jutnunk.

2. A város ragaszkodását e birtokhoz jól illusztrálja az 1601. június 15-én született határozat: „... Korodnak allapattia feleol, melyet Vrunck eo fel[se]ge az Jesuitaknak kewan az Varostol; eo keg[iel]mek azert mature zoluan feleole ... teolleok semmikeppen nem adhattjak.” TanJk I/5. (régí jelzet I/1.) (1585–1605) f. 197. régi lapszámozás szerint 387.

19

1601. június 2. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Március 11-i levelére válaszol. Sajnálja, hogy az Erdélybe szánt atyákat Gonzaga társaságában indította útnak. Rábízza, hogy Pázmányt és társát Gonzaga mellett hagyja-e. A körülmények nem engedik több atya Erdélybe küldését. A címzett döntse

el ad-e két hónapnyi felmentést Pázmánynak és társának a Gonzaga melletti munka alól.

Nunc respondebo ad epistulam Vestrae Reverentiae 11. Martii,¹ quibus significabat se patres in Transylvaniam destinatos misisse² interim cum Domino Gonzaga,³ cum praesertim tempora non permetterent novos operarios eo comode destinari; qua in re nihil addo, nisi cupere me Transylvaniam ipsi commendatam esse, ut suo tempore et illuc subsidia proficiscantur, id quod scio ipsi cordi imprimis esse. De Patre autem Petro Pazman et socio⁴ cum Domino relinquendo, permitto Vestrae Reverentiae, ut faciat, quod expedire iudicaverit circa dispensationem scilicet duorum mensium. Posset autem aliquem illis locum assignare, quo se ad certum tempus conferant, si commodum erit, in qua re spero Dominum Gonzagam libenter approbaturum consilium Reverentiae Vestrae, si nimirum modeste significetur hoc iuxta nostras constitutiones esse, et post certum illud tempus eos esse redituros promittatur; sed hoc totum, ut dixi, Reverentiae Vestrae permitto...⁵

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 3–4. (korábban f. 1v–2r.) Fogalmazvány
Modern átírat: Rendtartományi Levéltár, D 77.
Kiadva: Veress, *Carrillo*, II. 361.

1. Nem maradt ránk.
2. Valószínűleg Michael Liebhardtról (*Catalogi*, I. 720) és a legutóbb a 17. dokumentumban emlegetett Follaeusról van szó. Nem tudunk arról, hogy megérkeztek volna Erdélybe.
3. Ferrante Gonzaga 1595-ben és 1601-ben felső-magyarországi főkapitány. Utóda 1603-ban Giovanni Belgioioso. Arról, hogy a jezsuitákat Octavianus Paravacini bíboros kérésére rendelték mellé lásd: *Monumenta*, IV. 509.
4. Johannes Fullerus német jezsuita prédikátor (*Catalogi*, II. 545.), aki Pázmánnyal együtt 1601 elején érkezett Kassára. Itteni tevékenységéről további irodalommal: Óry, *Péter Pázmány*, 73–102.
5. E megismétlődő kérésre lásd a 20. iratot.

20

1601. június 9. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Pázmány Péternek Kassára

Örömmel töltötte el Pázmány április 27-én kelt levele. Megérti, hogy tovább szeretné folytatni tanulmányait, de elkerülhetetlen, hogy részt vegyen a misszióban. A tartományfőnök majd teljesíti azt a kérését, hogy lehetőség szerint egy közeli helyre visszavonulhasson. Üdvözlí Fullerust.

Ex litteris Vestrae Reverentiae 27. Aprilis¹ cognovi de laboribus Vestrae Reverentiae et socii ipsius mea cum animi laetitia, praesertim cum Illustrissimus Dominus² cum aula tanta cum aedificatione communicarit etc. Et quamquam

Vestra Reverentia optaret in studiis potius occupari, quam in istis muneribus, quibus se non peraeque aptum esse scribit, tamen minime dubito, quin satisfaciatur etiam isti missioni, quae adeo necessaria est, et iam incommodo maiore obiretur ab aliis ob inopiam idoneorum. Ceterum quod ad secessum saltem ad tempus attinet, scripsi ad Patrem Provinciale,³ et illi hoc negotium permisi, ut consilium pro tempore et pro re capiat, ac si quidem possit aliquem locum vicinum assignet, quo secedere possitis impetrata ab Illustrissimo venia, quam spero, facile dabit, promisso scilicet post certum tempus reditu. Sed, ut dixi, totum id permisi Patri Provinciali, qui propius videbit, quid facto sit opus. Interim Vestra Reverentia salutet meo nomine Patrem Fullerum⁴ socium, et pergite laborare in vinea Domini ad maiorem Dei gloriam, et orate pro me.

Romae 9. Junii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 6. (korábban f. 3.) Fogalmazvány
Modern átírat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. Nem maradt ránk.
2. Ferrante Gonzaga, vö. a 19. irat 3. jegyzetét.
3. Vö. 19. irat, amely szerint a rendfőnök Carrillora bízta, hogy legalább ideiglenesen mentesíti-e Pázmányékat a misszió alól.
4. Lásd a 19. irat 4. jegyzetét.

21

1601. június 9. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

Nagyon örült május 8-i levelének, különösen az eretnek pap megtéréséről írottaknak. Javaik visszaszerzésén tovább kell munkálkodniuk. Znióváraljáról el kell küldeni azt a két szolgálólányt, akik zavart okoztak az atyák közt. A vétkesekre penitenciát kell kiszabni.

Non vulgarem percipi laetitiam ex iis, quae scribit 8. Maii¹ de nostris rebus domi forisque. Sed inprimis de conversione haereticorum, et illius maxime, qui tot annos concionator fuerat haereticorum.² Itaque opto, ut Dominus Deus incrementis maioribus ita pergat suam gloriam amplificare, ut hostes ipsius nominis confusi discedant, atque optata tandiu religionis fideique sinceritas restituatur. Ceterum quod attinet ad difficultates recuperandum bonorum, quas adscribit Vestra Reverentia, faciendum interim erit, quod possumus, et Deo negotium commendandum, quod vos facere mihi persuadeo. Unum est, quod scio Vestrae Reverentiae displicuisse pro eo ac debuit, et cui iam spero remedium esse adhibendum, sed quia tamen maximi momenti est, non putavi ullo modo dissimulandum, ut si forte nihil est adhuc factum, statim fiat. Nimirum de duabus illis ancillis,

quae tam prope collegium nostrum sunt ex bonis Turoziensibus opera nostri fratris, qui oeconomiam gubernat, accitae sine licentia Vestrae Reverentiae, immo cum ipsius Vestrae Reverentiae dolore. Quae res quanti periculi sit, non necesse habeo exponere, cum per se statim cuius apparet. Itaque censeo dimittendas neque attendendum, an hoc ille noster moleste laturus sit. Immo reprehendendus est ob factum et illi poenitentia imponenda et Reverentia Vestra, si ante has litteras meas, non illas dimisit, suscipiat et faciat unam poenitentiam, ut appareat, quam nobis negotium ita periculosum cordi sit, ut in rebus consimilibus nihil a superioribus omnino dissimuletur, ne sero deinde remedium frustra quaerendum sit.³ Ceterum Vestram Reverentiam quam in visceribus Jesu Christi complector, et cuius virtutem mihi satis notam et perspectam amo in Domino, precibus et sacris sacrificiis assidue me commendo.

Romae 9. Junii.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 6. (korábban f. 3.) Fogalmazvány

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 279.

1. Nem maradt ránk.

2. Nem tudjuk kiről van szó. E sikerről részletesebben szól a 69/1. irat.

3. Az ügyről lásd a 22. iratot.

22

1601. június 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Rivulinusnak Vágsellyére

Korábban kellett volna írnia arról, amely május 8-án írott levelében olvasható. Reméli a rektor hamarosan orvosolja a bajt.

In litteris Vestrae Reverentiae 8. Maii¹ datis aliquid fuit, quod rescire placuit, et si multo ante nos de eo certiores fieri oportebat, ut remedium statim adhibendum curaremus, nam huiusmodi in periculis et occasionibus mora omnis praecidenda est, ne sero corrigenda sint, quae non ita commode poterunt. Itaque scripsi ad Patrem Rectorem, quid facto sit opus, et iam spero curatum esse diligenter.² Ceterum si quid erit deinceps, quod scire nos conveniat, scio mature Vestram Reverentiam nobis esse significaturum, ut etiam facient alii consultores Pater Georgius et Pater Petrus Dionantius, quorum litteras accepi,³ et quae significabant, consideravi ac suo tempore usui nobis erunt, quae oportebit. Illos igitur et Vestram Reverentiam ex animo saluto, atque etiam precibus et sacris sacrificiis me commendo.

Romae 16. Junii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 10. (korábban f. 5.) Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. Lásd a 21. levelet.
3. Forró György és Petrus Dionantius levele sem maradt ránk.

23

1601. június 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Forró Györgynek Vágsellyére

Május 7-én kelt leveléből értesült Salkovitz György ügyéről. Körültekintően kell eljárniuk és arra kell készíteni Salkovitzot, hogy a regula szerint lássa el a feladatát. Segítse őt nyugtalan elméje csendesítésében.

De Gregorio Salkovitz¹ intellexi, quae Vestra Reverentia 7. Maii scribebat,² et sicut displicuit hoc illum esse animo et ita affectum, ita spero auxilio et opera Vestrae Reverentiae depositurum illas cogitationes. Nam ut ad Patrem Provincialem³ scripsi, debet ille omnino suo statu esse contentus, nec fieri potest, ut illum mutet. Quare si aget cum Vestra Reverentia poterit, quantum potest, conari, ut hoc ille sibi persuadeat, et in suo gradu sese perficiat iuxta instituti nostri rationem, quia haec est voluntas Domini, et rationes illius momenti non sunt, immo immittuntur illi cogitationes ab hoste, ut animo sit inquieto, sed cum Dei gratia spero omnia superatum iri.⁴ Quod reliquum est, precibus Vestrae Reverentiae me commendo.

Romae 16. Junii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 10. (korábban f. 5.) Fogalmazvány

1. Róla lásd *Catalogi*, I. 722. II. 7. Itteni ügye előzményei: *Monumenta*, IV. 439., 456–457., 462., 481.
2. Nem maradt ránk.
3. Alphonso Carrillo
4. A közelebbiről nem ismert ügyről lásd a 29. iratot

24

1601. június 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Vásárhelyi Gergelynek¹ Kolozsvárra

Sok dologról értesült az ő, valamint Thomas Maestrius és Kabos István leveleiből. Örül, hogy a címzett megbízatásának egy részétől megszabadult, s így helyzete könnyebbé vált. Kéri, hogy továbbra is folyamatosan értesítsék az erdélyi helyzetről.

Varia cognovi ex literis² Vestrae Reverentiae et Patris Thomae Maestrii³ ac Patris Stephani Kabos, de quibus nos certiores fieri placuit; sed quoniam ea responsionem non egebant, ideo illis omissis tantum significandum esse duxi optare nos audire subinde aliquid de vobis, ut invicem in Domino consolari possimus. Interim autem minime necesse erit commendare Domini obsequium et zelum animarum, cum sciam id vobis omnibus cordi esse, et cum divino auxilio conari quantum commode licet. Gaudeo autem Vestram Reverentiam aliquo onere eorum, quae plura simul sustinebat, liberatum esse, ut quiescere nonnihil et commodius aliis muneribus vacare iam possit. Ceterum in istis rerum turbationibus opto vobis et provinciae toti iucundissimam pacem, ut damna, quae ex periculis timeri iure possunt, Domino favente arceantur, et in proximorum salutem liberius vacare possitis. Alia quod rescribam hoc tempore minime occurrunt, nisi salutare omnes in Domino, atque in visceribus Jesu Christi complecti, quod ex animo facio et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo.

Romae 16. Junii.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 10. (korábban f. 5.) Fogalmazvány

1. Az ekkor Kolozsvárott tevékenykedő Vásárhelyi (vö. *Catalogi*, I. 807.) pályájának e szakaszáról lásd: Holl, *Vásárhelyi pályája*, 153–154.
2. Egyik levél sem maradt ránk.
3. Vö. *Catalogi*, I. 730–731.

25

1601. június 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Marcus Scisciensisnek¹ Kolozsvárra

Utolsó leveléből értesült a Daróczy-féle misszióról. Reméli, hogy a templom tetőzetének rendbehozására és belső rend megtartására gondja lesz a tartományfőnök helyettesnek. Tűrhetetlen, hogy az örökmécs nem ég állandóan. Ez ügyben figyelmeztesse előljáróit. A tartományt Isten kegyelmébe ajánlja.

Ex ultimis Reverentiae Vestrae litteris intellexi de sua missione Darotium,² deque aliis rebus, quae rescire operae pretium fuit. Et ad cetera quidem nihil

.occurit admodum, quod respondeam, ad illud autem de templorum cura, ut sarta tecta sint, deque disciplina domestica, spero Patri Viceprovinciali³ cordi esse uti par est. Nam de lampade quod aiebat coram sanctissimo sacramento assidue non ardere, vix credidissem, nisi testimonium Vestrae Reverentiae accessisset; esset enim hoc prorsus non tolerandum, sed fortassis casus aliquis fuit, et si quid est in hac re peccatum hactenus, deinceps minime fiet. Quod si nullum remedium adhibitum est, id quod minime suspicor, poterit Vestra Reverentia suggerire superiori, qui faciet omnino, quod oportebit. Ceterum opto provinciae isti toti et vobis omnibus meliora, ut Dominus Deus metu omni bellorum expulso pacem tranquillitatemque restituat ad maiorem suam gloriam, cuius scio vos omnes perstudiosos esse, ut decet, neque praetermittere occasiones eius promovendae cum fructu animarum, discrete tamen et nemini ullam dantes occasionem, ut oportet. Itaque hoc negotium multis commendare vobis minime necesse est. Saluto igitur omnes in Domino, et me vestris precibus et sacris sacrificiis assidue iuvare cupio.

Romae 16. Junii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 10. (korábban f. 5.) Fogalmazvány

1. Vö. *Catalogi*, I. 753.
2. A Daróczy Ferenc által kezdeményezett misszióról vö. *Monumenta*, IV. 331–336., 418–419., 437., 525., 599. Ebből kiderül, hogy komoly kétségek merültek fel arról, célszerű-e fenntartani. Az említett levél nem maradt ránk. Daróczy Ferencről lásd Nagy, III. 241.; RMKT XVII/1. 434., 638.
3. Petrus Maiorius

26

1601. július 7. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius tartományfőnök helyettesnek Kolozsvárra

Bizonyára a háborús körülmények miatt kapott régen levelet Erdélyből. Híreket vár állapotukról. Hozzá hasonlóan Lengyelországon keresztül írjanak. Aggódik betegsége miatt.

Iamdiu litteras¹ a vobis, quas tamen valde expetebamus, non accipimus, cuius rei causam sine dubio esse credimus difficultates itinerum in istis bellorum commotionibus. Sed quia tamen de valetudine omnium et laboribus ad Dei gloriam susceptis rescire cupimus, pauca haec scribenda visa sunt, quibus hoc ipsum desiderium indicaretur, et omnes in Domino salutatos complecteremur, id quod ex animo facio. Ceterum quia solitis itineribus litterae mitti, ut opinor, minime possunt, has per Poloniam dirigimus, ut vestrae quoque eadem via, quae omnino expeditior erit, huc vicissim mittantur. Utinam autem Dominus Deus pro sua

benignitate diuturnam vobis et felicem pacem quamprimum indulgeat, bellorum periculis omnino sublatis, ut liberius eidem Domino et provinciae toti servire possitis cum animarum lucro et salute. Atque in primis Vestrae Reverentiae valeditudinem integram concedat, quo partem istam onerum ferre alacriter, dum necesse est, possit, etsi nos ipsius levamento, quod tantopere Vestra Reverentia expetit, cogitare non obliviscimur. Interim ipsius me et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo.

Romae 7. Julii 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 13. (korábban f. 6v.) Fogalmazvány

Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D. 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 515.

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 804.

1. Nem maradt ránk.

27

1601. július 28. Komárom

Joannes a Molardt¹ a vágsellyei jezsuitáknak

Kifogásolja, hogy privilégiumaik ellenére vám fizetésére kötelezték a Vág folyón áruikkal Komáromba igyekvő Casparus Aurifaber és Marcus Thott komáromi lakosokat. Ne sértsék meg a továbbiakban a város privilégiumait.

Reverendi ac Venerabilis Domini amici et vicini nobis honorandi

Salutem et nostram bene complacitam voluntatem. Exponitur nobis nomine et in persona prudentum et circumsectorum iurati iudicis, civium ac inhabitatorum, totiusque communitatis oppidi huius regii Comaron. Quod dum hisce proxime transactis diebus quidam incolae Casparus nempe Aurifaber et Marcus Thott, concives similiter dicti oppidi regii cum rebus et mercibus suis itinere navali per fluvium Vaghum descendere ac easdem huc Comaron versus deferre studuissent, per vos seu tributarios vestros contra eorum praerogativam divorumque regum Hungariae eiisdem ab antiquo concessam et datam facultatis libertatem ad thelonii seu tributi solutionem coacti extitissent, haudque secus nisi pignore eorundem deposito ex vestris tenutis ac territoriis dimissos fuisse, exhibentes simul literas privilegiales ac donationales Divi quondam Ferdinandi imperatoris in pergameni sub sigillo patenter scriptas et roboratas. Petentes nos debita cum instantia ut iustis eorundem iuribus deesse nollemus. Et quia hac eorum usitata ac ab antiquo conservata consuetudine et libertate uti frui et gaudere iuxta eis data privilegia (prout extractus donationis presentis dictat) non formidarunt Venerabiles ac Reverendas Dominationes Vestras tanquam Dominos amicos et vicinos nobis honorandos diligenter rogamus, ut praefatos concives ac incolas oppidi regii

Comaron in eorum iustis et ab antiquo conservatis privilegiis exemptionibus ac libertatibus turbare molestare, ac ad solutionem theloniorum seu tributorum contra eorum iura et libertates compellere minime praesumatis, sed eosdem in praedictis libertatibus eorundem et exemptionibus Reverendae Dominationes Vestrae conservent et per suos conservari faciant. Ne nos ac ipsi eorum iura ac libertates defendere cogamur. Quod nos Vestris Reverendis Dominationis repromereri conabimur. Easdem feliciter valere exoptamus, expectamus responsum.² Datae Comaroni 28 die mensis Julii Anno Domini Millesimo Sexcentesimo primo.

Earundem Reverendarum Dominationum Vestrarum

Amicus et vicinus

Joannes a Molart

Hátlapján: Reverendis ac Venerabilibus Dominis Domino Praefecto ac coeteris patribus Collegii Societatis Jesu in Oppido Sellie commorantibus etc. Dominis amicis et vicinis nobis honorandis.

Mai lelőhely: E 152. Acta Jes. Irreg. Coll. Tyrn. 20. t. f. 258r-v. Eredeti

1. Johannes Molardt 1600–1609 között volt komáromi főkapitány. Vö. Kecskés, *Komárom*, 113–117. A jezsuitákat támogató tevékenységéről lásd a 69/7. és a 131/5. iratot.
2. A jezsuiták válasza nem maradt ránk. Az ügy folytatásáról semmit sem tudunk.

28

1601. augusztus 4. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Laibachba

A szolgálóleányok elküldéséről írt már a rektornak. Nem érti miért kellene felelősségre vonni azokat, akik őt értesítették, sőt csodálkozik azon, hogy a tartományfőnök, aki kisebb dolgokban is körültekintően szokott eljárni, most nem így tett. Nem igaz, hogy szolgálólányok nélkül nem lehet azon a helyen élni. Gondolniuk kell jó hírűkre.

...Accepi postremas¹ Vestrae Reverentiae, ad quas interim haec pauca. De dimittendis illis ancillis Selliensibus scripseramus ad Patrem Rectorem,² quod faciendum omnino est et quia Vestra Reverentia reprehendendos putat esse, qui de ea re scripserunt, hoc addo, nos non posse reprehendere eum, qui me de hoc negotio monuit, sed Reverentias Vestras, qui assue faciunt oculos ad quaedam, quae vobis non ita mala videntur, cum tamen experientia variarum miseriarum satis vos excitare et edocere potuerit, et sane miratus sum, cum sciam optime zelum Vestrae Reverentiae, qua ratione similia ut minimi momenti praeterire et permitti sinat. Non est autem necesse praescribere Vestrae Reverentiae, quid facere

debeat, ut omnia se optime habeant, satis est Vestram Reverentiam omnia constituere, ut nulla possit vel occasionem quaerentibus³ offensio esse. Nam qui ait non posse esse eum locum sine feminis, nulla ratione mihi satisfacit, quia exco-gitari debent rationes, quomodo fieri debeat sine periculo ullo famae nostrae. ...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 14. (korábban f. 7.) Fogalmazvány

Modern átírat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

Kiadva: Veress, Carrillo, II. 362

1. Nem maradt ránk.

2. Lásd a 21. iratot.

3. Forró Györgyről és Petrus Dionantiusról van szó. Lásd a 22. iratot.

29

1601. augusztus 6. Vágsellye

Forró György Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

Forgách Ferenc nyitrai püspök kérésére vizitácót végzett egyházmegyéjünkben, ezért néhány hétig távol volt. A rendfőnök Salkovitz Györgyről írott levelét július 23-án megkapta. Már beszélgetett vele korábban, mikor a kollégiumban volt. Reméli, hogy Brünnben megváltozott a viselkedése. A kollégium ügyei jól mennek. A két szolgálólányt elküldték. A penitenciát megtartották, jelen volt Zanitius, a znióváraljai előljáró is. Három napja a törökök és a császáriak Esztergomnál 8 órától 12 óráig béketárgyalásokat folytattak, de ez nem hozott eredményt. Bezoárt kér.

Ad petitionem Reverendissimi Francisci Forgacz episcopi Nittriensis¹ capitulum suum et diocesim visitare et reformare volenti a Patre Provinciali² concessus fui, apud quem idcirco aliquot hebdomadas moratus collegio abfui, et ante quadriduum nacto aliquo ocio domum pro mea consolatione excurri, hodie rursus abiturus ad inchoatum negotium proseguendum.

Dum apud episcopum moror, literas Vestrae Paternitatis de Georgio Salkovicz 23 Julii accipio,³ quo cum, quamdiu in hoc collegio fuit, egi de suo illo affectu mutando, sed haesit durus, forte Brunae, quo iam advocatus est, mutabitur. Res collegii procedunt bene. Ex ordinationibus communicata mihi sunt capita undecim de administratione rerum temporalium. Praeterea ordinatio de separandis junioribus scholasticis a veteranis collegialibus.

Duae illae personae,⁴ de quibus Vestra Paternitas Patri Rectori⁵ scripserat, ut e praedio collegio vicino dimitterentur, iam amandatae sunt. Pro paenitentia, quod illae Thurotio accersitae fuissent, Pater Rector et frater oeconomiae curator⁶ disciplinam coram consultoribus et Patre Joanne Zanitio superiore Thurocensi, qui tunc Selliae aderat, in templo fecerunt.

Ante triduum apud Strigionium Thurcae cum nostratibus caesianis ab hora octava usque ad duodecimam de pace ineunda egerunt, sed re infecta utrinque discessum est. Nec habeo, quod praeterea Vestrae Paternitati scribam, solum magna confidentia ductus peto a Vestra Paternitate, velit mihi aliquid de Bezoar⁷ mittere.

Mai lelőhely: ARSI Germ. 180. 29.

Modern átirat: MTAK Kézirattár Szittyay-hagyaték, Ms. 25/VII/2.; Rendtartományi Levéltár, D. 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 280.

1. Forgách Ferenc nyitrai püspök, 1607-től esztergomi érsek. Az említett vizitációról lásd részletesebben a 69. irat 9. jegyzetét.
2. Alphonso Carrillo
3. Lásd a 23. iratot.
4. Lásd erről legutóbb a 28. iratot.
5. Lásd a Dobokay Sándornak írott 21. iratot.
6. Leonardus Puchlerus (*Catalogi*, II. 7.)
7. Indiai orvosság. Vö. *Jezsuita missziók*, I. 29.; Veress, *Carrillo*, II. 32., 34., 37.

30

1601. augusztus 12. Kolozsvári tábor¹

Basta oltalomlevele a gyulafehérvári jezsuiták számára

Fővesztés terhe mellett tiltja meg, hogy bárki háborgatni vagy akadályozni merésze a jezsuitákat.

Universis et singulis, spectabilibus, magnificis, generosis, egregiis, nobilibus, comitibus, vice comitibus et iudicibus nobilium quorumcunque comitatum, capitaneis, praefectis, provisoribus, belliductoribus tam equestrium, quam pedestrium ordinum, item castellanis arcium, ac aliorum quorumvis locorum officialibus, tricesimatoribus, teloniatoribus, pontium, passuum, vadorum, viarumque custodibus, eorumque vices gerentibus, necnon prudentibus et circumspectis magistris civium, iudicibus, villicis et iuratis civibus, quarumcunque civitatum, oppidorum, villarum et possessionum; cunctis etiam aliis quocunque officio, dignitate et praefectura fungentibus ubivis in ditione Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis existentibus et commorantibus, praesentes nostras visuris salutem et favorem.

Cum nos in specialem tutelam et protectionem nostram receperimus universam Jesu Societatem, praesertim vero collegium Albense cum omnibus sacerdotibus, etiam saecularibus personis ac omni eorum familia, necnon bonis omnibus et iuribus possessionariis ubicunque et in quibuscunque comitatibus existentibus habitis, ideo praecipimus et mandamus vobis, nomine Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis, quatenus vos praefatos sacerdotes tam Societatis Jesu, quam vero saeculares, scholasticosque, ac familiam eorum universam in person-

is, rebus et bonis ipsorum quibuslibet impedire, turbare, molestare, seu quovismodo damnificare modo aliquo sub capitis poena² vel directe, vel indirecte audatis, nec sitis ausi modo aliquali; verum eosdem, iuxta eorum antiquum morem et laudabilem institutionem, quiete et pacifice vivere sine aliqua molestia permittatis, ita, ut bonis ipsorum mobilibus et immobilibus, iuribusque possessionariis uti, frui et gaudere libere et pacifice possint, cum eadem immunitate, libertate et privilegiis, quibus hactenus usi et gavisi sunt, usque ad libitum nostrum et Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis.

Datum in castris nostris ad civitatem Coloswar positis, 12. die mensis Augusti. Anno Domini 1601.

Mai lelőhely: MOL, EFL, XXII. szekrénye H. fasc. 95. Eredeti. A dokumentum XVIII. századi másolata ugyanott. Mikrofilm: 32450.

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték 429/III. 805.; Rendtartományi Levéltár D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. II. 516.

1. Az oltalomlevél nem sokkal a Báthory Zsigmond vereségét hozó goroszlói csata (augusztus 3.) után keletkezett.
2. Veress Endre jegyzete. „Ez teljesen szokatlan és mivel e védőlevél írása jezsuita kézre vall, nem lehetetlen, hogy a jezsuiták önkényűleg szűrték be ezt az erős fenyegetést a protectionalék megszokott formulájába.“

31

1601. augusztus 25. Kassa

Pázmány Péter Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

Maoriusnak arra a levelére is támaszkodik írása, amelyet még Báthory Zsigmond veresége előtt írt neki. Azóta Basta uralja Erdélyt. Augusztus másodiká táján érkezett Kolozsvárra, és attól való félelmében, hogy katonái feldőlják a várost, három zászlóaljat helyezett el csapatai és a város közé, akik csak az ő személyes engedélyével engednek be bárkit is. A szász és egyéb városok könyörgő követei is ide jöttek. A kolozsváriaktól kétszeres sarcot akar. Az „Oláh“ (Mihály vajda) néhány német kísérel hazakészülődik, csak arra vár, hogy anyja, felesége és gyermekei kiszabaduljanak. Zsigmond udvari embereivel Moldáviába ment; az a hír járja, hogy ott van a kancellár és néhány lengyel katona is. Gonzaga Basta jóindulatába ajánlotta a jezsuitákat, és azt javasolta, hogy Kolozsvárról és környékéről űzze ki az ariánusokat. Vegye el templomaikat és iskoláikat, s tiltsa be vallásgyakorlatukat. A kassai rendház felállításának lehetőségéről írt a tartományfőnöknek, bízik benne, hogy sikerrel jár.

Maorius panaszkodik amiatt, hogy kevesen vannak. Szükség lenne arra, hogy a tanév kezdetéig küldjön valakit a rendfőnök, és halaszthatatlanná vált a vizitáció is. Saját ügyében már írt a tartományfőnöknek; már hat hónapja Kassán tartózkodik. Fullerussal együtt üdvözlí a rendfőnököt.

Admodum Reverende in Christo Pater, Pax Christi.

Scribendi ad Vestram Paternitatem occasionem quaedam Patris Majorii litterae dederunt,¹ in quibus nostrorum illic statum obiter perscribit, qualis videlicet fuerit ante illud tempus, quo Sigismundus Princeps acie vinceretur;² sed quia tunc inutilis omnis scriptio videbatur, ad hoc usque tempus distuli. Nunc igitur Deo sic disponente Basta nomine Suae Majestatis totam obtinet Transsylvaniam. Claudiopolim venit circa diem II. huius mensis, cives supplices claves civitatis obtulerunt. Verebatur Dominus Basta, ne miles praedae avidus, vel se invito diriperet civitatem, quamobrem castra foris locata hucusque habet, tria militum vexilla immisit, quae ingredi volentes arcerent, nisi proprium ipsius sigillo impressum adferrent signum. Eodem venere Civitatum Saxonicarum ac aliarum legati obsequentes. A Claudiopolitanis bina militibus stipendia solvi voluit Dominus Basta. Valachus cum suis militibus, adiunctis nonnullis Germanis, in suam provinciam abitum parabat in dies, filium, uxorem, matrem, quae in custodia habebantur, liberas recipiet.³ Sigismundus princeps praecipuis comitantibus in Moldaviam evasit, ubi nescio quis miles Polonicus et (ut vulgo fertur) etiam Cancellarius, morantur.⁴ Commendavit Illustrissimus Gonzaga⁵ nostros patres Domino Basta, rogavit illud quoque, ut hanc occasionem non negligat, Arianos, qui Claudiopoli et locis adiacentibus inveniuntur, ad meliorem frugem reducendi, templa, scholas adimendo, omniaque interdicens exercitia. Inculcatum id calide, resque, quam facilis sit, proposita, Deus dirigat mentem boni Domini, non diffido illum aliquid effecturum.

Illustrissimus certe Gonzaga egregie animatus in nos et res religionis, cuperet suam isthic praesentiam, non minus religioni, quam imperatori utilem esse. De domicilio nostrorum hic erigendo saepe egimus, et nunc Patri Provinciali⁶ scripsi de via ac ratione, qua negotium ad finem perducere posse videri possit.

Sed ut ad id, quod initio dicebam, revertar, Pater Maiorius multa querebatur de personarum paucitate, quae res, ut dixi, occasionem mihi dedit scribendi et duo quaedam Vestrae Paternitati proponendi. Alterum est, quod cum pacatiora iam illic futura speremus post mensem omnia, videretur omnino consultum, si Vestra Paternitas ante studiorum initia mitteret, qui et consolari et iuvare visitando possit bonos illos patres. Meminit enim Vestra Paternitas a septem annis nullum, nisi rectorem eundem habuisse illos Viceprovincialem. In singulis visitationibus provinciales solent plurima in collegiis invenire, quae egeant visitatione. Quid tot annis intermisso officio? Equidem cogitare soleo (cum recolo, quanto desiderio et quam avide exspectari soleat Provincialis in collegiis, quae singulis annis visitantur) Dei inprimis beneficio, deinde Patris Maiorii virtute eximia rem hactenus sustentatem, alias periculose durassent. Deinde si ad finem Septembris vel certe initium Octobris aliquem Vestra Paternitas mittere cogitat, arbitror omnino rem dignam consideratione esse, an Reverendus Pater Provincialis ire possit ac debeat,⁷ quia multorum animi (ob eventum consiliorum et laborum ipsius sanctorum et rectissime institutorum minus optatum) exulcerati sunt in illum, hoc etsi non dubito, perscriptum esse ad Vestram Reverendam Paternitatem, tamen

revocandum esse in mentem, res ipsa videbatur suadere. Ego quoque Reverendo Patri Provinciali scripsi de rebus meis, sextum jam mensem hic versor.⁸

His me Vestrae Reverendae Paternitatis sacris sacrificiis et orationibus una cum socio Patri Fullero ex animo commendo.

Cassoviae 25. Augusti 1601.

Vestrae Paternitatis filius et servus in Christo

Petrus Pazmany m. p.

Mai lelőhely: ARSI Germ. 180. 32–34. Eredeti

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 43.

Kiadva: Hanuy, I. No. 1., 1–2.

1. Nem maradt ránk.
2. Báthory Zsigmond augusztus 3-án Goroszlónál szenvedett vereséget Mihály vajda és Basta csapataitól, s csak ezután vonult Kolozsvár alá.
3. Mihály vajda családját Fogarasban tartották fogságban. Vö. a 9. irattal.
4. Jan Zamoyski (1541–1605), Lengyelország kancellárja.
5. Ferrante Gonzaga felső-magyarországi főkapitány kemény javaslatai a későbbiekben is megfogalmazódnak. Lásd a 40. iratot.
6. A levél nem maradt ránk. A kassai jezsuita kollégium létrehozása hosszú ideig napirenden marad.
7. Carrillo vizitációjára csak 1604 elején került sor.
8. Pázmány legalább ideiglenes eltávozási szándékáról Kassáról lásd legutóbb a 20. iratot.

32

1601. augusztus ? [Bécs?]

Utasítás a Mátyás főherceg mellé tábori misszióba rendelt jezsuiták számára¹

A misszió célja az igehirdetés mellett a térítés, valamint a sebesültek és haldoklók lelki gondozása. A kirendelt atyáknak minden tekintetben feddhetetlenül kell élniük. Óvakodniuk kell mindenfajta civódástól, s egyáltalán nem szabad belekeveredniök a világi ügyekbe. Különösen a főherceggel való viszonyban kell rendkívül tapintatosnak és visszafogottnak lenniök. Csak rendi előljáróiknak írhatnak levelet.

Instructio pro patribus ad castra Serenissimi Archiducis Matthiae euntibus

1. Cum haec missio sit a nostro instituto minime aliena, sed valde consentanea, patres sacerdotum, concionatorum ac missionum regulas habebunt, et facient sibi potissimum familiares.

2. Huius autem missionis ratio et finis erit coram Serenissimo Archiduce Matthia concionari, quod Pater Hieronymus potissimum praestabit, errantes a fide ad veram religionem traducere, catholicos confirmare, ad propugnandam

Christi fidem animare, vulneratos infirmosque consolari, morientes pro virili, ut tuto et cum salute vitam finiant, adiuvere.

3. Ipsi autem pro sua pietate omni cura animam suam conabuntur ab omni peccato custodire, dabuntque operam, ut per orationis et examinis exercitium Deo coniuncti vivant, seque ut venerandum missae sacrificium, nisi grave impedimentum acciderit, quotidie Deo offerre studeant.

4. Curabunt autem diligenter, ut bonis operibus omnes in Domino aedificent, et ita se gerant, ut nullo modo hominum levium et militarium opinionem incurrant, quin potius se sal terrae, ad eos, qui contra communem hostem arma suscipiunt, modestia, patientia, et charitate condiendos missos esse meminerint.

5. Atque ideo suarum personarum et Instituti nostri decorum accurate conservent, tum apud se statuunt ex seipso, et eius virtutibus nomen Societatis pendere.

6. In concionibus et exhortationibus prudenter agant, et in iis ita veritatem catholicae religionis tueantur, ut a maledictis, conviciis et mordacitate omnino contra adversarios abstineant, tum etiam caveant, ne occasionem publice disputationum de fide dedisse, vel libere acceptasse iudicentur.

7. Ad Serenissimum Arhiducem neque facile, neque saepius accedant, nisi vocati, vel alicuius negotii et maxime pii necessitas exigat, sed neque ullo modo patiantur se a quovis in negotiis politicis tractandis urgeri et immisceri, quae a nostro Instituto plane abhorrent, et multa bona impediunt.

8. Cum sermo inciderit inter cum hominibus conversandum, de principibus christianis diligenter caveant, ne contra aliquos vel loquantur, vel quosdam nimis laudent, de Caesare autem et Principibus Austriacis honorifice agant et loquantur.

9. Videant, ne facile se omnibus credant, praesertim in conviviiis, ad quae parce et raro accedere debent, et conversationibus, in quibus familiaritatem nimiam vitare oportebit omnino.

10. Scribant frequenter ad aliquem e superioribus suis, quem de suo statu et occupationibus reddent certiore. Ad alios vero et maxime principes non facile nec sine magna necessitate scribant. Caveant autem, ne cum scribendi necessitas postulat, ea referant, quae ad principum personam pertinere videbuntur, ne faciles sint in rebus novis perscribendis, nisi ea ad aedificationem pertinere videbuntur.

11. Pater N. erit superior ita tamen, ut libenter audiet Patrem N. si quando in aliquibus rebus moneretur, se mutuo observabunt, et ut charitas require colent uti fratres, et alter alteri secundum instituti rationem confitebitur.

Hátlapján: Instructio pro nostris ad castra euntibus.

Mai lelőhely: ARSI Fondo Gesuitico 720/I/6/4. Másolat

1. A szignálatlan és dátálatlan utasítás 1601 augusztusának végén keletkezhetett, amikor Mátyás főherceg hadjáratának előkészületei folytak. Megfogalmazásakor még nem dőlt el, ki-ket választanak ki erre a feladatra. Ezért szerepel az utolsó pontban az N. betű a személy-név helyett, jöllehet a második pont Pater Hieronymus feladatául jelöli meg az ígéhirdetést Mátyás főherceg mellett. Ilyen keresztnévű jezsuita három volt az osztrák rendtartományban ebben az esztendőben: Auperger, Lötsch és Wranek (vö. *Catalogi*, II. 3., 5., 9.) Végül is azonban Ferdinand Alber és Petrus Dionantius vett részt a misszióban. (Vö. 41. irat.)

33

1601. szeptember 1. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

Július 6-án írt levelét megkapta. Az alkalmas segítőkre vonatkozó kérését beszélje meg a tartományfőnökkel. A címzett által szóba hozott Alárd Mihálynak és Káldy Györgynek azonban be kell fejeznie tanulmányait.

Ad epistulam Vestrae Reverentiae 6. Julii datam¹ nihil admodum est, quod rescribam, nisi acceptam esse et nobis placuisse, quae continebat. De inopia autem coadiutorum et idoneorum operariorum, quoniam magna est totius provinciae penuria, nihil addere possum, nisi agendum esse cum Patre Provinciali,² qui ratione habita personarum satisfaciet, si poterit, aequissimo desiderio Vestrae Reverentiae; et sane ut sint socii, qui comitentur nostros, non semel Patri Provinciali commendavi, cum ea res nobis maxime necessaria videatur, et proponi rursum hoc illi poterit a Reverentia Vestra. Pater Michael Alart³ et Pater Georgius Kaldi,⁴ quos Reverentia Vestra libenter accepisset, absolvere sua studia debent, quo fit, ut istuc remitti minime possint. Quare cum nobis alia via non occurrat satisfaciendi desiderio et necessitatibus Vestrae Reverentiae, agendum erit cum Patre Provinciali. Interim ego me Vestrae Reverentiae et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo.

Romae 1. Septembris 1601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 18. (korábban f. 9.) Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.

2. Alphonso Carrillo

3. Kolozsvári Alárd Mihály (*Catalogi*, I. 617.) valóban csak 1602-ben tért haza Erdélybe. Talán az apja volt az az Alárd Ferenc, aki azok között szerepel, akik 1601. január 5-én levélben fordultak Rudolf császárhoz. Vö. Sz XVII. 1883. 122–123. Alárd Mihály római úti-naplója közölve: Veress, *Olasz egyetemek*, 521–527., magyarul: *Utazási irodalom*, 295–300.

4. Káldy György (*Catalogi*, II. 633.) ekkor még Rómában tanult. Ő 1605–1606-ban tartózkodott Erdélyben.

34

1601. szeptember 1. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Rivulinusnak Vágsellyére

A címzett és Dionantius július 5-én írott levelét megkapta. Reméli, hogy utasításának megfelelően a szolgálólányokat már elküldték birtokukról. Ilyen eset többször nem fordulhat elő.

Litteras Vestrae Reverentiae et Patris Petri Dionantii eodem die hoc est 5 Julii¹ datas accepi, et quae significabantur, nobis grata fuerunt, speroque iam ancillas dimissas e praedio iuxta ea, quae alias scripseramus,² cum huiusmodi occasiones a nobis longe esse debeant. Quoniam autem quae ad alia rescribamus, non erant, salutabo Vestras Reverentias et me ipsorum atque omnium precibus commendabo.

Romae 1. Septembris 1601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f 18. (korábban f. 9.) Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.

2. Az ügyről lásd legutóbb a 29. iratot.

35

1601. szeptember 1. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnök helyettesnek Grácba

Minden egyes segítőnek személyre szóló utasításokat kell adni. Tudja, hogy Novodomiumban alkalmas emberekre van szükség, ha másképpen nem megy, a jezsuitáknak kell ellátniuk a plébánosi tisztséget. Ugyanez vonatkozik Vágsellyére is. Az ügyet napirenden kell tartani.

Qua porro singula operariorum genera formanda sint, non necesse est hic exponere, cum alias satis significatum sit, et propriae pro singulis instructiones datae ... Praeterea cum parochiis Novodomensibus¹ idoneos dari optemus, ut alias rescripsi et necessitas postulat, saltem si alii non sint, nostros supplere munus parochorum necesse esset, ac proinde non deesse, qui cum virtute et pro dignitate id faciant. Idem Selliae accidit, et sane cum subditi nostri sint egere illos maxime rebus ad salutem pertinentibus, nobis scrupulum iniicit, ut propterea consultationes serias institui necessarium existimemus.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 20. (korábban f. 10.) Fogalmazvány

1. Jindřichuv Hradec (Neuhaus), Csehország.

1601. szeptember 7. Prága

Rudolf császár a vágsellyei rektornak és a jezsuitáknak

Felkéri a rektort, hogy a turóci jezsuiták, a szentgyörgyi és bazini birtokosok között felmerült határvita lezárásában működjék közre és segítse a kijelölt döntőbíró, a váci püspököt megbízottaival együtt, amint azt a háborús események lehetővé teszik. Akadályoztatása esetén köteles teljhatalommal felruházni az ügyben eljáró püspököt.

Rudolphus secundus Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc.

Reverende, fidelis nobis dilecte. Controvertitur a longo iam tempore certa lis et controversia inter fideles nostros Honorabiles Rectorem ac caeteros Patres Societatis Jesu in Praepositurae Thurocensis Collegio degentes ab una, ab altera vero partibus possessores dominiorum nostrorum Sancti Georgii et Bozyn¹ vocatorum ratione metarum possessionis Pered vocatae, ad eosdem patres jesuitas et persequens dictam Praeposituram Thurociensem pertinentis, in Comitatu Poseniensi existentis habitae, quas dicti possessores eorundem dominiorum Sancti Georgii et Bozin subinde potentia mediante invasisse ac violenter occupasse et possessioni suae Alsozelii vocatae applicasse dicuntur. Cum autem huiusmodi differentias violentasque occupationes terrarum et metarum inter fideles subditos nostros minime vigere, sed dictante ipsa iusticia unicuique quod suum est tribui ac reddi atque praemissarum cunctarum controversiarum metalium revisionem per te, quem utpote huius comissionis praesidem benigne ordinavimus et constituimus una cum caeteris ad hoc specialiter delectis et nominatis arbitris et commissariis nostris, primo quoque tempore institui ac celebrari et debito etiam fine terminari velimus. Idcirco fidelitati tuae harum serie clementer ac firmissime committimus et mandamus, ut ubi primum per hosce belli Turcici motus fieri poterit, quod quidem circa medium futuri mensis Novembris commodissime fieri posse speramus, sine dilatione renitentia excusatione et difficultate aliqua, adhibitis tibi fidelibus nostris Reverendo Petro Radoevitio² Episcopo Vaciensi et Consiliario nostro ac Honorabilibus Paulo Almassy³ Praeposito Sancti Stephani et Canonico ac Vicario metropolitanae Ecclesiae Strigoniensi et Michaele Novak⁴ Praeposito Sancti Thomae et Canonico similiter dictae Ecclesiae Strigoniensis necnon egregiis Magistris Matthia Andreassith⁵ locumtenentis nostri regii in Hungaria, Nicolao Perekedii⁶ iudicis curiae nostrae Regiae ac Andrea Kerezthury personalis pertinentiae nostrae regiae in iudiciis locumtenentis, Prothonotariis, et Andrea Kechkes de Komiathy Sedis nostrae iudiciariae assessore, commissariis nostris⁷ per nos ad hanc metarum revisionem huiusque controversiae diremptionem peragendam benigne delectis et nominatis aut etiam aliis, qui tibi videbuntur iuris peritis viris et idoneis personis, praefatis partibus certum et brevem aliquem terminum praefigere, iisque coram vobis comparentibus auditis illarum propositionibus allegationibus et responsis, admissis etiam quibusvis fidedignis testimoniis et probabilibus documentis, literisque ac literalibus instrumentis et

privilegiis utriusque partis ac signanter privilegio dictae Praepositurae Thurociensis Serenissimi quondam Regis Belae quarti bonae memoriae per nos benigne confirmato, diligenter perlectis ruminatis et discussis praemissas controversias et differentias, non obstante unius vel alterius absentia aut quibusvis subterfugiis et exceptionibus, iuridice cognoscere et discutere, dictaeque possessionis Pered metas et limites, de quibus inter partes praefatas lis est et contentio, diligenter inspicere, revidere, perambulare et distinguere atque super illis controversiis omnibus, quod iuri et iusticiae consentaneum erit statuere et decernere, ac finali vestra sententia illas omnino determinare debeatis. Super qua tandem revisione metarumque distinctione et omnium controversiarum complanatione finalique vestra sententia medio unius Prothonotarii vobiscum constituti partibus praedictis literas autenticas pro futura ipsorum cautela, iuriumque suorum defensione extradari volumus et mandamus, communi iusticia suadente. Quod si vero huic commissioni, vel adversa aliqua valetudine, vel publicis aut nostris aliquibus gravioribus negotiis circa illud tempus impeditus et occupatus, interesse eique praesidere non posses, in eo casu non autem aliter, praefatum Episcopum Vaciensem cum plena praesidendi totumque hoc negotium discutiendi et finaliter determinandi facultate et potestate tibi sufficere ac substituere, deque eo postmodum tam adiunctos tibi commissarios nostros quam vero ipsas partes, omnimode certificare debeas. Secus nullatenus facturus.⁸ Datum in arce nostra Regia Pragensi, septima die mensis Septembris, Anno Domini Millesimo Sexingesimo primo.

Rudolfus secundus manu propria

Himelreich

Hátlapján címezés: Religiosis ac Reverendis dominis Patribus Jesuitis in Selye degentibus etc. Amicis nobis observandissimis

Mai lelőhely: MOL E 152. Acta Jes. Reg. Coll. Tyrn. fasc. 26. f. 30–31v. Eredeti.

1. Szentgyörgy és Bazin ekkor Illésházy István zálogbirtoka volt. Az ügyről lásd a 39. iratot.
2. Radovics Péter 1599–1608 közötti váci püspökről lásd: Chobot, *Váci névtár*, II. 556–557.
3. Almássy Pál esztergomi kanonok, későbbi váci püspökről lásd: Kollányi, *Esztergomi kanonokok*, II. 186–187.; Chobot, *Váci névtár*, II. 558–559.
4. Kollányi, *Esztergomi kanonokok*, II. 184–185. Novák Miklóst regisztrál. Nyilván róla van szó.
5. Fallenbühl, *Magyar Kamara*, 252. Andresicz Mátyásként regisztrálja.
6. Lásd Fallenbüchl, *Magyar Kamara*, 252.
7. Keresztúry Andrásról és Kecskés Andrásról nem ismertünk további adatokat.
8. Az évek óta húzódo pererről vö. E 152. Acta Jes. Reg. Coll. Tyrn. 28. fasc. vonatkozó iratai és a 37. irat.

1601. szeptember 7. Prága

Rudolf császár a znióváraljai jezsuitáknak¹

A császár úgy rendelkezik, hogy a jezsuiták egyes Pozsony megyei birtokhatárok ügyében már régóta húzódo vitáját Forgách Ferenc nyitrai püspök, vagy akadályoztatása esetén Petrus Radovitus váci püspök fogja eldönteni. Inti őket, hogy megbízottai idézésének tegyenek eleget és a döntésnek vita nélkül engedelmesskedjenek.

Rudolphus secundus Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc.

Honorabiles fidelis nobis dilecti. Quandoquidem ad humilem et frequentem vestram instantiam benigne indulimus et ordinavimus, ut differentia illa, quae vobis cum possessoribus dominiorum nostrorum Sancti Georgii et Bozin ratione metarum possessionis vestrae Pered vocatae ac in Comitatu Posoniensi existentis habitae a longo iam tempore intercedit, per fidelem nostrum, Reverendum Franciscum Forgach Episcopum Nitriensem locique eiusdem comitem perpetuum et consiliarium nostrum, tanquam constitutum in hac causa per nos presidem, vel vero si ob certas rationabiles causas huic commissioni neutiquam interesse et praesidere non posset, per substitutum eiusdem et quidem fidelem nostrum Reverendum Petrum Radovitium Episcopum Vaciensem et Consiliarium nostrum,² una cum caeteris ad hoc per nos specialiter delectis et nominatis arbitris et commissariis nostris, primo quoque tempore, ubi primum per hosce belli Turcici motus fieri poterit, praevia legitimae commissionis revisione, metarumque reambulatione omnino tollatur et finaliter dirimatur, hoc ipsum vobis per praesentes benigne intimare voluimus. Quare fidelitati vestrae harum serie clementer ac firmiter committimus et mandamus, ut quandocunque a praefato Episcopo Nitriense huiusque commissionis praeside requisiti et citati fueritis, die et loco per eum vobis praefigendo, coram ipso, vel vero absente, coram dicto substituto eiusdem, eique per nos adiunctis caeteris commissariis nostris sine difficultate et dilatione aliqua viribus vestris ac privilegiis bene instructi comparere, commissioni locum dare, ius et iustitiam ab eis recipere, ac definitivae illorum, quam tulerint, sententiae vos in omnibus obedientes conformare ac accomodare debeatis. Secus nullatenus facturi. Datum in arce nostra regia Pragensi, septima die mensis Septembris Anno Domini Millesimo, Sexingentesimo, primo.

Rudolfus secundus m. p.

Himmelreich

Hátlapján: Honorabilibus Rectori caeterisque Patribus Societatis Jesu in Collegio Praepositurae Turociensis degentibus simul vel divisim constitutis etc. fidelibus nobis dilectis

Mai lelőhely: MOL E 152. Acta Jes. Reg. Coll. Tyrm. fasc. 26. f. 29r-v. Eredeti

1. Az ügyről lásd bővebben a 36. iratot.

2. Radovics Péter váci püspökről lásd a 36. irat 2. jegyzetét.

1601. szeptember 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

Örül a császár erdélyi győzelmének. A szolgálólányok elküldése elejét veszi a rosszszindulatú szóbeszédnek. Máshol is felmerülhet ilyen probléma. Ha feltétlenül szükséges, idősebb és férjezett szolgálónőket kell alkalmazni.

...ut respondeam ordine, quod in primis erat, de victoria Caesaris in Transylvania cognovimus,¹ optamusque, ut omnia cum Domini gratia bene habeant ad maiorem ipsius gloriam, et augmentum catholicae religionis. ... De ancillis Turociensibus gaudeo sublatam esse occasionem sermonum et periculorum, quod nobis maxime propositum est. Et quia difficultates pro aliis locis occurrent, alias respondi hoc Vestrae Reverentiae visurum esse, quomodo superari possint. Nam ancillas iuvenes, sine viris in loco vicino esse periculosum est, occasio suspicionum et famae non optima. Itaque spero Vestram Reverentiam visurum, ut nisi sine ancillis praedia esse queant, sint saltem maturiores et cum viris suis, denique fiat, quod poterit, modo ne sit occasio ruinae et suspicionum.² ...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 23. (korábban f. 11v.) Fogalmazvány

1. Báthory Zsigmond felett Goroszlónál aratott győzelemre céloz.

2. Az ügyről legutóbb lásd a 34. dokumentumot.

1601. szeptember 17. Pozsony

A magyar kamara a znióváraljai jezsuitáknak

Amennyiben Alsószelei és Salgó falvak birtokcseréjének ügyében ellenvetésük van, azt közöljék írásban.

Religiosi ac Reverendi Patres domini amici nobis observandissimi. Salute ac officii nostri commendatione praemissa. Edocta est sua Serenitas ratione permutationis pagorum Zeli et Salgo, cum aliis quibusdam pagis in comitatibus veteri Zoliensis et Liptoviensis existentium si vestris Paternitatibus permutatio illa offeretur, certa quaedam media proponere velle, quibus illa commode in effectum deduci possent. Ex clementi itaque praelibata suae Serenitatis commissione, Paternitates Vestras Religiosas ac Reverendas hisce hortamur et requirimus, ut si qua oportuna huiusce permutationis media sciunt, illa nobis pro ulteriori Suae Serenitatis ordinatione, scripto aperiant. Quas in reliquo foeliciter valere optamus. Posonii 17 die mensis Septembris Anno Domini Millesimo Sexcentesimo primo.¹

Nostrae Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Camerae Hungariae Praefectus et Consiliarii.

Mai lelőhely: MOL E 152. Acta Jes. Reg. Coll. Tyrm. fasc. 22., f. 86. Eredeti

1. Az ügyről lásd a 36. iratot.

40

1601. szeptember 19. Kassa

Pázmány Péter Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

Előző nap érkezett meg Kassára hat menekült atya, akiket Maiorius küldött. Vársárhelyi Gergely megsebesült. Gyulafehérvárott a jezsuiták életveszélyben vannak, a várost csaknem mindenki elhagyta, csak azok maradtak, akik bíznak Basta támogatásában. A románok garázdálkodnak a városban: kifosztották a templomot (meggyalázták Zsigmond fejedelem apjának és anyjának sírját), az atyákat egy szál ruhában úzték el. Basta vallon zsoldosai szorították vissza őket Kolozsvár felé. A következő napon Basta parancsára megölték Mihály vajdát, a többieket pedig a lakosság verte agyon. A helyzet még mindig nem nyugodt. Maiorius kéri, hogy küldje el hozzá Fullerust. Kérését több okból sem teljesítheti: egyrészt Fullerus beteg, másrészt elküldéséhez nem járul hozzá a tartományfőnök, harmadrészt pedig szükségük van német prédikátorra. Különösen most, hogy reményük van a székesegyház visszaszerzésére. Gonzaga a francia Camillo Gonzaga példáját akarván követni, keményen lép fel az eretnekek ellen. Ő hiába próbálja szelídebb fellépésre biztatni.

Hesterna die abiire hinc sex e nostris Transylvanis, quos Pater Maiorius in hac tanta rerum perturbatione iudicavit illinc dimittendos, praesertim Albensi Collegio penitus desolato.¹ Inter hos patres unus est Pater Gregorius Vasarhelinus, qui etiamnum propter plagas et vulnera, quae Albae acceperat, infirma est valetudine. Magnum omnino vitae discrimen adierunt, quicumque Albae fuerant. In civitate enim deserta ab incolis pene soli remanserant freti Domini Bastae tutela, quae illis nullo modo defuisset in astu Valachi tunc adhuc vivi,² praemissi milites civitatem diripuissent, incendissentque. Jactabant ii milites se in mandatis habere, ut sacerdotes occiderent. Sed Deus defensor fuit, nec ulli quicquam gravius accidit praeter Patrem Gregorium, caeteri spoliati ad indusium usque, tandem iussu Domini Bastae (qui aliquot adhuc milliaribus aberat) a Vallonibus in castra deducti inde Claudiopolim, omnia tamen praeter sacram supellectilem amiserunt. Mira sunt, quae effrenati milites fecerint, in templis organa et quae usui ipsis esse non poterant, confregerunt, sepulchrum Patris Sigismundi Principis, quod e marmore fere ad templi fornicem assurgebat, deturparunt, matris vero cadaver etiam eruere tentarunt eo, quod argenteo sepulchro inclusam illam audierant, sed fornicibus bene solidis ab accessu prohibiti, laminam argentam, qua tectum erat sepulchrum extrinsecus, abstulere.³ Sed non tulit Deus hasce iniurias,

nam Valachus sequenti die occisus fuit iussu Domini Bastae, ita ipsius sceleribus et infidelitate merentibus, e militibus quoque passim per provinciam multi ab incolis caesi, qui omnia itinera infensa habent. Et adhuc incertum, quam Deus paenam de exercitu tam pio sumere velit, necdum enim in vado res sunt.

Pater Maiorius rogat me plurimum, ut Patrem Fullerus ad ipsum mittam, sed cum et infestae sint viae omnes, et pater valetudine nunc quidem aliqua ex parte turbata ac sub manu medicorum sit, et vero, quod caput est, a Patre Provinciali⁴ id mihi commissum non est, non putavi esse faciendum, praesertim cum hic nullus sit alius Germanus concionator, qui tamen summe necessarius est, multos siquidem invenimus, qui ideo solum haeretici effecti sunt, quod nunquam catholicos docentes audire possent.⁵ Et praesertim hoc tempore non videtur consultum sine aliquo Germano concionatore hunc locum deserere, nam Illustrissimus⁶ cogitat propediem summum templum,⁷ quod nunc haeretici obtinent, illis adimere; de qua re principis quoque Mathiae consensum habet,⁸ maximum autem scandalum esset, si in civitate, in qua plurimi, imo maiori parte, Germani sunt,⁹ nulla concio Germanica haberetur. Illustrissimus Generalis humanissime habuit nostros patres, abeuntibus currum ad Thurociensem usque residentiam, bonam insuper eleemosinam largitus est. Saepe mihi comitis Novellariae affectum in patres nostros, qui e Gallia abibant¹⁰ commemoravit sua Excellentia, et omnino visus mihi est eius praeclarum et a se frequenter ante laudatum facinus imitari. Non admirationem solum, verum etiam indignationem movit haeticorum suae Excellentiae erga nostros humanitas, quam ut ego invidiam devitarem, rogavi aliquoties suam Excellentiam, parcior ut quibusdam in rebus esset, sed in suo proposito perstitit. His me Vestrae Reverentiae sacris sacrificiis et orationibus commendo plurimum.

Cassoviae 19 Septembris 1601.

Vestrae Paternitatis Admodum Reverendae servus et filius in Christo
Petrus Pazmani

Mai lelőhely: ARSI Germ. 180. f. 39r-v. Eredeti

Modern átirat: MTAK Kézirattár Szittyay-hagyaték, Ms. 25/VII/3.; Rendtartományi Levéltár, D. 77., D 43.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 517–519.

Kiadva: Hanuy, I. N° 2., 3–4.

1. A kollégiumot Mihály vajda csapatai dúlták fel. A kollégium Mihály vajda csapatai által való feldúlásáról még egy részletes beszámoló áll rendelkezésünkre. Lásd a 47. iratot.
2. Mihály vajdát Basta augusztus 19-én ölette meg.
3. Báthory Kristóf és Bocskay Erzsébet síremlékéről van szó.
4. Alphonso Carrillo, a Pázmány által előadott érvek alapján nem támogatta Fullerus Erdélybe küldését.
5. Fullerus valóban nem távozott Erdélybe.
6. Ferrante Gonzaga buzgalmáról lásd korábbi a 19., 20., 31. iratot.
7. A Szent Erzsébet székesegyházról van szó. Későbbi elvételének dokumentált történetéről lásd Paulinyi, *Iratok*, 11–110., valamint a 284. iratot.

8. Vö. Gonzaga főkapitány levelét Mátyás főherceghez 1601. november 14-én. Közölve: Bitskey, *Humanista erudíció*, 173–174.
9. A város lakosságának nagyobbik része ekkor már magyar nemzetiségű. Erről legújabban: Ujváry Zsuzsa: *Kassa polgárságának etnikai, politikai változásai a XVI. század közepétől a XVII. század első harmadáig*. In: A magyar polgári átalakulás kérdései, Bp. 1984. 14–15.
10. 1595 elején a párizsi egyetem rendeletére kiűzték a jezsuitákat a király elleni összeesküvésben való részvétel vádjá alapján (vö. *Synopsis*, 115.). Camillo Gonzaga Novellara grófja 10 francia rendtagot befogadott, a családja által alapított noviciátusban helyezve el őket, és hat esztendőre, amíg vissza nem térhettek hazájukba, biztosította eltartásukat. Vö. *Litterae annuae*, 109.

41

1601. szeptember 24.

Ferdinand Alber Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

Szeptember 20-án, indulása előtt, Mátyás főherceg szerencsés visszatéréseért tartott szertartáson vett részt Bécsben. A főherceg Bécsből való elindulásának órájában vették be Székesfehérvárt. A törökök kb. nyolcszáz embert veszítettek, az ostromlók mindössze háromszázat. A lakosság is segített a török kiűzésében. Előző nap (23-án) érkeztek meg Győrbe a szekerek a mérhetetlen mennyiségű hadizsákmánnyal (ugyanis a törökök Budáról mindent Székesfehérvárra hoztak) és nagyszámú fogollyal, közöttük a székesfehérvári béggel. Mátyás főherceg odaindult, hogy tanácskozzon a vezérekkel a csapatok átcsoportosításáról. A levélírón kívül van a megyében még egy jezsuita atya, Dionanius, rajtuk kívül négy kapucinus barát és két ferences. Az utóbbiak valószínűleg visszatérnek Bécsbe.

Vigesima Septembris Serenissimus Archidux Matthias publicis precibus et supplicationibus per totam civitatem Viennensem pro faelici discessu ad castra eo die indictis et habitis, in primario templo civitatis ad Sanctum Stephanum cum frequentissimo populo interfuit, quem populum ad officia pietatis pro Serenissimo totaque expeditione pro contione hortatus sum. Preces divina bonitas exaudivit, ipsaque eius Serenitatis Vienna digressionis hora, quae erat inter primam et secundam a meridie, primariam Ungariae civitatem, Albam Regalem nostris tribuit, tyrannideque Turcica, qua a centum circiter annis pressa fuit,¹ liberatam christianis restituit. Expugnationem funestiorum reddiderunt Turcae Albam tuentes. Cum enim vim nostrorum diutius sustinere nequirent, neque tamen celeberrima urbe, cum ingenti thesauro, in eam ex Buda, quam primo aggressurum nostrum militem existimabant, advecto et deposito, cum turba mulierum et prolium, potiri vellent, civitatem totam incolae Albenses, ignibus ex omni parte iniectis, incenderunt, totamque propemodum exusserunt. Octingenti ex Turcis eadem flamma absumpti dicuntur, et trecenti fere christianorum militum partim pugna, partim incendio interempti.

Hesternae die plures centum currus praedae ex Alba Regali huc Jaurinum attigerunt, cum captivis viris ac faeminis in magno numero ac prolibus. Primarius in-

ter captivos fuit bega Albae Regalis, qui profunda demissione capitis Serenissimum Archiducem Matthiam, cum praeterveheretur, ex curru veneratus est.

Animum ad maiora pro christianitate hoc ipso tempore prosequenda Serenissimus adiecit, hodie sacra Eucharistia ad futuram expeditionem sese munivit, perendie Deo duce Albam Regalem provecturus, ut isthic cum belli ducibus de movendis castris (versus Papam et Budam probabiliter) concludat. Deus consilia dirigat, nobisque propitius esse pergat, quod Paternitatis Vestrae sacris precibus et sacrificiis contendere etiam velit.

Valeo cum socio meo Patre Petro Dionantio, augebiturque paulatim benemendi occasio, qua ut rite utamur, Paternitas Vestra apud Deum nos iuvare velit. Sunt etiam in comitatu 4 patres Cappucini, et inter illos ipse Dominus Commissarius,² quos adducit Marescalcus³ Serenissimi. Aduerunt hucusque etiam duo patres Franciscani, quorum alter confessarius est Serenissimi. Hos autem non puto perrecturos, sed Viennam reversuros. Haec iam Paternitati Vestrae significanda putavi⁴ ...

Mai lelőhely: ARSI Germ. 180. 41r-v. Másolat

1. Székesfehérvárt 1543-ban foglalták el a törökök.
2. A résztvevő kapucinusok vezetője a később szentté avatott Laurentius Brindisi volt. Ő egyébként beszámolót is írt itteni csodákkal kísért szerepléséről. Erről a legteljesebben Frey Hyazinth, *Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn bis zur Gründung des ersten Klosters* (1595–1674). Bp. 1949. 41–47., 107–123.
3. Henri Mercoeur lotharingiai herceg, a császári csapatok parancsnoka. Tevékenységéről ld. Gruppenberg László: Mercoeur lotharingiai herceg magyarországi szereplése. *ITK XXXVIII.* 1937. 205–234.
4. Székesfehérvár ostromáról több részletes beszámoló készült, vö.: Gömöry, *Székesfehérvár*, 299–322., 609–635. Friss németországi Zeitungok: *Wahrhaftige Beschreibung mit wass beschaffenheit... Stulweissenburg... belägert haben*, Regensburg 1601. Jelzete Münchenben a Bayerische Stadtbibliothekban: Res. 4 Turc 86,13.; *Wahrhaftige Neue Zeitung von der königlichen Stadt... Stul Weissenburg...*, Nürnberg, 1601. Jelzete ugyanott: 4 Dis. 1417 Beibd. 24; Res. 4 Turc 86,14.

42

1601. szeptember 26. Kassa

A szepesi kamara Mátyás főhercegnek

A korábbi híradással ellentétben a váradi polgárok nem a kápolnát, hanem a váradi jezsuiták rezidenciáját dúlták fel.

Quae de capella Varadiensi per cives Varadienses superioribus annis demolita antehac ad Serenitatem Vestram relata sunt, meminisse clementer Serenitas Vestra poterit. Informamur autem eam exactius a Reverendissimo Domino Praefecto¹ per cives Varadienses destructam non fuisse capellam parochorum, sed residentiam Jesuitarum,² parochiam vero etiam nunc salvam extare, licet per Tarta-

ros conbustam.³ Quod cum ita sit, nihil obstare videtur, quominus parochi illi, pro quorum intertractione dictus dominus Reverendissimus institit,⁴ suam ex proveni-tibus Varadiensibus sustentationem habeant, vigore privilegiorum suorum ante-hac ipsis superinde datorum.

Cassoviae, 26. Septembris 1601.

Mai lelőhely: MOL E. 244. T. 399. f. 220. Eredeti.

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 806.

1. A váradi kapitány ekkor Nyáry Pál. Róla lásd a 4. irat 1. jegyzetét.
2. 1598. április 27-én dűlták fel a váradiak a jezsuiták belvárosi kápolnáját és rezidenciáját, amelyet az Olaszországba távozott Castaldo házában rendeztek be. Az előzményekről és a következményekről részletesebben: Veress, *Báthory Zsigmondné és a váradi kálvinisták*, PSz, VIII. 1898. 604–610.; Zoványi Jenő, *Derecskei Ambrus*, PSz, V. 1893. 203–204.; Csermák Béla: *A református egyház Nagyváradon 1557–1660*. Oradea–Nagyvárad, 1934. 91–105.
3. Nyilvánvalóan az 1598-ban történt tatár betörésre céloz. Erről lásd a *Boldog Várad*, szerk. Bálint István János, Bp., 1992. 172–184. által közölt forrásokat. További forrás: *Monumenta*, IV. 541., 549.
4. Migáczy Miklós (Nicolaus Micatius) 1598–1613 közt váradi püspök, 1599–1609 között a szepesi kamara elnöke. A váradi katolikusok ügyében több beadványt is írt ebben az időben. Vö. OL, E. 244. T. 399. f. 198., 219. A jezsuitákkal való korántsem felhőtlen viszonyára lásd *Monumenta*, IV. 493., 496–499. Lásd továbbá a 102. iratot.

43

1601. szeptember 29. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe
Engedélyezi, hogy Káldy Ferencet a provinciális felmentse rendi fogadalma alól.

...De dispensatione a voto pro Francisco Kaldi¹ iam pridem responderam me id permittere Vestrae Reverentiae, sed quoniam caput illud per errorem praetermissum fuit, nunc idem sentio, et poterit Vestra Reverentia facere, quod expedire in Domino iudicaverit...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 24. (korábban f. 12) Fogalmazvány

1. Talán azonos a Nagy Iván, VI. 25. által említett Káldy Ferencce. 1602-ben Vágsellyén a Mária kongregáció tagjai között találjuk. Lásd a 253. iratot.

44

1601. október 6. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Forró Györgynek Vágsellyére

Megkapta Forró augusztus 6-i levelét. A bezoárt, ha lesz módja, elküldi. Az utóiratban értesíti Forrót, hogy Stuckius és társai elviszik neki az orvosságot.

Gratae nobis fuerunt litterae Vestrae Reverentiae 6 Augusti,¹ ex quibus varia intellexi, quae ut scire placuit, ita responsionem nullam exigebant. Quare hic satis erit indicare acceptas fuisse. Et quoniam Vestra Reverentia per illas postulabat aliquid, ad se de Bezoar mitteremus; interim satis erit promittere illud Vestrae Reverentiae, quandoquidem alia commoditas mittendi non est. Ubi autem illa data fuerit, mitti ex nunc iussi. Interim autem Vestrae Reverentiae et omnium precibus et sacris sacrificiis commendo.

Romae 6. Octobris 1601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 24. (korábban f. 12.) Fogalmazvány

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77., Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C. 82/8. III. 281.

Addenda ad litteras Patri Georgio Forroni. Sexto Octobris. Quoniam commoditas data est mittendi Bezoar per istos, qui redeunt, Patrem Struckium² etc., ideo mittimus illud, ut Reverentiae Vestrae desiderio satisfiat.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 27. Fogalmazvány

1. Lásd a 29. iratot.

2. Vö. *Catalogi*, I. 790.

45

1601. október 6. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

Elképzelhető, hogy Frattay Ferencet befogadják a rendbe. A kassai kollégium ügyében a rend nem kötelezheti el magát. Nem a kollégiumok számát kell növelni, hanem a meglévőket kell megerősíteni, mivel kevés alkalmas személy van. Erdélybe rövidesen küldeni fog valakit. A tartományfőnök ne menjen oda, és Pázmányt se küldje, elegendő lesz Pázmány társát elküldeni.

...Francisco Frattai¹ spes interim dari poterit fore, ut recipiatur, et poterit domi nostrae servire ut famulus, cum omnino in hac re considerate agendum sit. ... De Cassoviensi collegio² scio alias actum esse et utrinque rationes allatas fuisse, quas expendemus iterum, cum res gravis momenti sit. Interim autem cavendum

erit, ne nos ullo modo obligemus, promittendo aut conventionem ulla faciendam, quo liberi in utrumvis esse possimus. In universum vero multiplicationes collegiorum non videntur admodum e re nostra, cum ob idoneorum inopiam, ut alias scripsi, magis de veteribus bene stabiliendis cogitare debeamus. In Transylvaniam brevi fortasse mitemus aliquem, qui attendat eorum locorum necessitates et nos admoneat, quo mittere possimus ea subsidia, quae expedire videbuntur.³ Sed quicumque ille erit, quem mitemus, is prius loqueretur cum Vestra Reverentia. Interea vero neque Patrem Pazmanum illuc ire, neque Vestram Reverentiam expediet, immo nec alios, satisque erit nunc concionator ille, qui Cassoviae est, socius Patris Pazmani,⁴ nam in ceteris expectandum erit, ut dixi, responsum eius, quem missuri sumus ...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 25–26. (korábban f. 12v–13r.) Fogalmazvány
Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C
82/7. III. 520.

Kiadva: Veress, Carrillo, II. 362–363.

1. Frattay Ferenc erdélyi származású, akit 1598-ban mint segítőtestvért vettek föl a rendbe, de 1601-ben elbocsátották. Vö. *Catalogi*, I. 669. és *Monumenta*, I. 593.
2. A régóta érlelődő terv távolabbi előzményeiről vö. *Monumenta*, IV. 580–581. Legutóbb erről lásd a 31. iratot.
3. Az erdélyi vizitációra csak 1604 elején került sor. Lásd legutóbb a 31. iratot.
4. Johannes Fullerusról van szó. Erdélybe azonban ő sem jutott el, mivel a rendfőnök megváltoztatta szándékát (vö. 46. irat).

46

1601. október 6. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Pázmány Péternek Kassára

Augusztus 25-i levelét megkapta. Napirenden tartja azt a kérdést, hogy küldjön segítséget Maioriusnak. Ami személyesen Pázmányt illeti, egyelőre bármennyire is sok teher nehezedik rá, lássa el feladatát, mivel sajnos nincs mód arra, hogy pihenjen. Ez ügyben próbáljon meg tárgyalni a tartományfőnökkel. A gyulafehérvári kolégium bajairól értesülve vigasztaló levelet küldött Vásárhelyi Gergelynek. A tartományfőnöknek korábban azt írta, hogy társát küldje Erdélybe; most azonban úgy döntött, hogy inkább mást kell küldeni, ha egy mód van rá.

Expendi ea, quae Vestra Reverentia mihi significabat de ope aliqua submittenda Patri Maiorio in Transylvaniam ultimis litteris suis 25. Augusti scriptis,¹ et quoniam talia negotia statim ad exitum deduci non possunt, cordi nobis erit, ut cum primum poterit, fiat, quod in Domino expedire visum erit. Placuerunt autem non parum reliqua etiam, quae Vestra Reverentia significabat. Et quidem quod attinet ad Reverentiae Vestrae personam, optavissem quidem hanc illi consola-

tionem dari potuisse, ut saltem ad aliquod tempus diverteret ad unum aliquod collegium e nostris, sed quia longitudo itineris et tempora in tanta inopia personarum non permiserunt, spero Vestrae Reverentiae labores istos et absentiam pro maiore Dei gloria iucundam fuisse. Ceterum agere cum Patre Provinviali² poterit hac ipsa de re, et proponere suum desiderium, ut fiat ab illo, quod poterit. Cum cetero sciam illum, quantum licebit, esse consolaturum Vestram Reverentiam³ Interim vero cum alia non occurrant, saluto patrem socium Vestrae Reverentiae et me amborum precibus et sacris sacrificiis commendo.

Romae 6. Octobris 601.

In margine: Haec scripseramus, cum acceptae sunt ultimae Reverentiae Vestrae⁴ de incommodis et calamitatibus collegii Albensis, quibus dolumus ut par erat, et ad Patrem Varsahelium consolatorias litteras dedimus.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 25. (korábban f. 12v.) Fogalmazvány

Addenda ad litteras Patris Petri Pazmani 6. Octobris supra. De socio autem Reverentiae Vestrae etsi antea scripsimus ad Patrem Provincialem, ut eum mitteret in Transylvaniam, tamen illi commendabimus hoc negotium, ut vel non removeat illum, vel alium submittat.⁵ Qua in re spero illum, quantum licebit, consolaturum esse Reverentiam Vestram, nisi aliter cogant Transylvaniae necessitates.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 27. (korábban f. 13v.) Fogalmazvány

1. Lásd a 31. iratot.
2. Alphonso Carrillo
3. Pázmány legalább ideiglenes távozási szándékáról Kassáról lásd legutóbb a 31. iratot.
4. Lásd a 40. iratot.
5. Johannes Fullerus Erdélybe küldéséről lásd a 45. iratot.

1601. október 7. Bécs

Thomas Maestrius Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

Szeptember 4-én indult Erdélyből társaival, és sok hányattatás után érkezett Bécsbe 30-án. Nem csupán az időjárástól szenvedtek, hanem útonállók is akadályozták őket. Reméli, hogy Bécsben sikerül felgyógyulnia. Részletesen beszámol az Erdélyből való elutazása előtti szenvedéseiről. Július 31-én Kolozsvárról Gyulafehérvárra ment, hogy gyógykezeltesse magát. Augusztus 3-án csata volt Gyulafehérvár közelében. Mihály vajda győzött, s így védtelen maradt a város. 13-án a sereg segédcsapatjai (hajdúk, rácok, románok) Rácz György nevű „rablóvezér” vezetésével kifosztották a várost, és még a templomot is meggyalázták. Az atyákat – köztük Maestriust is –

bántalmazták; a templom elrejtett kincseit keresték. Hosszú ideig bizonytalan volt, hogy életben maradnak-e. Basta csapatainak megérkezése után a fővezér és Moragna megengedte nekik, hogy eltávozzanak Erdélyből. Így jutott végre Bécsbe, és írhatta meg a beszámolót.

Admodum Reverende in christo Pater.

Pax Christi

Morbo temporumque procellis eiectus Transylvania pridie nonas Septembris per vias invias et errores varios incolumis una cum sociis quinque Alpes Carpathias peragravi et Viennam Austriae curandae valetudinis causa cum superiore¹ nobis assignato et duce peregrinationis pridie Calendis Octobris ingressus sum. Quo in itinere difficile dictu est, quantis in temporum locorumque molestiis versati fuerimus, nam et assiduos imbres perpassi sumus, et sylvarum horrores latronumque, quorum maxima est multitudo, impetum vix ac ne vix quidem superare potuimus, qui obsessis viarum angustiis conferta manu in militares centurias audent irruere possuntque frangere, fugare atque conscindere, adeo nihil est paucis hominibus tutum atque securum, quod ipsi oculis cernere potuimus, qui dum per densissimas iter faceremus sylvas, globo rusticorum in nos impetum facturo pene oppressi fuissetus, nisi cum tumultu ad nos festinanti tibicinis industria subvenisset, qui clangore tubae globum dissiparunt, nosque e manibus praedonum eripuerunt. Sed haec levia sunt, si cum his, quae non ita pridem perpassi sumus, conferantur.

Nam cum valetudinis recuperandae et relaxandi animi gratia Claudiopoli Albam Juliam ex obedientia profectus fuisset pridie Calendae Augusti huius anni, in ipsa profectione propemodum (vix enim uno atque altero die Albae restiteram) clades Transylvanici exercitus nuntiabatur,² quae 3 die Augusti facta est, cum pugna inter utrasque acies duabus horis ante solis occasum commissa fuisset, et in ea peditatus Transylvanicus occisione occidisset. Quo mentio perterritus optimus quisque furorem militarem et insolentiam victoris exercitus fuga declinavit, oppida igitur solitudinem sentire, solitudines celebritatem oppidorum cernere caeperunt. Alba vero Julia praedae et direptioni relicta vastitatem expectavit et populationem rerum omnium hominumque vexationem. Qui pauci residui erant, sensit et experta est.

Eo tempore cum vix animam in visceribus retinerem, quod inspirandi respirandique facultas suffocatione incredibili, qua vexabar, negaretur, et diffugissent ii, qui mederi debebant et sublevare me, ab eo, qui fauces et iugulum occuparat morbo, dum medius inter spem metumque belli calamitosi varios dubiosque casus mecum recogito, affertur hostem populabundum intus esse, domos exinanire, praedas agere; quas nimirum nullus esse, qui prohiberet iniurias, hostem a fortunis arceret, vitam salutemque civium tueretur, communem vitae mortisque conditionem mihi cum fratribus subeundam esse decerno. Hi vero, quod intelligerent periculum, consternatos animos religiosorum, qui pauci nobiscum erant et clericorum,³ qui officia divina in summo templo, quod intra civitatem cum collegio nostro est, ad praedonibus, qui urbem maenibus destitutam infestarunt, resistendum erigunt, et portas civitatis, quod nemo audebat, obserant et muniunt, atque

ita factum est, ut praedonum consilia retardarentur de civitate diripienda, templis prophanandis, religiosis hominibus vita fortunisque omnibus exuendis. Rebus ita desperatis nos cum rebus paucis, quas servare volebamus, in fornicem templi⁴ tanquam in arcem recipimus desiderantes summis votis adventum Domini Illustrissimi Generalis Basti,⁵ cuius auspiciis res salvae futurae erant.

Sed ecce tibi 13 Augusti cum importuna sceleratorum manu Ratz George,⁶ princeps sicariorum et nefariorum omnium, qui multa oppida iam, multos pagos spoliarat, inflammarat, deleverat, hora meridiana in campo se offert nostris oculis videndum, deliberaturus et permissurus militi quidquid apud se in animo decrevisset; coeunt igitur praedones mandata peracturi, quibus auditis fit impetus in civitatem, securibus portae civitatis infringuntur, nudantur gladii, nex et exitium nobis apparetur, et valvis templi nostri primum omnium, labefactatis et disiectis, rapiuntur et convelluntur omnia, securibus altaria conscinduntur, et quod immanitatem superat omnem, salutis humanae vindex Christus Dominus loco movetur suo, eiicitur, et conculcatur tamdiu, donec ab uno ex franciscana familia,⁷ ex qua nos quinque illis in calamitatibus alebamus, quaesitus inveniretur et pie susciperetur. Principem familiae nostrae Christum sui debebant in tam atroci contumelia sequi milites, non enim sub spinoso capite immo etiam conculcato decebat servos esse delicatos non intactos.⁸ Itaque domo spoliata nos in fastigio templi vota facientes districtis invadunt gladiis et pecuniae exposcunt, hos spoliant, illos percutiunt, alios ad mortem usque miserandum in modum pulsant et concutiunt. Interim unus ex nostris patribus, cum se vix recreasset a timore malorum, quae sibi impendere sciebat, e tecto descendit fidem atque misericordiam ducum imploraturus, quem monuere Hungari milites, quos Aiducos vocant, certissimam sibi aliisque paratam pestem, nisi se in templo subduceret et furori cederet impiorum, videri licet Ratianorum et Valachorum (turmae enim Michaelis Wadae ex isto genere hominum constabant); ille paratus aleam omnem subire pro Christo et obedientia, pergit nihilominus ad ducem, ut statuerat, sed infeliciter nimium. Nam a nebulonibus multis comprehensus, domumque adductus nostram, cum pecunias, quas exigebant, reddere nequiret, securibus malleisque contusus est, tandiu donec exanimis una cum sanguine animam pene redderet. A reliquis autem, qui in fastigio templi erant, divulsus ego, iussu carnificum morbo confectus et vix ossibus haerens deorsum descendo. Non facies languida feros animos, non spiritus angustia mollivit. Itaque duo ipsorum latera cum obsedissent mea, partes coporis explorassent omnes, ubinam pecuniae laterent, clava, latus utrumque percutiunt, sed molli ut credo brachio, aut ictu sine viribus Dei bonitate relicto, ut qui iam pridem precibus postulassem, ne quando genere isto armorum vexari contingeret, quod acerbitate suppliciorum imbecillitas corporis ferendo non esset. Ego clavae ictus suaviter exceptos fero ut debebam moderate; hoc solo graviter afflictus, quod eos nec Hungarice, nec Valachice, nec Ratianice affari possem, sed nec opus erat fortasse, quod iis oculorum aspectus et color omnis in facie, deletus morbo, illis satis loqui viderentur. Pergunt tamen ulterius, et spoliant, exuant talarem vestem, tunicam indusium. Possem fortasse ut illud Davidis cantare Deo: Ego autem pauper et egenus sum;⁹ aut Job: Nudus de terra egressus

sum, nudus in terra vivo.¹⁰ Sic constitutus cum a me discessissent, vilem tunicam induo, quae nulli cupiditatem afferre poterat, et ad inferiora domus descendo, quem me conspicatus procul militum unus facie barbarica quidem, sed animo saeviore districto gladio, manu collo iniecta me fallere hoc ictus aggreditur, primo caput levo contra, deinde dextro petere conatur. Sed accessu meo in sinum eius (neque enim mortis me desiderium in tantis miseriis tenebat) cum ictum vitassem, pedes deinde exsecare, postremo pectus aggressus, tandem provoluto in genua mihi et profitenti nullas apud me pecunias esse vix pepercit; precibus fortasse motus religiosi ex franciscana familia, qui rei adfuit isti, qui cum videret me ad mortem peti, fertur dixisse (nam relata refero hoc loco ab ipsomet aliis, qui salutis meae fuit quasi assertor). Quid agis – inquit ille –, ad quod facinus aggredieris, miser, tunc poteris frameam tuam sanguine sacerdotis Christi Domini cruentare? Quid quaeris? Ego tibi capite meo polliceri possum eum, quem tu ad mortem petis, conscius sibi esse, ne denarii quidquam. Finierat ille et dimittor. Sic tamen ut a latere protectoris discedere non esset animus, donec iis, qui a tecto templi descenderunt, eandem calamitatem accidisse viderem; quibus cum me statim coniunxi et suasi unum in cubiculum omnes venire, ne quid acerbius nobis accideret. Factumque est ex voto, ut qui nos viderent aut commiseratione tangerentur, aut obstupescerent; ex Valachis praesertim, qui melioris erant mentis. Vix tamen in cubiculo sum, quando patrem ex nostris clava percuti audio eo inclamante Jesu, quod animum vulnerabat meum, quam perfunctos fere malis omnibus existimabam. Leonardus¹¹ gladio praebere caput iubetur, sed illi parcitur; nobis demum omnibus exitum in noctem differebatur, nisi Ras George misericordia motus ad palatium salutis erga nos evocaret; ad quod serotino tempore profecti in eo ad 20 usque diem vitae incerti (quod nos omnes, ut referebant milites, ad mortem destinasset Michael) commoramur. Statuerat enim in vindictam suorum, qui superiori anno cesi credebantur, supplicium de nobis sumere et vivos assare. Nam cum Illustrissimus Dominus Basta copias catafractorum et Walonum misisset ad explorandum locum, aut alterius negotii causa, cumque duce ipso mihi familiaris esset lingua, ipsumque rogarem, nostrorum ut patrum memor esset, eosque a praesenti perniciem liberaret et secum abduceret; neque tu, inquit ille, nisi velis assari vivus debes hic nobis abeuntibus persistere, neque nobis manentibus, istis in locis exiturum te sperare. Itaque Illustrissimi Domini Basti et Domini Mortagnes,¹² qui princeps erat illis in copiis, factum est, ut salvi et incolumes domum veniremus, et domo Viennam usque.

Optassem plenam historiam rerumstrarum ad Reverentiam Vestram mittere, sed ex valetudinario Vienensi non tam facile possum. Scriberem fortia nonnulla a subditis nostris gesta, si me hora non premeret. Quomodo virginitatis tuendae causa et castitatis mulieres perire maluerunt, quam venire in manus insolentis victoris. Sed quia velim compendia potius, quam spatia sectari, cetera perstringo, te tuosque obsecrans, mi pater, ut nostri, Transylvaniae et patrum nostrorum, qui illic sunt, et misereri et assidue pro nobis illisque orare velis. Caetera enim non facile scriptis mandantur, quia sunt a Reverendo Patre Gregorio ad

Vestram Reverendam Paternitatem scripta;¹³ me Reverentiae Vestrae nosque omnes in sinu Christi commendo et saluto. Vienna 7. Octobris 1601.

Vestrae Reverentiae Paternitatis humilis in Christo servus

Pater Thomas Mestrius.

De morbo meo scripsissem ad Vestram Paternitatem nonnulla, sed aut audita per litteras puto aut fere tempus, ut de ea liceat scribere, hoc tempore nihil dicam, nisi illud novies aut decies sine febris parum a mortuo discrepasse.

Mai lelőhely: ARSI Germ. 180. f. 45–46. Eredeti

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 811–818.; Rendtartományi Levéltár, D 48.

1. A menekülők vezetője minden bizonnyal Vásárhelyi Gergely volt. Lásd a 49. iratot. Maestrius elszántságról tanúskodó korábbi levele: *Monumenta*, IV. 486–487.
2. Báthory Zsigmond augusztus 3-i goroszlói vereségéről van szó.
3. A gyulafehérvári káptalan tagjairól van szó. Vö. *Monumenta*, IV., 285., 523. Eszerint Náp-rági Demeter Erdélyből való távozása után is maradt néhány káptalani tag Gyulafehérváron. Erről lásd még az 1. iratot.
4. A Szent-István templomról van szó, amelyet 1580-ban adtak át a jezsuitáknak. Vö. *Monumenta*, II. 93. és *Epistolae*, 289., 297–298.
5. Basta maga is a jezsuitákra hivatkozva emlékezik meg Gyulafehérvár pusztulásáról. Vö. Hurmuzaki, *Documente*, T. IV. I. 266–267.; Veress, *Basta*, I. 587–588. Mihály vajda és Basta ellentétéről az elfoglalt erdélyi városok sorsára nézve vö. EOE, V., 11.
6. A császáriak és Mihály vajda oldalán harcoló hajdúvezér (vö. Nagy, *Katonai történet*, 310.)
7. A szalvatóriánus rendtartomány ferenceseiről van szó, akik az 1596-ot követő években Gyulafehérváron kaptak egyházat, amelyet kolostorként használtak. Vö. Karácsonyi, *Ferences rendtörténet*, I. 427.
8. A Gyulafehérváron véghezvitt pusztításról megemlékezik egy egykorú forrás is, érdekes részletet idézve a jelenlévő török csapatok vezéreiről: „Ezek – úgy mond – keresztények? Ez é az ő kereszténységek? Ilyen é az ti isteni tiszteletetek? Mi nállunk – úgy mond – Székesfejerváron, azután miolta Szilimán császár azt a várost megmentette és megvette, nem ilyen apró temetések voltak, de az királyok temetések és koporsójok – minden bántás nélkül maradtak. Mikor mi Budát, Esztergomot és Pestet megvettük, valami levelet ottan tanáltunk, egy tenyérnyi papiros is el nem vezett benne, mind azonképpen helyén vagy, valamint az keresztények hagyták.” vö. ETA, I. 204. A káptalani levéltár ügyében vö. az erdélyi rendekhez frott beadványt 1604. február 3-án. ETA, I. 203–205.
9. Zsolt. 69.6.
10. Jób 1.21.
11. Valószínűleg a kolozsvári listákon szereplő Leonardus Fechter segítőtestvéréről van szó.
12. Levinus Mortagna, Basta kapitánya.
13. Ez a levél elveszett. A rendfőnök rá adott válasza a 49. irat.

1601. október 8. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

A levelét Gyulay Márton, obszerváns ferences atya viszi. Kéri a címzettet, hogy mindenben támogassa Gyulayt. Teljesítse azon kérését is, hogy vegyenek fel két ferences növendéket a pápai szemináriumba. Adjon neki egy példányt Szent Ignác lelki gyakorlatos könyvéből is, hogy eszerint végezhessek lelki gyakorlataikat.

Reddet has litteras Vestrae Reverentiae Reverendus Pater Martinus Julianus Minister Provincialis Provinciae Hungariae Ordinis fratrum Minorum de Observantia, Commissarius Generalis in provinciis Hungariae et Transylvaniae,¹ quemadmodum ex litteris Summi Domini Nostri apparet.² Is igitur isthuc veniens optavit litteras nostras ad Vestram Reverentiam, ut quoniam multa praeclara molitur ad bonum suae religionis et propagationem catholicae fidei in istis partibus, iuvetur a vobis, ubicumque opus erit; quod scio Vestram Reverentiam et reliquos omnes libentissime esse facturos. Impetravit autem praecipue ad finem propositum facilius assequendum, ut in seminariis pontificiis³ quae isthic sunt, bini ex sua religione cum ceteris alumnis admittantur in singulis, qua in re omnino illi quamprimum satisfaciendum erit superatis etiam difficultatibus omnibus, si quae fuerint, ut opera nostra nullo modo his desit, cum sine dubio boni operarii et parochi futuri sint, quae res ut optime videt Vestra Reverentia istic praecipue perquam necessaria est. Itaque spero et in hac parte Vestram Reverentiam omnia curaturam. Denique quoniam optat et ipse exercitia spiritualia facere, et suos eodem modo eisdem exerceri, non dubito, quin Vestra Reverentia studiose curatura sit, ut illius desiderio satisfiat. Et ob hanc rem placet libellum exercitiorum,⁴ ubi instructus fuerit, illi tradi, quo uti possit in suis iuvandis, quemadmodum dictum est. Alia interim quae addam, non sunt, nisi optare me Vestrae Reverentiae et omnium precibus ac sacris sacrificiis commendari.

Romae 8. Octobris 601.

Mai leldőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 29–30. (korábban ff. 14v–15r.) Fogalmazvány

Addenda litteris Patris Provincialis suprascriptis. Commendo haec Reverentiae Vestrae studiosissime, quia cupio admodum, ut per Societatis obsequium Christi Domini gloria in omnibus promoveatur. Qua de re peculiares postea litteras Reverentiae Vestrae sum daturus.

Mai leldőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 30. (korábban f. 15.) Fogalmazvány

1. Az ebben az időben rendtársaival konfliktusban álló Gyulay Márton tartományfőnökről lásd Karácsonyi, *Ferences rendtörténet*, I. 99., 106.
2. VIII. Kelemen pápa kérésére Claudio Acquaviva rendfőnök ugyanezen a napon Gyulay támogatására kérte meg a Szentszék prágai követét Filippo Spinellit is. Lásd az 55. iratot.
3. Elsősorban a prágai és olműci pápai szeminárium jöhetett szóba.
3. Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatos könyvéről van szó.

1601. október 13. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Vásárhelyi Gergelynek Znióváráljára

Szeptember 4-én kelt leveléből értesült a gyulafehérvári kollégiumban átélt szenvedéseikről. Együttérezve az atyákkal felháborodott azon, hogy a szentségtörők meggyalázták a templomot. Köszönetet mond Istennek, aki a ferencesek útján megsegítette, s így épségben távozhatott Erdélyből. Érdeklődik egészségi állapota felől.

Cum magno sane animi mei dolore accepi ex litteris Vestrae Reverentiae 4. Septembris¹ datis tum collegii Albensi civitatisque calamitatem, tum in primis vulnera et labores Vestrae Reverentiae, quae res tanto nos etiam percutit magis, quanto gravius scelus admissum est a sacrilegis illis, qui Sacrosancti Christi corpus e ciborio eiecerunt et disperserunt, ut Vestra Reverentia scribebat. Sed ut haec mala satis deplorare non possumus, ita cum dolentibus uti par est dolemus, et conpatimur inprimis Vestrae Reverentiae. Gratias item agimus Domini bonitati, quod et communicare cum Reverentia Vestra voluit passiones suas, et alligare per servos suos patres franciscanos vulnera atque ut speramus et ex itinere conicere possumus, etiam sanare dignatus est. Interim autem confido vos omnes commendatos fore Patri Provinciali,² et aliis patribus, ut integra sanitas recuperetur, quemadmodum opus erit. Eos autem, qui remanserunt, commendamus ut par est Deo, ut felicia tandem tempora, et serenitatem suae pacis ei provinciae restituat ad maiorem suam gloriam. Expectabo etiam certiolem nuntium de valetudine Vestrae Reverentiae et sociorum, quos omnes in Domino amplector et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo.

Romae 13. Octobris 1601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 26. (korábban f. 13.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 822–823.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 521.

1. A levél nem maradt ránk, de a gyulafehérvári viszontagságokról értesülünk a 40. és 47. levélből.

2. Alphonso Carrillo

1601. október 13. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius erdélyi tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

A legutóbbi (júliusi) levelére sem kapott választ. Különösen Vásárhelyi levele óta aggódik sorsáért. Némi hírt kapott a Znióváráljára érkezett kassai és kolozsvári atyáktól, s ezért csodálkozik, hogy legalább rajtuk keresztül nem adott hírt magáról. A kért segítséget a zavaros helyzet miatt nem tudja küldeni. Óvatos beszédre inti őket, nehogy támadhatóak legyenek.

Ultimas nostras in Julio¹ dedimus ad Vestram Reverentiam, quibus significabamus nos iam diu litteras vestras a vobis expectari, ut de vestro statu, de quo solliciti sumus, certiores esse possumus. Quoniam vero neque responsum illarum, neque aliud postea accepimus, hasce dare visum est, idemque desiderium nostrum iterum exponere, siquidem tam solliciti sumus de vobis, quam optamus optime vobiscum agi. Ceterum occasionem nobis dederunt litterae Patris Gregorii Vasarhelini² de suis et collegii Albensis incommodis, quam ob rem sane doluimus ut par est, et pluribus ad illum rescripsi.³ Cassovia etiam litteras accepimus non semel,⁴ ex quibus nonnulla de vestro statu, sed modice satis intelleximus, ut propterea miremur etiam isthinc nihil transmissum esse saltem per Cassovienses et Albenses exules nostros, qui Thurocium pervenerunt. Expectabimus igitur brevi aliquid a Vestra Reverentia et interim provinciam istam Deo commendamus, optamusque, ut post tot bellorum discrimina tranquillissimam pacem quietemque restituat ad maiorem suam gloriam et consolationem communem. Erit etiam cordi nobis, ut cum primum commode poterit, aliquid subsidii mittatur, ut labores etiam Vestrae Reverentiae sublevare possint cum valde iam diu egere; atque optime intellexerim e superioribus ipsius litteris et fecissemus quidem aliquid hactenus, verumtamen tempora, ut Vestra Reverentia videt, non permiserunt. Alia quae addam non sunt, nisi optare me et sperare Vestrae Reverentiae commendatum esse, ut nostri valde caute loquantur, ne quis iure offendi possit, et ipsi cum omni aedificatione vacent suis muneribus et auxilio proximorum, uti par est.⁵ Interim Vestrae Reverentiae et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo.

Romae 13. Octobris 1601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 26. (korábban f. 13.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 823–824.

Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 522.

1. Lásd a 26. iratot.

2. A levél nem maradt ránk, de a gyulafehérvári vizontagságokról tudunk a 40. és a 47. levélből.

3. Lásd a 49. levelet.

4. Lásd Pázmány levelét (40. irat).

5. Vö. erről a 36. általános rendi szabályt: *Institutum*, III. 12.

51.

1601. október 13. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnök helyettesnek Bécsbe

A német hitszónok ügyében – akiről előző levelében szólt –, azt írta Pázmány Péter, hogy szüksége van rá Kassán. Ezért a tartományfőnök vagy mást küldjön Erdélybe, vagy Kassán pótolja a prédikátort valaki mással. Vásárhelyit és társait üdvözli.

...Adiiciam tamen de concionatore Germanico, qui Cassoviae est,¹ de quo scripsi proxime ad Vestram Reverentiam, ut mitteretur in Transylvaniam, quoniam Pater Pazman significavit nobis ibi eum valde necessarium esse, et removendum non videri, censemus interim vel ibi reliquendum, vel alium eius loco mittendum Cassoviam, qua in re scio Vestram Reverentiam consideraturam utrumque locorum necessitatem et rationem habituram praecipue Transylvaniae. Patrem etiam Vasarhelinum et socios exilii, qui Thurocium pervenerunt, commendando Vestrae Reverentiae.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 26. (korábban f. 13v.) Fogalmazvány

Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. Johannes Fullerusról van szó, aki végül is nem ment Erdélybe. Az ügyről lásd legutóbb a 46. levelet.

52

1601. október 20.

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe
Intézkedik három magyar rendtag utolsó fogadalmáról.

Informationes de promovendis consideravimus, et haec demum nobis visa sunt: Ut ... Pater Alexander Dobokai examinetur, et si in litteris videatur idoneus, promoveatur ad 4, alioquin nos moneant. Pater Joannes Rivulinus formetur post annum.¹ Pater Joannes Zanitius formetur...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 29. (korábban f. 14v.) Fogalmazvány

1. Veress, *Carrillo*, I. 371. közli a Znióvárálján, majd Nagyszombatban vezetett *Liber votorum tam solemnium, quam simplicium* alapján Dobokay és Rivulinus fogadalomtételének pontos időpontját: 1603. február 2.

1601. október 26. Pozsony

Hetesi Pethe Márton kalocsai érsek¹ Cinzio Aldobrandini bíborosnak Rómába

A címzett kegyeibe ajánlja Majthényi Lászlót, akit azért küld Rómába, hogy gyarapodjék az eretnekekkel megküzdeni tudók száma.

Illustrissime ac Reverendissime Domine

Ne ordo ecclesiasticus calamitosis praesertim his belli temporibus in nostra hac misella Hungaria, periculorum ac falsorum dogmatum procellis exposita penitus deficiat, sed potius in dies reflorescat, summe nobis Praelatis adnitendum est, ut ex flore iuventutis aliquos decerpamus, qui doctrina, moribus, pietate et vitae sanctimonia populo praeluceant, haereticam pravitatem auxiliante Deo eliminent, et ecclesiae catholicae gubernacula foeliciter teneant.

Ex horum numero praesentium exhibitorem, nobilem Ladislaum Maytheny,² ex clara ortum prosapia ac dignitate praepositurae Veteris Budensis a Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestate, domino nostro clementissimo decoratum (cuius parens vir militaris, publicis officiis laudabiliter perfunctus honestam sui memoriam posteritati reliquit) ad maiora studia capessenda et pietatem tenacius imbibendam in Almam Urbem mittimus. Ea propter Illustrissimam Celsitudinem Vestram obnixè rogo, velit ob amorem propagandae ecclesiae, non solum sibi commendatam habere, sed et Suae Sanctitati ac aliis Illustrissimis Dominis purpuratis patribus commendatum reddere, eiusdemque necessitatibus succurrere. Factura Illustrissima Celsitudo Vestra rem ecclesiae catholicae congruam, afflictæ huic patriæ utilem, nobisque omnibus orationum suffragio reponendam. Res demum Hungariae, ut apud Sedem Apostolicam paterna sua protectione Vestra Illustrissima Celsitudo suffulciat, impense oro, eandemque diu ac foeliciter vi- vere exopto.

Posonii die 26. octobris 1601.

Illustrissimæ ac Reverendissimæ Celsitudinis Vestrae obsequentissimus ser- vitor

Martinus Archiepiscopus Colocensis
et Hungariae Cancellarius

Mai lelőhely: BAV Ottob. 2364. f. 388. Eredeti

1. Hetesi Pethe Márton 1582–1587 szerémi, 1587–1598 nagyvárad, 1598-tól 1605. október 3-án bekövetkezett haláláig győri püspök, 1599-től egyszersmind kalocsai érsek.
2. Majthényi László a hasonló nevű zólyomi főispán fia, aki Rómából hazatérte után szerémi püspök és nagyprépost lesz. Vö. Nagy Iván, I. 264. Rómából testvérének, Györgynek címzett levele (1602. június 15.), valamint későbbi írásai közölve: Szerémi Lajos, *Emlékek a majthényi, kessleőkeői és berecsi Majthényi bárók és urak családi levéltárából* 1451–1725. TT. 1897. 67. Lásd még Veress, *Collegium*, 12.

1601. október 28. Székesfehérvár

Ferdinand Alber Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

Székesfehérvár három héttel korábban felszabadult a török uralom alól. A levéllíró 28-án szentelte fel újra a Szent Péter templomot a főherceg és Mercoeur fővezér jelenlétében. A főherceg megtiltotta, hogy eretnek prédikációt tartsanak a templomban, s a várost a katolikus kapitány kezébe adta. Korábban azonban súlyos harcokat kellett vívniuk. Október 9-én a török sereg megtámadta őket, másnap pedig körülvették a táborn. Három napig folytak a csatározások a sokszoros túlerővel szemben. Török részről elesett a budai pasa, a helyettese, nyolc bég és még kb. kétezer ember. Ezzel szemben a keresztények ötszáz embert veszítettek. A csatározások után a törökök a domb tetején álló tábornt körülférták. Már úgy látszott, hogy az éhségtől és a szomjúságtól pusztulnak el – nem az ellenség kezétől –, mikor a törökök október 25-én váratlanul elvonultak. Így kerülhetett sor a levél megírásának napján a templom felszentelésére. A főheceg másnap továbbindul Várpalota és Veszprém felé, ha szükséges a Kanizsánál állomásozó sereg megsegítésére siet. Dionantius-szal együtt üdvözli a rendfőnököt.

Laudes et gratiarum actiones in Alba Regali pro illius acquisitione,¹ ut Deo persolverentur ante 3 septimanas institutae, hodie die Sanctorum Apostolarum Simonis et Judae² sunt Deo laus persolutae, ea solemnitate et pietate, quam rei pondus postulabat, praesente Serenissimo Archiduce,³ Illustrissimo Duce Mercurii⁴ et reliqua frequentia. Praecessi ego cum capellanis aulicis et templum, quod in vastatione civitatis integrius mansit, divo Apostolo Petro sacrum,⁵ ex privilegio Societatis, quia nullus episcoporum praesens erat, nec haberi poterat, reconcilavi. Concionem ad finem propositum habui, sacrum postea in portabili feci, magnaue consolatione catholici ex Alba ad castra nostra reversi simus. Initio hoc facto religionis catholicae Albae, verebuntur magis haeretici, qui adhuc presunt capitanei,⁶ haeticam concionem inducere, id ipsum Serenissimus noster serio prohibebit, brevique catholicum capitaneum Albae inducere, amoto praesenti haeretico, studebit.⁷

Ne citius fierent isthaec Albae gratiae, Turca impedivit, qui eo ipso die, quo hoc nomine e castris Albam profecturi eramus, mane cum innumero exercitu, duplicibus castris ex utroque latere Albae collocatis, comparuit. Sequenti mox die, 10. Octobris parte exercitus versus castra nostra propius admoto, velitationi cruentae, quae secuta est, initium dedit. Ceciderunt enim utrinque nonnulli et vulnerati non pauci. Biduo sequenti sine aperta congressione transacto 13. Octobris tantam suorum copiam contra nos Turca emisit, ut montem, ad cuius radicem castra nostra collocata erant, statim occupavit. Alia eorundem latera multitudine suorum effusa cinxerit. Itaque nostrum exercitum et castra conclusit, ut in praedam iam dati videremur, locusque evasionis vix appareret. Hunc tamen non quidem evasionis, sed irruptionis in hostem, ex tempore paravit nostrorum ducum, inprimis Serenissimi in Deum fiducia, strenuitas, magnanimitas. Statim enim, ut Serenissimus pronuntiavit, irruendum in hostem et perripendum, tanto ardore

animi strenui duces militesque peregerunt, ut post saevum conflictum non tantum a castris nostris hostem reiecerint, e monte deturbarint, 10 maiora tormenta, quibus e monte in nostros iaculabatur, abstulerint, verum hostilem exercitum in fugam ea nocte egerint. Sicque Serenissimus noster cum toto exercitu suo victor ea nocte ad castra sua rediit.

Sequenti die castra propius Albam movit, iterumque hostem maiori etiam multitudine effusum obviam habuit, cum eoque tribus horis ante noctem concertatum fuit, donec hostis ad castra se reciperet. Quem tamen equitatus noster vigil et in equis accinctus una cum Serenissimo tota illa nocte expectavit. Qua media cupientes in nostra castra Tartari irruere, repulsi sunt. Ea nocte castra sublata, totusque exercitus noster cum omnibus curribus et impedimentis ante diem movit ulterius. Ut lux diei adfuit, hostis denuo cum duplicato triplicatoque exercitu adfuit. Ad sexaginta millia fuisse existimantur. Ex uno latere Turcae, ex altero prope currus nostros, quorum aliquot millia fuerunt, nos agressus fuit. Pugna brevi post inchoata, fugatisque ex altero latere Tartaris, cum Turcis ad noctem usque continuata fuit, mirabili robore et magnanimitate nostrorum, qui in duplum etiam triplum ab hostibus multitudine superabantur.

Jacturam Turcae acceperunt in praecipuis militiae suae ducibus, qui eo in conflictu ceciderunt, horumque capita amputata, eo vespere ad nostra castra allata fuerunt. Unum generalis exercitus Turcici, nomine Chiac, cuius occasum vehementer Turcae doluerunt, alterum bassae Budensi, tertium alterius bassae.⁸ Equi eorum et alia praetiosa simul allata sunt. Venerunt sequenti die Turcae rogatum pro his capitibus, quia autem compensatus in vivis captivis nostris, quos tenebant, facere recusarunt, ea non acceperunt. Occubuisse dicuntur alii 8 begi. Avecti item 8 currus cadaverum potiorum Turcarum Budam versus. In universum duo millia Turcarum interiisse putantur. E nostris ad 500 subivisse putantur.⁹

Hac tridui pugna et congressu peracto Turca in suis castris, quae medio miliari a nostris perampla habebat, nos in nostris continuimus, itaque nos munuimus, ut non facile irruptioni Turcarum locus foret. Tum autem exspectamus novam invasionem hostis, eo periculosiorem praecedentibus, quia miles defectu comatus et victualium tarde adventantium debilitatus, itidemque equi eadem causa exhausti, minus apti ad resistendum futuri erant. Deo disponente 25. Octobris nemine id cogitante castra sua hostis deseruit, Budamque versus iter accepit.¹⁰ Sicque campo excessit, in quo nos, si non conficere et opprimere, saltem eiicere omnino constitutum habebat. Obsidioneque Albae Regalis, quam moliebatur, impeditus est. Sicque multiplex divinum auxilium et praesentem opem in paene extremis semel iterumque periculis expertam, divinis laudibus in Alba Regali hodie celebravimus, sacraque christiana ibidem restituimus, quae spero continuabuntur, diligenter adlaborante Serenissimo Archiduce nostro.

Cras Palotam versus Vesprimiumque Serenissimus noster cum exercitu movebit, consilia capturus pro ulteriore belli promotione ex occasione et statu Canischensi,¹¹ cui pro viribus commodare auxiliaque, debilia licet iam quoad militem apud nos existat, suppeditare, si opus sit, paratus est.

Valeo Christi gratia hucusque cum socio meo Patre Petro Dionantio, qui Paternitatis Vestrae eiusque Societatis sacrificiis precibusque una mecum humiliter se commendat.

E Castris prope Albam Regalem 28 Octobris 1601.

Reverendae Paternitatis Vestrae indignus in Christo filius et servus Ferdinand Alber.

Mai lelőhely: ARSI Germ. 180. f. 48–49. Eredeti

1. Székesfehérvár bevételéről lásd a 41. iratot. További források felsorolását lásd ott.
2. Simon és Júdás apostolok ünnepét október 28-án ünnepli a katolikus egyház. 1601-ben vasárnapra esett.
3. Mátyás főherceg
4. Henri Mercœur
5. A mai székesegyház helyén álló középkori Szent Péter és Pál plébániatemplomról van szó. Vö. Siklósi, *Adattár*, 13–14.
6. Székesfehérvár alatt öt magyar lovaskapitány szolgált; Nicolaus Cheby, Stefanus Zediny, Nicolaus Ghrochay, Paulus Farkas, Joannes Gyórfy. Vö. Gömör, *Székesfehérvár*, 322.
7. Valóban 1601 decemberétől Giovanni Mario Isolano lett a székesfehérvári főkapitány. Róla vö. Benda, *Giovanni Marco Isolano*, 434. Elődje Ludwig Starhemberg, akit a felső-ausztriai rendek kikértek az uralkodótól. Vö. Gömör, *Székesfehérvár*, 623.
8. Mehemetről a budai pasa helyetteséről van szó. A budai pasa Mankirkusi Mehmed, a harmadik Murad, a boszniai pasa fia. Vö. Bánlaky, *Hadtörténet*, XIV. 346. és Ivanics Mária: *A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban*, Bp. 1994. 213.
9. Gömör a törökök veszteségét négy-ötezer főre, a császáriakét ezerre teszi az október 15-i ütközetben. Vö. Gömör, *Székesfehérvár*, 616.
10. Október 15-én hajnali 2 és 4 óra között bontott tábornak Hasszán nagyvezér. Vö. Bánlaky, *Hadtörténet*, XIV. 349.
11. Ferdinánd főherceg szeptember 10-én kezdte meg Kanizsa ostromát. Vö. Bánlaky, *Hadtörténet*, XIV. 350. Ruswurm tábornok november 7-én indult öt ezreddel Kanizsa alá. Vö. Gömör, *Székesfehérvár*, 622.

55

1601. november 8. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Filippo Spinelli pápai nunciusnak Prágába¹

Ajánlólevél a Magyarországra, illetve Erdélybe igyekvő obszerváns tartományfőnök érdekében.

Al Padre Fra Martino Julano Provinciale d'Ungaria di Franciscani osservanti² venendo in coteste parti per passar in detto Regno, et in Transylvania con autorità di commissione generale di Nostro Signore di cui porta brevi, et lettere del Signor Cardinale Aldobrandino a varii principi, et dovendo abboccarsi con Vostra Signoria Illustrissima ho voluto far queste poche righe, et pregar la benignità sua

à porgerli ogni favore in quello che a pieno l'essorrà. E benché l'importanza del negotio che concerne il maggior bene della sua religione, et la propagatione ancora della fede catholica possa quest' offitio parer superfluo al santo zelo di lei, nondimeno perché desidero in qualche modo cooperare a cos' santa opera, reputerò a gran gratia quanto Vostra Signoria Illustrissima si degnerà fare in aiuto e consolatione del medesimo Padre. Et qui resto con pregarle dalla divina bontà continua assistenza etc.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 30. (korábban f. 15r.) Fogalmazvány

1. Filippo Spinelli 1599 és 1604 között volt prágai követ. Életrajza további szakirodalommal: Jaitner, *Hauptinstruktionen*, CCLIII–CCLIV.
2. Az ügyről lásd a 48. iratot.

56

1601. november 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinand Albernek Bécsbe

Fájdalommal értesült a székesfehérvári megpróbáltatásokról; ám örül annak, hogy a főherceg támogatja a katolicizmus ügyét.

De eversione et clade Albensi, quam intulerunt hostes, antequam discederent, cognovi non sine eo dolore quo par erat ex litteris Vestrae Reverentiae 1. Octobris.¹ Et gavisus tamen valde sum, gratiasque ago Domino Deo initium rei sacrae tandem post tot annos ibi fieri potuisse tantumque esse, tamque praeclarum studium suae Serenitatis² ad cultum divinum providendum...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 32. (korábban f. 16r.) Fogalmazvány

1. E levél nem maradt ránk. Vö. Alber szeptember 24-én és október 28-án írott beszámolóit (41. és 54. irat).
2. Mátyás főherceg. Az előző jegyzetben említett levelekben van szó a katolikusok támogatásáról.

1601. november 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Thomas Maestriusnak Bécsbe

Vásárhelyi néhány héttel korábbi, és Maestrius október 7-i leveléből értesült gyulafehérvári szenvedéseikről. Együttérez velük. A címzettnek jobbulást kíván, a többieket is üdvözli.

Et ex litteris Patris Vasarhelini¹ ante aliquot hebdomadas acceptis, et postremo ex epistola Vestrae Reverentiae data 7. Octobris² intellexi non sine eo dolore quo par erat, qua in calamitate tum Vestrae Reverentiae tum civitas tota Albensis versata fuerit in Transylvania superioribus mensibus ob avaritiam et saevitiam inimicorum nostrae fidei, qui tantum metum omnibus incusserunt, tantumque vobis incommodorum invexerunt. Et quidem hunc ipsum dolorem nostrum exposuimus tum eidem Patri Vasarhelino, sociosque ipsius omnes nostro nomine salutari iusseramus. Nunc autem pauca haec epistolae Vestrae Reverentiae respondenda esse visa sunt, ut nominatim ipsi gratularemur, tandem feliciore successu vos isthuc pervenisse. Ceterum tam gravem tamquam diuturnum morbum afflixisse Vestram Reverentiam causa fuit, cur non uno nomine eius gratia doleremus. Sed tamen Domino Deo gratiae agenda sunt, qui suos variis exercere vult afflictionibus in hac vita, quo pluribus coronis eos insignes facere possit. Interim vero quoniam valetudo Vestrae Reverentiae tam incommoda est, opto illi recuperandae operam dare, ut in vinea Domini laborare deinde fructuose possit, et in partem laborum venire iuxta ea, quae superioribus visa erunt.³ Quod quia scio Vestrae Reverentiae cordi esse, nec alia quae addam ad ipsius literas non sunt, saluto ex animo socios omnes fugae et laboris Vestrae Reverentiae, ac me omnium precibus et sacris sacrificiis commendo.

Romae 10. Novembris 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 32. (korábban f. 16r.) Fogalmazvány

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 523.

1. E levél nem maradt ránk, csupán az a dokumentum ismeretes, amelyet Pázmány írt Vásárhelyiék beszámolója alapján. Lásd a 40. iratot.
2. Vö. 47. irat.
3. A címzett Erdélybe már nem tért vissza. Bécsből 1605-ben Franciaországba távozott. Vö. *Catalogi*, I. 730–731.

1601. november 16. Bécs

Ferdinand Alber Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

November 12-én Mátyás főherceg Mercoeur tábornokkal és kíséretével Bécsbe érkezett. A főtemplomban köszönetet mondott Istennek visszatéréért. A levélíró és társa, Dionantius visszatért a kollégiumba. A háború menetéről október 28-ig tudósította a rendfőnököt. A következő nap – miután a törökök már három napja eltávoztak – a sereg elindult téli szállására Palota és Veszprém felé. November 1-én érkeztek Pápára. Itt egy hetet pihentek, majd – miután Mátyás főherceg Ferdinánd herceg megsegítésére 5-6000 katonát küldött Kanizsára, és a sereg többi részét elbocsátotta – 8-án elindultak és 12-én Bécsbe értek. Itt megkapta a rendfőnök október 6-án és 20-án kelt leveleit. Megkezdte a szemináriumok javasolt inspekcióját. A szegény diákok prágai, gráci, crumlovi, kommutovi és vágsellyei házainak ellátása biztosított.

Duodecima huius mensis Novembris Serenissimus Archidux Matthias cum suo aulico vexillo et comitatu Viennam ingressus est, atque ut victor magno apparatu bellico a civitate instructo perhonorifice exceptus. A latere habuit Illustrissimum Mercurium,¹ ad quem honoris pars et meriti pertinebat. Per istum applausum civitatis principes ad summum templum cum comitatu recta perrexerunt. Ibique gratiis et laudibus divinis solemniter persolutis ad propria sese receperunt. Ego cum socio meo Patre Petro Dionantio collegium incolumes et Dei beneficio repetivimus. In eo vel alibi, prout obedientia disposuerit, merituri. De successu belli usque ad 28. Octobris e castris eodem die Paternitati Vestrae scripsi.² Postridie exercitus noster triduo ante Turca e castris dilapso et tum nobis tum Albae Regali securitate pro hac hyeme concessa per Palotam et Vesprimium prima Novembris Papam appulit, ubi delectu militis habito Serenissimus noster valentiorum 5 aut 6 millia numerati fuere Serenissimo Archiduci Ferdinando multum id flagitanti et ante Canischiam adhuc contentendi in subsidium misit, reliquumque militem dimisit.³ Octiduo hoc nomine Papae mora facta, 8 Novembris inde Serenissimus digressus, 12 eiusdem Viennam attigit. In his profectionibus binas Paternitatis Vestrae accepi 6 et 20 Octobris datas,⁴ prioribus probabat Paternitas Vestra inspectionem seminariorum, ad quoscunque alumnos licet pontificii non essent, extendi. Imo ad annexa omnia. Inter annexa domus pauperum studiosorum non dubito erunt, quae a nostris etiam gubernantur Pragmae, Graecii, Crumlovii, Commutovii, Selliae, quarum aliquae redditus quoque stabiles habent, praeter eleemosinas, quae pro illorum studiosorum sustentatione nostris consignantur...

Mai lelőhely: ARSI Germ. 180. f. 56. Eredeti

1. Henri Mercoeur

2. Lásd az 54. iratot.

3. Ferdinánd főherceg szeptember 10-én kezdte meg Kanizsa ostromát.

4. E levelek megtalálhatók az Austr. 2. I. kötetben (f. 25. és 28.), magyarországi vonatkozásuk nincs.

1601. november 26. Grác

Bartholomeus Viller¹ Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

A rendkívül zavaros és bizonytalan helyzet miatt nem írt eddig. A tapasztalt katonák szerint hibák egész sorát követték el Kanizsa ostromakor. A főherceg az egymással rivalizáló csapatparancsnokok ellentmondó tanácsai miatt kapkodott; jóllehet lőszer és élelem volt elég, a pápai zsoldosok panaszkodtak. Ez ügyben a pápa is írt. Hatalmas volt a fejetlenség, pedig az ellenség alig mutatkozott, és a várat is csak kétháromszázan védték. Mindezek tetejében óriási esőzések és havazások voltak, nyomukban fogcsikorgató hideggel. Amilyen rendetlenül érkeztek, ugyanolyan rendetlenül is vonultak el. A főherceg követségbe akarta őt küldeni a pápához. Küldöttség megy Rómába, a firenzei herceghez, a spanyol királyhoz, a császárhoz és Mátyás főherceghez.

Reverendo admodum in Christo Pater

Pax Christi

Non dubito, quin avide et cum magno desiderio expectavit meas literas ex obsidione Canisiensi² Vestra admodum Reverenda Paternitas et certe non minori desiderio ferebar saepius scribendi, ut ratio et observantia mea erga Vestram Reverendam Paternitatem requirebat; sed tanta fuit obsidionis huius varietas et anceps eiusdem eventus, ut non ausus essem aliquid scribere. Nam in dies et in momenta prope singulae res mutabantur. Certe mira fuit huius obsidionis expeditio. Nam a principio eundo Canisiam multi admissi sunt errores, ut etiam varii passus a belli ducibus non fuerunt recogniti cum magno exercitus detrimento. Cum enim essemus 5 miliaribus parvis Germanicis ab hoste, debuimus omnes sine ullo ordine castra metari, ita ut nostri principes non habuerint papiliones, nos autem omnes caeteri sub dio et humida aquosaque. Deinde uno parvo miliari sequenti die ita res est acta, ut cum potuerimus commeatum Turcicum, qui introducebatur 200 curribus, parva manu intercipere, neglexerimus. Quidam enim ex ducibus belli praecipuus dixisse fertur, marte humo dormiverimus, res gerenda erit, sinamus illis commeatum.

In ipsa vero obsidione iudicio expertorum tam multi errores sunt commissi, ut me pudeat reminisci. Nec loca obsidenda, nec passus transeundi sunt recogniti. Eo enim deducta sunt tormenta maiora, unde reducere fuit impossibile. Tandem difficilior pars obsessa est, ac maiora validioraque propugnacula oppugnata sunt, ita ut tempus docuerit rem bene gerendi. Bonus Princeps rerum bellicarum nondum expertus debebat credere illis, quibus se commiserat atque toto etiam obsidionis tempore nihil attentare voluit, quam ea, quae illi persuadere solebant, atque utinam uniformia? et non saepe dissentanea suasissent, ita ut bonus princeps, quid agere deberet, ignorabat. In principio laboratum est valide, ut unirentur duces belli, qui advenerunt, sed fuit valde difficile, ita ut haec audiens Dux Mercurius³ dixerit: impossibile est, ut rem bene administrent.

Petita sunt in principio 5000 globorum, sunt data. Petita sunt maiora tormenta, ad 25 sunt data. Tantus pulvis, quantum desiderari poterat. Tandem ad 10.000

globorum sunt in Canisiam emissa. Nova minora tormenta deinde sunt petita, eadem cum suis globis advecta. Quicquid petatum est, etiam fuit subministratum.

Commeatus, victus et potus nunquam defuit, et tamen scriptum est Summo Pontifici eius milites non bene tractari a Serenissimo Principe.

Credat mihi Vestra Reverenda Paternitas, quod Princeps minori praetio dederit Pontificiis panem, quam emerat ipse adeo, ut amiserit (ut hanc gratiam praestaret pontificiis) ad 10.000 florenorum. Haec insinuo ob quasdam voces, quas iactari video, et summus pontifex graves literas dederit et matri et filio eius Ferdinando, et teste malo ne dicam, iniquo fuit informatus summus Pontifex. Interim toto tempore obsidionis male res est administrata et pessime in levanda obsidione. Cum enim nullis fuit ordo, et duces non adhibebant manus, multi perierunt frigore, et multi currus venerunt in manus hostium, qui fere nulli erant.

In ipsa Canisia non potuerint esse ultra 200 vel 300. Advenerant copiae Caesareae fortes, et validae hostis quivis reformidari non poterat.⁴

Toto obsidionis tempore praeter paucos dies potiti sumus serenitate, tandem quia abusi sumus vestendo moras, Deus et horridas pluvias et imbres procellas mixtas nivibus et frigore immisit, ita cum duces nollent determinare, quo die possit dari assaltus, actum fuit, ut levaretur obsidio, quod et factum sine ullo ordine. Quidam ex ducibus dicebat, qui potest se salvare, salvet. Deinde ille idem insalutato nostro principe discessit, nec scimus, ubi sit.⁵ Certe bonum principis coniecunt in miserabili labyrinthum;⁶ parcat illis Deus.

Iam volebat Princeps, ut irem Romam ad summum Pontificem.⁷ Ego me extricavi, alius mittitur, et quidam ad Florentinum Ducem,⁸ tum ad Hispaniae Regem,⁹ forte noster Princeps ibit ad Caesarem. Heri unus missus est ad Matheum Principem, ut agatur si quo modo fieri possit, ut capiatur Canisia in hyeme. Est enim omnino deturpata et deformata. His me commendo Vestrae Reverendae Paternitatis orationibus et sacrificiis

Graecii 26 Novembris anno 1601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 21. f. 57r–58r. Eredeti

1. Vö. *Catalogi*, I. 809. Ekkor Ferdinánd főherceg gyóntatója volt.
2. Az ostromról vö. Banfi, *Gianfrancesco*, 1939. 1–33., 213–228., 1940. 143–156.; V. Molnár László, *Kanizsa vára*, Bp. 1987. 84–91. Német nyomtatvány: Canischa: ...Das ist, Wahrhaftige... Erzählung... [O. O.] 1603. Jelzete a frankfurti Stadtbibliothekban: Freytag, 1789.
3. Henri Mercoeur
4. Eredetileg kilencszáz főnyi volt az őrség, köztük száz Pápáról szökött vallon zsoldos. A pestis miatt azonban ez a szám hatszázra olvadt. Vö. Bánlaky, *Hadtörténet*, XIV. 350–351.
5. A török közeledtének hírére kitört pánikról és a rendkívül hideg időről hasonlóan számol be egy török forrás is. Vö. Dávid Géza–Fodor Pál: *Magyar vonatkozású török államiratok a tizenöt éves háború korából*. HK XXX. 1983. 284–286.
6. E motívum továbbéléséről az ostromról írott beszámolóknban, illetve későbbi feldolgozásokban vö. Banfi, *Gianfrancesco*, 155.
7. Lásd erről az 64. iratot.
8. Firenzei nagyherceg: Ferrante Medici.
9. A spanyol király II. Fülöp.

60

1601. november 30. Vágsellye

A vágsellyei jezsuiták a szepesi kamarának

Csak abban az esetben egyeznek bele a falucserébe, ha ez nem jelent veszteséget számukra.¹

Mai lelőhely: MOL E 152. Acta Jes. Irreg. Coll. Tyrn. 20. t. f. 331r-v. Fogalmazvány

1. A fogalmazványként ránk maradt rendkívül nehezen olvasható irat esetében megbízható szöveget nem tudunk adni. Ezért csak a tartalmi összefoglalást közöljük. Az érintett ügyről lásd korábban a 39. iratot.

61

1601. december 3. Torda

Báthory Zsigmond Petrus Maiorius erdélyi tartományfőnök-helyettesnek és társainak

Kéri, hogy a rá mért sorscsapások könnyebb elviselése végett, valamint a Társaság eddigi támogatása fejében adja mellé Sulyok Ferencet vagy Balthasar Gerociust.

Sigismundus Dei gratia Transylvaniae et Sacrae Romanae imperii princeps etc.
Reverende in Christo pater, nobis charissime.

Nobis quidem rerum vicissitudinem admirantibus, acerrimus hic patriae casus, quo et provincia concussa tam graviter est, et nos ipsi iactamur, eo videtur tristior, quo magis totius reipublicae christianae rem agi sentimus, atque ab eo potissimum imperatore, cuius in nos gratitudinem paulo ante experti sumus benignissimam, et qui vicissim laborum atque officiorum summo cum provinciae periculo a nobis praestitorum (palam toti mundo est) fructum coepit uberrimum, ac tam deploranda innocentissimae plebis devastatio, quomodo ab exercitu christianissimi et clementissimi imperatoris proficisci possit, id vero nos reddit pene attonitos, qui si modum aliquem deprecandae tantae indignationis, ac praestandorum officiorum nostrorum inveniremus, cum profecto ambabus manibus arriperemus; verum enimvero haec fuit fatalis omnipotentis Dei dispositio, qui quando ei visum fuerit, procul dubio imponet modum tot malis quotidie ingruentibus, quod ut pro sua divina bonitate quamprimum faciat, ego vobiscum Reverendi Patres divinam ipsius Maiestatem supplex veneror. Nunc, quoniam nobis fortuna animarum etiam consolationem invidit sublata sacerdotum copia, amanter a Reverentia Vestra cupimus, mittat ad nos Patrem Sulyok,¹ qui nobis adsit, hoc multis nominibus negare nobis non poterit, nam et paterna Reverentiae

Vestrae in nos affectio, et maiorum nostrorum erga Societatem merita, et nostra denique erga eandem obsequia vel invito extorquebunt. Quod si vero Pater Sulyok propter infirmam valetudinem (neque eum ulla alia causa apud nos excusabit) venire non posset, mittat Patrem Balthasarem.² Nos quoque nobiscum tenebimus, dabimus operam, ne quid ei desit. Interim nos piis Paternitatis Vestrae orationibus commendantes, eandem bene valere optamus.

Datum ex oppido nostro Thordensi, 3. Decembris. Anno 1601.³

Mai lelőhely: BEK, Collectio Hevenesiana T. 68. f. 301. Másolat

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 825.

Kiadva: Szamosközy, *Történeti maradványok*, IV. 158–159.; Veress, *Oklevéltár*, 73–74.; EM, 1906. XIII. 366–367.

1. Vö. *Catalogi*, II. 11.; *Catalogi*, I. 792. Báthory Zsigmond mellé küldéséről lásd a későbbi iratokat.
2. Balthasar Gerochiusról van szó. Vö. *Catalogi*, I. 674.; *Catalogi*, II. 11. Végül is nem az itt számbavettek, hanem Antonio Marietti kerül Báthory Zsigmond mellé. Arról, hogy az oda-rendelt jezsuitának komoly politikai szerepet is szántak, lásd Spinelli pápai követ Aldo-brandini bíboroshoz írt levelét. Hurmuzaki, *Documente*, T. IV. p. I. 229. Lásd még erről a 66. irat 6. jegyzetét.
3. Veress Endre jegyzete: „E levél szélére Hevenes Gábor XVIII. századi jezsuita író a következő sorokat jegyezte: Secunda die Decembris soluta est fucata obsidionis Colosvariensis, has litteras Sigismundus dedit Tordae, altera obsidionis solutae die ad patres Colosvarienses, ex quibus vafrum et nequam eius ingenium perspicere potest.”

62

1601. december 8. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Vásárhelyi Gergelynek Bécsbe

Október 6-i leveléből értesült gyógyulásáról, mely nagy örömmel töltötte el. Alkalmas időben teljesíteni fogja kéréseit. Felhívja a címzett és társai figyelmét, hogy óvatosan beszéljenek, ne fecsegyenek, nehogy valamit ellenük fordítsanak. Ezt egyébként a rendi regula előírja.

Vestram Reverentiam aliquanto melius habere intellexi ex litteris 6. Octobris¹ datis cum ea animi laetitia qua par erat, tametsi omnino convaluisse, gratius multo fuisset, interim autem omnia ex Domini manu cum gratiarum actione accipienda sunt, ut Vestram Reverentiam facere, optime scio. Cognovi etiam, quae de ope submittenda nostris addebat, de quo sane et antea cogitavimus et cogitabimus etiam, ut suo tempore mitti possint, qui nobis in Domino videbuntur. Pari cura etiam considerata reliqua sunt, quae addebat Vestra Reverentia, et utemur illa notitia, cum oportebit, quemadmodum ratio postulabit. Ceterum bene videt Vestra Reverentia magna cautela opus esse in scribendo, addimus nos etiam in lo-

quando cum aliis in sermone familiari, ne quid nobis excedat, quod iure aliquem offendere posset. Id quod spero et Vestrae Reverentiae et omnibus cordi esse, quemadmodum et ratio ipsa et regula nostra postulat,² ut propterea pluribus hac in re opus minime sit. Cumque alia quae addam non occurrant, hic me precibus et sacris Sacrificiis Vestrae Reverentiae atque omnium commendo.

Romae 8. Octobris 601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 35. (korábban f. 17v.) Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.

2. Vö. erről a 36. általános rendi szabályt: *Institutum* S. I. III. 12.

63

1601. december 8. Róma

Claudio Acquaviva Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Olmücben

Október 8-i és 27-i levelére válaszol. A körülmények nem alkalmasak arra, hogy bárkit is Erdélybe küldjenek. Gondolkodik azonban a kérésén, hogy amint a körülmények engedik, teljesítse.

Respondebo ad litteras Vestrae Reverentiae 8. et 27. Octobris.¹ Ac primo quod aiebat de submittendis in Transylvaniam aliquibus, ut subsidio sint illis patribus, nondum esse opportunitatem, nobis quidem idem adhuc videtur, sed tamen interim cogitandum serio esse censemus, uti etiam nos cogitamus, quo deinde, cum commodum erit, expedite mitti possint, cum praesertim et recens acceperim magnas eorum necessitates esse ...²

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 35. (korábban f. 17v.) Fogalmazvány

1. Nem maradtak ránk.

2. Legutóbb erről lásd a 51. iratot.

64

1601. december 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Bartholomeus Villernak Grácba

Fájdalommal értesült Kanizsa ostromának megszüntetéséről. Miséket mondott és imádkozni fog Ferdinánd főherceg sikereiért. Helyesli, hogy a címzett nem vállalkozott a római küldetésre.

Gravem sane nuncium et ex fama ipsa iam acceperamus de soluta obsidione Canissiensi, et mox literae Vestrae Reverentiae 26 Novembris datae confirmarunt,¹ ex quo eum omnes dolorem percepimus, quem communis causa et praeclara Serenissimi² virtus ac studium tuendae et augendae religionis postulabant. Cum enim illa expugnatio in votis esset bonorum omnium, et Sua Serenitas, quantum in ipso fuit, nihil desiderari sit passus, quo minus egregia victoria staret a nobis, eventum tam improspere consecutum denique esse post tot labores atque impensas, aequissimum sane est in bonam partem venire eius doloris, quem praecipue Princeps tam pius iure percepit. Quamquam ex altera parte de divina Dei benignitate confidimus, fore, ut aliquando omnia laetiori dispositione compenset, et abundantiam suae consolationis liberaliter impartiat, quem etiam ad finem aliquot centena sacrificiorum statim post hunc nuncium obtulimus eidem Domino, ut pro sua divina clementia nos respiciat, neve sinat peccata nostra impedimento esse adipiscendae illi victoriae, pro qua et oramus. Benedictus autem ille et sanctus in omnibus operibus suis, qui Serenissimum interim probare voluit, quoniam placita erat ipsi anima eius, ut exaltare eum gloriosius possit. Cui et ut speramus, in aeternum servabit misericordiam suam, ut manus illa divina auxiliatur ei, et concidantur a facie ipsius inimici eius. Intera tamen confidimus non modicam consolationem vobis omnibus esse, quae ex conformatione cum divina voluntate ac providentia, quae hoc ad maiorem suam gloriam permisit, ut auxilium humiliter petamus in tempore opportuno. Quod nobis pro sua infinita bonitate concedere dignetur.

Ceterum quod attinet ad iter Vestrae Reverentiae, consultius existimamus factum esse, ut alius ad illud munus deligaretur, ne videri possemus nosmet ingerere in res ita graves, et quae ut externorum magis propriae sunt, ita per illos commodius peraguntur.³ Omnibus precibus etc. Gratia etc. Romae 15 Decembris 1601.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 36. Fogalmazvány

1. Lásd az 59. iratot.

2. Ferdinand főherceg

3. Maga Viller sem vállalkozott az útra. Lásd az 59. iratot.

1601. december 22. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinand Albernek Bécsbe

Megkapta Mátyás főherceg sikereiről írott két októberi levelét. Imádkozik a kánizsai vállalkozás szerencsés kimenetelért és azért, hogy ez az egyház hasznára legyen. Erről Villernek is írt. Az inspekciónak a szegény diákok házára is ki kell terjednie.

Binas habeo litteras Vestrae Reverentiae, alteras extremo Octobri datas,¹ quibus exponebat, quae pro divina gloria et cum laude Serenissimi² ad Albam Regalem gesta essent, de quibus omnibus Dominus Deus semper sit benedictus, alteris 16. Novembris³ de Serenissimi reditu felici significabat, quod tanta cum laetitia accidisse Domino gratias agimus; tametsi quod addebat de auxilio ad Canissam misso, plurimum displicuit exitum, qui sperabatur non esse sortitum, quae res communem sane dolorem attulit omnibus, ut propterea nos etiam Dominum rogare decreverimus aliquot centenis sacrificiorum oblatis, ut meliora et tutiora audiantur, utque respiciat Ecclesiae suae necessitates in istis praesertim partibus, quemadmodum pluribus ad Patrem Villerium⁴ rescripsi. De inspectione porro, quod Vestra Reverentia quaerebat, an etiam includerentur domus pauperum, censemus illas inspicere posse, cum sint sub nostra directione, et ea res non nisi utilis futura esse videatur. ...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 37. (korábban f. 18v.) Fogalmazvány

1. Lásd az 54. iratot.

2. Mátyás főherceg

3. Lásd az 58. iratot.

4. Lásd az 64. iratot.

66

1601. december 31. Kassa

Pázmány Péter Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

A tartományfőnök parancsára Vágsellyére ment, majd néhány nap múlva egyedül tért vissza Kassára, mivel Fullerus gyengélkedett és nem tudott jönni. Most csupán a főkapitány káplánja az egyedüli társasága. Elvágódik, de tudja, hogy amíg a főkapitány a városban marad, neki is ezt kell tennie. Az erdélyi ügyekről a következőket tudja: Zsigmond megszüntette Kolozsvár ostromát, bár be tudta volna venni [50.000 katonája volt, ebből 12.000 török], de a polgárok és az atyák könyörgéseitől indíttatva, és mivel a törökök fosztogatni akartak, elvonult Dévára. Basta megengedte, hogy egy jezsuita atya odamenjen. Csáky és a többi vezér serege különböző helyeken van téli szálláson, az anatóliai basa serege Lippánál, Basta a Kolozsvár-környéki várakban állomásozik. Ez utóbbi hajdúinak megengedte, hogy elmenjenek Erdélyből. Nehéz fegyelmet tartani, kevés a pénz és az élelem, így a fosztogató katonák egész Kolozsvárig elmerészkednek. Sulyok és Marcus Pitačić Szatmárba igyekezett Keresztúry Kristóf özvegyével. Útközben Pitačić oláh vidékre tévedt. Kifosztották, bántalmazták, és csak három nap múlva találtak rá. Szatmárban ápolják, már túl van az életveszélyen. Újévi jókívánságait küldi.

Reverende in Christo Pater, Pax Christi.

Jussu Reverendi Patris Provincialis Selliam abieram elapsis diebus, a quo rursus remissus Cassoviam veni, sed quia Pater Joannes Fullerus¹ quartana extenuatus redire non potuit, solus redii, atque ita cum capellano² Illiustrissimi Generalis³ maneo, eoque loco socii utor. Equidem ad me quod attinet, quietiorem semper antea vitam cupivi,⁴ sed mea me peccata huc deduxere, cupio et quidem ex animo Illustrissimo Generali ob singularem eius pietatem satisfacere, et quia iam nos novimus, difficultatesque quas, si quis alius hic substitueretur, habiturus esset, plane video, non deprecor, ne hic sim, dum Illustrissimus Generalis hic manebit. Spero enim omnino intra paucos menses, atque adeo statim, ac tempestas frigida remiserit, officio suo (se ita modis omnibus procurante, quamvis multis precibus retineatur) defuncturum. Quod tamen ex animo opto et sentio, si precibus locus esset, id orarem, ut ab Ungaria abesse possem.

De Transsylvania haec sunt, quae scribenda breviter iudicavi Vestrae Paternitati. Sigismundus obsidionem Claudiopolis solvit iam pridem, licet enim ad 50 millia militum in castris habent (quorum 12 millia e Turcis constabant) oppidumque ne natura, ne arte munitum, ne a milite satis instructum expugnare possit, quia tamen Turcae diripere statuerant, partim civium praecibus, partim nostrorum commiseratione motus, abscessit,⁵ nunc in Deva haeret, quem ad locum, ut unus e nostris mitteretur, a Domino Basta petiit et impetravit.⁶ Chiaky⁷ alique sui duces variis in locis sparsi in hybernis manent, Bassa quoque Natoliae⁸ cum aliquot equitum millibus in pagis ad Lippam hybernant, Dominus Basta, Haidones ut excederent Transsylvania, consensit, cum reliquo milite oppida et castella vicina Claudiopoli occupet,⁹ omnino tamen et ab annona et a pecunia destitutus aegre milites in officio retinet, et quamvis maxima utantur libertate, tamen ad turbas et direptiones oppidorum, adusque Claudiopolis proni visi sunt hisce diebus.

Pater Sulyok cum Patre Marco¹⁰ Zakmarium¹¹ missi cum relicta Domini Christophori Literati,¹² sed grave in eo itinere Pater Marcus accepit incommodum. E curru enim descendens per montana pedes semitam ingreditur, aliud cogitans, multum e via deflectit, in pagum Valachicum delatus, ibi spoliatus, plagis vulneribusque oneratus, semivivus relictus, tertio demum die est repertus. Zakmarini curatur iamque extra periculum esse ab eo ipso nobili viro accepi, qui haec mihi retulit.

Et cum aliud scribendum non occurrat, me Vestrae Paternitatis sacris orationibus commendo plurimum. Ego quoque Dominum precabor, ut hoc anni novi auspicio, una cum commisso sibi grege, a Domino Nostro largissimam gratiam ac benedictionem consequatur.

Cassoviae 31. Decembris 1601.

Vestrae Paternitatis filius ac servus in Christo

Petrus Pazmany m. p.

Mai lelőhely: ARSI Germ. 180 f. 67r-v. Eredeti

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 43.

Kiadva: Hanuy, N° 3., 5–6.

1. A vele kapcsolatos tervekről lásd legutóbb az 51. iratot.
2. Nem tudjuk, ki volt.
3. Ferrante Gonzaga. Róla lásd legutóbb a 40. iratot.
4. Erről legutóbb a 46. irat szól.
5. A november 25-én megkezdett ostrommal Báthory Zsigmond december 2-án hagyott fel. Egy egykorú török forrás is megerősíti: Báthory Zsigmond nem akarta, hogy kifosszák a várost katonái. Vö. HK XXX. 1983. 287.
6. Bizonyára Undo Mártonról (*Catalogi*, I. 803.) van szó, aki Gyulaffy Lestár és Szamosközy István feljegyzései szerint ekkor Basta mellett tartózkodott (EOE, V., 92.; Szamosközy, *Kézirat*, 214.). Basta 1601. december 7-én Mátyás főherceghez írott leveléből mindenesetre kiderül, hogy Basta Báthory Zsigmond céljai kifürkészésére is fel akarta használni az oda küldött jezsuitát: „Hier sera arrivò un gentilhuomo mandato da Sigismondo, desideroso di trattar qualch' accordo, e vole che per quest' effetto, li mandi un Giesuita, il che faro per scoprire le sue pretensioni, delle quali, à suo tempo L' A. V. ne sara avisata.“ (Hurmuzaki, *Documente*, T. IV. p. I. 276.) Báthory Zsigmond hasonló kéréséről Maioriushoz lásd a 61. iratot.
7. Csáky Istvánról lásd a 9. irat 10. jegyzetét.
8. Nem tudjuk kiről van szó.
9. Gyalu, Sebes és Almás elfoglalásáról vö. Veress, *Basta*, I. 635–635.
10. Sulyok Ferencről és Marcus (Scisciensis) Pitačićról van szó.
11. A szatmári misszióról lásd *Monumenta*, IV. 467., 474., 485–486., 490.
12. Minden bizonnyal az 1599-ben elhunyt Keresztúry Kristóf özvegyéről van szó, mivel a 78. irat erről az útról szólva róla tesz említést. A családról lásd Nagy Iván, VI. 224. és Trócsányi, *Központi kormányzat*, 30. Az özvegyet Kőrösy Ilonát (Vö. *Monumenta*, II. 970–971.) a jezsuiták térítették meg. Keresztúry egyébként a jezsuiták nagy támogatója volt az 1590-es években. Vö. *Monumenta*, III. 896. IV. 603.

67

A jezsuita rend évkönyveiből 1601

Tábori misszió

Két jezsuita csatlakozott Mátyás főherceg Székesfehérvárra induló seregéhez. A várost a bécsi könyörgő mise órájában szabadította fel Mercour hercege. A táborban szentségeket szolgáltatott ki. Megakadályozták, hogy az eretnekek megkaparintssák az elfoglalt város templomát.

Missio Castriensis¹

Unus e collegio nostro cum socio alterius collegii fuit in castris Ungaricis ad Albam Regalem Serenissimo Archiduci Matthiae a concionibus. Priusquam Vienna abiret Archidux, supplicationem ad princeps Divi Stephani templum instituit, in qua et sacerdos noster concione pro tempore habuit, commendans et Serenissimum Archiducem, et totum exercitum piis auditorum precibus. Divinis officiis finitis statim eadem hora alacres omnes et hilares contra hostem descenderunt. Animadversum postea illa ipsa hora, qua Viennae Deo supplicabatur, Albam Regalem, quam impie per quinquaginta octo annos possederant, per Illu-

strissimum Ducem Mercurium Turcis ereptam fuisse. Iaurini Archidux praeuia de more confessione, sacra sese eucharistia contra omnem vim hostilem munivit, antequam castra ingrediretur. Et certe adfuit divina virtus pio Principi: nam paucis post diebus, tanta hostium multitudine circumvallatus cum esset, ut evadendi spes nulla affulgeret, Illustrissimo Duci Mercurio dat negotium, ut pugnae copiam hosti omnino offerat. Quare mox instructa acies, collata signa cum tam numeroso Turcorum exercitu, ut nostri primo congressu pedibus hostium proterendi viderentur. Verum cum pietas ad omnia sit utilis, tum certe in illo ad triduum continuato conflictu, vel utilissima apparuit, tum principum tum aliorum, qui Dei se se gloriae devoverant. Concionator noster magnos addiderat animos militibus Christianis, minoris ducendam praesentem vitam, quam gloriam unius Dei. Tandem hostis magnam passus suorum cladem decedere coactus fuit. Nostri interea aegrotorum sauciorumque confessiones audierunt: iis sacram eucharistiam, quoties occasio fuit, prae buerunt. Haereticis militibus eorumque praedicantibus conciones nostri sacerdotis magis, quam Turcorum tela terrori fuerunt. In Alba Regali per nostrum patrem templum expiatum diligenterque cautum et prospectum per Archiducem, ne qua accessio ad eam urbem haereticorum coluvii pateat. Aliquorum Christianorum corpora terrae mandata fuerunt eleemosynis nostrorum in hunc finem collectis. Ex quo loco Archidux ad bellum profectus erat, impetrato auxilio divino, ad idem nimirum Divi Stephani templum, Vienne cum triumpho repetens, priusquam ad aulam revertit, solemniter pro tanta victoria Deo egit immortalis gratias, et debitas, et meritas.

Mai lelőhely: Pannonhalma, 118. G. 3. f. 459–462.

1. Az összegzés alapjául nyilvánvalóan Ferdinand Alber levelei szolgáltak. A jegyzeteket lásd ezeknél az iratoknál (41., 54., 56., 58.).

68

Beszámoló a székesfehérvári eseményekről¹

Szeptember 20-án eltávozott Mátyás főherceg Bécsből és Székesfehérvár alá vonult. Október 8-án Csókakő mellett vert táborn. Másnap hatalmas török sereg tűnt fel, amellyel megütköztek. Az ezt követő napokban többször vívtak súlyos harcokat a császári sereget bekerítő ellenséggel. Török részről sok főember esett el. Végül október 25-én elvonult a török sereg. A Székesfehérvárra bevonuló főherceg a Szent Péter templomot, amely azelőtt török dzsámi volt, a jezsuitáknak adta. Így megakadályozta, hogy az eretnek kézbe kerüljön.

Dies egressionis ad castra Serenissimi Arhiducis 20. Septembris Anni 1601 constituta cum fuisset, eo die publica supplicatione ad Divum Stephanum Vienne habita et pro concione a frequentissimo populo pio foelici belli successu pre-

cibus postulatis laeto auspicio Serenissimus Vienna discessit. Eo siquidem die, eademque pene discessus Serenissimi ex urbe hora, Alba Regali exercitus noster duce Illustrissimo Principe Mercurio potitus est. Hoc laeto accepto nuncio profectionem Serenissimus acceleravit, ut cito militi suo ad Albam Regalem iungeretur, et quid aliud aggrederetur. Octavo inde die in loco constituto totum exercitum praesidio tantum necessario in Alba relicto simul collectum habuit, castraque iuxta arcem Szakoky² duobus milliaribus ab Alba collocavit, quae cum octiduum ibi substitissent, uno milliari propius Albam promota sunt. Nullo hoste quinque sequentibus diebus depraehenso 9. Octobris cum ingenti exercitu duplicibus castris ad Albam Regalem is apparuit. Propriusque postero die accedens velitatio peracerba cum morte non paucorum utrinque peracta est. Tertio post die, 11. Octobris repente in meridie castra nostra hostibus undique cincta apparuere, monsque exima castrorum parte occupatus, e quo maiora tormenta in castra nostra explodebantur, statim ad arma conclamatum, hostes ex monte in castra nostra defluentes fortiter a nostris reiecti sunt. Diversis autem ex partibus nostris coarctatis hostibusque praevalentibus, conflictu a Serenissimo concesso et imperato, accensis animis in hostem impresserunt nostri acerrimeque conflixerunt, et ad fugam Turcas compulerunt, cum internecione plurium e suis, paucorum vero ex parte nostra amissione montem recuperarunt, duodecim hostilia tormenta hosti eripuerunt, sicque cum triumpho ad castra sua Serenissimus nocte iam ingruente reversus est. Postridie, quae dies Dominica erat, castra versus hostem ad Albam Regalem promovit Serenissimus, obviumque exercitum Turcicum ad Vesperam eius dies habuit, ubi conflictus iteratus et ad occasum usque solis continuatus est, Turcaeque campum deserentes ad sua castra se receperunt. Nostri in sua statione et acie militari ea nocte constiterunt, equites peditesque ad nocturnas irruptiones parati, quas quidem Tartari ad mediam noctem attentarunt, brevi autem signo ad arma dato et maioribus emissis tormentis aufugerunt. Summo mane ante lucem 15. Octobris movit exercitus noster, totus simul contra hostem procedens, qui maturitate nostrorum praeventus obvium paulo post se exhibuit, et duplici ex latere nobis incumbens, ex altero ad pugnam statim ventum est, quae toto illo die continuata ad noctemque usque producta est, qua ingruente maxima vi in nostros agmina Turcarum irruerant, fortissime autem reiecti et retroacti sunt, donec cum nocte campum illi deseruerunt, nostrique cum gloria ad sua castra se receperunt caesis praecipuis capitibus ex parte Turcarum, ut Bassae Chiaia, Bassae Budensis, pluriumque Begarum et aliorum non vulgarium. Castra sequenti die in loco a nostris destinato milliari ab Alba Regali, quem Turca, preoccupare nobis moliebatur, fixa sunt, ibi tunc castra Turcarum et nostra medio miliari ab invicem disiuncta 10. Sequentibus diebus absque alio conflictu constiterunt. Comeatu hoc tempore propter Tartarorum insidias pluribus diebus inpedito in magnas famis angustias noster exercitus redactus fuerat, qua non pauci et hominum et iumentorum extincti fuerunt. Mitigata haec angustia discessu hostis e castris, qui praeter opinionem ab ipso 25. Octobris factus est. Unde allata ad castra parte aliqua victualium, miles nonnihil refocillatus est. Serenissimus vero 3. post abitum hostis die in Alba Regali, contagionis licet periculo necdum libera, gratias solennes Deo

pro triplici hac victoria persolvere volens eo die, quae Dominica erat et 28. Octobris, concionatorem suum patrem nostrum summo mane praemisit, ut praepararet, quae ad hoc Dei obsequium necessaria erant. Is igitur Ecclesiam ad Divum Petri, quae integrior in illius urbis excidio permanserat (cuniculis quippe per urbem postquam ea nostri potiti fuerant, a Turcis dispositis tota pene civitas vi pulveris tormentarii disiecta incendioque consumpta fuerat) ex privilegio Societatis reconciliavit. Altare cathedramque in ea ecclesia, in qua ante Turcae abominationes suas machometicas exercuerant, aptavit.³ Superveniente postea Serenissimo Archiduce Matthia cum Illustrissimo Mercurio ceterisque primoribus et comitatu aulico, concione pro tempore a patre nostro habita, eam Te Deum laudamus cum tubis et musica secutum est. Post sacrum a patre lectum, et immunitati eius ecclesiae auctoritate Serenissimi consultum, ne a Mahometo expurgata et sacrificio altaris denuo Christo consecrata haeretica pravitate et concione faedaretur. Rediit post Serenissimus laetus ad sua castra, quae postridie reliquit, per Palotam Vesprimium, Papam, Viennam contendit. Papae octidui mora facta, donec dimitteretur miles, 12. Novembris ovans Viennam tota civitate gratulante ingressus, ad Divum Stephanum recta contendit, ubi solennissimae Deo gratiae actae fuere, sicque tota bellica expeditio huius anni feliciter conclusa est.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 180. f. 50r–51r. Eredeti

1. A Ferdinand Alber levelei mellett ránk maradt cím nélküli jelentés bizonyára az 6 fentebb közölt, illetve elveszett beszámoló alapján készült. (Lásd a 67. irat 1. jegyzetét.) Ez lehetett alapja aztán az évkönyvbeli összegzésnek is. Közlését indokolja, hogy több olyan részletet tartalmaz, amelyet az évkönyv összeállítói már mellőztek. Jegyzeteket azonban csak az újabb részletekhez fűztünk.
2. Csókakő, amelyet 1598-ban foglalnak el a császáriak. 1602-ben a törökök visszafoglalják. Vö. Károly, *Fejér vármegye*, III./337.; Benda, *Giovanni Marco Isolano*, 673–674.
3. A korábbi jelentések (vö. legutóbb a 67. irattal) nem szólnak arról, hogy a templomot a törökök dzsámivá alakították át. Vö. Siklósi, *Adattár*, 13–14.

69

A jezsuita rend évkönyveiből 1601

A vágsellyei kollégium

1. Vágsellyén öt pap, öt professzor és öt segítőtestvér volt. 150 eretneket térített meg. Megtért egy sokáig makacskodó lutheránus lelkész is, aki korábban Magyarország különböző helyeiben szolgált. Ő Forgách Ferenc nyitrai püspök jelenlétében ünnepélyesen vette fel a katolikus hitet. Ebből az alkalomból nagy pompával mutatták be a *Joseph triumphans* c. drámát. – 2. Megtért további két eretnek asszony is, egyikőjük csodálatos felgyógyulása eredményeképpen. Katolizált egy Mohamed hitére áttért keresztény is. – 3. Tizenegyezer gyónást hallgattak meg. Egy démonoktól megszálalt asszony álomlátásokkal szabadult meg kínjaitól. Sok asszony nagy távolsá-

gokról kereste meg őket vigasztalásért. Egy vakot és egy némát csodás módon meggyógyítottak. Megbomlott emberi kapcsolatokat rendeztek. Kollégiumuk az éhezők és nélkülözők valóságos menedékhelyévé vált. – 4. Megbűntették azokat, akik nem jártak el a misékre és prédikációkra, ugyanakkor ők maguk kijártak a szomszédos falvakba is. Az egyik falu lakosait teljesen leszoktatták a káromkodásról. – 5. A kálvinisták gyermekei náluk tanulnak. Az iskola egyébként Znióvárjáról került át Vág-sellyére. Négyen beléptek a rendbe. A tanulók tehetsége megnyilvánult mind a három drámaelőadásban, mind abban, hogy csodálatosan feldíszítették a templomot, amikor Forgách Ferenc jelenlétében ünnepélyesen megáldoztak. – 6. Megtérítették Pálffy grófnő két mezővárosának lakosait is. A grófnő segítségükre volt a makacskodók megfélemlítésével. – 7. Komáromban Molardt kapitány segítségével térítettek. Forgách Ferenc kérésére egyikük részt vett a nyitrai egyházmegye vizitációjában, amely azonban a háború miatt félbeszakadt. Ugyanő közreműködött a nyitrai káptalan törvényeinek átdolgozásában is. – 8. Pázmány Péter egy társával Gonzaga főkapitány kíséretében Kassára ment. Eredményesen gyónattak és térítettek, reggel magyar, délután pedig német nyelven prédikáltak. Az eretnekek egy iskolamesterét is megintgatták hitében. Kerülték a vitát a protestáns prédikátorokkal, de véletlenül mégiscsak polémiába keveredtek az eretnekek vezetőjével, aki egy provokálóan gyalázkodó iratot szerkesztett ellenük. Megfelelő választ adtak rá. Egyes nemesek – papok hiányában – maguk olvasnak fel prédikációkat alattvalóik előtt. A turóci prépostság elorzott javait visszaszerezték.

Collegium Sellense

[1.] Selliae fuerunt socii quindenī, sacerdotes quinque, artium professores totidem, par coadiutorum numerus.¹ At ex primis in debellandis ecclesiae hostibus nostrorum domi, forisque enituit industria. Argumento est, quod a stipendiis haereseos ad signa Christi centum quinquaginta traducti sunt. Unius eorum, quoniam rara et perillustis extitit conversio, reddam pluribus seriem facti. Is erat e praedicantium lustrum unus,² qui temulento Lutheri spiritu instructus, in diversis locis Ungariae decennio pro exedris pestem animis auditorum inhalabat, iamque luctuosa animorum strage edita in vicinia nostri oppidi, atque adeo in familias colonorum nostrorum una cum auctore tanti mali contagio sese infuderat, cum accedit aliquando, ut noster a cathecismo, quem in pago habuerat, rediens, ille a concione, quam in aula viri Nobilis dixerat, divertens, uterque sibi occurreret. Quo occursu inita sunt notitiae primordia, postmodum itum ad ipsum semel, iterum in pagum, et concertatum. Ibi admotis divini verbi facibus, nonnihil eius cordis liquata est durities, atque adeo impressi conscientiae praedicantis scrupuli, quibus cum dies noctesque pungeretur, ultro in collegium veniens manus dedit veritati; seque Romanam Ecclesiam velle amplecti testatus est. At vero constantia animi ut esset in conversione illustrior, placuit in sextum mensem sacram exomologesim peccatorum, professionemque fidei catholicae proferre, interea temporis praedicans in suo pago de Lutheri spiritu remittere fidei catholicae semina in vulgus iacere, a nostris etiam fidei mysteriis imbui, mox, ut fit, suis suspectus esse, tum aedem nostram propalam adire, subinde etiam cum uxore et filiolo concionibus (haereticis licet frementibus) magno cum pietatis sensu interesse, minas haidonum caedem sibi minitantium floccipendere. Ita sollicitudine impiger, spi-

stuario subiiciatur. Caeterum deinceps reus factus scelestae linguae quatuor florenorum multa luat supplicium, is autem, qui blasphemantem audiendo non detulit, duplum multae nomine persolvat; quod iuratorum consultum ipsis urgentibus Reverendi Patris Rectoris auctoritate stabilitum et confirmatum est, tantumque pavoris paganorum mentibus iniectum est, ut vulgo etiam in agris et pascuis, ne quid ex ore blasphemi verbi excidat summopere caveatur.

[5.] Iam quod ad ludum litterarum attinet, licet parentes, utpote inveterati dierum malorum Calvinistae, quorum Deus boves sunt, desperati esse videantur, in magnam tamen spem adducimur fore, ut ex parvis eorum quirilibus, quos studiis litterarum et pietate imbuimus, civitas olim catholica expurgat. Magno igitur Thurocii emolumento in hos late fusos Selliae campos scholae translatae sunt, quae florenti Hungarorum pube et quadam vivacitate ingeniorum luxuriant, quibus nihilo minus litterarum, quam pietatis officium cordi est. Pietatem testatur creber ac pius sacramentorum usus, ut taceam, quod ex illorum corona quatuor optimaе spei adolescentes hoc anno in Societatem nostram adsciti sint, plures etiam dare nomina gestiunt. Eorum in litterarum studio cum alias drammate triplici, tum maxime in solemnī eucharistiae supplicatione emicuit ingenium: quo tempore parietes templi a vertice ad imum omni carminum varietate hieroglyphicis, emblematicis, gryphis, aenigmatibus convestiti pulcherrimum indolis et eruditionis specimen praeberunt, tantumque splendoris, ut ad pascendas mentes et oculos intuentium integro circiter mense haec gymnasii aulaea in templo sinere albuerint. Auxit celebritatem diei Reverendissimi Domini Episcopi Nitriensis praesentia, qui sacramentum venerabile stipatus canonicorum choro, et latera sclopetariorum ordine circumfusus, praeceunte in novem acies ordinato angelorum exercitu, intermicantibus vexillis, fidibus cymbaloque resonante per plateas oppidi circumtulit. Ita lucem illam eximio ceremoniarum, symphoniarum, dialogismique Hungarici apparatu peregrimus.⁴ Sacrum instrumentum amiculo pluviali, umbella, opere damasceno auctum et vexillis multicolori serico fluentibus.

[6.] Porro nostrorum ardor neque parietibus domesticis, neque ambitu civitatis contentus, in partes remotiores erupit. Excursum, inquam, ad Magnificae Dominae Palfiae⁵ oppida duo, quae plusquam virili ausu negotium religionis aggressa, subditorum obfirmatos in haeresi animos, cum secus non potuisset, squallore carceris, fame, sitique denunciata, etiam omnium bonorum iactura reluctantibus ita fregit, ut omnes se Romanae Ecclesiae potestati permitterent uno excepto, qui solum vertere, patriisque bonis exui pro fide Lutheri maluit. Itaque oppidum Zrecho⁶ paene totum sacramentis a nostro sacerdote expiatum est. Exstitit inibi quidam, qui quod sub una specie eucharistiae sacramentum percepisset, tanquam concepto grandi piaculo adeo scrupulis angebatur, ut ei tam pravam opinionem nulla vi sacerdos noster ex animo evellere potuerit. Post paulo aegritudine miser correptus, desperatione corporis et animae agitari coepit, repudiatoque nostro parochum aliunde advocat, confitetur, utramque speciem extorquet; praebetur, dein subito tremere, concuti, oculos vibrare, sic se attollere in impiasque voces prorumpere: Actum, conclamatum est, damnatus sum. Non tamen infelicem spiritum exhalavit, sed miserante Deo corporis sanitati restitutus, animae pariter haeresi

abiurata recepit. Nonnemo ibidem repertus est, quem cum diu, multumque precibus et minis sacerdos noster ad peccatorum exomologesim hortatus nequiquam fuisset, Deus paralyti percussus ad salutare consilium capessendum impulit. Huius oppidi tam felici progressu magnifica Domina Palfia admodum laeta, ad aliud oppidum iisdem machinis expugnandum progressa fuit. Verum cives, antequam tormenta exponeret, aliorum edocti malo omnes voluntarie in deditionem fidei catholicae concessere. Ita de utroque oppido citra sanguinem, terrore dumtaxat poenarum intentato, una virago, adminiculo nostri patris bina victoriae trophaea reportavit.

[7.] Transeo cum eodem patre ad Commoromium, quem Magnificus Dominus a Molardt Austriacus⁷ eiusdem praesidii capitaneus omni genere humanitatis et benevolentiae excepit, eique totam arcem atque adeo se, coniugemque suam (tamenti monachum in aula sua haberet) lustrandum praebuit, ibi arcis secretarius haeresim multorum bono exemplo abiuravit. Dubius in fide unus confirmatus. Adulter repudiata pellicis consuetudine ad honestam vitae rationem adductus. Est aliud spectans ad missiones. Cum Reverendissimus Nitriensis, qui totus noster est, dioecesis suae visitationem instituens unum e nostris a Reverendo Patre Provinciali,⁸ qui adesset, expetivisset, fuit missus certus unus; cuius consilio primum constitutiones Capituli Nitriensis, non sat firma lege et probata auctoritate ad canonum, potissimumque Concilii Tridentini normam, recusae, correctae, confirmatae et stabilitae sunt.⁹ Fuit animus reliquarum ecclesiarum visitatione cum eo prosequi, sed coepto negotio temporum bellicae iniuria intercessit. Officium eiusdem patris fuit Nitriae festis ac dominicis diebus conciones ad populum habere; quibus multi in religione catholica vacillantes confirmati, plerique ab haeresi abducti sunt.

[8.] Enimvero nostrorum in proximorum salutem incumbendum ardor, non Hungariae solum inferioris viciniam peragravit, verum etiam Superioris Pannoniae fines ingressus non poenitendos inde fructus retulit. Missi enim sunt e nostris cum Illustrissimo Generali Ferdinando Gonzaga Cassoviam Sacerdotes duo,¹⁰ tum ut ipsi Generali, aulaeque suae a confessionibus essent, ceteraque spiritualia munia obirent, tum ut miseris civibus caecitatis nube involutis caligine errorum discussa lumen veritatis accenderent. Ad diem igitur Agno Pachali sacrum, quo vel tepidis ardor, vel cunctantibus stimulus subderetur catholicis, Illustrissimus una cum aula publice, nostro sacerdote coelestem hostiam immolante pane coelesti refectus est. Insuper in festo Pentecostes summi Pontificis gratia et liberalitate indulgentia plenaria, per modum jubilaei Illustrissimo aulaeque suae ac sibi subiectis impertita, non aulam modo, verum etiam multos alios ad confessionis eucharistiaeque sacramentum incitavit. Inde consecuta est animorum magna mutatio, permulti a decem, alii a viginti et eo amplius intermissum confitendi usum revocarunt. De tota etiam vita confessiones audita non paucae, ex haereseos peste vindicati septem; et denique superstitionis mahometicae mulier una salutaribus undis abluta Christo nomen dedit. Quid? quod conciones ad populum habitae sunt duae, idiomaticae Ungarico mane, Germanico pomeridiano tempore, et quia divini verbi pabulo, a catholico sacerdote Germani hactenus Cas-

Mária templomot. Egy másik, a Szent-Szűznek szentelt templomot Forgách Ferenc szentelt fel. A szertartás magyar nyelven folyt, sok protestáns is jelen volt. Hozzákezdtek a Szent György templom újjáépítéséhez. – 4. A Pozsonyban kivégzett Telekessy báró halála előtt megtért. A kivégzést csodás események kísérték.

Residentia Thurociensis

[1.] Quinque sacerdotes et quatuor coadiutores socii Thurocii fuimus hoc anno. Ex his tres sacerdotes totius territorii Praepositurae Thurociensis populum quatuor in templis divina docuerunt, hac ratione, ut unus duobus in templis medio milliari ab invicem distantibus, duo alii singuli in singulis verbum Dei populo, festis diebus et dominicis ex cathedra proposuerint, iidemque rationes vitae secretiores ab omnibus acceperint.¹ Nec fructus laborem fefellit; subditis in officio catholicae fidei conservatis, plerisque etiam externis adiutis. Sex personae errantes in ovile Christi reductae, in quibus fuit unus, qui gravi morbo correptus, dimoveri se a lutheranismo nulla ratione patiebatur, etiam si pereundum esset illico. Se lutheranum esse, se cum lutheranis tenere, vivere et mori cum lutheranis velle clamabat. At vero quaereretur ex obstinato, quid crederent lutherani, se nescire dicebat, se non dubitare tamen lutheranos veram fidem habere. Cum instrueretur de fide catholica, averso vultu respondebat se lutheranum velle vivere et mori, nihil secum profici. Hortabantur hominem familiares, ut sacerdoti morem gereret. Perstitit in sententia infelix, quare cum verbis nihil proficeret, et periculum a morbo misero homini immineret; commendat eius salutem patrum et fratrum orationibus. Postera luce, peracto missae sacrificio in eum finem, redit ad aegrum. Is divina virtute mutatus, primo verbo sacerdotis ad omnia se paratum esse respondet. Itaque detestatus lutheranismum fidem amplexus catholicam, sacramenta ecclesiae rite percepit, et quarto die statione vitae decedens, ad pastorem animarum nostrarum abit.

[2.] Totius actae vitae pondus deposuerunt apud nostros sacerdotes duodecim, non pauci ex locis remotioribus ad nos praecipuis anni festis venerunt; quod eis non esset copia sacerdotis catholici domi. In his fuit magno genere Matrona, quae quatuor milliaria conficiens, una comitata pedissequa saluti suae magna pietatis significatione consuluit. Eadem aestate, cum marito lutherano, si qua ratione illum converteret, templum nostrum invisit. Nec minorem devotionem ostendit Dominus Matthias Ostosits² sex milliaria via difficili nivibus per altissimos montes emensus, et ad Natalita festa et ipsam Paschae solemnitatem apud nos cum suis famulis catholicis sacramentis divinis refectus. Quo tempore a sua sorore virgine, nondum catholica insigne velum attulit, et ornamentum sacerdotale Viennae comparatum octoginta taleris templo nostro donavit, et Selliensi Collegio centum taleros. Argumenta maiora liberalitatis ostensurus, si non in conflictu ad Albam Regalem pro patria fortiter contra Turcas dimicans 12 octobris occubisset. Felicius in ipsa morte, ad quam eodem die, ante congressum apud unum e nostris de peccatis confessus, ab eodem pane angelorum sumpto sese comparaverat.³ Sollicitus erat iam aliquot annis, qua ratione subditos suos ad Ecclesiae gremium revocaret.

[3.] Ter magno subditorum praediorumque nostrorum nonnullo damno militares copias in Transylvaniam proficiscentes ad bellum in oppido pagisque Societatis Thurocii hospites habuimus. Et cum haidones, genus hominum audax et rapax, boves et equos rusticorum abduxissent non reddituri, oportune fuit nobis auxilio favor Ferdinandi Gonzagae, Illustrissimi Principis Mantuae ad recuperanda iumenta subditorum. Qui pro sua erga Societatem amore in nostram domum ex itinere divertit, caena mediocri contentus, nobiscum litanias in choro recitavit vesperi, et mane audito missae sacrificio, multis indiciis amoris erga nos relictis Cassoviam ad suam praefecturam abiit, duos sacerdotes⁴ a Reverendo Patre Provinciali concessos secum ducens, Germanum atque Hungarum, aulae militibusque sane futuros utiles. Quod octavo Iunii grando columbini magnitudine territorium Praepositurae innoxia transierit, et haereticorum segetes nonnullas contuderit, fidei et ecclesiae supplicationibus tribuimus. Quod a peste, quae circumcirca populatur homines, et oppidi nostri quinque domos attingit, hactenus liberi fuerimus, singulare Dei beneficium apparet. Imperatoris Regis nostri benevolentia nobis non defuit, qui ut ecclesiam Sanctae Mariae in Comitatu Thurociensi non contemnendam parochiam ecclesiae catholicae restitueret, ius patronatus, quod olim Praepositi Thurocienses habebant, nova donatione Societati contulit, in eoque Societatem 4. Maii per hominem Regium et personam Capitularem Regni more statuit. Statutioni contradixerunt haeretici parochiani, contradicentes ad tabulam regiam, seu ius regium citati. Confidimus Regem donationem illam suam iustissam defensurum.⁵ Templum in honorem Sanctae Mariae Virginis elapsis annis a fundamentis erectum,⁶ in altero pago nostro hoc anno 26. Augusti per Reverendissimum Dominum Franciscum Forgatz Episcopum Nitriensem, amantissimum Societatis, et bene de Societate merendi cupidissimum solemnem caeremoniam dedicatum est. Convenit eo noster populus ex omnibus pagis et utraque parochia, sub signis Christi cantica spiritualia concinens in via. Confluxere quoque plurimi mortales non catholici, spectandi causa ex vicinis pagis et oppidis, quibus caeremoniae catholicae praecipue cum ab episcopo vulgari lingua fuissent explicatae, plurimum placuerunt. Templi Parochiae Sancti Georgii,⁷ quod a fundamentis extruitur 11. Junii primus lapis sacra precatione a Patre Superiore munitus, positus est, iamque ex fundamentis parietes in sublime consurgunt.

[4.] Praedium anno superiore in Soczovecz⁸ inchoatum, hoc anno perfectum. Baro quidam Telekisianae familiae unicus, procerum Hungariae non postremus homo militaris, audacibus quibusdam facinoribus, legum regni severitatem in se provocavit, quare Possonii sub finem comitiorum regni gladio vindici adiudicatus est. Orbus parentibus haeresi infectis, in haeresi educatus, pertinaciter parentum errores sectabatur. Tandem in hac capitis, honoris fortunarumque suarum calamitate recte sapere doctus est, catholicaeque fidei veritatem agnovit, agnitamque suscepit. Vitae suae totius errata magno doloris sensu patri superiori nostro, qui tum comitiis aderat, exposuit; sibi patrem usque ad ultimum vitae punctum adesse voluit. Ei Pater Superior, ut melius se se ad supremum actum compareret unum atque alterum diem a Serenissimo Archiduce Matthia impetravit. Brevi illo tempore tam acri studio in salutem suam magnanimus vir incubuit, ut

manifeste pectus illius Deus occupasse notaretur. Quod multo clarius enituit, cum panem vitae percepisset. Diu noctuque precibus intentus, et coniunctioni cum Deo lubens supremam sententiam excepit. Cum ad locum supplicii tenderet, iam (inquit) in altera vita sum. In ipso loco, quo omnium ordinum homines innumeri spectatum confluerant, ab omnibus veniam delictorum postulavit, inimicis clara voce pepercit, magnates caeterosque omnes monuit, ut Deo Regique fidem servarent, suo exemplo docti caverent limites iustitiae transilire, ecclesiae catholicae doctrinam amplecterentur. Quod etiam armigero suo, insigni adolescenti, ultimo ministerio nudanti veste cervicem diligenter inculcabat, ut in catholica religione, qua se cerneret a Deo illuminatum, ad extremum usque spiritum persisteret. Tum mira constantia totius oris, tanquam non sua res ageretur, sarcophagum, in quo eius deponendum erat corpus, iussit ante se constitui, faces funereas accendi, quas in orbem ipse circa se constituit. Denique singulari pietatis ardore flexis genibus dominicam orationem et angelicam salutationem alta voce Hungarica lingua pronunciavit; addens perspicue clausulam illam ecclesiae Sancta Maria Mater Dei etc. et dato manu signo post commendationem spiritus in manus Dei, cervicem gladio feriendam ministro iustitiae praebuilt. Caput eius in sinum forte cum Patre Superiore adstantis franciscani sacerdotis insiliit, eumque sanguine perfudit, tanquam moriens testaretur se in aeternum cum religiosis hominibus esse decrevisse. Narrabant quidam, tum ecclesiastici, tum saeculares viri fide digni, visam esse iris triplicatam in modum coronae supra caput Telekesy supplicium subituri. Alii ab ictu gladii columbam in sublime volentem a se conspectam. Serenissimus Archidux funus honeste procurari mandavit.⁹

Mai lelőhely: Pannonhalma, 118 G. 3. 466–468.

1. A rezidencia összetételéről lásd *Catalogi*, II. 7.
2. A család ezen tagjáról Nagy Iván, VIII. 301–303 nem tud. Vö. *Monumenta*, IV. 513. Thurzó György a Székesfehérvár alatt elesett jelentősebb személyek közt említi. Vö. Kubinyi, *Levelek*, II. 21.
3. Székesfehérvárott két jezsuita jelenlétéről tudunk: az egyik Ferdinand Alber a másik Petrus Dionantius.
4. 1601 februárjában vitte magával Gonzaga Pázmányt és Fullert.
5. A nagyszocóci (Soczovez) Boldogasszony templomról van szó. Az előzményekről lásd *Monumenta*, IV. 515–516.
6. A Boldogasszony prépostsági templomról van szó. Vö. Rupp, *Helyrajzi történet*, I. 679.; *Monumenta*, IV. 503–504.
7. Az Illésházy által 9 évvel korábban elvett, majd az elmúlt esztendőben visszaszerzett plébániatemplomról vö. *Monumenta*, III. 726., 727 és *Monumenta*, IV. 451., 459., 515.; Rupp, *Helyrajzi történet*, I. 680.
8. Feltehetően Nagyszocócóról van szó. Vö. Rupp, *Helyrajzi történet*, I. 678.
9. A Rudolf király szekerait kirabló s ezért halálra ítélt Telekessy Mihályról van szó. Az ügy további forrásairól vö. Nagy Iván, II. 77–78. A halálánál jelenlévő jezsuita Joannes Zanitiusz volt.

71

1602. január 19. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

December 5-i leveléből örömmel értesült arról, hogy a császári megbízottak segítségével visszaszerezték a kollégium javait. A megszorodott világi teendők ügyében a tartományfőnökkel tárgyaljon.

Notabilem accessionem rebus istius collegii factam esse per Commissarios¹ Caesareae Maiestatis recuperatis rebus nostris intellexi ex Vestrae Reverentiae litteris 5. Decembris datis² et gratias ago divinae benignitati. Et quoniam addebat occupationes etiam rerum temporalium accessuras, nihil aliud reddere possum, nisi negotium esse Domino commendandum et agendum cum Patre Provinciali,³ atque interim curam interioris hominis non deponendam, quod virtus Vestrae Reverentiae et paterna vigilantia mihi pollicetur, ut propterea multis hac in re opus non sit. Alia quae addam non sunt cum ampla ipsius expositio solum esset rerum quas nosse nos operae pretium erat. Interim ego me ipsius et omnium precibus ac sacris sacrificiis commendo.

Romae 19. Ianuarii 1602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 38. (korábban f. 19r.) Fogalmazvány

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 282.

1. Johannes Barvitiuss és Nicolaus Burghausen. Az ügyről lásd a 21. és 72. iratot.

2. A levél nem maradt ránk.

3. Alphonso Carrillo

72

1602. január 19. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

November 14-i és december elsején írott leveleire válaszol. Egyetért az erdélyi vizitáció szükségességével, de a címzett nem mehet, esetleg a rektor jöhet szóba. Javaslatot kér az útvonal kérdésében. Sok körülmény szólna a Lengyelországon keresztül való utazás mellett, de ez a császárnak nem tetszene. Helyesli, hogy a gazdasági jellegű vizitációt Wernerre bízták. Szegi Ferencet fogadalomra lehet bocsátani. Örül a vágsellyei gyarapodásnak, s hogy növelhették alumnusaik számát, de ne hanyagolják el lelki ügyeiket sem. Helyesen járt el azokkal, akik nem jártak templomba, vagy az eretnekekhez csatlakoztak. Örül, hogy hat alumnust vettek fel, további hat fölvételeét javasolja. Helyesli a vágsellyei és győri kirándulások megtiltását, ha azok csak a pihenésre szolgálnak. Helyesen járt el a szolgárolányok ügyében. Döntsön a Vágsellyén elindítandó filozófiai kurzusról.

Rescribam hic ad literas Vestrae Reverentiae 14. Novembris et primo Decembris datas,¹ quibus accuratam narrationem accepi de provinciae negotiis ac rebus...

Quod ad Transylvaniam attinet, animus noster est mittendi visitatorem quandoquidem Reverentiam Vestram eo ire non expedit.² Qui et Rector³ esse possit, atque intra duas hebdomadas ex parte nostra negotium in expedito erit. Sed quia dubitamus, qua via fieri id possit, per Poloniamne, an per Austriam et Hungariam, expectabimus responsionem de ea re a Vestra Reverentia. Putamus etiam id totum communicari (secreto tamen) debere cum Sua Maiestate,⁴ ut prudenter et tuto fiat atque cum ipsius satisfactione. Per Poloniam autem ire fortassis minus gratum esse posset Suae Maiestati, nisi forte secreto fieret. Sed quicquid sit, dirigemus brevi illum, ut communicetis simul et instruat...

...Inspectores rerum temporalium et seminariorum bene demandatae sunt Patri Verno.⁵ Quod attinet ad Franciscum Szegi,⁶ petebat Vestra Reverentia an menses novitiatus exactos ante quam ad suos mitteretur computandi essent, respondeamus esse computandos, quia nulla ipsius culpa id accidit. Itaque poterit admitti ad vota, nisi aliud obstat.

Selliae stantum incrementum rerum temporalium factum esse gaudeo et Domino gratias ago, ut possimus ordinare de iuvandis pauperibus, et augendo numerum alumnorum iuxta nostrum vetus desiderium; circa emptiones autem paulatim ac sensim procedendum erit, ne obruamur distractionibus. Atque opto, ut Vestra Reverentia videat, ne crescentibus negotiis externis hominis interioris cura languescat, sicut scio cauturum esse. Quod attinet ad multos eorum, qui non frequentant templum diebus festis aut ad hereticos transeunt, probo factum Vestrae Reverentiae, sed tamen suggero, ut eae multae ne ad nostram utilitatem cedant, sed in usus pauperum aut discipulorum aut viduas, sicut aedificatio et necessitas eorum postulabit. Placet etiam sex alumnos ali ceptos, ut Reverentia Vestra exponebat, sed nollem tamen numerum imminui duodecim personarum, immo potius augeri, nam saltem alii sex alendi essent ut prius, quod et aedificaret multos et sublevaret paupertatem cum bono Societatis nomine et gloria divina. Itaque hoc etiam atque etiam caritati Reverentiae Vestrae commendo.

Excursiones Vienna Selliam et Jaurinum interdictas esse placet, siquidem recreationes tantum causa erant, et non ad fructificandum. De ancillis caelibibus conducendis facile quod potetis, et cura ea praemissa ac diligentia, quam Vestra Reverentia se adhibituram scribit ob bonum nomen Societatis et ad suspensiones tollendas. Quam ob causam clausuram quoque interpositam esse gaudeo. De cursu Selliae concedendo expendere negotium poteritis et facere, quod in Domino visum erit ex concessione nostra, si alias data est, et iudicio Reverentiae Vestrae...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 39. (korábban f. 19v.) Fogalmazvány

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyatékek, C 82/7. III. 524.

Kiadva: Veress, Carrillo, II. 364–365.

1. Egyik sem maradt ránk.
2. Carrillo erdélyi vizitációjára csak 1604 januárjában került sor. Lásd erről legutóbb a 45. iratot.
3. A bécsi kollégium rektora ekkor Florianus Avancinus (*Catalogi*, I. 623. II. 13.)
4. Rudolf császár
5. Joannes Werner (vö. *Catalogi*, I. 817.) 1601 áprilisában kapott megbízást a rendfőnöktől az ausztriai tartomány vizitációjára. Vágsellyéről és Znióváráljáról írott részletes gazdasági jelentése a 84. irat.
6. Vö. *Catalogi*, II. 764.

73

1602. február 2. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe
Pázmány Péter ne tegye még le az ünnepélyes fogadalmat.

Complector his litteris, quae nobis de promovendis in ista Provincia postremo visa sunt. ... Pater Petrus Pasman moneatur prout in informatione, et differatur donec maturescat ad tres aut quatuor annos...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 40. (korábban f. 20r.) Fogalmazvány

74

1602. február 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Káldy György fontosabb munkát kap, így nem taníthatja a filozófiát. Maioriusnak oly sok év után meg kell engedni a római utazást. Szerinte sem alkalmas az idő arra, hogy bárkit is Erdélybe küldjenek.

Habeo literas Vestrae Reverentiae extremo Decembris et 14. ac 21 Januarii datas, ad quas hic respondebo.¹ Quod autem petebat Patrem Kaldi pro philosophia in annum insequentem, quoniam ille pro aliis negotiis gravioribus esse poterit, Vestra Reverentia mature de alio cogitare poterit pro philosophia, nam hunc non censemus in illa occupandum.² A Patre Maiorio litteras accepi, et si redierit, poterit Vestra Reverentia sinere illum venire ad nos, cum aequum putemus illum consolari post tot annos, et ille hoc desideret.³ Ceterum quod Vestra Reverentia monebat non esse tempus alios mittendi in Transylvaniam rebus ita se habentibus, idem quoque nobis videtur. ...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 41. (korábban f. 20v.) Fogalmazvány
Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 525.

Kiadva: Veress, Carrillo, II. 365.

1. Nem maradtak ránk.
2. Carrillo valószínűleg Vágsellyére akarta megszerezni Káldy Györgyöt, ahol a filozófia beindítását tervezték (vö. 72. irat), s ahova Dobokay már korábban is szóba hozta (vö. 33. irat).
3. A most felvetődő római utazás hosszan visszatérő téma lesz a levelezésben.

75

1602. március 9. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius erdélyi tartományfőnök helyettesnek Kolozsvárra

Szeptember 5-i, október 29-i és december 5-i leveleire válaszol. Békét és nyugalmat kíván. Reméli, hogy gondjaik megoldódtak, és el tud utazni Rómába. Azt a raguzai embert, akit ajánlott, már felvették a rendbe. Figyelmezteti, hogy feddhetetlenül viselkedjenek, ne adjanak okot arra, hogy bárki is árthasson nekik.

Ternas habeo litteras Vestrae Reverentiae 5. Septembris 29. Octobris et 5. Decembris,¹ ex quibus varia de istis rebus accepi, et commendo negotia Domino Deo, uti par est, ut vos demum consolari dignetur in tantis periculis, et pacem ac tranquillitatem cum larga benedictione super vos inducat ad ecclesiae bonum et gloriam suam divinam. Ceterum sive discedendum² sive manendum vobis sit, spero paternam curam Vestram Reverentiam curaturam, ut res nostrae, quatenus fieri possit, in tuto sint. Quod autem Vestra Reverentia commendabat nobis Raguseum³ illum pro Societate, iam sciat admissum esse, et bene valere atque in via Domini progredi. De adventu porro Vestrae Reverentiae Romam, si forte isthinc discedat, erit nobis iucundum videre Vestram Reverentiam post tantum temporis et laborum, atque aliquid mutuae consolationis accipere et vicissim dare. Interim autem satis erit commendare Vestrae Reverentiae, ut in omnibus nostri se omnes prudenter gerant, ut nemini ullam occasionem dantes offensionis, liberius in communem utilitatem incumbere possimus. Adderem libenter plura, si litterae ipsius aliam responsionem postularent. Nunc autem Vestrae Reverentiae et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo.

Romae 9. Martii 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 43. (korábban f. 21v.) Fogalmazvány
Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 832.

1. Egyik sem maradt ránk.
2. Lásd legutóbb a 74. iratot.
3. Nem tudjuk, kiről van szó.

76

1602. március 9. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Dionantiusnak Vágsellyére

Január 6-i levelére válaszol. Kéri, üdvözlje nevében Forró és Rivulinust; az ő leveleikre ugyanis nem szükséges válaszolnia. A tartományfőnököknek számoljon be Rivulinus elfoglaltságairól, valamint azokról, akiknek a rektor láthatóan sok mindent megenged. Továbbra is írja meg, amit szükségesnek talál.

Pauca haec tantum reddam ad epistolam Vestrae Reverentiae scriptam 6. Januarii, ut significem ad nos pervenisse, ut etiam quas eodem die dederant Pater Georgius Forro et Pater Joannes Rivulinus, quos quia responsionem litterae non exigebant,¹ poterit Vestra Reverentia meo nomine salutare, et me ipsorum precibus et sacris sacrificiis commendare. Quae autem Vestra Reverentia scribebat de occupationibus Patris Ministri² et de iis, quae videntur illi multa permitti a Patre Rectore,³ et si nihil esse magni momenti existimamus, tamen si in Domino videatur aliquid repraesentandum Patri Provinciali,⁴ facere poterit, cum speremus id illi curae futurum, ut res ipsa postulabit. Interim autem pergat significare, quae oportebit iuxta officium consultoris, et me Domino commendet.

Romae 9. Martii 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 45. (korábban f. 22v.) Fogalmazvány

1. Egyik sem maradt ránk.

2. Joannes Rivulinus (vö. *Catalogi*, II. 18.)

3. Dobokay Sándor

4. Alphonso Carrillo

77

1602. március 9. Róma

Claudio Acquaviva Alphonso Carrillo tartományfőnököknek Chomutovba

A lelki életről szóló könyvek magyarra és csehre fordításának ügyében saját be-látása szerint dönthet. Arra azonban ügyeljen, hogy épülésre szolgáló és hasznos könyvek legyenek.

...De vertendis quoque libris spiritualibus Hungarice ac Bohemice permittimus ipsius prudentiae, ut dare possit facultatem, sed commendo ipsi, ut ii libri sint aedificationis et utilitatis...¹

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 45. (korábban f. 22v.) Fogalmazvány

1. Valószínűleg a Vásárhelyi Gergely által magyarított mű első ösztönzéséről van szó. Vö. RMNY II. 926, 1151. Erről lásd Holl, *Vásárhelyi*, 150.

1602. március 10. Kolozsvár

Petrus Maiorius erdélyi tartományfőnök-helyettes Náprági Demeter erdélyi püspöknek

Gratulál új méltóságához, bár fájjalja, hogy nem tér vissza Erdélybe. Részletesen leírja, hogy a jezsuiták közül ki hol tartózkodik. Ha mégis visszatérne, érje el a tartományfőnökénél, hogy 12–15 újabb jezsuitát küldjön be Erdélybe.

Reverendissime domine in Christo observandissime.

Pax Christi et humillima nostra obsequia, etc.

Per Dominum Banhegy¹ non debui obmittere salutationem Reverendissimae Dominationis Vestrae in Domino, ut intelligat me et omnes nostros esse et fore qui alias fuimus, servi in Christo Reverendissimae Dominationis Vestrae. Gratulamur ipsi de nova dignitate et officio,² sed dolebimus si non rediret ad nos et oves suas; fiat tamen voluntas Domini, et quid fuerit commodius et honestius Reverendissimae Dominationi Vestrae. Non est opus ut ipsam rogem ad iuvandam pacem, ut concludatur cum Sua Caesarea Maiestate propter bonum totius reipublicae christianae, sublevationem huius miserae provinciae et etiam ad commodum Suae Caesariae Maiestatis.³ Nos hic sumus incolumes. Ex populo multi moriuntur. Petrus Pinky est cum Patre Suglok⁴ prope Sakmar, bis volui illum mittere ad Reverendissimam Dominationem Vestram, sed non est visus contentus. Reverendissima Dominatio Vestra videat, quid de eo agendum sit, et offero obsequia nostra. Tres sunt Albae nostri, et dominus Lucas⁵ aegrotus. Hic sumus 11, apud Serenissimum Patrem Antonium,⁶ duo Varadini,⁷ quos commendo Reverendissimae Dominationi Vestrae; duo prope Sakmar cum domino Prepostvári⁸ et domina Kereszturi,⁹ cum quibus est Pinky. Alii missi sunt in Austriam; si Reverendissima Dominatio Vestra redeat, quaeso petat a Reverendo Patre Alfonso det ipse 12 aut 15 ex nostris, ut satis faciamus, sed post messem, iam enim non est, unde alantur. Dominus conservet Reverendissimam Dominationem Vestram, et rogo, si viderit Reverendum Patrem Alfonsum, iubeat illi dici, me scripsisse per dominum Segnye¹⁰ qui mittitur ad Suam Caesaream Maiestatem, et iam non licet quia Dominus Banhegy festinat. Me cum omnibus nostris humiliter commendo Reverendissimae Dominationi Vestrae.

Claudiopoli, 10. Martii 1602.

Reverendissimae Dominationis Vestrae servus humilis in Christo

Petrus Maiorius Societatis Jesu mpr.

Címzés: Reverendissimo Domino Demetrio Napragy Electo Episcopo Transilvaniae
In Christo observandissimo.

Mai lelőhely: Bécs, HHStA, Hungarica Allgemeine Akten Fasc. 141. 1602. f. 56–57.

Modern átirat: MTA Veress-hagyaték 429/III. 833.

Kiadva: EOE, T. V. 110–111.

1. Bánhegyi János Náprági püspök familiárisa, Bocskay és Náprági küldötte Erdélyben. Vö. EOE, V. 21–23. Küldetéséről írott részletes beszámoló közölve: Hurmuzaki, *Documente*, IV. p. I. 296.
2. Arra vonatkozik, hogy ekkoriban kapta meg a pozsonyi prépostságot. Vö. Jenei, *Náprági*, 143. E gratuláció ellenére a jezsuiták sok kivetnivalót láttak Náprági tevékenységében. Lásd *Monumenta*, IV. 438., 454., 485.
3. A február 13-i fegyverszünetről van szó. Vö. EOE, V. 23.
4. Sulyok Ferencről és Marcus Pitačić Szatmárra meneteléről lásd a 66. iratot.
5. Talán arról a Literatus Lucasról van szó, aki 1581-ben Kolozsvár jegyzője volt. Vö. *Monumenta*, II. 223.
6. Antonio Marietti. A korábbi tervektől eltérően ő és nem jezsuita társa Sulyok Ferenc lett Báthory Zsigmond gyóntatója. Az ügyről legutóbb lásd az 61. iratot.
7. Ladó Bálintról és Joannes Aupeps-ről lásd legutóbb a 4. iratot.
8. Bizonyára Prépostváry Zsigmondról van szó. Róla lásd Nagy Iván, IX. 478. és Trócsányi, *Központi kormányzat*, 33.
9. Keresztúry Kristóf özvegyéről, Kőrösi Ilonáról van szó. Lásd a 66. irat 10. jegyzetét.
10. A katolikus tanácsúr Sennyey Pongrác Basta küldötteként ment Prágába. Róla részletesebben lásd a 9. dokumentum 6. jegyzetét.

79

1602. március 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

Köszönetet mond információgazdag január 28-i leveléért. Örül annak, hogy törődik a betegekkel. A Znióvárálján lévőket esetleges cseréjét beszélje meg a tartományfőnökkel. Fullerus ügyében (akit Dobokay szerint betegsége miatt hazájába kellene visszaküldeni), ír a tartományfőnöknek. A továbbiakban is jelezze problémáikat.

Ut ea, de quibus Vestra Reverentia litteris datis 28. Januarii¹ me certiore fecit, rescire nos aequum erat, ita pleraque eorum responsionem non exigebant, cum essent expositiones tantum rerum diversarum. Itaque illis omissis, probo curam habere quam Vestra Reverentia significabat valetudinariorum ad maiorem Dei gloriam, quo deinde utiliores esse possint in munere suo. De iis qui Thuroczii sunt, placet bonus zelus Reverentiae Vestrae, et si censeret aliquos mutandos, agere posset opportune cum Patre Provinciali,² ut ille videre possit, quid sit agendum. De Patre autem Fullero³ in patriam mittendo ob valetudinem, scribo ad Patrem Provinciale, ut consideret ille, quid oportet, et Vestra Reverentia bene fecit nos admonendo, cum caritas postulet illius rationem haberi, ac deinceps spero cetera eodem modo suo tempore nobis significatum iri. Cum autem alia quae his addam non sint, ipsius me et omnium precibus ac sacris sacrificiis commendo.

Romae 16. Martii 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 46. (korábban f. 23.) Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. Alphonso Carrillo
3. Lásd erről legutóbb a 66. iratot.

80

1602. március 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Zanitius elöljárónak Znióváraljára

Január 8-i levelére válaszol. Örömmel töltötte el, hogy a pestis alig okozott kárt, továbbá az is, hogy jó gabonatermés volt, és így a szegényeket meg tudják segíteni.

Ne Vestra Reverentia suspenso esset animo, an ipsius litteae 8. Januarii¹ scriptae redditae nobis essent, pauca haec rescribimus, quibus significamus eas gratas nobis fuisse, et gavisos esse tempore pestis per ista loca grassantis res nostras nulum fere incommodum passas esse, atque adeo annonam fertilem fuisse, ut liberales cum pauperibus esse possemus, quod sine dubio futurum spero, ut exigent necessitates ipsorum. Ceterum cum alia, quibus has litteras protraham reddenda eisdem litteris, non sint, commendo me precibus et sacris sacrificiis Vestrae Reverentiae atque omnium quod ex animo facio.

Romae 16. Martii 1602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 48. (korábban f. 24.) Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.

81

1602. március 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Fullerusnak Znióváraljára

Fájlalja súlyos és hosszú betegeskedését, melyről az ő január 8-i, és a vágsellyei rektor leveléből értesült. Ügyében ír a tartományfőnököknek, s ő maga is hozzá forduljon. Bizonyára mindent úgy fog intézni, hogy az a legkedvezőbb legyen.

Gravis sane nuntius fuit nobis longa et adversa valetudo Reverentiae Vestrae, quam intelleximus ex litteris tum Patris Rectoris Selliensis, tum Reverentiae Vestrae 8 Januarii scriptis.¹ Itaque ad Patrem Provincialem scribo,² ut rationem habeat ipsius, et facturum spero pro sua caritate et paterna providentia. Poterit igitur Vestra Reverentia si videatur ad illum scribere, et proponere quod maxime utile fore credat, ut opportune opem fore possit ad maiorem Dei gloriam et consolationem Reverentiae Vestrae, cuius ad litteras plura responderem, si necesse esset. Nunc autem cum alia non occurrant, curare interim Reverentiam Vestram valetudinem suam opto, et in suis precibus et sacris sacrificiis orare pro me.

Romae 16. Martii 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 48. (korábban f. 24.) Fogalmazvány

1. Egyik levél sem maradt ránk.

2. Lásd a 82. iratot. Fullerus ügyéről legutóbb a 79. irat szól.

82

1602. március 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

A tartományfőnök november 9-én Majthényi László érdekében kelt ajánló levelét megkapta, akit azóta már befogadtak a konviktusba. A címzetthez hasonlóan jó véleménnyel van róla. A betegeskedő Fullerust célszerűnek látszik visszaküldeni hazájába. Ha így döntene, értesítse a rajnai tartományfőnököt.

Habeo litteras Vestrae Reverentiae 9. Novembris commendatitias Domini Ladislai,¹ qui huc studiorum gratia venit, iamque in uno convictu est, et bene habet, eritque commendatissimus, ut ipsius amor erga Societatem nostram iure postulat. Obtuli autem me sicuti par erat, et agnovi qualem Vestra Reverentia testabatur... Quoniam autem de Patre Fullero,² qui Thuroczii est tum ex ipsius litteris, tum ex datis a Patre Rectore Selliensi audio valde aegrotare et periculum esse ne paulatim contabescat, concedi illi posset, ut in patriam rediret, itaque scribi iussi ad Provincialem Rheni,³ ut si forte remittendus sit, accipiat humaniter et curetur ut oportet. Poterit igitur Vestra Reverentia videre utrum isthic futurus sit utilis, et an sit aliquis locus illi salubris, ac decernere de eo vel remittendo vel retinendo, ut melius videbitur, et scribere ad Patrem Provincialem Rheni quid sit a vobis decretum.

*Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 48–49. (korábban f. 24r-v.) Fogalmazvány
Kiadva: Veress, Carrillo, II. 365.*

1. A levél nem maradt ránk. Pethe Márton ajánlása Majthényi László érdekében a 53. irat. További adatok róla ott.
2. Lásd a 81. iratot.
3. Henricus Scherenus, aki 1598-tól 1608-ig volt a német provincia főnöke; vö. *Synopsis*, 677.

83

1602. március 20. Kolozsvár

Lévay Nagy János és István ajándéklevele

Lévay Nagy Ferenc János és István nevű fia a jezsuitáknak ajándékoz egy telket a Doboka megyei Borsa faluban.

Nos Georgius Jeoreök de Szuchiak,¹ Sigismundus Borsoyay² de Fejérd in Comitatu Colosiensi et Michael Dobokay de Doboka³ in Comitatu Doboka omnes nobiles personae significamus, quibus expedit, universis tenore praesentium, quod Egregii Francisci Nagy Levay Filii Joannis Nagy et Stephanus Nagy⁴ intuentes patrum Collegii Claudiopolitani Societatis Jesu erga se benevolentiam, quo-

niam his periculosis et turbulentis temporibus tum ipsis, tum bonis ipsorum multis variisque modis adiumento et auxilio fuerunt, ex propriis bonis in Borsa in Comitatu Doboka, quae ipsi cum parente acquisiverunt dono dederunt in perpetuum praefatis patribus Societatis Jesu unico desertae domus locum absque pratorum haereditate, cuius locus est ibidem in Borsa in Comitatu Doboka supra templum juxta fontem, cuius locus domus erit Emerici Litterati ex una parte juxta Joannis Litterati domus locum, ex altera parte Andreae Madaras⁵ domus locum in vicino assumentes in se omnia consanguineorum onera quodamque jus et dominium in praenotatae domus locum habuerunt vel habere possent totaliter in patres Societatis Jesu et eorum successores transferentes nullum sibi ius reservantes dederunt et donarunt in perpetuum irrevocabiliter cum suis antiquis metis et hortis ad eum pertinentibus atque omnibus utilitatibus. In huius rei testimonium dedimus litteras nostris sigillis munitas et propriis manibus subscriptas.

Datum Claudipoli die 20. Martii Anno Domini 1602. Idem qui supra Georgius Jereök de Buda, Sigismundus Borsovay, Michael Litteratus.

Mai leldhely: BEK Collectio Hevenesiana T. 5. f. 185.; OSzK Quart. Lat. 1280. T. 11. f. 309–310. Másolat

1. A Kolozs vármegyei Szucságon, illetve Ó-, vagy Újbudán birtokos nemesről közelebbit nem tudtunk megállapítani. Neve mindenestre szerepel az erdélyi katolicizmus ügyét előmozdítani akaró erdélyi nemesek listáján (120. irat).
2. Róla lásd: Veress, *Basta*, II. 152–153.
3. Dobokay Sándor testvéréről lásd: Nagy Iván, III. 329.; Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye*, III. 329.; *Monumenta*, III. 856.; *Monumenta*, IV. 298. és vö. 114., 117. és 173. irat.
4. Lévai Nagy Ferenc Sellenberknél Báthory András alvezére volt. Vö. Szamosközy, *Történeti maradványok*, II. 323. Magyarul: *Erdély története*, 267. Róla lásd még: Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye*, III. 26. Fiairól nincs közelebbi adatunk.
5. Közelebbit nem tudunk róla.

1602. március 29.

Joannes Werner Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

A vágsellyei kollégium gazdasági ügyeit jól vezetik. Az újonnan megszerzett legelők azonban 500 ökör, 50 ló és 500 juh tartását is elbírnák, amelyekből 2000 tallérral több jövedelme volna a kollégiumnak. A jövedelem felsorolása. Vágsellyén van 166 ház, itt és a szomszédos négy faluban 117 telkes. A többi jövedelemforrás részletezése. A kis erdők a szükséges fával, a gazdaság a konyhát látja el megfelelő élelmiszerekkel. A négy tó elegendő halat ad. A Vág folyón is van egy mérföld hosszúságban szabad halászati jog. A jobbágyság az ország törvényei szerint adóznak. A kollégium jövedelme a természeti járulékokon kívül eléri az évi 4723 tallért, melyhez hozzájárulhat az állattartásból várható 2000 tallér is. A znióvárjai rendház jövedelmének

felsorolása. Ott is jól gazdálkodnak. Az elfogyasztott szükségleteken kívül volt még 4000 tallérjuk. Erdejük is van, bár erősen kiirtották, ez ellen tenni kell valamit. A kecskelegeltetést meg kell tiltani. Van fűrészmalmuk is. Ha e jövedelmet a vágsevelyei kollégiuméhoz csatolják, ez évi 9000–10000 tallért jelent. A számadáskönyvek adatai. Egyik rendháznak sincs adóssága. Az egyes gazdaságok állatállományának felsorolása.

Inspectio Collegii Selliensis et Turociensis residentiae¹

De inspectione huius Collegii Selliensis quantum ad statum rerum temporali-um aliud nihil dicere possum, quam omnia satis bene ordinata et constituta eo modo, posse tamen adhuc plurima successu temporis propter pascua amplissima nuper recuperata, ut Reverenda Admodum Paternitas Vestra ex literis aliorum, quae maximum commodum in annos singulos huic loco afferent, institui si vide-licet animalia sufficientia pro tantis pratis ac pascuis alantur et coemantur, quod ut quamprimum fiat optandum, quo enim diutius expectatur in animalibus coe-mendis, eo tardius etiam fructum, quem alioqui expectant inde et utilitatem per-cepturi sunt, prout Reverenda Admodum Vestra Paternitas facile intelligit. Quan-doquidem enim in hoc loco commodissime ali possint 500 capita tum vaccarum tum boum ad minimum (aliqui enim etiam 1000 fere capita ali posse audent affir-mare, quod prata haec se ad 8 vel 10 miliaria italica extendant in longum, in latum vero ad 2 vel 3-a) praeterea possunt in hisce pascuis alere ad minus 50 equas et oves 500. Ex quibus omnibus Deo benedicente postquam semel in suum statum pervenerunt, habebunt supra redditus illos, quos modo percipiunt, circiter 2000 taleros in annos singulos. Quam ob rem omnino curandum videtur, ut pecora pro-curentur quacumque etiam via et ratione, ne tantus fructus et proventus elabatur; quod Reverendam Admodum Paternitatem Vestram ordinaturum non ambigo.

Redditus ordinarii huius Selliensis Collegii partim ex subditis huius loci agris, praedio, molis, cella vinaria, vectigali etc., partim etiam ex residentia turociensi, quae huic collegio subiecta est, colliguntur. A subditis enim Selliensis oppidi, ubi nostri habitant et quod 166 domibus constat et 4 pagis, proxime oppido adiacen-tibus, qui colonos numerant 117, ordinarie accipiunt annue 373 taleros, singulos pro 70 computando in pecunia. Ex telonio oppidi, si bellum non esset, sperarent 170 talleros; iam vero vix accipiunt 50 tal. Ex traiectu navis (quod pontem extru-ere super fluvium Wagum, quod oppido proxime adiacet, non expedit propter ex-cursiones turcarum et tartarorum) ordinarie habet 200 taleros. Ex vino, quod edu-cillatur in tribus cellariis tam oppidi Selliensis, quam duorum pagorum, habent annue circiter 3000 talleros lucris. Et haec summa absque ullo fere labore vel in-commodo nostro habent; nihil enim aliud facit procurator collegii, quam ut vinum emat, ut subditi tenentur vecturam facere, postmodum caupones ad hoc conducti certo pretio, illud educillant et venale proponunt, pecuniam vero tam lucris, quam proprii vini ad procuratorem collegii deferunt, unde certo in annos singulos illud lucrum ordinarie emergit. Sic mos educillandi vinum per totum regnum Hunga-riae ita observatur. Ex frumento autem quod ex praedio colligitur et nostris super-abundat et vendi potest, quando etiam vilissimo praetio esse solet, 1000 talleri habere possunt, non considerando quod modo 18 personas ex nostris ibi alant. In

6 alumnos, in 15 personas in praedio et domi, et 43 pauperes studiosos, quibus quotidie singulis datur unus panis, praeter alios pauperes ad portam collegii quotidie adventantes. Ex animalibus quando praedia et omnia pascuarum acquisitionum erunt constituta, prout constitui dicunt, habere poterunt 2000 taleros; iam vix 100 taleros habent per annum, quare pauca adhuc sunt pecora et haec res nondum constituta. Habent etiam silvulas aliquas, sed exiguas; possunt tamen fere ligna sufficientia pro usu collegii ex iis colligere. Item habent caseum, lacticinia, ova, panem, laridum, gallinas in sufficientia pro collegio ex praedio. Item habent lacus 4, ex quibus pisces optimos et in magna copia accipiunt quandocunque volunt. Item habent piscationem in flumine Wago dicto fere ad unum miliare liberam. Item habent linguas ex bobus omnibus quotquot toto anno ad macellum veniunt sive in oppido Selliensi sive in pagis ipsorum. Item habent hortum amplissimum et optime instructum omnibus herbis culinariis et fructibus arborum statim adiunctum collegio, praeter alios duos aut 3, quos subditis locare solent, quia non indigent. Subditi tenentur iuxta morem patriae praestare omnes labores in agris, in pratis, in hortis, domi, quicunque et quandocunque ipsis iniunguntur. Itaque ex his iam supra positis videre potest Reverenda admodum Paternitas Vestra, quantos hoc Collegium Selliense (quantum ad oppidum Sellia et 4 pagos adjacentes spectatur); nam de Turociensi residentia postea dicetur, hoc tempore habeat redditus, et quo in status modo sit positus. Nam si panem, butirum, caseum, pisces, ligna, legumina, fructus, ova, lacticinia omnia excipiamus, inveniemus nihilominus adhuc pecunia parata 4723 talleri: his accedent 2000 tal. quando pecora iuxta magnitudinem pascuarum habebunt, sicuti ipsemet nostri patres affirmant.

Quantum ad residentiam Turociensem, quae huic Collegio annexa est, inveni ibidem quoque omnia optime esse disposita et ordinata quantum ad statum rerum temporalium. Consistit autem ipsorum tota oeconomia in 4 praediis et cultura agrorum ad praedia spectantium, in broxatorio, quod domi iuxta monasterium situm est, molis duabus propriis. Et animalium quae in praediis aluntur diligenti cura. Ex his omnibus ordinarie habent annue in pecunia parata, si res vendantur, quae vendi possunt, circiter 4131 talleri: prout ex libris rationum particularium et universalium deprehendi, exceptis omnibus iis, quae domi a nostris patribus et fratribus, qui ordinarie 10 esse solent, et familia domestica et praediorum, absumentur in pane, cervisia, carnibus, lignis, butiro, caseo, fructibus etc. Habent enim ex frumento quod venditur, ordinarie singulis annis, etiam si vilissimo pretio vendatur, prout procurator affirmat, et rationes quoque ostendunt 2000 talleros, anno 1601 habuerunt 4000 talleros, sed hoc accidit propter annonae caritatem. Ex cervisia praeter eam, quam domi absument, habent ordinarie 400 talleros lucris. Ex caseis 400 talleros. Ex butiro 176 talleros. Ex lana ovium 171 talleros. Ex animalibus, quae vendunt 181 talleros. Ex pellibus animalium domi pro usu collegii mactatis 60 talleros. Ex censu pecuniario quem subditi dant annue 447 talleros. Item pro robotis ex pago silvisque dicto quod longe distat, 100 talleros. Item ratione locationis praedii cuiusdam 180 talleros. Et ex pago Salka dicto dimidia libri croci quam aestimant 16 talleros quae omnia in unam summam

collecta faciunt 4131 talleros Praeterea habent silvas amplissimas, ex quibus omnis generis ligna tam pro foco, culina, quam pro aedificio habere possunt, quandocumque indigent. Sed notandum, hasce silvas cum oculis inspexissem, repertum esse, hactenus valde excisas fuisse; quare curandum videtur, ut maior ratio earum habeatur, et ne permittantur tot caprae tam nostris, quam subditis nostris in posterum: cum experientia constet illas maxima damna silvis inferre sucrescentibus consuevisse. Habent quoque 5 boves saginatos, porcos ex molis. Item habent decimas omnis generis frumenti ex agris subditorum. Item habent unam molam pro asseribus scindendis, ex qua annue 1000 asseres solvuntur. Item habent a subditis in annos singulos placentas 648, aestimari potest una 3 k. Item habent a subditis capones 114, gallinas vero 145, ova 332, lepores 3. Item ex bobus quotquot mactantur linguas. Item vigesimam ovem ab omnibus subditis, qui viginti alunt oves loco decimarum, ab illis vero, qui tantum 10 alunt, habent annis singulis unum agnum. Habent etiam piscinulas aliquot, sed omnes desertas, quas reparare cupiunt, cum bellum finem acceperit, modo enim propter transeuntem militem nihil securum, hortos duos magnos habent iuxta monasterium sive praeposituram ex quibus herbas, fructus et legumina in copia accipiunt. Summa si omnia aestimentur, quae in rebus domi absumuntur et familia praediorum facile esset reperire 5000 talleros redditurum hunc locum habere. Itaque si hi redditus accedant Collegio Sellienti, demptis 1300 talleros quos ibidem Turocii ordinarie consumunt, habebit Collegium Sellienti ultra 9 vel 10 milia talleros in annuis redditibus.

Ex his iam positis poterit facile Reverenda admodum Paternitas Vestra iudicare, quem numerum personarum commode, honeste et absque debitis alere possint hoc in loco, cum omnia in debitum ordinem redacta fuerint. Et fabrica, quam prae manibus habent absoluta. Rector et Consultores iudicant se posse commode, solum ex redditibus, quos Selliae accipiunt, alere, fabrica prius absoluta et belli incommodis sublatis 40 personas, duplo vero tot, accedentibus redditibus Turociensibus, et 2000 talleros, quos ex pecoribus suis Deo dante expectant, et plures etiam, si voluerint et necessarium fuerit.

Expensis inspectis utriusque loci tam Collegii Sellientis, quam Residentiae Turoziensis, inventum est, illas fuisse hactenus satis moderatas, nec quicquam absque mera necessitate expensum esse in victum, vestitum, bibliothecam instruendam, viatica, praedium, templum, vinum, familiam etc. quae omnia in unum collata, quam ad Collegium Sellientense, quod hactenus 18 personas aluit circiter et in hisce principiis multis indiguit, quam ad vestitum et lectisternia, libros, ornatum templi, suppellectibus et dispositionem aliquo modo habitationum pro fratribus nostris facit 3500 talleros prout ex rationibus 1601 patet. Accepisse autem eodem anno, Turociensi annumerata pensione 6925 talleros 64 k. Turocii vero in necessitates domus et huiusmodi supra posita victualia et suppellectibus et vestitum expenderunt anno 1601 non plus quam 1300 talleros, reliqua omnia Selliam miserunt. Ita ut anno dicto miserint in pecunia praeter victualia et alia multa accidentaria 3615 talleros Selliam.

Debita nulla habent neque Sellienſe Collegium, neque Residentia Turociensis ſicut nec credita. Proviſio Sellienſis Collegii conſiſtit in 90 venis vini novi et veteris. In pecunia reſidua 1601, quae facit ultra 3000 talleros. In panno, tela, pellibus etc. pro 100 talleros circiter, butiro, caſeo, carnibus fumatis, ſale, aromatibus in bona quantitate. In praedio habent et in paſcuſ 34 equos et equas, boves 18, vaccas 25, vitulos unius, duorum, trium annorum 40, porcos maiores et minores 44, oves 65, anſeres 12, gallinas 73, frumenti, quod vendi poteſt pro 1000 talleros. Turocii vero habent cum proviſione, vini antiqui et novi 308 venos facit ultra 1000 talleros. Cervisiam martialem quae vendi poteſt pro 457 talleros, frumenti pro 2000 talleros. Caſeos pro 300 talleros, butirum pro 100 talleros. Et reliqua omnia neceſſaria virtualia in carnibus fumatis, leguminibus, aromatibus fructibus, ita ut nihil hic deſideretur. In praediis habent vaccas mulgibiles 78, tauros 4, boves maiores et minores 50, juvencas trium annorum 20, duorum annorum 9, unius anni 16, huius anni vitulos, quos ſervabunt pro augmento prediorum 31, oves faetas 377, verveces et arietes 44, agnos unius anni 192, agnellos expectant hoc anno 350. Item ex decimis 100 ad minus. Itaque his conſideratis poſſet admodum Reverenda Paternitas Veſtra ordinare, ut Turocio, ubi magna eſt abundantia pecorum omnis generis, Sellienſibus, qui adhuc in primis verſantur principiis ratione institutionis ſui predii, ſubveniretur in pecoribus et omnibus, poſſet enim abſque ſua iactura Sellienſibus mittere ad minimum 100 oves cum agnellis, et 30 circiter boves et juvencas duorum et unius anni, quo citius Sellienſes ſuum finem conſequerentur pecoribus alendis. Nam ſi omnia, quibus opus habent, pecunia emere debebunt, magnam ſummam pecuniae in pecoribus emendis conſument; una enim vacca hungarica nunc 12 talleros aeſtimatur; capras habent 115, hircos 12, capreolos 52, porcos maiores 54, minores 45, anſeres 39, gallinas 93. Equos 6, plures hic non alunt, quod ſubditi quemadmodum Selliae fit, tenentur omnes operas in agris, pratis, hortis, ſilvis domi etc. praestare quodcunque ipsis demandatur. Sunt autem coloni in univerſum, qui ad Turociensem Residentiam ſpectant 208. Hortulani, qui proprias aedes habent 210, praeter hos ſunt pluri inquilini, qui proprias aedes non habent.

Hic Turocii eſt arx antiqua ſatis ruinoſa, in qua tamen, quia in altiſſimo monte ſita eſt, tenentur alere 4 vel 5 custodes ſive vigiles, in quos vix ultra 50 vel 60 talleros expendunt annue. Fortaſſis non eſſet malum, ſi parum reficeretur fabrica illius, ne poſtmodum maioribus ſit opus ſumptibus, quia non facile permittet comitatus, ut penitus intereat arx iſta, cum ſit quaſi ſpecula totius Comitatus Turociensis; ducentis vel 300 talleros poſſet haec reparatio fieri. Et haec quantum ad ſtatum rerum omnium Collegii Sellienſis et Residentiae Turociensis Reverendae admodum Paternitati Veſtrae ſignificanda putavi.

Selliae 29 Martii 1602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 21. f. 9–11. Eredeti

Fotómásolat: MTAK Kézirattár Szittyay-hagyatéék, Ms. 27/2.

Modern átirat: Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyatéék, C 82/8. III. 283–290.

1. A jelentés megszületéséről lásd a 72. iratot.

85

1602. április 15. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond Kolozsvári János deák, vízaknai kamaraispán részére¹

Báthory Zsigmond sószállítást rendel el a gyulafehérvári szeminárium részére.

Sigismundus Dei gratia Transylvaniae et Sacri Romani imperii princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes etc.

Egregie fidelis nobis dilecte. Salutem et gratiam nostram. Minthogy minden Nemes embernek az sokamaraktól az articulus continentaia zerint, hazok zwkse-gere annuatim sott kell adny, hadgiuk es parancholiuk, hogy az Fejervari Semina-riumnakis konyhaiara, zwksegere hasonlokeppen eztendeot [!] által elegendendo darab sott adass. Secus non facturus. Datum Albae Juliae, die 15. mensis Aprilis. Anno Domini 1602.

Sigismundus princeps

Címzés: Egregio Joanni Literato Coloswari, camerario salium nostrorum Wizak-nensis.

Mai lelőhely: MOL, EFL, XXII. szekrény fasc. 95. Eredeti. Mikrofilm: 32450.

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 836.

1. A címzettől alapos összeállítás Wolf, *Torda város*, 61.; Szamosközy, *Kézirat*, 59. szerint 1602 tavaszán Báthory Zsigmond követe Nagyszeben megadására.

86

1602. április 15. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond fejedelem birtokmegegerősítő irata a gyulafehérvári jezsuita kollégium részére

A gyulafehérvári kollégiumnak rendeli a felsorolt falvak által beszolgáltatott dézsmát, valamint az ország dézsmajövedelméből évenként további ezer forintot.

Nos Sigismundus Dei gratia Transylvaniae et Sacri Romani imperii princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod Nos universas et quaslibet decimas possessionum Benedik, Tottfalud, Ompayczia et Felseo Gald vocatarum, in comitatu Albensi Transylvaniae, Reverendorum in Christo patrum Societatis Jesu collegii Albensis ac possessionis Baromlaka vocatae in sede Saxonicali Medgyes existentis habitatum, in perpetuum successivis semper temporibus eisdem patribus in rationem dicti collegii

Albensis annuatim sine ulla arendae solutione congerentes et accumulandas. Insuper eisdem patribus Societatis Jesu ex annuis proventibus decimarum huius regni nostri Transylvaniae annuatim in usum praedicti collegii Albensis per arendatores nostros millenos florenos hungaricales currentis et usualis monetae solvendos et pendendos, vigore aliarum literarumstrarum donationalium superinde confectarum et emanatarum faventer dedimus et concessimus, imo damus et concedimus per praesentes. Quocirca vobis generoso ac egregiis nobilibus Balthasari Zilvassy,¹ arendatori decimarumstrarum Transylvaniensium et decimatoribus dictorum comitatus Albensis et sedis Medgyes, modernis et futuris quoque pro tempore constituendis, eorumque vices gerentibus, cunctis etiam aliis, quorum interest, seu intererit, praesentes visuris, harum serie committimus et mandamus firmiter, ut vos quoque a modo deinceps, tempus infra praemissum, annotatis patribus, vel eorum hominibus, praescriptas decimas praedictarum possessionum annuatim in rationem praelibati collegii totaliter et integre colligere et accumulare, insuper millenos etiam florenos, singulis annis ex annuis proventus, in usum eiusdem collegii ex decimis arendae nostrae persolvere et dependere modis omnibus debeatis et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibentibus restitutis. Datum in civitate nostra Alba Julia, die 15. mensis Aprilis. Anno Domini millesimo sexcentesimo secundo.

Sigismundus princeps

Hátlapján: Confirmatio collegii Albensis Sigismundi Principis et decimis accipiendis sive solutionis arendae 1602. 15 Aprilis.

Mai lelőhely: MOL, EFL, XXII. szekrény H. fasc. 95. Eredeti. Mikrofilm: 32450.

Modern átírat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 835.; Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. Szilvász Boldizsár tizedarendátorról részletesebben lásd a 126. irat 13. jegyzetét. Ott további utalások arra, miképpen támogatta a jezsuitákat.

87

1602. április 16. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond Petrus Maiorius erdélyi tartományfőnök-helyettesnek

Az erdélyi püspök megérkezétség az erdélyi püspökség adminisztrátorává nevezi ki Petrus Maioriust.

Praefectio Reverendorum Patrum Societatis Jesu Transylvaniensium in bonis, proventibusque episcopalibus Transilvanensibus, signanter in Gyalu, Kolosvár, Kis Selyk et Albae Juliae iusta tempus erectionis episcopatus procurandis et in loca necessaria administrandis concessa.

Sigismundus dei gratia Transylvaniae et Sacri Romani Imperii princeps partium Regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes etc. Reverendo in Christo patri Petro Maioriori Rectori et superiori Societatis Jesu in Transylvania moderno et futuris etiam eiusdem Societatis superioribus salutem in Domino. Quandoquidem bonorum episcopaliū Transylvaniensium administrationem temporum ac praesentium tumultuum iniuria non leviter impeditam esse intelligamus, ne propter negligentiam vel inertiam maius aliquod detrimentum eisdem bonis episcopalibus accedat, postulamus a vobis, ut universorum bonorum ad episcopatum Transylvaniensem pertinentium, arcis nimium Gyalu suarumque pertinentiarum una cum decimis in territoriis civitatis Kolosvár ac possessionis Saxonicalis Kis Selk, in sede Saxonicali Medgyes existentis provenientibus, item domo episcopali Albensi, ac possessione Boros Boczárd, eodem pertinenti administrationem intra tempus praesentiae futuri Reverendissimi episcopi in vos curamque vestram recipiatis, in quo, quidem ut commodius versari possitis, plenam vobis attribuimus auctoritatem, ut ad administrationem eorum bonorum idoneos, fideles qui officiales, accedente etiam consensu nostro eligatis, aut ubi visum fuerit, negligentes amoveatis, aliosque aptiores constituatis, quibus administratio ea ratione tradatur ac committatur, ut universos redditus una cum decimis, aliisque emolumentis quocunque nomine appellatis, ad eum prorsus modum, eademque ratione, qua erectio episcopatus superioribus annis a nobis fundata fuit,¹ pleno iure et cum effectu ad se recipere possint, deque percipiendis et perceptis functibus proventibusque omnibus debitam vobis sufficientemque in posterum valeant reddere rationem, ad sustentationem vero sacerdotum canonicorum, clericorum aliarumque ecclesiasticarum personarum deputata stipendia suis temporibus persolvant, earumque omnium rerum curam habeant, ut loca desolata et destructa templa altaria, tum in arce Gyalu, quam hic Albae in locis necessariis novis aedificiis reficiant atque restaurent, si quid autem proventibus eiusdem expensae residuum fecerint, id omne sub diligenti custodia ita conservent, ut tempore reddendae rationis integre et fideliter ea omnia producere possint. In quibus omnibus ad vigilationem imprimis curamque superioris et rectoris Societatis requirimus, quod ipsum pro bono et utili ecclesiarum diligenter facturum non diffidimus. In cuius testimonium praesentes litteras nostras sigillo nostro munitas dedimus et subscripsimus.

Datum Albae Juliae, die 16 mensis Aprilis. Anno Domino 1602.

Sigismundus

Mai lelőhely: MOL, Erdélyi Káptalan Levéltára Gyulafehérvár No. 903. Másolat

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 837–839.

Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Beke, *Káptalani levéltár*, TT, 1893. 465.

1. Báthory Zsigmond 1597-ben állította vissza az erdélyi püspökséget. A püspöki javadalmakról az 5. irat 6. jegyzetét.

1602. április 25. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond fejedelem adománylevele a kolozsvári jezsuita kollégium számára

A kolozsvári jezsuita kollégiumnak adományozza a felsorolt birtokok, illetve rész-birtokok dézsmajövedelmeit, valamint további évi 1000 forintot az erdélyi dézsmajövedelmekből.

Nos Sigismundus Dei gratia Transilvaniae et Sacri Romani Imperii princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques, et Sicularum comes, etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod nos universas et quaslibet decimas possessionum Monostor, Bács, Kajántó, Tiburcz, Bogártelke, Jegenyé, Mákó ac portionum possessionarium in possessionibus Inaktelke et Bedecs vocatis in Colosiensi, item Borsa¹ et Keötelen in Dobocensi comitatibus existentium habitatum, Reverendorum patrum Societatis Jesu collegii Claudiopolitani in perpetuum successivis temporibus eisdem in praedicti collegii rationem annuatim sine solutione arendae congerendis et accumulandis insuper eisdem patribus Societatis Jesu ex annuis proventibus decimarum huius regni nostri Transilvaniae annuatim in usum eiusdem collegii per arendatores nostros mille florenos hungaricales currentis et usualis monetae solvendos et pendendos, vigore aliarum litterarum nostrarum donationalium superinde confectarum et emanatarum, faventer dedimus et concessimus, imo damus et concedimus per praesentes. Quocirca vobis generoso Balthasari Szilvásy² arendatori nostro decimarum Transilvaniensium et decimatoribus dictorum comitatum Colosiensis et Dobocensis, cunctis etiam aliis, quorum interest, aut intererit, eorumque vices gerentibus modernis et futuris pro tempore constituendis harum serie committimus et mandamus firmiter, quatenus vos quoque a modo imposterum successivis uti praemissum est semper temporibus dictis patribus vel eorundem hominibus easdem decimas praescriptarum possessionum et portionum possessionarium sine ulla arendae solutione in rationem annotati collegii annuatim congerere accumulare permittatis, insuper ex annuis proventibus decimarum nostrarum Transilvaniensium millenos etiam florenos in usum saepe dicti collegii persolvere et pendere modis omnibus debeatis et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutus.

Datum in civitate nostra Alba Julia, die 25. Aprilis. Anno Domini 1602.

Mai lelőhely: BEK Collectio Hevenesiana T. V. f. 187.; OSzK Quart. Lat. 1280. T. 11. f. 313–314. Másolat

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 834.

Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

Kiadva: Veress, *Oklevéltár*, 75–76.; EM, 1906. XIII. 378–379.

1. Vö. a 83. iratot arról, hogy a jezsuiták Borsán telket kapnak. Ehhez járult még a Zakariás Jánosnéól megvett telek és kúria. Lásd a 92. iratot.

2. Szilvásy Boldizsárról lásd a 126. irat 13. jegyzetét.

1602. április.^{1?} [Gyulafehérvár]

Báthory Zsigmond utasítása Antonio Marietti számára

A tárgyalások módjára vonatkozó javaslatok azt körvonalazzák, hogy azok idejére is garantálva legyen Báthory Zsigmond és hívei biztonsága. A kivonulás feltételei között a birodalmi hercegi cím megtartása, a korábban megállapított összeg megemlése, s a pápához, valamint a velencei államhoz címzett különleges császári ajánlások szerepelnek. Erdélyi pártfogoltjai közül különösen Barcsai Andrást, Mindszenti Benedeket, Bogáthy Menyhértet, Vajda Miklóst, Csáky Istvánt és Toldy Istvánt ajánlja a császár figyelmébe. Külön menlevél megadását szorgalmazza arra az esetre, ha a szerződés megkötése előtt el kellene hagynia Erdélyt. úgy ajánlja a jezsuitákat a császár figyelmébe, mint saját ügyeit. Korlátlan időre szóló útlevelet kér maga és hívei számára. Unokatestvérei közül kettő Erdélyben maradna, s ezekre kívánja hagyni birtokait, a harmadikat magával viszi. Visszavonul Dévára, de kéri a császárt, hogy siessen segítségére, bárhol is tartózkodik, ha ellenségei vagy rosszakarói megtámadnák.

Instructio pro admodum Reverendo Patre Antonio Marietti²

1. Bisogna trattare col Signor Basta in maniera, che si per sorte o li miei o il Turco accorgendosi dell'accordo cominciato tra Sua Maestà et me, volesse impedirlo con assaltare il paese, io me ne possa ritirare securamente da Sua Signoria Illustrissima senza pericolo, et pregiudizio delle cose da trattarsi con Sua Maestà Cesarea.

2. Sua Reverenza s'informi del tempo del trattato, et finché s'effettueranno le cose trattate dove havrò da ritrovarmi.

3. Che in questo mentre che Sua Reverenza tornerà da Praga con la lettera di Sua Maestà, io sia assicurato sufficientemente dall' Illustrissimo Signor Basta di non essere molestato dalla gente sua, nec clam nec palam, anzi che Sua Signoria Illustrissima caverà fuori del paese gl'Haiduchi quanto sarà possibile, et farà bando a tutte le sue genti, che intanto stiano quiete senza darci fastidio così nella provincia, come nei contorni d'essa. Et questo per rispetto del Turco al quale potremo rendere causa sufficiente per la quale non habbiamo bisogno dell'aiuto suo et mantenere a questa guisa il paese sotto fedeltà di sua Maestà sin che haveremo le lettere della Maestà sua.

Le conditioni dell' uscita saranno queste.

1. Che Sua Maestà et tutta l'Augustissima Casa d'Austria non solamente perdonino tutti quanti li disgusti ricevuti da me, ma ancora mi piglieranno sotto la particolare et singular loro protettione.

2. Che Sua Maestà mi debba lasciare titolo di Principe dell' Imperio con titolo d' Illustrissimo.

3. Che Sua Maestà della clemenza sua si degni a far crescere quella somma di 50000 talleri, et non solamente questa, ma ancora in ducati d'Opolia et Ratiboria convertire in beni stabili, i quali mi fruttino di netto tanti mille d'entrata, in para-

ta pecunia, quanta sarà la deputatione di Sua Mestà et tutte le commodità di detti ducati Opolia et Ratiboria, et acciò non mi manchi la spesa, sino che potrò ricevere qualche frutto di detti beni, Sua Maestà mi pagherà subito la metà dell' entrata in danari contanti.

4. Che Sua Maestà mi procurerà qualche pensione dalla Serenità Sua et dalla Maestà Cattolica et quelle della Maestà Cattolica in beni stabili.

5. Che Sua Maestà mi dia particolare sua raccomandatione alla Signoria di Venetia.

Se bene io non sto a dichiarare la natura de Transilvani, nondimeno essendo ella assai nota si a Sua Maestà come all Illustrissimo Signor Basta, qui si richiede gran celerità et ancora per tenergli in offitio bisogna secondare la volontà loro in ogni maniera possibile, et accarezzargli con tutti i modi convenienti, acciò con speranza d'ottenere ancora più di quel che hanno, stiano più sodi nelle cose cominciate et tanto più il Signor Ciacchi,³ Tholdi⁴ et his similes qui rem militarem tractant et bona summa habent in hoc regno, con i quali sono stato sforzato per fuggire tutti gl' inconvenienti, i quali potevano esser tramati da loro procedere in maniera che dessi al Signor Tholdi Jenò, assicurando il Signor Ciacchi, che trattorno le cose sue come le mie proprie, né farò la permutatione senza che lui sia contentato, il quale si contenta di rinunciare a tutti li suoi beni posseduti in Transilvania, ogni volta che Sua Maestà li renderà quelli, che lui hebbe nei contorni di Varadino, aggiungendo a quelli le fortezze Sarosvara et Zadvara et io consiglio Sua Maestà farlo tanto del ben publico, quanto della persona mia propria.

7. Et se per qualche accidente avanti conchiusi i trattati, dovessi conferirmi fuori del paese, consegnandolo in mano di Sua Maestà, mi mandi lettera adesso, nella quale m'assicuri che ovunque io sarò, non solo tratterà con me delle condizioni promesse, cos' come se io mi trovassi nel paese, ma ancora augmenterà la sua imperial clemenza et come sarà cosa facile, che io in questo caso vada più presto a Venetia che altrove, mandi la raccomandatione a quella Signoria, dalla quale accompagnato ci possa andare con ogni speranza.

8. Le cose de Padri Giesuiti et Boghoti habbi per raccomandate, trattandole come i miei proprii negotii.⁵

9. Sua Reverenza aviserà l' Illustrissimo Basta che io forse per la mia sicurezza mi ritirarò al castello di Deva.

10. Habbi per raccomandato il signor Kerechi,⁶ al quale io ho conferito il castello di Belenies per trentadue mila tallari come ancora si ricorderà⁷ del Signor Andrea Barchiai,⁸ Mindzenti,⁹ Melchior Bugathi,¹⁰ et Nicolò Vaida,¹¹ col'Sarmasagi.¹²

11. Mi porti un passaporto d'andare et tornare, non obstante diuturnitate temporis, pro me et meis, verum nomine suppresso, ita quidem ut illius salvi conductus ostensori una cum suis auxilio etiam omni esse velint. Et un altro passaporto ancora nel quale io sia nominato col titolo il quale Sua Maestà mi concederà, et con li miei.

12. Havendo io tre nipoti, due d'essi lascerà qui, supplicando Sua Maestà a non disheredargli dei beni hereditarii, et il terzo ho animo di pigliare con me, sup-

plicando ancora sua Maestà che si contenti ch'io lo possa investire in qualche parte di quei beni che ella me darà iure perennali, o dell entrata. Et caso, ch'io non potessi ottenere questa gratia da Sua Maestà, lo lascerò qui nel patrimonio con gl'altri.¹³

13. Che a quelli, i quali saranno mandati dal regno, Sua Reverenza non solamente procuri il passo libero, ma ancora prepari qualche strada alla benignità di Sua Maestà.

14. Che si sorte quell' amico Reverenza Vestra fosse necessitato V' l'escusi, che per sicurezza V.¹⁴

15. Caso che io per qualche accidente ritirandomi a qualche fortezza venisse assediato da qualsivoglia sorte di nemico et malevoli, Sua Signoria Illustrissima in fede di vero cavaliere sarà obligata a soccorrere, poiché patirei per interesse di Sua Maestà potendo io altrimenti andare dove vorrei.

16. Se per sorte il nostro huomo mandato da Bektes Bassa vien preso, Sua Reverenza dica liberamente con qual' intentione sia stato mandato.

Sigismundus Princeps.

Mai lelőhely: AV Fondo Borghese III/93 b. 1. f. 246r–48v. Másolat

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 423/341–345.

1. A másolatban ráánkmaradt dokumentum lelőhelyén 1602-es iratok között található. Közelebbi időpontként áprilist jelölhetjük meg. Ekkor küldte ki ugyanis Báthory Zsigmond Bogáthy Miklóst, Vass Ferencet és Mariettit Szatmárra, hogy Bastával tárgyaljanak (EOE, V. 25.).
2. A rendi névsorok szerint 1601-ben Kolozsvárott tartózkodott, majd a fejedelem gyóntatója lett. Vö. *Catalogi*, I. 727. és *Catalogi*, II. 13. Lásd róla legutóbb a 78. iratot.
3. Csáky Istvánnak (vö. 9. irat 10. jegyzet) az átadás fejében végzett birtokszerző akcióiról, illetve „érdemeiről” lásd: EOE, V. 118.; Hurmuzaki, *Documente*, T. IV. p. I. 280., 300., 304.; Veress, *Basta*, I. 710–711., 713–714., 719–721.; Veress, *Basta*, II. 45–46., 204–205.
4. Toldy István (vö. 9. irat 11. jegyzet) érdemeiről Basta is megemlékezik. Lásd Veress, *Basta*, II. 75.; EOE, V. 148.
5. Vö. Rudolf császár levelét Bastához 1602. június 27-én (Veress, *Basta*, I. 734.).
6. Kőrösi István belényesi kapitányról van szó. Vö. Basta levelét Segesvár város tanácsához háza népe védelmében. Vö. Veress, *Basta*, II. 15.
7. A felsoroltak érdekében Csáky István is közbejárt. A nekik szóló oltalomlevél közölve: Veress, *Basta*, I. 732. A Sarvasághy Zsigmondnak szóló adománylevél: Veress, *Basta*, II. 63.
8. Barcsai András lugosi és karánsebesi bán. 1601-ben csatlakozott Báthory Zsigmondhoz. Lásd: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 23.
9. Mindszenti Benedek tanácsúr. 1601-ben Báthory Zsigmond pártjára állt, majd Bastához csatlakozott. További irodalom: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 32.
10. Bogáthy Menyhárt küüllői főispán 1605-ben tanácsúr, majd vicegenerális. További irodalom róla: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 26., 103.
11. Vajda Miklós (Nicolaus Vajda de Karansebes). Kisebb kancelláriai írnok. Vö. Trócsányi, *Központi kormányzat*, 371. 1601-ben Báthory Zsigmondhoz csatlakozott, ám a következő évben Székely Mózeshez pártolt. Vö. Veress, *Basta*, I. 455., 732. II. 172., 379–380., 405., 795. Neve szerepel Maiorius 1602 végén megfogalmazott feljegyzésében is. (126. irat)

- 1603-ban részt vesz a brassói csatában. Basta zsoldosai elfogták és felakasztották. Vö. Szamosközy, *Történeti maradványok*, II. 46. Magyarul: *Erdély története*, 341. és Szamosközy, *Kézirat*, 87., 88., 145.
12. Sarmasághy Zsigmond katolikus tanácsúr, 1602 tavaszán Torda megye főispánja. Báthory Zsigmond híve, majd Bastához csatlakozik. További irodalom: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 34.; Nagy László, *Katonai történet*, 62. Neve szerepel Mariorius 1602 végén megfogalmazott feljegyzésében is. (126. irat) Argenti több ízben állhatatos támogatóként említi (288/5. és 347/4. irat), s a jezsuiták közbenjárására szabadul ki Basta fogságából 1604-ben. (Veress, *Basta*, II. 434.)
13. Az 1601-ben elhunyt ifjú Báthory István három gyermekéről van szó, Gáborról a későbbi fejedelemről, Annáról (anyjuk Bebek Zsuzsanna), valamint a második feleségétől, Sophia Kosztikától született Andrásról, a későbbi II. Rákóczi Györgyné Báthory Zsófia apjáról. A 347/2. irat egyébként azt állítja, hogy Báthory Zsigmond távozása után csupán Báthory Gábor maradt Erdélyben, s a jezsuitáknál tanult, majd később Báthory András vitte ki Lengyelországba. Vö. Nagy Iván, I. 223.; Josephus Kemény, *Dissertatio Diplomatico-critica de isthoc calendarii Eberiani Exemplari et respective de contento in eodem diario manuscripto authentico Stephani Báthori de Somlio*, Kronstadt, 1840.
14. E mondat értelme nem egészen világos.

90

1602. május ?¹ [Gyulafehérvár]

Báthory Zsigmond utasítása Antonio Marietti számára

Prágába érve tudja meg, a császár kit küld elé Litomyslbe. Tudakolja meg azt is, hajlandó-e a korábbi ünnepélyességgel fogadni Prágában. Ha ez nem történhet meg, inkognitóban érkezik és csak privát audiencián vesz részt. Joannes Rebnik gondoskodjon aranygyapjas nyakláncról, az ékköveket ő maga viszi. Tudja meg azt is, hogy juthat a megígért 30000 tallér fennmaradó részéhez.

Instructio pro Reverendo Patre Anthonio Marietti² Serenissimi Principis Sigismundi

Pragam ubi pervenerit, Suae Maestati Caesareae literas nostras tradet, humilime primum ex nobis salutans, tum nos in itinere esse, rectaque Litomislam³ contendere dicet; optare autem, ut aliquem obviam nobis mittat, per quem nomine Maiestatis ipsius Caesareae Litomislam introducatur, quem cupimus ex amicis nostris iam antea, nobis notis deligi.

Ego recta Litomislam me conferam, unde volo Reverentiam Vestram ante adventum eo meum redire, ut ibi me praestoletur, ac de voluntate Maiestatis ipsius Caesareae certiozem faciat.

Operam dabit Reverentia Vestra diligentem, ut opportune scire ac me postea monere possim, utrum Sua Maiestas Caesarea praesentiam meam Pragae cupiat nec ne. In quo hoc inprimis advertat, ac diligenter etiam curet, quod si Sua Maiestas eodem quo antea cum honore ac solennitate me excipere vellet, tum projectionem neque differrem neque difficultarem. Sin ex priori solennitate aliquid

detrahetur, hospitiumque prius mutaretur, meaue nihilominus praesentia desideraretur, tum mallet incognitus ad amicum aliquem divertere, atque inde privatam audientiam impetrare.

Ex amicis, quibus nos fidere posse arbitritur, sciscitabitur Sua Reverentia, quo pacto Imperatorem nobis salutandum censent, eo ne modo, quo antea aut maiorem prae nobis subiectionem ferendam existimant.

Dicet Sua Reverentia Joanni Rebnik,⁴ ut antequam nos eo perveniamus, torquem aurei velleris mihi fieri curet; gemmas quoque, de quibus toties nos interpellavit, in promptu apud nos esse dicet; quas ubi eo pervenimus, reddemus.

Vestra Reverentia cognoscat ac nos certiores postea reddet, unde sperare debeamus residuum triginta millium tallerorum a Sua Maiestae nobis promissorum.

Sigismundus Princeps

Mai lelőhely: AV Fondo Borghese III/93/b. 1. f. 244r. (korábban f. 241.) Másolat
Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 423. f. 339.

1. A másolatban ráánkmaradt dokumentum lelőhelyén 1602-ben keletkezett iratok között található. Közelebbi dátuma minden valószínűség szerint 1602 májusa, ekkor indította el ugyanis Báthory Zsigmond Prágába azt a követséget, amelynek tagja volt Marietti is. E követségről lásd Spinelli pápai követ levelét: Hurmuzaki, *Documente*, T. IV. p. I. 242.
2. Mariettiről lásd az előző dokumentum 2. jegyzetét.
3. Litomislav (Litomyšl, Leitmischl), Csehország.
4. Bizonyára Szőlősy (Rybník) János jezsuitáról van szó (*Catalogi*, II. 766.), aki ebben az időben Brünnben volt novicius.

91

1602. június 23. Gyulafehérvár

A kolozsmonostori konvent hiteles átirata Báthory Zsigmond alapítóleveléről

Maiorius kérésére a kolozsmonostori konvent rekvizítorai átírják a korábbi alapítólevelet.

Nos Requisites Litterarum et Litteralium Instrumentorum in Sacristia sive Conservatorio Conventus Monasterii Beatae Mariae de Colosmonostra repositorum, ac quarumlibet judiciarium deliberationum, legitimorumque mandatorum executores.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod Reverendus in Christo Pater Dominus Petrus Maiorius Rector Collegii Societatis Jesu Claudiopolitani in sua et totius universitatis eiusdem collegii personis et nominibus exhibuit et praesentavit nobis quasdam litteras privilegiales Serenissimi Sigismundi Principis in pergamena sub sigillo suo authentico panno rubro et caeruleo tecto de zona sericea albi rubri, viridis et purpurei

coloris appendentis, Albae Juliae die vigesima octava mensis Decembris Anni Domini Milesimi, quingentesimi Nonagesimi Sexti, super donatione et collatione totalium et integrarum possessionum, Tootfalud, Ompaicza, Benedic et olah Gaald alias felseo Gaald vocatarum. Item duodecim colonorum in Suburbio Albensi, una cum horto suburbano praepositi atque foenili omnino in comitatu Albensi existentium Jurisque regii in eisdem habiti, ac universorum pertinentium earundem Collegio Societatis Jesu Albensi attributarum. Item millenorum florenorum Hungaricorum eidem Collegio Singulis annis ex arenda decimarum Transilvanicarum solvendarum. Item totalis quartae partis decimalis possessionis Baromlak, denique salium ex Camera Vizaknensi eidem Collegio sufficientium, patenter confectas et emanatas. Petens nos idem Dominus Petrus Maiorius, ut earundem litterarum paria transumi et transcribi faceremus et sigillo nostro conventuali sibi iura futura pro cautela extradare vellemus. Quarum tenor et verbalis continentia se habetur.¹

Quare nos petitione annotati Domini Petri Maiorii tanquam iuste et legitime annuarum paria praescriptarum litterarum transumpto praesentium nostrarum de verbo ad verbum sine diminutione, augmento vel variatione aliquali inserentium iurium futura pro cautela eiusdem Domini Petri Maiorii sub sigillo huius Conventus usitato duximus fideliter et conscientiose extradamus. Date feria quam proxima ante festum beati Joannis Baptistae Anno Domini Sexcentesimo Secundo Supra Millesimum.²

Mai lelőhely: MOL, EFL, XXII. Szekrény H. fasc. 95. sz. Eredeti. Mikrofilm: 32450.

1. A szöveg a következőkben az 1597. március 25-én kelt alapítólevél másolatát tartalmazza. Közölve: *Monumenta*, IV. 237–239.

2. Ezzel a hitelesítő záradékkal látták el az 1597. március 25-én kelt alapítólevél másolatát.

92

1602. június 28. Kolozsmonostor

A kolozsmonostori konvent tanúságlevele

A kolozsmonostori konvent rekvizítorai tanúskodják, hogy özvegy Zakariás Jánosné Pán Katalin fia Zakariás András jelenlétében 120 magyar forintért eladja a Doboka megyei Borsában lévő telkét összes tartozékával együtt a jezsuitáknak. Az eladás feltétele, hogy Zakariás András a mondott telket 25 éven belül visszavásárolhatja.

Nos requisitores litterarum et litteralium instrumentorum in Sacristia sive, Conservatorio Conventus Monasterii Beatae Mariae Virginis de Colosmonostra repositum et locatorum et aliarum quarumlibet iudiciarium deliberationum et legitimorum mandatorum executores memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod Reverendo in Christo Patre

Petro Maiorio Rectore Collegiij Claudiopolitani Societatis Jesu suo ac reliquorum eiusdem Collegii patrum nominibus et in personis ab una parte vero ab altera Nobili Domina Catharina Pan relicta Nobilis quondam Joannis Zacharias de Borsa nobili puero Andrea filio suo praesente et per omnia infra scriptae fassioni consentiente coram nobis personaliter constitutis praefata Catharina Pan oneribus et quibuslibet gravaminibus praefati filii sui ac aliorum quorumlibet fratrum suorum proximorum et consanguineorum suorum, quos videlicet infrascriptum tangeret et concerneret tangereve et concernere quovismodo in futurum posset negotium super se assumptis et levatis matura primum intra se deliberatione prae-habita sponte et libere ac vivae vocis oraculo est confessa retulitque coram nobis eo modo, quomodo ipsa arduis admodum et gravibus pernecessariisque de causis, potissimum vero, quod hoc turbulentissimo tempore ob tritici et alius frumenti penuriam ad summam redacta esset inopiam adeo, ut vereretur, ne sibi una cum filio suo fame oppetere contingat his igitur difficultatibus ad id impulsata totalem et integrum fundum domus seu curiae suae nobilitatis in possessione Borsa in Comitatu Dobocensi existentis habitum, super quo domus fuerat exstructa, sed temporibus superioribus exusta, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terris, scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis sanctis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promon-thoriis, aquis fluviis, piscinis, piscaturis aquarumque decursibus, molendinis earundemque locis generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quocumque nominis vocabulo vocitatis ad eundem fundum domus de jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus memoratis patribus Societatis Jesu ipsorumque successoribus universis in et pro centum et viginti florenis Hungaricis bonae nunc currentis et usualis monetae per antedictum Reverendum Patrem Petrum Maiorium coram nobis depositis et per annotatam Catharinam Pan relictam toties dicti quondam Joannis Zacharias plene et integre levatis et perceptis dedisset vendidissetque inscripsisset et obligasset, prout dedit, vendidit, inscripsit et obligavit coram nobis tali annexa conditione, quod praefatus Andreas filius olim Joannis Zacharias intra spatium vigintiquinque annorum si maluerit, praescriptum fundum domus simul cum suis pertinentiis pro se redimendi habeat potestatem, elapsis vero aliis viginti quinque manibus praenotatorum patrum successorum eorum perpetuo iuris titulo remaneat possidenda, nullo de caetero iure in eadem sibi reservando, sed totum et omne ius in praefatos patres transferendo pleno iure et omni cum effectu hoc non praetermisso, sed per expressum declarato quod, si memorati patres infra tempus redemptionis aliquid super eodem fundo domus aedificare curaverunt, hunc habitum laboris et expensarum certorum proborum virorum artificum tempore redemptionis iusta aestimatione de eisdem praefatos patres contentos rerum de re debeant, nec prius remittere valeant. Assumens nihilominus et obligans se praefata Catharina Pan annotatos reverendos patres successoresque suos universos contra quoslibet legitimos conpetitores cauidicos et actores propriis suis expensis et laboribus in dominio lecti fundi domus

tueri, protegere et defensare, conservare. Harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante.¹

Datum in praefesto Beatorum Petri et Pauli Apostolorum Anno Domini 1602.

Mai lelőhely: BEK Collectio Hevenesiana T. 5. f. 186.; OSzK Quart. Lat. 1280. T. 11. 315–317. Másolat

1. A Zakariás családról nem sikerült közelebbit megállapítanunk. A Doboka megyei Borsa faluban szerzett telekről lásd a 83. és a 88. iratot.

93

1602. június 29. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius erdélyi tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

Négy – január és május között íródott – levelére válaszol. Egyelőre nem tartja aktuálisnak, hogy Nagyszebenben kollégiumot alapítsanak. Foglalkozzanak inkább a meglévők megerősítésével. Ezt a tartományfőnöknek is megírta. Nagyon várja Maiorist és a vele érkező novíciusokat. A püspöki javadalmak ideiglenes kezelésére vállalkozhatnak, de sürgessék, hogy a fejedelem minél előbb nevezzen ki új püspököt, aki nem lehet jezsuita. Együttérez velük gondjaikban.

Respondebo his ad quaternas litteras Vestrae Reverentiae a Januario ad Maium datas, quae reddenda occurrerunt.¹ Ac de collegio quidem, quod Serenissimus² optaret nobis erigere Cibinii, quoniam ea civitas magni momenti est, et collegium si ibi esset, facere diceretur ad stabiliendam in Transylvania Societatem, poterit Vestra Reverentia, si pax sit, et negotium progredieretur scribere ad nos suo tempore, neque enim difficultatem admodum faceremus in ea re, tametsi alioquin magis cogitamus de admissis collegiis stabiliendis, quam de admittendi novis, ut ad Provinciales varios alias rescripsimus.³ De profectione autem Vestrae Reverentiae nihil habemus, quod addamus,⁴ nisi nos expectare Vestram Reverentiam et novitii si veniant libenter admittentur, neque duo tantum, sed etiam quatuor et sex. De sigillis nihil sollicitum esse Vestram Reverentiam volumus, cum praesertim isthic non sint. De episcopalium bonorum cura ad tempus suscipienda ex voluntate Serenissimi a nostris, facite quod potestis.⁵ Quamquam optabile esset, ut cito nominaretur episcopus, et hoc Reverendas Vestras agere apud suam Serenitatem vellemus.⁶ Omnino autem placet, quod Vestra Reverentia addebat, non fore ullum e nostris. Angustias rei familiaris tantas esse, compatimur quidem vobis, sed tamen speramus aliquo modo sublevantum iri cum Domini gratia, cui vos et publica commendamus ad eius maiorem gloriam et commune bonum. Adderem plura, si litterae Vestrae Reverentiae exigent, sed quia nihil aliud erat,

quod reddendum videretur, hic me ipsius et omnium precibus ac sacris sacrificiis commendabo.

Romae 29. Junii 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 54. (korábban f. 27r.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 841.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 526.

1. Nem maradtak ránk.
2. Báthory Zsigmond, aki Maioriust az erdélyi püspökség adminisztrátorává nevezte ki. Lásd a 87. iratot.
3. A szebeni – eddigi adataink szerint egyébként – első kollégium alapítási kísérlet nem valósult meg. A gondolat egyébként felmerült a 128. iratban is.
4. Lásd legutóbb a 75. iratot.
5. Lásd a 87. iratot.
6. Az erdélyi püspökség Náprági Demeter eltávozása óta betöltetlen volt. Betöltésének ügye sokáig napirenden marad.

94

1602. július 6. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Zanitius előljárónak Znióváraljára

Április 2-i levelére válaszol. Várja az ígért további leveleket a turóci konvent ügyében az országgyűlésen történekről.

Scribo haec pauca, tantum ut significem litteras Vestrae Reverentiae 2. Aprilis acceptas esse, quibus de altercatione in comitiis de Thurociensi conventu nos admonebat.¹ Quoniam autem addebat scripturos forte aliquos ad nos esse, expectabimus eorum litteras, et considerabimus, quid expediat ad maiorem Dei gloriam. Quoniam autem, ut dixi, tantum haec rescribemus, ne Vestra Reverentia dubitaret, an litterae acceptae essent, ideo longior non ero, sed me ipsius et omnium precibus ac sacris sacrificiis commendo.

Romae 6. Julii 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 54. (korábban f. 27r.) Fogalmazvány

1. A levél nem maradt ránk. Zanitius az 1602 márciusában-áprilisában lezajlott pozsonyi országgyűlésre utal, ahol a rendek követelték a Szűz Mária konvent visszaállítását. Vö. MOE X. 13., 19., 58.

1602. július 6. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor vágssellyei rektornak Znióvár-
aljára

Megdöbbenéssel értesült a pestisjárványról. Reméli, hogy rövidesen alábbhagy. Egyetért azzal, hogy megnyissák az iskolát Znióvárán. Gratulál Pázmánynak prédikációihoz. Reméli, a címzettre nem nehezedik olyan sok teher, hogy ennek gyenge egészségi állapota kárát látná. Fájlalja Pitačič betegségét, jobbulást kíván neki.

Perculit nos, ut debebat, nuncius exortae pestis Selliae, ut propterea vos isthuc fugere opus fuerit valetudinis causa;¹ et si autem speramus malum ulterius non progressurum, tamen oramus Deum, ut flagellum hoc avertat penitus, et vos pro sua benignitate consolari dignetur. Scholas istic aliquas interim aperiri ad externos, qui confluerunt iuvandos, placet, modo caveatur, ne qua contagio exoriatur, ut vos facturos esse speramus. Patrem Pazman adeo satisfacere concionibus neque dubitabamus, et gratulamur.² Et scio Vestram Reverentiam pro sua caritate curaturam (quandoquidem scribit, non adeo firmis esse viribus, ut diu laborem continuare possit) ne labores nimii sint, sed moderati. Patrem Marcum Siciensem³ (!) doleo ita affectum esse, et opto convalescere omnino, ut possit utilis esse auxilio proximorum. Interim quod alia quae addam non sunt, Vestrae Reverentiae et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo.

Romae 6. Julii 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 55. (korábban f. 27v.) Fogalmazvány

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték., C 82./8. III. 292.

1. A vágssellyeiek zöme a pestis miatt Znióvárán ment.
2. Minden bizonnyal már a Nyitrán, Forgách Ferenc környezetében elmondott prédikációkról van szó.
3. Marcus Pitačič (Scisciensis) megpróbáltatásairól lásd legutóbb a 78. iratot.

1602. július 6. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Nagy Jánosnak Bécsbe

Megkapta júliusban írott tájékoztatását a kollégium ügyeiről. Helyesli fáradozását. Ha valami probléma adódik, a tartományfőnök elé kell terjeszteni, ő bizonyára körültekintően jár el.

Quae Vestra Reverentia de rebus istius collegii scripsit nobis primo Junii,¹ quoniam consideratione digna videbantur, expendimus et speramus iam omnia bene habere, probamusque, quod Vestra Reverentia addebat circa finem se pro sua parte adniscuram, ut succedant omnia ex divina gloria. Ceterum si quid esset, quod in Domino iudicaretur Patri Provinciali² repraesentandum esse, facere posset suo commodo, et confidere illum consideraturum omnia diligenter et remedium quaesiturum, si sit opus. Neque nos quicquam dubitare possumus, cum eius nobis caritas et zelus bonus notissimus sit. Quo fit, ut nos hic longiores esse minime oporteat. Itaque satis habeo commendare me quod facio sacris sacrificiis et precibus Reverentiae Vestrae.

Romae 6. Julii 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 56. (korábban f. 28r.) Fogalmazvány

1. A levél nem maradt ránk. Nagy János (vö. *Catalogi*, II. 687.) 1602-től 1604-ig volt Bécsben a logika tanára. Lásd róla a 14. iratot.
2. Alphonso Carrillo

97

1602. július 6. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Rivulinusnak Vágsellyére

Kérésének megfelelően küldeni fog neki Loyolai Ignác ruhaereklyéiből. Reméli, ezzel könnyíti fejfájását. Üdvözlje Dionantiust, akinek levelét megkapta.

Petebat Vestra Reverentia litteris 11. Maii¹ aliquid ex reliquiis Beati Patris Nostri Ignatii, et libenter dari iussimus aliquid de veste, quod vel cum his litteris vel alia occasione mittetur, optoque precibus et meritis huius Sancti Patris aliquid levamentum capitis Vestrae Reverentiae, sicut sperare se dicit. Interim vero doleo Vestram Reverentiam huic incommodo subesse, neque necesse habeo commendare ipsi studium resignationis cum divina voluntate, cum hoc in primis ipsi cordi esse mihi persuadeam. Ceterum salutare poterit Vestra Reverentia nomine meo Patrem Petrum Dionantium, cuius item litteras accepi,² et gratae fuerunt. Et in suis ambo precibus et sacris sacrificiis orent pro me.

Romae 6. Julii 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 57. (korábban f. 28v.) Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. Nem maradt ránk.

1602. július 25. Nagyszeben

Giorgio Basta oltalomlevele a gyulafehérvári jezsuitáknak

Megerősíti őket jószágaik birtokában és kiváltságaikban.

Universis et singulis quibus expedit notum facimus per praesentes, quod ex innata pietate ac animi propensione erga religiosos patres reverendos Societatis Jesu Albae Juliae existentes in personis una cum universis ac quibuslibet bonis rebus et iuribus possessionariis, in benignam Sacrae Caesariae et nostram recepimus protectionem tutelamque specialem. Immo vigore plenipotentiae nostrae a Sacra Caesarea Regiaque Maiestate nobis attributae, in eo ipsos assecurandos et certificandos duximus, quod universa et quaelibet bona iuraque possessionaria, quorum antea in pacifico dominio fuerunt, in quibuscumque comitatibus regni Transylvaniae habita, et decimam Baromlakiensem a Serenissimo principe Sigismundo eis collatam,¹ prae manibus suis tenendas, possidendas, pariter et habendas relinquimus et concedimus: proque literis superinde confirmationalibus a Sua Maiestate impetrandis diligenter intercessionem partesque nostras interponemus, prout assecuramus, affidamus et certificamus, praedictaque bona et iura possessionaria, per ipsos possidenda concedimus, simul cum decima Baromlakiensi, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante.²

Datum Cibinii, 25. die mensis Julii. Anno Domini 1602.

Mai lelőhely: MOL, EFL, XXII. szekr. H. fasc. 95. Eredeti. Mikrofilm: 32450.

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 842.; Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. Lásd a 91. iratot.

2. Veress Endre jegyzete: „Az egész oklevelet (a kézvonások tanúsága szerint) végig Keresztúri György secretarius írta, valószínűleg minta nélkül, azért elűtő a védőlevelek megszozott formulájától.“

1602. augusztus 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Mielőtt a zágrábiak kollégiumalapítási kérésére bővebb választ adnának, részletesebb tájékoztatást kér. Helyesli, hogy két atyát küldjenek oda.

...De collegio quod Zagabrienses [!] postulunt, expectabo Patrum, qui illuc missi sunt narrationem plenioram,¹ antequam quicquam certius respondeatur.

Patres illos binos ad fructificandum concessos esse dominis illis petentibus,² probamus. ...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 60. (korábban f. 30r.) Fogalmazvány

1. E misszióban Petrus Zanitius és Petrus Dionantius vett részt. Lásd a 131/5. iratot.
2. A város képviselőjében Misko Vernić és Ivan Kruselj tárgyalt Carrilloval. Erről, s Zanitius központi szerepéről a kollégium létrejöttében 1607-ben lásd: Vanino, *Isusovci*, I. 80–92. Az ő forrása az a zágrábi historia domus, amely 1628-ban íródott, s amelyet közölt Francev, *Grada za povijest*, 7–176. Ez közli a Bécsben őrzött (Nationalbibliothek 14002–14004.) soproni háztörténet azon részletét is, amely visszatekint a zágrábi kollégium megalapítására.

100

1602. augusztus 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius erdélyi tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

Megkapta május 24-i, július 6-i és 29-i leveleit. Fájlatja, hogy szükségét szenvednek, és hogy még nincs béke és nyugalom. Annak viszont örül, hogy négy embert megnyertek a katolikus hitnek és megkereszteltek.

Varia cognovi ex litteris Vestrae Reverentiae 24. Maii et 6. ac 29. Junii datis,¹ quae ut nos rescire par erat, ita responsionem minime postulabant. Itaque haec pauca tantum reddimus hoc loco, ne Vestra Reverentia ambigeret, an acceptae essent. De angustiis quidem rerum necessariorum compatimur vobis ex animo ut par est, sed tamen speramus Dominum sublevaturum hanc inopiam, et concessurum tandem pacem ac tranquillitatem, pro qua illi supplicamus ad maiorem ipsius gloriam et ecclesiae catholicae utilitatem. Aggregatos porro illi esse quattuor illos per baptismum, gratias maximas agimus divinae bonitati, sicut etiam de benevolentia quam cives nobis ostendunt, quam Dominus Deus in dies augere et confirmare dignetur pro sua bonitate. Cum autem aliud, quod hic addam, non sit, commendabo me Vestrae Reverentiae et omnium precibus ac sacris sacrificiis.

Romae 10. Augusti 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 61. (korábban f. 30v.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 844.

1. Egyik sem maradt ránk.

101

1602. augusztus 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Az utolsó fogadalmakkal kapcsolatban a következőt határozta: Wagner és Forró még két évig várjanak.

Complector his litteris, quae de promovendis istius provinciae ultimo decrevimus. Igitur ... Pater Martinus Wagner,¹ etsi eius informatio placet, videtur tamen differendus ad biennium, ut deinde nos moneamur. Idem dicimus de Patre Gregorio [!] Forro ...²

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. f. I. 62. (korábban f. 31r.) Fogalmazvány

1. Vö. *Catalogi*, I. 814.

2. Róla lásd legutóbb a 69. iratot.

102

1602. augusztus 11. Alsóárpási tábor

Giorgio Basta nyílt parancsa a kolozsmonostori templom fedelének megjavítására

A nemesekhez és a városokhoz írott parancs elrendeli, hogy mindazok, akiket a jezsuiták megkeresnek, kötelesek részt venni a javítás munkálataiban.

Quoniam Serenissima domina Maria Christierna, regni Transilvaniae principissa etc. singulari quadam erga ecclesiam catholicam affectione magistros fabros, architectos aliosque artifices mechanicos e medio vestri ad restaurationem tecti templi Colosmonostoriensis Reverendis patribus Societatis Jesu permiserat, nos quoque eandem rem permittendam et ratificandam duximus,¹ ideo commitimus vobis et mandamus firmiter, ut dum et quando per praedictos Reverendos patres Societatis Jesu fueritis requisiti, statim eiusmodi artifices cum sufficientibus instrumentis libere dimittere et expedire, immo ad vecturam eorundem currus et equos suppeditare modis omnibus debeatis et teneamini; etc.

Datum ex castris ad possessionem Alsó Árpás positis, 11. Augustis, Anno 1602.

Mai lelőhely: OSzK, 1280. Quart. Lat. T. 11. f. 317–318. Másolat

Kivonat: Veress, *Basta*, II. 53.

1. A templomot 1598-ban rongálta meg egy villámcsapás. (Vö. *Monumenta*, IV., 272–273.) Helyrehozataláról Maria Christierna fejedelemszöveg először 1598. augusztus 1-én intézkedik. Vö. Balogh, *Műhelyek*, 317.

1602. augusztus 25. Medgyes

Giorgio Basta adománylevele a gyulafehérvári jezsuita kollégium részére

Átírja és megerősíti Báthory Zsigmondtól és Maria Christiernától nyert összes adományleveleiket.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod Reverendus in Christo pater Maiorius, viceprovincialis Societatis Jesu in Transylvania, suo ac reliquorum Societatis Jesu patrum nominibus et in personis exhibuit et praesentavit nobis quasdam literas Serenissimi Sigismundi principis huius regni Transylvaniae,¹ super fundatione collegii Albensis eiusdem Societatis Jesu; quibus pro fundatione eidem collegio donantur possessiones integrae Benedek, Oláh Gáld alias Felső Gáld, Ompaicza, Tótfalud, nec non duodecim colonorum in suburbio Albensi, cum horto olim praepositurae, item prati magni in territorio Borbandiensi prope Marusium, omnino in comitatu Albensi, nec non decimam Baromlakiensem, sedis Meggies Saxonicalis, quae ad principem pertinebat, mille praeterea florenorum pensionem hungaricorum monetae currentis super arendam Transylvanicam solvendo ab arendatore, nec non sales sufficientes ex salis fodinis Viziakna, quos tamen Serenissima Maria Christierna, voluntate eiusdem Serenissimi, voluit in numero determinato esse sexcentos sales in Vizakna, aut Torda accipiendos. Obtulit praeterea nobis literas quasdam a capitularibus Albensibus confectas,² super donatione quorundam vinearum in territorio Albensi, nec non quarundam terrarum arabilium et foenetarum tam in territorio Borbandiensi, quam in Alsó Gáld et Sóhid, cum quibusdam portionibus nobilium, pecuniae pro eiusdem collegii commoditate emptas; supplicantes nobis, ut praetactas literas praesentibus verbotenus inserere, ac easdem, omniaque et singula in eisdem contenta, rata, grata et accepta habentes, nostrumque illis consensum praebentes confirmare dignaremur. Quorum iustis petitionibus inclinati, verum habita ratione prolixitatis praescriptarum literarum, eisdem praesentibus inserere omissis, exhibentique in specie restitutis, easdem universas literas et quaelibet literalia instrumenta, factum praescriptorum bonorum suorum tangentia et concernentia, omniaque et singula in eisdem contenta, vigore plenipotentiae Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis, nobis attributae et concessae, praesentibus pro expressis habentes ac si de verbo ad verbum insertae essent, acceptamus, approbamus, roboramus et confirmamus, atque pristinum suum vigorem habere volumus; mandantes, autoritate dictae Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis nobis attributa et concessa, arendatori decimarum Transylvanien-sium moderno, futuro quoque pro tempore constituendo, nec non salinarum praefectis, ut eisdem patribus, in dicto collegio Albensi degentibus, solvant solitas annuas pensiones, dentque sales eodem modo et forma, tot et tales, tot et quales antea iuxta tenorem et continentiam literarum praedicti principis regni Transylvaniae solvere et dare consueverant, nihil prorsus minuendo. In cuius rei fidem

et testimonium praesentes literas nostras annotatis patribus Societatis Jesu sub sigillo nostro usuali dandas duximus et concedendas, iustitia et aequitate communi suadente.

Datis in civitate Meggies, 25. die Augusti. Anno Domini 1602.

Mai lelőhely: MOL, EFL, XXII. szekrénye H. fasc. 95. Eredeti. Mikrofilm: 32450.

Modern átírat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 849/III. 846.

1. Vö. *Monumenta*, IV. 237–239.

2. Ez nem maradt ránk.

104

1602. augusztus 25. Medgyes

Giorgio Basta adománylevele a kolozsvári jezsuita kollégium részére

Átírja és megerősíti a kollégium valamennyi birtokügyi kiváltságlevelét

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod Reverendus dominus in Christo pater Petrus Maiorius, rector collegii Claudiopolitani Societatis Jesu, suo et reliquorum eiusdem collegii patrum nominibus et in personis exhibuit et praesentavit nobis quasdam literas: primas Serenissimi quondam principis domini Stephani, Dei gratia regis Poloniae ac magni ducis Lithuaniae;¹ ternas Serenissimi Sigismundi principis huius regni Transilvaniae, super collegio Claudiopolitano et seminario eidem collegio adiuncto, ac abbatae Monostoriensi, pertinentiisque eiusdem abbatae privilegiales, nec non piscina Sukiensi; praeterea [alias] Sigismundi praefati principis, super donatione eisdem patribus, dimidioque partis possessionis Máko in comitatu Colosiensi existente, nec non solutione mille florenorum annuorum Hungaricorum summa ex arenda Transilvaniensi, literas arendatoribus regni sonantes; item super solutione mille aureorum hungaricorum pro seminario super Saxonum cathedratico, per arendatores Transilvaniae ex proventu arendae Transilvanicae ad festa beatorum Georgii martiris et Martini episcopi solvi solitorum confectas;² praeterea Magnifici Domini Pancratii Sennyei³ Reverendi Patris Francisci Sulyok⁴ sacerdotis Societatis Jesu, nec non Stephani Bad⁵ fassionales, quibus mediantibus antelati siquidem dominus Pancratius Sennyei et Stephanus Bad totalem et integram portionem ipsorum possessionariam in possessione Köteland, dictus vero pater Franciscus Sulyok totales et integras portiones suas possessionarias in possessionibus Inaktelke et Bedecz in comitatu Colosiensi existentibus habitas eisdem patribus Societatis Jesu dedisse, donasse et vendidisse dignoscebantur; ultimas super administratione salium instar nobilium regni solvi debentium emanatas, Colosiensi et Tordensi salinarum praefectis sonantes,⁶ easque tenore praesentium transcribimus, roboramus et mandamus universis, quibus expedit, ut eis-

dem patribus, in dicto collegio Claudiopolitano cum suo seminario degentibus, solvant solitas annuas pensiones, dentque sales eodem modo et forma tot et tales, prout adhuc fuitu.

Datum in divitate Meggies, 25. die mensis Augusti. Anno Domini 1602.

Mai lelőhely: MOL, EFL, XXII. szekr. H. fasc. 38. Eredeti. Mikrofilm: 32450.

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 847.

1. Vö. *Monumenta*, II. 61–66.
2. Az itt felsorolt Báthory Zsigmond oklevelek megtalálhatók Veress, *Évkönyvek*, 241–269. listáján. Ezek közül jelenleg a következők vannak meg az Erdélyi Fiskális Levéltárban, valamint az OSzK Quart. Lat. T. 11-ben: 127., 159., 177., 183. iratok
3. Ez nem maradt ránk. Sennyey Pongrácról lásd legutóbb a 78. iratot.
4. Sulyok Ferencről lásd legutóbb a 66. iratot. Az itt említett adománylevél kiadva: Veress, *Oklevéltár*, 71–72.
5. Ez az irat nem maradt ránk és Veress listáján sem szerepel. Az adományozóról sem sikerült adatokhoz jutnunk.
6. A Veress listáján szereplő ilyen dokumentumok egyike sincs meg.

105

1602. augusztus ? [Prága]

Antonio Marietti beadványa Rudolf császárhoz Báthory Zsigmond ügyében

Báthory Zsigmond a császár tetszésére bízva, hogy magánszemélyként vagy ünnepélyesen fogadja-e őt. A beadvány szerzője szerint az ünnepélyes fogadtatás lenne a császárhoz és a fejedelemhez méltó. Báthory kárpótlásként a két hercegségre, valamint évi 50 ezer tallérta tartana igényt. Ez utóbbit oly módon szeretné megkapni, hogy egy Magyarországtól távol lévő s főleg olaszok által lakott tiroli birtok jövedelmeit élvezné. Egy újabb – Leitmeritzből küldött – levelében ugyanakkor azt írja a fejedelem, hogy megelégedne Poppel-féle lobkovici uradalommal is.

Summa duarum instructionum, quas a sua Serenitate habeo, propria eius manu subscriptas et proprio munitas sigillo.¹

Quae mens inprimis sit Suae Maiestatis de adventu principis in hanc urbem, privatusne an publicus, et cum aliqua pompa esse debeat. Si privatus, nulla est difficultas, incognitus veniet, ad amicum aliquem secreto divertet, et inde suam Maiestatem, uti ipsa iusserit, conveniet. Si publicus, Sua Serenitas tota in eo est, ut ita accipiatur, ut homines ubique intelligant, se non minus caram suae maiestati nunc esse, quam olim fuerit. Vellet igitur eadem accipi pompa, iisdemque benevolentiae signis, quibus olim acceptus fuit, hospicium praeterea cuperet in arce habere, ut olim habuit. Mihi si aliqua habetur fides, censeo Principem publice accipiendum et hospicium pristinum dandum. Ita enim decet Imperatoriam Maiestatem, ita decet celebratissimam Austriacae familiae clementiam, ita deni-

que Imperatorem christianum, cuius illa praecipua laus, parcere subiectis et debellare superbos.² Scio, non modo totius Transilvaniae, sed totius poene dixerim orbis oculos, in hanc unam rem esse coniectos, quomodo nimirum hic Princeps accipiat. Ex hac re de multis aliis iudicium fiet etc. sapientibus pauca. Et vero miser Princeps, qui ut reipublicae christianae consuleret, suo se exuerit, et patri-monio et regno, haec et (fas mihi sit loqui) maiora promeritus videtur.

Quod autem attinet ad recompensationem, Sua Serenitas se totam benignissimae clementiae imperiali submittit. Nosse enim se ait inclitam hanc familiam, quae nulli unquam iniuriam fecerit, de omnibus bene merita fuerit, ingentem semper clementiae et benignitatis laudem retulerit. Vallet tamen sibi, si ita Suae Maiestati videretur, praestari, quae in literis ad dominum Bastam datis³ promissa sunt, et mox novis a Sua Maiestate litteris ratificata, verboque caesareo confirmata. Ducatus scilicet duos Oppuliae et Ratiboryae, quinquaginta millia tallerorum annua, Suae Maiestatis patrocínio, eiusdemque ad Suam Sanctitatem et ad Maiestatem catholicam litteras. Egomet ex litteris Suae Maiestatis caput, in quo haec continebantur mea manu descripsi in Zakmar, Albam Juliam tuli,⁴ et in publico senatu recitavi, atque ita recitavi, ut statim princeps, de cessione provinciae serio cogitare coeperit, ut deinde, Deo fortunante, totius rei eventus ostendit. Super iis tamen rebus, hic est Suae Serenitatis animus, ducatus illos in primis nollet, quippe, qui huic tractationi semper videantur fuisse infausti, quod ex iis, quae cum Isabella,⁵ ante annos quinquaginta, quae cum ipso Sigismundo non ita pridem⁶ transacta sunt, intelligi potest. Summam praeterea illam, quinquaginta millium tallerorum, nollet esse in pecuniis annuatim numeratis, sed vellet ducatum illorum redditus aestimari, et summam illam, quae inde proveniret, cum illis quinquaginta millibus numerari, et totam deinde hanc summam, in bonis stabilibus sive immobilibus fundari. Cum ergo redditus illi aestimentur, decem millibus tallerorum circiter optaret sibi dari, talia immobilia bona, ex quibus singulis annis totam hanc perciperet summam, nimirum sexaginta millium tallerorum, non computatis tamen expensis, quae Suae Serenitatis mensae sunt necessariae.

Haec bona optabat in Tyrolensi comitatu variis de causis, quarum hae praecipuae, quod tractus ille remotior esset ab omni Hungarorum commercio; quod vicinior Italiae, quod incolatur ut plurimum ab iis, qui Italicam calleant linguam, etc.⁷ Nuper tamen litteras ad me ex Leuthomericio dedit,⁸ quibus significabat, se contentum fore bonis illis, quae quondam domini Georgii Poppel fuerunt, si omnia libere, et absque ullo onere sibi dono darentur.⁹ De qua tamen re novas a Sua Serenitate expecto literas.

Si meum hic quoque interponere liceat iudicium, nisi aliter de bonis domini Poppel videatur Suae Maiestati, censeo in Tyrolensi comitatu tantum assignandum esse bonorum immobilium, quantum satis sit ad summam praedictam singulis annis percipiendam, atque id ob causas paulo ante commemoratas, quibus addo, si contingeret principem ad statum ecclesiasticum animum adiungere, quod puto esse valde probabile, haec provincia esset commodissima. Mitto alia.

His quam brevissime expositis rogo Illustrissimas Dominationes Vestras, ut misero principi quam citissime satisfiat; scio, quid dicam, haec enim omnia ea-

dem animi sinceritate, qua totum hoc negotium hucusque tractavi, scripsi: quamvis, ut uno verbo dicam, Sua Serenitas se post Deum totam in Suae Maiestatis ulnis tutum, ut in initio dixi, securumque committat.

Hátlapján: Pater Antonius pro Sigismundo principe.

Mai lelőhely: Bécs, HHStA, Hungarica Allgemeine Akten 1602 sine dato. Fasc. 143. f. 71–73. Másolat

Kiadva: EOE, V. 129–131.

1. A közelebből nem datált dokumentum minden bizonnyal 1602 augusztusában készült, amikor Marietti Báthory Zsigmond megbízásából Prágában folytatott tárgyalásokat. Nem csupán a korábban megfogalmazott (89. és 90. irat) utasítások összegzése, hanem új mozzanatokat is tartalmaz. Marietti a saját véleményét sem rejti el. A tárgyalásokban játszott komoly szerepéről lásd: Szamosközy, *Kézirat*, 60.
2. Vergilius, *Aeneis*, VI. 853.
3. Vö. EOE, V. 115., 123.; Veress, *Basta*, I. 683–684., 685–686.
4. A Gyulafehérvárott történtek után tért vissza Marietti Bogáthy Miklós, valamint Vass Ferenc társaságában Bastához. Vö. EOE, V. 25.
5. Izabella királyné 1551 júliusában engedte át Erdélyt I. Ferdinándnak, s 1552 márciusában érkezett meg az oppelni hercegségbe.
6. Báthory Zsigmond 1597-es lemondásakor is ezeket a hercegségeket kapta meg.
7. Ez a mozzanat nem szerepel a Marietti számára írott korábbi, fentebb közölt olasz nyelvű utasításokban. Meglétét viszont bizonyítja Basta 1602. május 29-én Mátyás főherceghez írott levele: „E' venuto con detti deputati un Giesuita, quale per via di discorso me ha detto, che esso Sigismondo romperebbe voluntieri la guerra con il Turco, purchè gli fusse concesso restar nella provintia; e per ottener questo darebbe quella maggior sicurezza che si volesse; a che risposi non haver ordine, s' come in effetto non ho. Soggiunse di più, che Sigismondo non accetterebbe voluntieri li dui ducati propostoli in Slesia, perchè oltra modo li aborisce; sopra di che humilmente direi, esser molto meglio accomodarlo nel Tirolo, o in qualch' altro paese lontano da queste provintie, per levar ogni disegno che potessero havere i Transilvani insime con gl' Ungari e Polachi.“ Vö. Veress, *Basta*, I. 716.
8. Nem maradt ránk.
9. Báthory végül is ezt a lóbkovici uradalmat kapta meg. (EOE, V. 161–162.)

106

1602. szeptember 16. Nagyvárad

Bedegi Nyáry Pál tanúságlevele Ladó Bálint jezsuita és társa részére¹

Tanúsítja a két jezsuita erkölcsi feddhetetlenségét és azt, hogy mindent megtettek a katolikus egyház és a kereszténység érdekében.

Paulus Nyáry de Bedegh Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis consiliarius et pocillator, comes comitatum Bihar, Kraszna et Szolnok-Mediocris, necnon supremus arcis et praesidii Váradensis capitaneus etc. Universis et sin-

gulis Reverendissimis Reverendis archiepiscopis, episcopis, abbatibus, archidiaconis, viris canonicis ac omnibus ordinibus in ecclesia Dei constitutis, praelatis, baronibus, Spectabilibus ac Magnificis, Generosis et Egregiis, comitibus, vicecomitibus, capitaneis, vicecapitaneis, praefectis, arcium et castellorum provisoribus, castellanis, belliductoribus, ducibus, tricesimatoribus, teloniatoribus, pontium, passuum, vadorum et viarum custodibus, officialibus, magistris civium, consulibus, iudicibus, iuratisque civibus civitatum, oppidorum et villarum, etc. cunctis etiam aliis, cuiuscunque status, conditionis, nationis, dignitatis et praeminentiae hominibus praesentium notitiam litterarum habituris visuris, lecturis pariter et audituris salutem et quorum interest servitiorum paratam commendationem.

Cum iustum et aequum sit benemeritos ac fideles homines tam erga rempublicam christianam, quam erga Sacratissimam Caesaream Maiestatem dignis laudibus evehere ac posteritati externisque hominibus eorum res gestas ac facta commendare, promovere magis dignum est. Maximopereque requiritur, ut pios viros, qui in domo Dei versantur noctes atque dies, gregi christiano invigilant furorique diabolico ac scismatibus resistere nituntur aliosque ad doctrinam evangelicam erudiunt sanctaeque ecclesiae catholicae student, meritis laudibus extollere ac singulare de iis perhibere testimonium. Cum autem Reverendi patres domini Valentinus Lado et Joannes Auceps Societatis Jesu religiosi et sacerdotes hic in ecclesia Varadiensi tribus circiter annis² fidelem navaverint operam, merito eos commendandos duci et dignum de iis perhibere testimonium iudicari, qui summam diligentiam et vigilantiam in domo Dei adhibuerunt, doctrinam evangelicam professi sunt, maximaque cum utilitate in ecclesia Dei versati sunt, accomodantes semet ipsos ad ingenia hominum contumaciores durioribus increpantes verbis rudiores vero ac mansuetiores lenioribus ac mansuetioribus instituentes verbis omnem comitatem prosecuti pro ingeniis hominum non segnes, non molles non taediosi fuere, in ipsorum officiis noctes atque dies indefesse ad emolumentum ecclesiae Dei et christianorum sudarunt, prout nunc etiam nihil remittere videntur agentes in omnibus vere pastoris officium studentes omnimode saluti animarum et gloriae Dei. Quibus bene gestis accomodarunt etiam externos habitus cum omni honestate conservantes vitae integritatem et puritatem prout decet honestos ac pios Dei sacerdotes ac eos, qui ecclesiae Dei praesunt, sobrietatem et mediocritatem in omnibus conservantes, avaritiam et luxum et alia, quae homines non decent, summo studio evitantes ac arcentes omnem pietatem ac reverentiam in se exhibuerunt ac totis viribus quidquid ad gloriam Dei et christianorum emolumentum inservire agnoverunt, consuluerunt ita, ut tam in cultu divino, quam in externis habitibus ac vitae gestis irreprehensibiles comperti sint, ut igitur horum Reverendorum dominorum piorum ac doctorum patrum facta memorentur, ac manifestum dignumque de iis testimonium perhibere possimus, qui verorum pastorum officium prosecuti sunt in ecclesia Dei, iustum esse iudicavimus, ut de iis literas nostras testimoniales de morum integritate ac fideli in domo Dei conservatione daremus et exhiberemus, prout dedimus et exhibuimus proprio sigillo ac manus subscriptione munitas ac roboratas, orantes Deum omnipotentem, ut in

posterum quoque eosdem conservare velit ac similes in ecclesiam suam eligat ac inducat, ne cultus divinus in republica Christiana cesset, animaeque piorum fame verbi Dei laborent, imo escam caelestem suis ex divina sua clementia administrare dignetur. In reliquis feliciter valere Dominationes Vestras cupio.

Datum Varadini, 16 die Septembris 1602.

Mai lelőhely: OSzK, 1280. Quart. Lat. T. 11. f. 320–322. Másolat

Modern átirat: MTA Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 848–849.

1. A levél nyilvánvalóan összefüggésben áll a 107. irattal, s annak igazolására készült, hogy a jezsuitákat megilleti a váradi parókia jövedelme. Korábbi tanúságlevél a 4. irat.
2. E két jezsuita 1599-től tevékenykedett Váradon.

107

1602. szeptember 18. Kolozsvár

Petrus Maiorius erdélyi tartományfőnök-helyettes Mátyás főhercegnek

Kéri, hasson oda, hogy Migáczy adja meg a váradi plébánosnak járó fizetséget a két jezsuitának, akik a plébániai feladatokat ellátják. Járjon közbe a Szilágyságban működő plébánosok érdekében, akik Ecsedi Báthory István fellépése miatt nem kapják meg illetményüket. Az erdélyi jezsuitákat tanácsosai jóindulatába ajánlja.

Humilis supplicatio pro Patribus Societatis Jesu, qui sunt Varadini et in tota Transilvania.

Serenissime Princeps et Domine nobis clementissime. Iam a duobus annis fuimus Varadini¹ in arce non sine fructu catholicorum Varadinensium, in summa tamen egestate propter Tartarorum excursiones, qui omnia nostra bona depraedati incenderunt, et subditos abduxerunt, quare cogimus recurrere ad Serenitatem Vestram, ut pro sua clementia per Camerae factum dignetur iniungere Reverendissimo Mikatio Varadiensi Episcopo electo, et Camerae Scepusiensis Praefecto,² ut pensionem annuam assignatam Parocho Varadinensi ex arce a Serenissima Maria Principe, et antea a Serenissimo Sigismundo, curet dari nostris Patribus, qui Varadini exercent parochialia, tum Hungarus, tum Germanus, donec illis provideatur de aliis bonis similibus.³

Praeterea in Zilagii sunt multi sacerdotes parochi, quibus non solvitur provenus ordinarius, iussu et voluntate (ut dicunt) Magnifici Dominis Stephani Bathorii de Eched,⁴ supplicant omnes, dignetur Serenitas Vestra sua clementia committere eidem Reverendissimo Mikatio, ad cuius episcopatum pertinent, ut curet omnibus parochis satisfieri iuxta consuetudinem, ne coguntur loca deserere cum religionis catholicae detrimento.

Demum totam nostram Societatem quam submitte possumus commendamus (per cancellarium Hungariae factum) Serenitati Vestrae, ut in Transilvania pos-

sit utiliter et vi sine periculo laborare, eam peculiariter commendando Illustrissimis Dominis Commissariis,⁵ et nos omnes perpetuo orabimus pro faelicitate Serenitatis Vestrae.

Servus in Christo humilis Petrus Maiorius Societatis Jesu.

A hátlapon: Auf die Hofcamer, die wierdet hierum begertermassen die notturfft an di Zippserische Camer Zu gelangen haben 10. Oktobr 1602. Ad Cancellarium Hungaricum pro expeditione cuius modi protectionalium 10. Oktobr. 1602.

Mai lelőhely: Bécs, Wiener Hofkriegsrat. 1602. Sept. 18. Exped.

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 850.

1. Ladó Bálint és Johannes Auceps volt Váradon. Az itt előadott kérés jogosultságát a 106. irattal is bizonyítani akarták.
2. Migácsy Miklósról lásd a 42. irat 4. jegyzetét.
3. Ezekről az előzményekről, s a váradi viszonyokról lásd a 42. iratot.
4. A református felekezetet odaadón támogató Ecsedi Báthory István (1553–1605) tevékenységének ez a mozzanata eddig ismeretlen volt. Vö. Nagy Barna, *Tervezet Ecsedi Báthory műveinek kiadására*, AHLH, XII. 1972. 109–119.
5. A tanácsosok Ernst von Molart és Nicolaus Burghausen.

108

1602. szeptember 28. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius erdélyi tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

Július 29-i és augusztus 1-i leveleire válaszol. Folyamatos tájékoztatást kér a nyugtalanító erdélyi helyzetről. Várják Rómába. Fájlalja, hogy Kőrösi beteg, jobbultást kíván neki.

Ad binas Vestrae Reverentiae litteras 29. Julii et 1. Augusti datas,¹ nihil admodum occurrebat respondendum, nisi eas nobis gratas fuisse et optare, ut subinde scribatis de vestris rebus, pro quibus ut par est, solliciti sumus. De discessu porro Vestrae Reverentiae et adventum Romam² nihil addimus ad scripta alias, nobis gratissimum fore praesentiam ipsius, et expectaturos dum veniat, si comode possit, quemadmodum se scribebat esse facturum. Patrem Kereosi³ non plane convaluisse dolemus, et speramus tamen iam bene valere. Saluto autem illum ex animo, poteritque hoc illi Vestra Reverentia meo nomine significare. Et quoniam alia, quae adderentur, non erant, hic me ipsius et omnium precibus ac sacris sacrificiis commendo.

Romae 28. Septembris 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 63. (korábban f. 31v.) Fogalmazvány
Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 853.

1. Nem maradtak ránk.
2. Lásd erről legutóbb a 93. iratot.
3. Kőrösy Ferencről lásd *Catalogi*, I. 709.

109

1602. szeptember 28. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

Aggasztja a pestisjárvány. A znióváraljai rezidencia feladataiból a tartományfőnök meghatározta mértékben vállalhatnak magukra. Hálás Stephanus Baraminus úr jóindulatáért. A prépostot méltón fogadták Rómában saját, de Baraminus úr érdemei miatt is.

De pestilentiae incommodis¹ cognovimus ex litteris Vestrae Reverentiae cum eo dolore, quem rei gravitas iure optimo exigebat, et oramus Dominum, ut pericula valetudinis tum ab omnibus, tum a nostris avertat ad maiorem suam gloriam et communem consolationem. Neque vero necesse habemus commendare collegium et residentiam istam caritati Reverentiae Vestrae, cum sine dubio speramus commendatissima esse. Occupationes autem residentiae Thurocziensis, quoniam per tempora aliud facere non licet, assumendae erunt vel retinendae, quae poterunt, ut prudentia Vestrae Reverentiae et directio Patris Provincialis² omnino faciet. Itaque in hac parte longior non ero. Generosi Domini Stephani Baramini [!] benevolentiae erga Societatem multum debemus uti par est, et Dominum Praepositum³ hic Romae semper commendatum habebimus tum ipsius merito, tum etiam nomine Domini Stephani.⁴ Quoniam autem ad litteras Vestrae Reverentiae aliud non occurrit, hic me ipsius et omnium precibus ac sacris sacrificiis commendando.

Romae 28. Septembris 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 4. (korábban f. 32r.) Fogalmazvány
Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, 429/III. 855.

1. Lásd erről legutóbb a 95. iratot.
2. Alphonso Carrillo
3. Nyilvánvalóan Majthényi Lászlóról van szó. Lásd a 53. és a 82. iratot.
4. Őt nem tudtuk azonosítani. Egy Baranyai Tamásról említés Vagner, *Adalékok*, 63., 130.

110

1602. szeptember 28. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Káldy Mártonnak Kolozsvárra

Az ő és Pollarde levelét megkapta. Reméli, hogy az azokban leírt nehézségek enyhülni fognak. Maiorius maga is jelezte, hogy szeretne tiszttségétől megszabadulni, de nehéz megfelelő embert találni. Kéri, addig is segítsenek neki, amiben csak tudnak.

Varia de rebus nostris mihi significarunt litterae Vestrae Reverentiae et Patris Gerardi Pollarde,¹ quae expensa sunt, ut ipsorum gravitas exigebat, et si quid remedii opus esse videbitur, speramus opportune suo tempore adhibendum. De persona autem praecipue Patris Superioris,² iam diu et ille ad nos scribit, optare se defungi munere, et vere bonus senex lassus est, sed ob temporum difficultatem et personarum penuriam non potuimus illum adhuc consolari, fiet tamen cum Domini gratia ut dixi cum opportunitate maiore. Ceterum minime dubitamus, quin Vestras Reverentias pro sua parte illum iuvent, ubi opus est, ac se in obsequium divinum et animarum salutem impendant iuxta temporum necessitatem et instituti nostri rationem, ut propterea hic satis habeam vobis vires optare et communem pacem ad maiorem Dei gloriam. Saluto Patrem Gerardum et ceteros, ac me omnium precibus et sacris sacrificiis commendo.

Romae 28. Septembris 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 64. (korábban f. 32r.) Fogalmazvány

1. A levelek nem maradtak ránk. Gerardus Pollarde-ről vö. *Catalogi*, I. 754.

2. Petrus Maiorius. Rómába meneteléről lásd legutóbb a 108. iratot.

111

1602. szeptember 28. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

A Zágrábban alapítandó kollégium ügyében meg kell várni az odaküldött atyák információját. Ha Mariettit nem akarja visszaküldeni Erdélybe, helyezze oda, ahová jónak látja. Az erdélyi tartományfőnök-helyettes talán Rómába fog érkezni, utódlásáról gondoskodni kell. Ursius és Dobokay előléptetéséről már írt 1601. október 13-án vagy 20-án: le kell vizsgáztatni őket és az eredményt meg kell küldeni Rómába. Dobokay vizsgájával kapcsolatban is október 20-án írt; ha a tudományokban jártasnak mutatkozik, negyedik fokozatra kell előléptetni.

...De collegio Zagradiensi, iam rescriptissimus alias nos esse expectaturos informationem a patribus eo missis.¹ Patrem Marietum, si Vestra Reverentia iudicaverit non expedire illum redire in Transylvaniam, retinere poterit, ubi opportunius

iudicabit.² Pater autem Maiorius viceprovincialis quoniam forte ad nos veniet, eo onere liberabitur, et de aliis eo mittendis cogitabimus. Iam vero de gradu Patris Ursii³ et Patris Dobokai nihil occurrit aliud, nisi servandum esse, quod alias scriptum est, nimirum de primo 13. vel 20. Octobris 601. debuisse examinari, et iudicia huc mitti atque a nobis expectari. De secundo autem 20. Octobris respondimus⁴ examinandum, et si in litteris videretur idoneus, esse promovendum ad 4, alioquin nos admonendos. Idemque nunc sensimus, et si factum esset quod proposuimus, iam ipsos expedissemus...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 66. (korábban f. 33r.) Fogalmazvány

1. Lásd a 99. iratot Petrus Zanitius és Petrus Dionantius küldetéséről.

2. Lásd róla legutóbb a 105. iratot.

3. Nicolaus Ursiusról lásd *Catalogi*, I. 803–804.

4. Dobokay fogadalomtételéről lásd a 52. iratot.

112

1602. október 26. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Szántó Istvánnak Znióváraljára

A zágrábi kollégium alapításával és általában Dalmácia lelki támogatásával kapcsolatban írt a tartományfőnököknek. Ez ügyben – bár biztos nagyon hasznos lenne a megvalósítása – előrehaladás akkor lesz várható, ha az odaküldött atyák véleményét megismerik.

Pro iuvanda Dalmatia et aliis locis utilissimum fore collegium Zagradiense significabat Vestra Reverentia litteris 21. datis,¹ quas non ita pridem accepimus. Et quoniam alias rescriptum est ad Patrem Provincialem² nos expectaturos esse responsum illorum, qui eo missi sunt, nihil hic addere aliud possumus, nisi placere nobis bonum zelum Vestrae Reverentiae et sperare negotium Domino commendatum iri. Alioquin optamus ea loca iuari ad maiorem Dei gloriam, et rem sortiri posse felicem exitum, tametsi adhuc nihil certi statuere aut respondere possimus. Et quoniam aliud epistola Vestrae Reverentiae non continebat, non producam longius has litteras, sed hic me ipsius et omnium precibus ac sacris sacrificiis commendabo.

Romae 26. Octobris.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 68. (korábban f. 34.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 29/391.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/6. III. 350.

1. Nem maradt ránk. Korábbi ilyen javaslatairól vö. *Monumenta*, IV. 581–582.

2. Lásd a 111. iratot.

113

1602. október 26. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

A kánon szerint járjon el abban, hogy Nyitrára küldjön valakit teológiát tanítani. Marietti ügyében a döntést rábízza: ha esetleg Itáliába akarja küldeni, megteheti.

...De socio¹ pro Reverendissimo Nitriensi, ut recognoscat theologiam, permitto Vestrae Reverentiae, ita tamen, ut ne sit in aula ipsius, canonem aut per modum missionis, quia hoc fieri minime debet, ut Vestrae Reverentiae notum est. ... De Patre Marietti² rescripsi, ut Vestra Reverentia illum occuparet, ubi videretur. Quod si remittendus in Italiam esse videatur, permitto iudicio Vestrae Reverentiae. ...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. f. I. 69. (korábban f. 34v.) Fogalmazvány

1. Pázmány Péterről van szó. Vö. Őry, *Péter Pázmány*, 95–96. Vö. a 95. irattal.

2. Lásd erről legutóbb a 111. iratot.

114

1602. november 9. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Október 14-i leveléből értesült arról, hogy Maiorius és Kabos Rómába indul. Maga döntse el, a fejedelem mellet maradjon-e Marietti. A Forgách Ferenc melletti ténykedés ügyében a kánonnak a misszióra vonatkozó előírásai szerint kell eljárni. A szerémi püspököt meg kellene győzni, hogy csak felkészült ifjakat küldjön Rómába. A figyelmébe ajánlott Dobokay Mihályt várja Rómába.

Patrem Maiorum¹ brevi ad nos cum Patre Kabos² esse venturum litterae Vestrae 14 Octobris³ nos certiores fecerunt. Itaque illos expectabimus et de tertio anno Patris Kabos ac de reditu Patris Maiorii in Transylvaniam cogitabimus, expendemus etiam, quae Vestra Reverentia suggerebat de illorum locorum superioribus... De Patre Marietto⁴ relinquendo Serenissimo dum illius negotia componantur, permitto Vestrae Reverentiae. Quod attinet ad socium studiorum et visitationis dandum Reverendissimo Nitriensi, rescripsi proxime permitti Vestrae Reverentiae, ita tamen, ut ne sit in aula ipsius, nisi iuxta canonem aut per modum missionis exercendo et faciendo ea, quae in missionibus solent. Potest autem legere etiam, dum pergunt in visitatione etc, quae Vestra Reverentia expendet, ut opus erit.⁵ De alumni Reverendissimi Sirmiensi,⁶ si inepti iudicentur, esset persuadendum bonis modis illi, ut haberet seminaria, ubi erudirentur magis, ut profectus sperari possit, quod alioquin non succedet, nisi idonei sint, ut expe-

rientia constat. ...Dominum autem Michaellem Dobokay,⁷ quem Vestra Reverentia commendabat, expectabimus, dum ad nos veniat, cum nondum huc pervenerit, quod sciamus ...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 71. (korábban f. 35v.) Fogalmazvány
Modern átirat: Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 530.

1. Maiorius utazásáról lásd legutóbb a 110. iratot.
2. Maiorius útítársát most nevezik meg először irataink. Róla lásd legutóbb a 24. iratot.
3. Nem maradt ránk.
4. Lásd legutóbb a 113. iratot.
5. Pázmány Forgách Ferenc melletti tevékenységéről lásd legutóbb a 113. iratot.
6. Simon Bratulic O. S. P. (1601–1616). Vö. Gauchat, *Hierarchia*, IV. 317. Tevékenységéről vö. Kisbán Emil, *A magyar Pálosrend története*, I. Bp. 1938. 206. és Rupp, *Helyrajzi történet*, II. 337.
7. Róla lásd a 83. irat 3. jegyzetét.

115

1602. november 23. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Jóváhagyja, hogy Struchiusnak és Szalaynak elengedte a harmadik próbaévből még hátralevő utolsó részt.

...De dispensatione circa tertium annum non absolutum probamus, quod quidem attinet ad Patrem Lucam Struchium¹ ob eam causam, at Pater Zalai² potuisset adhuc ibi esse, sed quoniam factum est, dispensamus de residuo...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 73. (korábban f. 36v.) Fogalmazvány

1. Vö. *Catalogi*, I. 790.
2. Lásd róla a 6. iratot.

116

1602. december 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Cauka úr terjesztette elő Lucari öreg édesapjának azon-kérését, hogy fia utazáson haza Dalmáciába meglátogatni őt. A kérés méltányos, és ha csak egy mód van rá, teljesíteni kell. Cauka úr jóindulattal viseltetik a rend iránt.

Exposuit nobis Illustrissimus Dominus Cauka¹ desiderium parentis Patris Ludovici Lucar,² ut ad ipsum visendum in Dalmatiam proficisceretur, cum sit admodum senex. Quae quidem postulatio nobis aequa visa est, et propterea has litteras dare voluimus ad Vestram Reverentiam, ut nisi aliqua gravis causa aut necessitas esset, possit illum mittere, cum speramus praesentiam illius bono seni consolationi fore, ut idem Cauka significavit, cuius etiam egregiae benevolentiae erga Societatem nostram idem postulantis minime negare debuimus. Itaque cum primum commode poterit, illum mittet Vestra Reverentia, nisi quid obstat, ut dixi. Quod reliquum est, omnium precibus et sacris sacrificiis me commendo.

Romae 15. Decembris 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 74. (korábban f. 37r.) Fogalmazvány

1. Nem tudjuk, ki volt. Talán azonos azzal a Caukával, aki 1608-ban Illésházy István Forgách Imrétől zálogba vett falvait erővel elfoglalta. Vö. TT 1878. 894–895.
2. Ludovicus Lucari (*Catalogi*, I. 723.) korábban testvérei halálakor fogalmazott meg hasonló kérést: *Monumenta*, IV. 422.

117

1602. december 21. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

Október 7-i leveléből értesült a kollégium ügyeiről és a pestisjárványról. Együtt érez velük. Örül, hogy Vásárhelyi felépült a pestisből. Testvérének – aki már megérkezett Rómába – a rendbe való felvételéről később dönt.

Scripsit ad nos primo et septimo Octobris¹ de istius collegii rebus et pestilentiae incommodis, ob quae vobis compatimur, et optamus caeli salubritatem, pro qua etiam preces iam dudum indiximus et continuamus. Gaudemus autem Patrem Vasarhelinum² iam ex ea contagione convalescere, atque illum in Domino salutamus. De fratre³ Vestrae Reverentiae nihil interim aliud respondere possumus, nisi nos eum libenter vidisse, cui etiam me obtuli, et circa illius desiderium ingrediendae Societatis consideraturos mature, ut oportebit, prout ab ipso nobis exponebatur. Nihil autem adhuc factum est, quod recens in Urbem venerit, nec dum nobiscum de ea re admodum actum sit. Alioquin optamus et Vestrae Reverentiae et ipsius gratia huic ipsi desiderio satisfacere. Quoniam vero aliud litterae Vestrae Reverentiae non constinebant, hic me ipsius et omnium precibus ac sacris sacrificiis commendo.

Romae 21. Decembris 1602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 74. (korábban f. 37r.) Fogalmazvány
Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 294.

1. Nem maradt ránk.
2. Róla lásd legutóbb a 77. iratot.
3. Lásd legutóbb a 114. iratot.

118

1602. december 21. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Kőrösy Ferencnek¹ Kolozsvárra

Maorius megérkezett Rómába, s meghozta Sulyok szeptember 9-i levelét. Mivel időközben értesült Sulyok haláláról, amelyet fájlal, most a címzetthez fordul. Reméli, hogy a kollégium ügyeit el tudja intézni. Az erdélyi helyzetről tárgyalt Maorius-szal. Bízik abban, hogy rövidesen segítséget tud küldeni.

Pervenit ad nos Pater Maorius incolumis cum Dei gratia, et reddidit nobis literas Patris Francisci Suglok datas 9. Septembris,² ad quas responsum paraveramus, cum ipsius nobis mors³ significata est, quae sane nobis eum dolorem attulit, quem assumere par erat, ex amissione tam boni patris et nobis cari, sed quia literas ad illum mittere non potuimus, has dare voluimus Reverentiae Vestrae et hortari, ut interim pergat onus illud collegii sustinere, e quo fructum expectamus cum Domini gratia et communem utilitatem. Quod autem ad istam viceprovinciam attinet, equidem ea fuit nobis commendata, sed nunc etiam id magis agimus praesente Patre Maorio, et speramus auxilia idonea brevi ad vos mittenda. Interim saluto Vestram Reverentiam et nostros istic omnes in Domino, ac me omnium precibus et sacris sacrificiis commendo.

Romae 21. Decembris 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 75. (korábban f. 37v.) Fogalmazvány
Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 856.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 531.

1. Maorius távollétében nyilván Kőrösy Ferenc vicerektor intézte a kolozsvári ügyeket.
2. Nem maradt ránk.
3. Sulyok Ferenc november 20-án halt meg Kolozsvárott. (Vö. *Catalogi*, I. 792.)

119

1602. december 21. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ladó Bálintnak Nagyváradra

Magkapta szeptember 17-i levelét. Örül sikereinek. Együtt érez velük, a törökök betörése felett érzett aggodalmukban és nyugtalanságukban. A kolostor dolgáról a Rómában tartózkodó Maiorius-szal tárgyal.

Bona satis de isto loco et laboribus vestris ac fructu proximorum litterae datae a Vestra Reverentia 17 Septembris¹ nobis exposuerunt, pro quibus Domino gratias agimus et precamur illius bonitatem, ut vos consolari dignetur novis in dies proventibus et propagatione religionis. De excursionibus Turcarum in pagos nostros vobis compatimur, et supplicamus eidem Domino, ut hostilem vim omnem avertat, ac securitatem et tranquillitatem isti toti provinciae concedat. De negotio autem illius monasterii vidi, quae suggerebat Vestra Reverentia, sed quia hic adest Pater Maiorius, expendemus omnia cum illo commodius, et statuemus, quod expedire magis visum erit.² Interim vos pergere alacriter cum divina gratia optamus, et in precibus et sacris sacrificiis pro me orare.

Romae 21. Decembris 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 75. (korábban f. 37v.) Fogalmazvány

Modern átírat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 859.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 532.

1. Nem maradt ránk.

2. Nyilván valamely elhagyott kolostor felújításáról, s igénybevételéről lehet szó. Azonosításához kevés az információ.

120

1602. december 23. Gyulafehérvár

Giorgio Basta Kolozsvár város tanácsának

Adják vissza a jezsuiták jobbágyainak a katonák és más mások által hozzájuk hajtott marháikat. Az ezeknél a jobbágyoknál talált saját marháikat ezek bírói és elöljárói előtt igényeljük.

Exponitur nobis in personis Reverendorum patrum Societatis Jesu collegii Claudipolitani, qualiter vos iobbagionum suorum boves diversis in possessionibus degentium saepenumero vestra in civitate iuga baiulantes, qui antea per varios milites et homines a vobis potentiose ablati fuissent, variis sub praetextibus acciperetis et exciperetis, in praeiudicium et damnum iobbagionum praedictorum manifestum; supplicantes nobis humilime, ut nos in praemissis de oportuno remedio

et de via protectionis eorundem benigne providere dignemur. Cum autem nos universos iobbagiones praefatorum exponentium contra quosvis illegitimos impeditores, turbatores tueri protegere et defendere velimus, ideo vobis autoritate plenipotentiae nostrae a Sacra Caesarea Regiaque Maiestate nobis attributa harum serie committimus et mandamus firmiter, ut a modo in posterum ab eiusmodi violentia actibusque potentiariis desistatis, nec antefactorum iobbagionum iumenta, boves, equos ac alias res, illis potentiose adimatis, verum eosdem medio vestri repertos pacifice dimittere et per vestros dimitti facere, ac tandem iuxta consuetudinem et legem regni, coram iudice seu villico praetactorum iobbagionum super bobus apud se se repertis eosdem iobbagiones prosequi et e manibus eorum excipere et repetere modis omnibus debeatis et teneamini. Nec secus facturi.

Datum Albae Juliae, die 23. Decembris. Anno Domini 1602.¹

Hátlapján, egykorú jezsuita-kézzel: Mandatorium, quo prohibetur, ne in minima re nostri subditi a Claudiopolitanis molestari possint, sed si quid habent cum aliquo, coram proprio iudice queratur prius.

Mai lelőhely: MOL EFL, XXII. szék. I. fasc. 14. Eredeti. Mikrofilm: 32450.

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 860.

Kivonat: Veress, *Basta*, II. 132.

1. Csaknem szó szerint azonos rendelet a 124. irat.

121

1602. december 28. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Zanitiusnak Znióváraljára

Október 3-i leveléből értesült visszatértéről és a zágrábi kollégium alapításával kapcsolatos dolgokról. Ez ügyben további információkat vár a tartományfőnöktől. A szerémi püspök által küldött három fiút felvették a Collegium Germanicumba. Ha továbbra is alumnusokat akarnak küldeni, várják meg a kedvező választ Rómából, s csak akkor küldjék el őket. Azoknak ügyében, akik még nem végeztek el a studia humanitatis, már írt a tartományfőnöknek.

De reditu suo deque Zagrabiensium voluntate et desiderio fundandi collegium atque de statu praesenti eius negotii cognovi, quae scripsit Vestra Reverentia tertio Octobris, et quoniam a Patre Provinciali suo tempore scribendum ad nos erit, nihil interim aliud respondere possumus, nisi nos expectaturos illius informationem et notitiam, tum ea usuros quam Vestra Reverentia dedit.¹ Tres illi porro, quos Reverendissimus Sirmiensis misit pro Collegio Germanico, libenter accepti sunt, sed ut ad illum rescribo, deinceps prius mitti optamus informationes et expectari responsum Roma ob varios collegii difficultates et numerum alumno-

rum, atque ut omnia fiant, sicut postulant illius collegii ordinationes.² Nam de aliis, quos optaret recepi, etiam si non absolverint studia humanitatis, Pater Provincialis respondere ipse poterit suae Dominationi Reverendissimae iuxta ea, quae illi significabimus.³ Et quia aliud litterae Vestrae Reverentiae non continebant, ipsius precibus et sacris sacrificiis me commendo.

Romae 28. Decembris 602.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 76. (korábban f. 38r.) Fogalmazvány

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 295.

1. A levél nem maradt ránk. A zágrábi kollégium alapításáról lásd legutóbb a 112. iratot.
2. Gyakran elhangzó figyelmeztetés. Lásd a 6. és a 122. iratot.
3. Lásd erről a 114. iratot.

122

1602. december 28. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Simon Bratulić szerémi püspöknek

A püspök által küldött alumnusok megérkeztek, s felvették őket a Collegium Germanicumba. Ha legközelebb diákokat küld, előbb várja meg a kedvező választ Rómából. Nem teljesítheti azt a kérést, hogy ezek a diákok saját pálos rendjük ruhájában járjanak; ez nem szokás, és az egységes öltözködés hasznosabb. A latinul nem tudó diákokról a tartományfőnökkel tárgyaljon. Diákok Dillingenbe való küldésével kapcsolatban írt az ottani atyáknak. Várják meg válaszukat, nehogy olyan fölösleges költésébe verjék magukat, mint amikor Prágába küldtek diákokat. A kért bezoárt küldi.

Pervenerunt incolumes Romam, quos Dominatio Vestra Reverendissima pro Collegio Germanico mittebat, et admissi sunt perlibenter, ut ex ipsorum etiam litteris cognoscere potuerit; et si quod venerint sine praevia informatione et responsione iuxta collegii consuetudines et ordinationes, aliquid fuerit difficultatis, praesertim ob magnum numerum alumnorum, qui hoc tempore ibi sunt, ut propterea audeamus a Dominatione Vestra Reverendissima optare, ut deinceps praecedant informationes et responsiones ob exemplum aliorum, ne iure queri possint, si reiiciantur, ut non semel factum est, et ut praecaveri difficultates ac superari possint, cum alioquin optemus obsequi Reverendissimae Dominationi Vestrae ad commune bonum religionis.¹ Porro quod postulabat, ut essent cum habitu eiusdem religionis in Collegio, quia consuetudo non est, negant id fieri posse, et alioquin bonus et modestus est satis habitus communis alumnorum, qui ut speramus Reverendissimae Dominationi Vestrae non displicebit. De admittendis porro istic iis, qui non satis provecti sint in lingua latina, aget Pater Provincialis cum Reverendissima Dominatione Vestra, nam ad eum scribimus² ea de re, et speramus

eius rationes ipsi satisfacturas. De mittendis autem studosis Dilingam ad incommoda vitanda expensarum, quae fiunt, cum Pragam mittuntur, nihil interim certi respondere possumus, nisi quod obsequi optamus Reverendissimae Dominationi Vestrae, sed quia nonnulla prius consideranda erunt, ut quid fieri possit, comperit habeamus, et an ullae sint difficultates, res aliquanto longiore tempore opus habebit, dum patres Dilingani, ad quos ea de re scribemus, respondeant, ut deinde certior fieri possit Reverendissima Dominatio Vestra, cui me offero ex animo, ut par est, atque omnem cumulum verae felicitatis opto a Domino Deo.

Romae Decembris 1602.

Quoniam Reverendissimae Dominationis Vestrae nomine aliquid a nobis de Bezoar expetierunt, dabimus perlibenter ad ipsam perferendum, ut me iterum offero ad obsequia paratissimum.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 77. (korábban f. 38v.) Fogalmazvány

1. Lásd a 121. irat 2. jegyzetét.

2. Lásd a 121. iratot.

123

1602. december 28. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Keberle, Picker és Dobokay az utolsó fogadalmakra bocsáthatók. A szerémi püspök kéri, hogy az ő rendjén lévő, latinul még nem tudó diákokat a jezsuiták tanítsák szemináriumukban. Azonkívül, amit november 9-i levelében írt, a következő utasítás érvényes: előbb saját monostoraikban jussanak el a szintaxis alapjaihoz, és csak utána jöjjenek a jezsuita szemináriumokba. A pálosok további oktatásának ügyében a néhány évvel korábbi határozatok szerint kell eljárni, azaz tanítani kell őket a jezsuita szemináriumokban. Ezzel kapcsolatban akkor már írt a tartományfőnöknek. Levele másolatát nem találja, ezért kéri, küldje meg a saját példányát.

...Pater Isaac Keberle¹ et Gallus Picker² formari poterunt. Patēr autem Dobokay³ Rector Selliensis, ut promoveatur ad 4, dispensamus ... Quia scribit ad me Reverendissimus Sirmiensis optans, ut sui ordinis homines, qui non adeo provec-ti sunt in latina lingua, admittantur in seminariis, rescribo ad illum Vestram Reverentiam esse ipsi satisfacturam. Ceterum quoniam rescripsi hac de re 9. Novembris, ad illa me refero, et poterit Vestra Reverentia proponere suae Dominationi Reverendissimae syntaxis parum admodum in seminariis, nec nisi longo tempore proficere posse, ut propterea satius videatur eos in suis monasteriis prius institui circa syntaxim, quae cum incommodo alioquin traderetur in seminariis, ita tamen, ut ne tantum cognitionis Vestra Reverentia exigit in illis, quasi pro rethorica minima apti esse debeant, cum admitti possint etiam, qui satis intro-

ductionis habeant in lingua latina, quod credimus suae Dominationi Reverendissimae satisfacturum⁴ ... Denique de monachis Sancti Pauli Eremitatae⁵ alendis in seminariis, quoniam ante aliquot annos de mente significatum nobis fuerat Sancti Domini Nostri, ut alerentur sicut factum est, credimus nostras litteras a vobis acceptas esse, atque ita optamus fieri in posterum. Sed quia earum litterarum nostrarum exemplar a nobis petierint illi monachi, et non ita facile hic potuerunt reperiri, Reverentia Vestra earum exemplar ad nos transmittendum curabit, si isthic erit ...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 77–78. (korábban ff. 38v–39r.) Fogalmazvány

1. Vö. *Catalogi*, I. 708.

2. Vö. *Catalogi*, I. 751.

3. Lásd legutóbb a 111. iratot.

4. Lásd ezekről a 122. iratot.

5. Az erre vonatkozó korábbi tervekről vö. *Monumenta*, III. 649–651., IV. 154.

124

1602. december 31. Gyulafehérvár

Giorgio Basta Kolozsvár város tanácsának

Adják vissza a jezsuiták jobbágynak erőszakkal elvitt marháikat. A jobbágyoknál talált marhákat csak a bírák és elöljárók előtt igényeljék. Ne merészeljék háborgatni őket.

Mandatum prohibitorium Georgii Basta etc. primariis et regiis iudicibus, caeterisque iuratis civibus et senatoribus liberae regiaeque civitatis Kolosvar directum, cuius vigore committitur, ne iumenta, boves, equos ac alias res iobbagionalibus Reverendum patrum Societatis Iesu collegii Claudiopolitani diversis in possessionibus degentibus potentiose adimi sinant, verum eosdem tam medio sui, quam alibi repertos pacifice dimittere et dimitti facere ac tandem iuxta consuetudinem, legesque regni coram iudice, seu villico loci super bobus apud se se repertis eosdem iobbagiones persequi et e manibus eorum excipere et repetere modis omnibus debeant et teneatur, eosdemque iobbagiones propter ea et ob alias quaslibet res in personis, rebusque et bonis mobilibus, ac iumentis suis universis turbare, molestare, seu quovis modo damnificare minime praesumant, nec sitis ausi modo aliqui.¹

Mai lelőhely: MOL, EFL, XXI. szék. D. fasc. 1. Mikrofilm: 32450.

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 861.

Kivonat: Veress, *Basta*, II. 139.

1. A rendelet megegyezik a december 23-án kiadottal (120. irat), a befejezés azonban keményebb, s Veress Endre szerint „épp ez magyarázza meg, miért kívánták a jezsuiták az egy héttel előbb kelt rendeletet újra kiadatni s miért kellett azt tényleg újból kiállítani!”

1602. [?] [Vágsellye]

A házfőnök utasítása a vágsellyei officiális számára

Az officiális feladatainak minden részletre kiterjedő felsorolása. Feltünteteti miként járjon el az alattvalók ügyében, miként járjon el a gazdasági ügyekben a vármegye különféle ügyeiben, milyen adókat vethet ki az alattvalókra, s hogyan hajtsa be azokat. Meghatározza az officiális fizetését. Az első pont előírja, hogy nem engedélyezteti az eretnekeknek, hogy a kollégium birtokain vallásukat gyakorolhassák.

Instructio egregio officiali Selliensis data a Reverendo Patre¹

1. Negotium religionis in primis cordi habeat, nec ea de re catholico homini divinum gloriam zelanti ampliori instructione aut stimulis opus esse debet. Sectaris certe quibuscunque nullum in hoc dominio exercitium permittet, neque ullam eis fieri solutionem a subditis ac multo minus confluxum ad eorum conciones. Contumaces autem et rebelles in caussa hac puniat graviter, et in corpore et in bonis, ad arbitrium superioris residentiae.²

2. Ut a salva atque omni ex parte intacta ipsius fide et fidelitate (de qua nihil omnino dubitatur) maior quies utrinque tam ex parte scilicet officialis ipsius, quam ex parte Domini terrestris retineatur et foveatur, atque etiam quod hanc quoque viam ac rationem in bonorum administratione experiri placeat, non percipiet ipse ullos proventus, sed tantum habebit curam bonorum ad eum modum, quem ex instructione sibi data et viva voce eius, qui residentiae superior erit, vel eius de Societate, cui etiam bonorum procuratio ex officio incumbet, intelliget. De quo ut aliquid universe indicetur, ad ipsum spectabit omnia aliorum, praeter proventuum perceptionem, dispositio et administratio cum subordinatione tamen ad residentiae superiorem et eum, ad quem de Societate haec cura pertinebit, ut se mutuo intelligentes ordinate et sine perturbatione omnia procedant. De iis autem omnibus ipse rationes diligentes ac fideles tenebit ac reddet.

3. Quod ut commodius praestare valeat, residebit ipse ordinarie in oppido Selliae, neque inde quoquam praesertim remotius in sua propria caussa sine scitu et venia superioris residentiae vel eo absente, cui id demandatum fuerit, proficietur.

4. Ipsius officii erit caussas Dominorum, colonorum, civium et quarumvis pertinentiarum oppidi Selliae et hactenus motas et deinceps movendas solerti cura tam per se, quam per procuratores defendere, ideoque nullum laborem in defendendis tum caussis, tum colonis ipsis ab infestationibus et vexationibus occurrentibus refugiet, praesertim cum hoc praecipuum ac potissimum sit, propter quod conducitur, et in quo eius opera et industria praecipue opus habemus.

5. Itaque et sedes in comitatibus adeat, quando vel nostra vel subditorum negotia id postulant. In nostris autem caussis quando quopiam proficiscetur, nostris expensis vivet, si subditorum caussa iter suscipiat, subditorum expensis etiam utetur.

6. Neque lites, neque quidpiam aggrediatur maioris momenti per semetipsum, sed cum quid huiusmodi accidit, consulat vicinos amicos, et conferat cum eo, qui e Societate in residentia Sellienſi ad hoc deputatus fuerit.

7. Caveat vero ſemper, ne dominis terreſtribus ulla de cauſa vel levem ob rationem inimicos maxime magni momenti conciliet, neve dominos inducat in periculoſam aliquam litis controverſiam, praesertim in maioribus caſibus, ubi etiam perſonalis comparitio requireretur.

8. Iudicia ab ipſo inter colonos ex officio celebranda ſedulo celebret et exerceat. Ubi notandum ei eſt, ne in iudicio ſanguinis aut mortis (ubi haec imminerent) ad nos conſilii cauſa recurrat, quandoquidem eccleſiaſticis maxime vero religioſis, in talia conſilium aut ſententiam dare non liceat.

9. Birſagia, quae ex iudicio per ſententiam vel extra iudicium decreta fuerint, tertiam partem habebit, reliquum florenum unum ad rationem Collegii exiget, atque illi de Societate, qui ad id deputatus fuerit, reſignabit.

10. Munera ab oppido et pagis in ſolemnitatibus Natalis Domini, Paſcae et Pentecoſtes ordinarie offerri ſolita et linguae boum quae ex macello proveniunt, cedent in uſum illorum, qui e Societate Selliae reſidebunt. Quae autem ſubditi cum pro variis negotiis ad ipſum accedent, ſponte ſua ei offerent, ipſius erunt, ad quae tamen ſibi offerenda ſubditos nullatenus cogere debet.

11. Nullas mulctas praesertim gravioreſ imponet, niſi conſulto eo, qui iſtic bonorum adminiſtratori peculariter attendet.

12. Attendat, ne ſubditi indebite graventur, nec operae propriae illis imponen- tur coacte, multo minus vero aliis cogantur praestare aliquid huiusmodi.

13. Immunitateſ et exemptioneſ noveſ quaſlibet adeo nemini permittat, ut etiam ſi quaſ hactenus contra voluntatem dominorum aliqui apprehenderent, eaſ quantum in ſe erit, mediis et viis convenientibus e medio tollat.

14. Ac propterea curet, ut omneſ omnia obſequia praestent, ut nulli fiat iniuria, neque plus alter altero gravetur. Nullum autem e ſubditis liberabit a cenſu laboribus et aliis communibus oneribus colonorum.

15. Omni etiam ſtudio et induſtria enitetur, ut eorum inſolentiam, qui contra omne ius et aequitateſ violenter in manifeſtum domini terreſtris damnum et praedudicium vina educellant, coerceat, ac huiusmodi educillationem ceſſare faciat.

16. Nulli nobili permittat emptionem fundi domus molae in noſtris bonis aut uſurpationem cuiuſcunq; rei contra voluntateſ aut in praedudicium domini terreſtris quoquomodo, ac neque ſibimet quidem ad rationem ſuam quidquam talium emere liceat aut uſurpare ad modum iam explicatum.

17. Neque permittat, ut aliqui ſubditorum externis agroſ vel prata vendat vel oppignoret, aut alio quocunq; praetextu relinquat ſub poena 12 florenorum, et amiſſione talium rerum. Similiter nemini liceat molam vendere inſcio vel invito domino, ſub eadem poena 12 florenorum etc.

18. Subditi etiam inter ſe non oppignorent ſine ſpeciali Domini permiſſione.

19. Advigilet, ne quisquam subditorum usuras exerceat, ac si quem huic crimini obnoxium cognoverit, sine mora nostros in residentia, quorum hoc scire interest, admoneat, ut tanto malo opportuno remedio occurratur.

20. Quia portari (ut vocant) multitudine plus nimio coloni nostri premuntur, singularem dabit operam, ut ea decrescant, potius quam accrescant. Ad quod iuvabit omni diligentia advigilare, cum dicatores ad portas connumerendas vel rectificandas per commitatus emittuntur etc. Vel si quid in hoc negotio ipsi occurrat, melius id facere.

21. Bona in dominos terrestres per seminis defectum devoluta, qualiacunque ea sint, diligenter administrabit et defendet.

22. Decimas et quartas in dominio Sellienti ad rationem collegii tempestive coemat et colligat adversatque, ne quis defectus in colligendo vel trititando accidit.

23. Prata, foeneta, sylvas, metas ac limites omnes studiose ab omni damno defendat, ut a pascuatione, violenta invasione et occupatione quorumcunque, quin et occupata pro suis viribus reoccupare conetur. Culturae quoque hortorum non postremam curam habebit.

24. Arationem, sementem, messem, falcationem opportunis temporibus, tempestive fieri faciat. Piscationes etiam, quae in pertinentiis suae administrationis sunt aut esse possunt, sic instituat, ut nostri possunt inde habere pisces et aliquam utilitatem.

25. Quae ad totam oeconomiam spectant, generatim et universe ad totam bonorum administrationem ea cura administrabit, qua Deo et hominibus fidelem servitorem et providum ac sollicitum patrem familias decet. Praesertim vero quod ecclesiastica bona, quorum ipse curam suscepit peculium, et bona sint Christi ac Dei. Unde etiam si quid damni in iis eius culpa accadat, noverit id sibi ex suo compensandum esse.

26. Et quamvis propter rationes in paragrapho secundo assignatas neque ex cellario, neque ex telonio, neque naulo Vagi, neque aliunde proventum ullum percipiet, in omnibus tamen iis, sicut et in aliis utiliter administrandis in bonum Domini et iurium eius defensionem et de Societate, qui proventum percipiet, fideliter et sollicite cooperabitur, suaque sollicitudine, opera, consilio eos, qui in residentia bonorum administrationi invigilaturi sunt, iuvabit.

27. Stipendium ipsius pro labore et omnibus victualibus florenos 180 in 4 terminis anni uti avenae metretae solvendi 50. tritici 60.

28. His conditionibus conventum est inter egregium N. N. et Reverendum Patrem. In quorum fidem et testimonium duo exemplaria sunt descripta eodem tenore, quorum alterum maneat apud Dominum N. N., alterum apud superiorem collegii vel residentiae, quae ab utraque parte sunt subscripta et sigillata propriis manibus et sigillis.

1. A fogalmazványként ránk maradt irat első lapjának bal sarkában az 1602-es dátum szerepel. A címben eredetileg az officiális neve is szerepelt (Joanni Vizkelety), de ez át van húzva, s a 28. pont nem tünteti fel a nevet, hanem N. N. szerepel helyette. Így a megbízást valószínű nem Vizkelety János kapta meg, hanem az a Podári Benedek, aki vágsellyei provisorként szerepel a Mária kongregáció tagjai között. Lásd a 253. iratot. Az irat megszületése valószínűleg kapcsolatban van a Joannes Werner által készített részletes jelentéssel. (84. irat)
2. Lásd erről legközelebb a 283/11. iratot.

126

1602 vége? [Róma?]

Jezsuita javaslat Cinzio Aldobrandini bíborosnak Erdély ügyében¹

Basta mellé adjon a pápa apostoli áldással elbocsátott papokat. A katolikus hit érdekében vitézkedő katonák kapjanak egyszeri teljes bűnbocsánatot. Ennek időpontját Basta határozná meg. Nagy számban kapjanak Agnus Dei-eket. Külön pápai bréve fogalmazza meg a hálát és a további teendőket a császár, Basta, valamint az erdélyi nemesség számára. Külön bréve íródjék a magyarországi püspökök, valamint Erdély választott püspöke számára, akik a háborúk miatt nem tudták időben kérni a bűcsút a jubileumi év alkalmából. A pápai követ szólíttassék fel a katolikus ügy támogatására.

Illustrissimo et Reverendissimo Domino Cardinali Sancti Georgii pro Transilvania

Illustrissimo Domino Georgio Basta Generali Sacrae Caesaris Maiestatis in Transilvania pio filio Sanctae Sedis Apostolicae, et bene affecto erga catholicos, si placet Suae Beatitudini, esset dandum aliquid pii cum benedictione et literis apostolicis.

Sub ipso sicut multi nobiles Itali, Galli et Flandri Germanici catholici, quibus etiam usque ad 50 ad ipsius iudicium esset dandum aliquid pii, ut excitantur in amorem et devotionem Sanctae Sedis ac religionis catholicae.

Si videatur Sanctitati Suae concedere omnibus militibus catholicis, cum semel confitebuntur orando pro Sancta Sede Apostolica et haeresum extirpatione ac debellatione Turcarum indulgentiam plenariam pro una vice; tempus autem eligendum concedat Dominus Basta. Et quia in illis partibus magna est devotio erga agno Dei consecratos, si placet Sanctissimo Domino Nostro iubere, ut detur nobis aliqua quantitas detecta, pro nobilibus vero tecta ex Sanctitatis Suae benignitate paterna, ut facilius astrahantur et conserventur in catholica religione.

Literae apostolicae, quae humiliter petuntur a Sanctissimo Domino Nostro, si placeat Breve ad Suam Caesaris Maiestatem, quo contineantur illa puncta, quae in memoriali exprimuntur et alia, quae videbuntur Suae Beatitudini.

Breve Illustrissimo Domino Georgio Basta, ut confirmatur in bono, quod a multis et praecipue a me audit fecisse pro religione catholica, simul etiam pater-

ne concessisse benedictionem et indulgentias, quas petiit. Breve aliud ad totam Nobilitatem Transilvanicam Catholicam, quo significet sibi gratam relationem meam fuisse, et pro paterno affectu dare illis suam benedictionem et gratias et indulgentias, quas pro illis ego petii, hortando ut permaneant in antiqua fide, quae regnum conservavit, quod perdidit haeresis, quae facit homines apostatare a Deo et a suo legitimo principe.

Breve ad omnes Episcopos Hungaros et Electum Transilvanum de Jubileo, quod post annum Iubilei volebant petere, sed bello impediti non potuerunt, concedendo et cum debita reverentia et devotione percipiantur.

Demum rogo, ut Illustrissima Dominatio Vestra scribat ipsa nomine Suae Sanctitatis Reverendissimo Domino Nuncio Apostolico apud Sacram Caesaream Maiestatem, ut me iuvet in perficiendis, quae petuntur in literis apostolicis.

Item Literas peculiares ad Dominum Basta.

Praecipui Nobiles Transilvani Catholici, quibus aliquid pii cum benedictione dandum esset:²

D. D. Pancratius Sennyey,³ Stephanus Toldy,⁴ et Benedictus Mindszenti⁵ Consiliarii.

D. Nicolaus Bogati cum fratre⁶ D. Balthasar Kornis cum fratre.⁷

D. Sigismundus Sarmasagi⁸ D. Nicolaus Vajda⁹

D. Franciscus Horvat cum fratribus duobus.¹⁰

D. Franciscus Vas cum fratre¹¹ D. Stephanus Kendi cum consobрино.¹²

D. Balthasar Szilvasi¹³ D. Alexander Kabos cum fratre¹⁴

D. Georgius Jeorense¹⁵ D. Georgius Horvát¹⁶

D. Ladislaus Balassa¹⁷ D. Wolfgangus Apafi¹⁸

D. Joannes Bodoni¹⁹ D. Joannes Kálnoky²⁰

Praeter istos sunt alii permulti minores et aliqui iuvenes forsitan 300 vel circiter, mulieres et nobiles plures 400. Populus autem multus est et sparsus per totam provinciam. Sacerdotes plures quam octoginta. Exiguus quidem est numerus Catholicorum, sed crescit quotidie Dei gratia, et speramus monitis Suae Beatitudinis Sacram Caesaream Maiestatem daturam operam ut augeatur, et non habebunt, ut speramus, difficultatem.

Mai lelőhely: Róma, Archivio Doria-Pamphili Pil. G. T. 24. 93/5. Másolat

Modern átirat: Biblioteca Centrală de Stat, filiala Batthyaneum K. 5. IV/5. f. 97–98.

(Dániel Imre); MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 826–827.

1. A szignálatlan dokumentumon dátum sem szerepel. Mivel azonban tartalmilag kétségtelenül összefügg kötetünk következő iratával, amely *nostra Societas*-ként szól a jezsuitákról, kétségtelenül ez is jezsuita szerző tollából született. A legvalószínűbb arra gondolnunk, hogy Petrus Maiorius fogalmazta meg, aki 1602 decemberében Rómába érkezett. Reá illene a szerző azon kitétele is, hogy gyakran biztatta Bastát a katolikus ügy támogatására. Az időpontra vonatkozó hipotézist alátámasztják a szövegekből kiolvasható történeti körülmények: Erdély Basta kezén van, tervek születhetnek a tartomány katolizálására.

2. Az itt igényelt iratok közül az alábbiak megszületéséről tudunk: Aldobrandini bíboros két kísérlőlevele Rudolf császárnak a neki küldött brévék alkalmából. Az egyik bréve Erdély katolizálására biztatja, a másik pedig Náprági Demetert javasolja erdélyi püspöknek. Maguk a brévék azonban nem maradtak ránk, mivel a vatikáni regiszter-könyvekben 1603 elejétől 1603. február 7-ig hiány van. Így ezek tartalmáról is csak Aldobrandini leveleiből értesülünk, s eldöntetlen marad, hogy elkészültek-e a javasolt további iratok. (Vö. Meyer, *Nuntiaturberichte*, 4. és Szamosközy, *Történeti maradványok*, IV. 189.) Arról, hogy ezek az iratok fontos szerepet játszottak az erdélyi eseményekben lásd alább a 199. irat 24. jegyzetét.
3. Róla lásd a 9. irat 6. jegyzetét.
4. Róla lásd a 9. irat 11. jegyzetét.
5. Róla lásd a 89. irat 9. jegyzetét.
6. Bogáthy Miklósról lásd a 9. irat 12. jegyzetét, testvéréről Bogáthy Menyhértről lásd a 89. irat 10. jegyzetét.
7. Kornis Boldizsár katolikus tanácsúr, Belső-Szolnok megyei főispán. További szakirodalom: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 30.; Kornis-anyakönyv, 3. Testvére Kornis Gáspár, vö. 9. irat 4. jegyzet, vagy Kornis Zsigmond későbbi bihari és zarándi főispán. További irodalom: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 30.; Kornis-anyakönyv, 3., 5.
8. Róla lásd a 89. irat 12. jegyzetét.
9. Róla lásd a 89. irat 11. jegyzetét.
10. Minden valószínűség szerint az 1603-ban Székely Mózes oldalán elesett Petrisevich Horváth Ferenc (1560–1603) fogarasi főkapitányról, és testvéreiről Istvánról és Gáborról van szó. Vö. Bárány Petrichevich Horváth Emil: *A Petrichevich család általános története*, I. 1069–1526. Bp. 1934. 77. Róluk lásd még Sándor Imre, *A széplaki Petrisevich Horváth-család*, Kolozsvár, 1908. 6. és Veress, *Basta*, II. 191., 378.
11. Róla lásd 9. irat 14. jegyzetét.
12. Kendy István az 1594-ben kivégzett Kendy Sándor fia. Báthory Zsigmond, majd Székely Mózes mellé állt és Basta fogságába esett, de kegyelmet kapott. 1605 februárjától Bocskay egyik hadvezére Erdélyben. 1605–1610 között tanácsúr, 1608–1610 között kancellár. (Trócsányi, *Központi kormányzat*, 29.) A későbbiekben is a jezsuiták támogatójaként szerepel.
13. Szilvási Boldizsár katolikus tanácsúr, aki azonban Székely Mózes pártjára áll, s bukása után egy ideig a bujdosók fejedelmjelöltje lesz. Később Bocskay mellé áll, de ő 1605 februárjában bebörtönözteti. (Trócsányi, *Központi kormányzat*, 35.) Később is a jezsuiták támogatójaként szerepel.
14. Kabos István jezsuita (*Catalogi*, I. 702.) testvéreiről van szó. Vö. *Monumenta*, IV. 298. Kabos Sándort ebből az időből nem tart számon a családtörténeti irodalom, vö. Nagy Iván, VI. 4. A testvér Kabos Pál Doboka megyei alispán lehet. Vö. Veress, *Basta*, II. 169.
15. Minden bizonnyal azonos a 83. iratban szereplő Georgius Jeoreok de Szuchiak-kal.
16. A fent említett Petrichevich-Horváth családban tudunk egy negyedik, György nevű testvéréről is. (Vö. Nagy Iván, V. 156. és e levél 10. jegyzete.)
17. A családtörténeti irodalom Balassa Imre erdélyi vajda ágán regisztrál egy Balassi Lászlót, aki 1652-ben már nem él. Nagy Iván, I. 124–126.
18. Apafi Miklós mellett minden bizonnyal Apafi Gergely másik fia. (Vö. Trócsányi, *Központi kormányzat*, 22–23.) Nagy Iván, I. 50–51. csak az előbbiről tud, de a Veress, *Basta*, II. 304–308. alatt közölt levelek kétségtelenné teszik, hogy Apafi Farkas az ő testvére volt. Ez utóbbiról lásd: *Argenti*, 162., 171–172.
19. Bódonyi István testvére. Szabó-Tonk, *Erdélyiek*, 1106. sz. adatain túlmenően Rómában is tanult. Vö. *Monumenta*, III. 856., IV. 47., 50., 51. Székely Mózes oldalán esik el a Brassó mellett vívott csatában. Vö. Szamosközy, *Kézirat*, 145.
20. Az ebben az időben élt két hasonló nevű közül bizonyára arról a Kálnoky Jánosról van szó, aki ekkor háromszéki királybíró volt, s aki 1607-ben is tiltakozott a jezsuiták kiűzése ellen.

Vö. Nagy Iván, VI. 50–52. További adatok róla: 1604-ben Basta rövid időre bebörtönzi (Szamosközy, *Kézirat*, 145.), 1605-ben Bocskay képviseletében Havasalföldön jár követ-ségben (Szamosközy, *Kézirat*, 228., 230–231.), 1609. április 29-én Sennyey Pongrác és Petki János társaságában Báthory Gábor a Székelyekhez küldi „sokaknak keserves panaszainak eligazítására”. Lásd: Bunyitay Vince, *A kis Szennyei báró Sennyey család levéltára*, Sz. VII. 1873. 258.

127

1602 vége? [Róma?]

Jezsuita javaslat Cinzio Aldobrandini bíborosnak Erdély ügyében¹

Mivel Erdély a császár fennhatósága alá került, megteremtődött az alkalom a katolicizmus helyreállítására. Ennek érdekében a pápa írjon serkentő levelet a császárnak, aki tisztában van azzal, hogy csak a katolikus tartományok hűségesek hozzá. Náp-rági Demetert fel kell szentelni Erdély püspökévé. A tartományt átjáró négy eretnokség közül három híveit el kell távolítani. Mindenütt lehetővé kell tenni a katolikus hit gyakorlását, a templomokat és kolostorokat vissza kell venni. A városokban legalább a tanács felét katolikussá kell tenni, a bírók legalább minden második évben legyenek katolikusok. A papképzés előmozdítására újra folyósítani kell a kolozsvári pápai szem-inárium számára az évi ezer forintot. Gondoskodni kell a templomok feldíszítéséről. Bíz-tató levelet kell írni Bastának búcsú engedélyezésével. Oltárokat és egyéb templo-mi felszereléseket kell küldeni. A háború miatt késve érkezett kérés ellenére a jubileu-mi év alkalmából búcsút kell engedélyezni Magyarországon és Erdélyben.

Quoniam Provincia Transilvaniae ab aliquot annis bellis afflictata et haeresibus agitata eo deducta est, ut iure subiecta sit Sacrae Caesariae Maiestati, propterea iam est tempus, si videatur Suae Beatitudini agendi de religionis catholicae in ea provincia restitutione, quia in re nemo paene faciet difficultatem, sive quia pluri-mi sciunt et vident a quo religionem catholicam receperunt, semper regnum decli-nasse usque ad extremum exitium, sive quia bello capti ab Illustrissimo Domino Georgio Basta Generali Sacrae Caesariae Maiestatis non possunt iure non parere Sacrae Caesariae Maiestatis voluntati, sive denique fassi malis sperant per reli-gionem catholicam demereri gratiam et Sanctae Sedis Apostolicae et Suae Caesareae Maiestatis, tota nobilitas catholica, quae iam est praecipua pars, et Sacer-dotes omnes ac nos etiam religiosi Societatis Jesu, qui in ea Provincia degimus, supplices rogamus, ut pro suo paterno affectu dignetur filiis suis de remediis op-portunis prospicere, neque patiat tam commodam occasionem elabi, confir-mandi et dilatandi fidem catholicam sua paterna providentia. Remedia autem ali-qua faciliora hic proponenda iudicavimus, ea humilitate, qua debemus Christi Vicario et Pastori nostro.

Primo si videatur Suae Beatitudini, iudicemus bonum, iubeat dari literas Suae Caesariae Maiestati, quibus moneatur et excitetur, quando quidem per se est inflammata ad religionem catholicam restituendam et confirmandam in Transyl-

vania, cum certissimum sit, nunquam illas provincias fore Suae Caesareae Maiestati fideles nisi etiam in fide catholica conveniant, ac serio commissa suis ministris et commissariis, imprimis vero Illustrissimo Domino Generali, quae sequuntur. Primo quia in Transilvania ab anno 1597 Episcopatus a Serenissimo Sigismundo restitutus fuit assignatis aliquibus bonis, quae iam (illo absente) distrahuntur² per saeculares homines, et catholici non habent pastorem, episcopus iam electus et nunquam confirmatus Reverendissimus Dominus Demetrius Napragi vir bonae vitae et ad id munus aptus confirmetur et consecratur ac remittatur, ut suis ovibus prospiciat.³ Secundo quia Provincia iam redacta est in potestatem Sacrae Caesareae Maiestatis suaviter e quattuor haeresibus Lutherana, Calviniana, Arriana, Sabataria, tres saltem postremae eiiciantur e provincia.⁴ Tertio in omnibus civitatibus instituatur exercitium religionis catholicae publicum, assignatis ad hoc ecclesiis cum monasteriis, quae supersunt, cum suis redditibus male a quibusdam usurpatis, quod fiet sine ullis expensis Suae Caesareae Maiestatis. Quarto in eisdem civitatibus saltem media pars Senatus sit catholica, et iudex, qui est supremus magistratus, alternis saltem annis sit catholicus; si excitantur, omnes fient catholici; confirmanda ipsorum privilegia, et danda alia commoda, quae ministri Suae Caesareae Maiestatis melius scient, et haec de literis.

Secundo quia Sua Beatitudo optime novit in illis partibus summam esse penuriam sacerdotum, et paucos adolescentes vacare literis, nisi nutriantur, unde et haeretici suos alunt et mittunt in Germaniam publicis expensis ad universitates haereticas, propterea foelicissimae memoriae Gregorius XIII. Viennae, Olomutii, Vilnae, Braunsbergae et aliis in locis seminaria instituit, inter quas civitates erat etiam Claudiopolis una cum bonae memoriae Stephano Rege, ac Transilvaniae Principe, iam sua Beatitudo pro paterna sua cura aliis omnibus succurrit, desideratur etiam Claudiopoli pensio mille ducatorum Camerae ad iuventutem ad catholicam religionem trahendam, nec non sacerdotes instituendos. Iuxta institutionem praedecessorum Beatitudinis Suae, praecipue cum Princeps se excusat, nisi Sua Beatitudo contribuat. Rogamus obnixae, prae augmento religionis catholicae dignetur iubere pensionem illam conferri, ut antea conferebatur, ut saepius Suae Beatitudini clementer proposuit se facturam.⁵

Tertio quia omnia templorum ornamenta propter bella et haereses dissipata sunt, si placet suae Beatitudini, det electo episcopo aut alteri, cui videbitur, ornamenta ad pecuniam aliquam vel coemenda magis necessaria.

Quarto literae ad Illustrissimum Dominum Georgium Basta optimum Sanctae Sedis Apostolicae filium, quibus confirmetur in bono pro ecclesia catholica, et habeat commendatam religionem catholicam, Societatem nostram, sacerdotes et nobilitatem catholicam, eique dignetur concedere gratias et indulgentias, quas pro ipso nobis et catholicis supplices petimus.

Quinto pro templis et altaribus portatilibus egemus aliquibus reliquiis, quas supplices petimus a Sua Beatitudine ut, si placet, iubeat dari.

Sexto episcopi Hungariae, nobiles et populus supplices petunt indulgentias anni iubilaei, quas voluerunt antea petere, sed bello impediti non potuerunt. Idem nos etiam petimus pro Transilvania humiliter.

Denique tota provincia, Societas nostra, nobiles, sacerdotes et populus catholicus petimus a Sua Beatitudine paternam benedictionem, orando Dominum Deum ipsam conservet ad gloriam suam et totius ecclesiae utilitatem.

Mai lelőhely: Róma, Archivio Doria-Pamphili Phil. G. T. 24. 93/6.

Modern átirat: Biblioteca Centrală de Stat, filiala Batthyaneum K. 5. IV. 5. f. 93–95. (Dániel Imre); MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 828–829.

1. A szerzőség és a datálás kérdését illetően lásd az előző dokumentum 1. jegyzetét.
2. A püspökség javairól lásd korábban a 9. és a 87. iratot.
3. Itt még egyértelműen az Erdélyből száműzött Náprági Demeter visszavitelére gondolnak. A későbbiekben már Verancsics Faustus neve is felmerült. Lásd a 245. iratot.
4. Az itt következő rendkívül kemény javaslatok szembesítése az Erdély katolizálását célzó egyéb elképzelésekkel további feladat. E szembesítésnek elsősorban Náprági Demeter (EOE, V. 162–175.; Hurmuzaki, *Documente*, T. IV. p. I. 282–285.; KM, XVIII. 1883. 388–391.) valamint Basta (Veress, *Basta*, II. 71–72.) elképzeléseire kell figyelemmel lennie. Basta például 1602 szeptemberében – nyilván taktikai okokból – nem javasolta a kálvinisták elleni frontális támadást.
5. Lásd az 1. irat 7. jegyzetét.

128

1602 vége [?]

Jezsuita javaslat az erdélyi katolicizmus előmozdítására¹

A katolicizmus előmozdítására a következők látszanak hasznosnak. 1. Vissza kell állítani a püspökséget javaival együtt. 2. Gyulafehérvárra vissza kell helyezni a katolikus papokat. 3. Alvincről, Borberekéről és Déváról el kell távolítani az eretnek papokat. 4. Minden városba katolikus császári megbízottat kell állítani, s a tanácsbeliek fele legalább Kolozsvárott katolikus legyen. 5. A hivatalokat a katolikusoknak kell adni. 6. A kolozsvári szemináriumnak újra biztosítani kell az ezer dukátos támogatást. 7. A kórházak felügyeletét a katolikusokra kell bízni. 8. A városokban a kolostorok és a templomok visszavételével el kell érni, hogy legalább egy katolikus templom legyen. 9. Az iskolamesterek katolikusok legyenek, Szébenben vagy Brassóban katolikus kollégiumot kell létrehozni. 10. A rosszéletű székely papok által elűzött Gálffy Pált vissza kell vinni esperesnek.

Ad promovendam religionem catholicam haec videntur valde utilia.

1. Episcopus, quisquis ille sit, restituatur, et bona a nobilibus distracta recipiantur;² quae autem illa sint, Michael Litterati alias Jarai,³ catholicus, optime novit, qui bonus esset provisor Gialaiensis; quantum tamen ego scio, Szilah opidum habet Dominus Sennyei,⁴ Ture pagi portionem soror Alberti Litterati,⁵ Solyomtelke Joannes Fekete.⁶

2. Sacerdotes sex alantur in maiori templo Albensi, cum clerico, quatuor cantoribus, campanatore, et qui curam habeat horologii. Singuli sacerdotes tempore

episcopi Napragii in parata pecunia habuerunt florenos centum, quatuor vasa vini octoginta urnarum, viginti quinque cubulos tritici, quatuor porcos, medium horum clericus; quibus omnibus decentem etiam vestitum promiserat. Cantores pro singulis mensibus habuerunt singuli quatuor florenos, panem et vinum ex arce, et vestes ab episcopo.

3. In bonis episcopalibus et etiam alibi, ubi antea catholici sacerdotes fuerunt, ut in Vintz, ubi iam est Calvinistarum episcopus,⁷ et in Borberek, Deva sint etiam in posterum catholici, amandatis haereticis.

4. Sit catholicus consul Caesareus in omnibus civitatibus, et saltem media pars senatorum sit catholica, maxime Claudiopoli, ubi idoneae personae invenientur.

5. Officia distribuantur catholicis.

6. Seminario Claudiopolitano Societatis, ad nobilium adolescentum commodiorem sustentationem reddantur quotannis sui aurei mille ducati, qui iam a biennio non sunt soluti; et fundatio catholica Claudiopoli pro studiosis pauperibus, quam nunc tenent haeretici, tribuatur convictui catholico, unde catholici sacerdotes prodire poterunt.

7. Hospitalium curam ubique habeant catholici.

8. In singulis civitatibus tam Saxonice, quam Hungarice, monasteria et templa deserta restituantur catholicis sacerdotibus, saltem ut in singulis civitatibus sit unum templum catholicum, cuius redditus antiqui redeant, quos novit quaelibet civitas.

9. Ludi moderatores sint, si fieri potest, catholici: Cibinii vero, vel Coronae instituatur collegium catholicum.⁸

10. Paulus Galfi⁹ restituatur in archidiaconum apud Siculos, qui a malae vitae sacerdotibus, una cum Illustrissimae Dominationis Vestrae litteris reiectus est.

Mai lelőhely: Sibiu, Veress adata: Brukenthal, Rosenfeld-gyűjtemény. (Az eredetihez nem sikerült hozzájutnunk, Veress átiratában közöljük.)

Modern átirat: MTA Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 601–602.

Közölve: Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde 1884. XIX. 601–602.

1. A datálatlan és szignálatlan irat nyilvánvalóan összefüggésben van a 126. és 127. iratokkal. Mivel ez több konkrétumot tartalmaz, valószínűnek tarthatjuk, hogy Basta számára készült. Bizonyos azonban, hogy tévedett névtelen kiadója, amikor a nagyszombati jezsuiták javaslataiként közölte. Nagyszombatban ugyanis ekkor nem voltak jezsuiták.

2. Lásd a 9., 87. és 245. iratot.

3. Járai Litteratus Mihály Kolozs vármegyei dézsmaszedő, vö. Veress, *Basta*, II. 120., 206. 1603-ban már halott.

4. Zilah városát valóban Sennyey Pongrác kapta meg. Vö. Veress, *Basta*, I. 724–725.

5. Nem tudunk róla többet.

6. Fekete János gyalui udvarbíróhoz lásd Veress, *Basta*, II. 125–126., 206.

7. Kecskeméti Buzási Balázs, aki egyben boroskrakkói és alvinci lelkipásztor volt (Zoványi, *Lexikon*, 177.)

8. A szebeni jezsuita kollégium tervéről lásd a 93. iratot. Brassó nem merült fel korábban.

9. Gálffy Pált Báthory András bíboros 1592. április 5-én nevezte ki a székekelyek esperesévé. Vö. Veszely, *Adatok*, 304.

1602. Bécs[?]

Ismeretlen szerző érvei a vágsellyei kollégium mellett¹

Az elmúlt évek bebizonyították, hogy Vágsellyén sokkal több diákra számíthatnak, mint Znióvárálján. A vágsellyei rezidencia kollégiummá fejlesztése mellett a következő érvek hozhatók fel. Vágsellyén biztosítottak, vagy biztosíthatók a rezidencia és az iskola fenntartásának anyagi feltételei, míg az itteni jövedelem másutt való hasznosítása körülményes és kockázatos. Az a körülmény, hogy itt birtokokkal rendelkeznek sok nehézségtől megóvjá őket. Innen könnyebben szervezhetnek missziókat, mint valamely nagyobb városból, s fontos körülmény Ausztria közelsége is. Az iskola népszerű, s különösen azzá tehető a humaniorák tanításával. Ezen kívül Ausztriából is jönnek a magyar nyelv megtanulása céljából. Buda vagy Székesfehérvár még visszafoglalása esetén is kevésbé lenne alkalmas kollégium befogadására félreeső helyzete miatt. Nagyszombatban pedig nem lenne garantálva a rend függetlensége.

Quareritur an Collegium Hungaricum debeat Selliae firmari, ac proinde facta designatione aedificii quamprimum pro facultatibus manus operi adhiberi.

Haec deliberatio duas habet partes, alteram an Selliae potius quam Thuroczii, alteram an siquidem Selliae potius, an ibi in perpetuum non expectata occasione in aliquam aliam celebriorem civitatem sedem transferendi.

Quoad primum, quod Selliae potius olim praeiudicatum est, nec expectabatur aliud, quam ut recepto Jaurino² Sellia a Turcis tutius redderetur, et tot annorum experientia nos docuit frustra Thurocyii scholas haberi, contra autem paucis mensibus Selliae magnus studiosorum numerus collectus est, et indies augescit, ut dubium nullum reliquatur utilitatem ab hoc loco longius latiusque quam a Thuroczio manaturam.

Quoad secundum, quod non sit firmanda Selliae in perpetuum sedes, haec suadent:

1. Ignobilitas loci est non oppidulum casis tamen luteis et stramineis constans.
2. Caritas hospitiorum pro adventantibus magno non conduci debet victus exiguus, quod deterret advenas studiosos.
3. Periculum, si Turci, quod Deus avertat, recipiant Strigonium,³ multo vero magis, si Jaurinum ac praeter hoc ab excursionibus tartarorum etiam hoc statuerum periculum imminet.
4. Spes, si Deus adspiret, et Buda Albaque recipiantur in alterum collegium transferendi.

Quod Selliae sit firmanda sedes, neque cogitandum de alia civitate multa persuadent.

1. Primum ratio bonorum temporalium, cum non Thuroczii bonus numerus nostrorum ali debeat, non tamen propter administrationem bonorum, sed multo magis rei spiritualis et propter excursions missionesque de more Societatis, quae frequentes magno cum fructu fieri inde possunt et caeptae sunt. Cum praeterea

Selliae etiam oporteat esse residentiam nostrorum, si ex eo loco percipi debeat commodum, quod fere certe maiori ex parte ab industria pendet, ac nisi illius opipidi et trium pagorum adiacentium animas perire in haeresi velimus, si praeter has duas residentias, in quibus pauciores sedecim vel etiam viginti de nostris esse non debebunt, aliud adhuc numerosum collegium in alieno dominio sustentari debeat, certum est omnes reditus non fore satis, etiamsi nulli educantur alumni, quod ipsum adversaretur foundationi Caesariae et necessitati Hungariae.⁴

Ut autem hoc dilucidius appareat, perpendendum est expectari a nobis collegium sufficiens ad institutionem sacerdotum et iuventutis Hungaricis, in quo adeo praeter omnia humanioria et rethoricam habeantur duae lectiones sacrae de controversis et casibus et cursus aliquis philosophiae, nam et amplitudo foundationis hoc totum requirit, et cum in Hungaria nullae sint scholae aliae alicuius momenti, necessitas cogit, et pro regni utilitate et ornamento nihil minus debet a Societate praestari. Itaque circiter quinquaginta Societatis personae in ipso collegio ali posse deberent. Iam conditio bonorum temporalium talis est, ut cum in ipso loco multa commoda percipi queant ad victus neccessitatem, si vel alio transferri vel pecunia confici, quae transmittatur, debeat, et multum decedat de lucro necesse sit, nec in tempore pecunia haberi possit, magno cum collegii absentis incommodo, quod pecunia parata ad res quaslibet coemendas indiget, tantoque id erit intolerabilius damnum, quo longius aberit collegium.

Atque his fidem facit praesens difficultas, quae vel nunc est cum Thuroczium Selliae iubetur subvenire, ut omittatur, quod gravate a nostris ad alia loca transmittuntur proventus et praetextus propriae necessitatis, semper est iniquior alienis ac remotis. Atque hactenus de ipsa ratione bonorum temporalium et sustentationis difficultate.

2. Ratio petitur a quiete nostrorum, qui dum in sui Domini terra sunt, multas vitant molestias, quae alioqui in hoc praesertim regno creari eis possunt, quare si alioqui fructus constet, nec operam suam perdat Societas, non expedit etiam ab aliquanto amplio fructum, ut sua illa quiete seipsam privet.

3. Ratio a fructu spirituali, qui adeo nihilo minor, ut etiam quam alibi maior speretur. Primum Sellia locus est commodior, quam primariae civitates ad excursions facendas, nam domi minus impediuntur nostri, quo minus excurrere possint, cum e primariis civitatibus non tam facile quilibet operariorum, etiamsi ita expediat, amandari quaeat, et non ab his excursionibus primarius in Hungaria fructus expectatur.

Deinde cum nobilitas extra civitates in propriis pagis vel arcibus degat, multo facilius hoc ex loco adiri poterit causa spiritualis auxilii itemque eorum pagi porro Hungariae salus a nobilitatis reductione pendet tota.

Praeterea iuvat situs Selliae, quae cum a finibus Austriae itinere diei unius distet non multo amplius a reliqua Christianitate, quae ultra Danubium moratur (nam pro montano tractu supremaque Hungaria Thuroczium supplet) ut pene in medio tanquam arx quaedam religionis sit videatur.

4. Ratio a fructu scholarum, cuius argumentum est accessio circiter trecentorum discipulorum, quod paucis mensibus facta est, fitque indies maior et inter eos

non paucorum nobilium, cum tres tamen scholae apertae hactenus fuerint. Constat autem plures fuisse retardatos, quominus accesserint, quod nec dum humanitatis schola haberetur. Deinde ad frequentiam iuvat situs loci, siquidem non multum distat ab Austria, nec est Turcarum, nam et ex Austria non pauci mittent filios suos causa linguae Hungaricae simul addiscendae, quod hactenus aliquos cogitasse scimus et nonnullum fecisse, nec in loca vicina Turcis quantumvis celebria discipuli confluerent aut a suis mitterentur.

5. Ratio a Selliae cum aliis civitatibus, quae in deliberationem venire possunt, collatione. Sunt autem Tirnavia, Buda, Alba, duae postremae sunt in potestate Turcarum saepiusque a nostris intra unum annum irritato conatu tentatis, adeoque iam expugnata multo quam antea difficiliore, et quando etiam faciles imo expugnatae forent collegio erigendo ad iuventutis Hungaricae informationem minime essent idoneae, tum quia in aditu terrae hostilis, quo nulli studiosi venirent, tum quia praeter praesidiarios parvam admodum frequentiam habiturae hominum, tum quia aegerime pateret inde excursus ad pagos arcesque nobilium causa salutis animarum ob seiunctionem et pericult, tum denique quia absurdum videtur ad extrema regni progredi relictis interim a tergo caetera omni Hungaria absque collegii auxilio vi iam tractatur summa difficultas imo impossibilitas alendi collegium tam remotum ex bonis Turocziensibus et Selliensibus, et iniquitas quaedam, quae inesse videatur, si bona horum comitatum ad alienorum spirituales opem transferantur domesticis consilio et ornamento suo destitutis, nisi plura collegia simul ex eadem fundatione constitui debeant, quod est impossibile. Adde, quod si deus eas civitates restituerit aliquando Christianis, et nostrorum opera desiderabitur, iure optimo nova fundatio erit facienda, siquidem unum collegium non sufficit uni regno. Restat Tirnavia, quae 4 tamen milliaribus abest a Sellia, quae cum sedes sit episcopalis et capituli ac precatio in eam introduci Societas deberet, multiplici subiaceret servituti et impediretur in suis conatibus agendique ratione iuxta proprium institutum. Nec vero quod Sciatur imo contrarium praesumi iure potest gratus capitularibus adventus nostrorum accideret, et locum reperi difficillimum foret. Accedit, quod inde aliquando Societas recessit.⁵

Ad ea, quae pro altera deliberationis parte initio sunt posita, facile est respondere.

Ad primum, nam civitates Hungariae sunt tales neque hoc Hungaros quantumvis nobiles alioquin assuetos absterret, sed invitat, externis autem non aedificat proprie collegium, et quando et illi linguae causa in Hungariam venire velint, non aversabatur morem et tectum patriae, quali haud multo splendidius in Hungaria reliqua reperire quaeatur.

Ad secundum, caritas hospitiorum quae ex ipsa bellorum conditione nascitur vel ex peste proxima boum, commune est malum et pro tempore tamen. Si qua autem caritas maior extitit hoc initio ex inurbanitate oppidanorum, ei ex parte provisum est, magisque indies providebitur, quod in alieno oppido per nostros praestari non posset. Et vero ipsi oppidani lucrum iam experti ultro incipiunt esse aequioris et expertere convictores, quos nullis precibus antea admittere volebant.

Praeterea situs ipsi loci commodus est ad victualia, in quo per hebdomadas singulas mercatus rerum a circumiacentibus pagis coniuctarum satis copiosus habetur, eritque in dies abundantior, ubi locus ab emptorum numero reddetur, celebrior certe nulla est causa, cur hic annona debeat esse carior, quam in aliis civitatibus.

Ad tertium, sperandum est ea praesidia conservatum iri, et quando deus expugnari permetteret, ferenda quoque esset Collegii iactura seu translatio in publico illo malo, nec facile alius nominari locus pro Collegio nunc potest in Hungaria hac interiore quod tum immune esset a periculo.

Tartari autem nec cum Turcae Jaurinum tenerent, Selliam usque penetrarunt, denique tota Hungaria discedendum nobis fuerit, si usque adeo longe a periculo esse velimus, certe Hungari nobiles aequae ac ignobiles non morabuntur hoc periculum, quo minus propterea studii causa Selliam suos mittant.

Ad quartum, immatura spes nec musis ea loca erunt opportuna, et quando essent potius de alio collegio cogitandum, vide, quae in quarta ratione dicta sunt.

Mai lelőhely: MOL E 152. 25. d. Fasc. 24. f. 58r–62v. Másolat

1. A másolatban ránk maradt irat szignálatlan és közelebbről datálatlan, a másoló csupán a keletkezés évét tüntette fel az első oldal jobb sarkában: 1602. A műben említett történeti körülmények (Győr és Esztergom a magyarok, Székesfehérvár és Buda a törökök kezén van) ezzel összhangban vannak. Az irat ugyanakkor nyilvánvalóan összefüggésben van a Joannes Zanitius által megfogalmazott hasonló dokumentummal. Lásd a 130. iratot.
2. Győrt 1598. március 29-én foglalták vissza a császári csapatok.
3. Ez 1605-ben mégiscsak bekövetkezett, miután 1595-ben a császáriak kezére került.
4. A császári alapítólevél közölve: *Monumenta*, II. 918–920.
5. Nagyszombatot 1567-ben hagyták el a jezsuiták. A visszatérés ügyéről lásd a 130. és későbből a 332. és 336. iratot.

130

1602. [?] Znióváralja [?]

Joannes Zanitius előljáró Alphonso Carrillo tartományfőnöknöknek

A kollégiumot át kell helyezni Znióváraljáról a következő okok miatt. 1. A kollégium ottani működtetése nem felel meg az adományozó szándékainak. 2. Kedvezőtlen földrajzi adottságokkal rendelkezik. 3. Olyan vidéken fekszik, amelyet nem magyarok laknak. 4. Mindenképpen szükséges, hogy a magyarok által lakott vidéken alapítsanak kollégiumot. Végképp ellenjavalt, hogy itt noviciátust hozzanak létre. Ez végképp ellentmondana az adományozó szándékainak. A felsorolt okok közül a legfontosabb: a noviciátus megnyitása azt eredményezné, hogy még katolikus barátait is elveszítenék, s a rend sorsa veszélybe kerülne Magyarországon.

Quid de translatione Thurocziensis Collegii et institutione ibidem novitiatus sentiam, Vestrae Reverentiae respondebo.¹

Si diligenter consideretur ipsa fundatio, quo fine nostris data sit praepositura cum nullus certius locus pro erigendo collegio assignatus sit, primum in nostra potestate, praesertim in bonis nostris, secundum vero nobis omnino minime licere ex ipsa fundatione manifeste colligitur. In utroque tamen negotio, ut et fundationi satisfiat, et nostros (si noviciatum Thuroczii fecerint, a tenore et continentia fundationis recedendo) quandoque facti non peniteat, declarare statui. Mens pia memoriae Cardinalis Drascoviti² (quam saepe Deum timentibus et zelum catholicae religionis prae ceteribus habentibus aperuit) ea fuit, ut et Societatem in Hungariam introduceret, et collegium aliquod celebre in ea, iuventutis erudiendae, clerique augendi gratia institueret. Huic, mors Radeti³ locumtenentis regii, qui multa ecclesiastica beneficia habebat, animo quod conceperat occasionem dedit, inter alia illius beneficia ad Praeposituram Thurocziensem oculos coniecit. Verum, ne et ecclesiasticos offenderet Societati nostrae applicando, illis vero praecipiendo tale beneficium, et regnicolarum odium in se, et nostros simul (si eam simpliciter nostris applicaret regio accedente consensu) concitaret, prudenter sane spe maximi boni, quam ex institutione iuventutis et augmento cleri conceperat, negotium promovit. Communicato itaque cum Imperatore de modo Societatem in Hungariam introducendi consilio necessitatem nimirum doctorum et bonorum praeceptorum, scholariumque sustentationem maximam in regno Hungariae esse suggessit. Quare hac occasione vacantibus tot beneficiis, utrique incommodo suam maiestatem mederi posse, Praeposituram nimirum Thurocziensem Societati pro principio et eius in Hungariam introductione, tali conditione offerendo, ut et collegium in Hungaria patres Societatis pro se erigant ad instituendam Hungaricam iuventutem, et seminarium aliquot scholarium pro amplificando clero ex dictae praepositurae redditibus habeant, nec difficulter hoc ab Imperatore obtinuit. Sed haec ut clariora fiant, non abs re me facturum putavi ex ipsa fundatione deprompta aliquot verba, ex quibus videre licebit, quanto cum onere et in quem finem praepositura nostris data sit, huc apponere.⁴

Post allatas in initio fundationis fundandi in Hungaria collegii Societatis causas haec habentur: *ut sufficientes illius Societatis viri religiosi in eodem collegio iuxta temporis conditionem continue resideant, certusque numerus iuvenum, ut commode fieri poterit, ad sacerdotium promovendorum ex dictae praepositurae proventibus per ipsos patres de Societate Jesu interteneatur. Et alia quoque, quae ad peragendum rite cultum divinum docendumque ipsum populum, ac erudiendam in pietate, ac honestis literis iuventutem pertinent, fideliter, diligenter et sollicitè, iuxta pium ipsorum institutum peragantur*,⁵ haec ibi, ex quibus manifeste apparet, ad quid nostri teneantur, ut nimirum unum formale collegium Societatis pro dignitate ac intentione fundatoris in Hungaria, cum seminario iuvenum ex bonis praepositurae institueretur, non autem novitiatus, qui directe contra fundationem fieret. Nec est, quod dicatur pro alendis iuvenibus modum inveniri, domum videlicet pauperum studiosorum in bonis Selliensibus, in Thurociensibus vero novitium pro nostris instituere possem, cum utraque bona, si spectetur finis

fundationis, et annuus redditus uni iam aedificato collegio et seminario vel medicis (quod tamen omnino faciendum erit numero, quod maiori pro iuvanda Hungaria fieri poterit) vix sufficiant. At ubi sunt quotidianae et communes cum aliis ecclesiasticis in onera regni contributiones et expensae? Ubi suppellex? Ubi bonorum defensio? Lites, procuratores? Ubi denique in utroque loco necessario multiplex servanda familia, ad quae maior pars reddituum expenditur. His omis- sis venio ad rationes de translatione Collegii Thurocziensis, haec autem ideo praemisi, ut intelligant nostri, qui non audiverunt, quo fine nostris data sint ab Imperatore praepositura.

Prima igitur ratio transferendi Thuroczio collegium est mens fundatoris et eius intentio, a qua recedendum nullatenus arbitror, qui Praeposituram Thurocziensem Societati praecipue, ut Hungaria iuvetur, contulit: iuvari autem existente collegio Thuroczii parum admodum autem nihil potest, cum ibi Hungari nulli sint, et omnes Bohemice loquantur, quos (paucis exceptis nobilium vicinorum comitatu- um filiis) solos hactenus exiguo cum fructu instituerunt.

Secunda, ubi maior speratur pro certo frequentia discipulorum et facilior scho- laribus vivendi ratio, non est negligenda pro minore. Et licet pro erigendo in Hungaria collegio nullus certus locus designatus sit, tamen hoc in nostra est potestate, ut in nostris bonis commodioribus, si alius non offertur, aedificetur. Quod autem interim quousque assignaretur locus pro collegio, nostri Thuroczii scholas aperuerint, potius quam Selliae, ubi sunt omnes Hungari, et potiora bona sint praepositurae, causam hanc puto fuisse, quia Sellia locus fuit turcis vicinus, praesertim quando Strigonium, et paulo post quam nostri praeposituram accepis- sent, Jaurinum quoque fuit in eorum potestate;⁶ ne igitur iuventutem Selliae peri- clitari facerent, Thuroczium propter securitatem Selliae praetulerunt, non ut per- petuum ibi foret collegium, sed ne a tot annis nihil plane in Hungaria nostri fecisse pro publico bono dici potuissent. Thuroczium enim est locus solitarius, aditu propter montium asperitatem difficilis, et in aestate propter latronum fre- quentiam periculosus, ubi discipulorum copia nulla esse potest, nec speratur. At cum fructus labori nostrorum minime responderit hactenus, certe utilius,[!] ubi maior frequentia discipulorum haberi possit, locandus videtur.

Tertia. Licet Thuroczium intra regni Hungariae terminos sit, omnes tamen comitatus undique vicini Bohemica utuntur lingua, at Hungari maxime, si funda- tionem spectes iuvandi sunt, et eorum iuventus erudiendae. Non enim videtur esse fundatoris voluntas, ut pro pauculis nostrorum subditorum et nonnullorum vicinorum filiis intra montes collegium maiori frequentia hominum neglecta con- cludatur, ubi hactenus paucis admodum in regno innotuit, cum sit in ultimo reces- su pene versus Moraviam, Silesiam et Poloniam. Praeterea Thuroczii solum est sterile, hospitiorum magna incommoditas, victualium inopia, discipulorum exi- guus numerus adeo, ut unicuique adolescens externus triplo maiorem numerum ha- buerit Selliae, quam quatuor nostri magistri Thuroczii habuerunt. Rari enim sunt Thurocziensium, vel etiam vicinorum filii, qui ultra syntaxim studia continent, nam facile libros in stivam et alia agricolarum instrumenta commutant. Et sicut in initio cito adiiciunt animum ad studia, ita etiam cito fastidire solent, quam

etiam causam puto fuisse, quod nostris cum alumnis (quos in universum diversis vicibus ultra quadraginta aluimus) parum Thuroczii hactenus successit, nam ex omni numero alumnorum non nisi quatuor ad aliquam frugem pervenerunt, quorum duo in nostris parochiis, duo vero in aliis ecclesiasticis muniis occupantur.

Quarta: In quemcumque locum transferatur collegium, modo sit inter Hungaros, maior numerus discipulorum, nobilitatis et proximorum frequentia iuvandorum habebitur, imo omnes, qui Thuroczii apud nostros studuerunt, et multo plures alii causa simul addiscendae Hungaricae linguae advolabunt. Et tunc primo advertent tam praelati, quam barones et reliqua nobilitas, nostros in Hungaria non sine fructu operas suas in erudienda iuventute et docendo populo ponere, qui prius nos gratis tam amplos praepositurae redditus a tot annis percepisse clamitabant, quando viderint ex Hungarico collegio idoneos aliquos dominicae vineae cultores diu expectatos prodire, quos Thuroczii existente collegio sperare, propter loci incommoditates superius declaratas, maxime propter loci solitudinem et discipulorum inopiam nec debent, nec possunt.

Sed utrum Selliam, an vero ad aliquem celebriorem locum transferendum sit, est alicuius considerationis, quia Sellia quoque non caret suis incommoditatibus, praesertim quoad fabricam necessariis, ut sunt lapides, calx, hospitia discipulorum, nam ligna pro aedificiis necessaria per Vagum, et lateres coquendo domi habere poterit.

Si utriusque loci commoditates publicae spectentur, et finis foundationis Sellia Thuroczio praeferenda est, cum sit oppidum maius, frequentius, per quod ex omnibus regni partibus, sive Viennam ex Transylvania, sive in partes Hungariae Superioris, sive Strigonium vel Budam proficisci velis, Selliam transire via commodiori et compendiosiori debes. Nihilominus Selliam adhuc celebriorem optarem locum, aliquam regiam civitatem,⁷ in qua plures inveniri possent, ubi tamen capitulum aliquod cathedrale non esset, propter chorum enim nostri ab illis haberent difficultatem.

Iam de institutione novitiatus Thuroczii quid sentiam, paucioribus Vestrae Reverentiae declarabo. Et quidem in principio in Domino sic iudico (licet locus aptissimus quieti spirituali, cum sit solitudo quaedam) nullo unquam tempore instituendum est, nisi certissimo nostros ex Hungaria pelli velimus, et nisi omnes hactenus in fundando illo collegio labores frustros subiisse placeat, cum prius in Hungaria seminandum nobis sit, quam metuendum, ne ordinem antevertendo utrumque amittamus. Dabo aliquot rationes.

Prima, quia bona praepositurae non sunt distrahenda (quae fere quatuor saeculis semper unita fuerunt) in duas partes, nec sunt convertenda in alios usus, quam fundator in fundatione expressit, nisi ipsam fundationem mutare velint, quod certissimum exitum nostris in Hungaria afferret.

Secunda, quia non sufficerent redditus ad onera belli contributiones publicas, expensas, in nostros et familiam, in fabricam tam collegii, quam seminarii, quae necessario aedificanda erunt, quocumque transferatur collegium, in procuratores et lites, in defensionem et administrationem bonorum per externos, quae omnia non possunt omitti.

Tertia, quia sciunt omnes in regno praelati et barones, quibus conditionibus data sint nostris praepositura, quas si immutaremus, non deessent, qui totum regnum contra nos incitarent, nec ecclesiastici, videntes regnicolas contra nos tumultuantes, qui favore regnicolarum ob immutatam fundationem praeposituram ab Imperatore impetrarent, sicut proxime, dum Pragae fuisset, cancellarius regni mihi retulit.⁸ Non desunt – inquit – qui vehementer aspirant ad vestram praeposituram, et vobis non advertentibus insidiantur, idcirco cauti estote in omnibus.

Quarta. Instituto Thuroczii novitiatus totius Hungaricae nobilitatis iuventutem a nostris scholis forsitan non tantum in Hungaria, sed etiam aliis provinciis averteremus. Si enim Thuroczii ob solum conversionis ad catholicam fidem (nullum enim omnibus annis, quibus nostri ibi docuerunt, alicuius nobilis filium in scholis habuerunt) timorem, totius comitatus iuventuti nostrae scholae prohibita fuerunt, quid ob ingressum religionis faciendos Hungaros putabimus?

Quinta. Cum illi vocationem ad religionem non ad inspirationem divinam, sed ad nostrorum persuasionem constantissime referant, nec ullus nostrorum contrarium illis persuadere possit, statim et ipso, quod novitiatus Thuroczii institueretur, nos non ad iuvandam Hungariam, sed ad augendam nostram et propagandam Societatem venisse indefesse vociferarentur, ut plura et pinguiora in Hungaria habere possemus beneficia, quorum clamores adeo concitarent in nos adversos regnicolas, ut Imperatorem nollentem Societatem ex Hungaria tollere, tandem compellerent, quemadmodum in Transylvania factum esse omnes sciunt, furiose enim agunt, quando incipiunt Hungari, nec ullis rationibus quantumvis solidis dant locum.⁹

Sexta. Experimur, quantas nostri habeant difficultates pro iis, qui extra Hungariam admittuntur, maxime ab ecclesiasticis, qui nostris obiciunt, nostros debere ex redditibus praepositurae instructos subministrare sacerdotes, et non eorum expensis regno subtrahere. Nec minor est concertatio nostris cum parentibus iam admissorum ad Societatem, insanire omnes pro suis filiis videntur, unde eventurum quandoque crederem, ut et suos filios extraherent, et aliquot ex nostris mactarent, cum Thuroczium sit in aperto campo et locus parum munitus. Adde praeterea nostros meminisse debere, quid regnicolae ab Imperatore urgeant, conventum nimirum restituendum; de quo nobis se non resolvit, illis tamen spem maximam dedit. De qua re alio memoriali Vestrae Reverentiae pluribus scripsi.¹⁰

Caveamus igitur propter Deum, et ne verbum quidem de novitiatu in Hungaria instituendo faciamus, qui certum nostris exitium afferret, quod Deus omnipotens avertat, magno enim bono et ipsam Hungariam et fundatoris intentionem privaremus. Nec deessent boni et catholici viri, qui authorem novitiatus hoc tempore excogitati in Hungaria, propter quem necesse foret, nostros ex regno cedere et Collegium dissolvere, perpetuis maledictionibus proscinderent, quemadmodum ego audivi in eum, qui Tirnaviensis¹¹ Collegii prosecutionem quoquo modo impedivit, convitia et imprecationes iactari. Simus pro hac vice contenti prima fundatione, et non quaeramus molestias prioribus graviore. Seminemus prius in multa patientia, ut cum exultatione manipulos in horrea Domini comportare possimus, comittamus divinae providentiae, cui si placuerit, Thuroczio multo meliorem et

pacatiorem pro nostris novitiis locum inveniet, modo non iritemus, quos primo benevolos nobis facere debemus, tandem protector in se sperantium emolliet corda adversariorum Societatis, modo habeamus patientiam, donec turbo praesentis tempestatis sedetur ab eo, qui venit et mari imperat, et faciat diu optatam tranquillitatem. Haec Vestrae Reverentiae pro translatione collegii et institutione novitiatus Thuroczii, quae occurrebant, ideo scribo, ut cognoscat, quid sentiam de imminentibus nostrorum difficultatibus, si aliter, quam fundator instituit, facere vellent, cupio enim in domino nostros ab omni molestia esse liberos, quo intensius nostro instituto vacare possint, et ipsam magis Hungariam iuvare valeant.¹²

Mai lelőhely: Veress Adata: MOL, Budapest Acta Ecclesiastica Irregestrata fasc. 81/2. Manu Zanitzii. (Ez a jelzet ma nem létezik; s az eredetihez nem tudunk hozzájutni. Veress átiratában közöljük.)

Kiadva: Veress, *Carrillo*, II. 369–377.

1. A közelebről datálatlan, de Carrillo megjegyzése (lásd a 12. jegyzetet) szerint 1603-ban keletkezett iratot Veress 1603 júliusának végére datálta, mivel ez szerinte már reagál az újabb erdélyi eseményekre is. Ez azonban alighanem téves. Az erdélyi események felemlegetése ugyanis inkább az 1588-as kiűzésre vonatkozik. Másfelől iratunk nyilvánvalóan összefüggésben van az előző dokumentummal, amely 1602-ben keletkezett. Így célszerűnek látszott korábbra datálnunk.
 2. Draskovics György (1515–1587) kalocsai érsek, 1585-től bíboros, a jezsuiták nagy támogatója volt a prépostság megszerzésében is.
 3. Radéczy István humanista műveltségű főpap, egri püspök 1586. február 4-én hunyt el.
 4. A turóci prépostság jezsuita kézre adásáról lásd *Monumenta*, II. 1055–1056.
 5. A kurzívval szedett sorok idézetek Rudolf császár 1586. május 11-i adományleveléből. Vö. *Monumenta*, II. 920.
 6. Esztergom 1543–1595 között, Győr 1594–1598 között volt török kézen.
 7. Ezekben az években elsősorban a Kassán megalapítandó kollégium szerepelt a napirenden. Lásd legutóbb a 69. iratot. Az egyéb szóbajöhető helyeket részletesebben mérlegeli az előző irat.
 8. Zanitius prágai útiről nem tudunk közelebbit. Forgách kancellár szavait később igazolta az idő, hiszen a prépostságot Illésházy István szerezte meg. Lásd legközelebb a 364. iratot.
 9. Veress szerint ez a hely a kolozsvári eseményekre vonatkozik. Elképzelhető azonban, hogy az 1588-as kiűzésről van szó, amely köztudottan Báthory Zsigmond akarata ellenére történt. Lásd az 1. jegyzetet.
 10. A Szent Szűz konvent visszaállításáról lásd legutóbb a 94. és a 149. iratot. Az utóbbiban nyilván arról a mára elveszett följegyzésről van szó.
 11. Az előző irat más megfontolásokból tartja időszerűltennek a Nagyszombatba való visszatérés szorgalmazását. Az ügy későbbi felbukásáról lásd a 129. irat 5. jegyzetét.
 12. Veress szerint az iraton Carrillo kezével a következő megjegyzés olvasható: „1603. Pater Sanicius et consultores de novitiatu Thuroczii inchoando.”
- Egy másik kéz megjegyzése: „De Collegio Selliae, an Tyrnavia, an Budae, an Albae? Non esse ad mentem fundatoris, ut novitiatus ex Praepositura Thuroczienis fundetur. Est discursus Patris Sanicii, in in quo bene explicat, quo fine sit praepositura collata Societati. No. 2.A II.”

A jezsuita rend évkönyveiből 1602

A vágsellyei kollégium

1. Tizenketten voltak Vágsellyén, ebből 8 pap. Elhunyt Jacobus Vitus, hárman lettek novíciusok. Különösen az iskolájuk működött eredményesen, több mint 400 diákjuk volt. A pestis miatt májusban feloszlatták a gimnáziumot, s csak két pap maradt Vágsellyén, a többiek ámentek Znióváralljára vagy más kollégiumokba. – 2. A Vágsellyén maradtakat az isteni gondviselés megóvta a pestistől. Gyóntattak és 120 embert megtérítettek. Három ember is az őszinte gyónás eredményeképpen épült fel betegségéből. Egy eretneket áttérítésével szabadítottak meg az ördögök kísértéseitől. Egy idős ember Buda környékéről kereste fel őket a gyónás végett. – 3. Emberi viszályokat rendeztek el, halálra ítélteteket vigasztaltak, tanítottak. Egy protestáns nemes kivette a fiát a kollégiumból, mert félt, hogy katolizál Vágsellyén. Ez azonban elindulása előtt így is bekövetkezett. – 4. Egy hajdút megtérítettek, egy másik hüvelykujja elvesztésével bűnhődött részeg tombolásáért. – 5. Több városban és faluban is megfordultak, s egy társuk nagy sikerrel tevékenykedett Nyitrán. Az ottani eretnek pap írását olyan bírálathoz részesítették, hogy meg sem mer mukkanni. Molarát komáromi kapitánynak gyóntatót adtak. Ez megtérített egy cseh bárót. Megszerezték a város templomát. Érsekújváron és másutt is térítettek. Ketten közülük részt vettek az országgyűlésen. Sikerrel prédikáltak arról, hogy a pápa nem Antikrisztus. Ketten egészen Zágrábig eljutottak a misszióba, ahol nagy sikerrel gyóntattak. Egyiküket az apja egy püspökség ígéretével próbálta rávenni a rend elhagyására, de sikertelenül. Ő lutheránus nővérét is megtérítette. – 6. Forgách Ferenc támogatásával megalapították a Mária kongregációt. Ebből az alkalomból előadták a Damascenus c. darabot. Nagy feltűnést keltő flagelláns körmenetet rendeztek. Ennek köszönhetően kilenc hajdú megtért. A hajdúk kapitánya megregulázott egy eretneket, aki a katolikus misét gyalázta. A szülők az általuk tanított gyermekektől tanulnak meg helyesen imádkozni.

Collegium Sellienae

[1.] Aluit hoc anno Collegium e nostris duodeviginti: ex his octo sacerdotes. Vita excessit unus Iacobus Vitus,¹ omnibus sacramentis rite communitus, qui fabricae opera in collegio exercuit, boni exempli et multi laboris frater, speramus eum sibi in caelo divitiarum mercedem accumulasse. Ad Societatis tirocinia admissi tres: interea dum novi collegii fundamenta iacerentur, antiquae habitationis, quae accedentibus pluribus personis angusta nimis et incommoda fuit, aliquot cubicula et hypocausta sunt adiuncta. Auspicato primus literarum ortus illuxit; ea enim iam discipulorum accessio facta est, ut hoc in oppido amplius 400 numeraremus. Facile ex his primordiis conicere licebit, hic nostros in erudienda iuventute operam non perdituros, flagrat enim disciplinarum ardore Ungara pubes, et libenter ad earum emporium ubi potest concurrit. Verum ecce, dum felice auspicio haec geri prima fronte videbantur, gymnasium, quod iam multa et clara nobilitabat iuventus, mense Maio, dum florerent omnia, pestilentiae contagione disiectum est, patres et fratres ad Thurocensem Residentiam abierunt. Selliae relictis duo sacerdotes, cum quatuor e nostris adiutoribus ad servandam domum et

aegros solandos commigrarunt una grandioris aetatis studiosi aliqui in eundem locum, ubi cum commorati fuissent, instituebantur, ut loci commoditas dedit, ad finem tamen lectionum magistris ad alia collegia proficiscentibus, discipuli quoque alio concesserunt, vix paucos fovemus, sed ingenio atque pietate praestantes, speramus tamen foeda hac lue abeunte pristinam celebritatem redituram.

[2.] Nostros inter foedam pestilentiam commorantes, singularis providentia Dei protexit. Correpti eo morbo sacerdotes et frater unus, nostrorum tamen diligenti, maxime vero caelesti cura incolumitatem receperunt. Alius vero, qui etiam pestiferorum confessiones excepit, divinis fatus remediis a lue immunis evasit. Incolarum mille plus minus hoc virus interemit. Nihilominus ea in oppido hominum frequentia superest, ut vix pestem ibi grassatam coniiceres. Nunc autem sopita iam lue quotidie reditum meditamur. Dum haec foeda contagio hominum corpora depasceret, nos plenas animarum id temporis segetes demessuimus, atque in horreum Christi inveximus. Laboratum est tum domi, tum foris variis in locis. Confessiones domi exceptae sunt circiter mille et quingentae, ex his autem universae vitae maculas deleverunt ducenti. Ab haeresi liberati amplius centum et viginti. Reperti permulti, aetate iam decrepita, non longe a sepulchro distantes, qui septem, decem et viginti annis, aut etiam nunquam sua facinora apud sacerdotem expiarunt, plures qui eadem in confessione saepius repetito sacrilegio celarunt. Quaedam persona cum in gravissimis sceleribus multos annos ageret saepiusque confessionis sacramentum obiret, nec tamen nisi leviora recenseret, saepius sacrilego ore Sanctissimi Christi corpus e sacerdotis manibus acciperet, a Deo benignissime admonita, lecto affigitur. Verum nec sic correcta, sacerdotem quidem accersivit, sed priora facinora novo sacrilegio auxit, celavit omnia, sed peritissimus medicus contra tantam morbi vim fortiolem medicinam adhibuit, terrorem incussit, ad portam mortis deduxit. Ibi cum iam in ultimo exitii periculo sic constituta esset, ecce per quietem videt a parte capitis astare quendam (dixerim Angelum tutorem) talibus aegram alloquentem: Vide, confitearis sincere tua gravissima scelera, ne sine integra confessione moriaris. Quod et fecit, magna doloris et contriti animi satisfactione, atque cum anima simul corpus curavit, nam statim omnibus obstupescens convaluit. Similia extiterunt trium aliarum personarum exempla, quae gravi morbo cum laborarent, atque ante oculos mortem obversari cernerent, sacerdotique conscientiae vulnera aperirent, animo medicinam fecerunt et corpori. Una tertio, reliquae etiam paucis diebus incolumes a lecto surrexerunt, beneficium uni confessioni tribuentes. Nobilitate et divitiis celebris alia persona timoribus quibusdam daemonis exagitata, pro spirituali remedio suum haereticum praedicantem accessit, afflictam absque solatio a se expedit dicens: Tale remedium nullum est mihi. Hic igitur cum spes omnis cecidisset, iter alio vertit, ad nos ex suis fundis non modico spatio pedes contendit, meliores medicos requirit, invenit, anteactae vitae confessione turbatum animum tranquillat, haeresim abiurat, se divino pastu confortat, atque caelesti voluptate perfusa se novam vitam agere credens, domum repedit. Fuerunt plurimi, qui taciturnitatis velo in confessione sua commissa texerunt, timoribus et conscientia scelerum stimulati tandem sincero et magno doloris affectu sacrilegam animam sacerdoti

aperuerunt, et timoribus et stimulis expediti ad sua redierunt. Superest illustre, quod in hunc locum referatur exemplum. Vir quidam venerandus, cum multorum annorum senex, Turcarum subditus in inferiore Ungariae parte, procul ultra Budam degens, cum nunquam Romanae Ecclesiae limen excessisset, ac nullum multo tempore presbyterum, cui suas animae noxas exponeret, nancisci quivisset; tandem orta fama accepit Selliae esse sacerdotum copiam avitae fidei et sanctae (ut ipse aiebat) vitae, excitus hac opinione bonus ille senex, magno itinerum intervallo, sed maiori confessionis desiderio Selliam accelerat. Strigonii iam intrat campos, sollicitatur ferventis animi studium. Noti eius quidam, ad quos forte divertit, suadent ne lassus se longiori labore conficeret, vicinum eiusdem fidei sacerdotem monstrant, haberet in promptu, quod tanta molestia quaereret: rogant, instant, verum in sua sententia firmum nullis rationibus a suscepto proposito amovent; Sinite me, inquit, Selliam ad sanctos pergere sacerdotes, anima mea ibi vult conquiescere, atque sic iter suum persequitur, usque ad definitum terminum. Quod cum ipsa feria sexta maioris hebdomadis pervenisset, recta in templum divertit, unum e nostris patribus accedit. Posteaquam omnem conscientiam confessione magno animi sensu explicasset, tanquam alter Simeon, vir grandis aevi, exclamare in templo ingenti gaudio defluentibus per genas lachrymis coepit, inquires, Domine hoc a te, hoc ex toto corde, hoc a multo tempore petebam, iam libenter moriar; ecce Domine Deus tibi animam meam committo, tibi eam accipe, si ita iussum fuerit. Haec ipse, qui ita resolutus deinceps perpetuo in nostro templo fuit, Deum laudibus et gratiis venerans.

[3.] Cum nostri se in excipiendas confessiones impendunt, fit ut multa scelera ex animis evellantur, multorum vitae corrigantur, et ab imminente exitio vindicentur. Nam matrimonia corriguntur, familiae ad honestam vitae rationem inducuntur, pecuniae illicito quaestu sollicitatae debitoribus remittuntur, inanes observationes et superstitiones tolluntur, irae, odiique incendia restinguuntur, egeni et debiles stipe collecta, afflicti consiliis sublevantur, moribundi curantur, supplicio afficiendi divinis ecclesiae praesidiis praemuniuntur, ad patientiam in tormentis, ad constantiam in pietate accenduntur. Fuit, qui implacabilis in inimicum suum fureret, nec ullis precibus suorum a perversa vindicandi voluntate diverti posset, nostri patris monitis ita se ex inimicitiiis in gratiam recepit, atque si nunquam laesus a quopiam fuisset, et elutis rite sordibus sanctissimoque epulo percepto pacatus domum rediit. Illud etiam hoc loco inserere lubet, ex quo sacrarum reliquiarum vis elucescat. Mulier, quae difficultate partus laboravit, et cruciatus diuturnos pertulit, auxilium spirituale a suo confessario petiit; accepit thecam sacrarum reliquiarum, atque confestim puerum enixa est. Concionum et christianae doctrinae in nostro templo traditae est uberrimus fructus. Prima nobilitate eximius parens, sed haeretica labe foedatus charissimum sibi filium literarum causa ad nostras scholas direxit, sed veritus, ne consuetudine nostrorum orthodoxam doctrinam hauriret, callide eum in diversa collegia distraxit, sperans eum posse tali ratione studiorum classes omnes percurrere, et pravae religionis animum conservare. Sed frustra ille contra divinum consilium suas artes tenuit: nam adolescens ille Selliae concionibus permotus unum e nostris, cum quo de reli-

gione conferat, ultro accedit, dubiis abunde solutis ad exomologesim instructus, ad quam cum se tribus diebus praeparasset, quarto quo recte Viennam abducebatur, totius vitae maculas confessione eluit, et sacro viatico se munivit: sicque prius in Romanam Ecclesiam, quam Viennam rediit.

[4.] Duorum haereticae fidei militantium haidonum (ut vocant) diversa prodire exempla. Alter postquam de rebus divinis dicentem in templo audivisset, coelesti lumine illustratus annorum omnium culpas agnovit, exposuit, et catholicis castris nomen dedit. Alter etiam, quod pro more contra ebrietatem multa e suggestu dicta, ebriorum mores expressi, turpitudines et poenae apud inferos imminentes declaratae essent, mox ut pedem templo extulit, intra coemeterii adhuc septa contumeliis divini verbi praeconem proscidit, socios as oenopolae cellam pertraxit, temulentus equum conscendit: denuo in foro ante popinam, ex qua vinum prompserat, in sacram concionem multa proba evomit, unaque in altum quasi insultans, securim iaculatus, delapsam dum capere nititur, pollicem manus acie findit, atque omnino perdit: sic meritas temulentae linguae poenas eadem die persolvit.

[5.] Iam qui foras animarum causa discesserunt, ne ii quidem inanes redierunt. Facit enim tum illustrium virorum contentio, tum animarum summa necessitas, ut multa lustremus oppida, multos concursemus et obeamus pagos. Atque inprimis nostram operam expetiit pientissimus Praesul Nitriensis, et nostri studiosissimus Franciscus Forgatz. Ablegatur ergo Nitriam unus e patribus cum fratre socio. Ibidem conciones magno audientum favore, admiratione et fructu sunt habitae, confessiones exceptae, animi ad catholicam religionem inclinati. Evulgata epistola haeretici praeconis, contra quaedam fidei Catholicae dogmata, a nostro confutata est scripto, ut hactenus haereticus praedicans ne hiscere quidem sit ausus, magnae licet inter suos opinionis.² Magnificus quoque Dominus a Molar Austriacus, Commoriensis praesidii supremus praefectus, quemadmodum et superiore, sic hoc anno unum e patribus pro confessionibus impetravit.³ Huius opera Baro Boemus, qui haeticorum consuetudine, nunc Pikardi, nunc Lutheri factionibus militaverat, ad Romanam Ecclesiam suos errores palam et haereses damnans se contulit, cum ingenti multorum, praecipue vero magnifici Domini a Molar admiratione.⁴ In eodem loco ab haeticorum paedore vindicatum est templum et ritu nostro lustratum. Piissima porro magnifici coniunx sacra veste, qua altare praetextitur venusta satis, nostram ecclesiam donavit. In nova arce, sive Uivar⁵ duo Calvini pestifera opinione correpti salutaribus mysteriorum medicinis sunt restituti. Aliis in oppidis atque pagis messis non fuit diversa. In generalibus porro regni comitiis⁶ duo e nostris sacerdotibus fuerunt; auditae ab iis non paucae confessiones, habita frequenti magnatum et nobilium caeterorumque concursu concio cum applausu catholicorum, stupore haeticorum. Thema propositum erat summum Pontificem Vicarium Christi non esse Antichristum. Sermo conviviorum illis diebus praecipue celebrabatur de argumentis contra adversarios, quae plurima erant, allatis, effectumque ut Pontificem nec esse, nec posse Antichristum dici, facile concederent. Concesserunt hinc quoque in Illyriam Zagrabiam usque gravi et spirituali negotio exciti duo patres,⁷ gratissimus ibi nostrorum

adventus accidit: nam postquam concionibus divini verbi semen mandatum esset, is confestim fructus erupit, ut multis horis, ad magnam corporis lassitudinem universae vitae culpas exponentibus aures accommodarint, magno cum populi solatio, eo quod circa illa loca sacerdotes, licet catholici, a multis nihilominus annis ritum verae confessionis, quo speciatim noxae enumerantur, intermiserint, haereticos imitantes, populo non approbante, magna cum animarum iactura, ubi si per mensem data fuisset potestas morandi (quod populus summe contendebat), integrae confessionis gratia amplius sex millia, ut illi referebant, ad expiandas omnium annorum labes confluxissent. Fuit iis in locis persona, quae male vehementibus scrupulorum aculeis accipiebatur, propterea quod gravia peccata suo parocho, cui non fidebat, celaverit, repetitis anteactae vitae confessionibus exoluta in lachrymas, et gemitus resoluta tandem laeta conquievit. Alia, quae aliquot annis cacodaemonis opera victum procurabat, partem sui corporis ei devovendo, nostrorum occasione poenituit, consilium mutavit, et flagitio expiato vitam corripuit. Noster sacerdos⁸ cum parentem ea in missione inviseret, quo spiritualem gratiam pro filiali amore referret, sollicitatus est a parente ad defectionem, promisso Episcopatu in Ungaria a Caesare opera magnatum impetrando; sed non minus prudenter, quam fortiter filius restitit, multis rationibus parentem a sententia divertit, et gravi oratione ita commovit, ut ad extremum parens in filii amplexus et oscula profluentibus lacrymis rueret, eumque ad sanctam perpetuamque constantiam hortaretur, se precibus, filiolum curae illius commendaret. Idem sacerdos sororem, Lutheri falsis opinionibus corruptam restituit, et sacramentis communivit. Haec in missionibus.

[6.] Ad maiorem discipulorum nostrorum profectum piam Deiparae Virginis Congregationem instituimus 13. Februarii, praesente pietissimo et nobilissimo Antistite Nitriensi,⁹ qui in album hunc quoque inscribi voluit, post divinum sacrificium et totum negotium Deo pie commendatum post carmen et orationem praesuli recitatam solemni ritu more aliarum sodalitatum, et Rector Congregationis et assistentes suffragiis fratrum sunt electi pomeridiano sole in area scholarum, magna frequentia populi datus est in theatro Damascenus.¹⁰ Sodales ergo, licet primo ortu pauci, virtutem colere, pia opera exercere, fructum metere incipiunt; namque praeter voluntarias macerationes, quas inter privatos parietes suscipiunt, publice etiam sabbato magno ad Servatoris nostri sepulchrum flagris acriter ternis vicibus in sua terga saevierunt. Spectaculum erat incolis hactenus invisum, processerunt fratres longo ordine per forum saccis induti, ad templum manibus flagella gerentes uno crucifixum praeferente concursabant undique homines tanquam tragoediam spectaturi, multo etiam magis attoniti cum flagrorum ictus et strepitus in nudis tergoribus audiverunt. Nec solum hi tirones in dura corporis disciplina constituti, sed altius virtutum radices in animis agunt, prava affectus eradicare, conscientiae maculas saepius eluere, caelestem panem suscipere, se mutuo inflammare, proximis exemplo praelucere, salutis suae prodigos a sceleribus avocare discunt. Factumque est eorum opera, ut novem ex haedonibus ad sanio rem mentem et salutarem confessionem sint adducti. Est enim studiosis frequens occasio cum eisdem pie agendi, delectantur et ipsi nostra lit-

terarum palaestra et exertationibus, tum privatis, tum publicis libenter intersunt, licet nil eorum, quae dicuntur, intelligant, actionibus tamen, mirum, iuvenum quantum delectentur. Est et illorum in nostros propensus animus. Accidit, ut haereticus in templo nostro futilibus verbis sacros ritus carperet. Non tulit has voces haidonum praecipuus, aggreditur irrisorem, clavam vibrat, sed hic istum persequi prohibitus a circumstantibus, alter vero confusus portam quaesivit. Sed ad nostros redeamus. Pro sodalibus duobus pestis veneno infectis Pater Congregationis Praefectus a reliquis summe contendit, ut pro incolumitate aegrorum preces funderent; placuit obsequi, studiose fuis precibus morbum ab utroque abegerunt. Minorum vero discipulorum gens in scholis edocta nixis genibus orare. Hoc domi cum exercent, parentes dicere solent suos filios sanctos esse, discuntque a filiis Deum rite orandi modum.

Mai lelőhely: Literae annuae, 635–644.

1. Vö. *Catalogi*, I. 810. A vágsellyei kollégium 1602-es névsorában nem szerepel. (Vö. *Catalogi*, II. 18.)
2. Pázmány Péterről van szó, aki Kassáról visszatérte után dolgozott Forgách mellett. Lásd a 95., a 113. és a 114. iratot. Az említett eretnek prédikátor Magyari István, akinek híres művére (RMNY II 890.) Pázmány 1602 október 14.-én fejezte be feleletét. (RMNY II 905.)
3. Nem tudjuk név szerint kiről van szó.
4. Nem tudjuk, ki volt a cseh báró. Johannes Molardtról lásd korábban a 27. és a 69. iratot.
5. Érsekújvár.
6. Minden bizonnyal Zanitius és Forró. Az alább részletezett beszéd esetében egyébként az a lehetőség is felmerült, hogy Nagyszombatban kinyomtatták volna. Vö. RMNY App. 79.
7. Petrus Zanitius és Petrus Dionantius zágrábi újáról lásd legutóbb a 121. iratot.
8. Petrus Dionantiusról van szó. Vö. Vanino, *Isusovci*, 81.
9. A Forgách Ferenc támogatásával megalakult kongregációról lásd a 250–253. iratokat. Az 1640-es évektől kezdődő aktái: OSZK Fol. Lat. 3392.
10. Vö. Staud, *Jezsuita színjátékok*, I. 344.

132

A jezsuita rend évkönyveiből 1602

A znióváraljai rezidencia

1. Znióváralján öt szerzetes és négy segítőtestvér volt. Ezekhez csatlakoztak májusban a Vágsellyéről áttelepültek. Két novíciust vettek fel, egy tanítványukat Znióváralján pappá szentelték. Tanítottak és gyógyítottak. Néhány szűz lemondott a házasságról, hogy ne kelljen protestánszhoz férjhez mennie. Tizenegy embert megtérítettek, huszonhatot részesítettek életgyónásban. Egy sokáig erősen makacskodó lutheránus szűzet csodás módon térítettek meg. – 2. Egy csodás jámborságú ifjút a znióváraljai templomban temettek el. – 3. Nyolcszor vonultak át a városon gyalogos és lovas csapatok. Egy nyolcvan esztendeje Vágsellyétől eltulajdonított falut vissza-

szereztek. Gabonával segítették meg a szegényeket. – 4. Az Erdélyből elüldözöttek közül ketten náluk találtak menedéket. Az egyikük olyan súlyosan megsebesült, hogy még a kálvinisták is megkönyörültek rajta. – 5. Megszerezték a Vágsellyétől két mérőföldre lévő Szalkát. A parasztok ugyan még ellenállnak, de a kápolna felállításaival remény van katolizálásukra.

Residentia Thurociensis

[1.] Ab ineunte anno usque ad Maium quinque sacerdotes, quatuor coadiutores aluit Domus Thurociensis.¹ Deinde Sellia peste corrupta ex Collegio quinque patres et sex socii accesserunt, qui ad extremum annum in hoc perflugio vitata lue cum aliquot alumnis collegii munera Societatis obiere. Unum periculosius deiectum non minus sacrificia cum orationibus, quam pharmaca erexerunt. In novitiatum duo missi: unus alumnus sacerdotio ornatus, parochiae Varalliensi praefectus. Visitati crebro infirmi, doctrina christiana per pagos tradita. Sermones ad populum quatuor in templis festis et Dominicis diebus habiti, fructu cuius non poeniteat operarios. Populus in Paschate totus, frequens aliis solemnioribus festis in sacra communione visus est. Cingulo Sancti Petri (ut vocant) mulier partus difficultate liberata. Nonnullae virgines locupletes sponso repudiarunt, ne non catholicis nuberent. Quidam suis ululatoribus valere iussis nos causa salutis et sacrorum accedunt. Quin etiam maritatae crucem Christi laudibus humanis praeferunt, et contempta suorum ignominia per patres nostros cum Deo gratiam ineunt. Fuit, quae suos deseruit, ut vitam inter subditos nostros in catholica religione finiret. Undecim catholicam fidem amplexi, totius vitae maculas deluerunt 26. Inter quatuor familias discordiae sublatae. Famulus herum nobilem a catholica fide se avocantem valere iussit, atque ad nostros se contulit, ne fidem Deo datam violaret. Virgo haeretico nuptura consilium nostri sacerdotis secuta, catholico nupsit. Saepius viris primariis amicisque Societatis expetentibus excursum, aliqua praeda nobilis ex faucibus daemonis erepta, confluentibus ad sacramenta populis, et moleste ferentibus, quod patris opera diutius frui non liceret. Cuiusdam loci dominus a paracho vehementer dissentiens in gratiam cum eodem reductus. Virginem ab infantia in haeresi educatam, nec herus vir magnificus, nec hera, cuius famula erat, nec mater, nec amici, ut catholica esse vellet, ullis rationibus permovere potuerunt. Et sacerdoti multis argumentis instanti se malle cum lutheranis aiebat apud infernos esse, quam cum catholicis in caelis: ob eam etiam causam catholicum sponsum, fide iam data obstrictum deserendi propositum habebat. Et cum arroganter bene monentibus responderet, fortem ictum a domino in facie accepit. Eo dolore et ignominia percita adhuc magis sese obstinatam exhibuit. Furentem iudicasses. Denique post multas suas lachrymas, flexa piis monitionibus obstinatum animum deposuit, Lutheranismum valedixit, vitam confessione purgavit, Catholico sponso nupsit.

[2.] Dum haec scriberentur, sepultus est adolescens in coemeterio parochiali, is adeo tenaciter fidem et mores catholicos, quos ante aliquos annos apud nos hauserat, inter lutheranos retinuit, ut licet pluribus annis apud eos habitaverit, nunquam tamen adduci potuerit, ut eorum templa frequentaret. Templum nostrum sacramentorum et officii divini causa, magno milliari emenso solitus est

adire, et si forte id praestare non licuisset, domi suae in angulo tam diu flexis genibus orabat eo tempore, quo sacrificium apud catholicos fieri meminerat, quoad finitum id esse post horae spatium sibi persuasisset. Laesa graviter valetudine in monte sustollendis trabibus matrem, ut se ad oppidum nostrum deferri curaret, exoravit, nulla enim ratione se lutheranis communicaturum affirmabat. Advectus Varalliam confessione peccata expiavit, sacramenta divina corporis Christi et extremae unctionis accepit, excessit e vita laetus.

[3.] Non defuere, quae pateremur, adversa. Octo vicibus transeunte partim peditatu, partim equitatu copioso ditio nostra Thurociensis afflicta est, cum subditis etiam nos non parva damna passi. Lites nonnullae nostris intentatae nostrorum opera pacifice compositae. Ager non contemnendus ab annis 80 alienatus, pago Sellensi iure recuperatus. Plurimis pauperibus benigne factum, eis praesertim, quos mendicare publice puduit. In panem quotidie distributum ad fores egenitis Lucknae² (genus est mensurae maioris) plurimae frumenti expensae; festis sollemnioribus et 40 horarum orationis tempore 100. etiam librae carnis et 4. caprae consumptae. Omnibus bene factum.

[4.] Sed praecipue nostris e Transylvaniae calamitate redeuntibus, ut ipsi recreatos se ex multa iactatione faterentur. Duo ex his haeserunt Thurocii, quorum alter³ sacerdos in itinere vulnus a praedone in latere dextro tam periculosum accepit, ut etiam commiseratione calvinistarum et officiis exceptus sit. Alter⁴ vero, dum res Societatis qua potest ope defendit, hyberno tempore belli causa a Collegio Claudiopolitano exclusus, inedia, frigore, aquis, nivibus inter tot aerumnas aegre vitam retinuit, denique inter hostes Turcas et Tartaros securius, quam inter suos gentiles Dei beneficio versatus est, donec sedata belli procella ad socios tute se reciperet.

[5.] Pagus est Salka duobus miliaribus magnis distans a domo Thurociensi Societati subiectus. Lutheranam fidem hactenus tenuit, ei parochiae lutheranae frequentatione interdictum, ut catholica religione formetur, non raro diebus dominicis eo sacerdos mittitur. Rustici tamen ob diuturnam consuetudinem lutheranismi aegre adducti, ut nostros audirent, et quidam audacius obnitentes severiore castigatione impulsus, spes tamen est sacello erecto, cuius materia iam comparatur, ut et ipsi Salkenses, et vicini non pauci ecclesiae restituantur. Templum nostrum crucibus et vexillis, ad solemnes supplicationes divorum imaginibus et nomine Iesu polite illustratis ornatum. Praeter haec aucta pluribus supellex templi.⁵

Mai lelőhely: Literae annuae, 644–647.

1. Vö. *Catalogi*, II. 18–19.

2. Szlovák eredetű űrmérték, 1540 után 139,68 liter.

3. Marcus Pitačičról van szó. Lásd legutóbb a 95. iratot.

4. A 66. irat szerint Pitačič útítársa Sulyok Ferenc volt. Nem tudjuk, miért kellett elhagynia Kolozsvárt.

5. E misszió előzményeiről lásd *Monumenta*, IV. 444.

1603. január 2. Róma

Marcellus Lantes protonotárius nyilatkozata¹

Marcellus Lantes elismeri, hogy Laurentius de Paulis, a jezsuita rend általános gondnoka, 500 scudót helyezett el a kolozsvári jezsuiták megbízásából a Monti di Pietà pénztézetben.

In nomine Sanctissimae et individuae Trinitatis, Patris, Filii et Spiritus Sancti. Noverint universi et singuli hoc praesens publicum transsumpti instrumentum inspecturi, lecturi, pariter et audituri, quod nos Marcellus Lantes protonotarius Apostolicus Sanctissimi domini nostri papae, ac Curiae Causarum Camerae Apostolicae generalis auditor, Romanaeque curiae iudex ordinarius, sententiarum quoque ac censurarum in eadem Romana curia et extra eam latarum, et literarum Apostolicarum quarumcunque universalis et merus executor, ab eodem Sanctissimo domino nostro papa specialiter deputatus, vidimus, legimus et diligenter inspeximus literas patentes locorum quinque Montis pii non vacabilis expeditus sub die 14. mensis Decembris 1602 per me et Hieronymum Avilam, eiusdem Montis defensorem et Reverendos Patres dominum Regulum Marioltum secretarium subscriptas et sigillo eiusdem Montis munitas tenoris infra scripti ad Collegium et defensores Montis Pii non vacabilis: Universis et singulis, ad quos praesentes pervenerint, salutem. Noveritis, quod hodie dominus Carolus Cassianus Pisanus habens facultatem nominandi personam sibi benevisam ad loca quinque dicti Montis Pii habitae sub die 12. mensis Octobris 1602 a domino Francisco Maria Carpa virtute talis facultatis dicta loca quinque sive scuta quingenta cum fructibus a Kalendis mensis Novembris proxime praeteriti decurrentis cessit resignavit Venerabili Collegio Societatis Jesu Claudiopolis in Transylvania, reservata omnimoda dispositione et fructuum perceptione a domino Laurentio de Paulis procuratori generali dictae Societatis Jesu sive pro tempore existenti procuratori; quare nos cessionem et resignationem huiusmodi admittentes tenore praesentium dictum Venerabile Collegium Societatis Jesu verum et legitimum creditorem locorum quinque dicti Montis modo et forma in illius bulla erectionis expressis facimus et declaramus, eique propterea loca quinque praedicta cum annuo reddito scutorum sex monetae pro quolibet loco de bimestre in bimestre pro rata supra eiusdem Montis fructibus et proventibus persolveri concedimus et assignamus, in quorum fidem praesentes manu nostra subscripsimus, sigilloque dicti Montis munitas etiam per infrascriptum Montis secretarium subscribi fecimus. Datum Romae in aedibus nostris, Anno Domini 1602. Indictione 8. Die vero 14. mensis Decembris. Pontificatus Sanctissimi domini nostri domini Clementis Divina Providentia papae octavi, anno eius undecimo.

Hieronymus Avilla Defensor
Regulus Marioltus secretarius

Az eredeti hátlapján: Montis Pii non vacabilis. Quasquidem literas patentes prae insertas, quia sanas et integras non vitiatas, non cancellatas nec in aliqua earum parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes invenimus, ideo illas ad Reverendi patris Laurentii de Paulis eiusdem Venerabilis collegii Societatis Jesu procuratoris instantiam et requisitionem per unum nostrum et curiae nostrae notarium publicum infra scriptum transsumi et exemplari et in hanc publicam transsumpti formam redigi mandavimus decernentes et audientes ac huius publico transsumpti instrumento cum prae insertis literis patentibus auscultato, collationato et concordato plena fides deinceps ubique locorum adhibeatur et paestetur, non secus ac si ipsae originales literae exhibitae forent vel ostensae. Quibus omnibus et singulis tamquam rite, recte et legitime factis auctoritatem dictae curiae atque nostram interponendam duximus et inter posuimus prout interponimus per praesentes, in quorum fidem praesentes fere per infra scriptum curiae nostrae notarium subscribi sigillique nostri, quo in talibus utimur, iussimus et fecimus appensione muniri. Datum Romae ex aedibus nostris sub anno a nativitate Domini nostri Jesu 1603 indictione prima, de vero 2. mensis Januarii Pontificatus Sanctissimi in Christo patris et Clementis divina Providentia Papae octavi Anno undecimo Petro Sancto Marifusius T. Lapus.

Mai lelőhely: OSzK 1280 Quart Lat. T. 11. f. 328–330.; BEK Collectio Hevenesiana T. LII. 272–274. Másolat

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 864–866.

1. A kolozsvári jezsuiták 1602-ben, felhasználva az alkalmat, hogy Maiorius tartományfőnök-helyettes Rómában tartózkodott, a Monti di Pietà pénztintézetben 500 scudót helyeztek el Laurentius de Paulis, a rend általános gondnoka közvetítésével. A Monti di Pietà a közép-korban alapított egyházi pénztintézet volt azzal a céllal, hogy a társadalom szegényeit védjék az uzsorásokkal szemben. Vö. *Encicl. cattol.* VIII. 1378–80.

134

1603. január 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Szuhay István egri püspöknek¹

Már korábban is tudomása volt arról, hogy jóindulattal viseltetik a jezsuiták iránt. Ezt megerősítette a Rómában időző Maiorius (akivel ezt a levelet küldi). Kéri, hogy a továbbiakban is maradjon meg a rend támogatása mellett. Ha valamiben segítségre van szüksége, támogatni fogják.

Illustrissimo Reverendissimo Stephano Szuhay episcopo Agriensi, Praesidi Camerae Hungaricae et Consiliario Sacrae Caesareae Maiestatis.

Quo affectu et benevolentia Illustrissima Dominatio Vestra patres nostros in Hungaria complectatur, et antea nobis compertum erat, et novissime ex iis, quae

coram retulit nobis Pater Petrus Maiorius,² recognovi cum eo gratae voluntatis studio, quod iure optimo nos assumere ac retinere par est erga Illustrissimam Dominationem Vestram. Itaque et has litteras indices huius ipsius animi dare volumus ab eodem Patre Maiorio reddendas Dominationi Vestrae simulque me et nostrorum operam vicissim offerre, ut si qua in re respondere et ipsi inservire possimus, sciat nos libentissime esse facturos. Interim autem petere ab Illustrissima Dominatione Vestra, ut pergat nostros fovere et habere commendatos ad maius divinum obsequium et rei catholicae propagationem. Supervacaneum esset apud egregiam istam benevolentiam, ut potius Dominum Deum rogemus, ut Dominationem Vestram diu nobis conservet incolumem, atque omnis verae felicitatis cumulo augere dignetur.

Romae 15. Januarii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 78. (korábban f. 39r.) Fogalmazvány
Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 868.

1. Szuhay István 1599–1605 között volt egri püspök. 1600-ban megkapta a jezsuita rend jótevője címet. Lásd *Monumenta*, IV. 482.
2. Petrus Maiorius 1603 januárjában indult vissza Rómából Kolozsvárra.

135

1603. január 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giorgio Bastának Erdélybe

A rend és a katolicizmus iránti jóindulatáról már korábban tudomása volt, és a jelenleg Rómában tartózkodó Maioriustól is értesült erről. Köszönetet mond ezért. Felajánlja segítségüket arra az esetre, ha szükség volna rá.

Illustrissimo Domino Gregorio Basta Generali Sacrae Caesareae Maiestatis in Transylvania.

Zelum optimum Illustrissimae Dominationis Vestrae erga religionem catholicam nobis et piis omnibus iam pridem notissimum recognovi nuper ex relatione Patris Maiorii¹ cum ea sane laetitia animi, quam res adeo praeclara et divinae Maiestati grata populisque salutaris afferre debuit. Quare cum reditu eiusdem Patris Maiorii gratulari Illustrissimae Dominationi Vestrae hoc tam insigne bonum per has litteras volui, quod ex animo facio, simulque gratias maximas ago de eximia erga nostrae Societatis homines benevolentia, pro qua sane ut debemus, ita plurimum debere volumus Illustrissimae Dominationi Vestrae, cui et respondere aliqua ex parte posse vehementer optamus. Offero autem cum sincero animi affectu nos et operam nostrorum, sicuti nos facere par est, et quoniam hoc officium cumulatus et commodius obire poterit Pater Maiorius, hic longior non ero. Nam commendare patres nostros Illustrissimae Dominationi Vestrae minime necesse

est, cum scimus esse (quae ipsius egregia benevolentia est) commendatissimos. Itaque oramus Dominum Deum, ut Dominationem Vestram Illustrissimam diu servet incolumem atque augeat omni vera felicitate.

Romae 15. Ianuarii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 78–79. (korábban f. 39r-v.) Fogalmazvány
Kivonat: Veress, *Basta*, II. 140.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény,
 Szittyay-hagyaték, C 82/7. II. 536.

1. Petrus Maiorius miután Rómában beszámolt az erdélyi fejleményekről, visszaindult Kolozsvárra. Vö. a 134. irattal.

136

1603. január 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Sennyey Pongrácnak

Maioriustól értesült a jezsuiták iránti jóindulatáról. Köszönetet mond érte. Reméli, alkalomadtán viszonzni tudják a támogatását.

Magnifico Domino Pancratio Sennei Sacrae Caesareae Maiestatis Consiliario etc.

Retulit mihi Pater Maiorius¹ Magnificam Dominationem Vestram insignem sane affectum erga nostros homines ostendisse, et in eadem benevolentia pergere. Quae quidem res ut causam nobis attulit non mediocris laetitiae, ita nos invitavit ad agendas Dominationi Vestrae gratias, quod ex animo facimus per has litteras; et vicissim nos offerimus, ut sciat nos promptos et paratos esse respondere ubicunque se occasio et opportunitas dederit. Confidimus autem cum Domini benignitate praeclaram istam voluntatem et studium perseveratum esse ad maius Dei obsequium et ecclesiae catholicae incrementum; et eundem Dominum Deum rogamus, ut vires Dominationi Vestrae largiri et conservare dignetur ad promovendam rem catholicam in istis partibus et nobilitatem orthodoxam complectendam eo studio, quo hactenus fecit, ut inter tot communium hostium insidias crescat vera pietas, et demum Dominatio Vestra sempiternae felicitatis in caelo praemium amplissimum consequatur.

Romae 15. Ianuarii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 79. (korábban f. 39v.) Fogalmazvány

1. Lásd a 135. iratot.

137

1603. január 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Rudolf császárnak Bécsbe

Olthalmába ajánlja az Erdélybe visszatérő Maioriust, valamint az eretnekek között tevékenykedő jezsuitákat.

Sacrae Caesareae Maiestati.

Proficiscenti ex Urbe ut in Transylvaniam redeat Patre Petro Maiorio¹ litteras hasce ad Maiestatem Vestram dare volumus, cuius egregiae erga nostram Societatem benignitati plurimis argumentis iamdiu testatissimae gratias hac occasione maximas ageremus, id quod sincero et intimo affectu facimus; et simul pro novo beneficio supplicaremus, ut eandem Societatem nostram solita sua humanitate fovere dignetur ad maius ecclesiae catholicae incrementum et obsequium divinum. Supplicare autem audemus id pro iis potissimum, quos habemus in Transylvania, ut commendatos esse Maiestas Vestra velit officiariis suis et Illustrissimo Generali in bonis atque personis. Et speramus hoc ab ipsius clementia impetratum iri, cum praecipue circumdati ibi sint ab haereticis et incommodis variis, quae favore et autoritate Maiestatis Vestrae, quam parentem et defensorem agnoscimus et profitemur, facile superabuntur.² Nosque vicissim pro felicibus Maiestatis Vestrae successibus et omni cumulo verae gloriae supplicabimus Domino Deo, cuius obsequium divinum ipsi cordi esse summopere cum bonis omnibus gratulamur. Maiestatem Vestram diutissime imperio et nobis idem Dominus conservet incolumem.

Romae 15. Januarii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 79. (korábban f. 39v.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 870.

Német nyelvű kivonat: Meyer, *Nuntiaturberichte*, 4.

1. Lásd a 136. iratot.

2. A Rudolf császárt cselekvésre biztató pápai brévéről lásd a 126. irat 2. jegyzetét.

138

1603. január 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Báthory Zsigmondnak

Az Erdélybe visszatérő Maiorius révén mond köszönetet a jezsuiták iránti kegyes jóindulatáért.

Serenissimo Sigismundo Bathoreo Principi Imperii.

Redeuntem in Transylvaniam Patrem Petrum Maiorium¹ nullo modo dimittere potuimus sine litteris nostris ad Serenitatem Vestram, quibus ipsi gratias, quod ex animo facimus, ageremus de antiqua et perpetua benevolentia erga Societatem nostram, cui ut semper debuimus plurimum, ita nos debere velle libentissime profitemur. Quod si aliqua in re opera et officio respondere possimus, magni sane ac novi beneficii loco ducemus gratificare et obsequi Vestram Serenitatem. Preces vero pro ipsius incolumitate et felici statu et obtulimus alias Domino Deo, et nunc idem facimus etiam, quemadmodum officii ratio postulat, et speramus divinum auxilium, pro quo supplicamur, in omnibus affuturum. Et denique Serenitatem Vestram summa illa benignitas aeternis praemiis muneretur. Et quoniam Pater ipse Maiorius commodius operam nostrorum offeret meo nomine Serenitati Vestrae, non morabor ipsam pluribus, illud addidisse satis ratus, fore nos semper in Serenitatis Vestrae obsequio paratissimos.

Romae 15. Ianuarii 603.

Mai lelőhely: ARSÍ Austr. 2. I. f. 79. (korábban f. 39v.) Fogalmazvány

1. Lásd a 134. iratot.

139

1603. január 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Maiorius visszaküldésével egyidejűleg a következő utasításokat adja: Erdélybe segítséget kell küldeni. A részleteket Maiorius-szal beszélje meg, aki mindenekelőtt Káldy Györgyöt szeretné maga mellett tudni. Rajta kívül még küldeni kellene néhány magyar és német atyát. Ha önerejéből nem tudja megoldani, kérjen segítséget a rajnai és a német rendtartományból. Vilhelm Lammormaint Basta és vallon zsoldosai mellé rendeli, ha lehet, rögtön induljon. Ügyében már írt a gráci rektornak. Pázmány Péter Erdélybe küldését illetően már írt a nyitrai püspöknek. Az egri püspök kívánságát, hogy majd Maiorius temesse el a jezsuiták templomában, teljesíthetőnek tartja.

His litteris Vestrae Reverentiae significabo remitti a nobis in Transylvaniam Patrem Petrum Maiorium, cui quoniam diversa auxilia necessaria erant, partim nos aliunde danda esse decrevimus, deque ea re ad nonnulas alias provincias scripsimus, partim suppeditanda erunt a caritate Reverentiae Vestrae. Quoniam autem commodius ille agere poterit cum Vestra Reverentia, haec tantum commendabimus, ut ne personae necessariae desint, atque inprimis quae ipsorum erant. Optaret autem pro magistro novitiorum Patrem Georgium Kaldy¹ et alios Germanos atque Hungaros, quos confido Vestram Reverentiam libenter daturam, et permitto ipsi, ut si forte non habeat, petere possit a vicinis provinciis Rheni et

Germaniae meo nomine.² Patrem Gulielmum etiam Lamermanum³ eidem concedimus pro Illustrissimo Basta et vallonibus, qui cum eo sunt, qua etiam de re scribo ad Patrem Rectorem Graecii,⁴ ut nisi quid obstet, iter ingredi possit statim cum ipso Patre Maiorio. Commendarem vero haec pluribus Vestrae Reverentiae, nisi scirem hoc apud ipsius caritatem minime oportere, cum praesertim non ambigam bonum Transylvaniae ipsi maxime cordi fore. De Patre Petro Pasman etiam in Transylvaniam mittendo scribo ad Episcopum Nitriensem,⁵ et spero hoc praesertim tempore, quo aliis negotiis Sua Dominatio Reverendissima occupatur, libenter illum concessurum, ac Vestra Reverentia poterit, si opus erit, superare difficultates. Reverendissimo Agriensi⁶ concedimus, ut iuxta ipsius desiderium expositum nobis a Patre Maiorio sepeliri possit in templo nostro.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 80. (korábban f. 40r.) Fogalmazvány
Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 538.

Kiadva: Veress, Carrillo, II. 366–367

1. Az akkor Rómában tanuló Káldy Györgyöt már Dobokay is szerette volna Vágsellyére vinni (vö. 74. irat). Végül is csak 1605-ben került Erdélybe. Vö. *Catalogi*, II. 633.
2. Lásd korábban a 82. iratot.
3. Lamormaini ekkor Grácban volt a filozófia professzora. Végül is nem jutott el Erdélybe. (Vö. *Catalogi*, I. 715.)
4. Gisbertus Schevichavius (vö. *Catalogi*, II. 26.) A levél a 142. irat.
5. Lásd a 143. iratot.
6. Lásd a 134. iratot.

140

1603. január 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Kőrösi Ferencnek Kolozsvárra

Bár nem kapott tőle levelet, Maiorius visszatérése alkalmat ad arra, hogy üdvözzölje őt és társait. Fájdalommal tölti el, hogy igen nehéz idők járnak Erdélyben, amint erről többektől értesült. A megígért segítséget küldeni fogják.

Et si nihil habebam litterarum a Vestra Reverentia, tamen cum Pater Maiorius istuc redeat, occasionem salutandi Vestram Reverentiam ac reliquos omnes praetermittere noluimus, tametsi non ita pridem litteris datis idem feceramus.¹ Dolemus autem sane plurimum tantas esse locorum istorum miserias, quantas ex aliorum relatione accepimus, et oramus Dominum Deum, ut omnes denique consolari dignetur laetissima et tranquilissima pace ac caeli salubritate. Promissa porro auxilia tandem mittere constituimus, et speramus cum Domini benignitate fructum consecuturum in proximis, quem in ampla ista messe expectare debemus. Et

quia nihil aliud his litteris occurrebat significandum, saluto omnes in Domino, et me omnium precibus et sacris sacrificiis commendo.

Romae 15. Januarii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 79. (korábban f. 39v.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, 429/III. 871.

1. Lásd a 118. iratot.

141

1603. január 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Káldy Mártonnak¹ Gyulafehérvárra

Maorius visszatérése alkalmat ad arra, hogy üdvözlje, bár nem kapott tőle levelet. Reméli, hogy gondjaikat segítség küldésével rövidesen enyhíteni tudja.

Noluimus Patrem Maiorium redire istuc sine litteris nostris ad Vestram Reverentiam, tametsi neque habebamus, ad quas responderemus, et nihil fere occurrebat, quod significari oporteret. Sed quia perbona occasio dabatur salutandi et complectendi omnes in Domino, voluimus id fieri nostro nomine etiam a Vestra Reverentia, tametsi Pater idem Maiorius idem facturus est. Labores porro vestros ex parte sublevatum iri speramus, et consolationem communem augendam novis operariis auxiliisque istuc destinatis, ut obsequium divinum crescat et animarum fructum, quem confidimus omnibus uti par est cordi futurum. Itaque quoniam alia, quae adderem, non erant, hic me precibus omnium et sacris sacrificiis commendo.

Romae 15. Januarii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 79. (korábban f. 39v.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 872.

1. Ekkor Gyulafehérvárott volt házfőnök. Vö. *Catalogi*, II. 34.

142

1603. január 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Gisbertus Schevichavius rektornak Grácba

Úgy határozott, hogy küld egy atyát Bastához és vallon zsoldosaihoz. A feladatra legalkalmasabbnak Lamormaini tűnik, aki az Erdélybe visszatérő Maiorius-szal együtt mehet. Ez ügyben írt Lamormaininek és a tartományfőnöknek is.

Quoniam unum aliquem e nostris concedendum esse decrevimus Illustrissimo Domino Bastae pro ipsius persona et Vallonibus, qui cum eo sunt, visus nobis est aptissimum fore Patrem Gulielmum Lamermainum Leodiensem, qui istic est. Itaque has litteras et de re ad Vestram Reverentiam dare volumus, ut nisi quid obesset, eo se conferre possit cum Patre Petro Maiorio, quem in Transylvaniam remittimus. De hoc autem Patre Gulielmo scribimus etiam ad Patrem Provinciale, et speramus vos communis auxilii et boni gratia libenter illum esse concessuros.¹ Atque haec quidem significanda per has litteras esse visa sunt. Quod reliquum est, Reverentiae Vestrae et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo.

Romae 15. Januarii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 80. (korábban f. 40r.) Fogalmazvány
Modern átírat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 537.

1. Lamormaini meg nem valósult erdélyi küldetéséről lásd a 139. iratot.

143

1603. január 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Forgách Ferenc nyitrai püspöknek

A levelet az Erdélybe visszatérő Maiorius viszi. Értesült a püspöknek a rend íránt tanúsított jóindulatáról, melyért köszönetet mond, s reméli, hogy viszonzni tudja. Erdélyben nagy szükség van olyanokra, akik segíteni tudnak. Ezért többek között Pázmány Péter odaküldését is tervezi. Reméli, a címzett is belátja ennek szükségességét.

Illustrissimo et Reverendissimo Francisco Forghatio Episcopo Nitriensi et Cancellario Hungariae.

Reddet has litteras Illustrissimae et Reverendissimae Dominationi Vestrae Pater Petrus Maiorius, quem in Transylvaniam remittimus eique dedimus in mandatis, ut Illustrissimam Dominationem Vestram nostro nomine exhibeat, gratiasque agat de benevolentia singulari, quam erga nostram Societatem ostendit, ac vicissim repromittat operam et obsequium nostrorum, ubicumque respondere possimus, id quod ex animo expetimus et libentissime semper facturum sumus. Quoniam autem item Pater Maiorius exposuit nobis varias Transylvaniae necessitates spirituales, quibus adducti diversis e locis auxilia contrahere et operarios submittere constituimus, inter ceteros maxime opportunum pro illis partibus censuimus Patrem Petrum Pazman.¹ Ut propterea haec indicare Illustrissimae Dominationi Vestrae audeamus, et rogare ut si sine magno incommodo fieri possit, eum illi cum bona sua gratia concedat. Quod Illustrissimam Dominationem Ve-

stram libenter facturam speramus, habita ratione tot necessitatum, ut commodius Pater Maiorius ipse coram ostendet.

Romae 15. Januarii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 80. (korábban f. 40r.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 873.

1. Lásd korábban a 139. iratot. Pázmány egyébként végül is nem ment Erdélybe.

144

[1603. február eleje Gyulafehérvár]¹

Egy névtelen jezsuita[?] jelentése a császári biztosoknak

Részletes lista arról, milyen dézsmajövedelmekkel, illetve allódiумokkal rendelkezett a püspökség. Kifejti, hogy ezek visszaszerzése föltétlen szükséges az ateizmus fölszámolásához. A különféle harmincadjövedelmekről Boronkai János tud kimutatást adni.

Informatio cuiusdam per Jesuitas exhibita ad commissarios² Rudolphi II. in Transsylvania, de statu bonorum et proventuum episcopatus Albensis, tam antiquitus, quam tempore restitutionis per Sigismundum Bathori pro Demetrio Napragi factae.³

Circa episcopatum Transsylvaniae, quae a me Vestrae Illustrissimae Dominationes requirebant, in illis, quae memoria mea acciderunt, obsequar, vetera vero illa et magis praecipua senioribus me relinquam.⁴

1. Et primo sedes episcopi haec Alba Julia fuit, hinc omnia eius dependebant bona.

2. Decimae quovis ex loco episcopo reddebant.

3. Bona inter Saxones, quam Hungaros abunde possidebant, quae post modum diversis temporibus abalienatae sunt nobilibus.

4. Sigismundus princeps episcopatum restiturus eius dignitatem his immunitatibus contulerat Demetrio Napragii una cum Gyaluiense arce et omnibus ad eam spectantibus bonis, puta oppidum Zilah, Lóna, Szászfenek, Darócz, Kőrösfő, Nagy-Kapus, Vista, Hideg-Szamos, Hév-Szamos, Egerbegy, qui pagi etiam hodie ab arce dependent.

5. Dictorum pagorum redditus non aliunde, quam ex decimis constant, quae omnes, praeter Valachicos vini feraces sunt.

6. Fuit et allodium non contemnendum praeter haec ad arcem, quousque subditi pecoribus et iumentis gauderent.

7. Est et ex alpinis aestate qualis, qualis redditus, ut sunt verveces et sylvarum gabellae.

8. Ex districtu Kalota-Zegh decimas agrorum et avenae arx recipit, reliquae nobiles eius districtus domini habent, quae tamen decimae suo tempore uberes fuerent.

9. Sunt et duo maiores piscinae in terminis Vista et Darócz, ex quibus suos etiam arx habet proventus.

10. Telonium in tribus locis solvitur.

11. Intra fines Gyaluiensi duo quinque rotarum habentur molendina, in Fenes unum, trium rotarum, quae si curentur utilia quoque sunt.

12. Decima Claudiopolitana spectabat olim etiam tota ad dictam arcem, ex cuius quarta alebat episcopus ibidem plebanum catholicum. Ex eadem decima regina Isabella alteram quartam contulerat in scholae aedificium et studiosos eos quoque catholicos, quae excrescit solum quo ad vinum pro hac dimidia parte ad centum grandia vasa, praeter omnis generis frumenta.

13. Hae nunc quartae deficiente divitate a religione catholica in atheos quosdam ministros et studiosos non virtutis vel religionis promotores praeter ius et aequum ecclesiae et fundatoris intentum, sola consuetudine divium abalienatae sunt, quae si ab illis auferantur et catholicis restituantur, paulatim atheismus ille per se concidet.

14. Haec omnia annuatim ut coniectura assequi licet, efficebant circiter sex mille florenorum.

In salifodinarum, tricesimarum, aurifodinarum et decimarum reliquarum redditibus, quam a me Vestrae Dominationes Illustrissimae relationem habere volebant, non sufficio. Dominus Johannes Boronkai⁵ id commodius me praestabit, qui in eorum cura plus etiam me versatus est.

Praeterea ex pagis, quos dominus Naprági episcopus praesens possiderat, post discessum eius detraxit Sigismundus princeps Sólyomtelke.

Türe vero particularum regnum inscriberat usque ad certam summam Alberto Literati,⁶ cuius particulam iam antea ex donatione Johannis Giczy,⁷ tunc gubernatoris, idem Albertus obtinuisset.

Mai lelőhely: Veress adata: Sibiu Biblioteca Brukenthal. Rosenfeld-gyűjtemény. (Az eredetihez nem sikerült hozzájutnunk. Veress átíratában közöljük.)

Modern átírat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 875.

1. A szignálatlan és datálatlan irat minden bizonnyal 1603 februárjának elején íródott, hiszen ebben az időszakban láttak hozzá a császári biztosok a tartomány gazdasági ügyeinek rendezéséhez.
2. A biztosok: Johannes Molardt és Nicolaus Burghausen.
3. A katolikus püspökséget Báthory Zsigmond 1597. május 1-én állította vissza.
4. A püspökség javairól lásd az 5. és 87. iratot. Az itteni javaslatok egyébként nagy mértékben egybecsengenek a 128. iratban foglaltakkal.
5. Boronkai Jánost Trócsányi, *Központi kormányzat*, 316. 1594-ben kincstári számvevőként említi. 1602–1604 között komoly politikai szerepet játszott. Basta 1604-ben kivégeztette, mivel a katolikus hitre térést megtagadta. Vö. Nagy Iván, II. 190.; EOE, V., 54., 66.; Sza-

mosközy, *Kézirat*, 110–111. és Bónis György: *Jacobinus János erdélyi kancellár formuláskönyve (1602)*, Kolozsvár, 1947. 171–172., 190.

6. Lásd a 128. iratot.

7. Giczy János 1585–1588 között Báthory Zsigmond nagykorúvá válásáig Erdély kormányzója volt. Vö. Trócsányi, *Központi kormányzat*, 27.

145

1603. február 22. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

Magkapta Maiorius február 15-én Velencéből írott levelét. Káldy György ügyében újra írni fog a tartományfőnöknek. Szerencsés visszatérést kíván.

Iam iam accepi litteras Vestrae Reverentiae datas Venetiis 15 huius, ad quas hoc tantum occurrit de Patre Georgio Kaldy¹ negotium iterum commendari a nobis Patri Provinciali,² et spero illum esse desiderio Vestrae Reverentiae satisfacturum. Ceterum iter adhuc successisse omnibus gaudemus, et precamur Dominum, ut pergat vos iuvare atque incolumes deducere ad maius ecclesiae Catholicae in istis partibus bonum. Porro quieta omnia esse et optamus et pro hoc ipso eidem Domino supplicamus. Quod reliquum est omnium precibus etc.

Romae 22. Februarii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 85. (korábban f. 42v.) Fogalmazvány
Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 878.

1. Lásd a 139. iratot.

2. Lásd a 147. iratot.

146

1603. február 22. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Szántó Istvánnak Znióváráljára

Megkapta december végén írott hosszú levelét. Racovius Rómában való időzéséről a tartományfőnökkel tárgyaljon. Fejérvári Dósa Gáspár Znióváráljára helyezése, Puchlerus vágsellyei prokurátor elmozdítása, valamint az országgyűlésen résztvevő elöljáró mellé rendelendő társ ügyében szintén ő intézkedhet. Örül a címzett munkálkodásának, további buzgókodásra biztatja.

Multa scribebat ad nos Vestra Reverentia ultimo Decembris,¹ quorum notitia nobis usui esse poterit suo tempore. Quod autem de Patre Ragovitio² aiebat, ut tertium annum Romae perageret, agendum erit istic cum Patre Provinciali, qui videbit, quid facto sit opus, et si res poscet, scribet ad nos sententiam suam. De Gaspare autem Albense,³ ut sit Varalliae, et Leonardo⁴ procuratore Selliae mutando, repraesentari item poterit Patri Provinciali, cuius erit expendere quid expediat, et commodius ipse disponere poterit, prout in Domino iudicabit. De assignando item socio Superiori ad comitia,⁵ pertinet id quoque ad Patrem Provinciale, et poterit illi proponi a Vestra Reverentia, ut in Domino ipsi visum erit.⁶ Demum quod attinet ad labores Vestrae Reverentiae, placet se occupare, ut utilitatem referre possit ad auxilium proximorum et ecclesiae catholicae bonum. Nec aliud quidem interim responsionis gratia occurrebat, itaque hic me ipsius et omnium precibus ac sacris sacrificiis commendo.

Romae 22. Februarii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 83. (korábban f. 41v.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 29/392.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/6. III. 350–351.

1. Nem maradt ránk.
2. Nyilván Nicolaus Racoviusról van szó, aki 1593-tól Rómában tartózkodott. Vö. *Catalogi*, I. 760.
3. Fejérvári-Dósa Gáspár (Albensis, Gasparus) ekkor valóban Vágsellyén infirmarius. Vö. *Catalogi*, II. 30. Életrajza *Catalogi*, I. 617.
4. Leonardus Puchlerus (Püchler) 1604-ig prokurátor maradt Vágsellyén. Vö. *Catalogi*, I. 759.
5. Az 1603 márciusi országgyűlésről van szó. A jezsuitákat Petrus Zanitius képviselte. (MOE, X. 200.) Társa valószínűleg Dobokay Sándor volt (vö. 153. irat).
6. Lásd a 147. iratot.

147

1603. február 22. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Vágsellyére

További információkat kér Szántó művének kiadásáról. Ismételten kéri annak a rendfőnöki levélnek a másolatát, amelyben egykor arról intézkedett, miképpen tanulhatnak a pálosok szemináriumukban. Fontolja meg a vágsellyei prokurátor valamint a znióváraljai előljáró leváltását. Főbenjáró ügyekben ne ítélkezzen ezentúl a világi bíróságokkal együtt. Jónak látja, hogy Káldy Györgyöt Erdélybe küldjék, különösen a novitiusok szempontjából lenne hasznos. Abban a kérdésben, hogy az alattvalók járhatnak-e az eretnekek templomaiba, a rendi teológusok véleményét kell kikérni, esetleg az Apostoli Székkel is tanácskozni kell; az eredményt meg fogja írni. Addig ott helyben is tanácskozzanak erről.

Respondebo ad literas Vestrae Reverentiae datas a 16 Decembris¹ ad 23 Januarii ea tantum quae reddenda esse videbantur etc.

...De operibus Patris Aratoris² edendis prius item recognoscenda erunt, et significabit Vestra Reverentia, an licentiam edendi dederimus et quomodo, nam de illa data non satis certi sumus.

Pro Paulinianis alendis in seminariis scripseramus, ut Vestra Reverentia mitteret ad nos exemplar nostrarum litterarum si istic sint, at Vestra Reverentia hoc intellexit de litteris Pontificiis ad nos, quae sine dubio nullae sunt, neque nos de illis quicquam scripseramus, itaque nostrarum exemplar expectabimus si istic erunt³ ... Sellensem procuratorem forte mutari expediet,⁴ sed erit Vestrae Reverentiae considerare, idemque dicimus de Superiore Thuroczii,⁵ quoniam ad nos ea de re scriptum est.⁶ Ceterum si hic forte irregularitatem aliquam incurrerit, quod sederit cum iudicibus in re capitali, dispensamus cum eo, ita tamen, ut in posterum ne sit in tali iudicio. Considerandum etiam erat, an causam praeberit, cur unus occideretur armatis ab eo missis anno superiore contra milites. Quia vero ut accepimus, voces auditae sunt subinde in ista provincia nonnullorum, qui superiores acciri ex aliis provinciis moleste ferunt, id quod etiam alias Vestra Reverentia nobis significabit, eas nullo modo voces ducimus ferendas esse, atque adeo cupimus Vestram Reverentiam curare, ut omnino tollantur, nam obesse possint plurimum communi paci et caritati, atque adeo ipsi gubernationi, sicut optime videt, et speramus deinceps esse curaturam...

Patrem Georgium Kaldi dari Patri Maiorio pro Transylvania placere nobis scripsi alias⁷ ad Vestram Reverentiam, et quia Vestra Reverentia videt, quanta sit necessitas eorum locorum praesertim pro novitiorum institutione, spero datum iri, sed tamen hoc iterum nunc ipsi commendare, uti facio, visum est

Addenda supra ad litteras Provincialis. De subditis nostris an permitti possint adire parochias haereticorum, considerari iussimus a nostris doctoribus. Et cum diligentius res examinata fuerit, significabimus Reverentiae Vestrae, quid senserint. Fortassis etiam in re tam gravi Sedem Apostolicam consulamus. Interim Vestra Reverentia cum suis theologis consideret, et quid liceat et quid expediat.⁸

Romae 22. Februarii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 84–86. (korábban ff. 42–43.) Fogalmazvány

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

Kiadva: Veress, Carrillo, II. 367–368.

1. Nem maradt ránk.

2. Nem tudjuk, Szántó mely művéről van szó. Szóba jöhet esetleg a sokat vitatott bibliafordítás, a *Historia collegiorum Societatis Jesu in Transylvania...* c. műve, amelynek kéziratával 1599-ben készült el (MAH IV. 526–568.), de a legvalószínűbb az a káté, amely egy későbbi levélben is szerepel (134/6. irat. 1. jelzet, 213. irat.)

3. Lásd a 123. iratot.

4. Leonardus Puchlerusról van szó. Lásd a 146. iratot.

5. Joannes Zanitiusról van szó, aki 1601 és 1604 között volt superior Znióvárálján. Vö. *Catalogi*, I. 824. Lásd a 146. iratot

6. Lásd a 146. iratot. Ezek szerint a rendfőnök elfogadhatónak tartotta Szántó javaslatait.
7. Lásd legutóbb a 145. iratot.
8. A kérdés valószínűleg a lutheránus lakosú Szalka megszerzésével vált aktuálissá. Vö. a 132. irattal.

148

1603. február 24. Gyulafehérvár
Giorgio Basta útlevele Káldy Márton részére

Megparancsolja, hogy biztosítsák Káldy és társai számára Kolozsvár felé a szabad utazást és visszatérést.

Praesentium ostensor Reverendus Martinus Kaldi, praefectus patrum Societatis Jesu in collegio Albensi cum sociis, ex annuentia et permissione nostra una cum sociis proficiscitur versus civitatem Colosvar.¹ Pro eo vobis harum serie auctoritate a Sacra Caesarea Regiaque Maiestate nobis attributa committimus serio et mandamus firmiter, ut visis praesentibus eandem una cum suis sociis tam in eundo, quam redeundo ubique libere, pacifice et citra quodlibet impedimentum dimittere et per vestros dimitti facere modis omnibus debeatis et teneamini; etc.

Datum Albae Juliae, die 24. mensis Februarii Anno Domini 1603.

Mai lelőhely: Veress adata: Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár törzsanyaga. (Az eredetihez nem sikerült hozzájutnunk. Veress átiratában közöljük.)

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D. 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 540.

Közlve: Veress, *Basta*, II. 182.

1. Káldy Márton 1603 pünkösdjén (május 18.) indult el Kolozsvárra. Vö. 280. irat. Május végén már a Kolozsvárt ostromló Székely Mózes és a város között közvetített. (lásd: *Argenti*, 109.)

149

1603. március 15. Róma
Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Zanitius előljárónak Znióváráljára

A január 28-án írott levelében kérdezettekre válaszol. Még megfontolja, kifizetendő-e a nyitrai püspöknek az említett 16 tallér. A magyar főpapokat figyelmeztetni kell, hogy csak tehetséges alumnusokat küldjenek a Collegium Germanicumba, s őket is csak előzetes információkérés után. Könnyen előfordulhat ugyanis, hogy nem tudják őket fogadni, s így kénytelenek lennének visszatérni. Egyébként csak meghatározott számú magyar tanulhat itt. A turóci konvent ügyében megkapta a mellékelt feljegyzést, ez ügyben majd a tartományfőnök intézkedik.

Proponebat Vestra Reverentia litteris 28. Januarii dubitationem de 16 taleris a nobis vel a subditis episcopo Nitriensi persolvendis, quod expendi iussimus et vel Reverentiae Vestrae vel Patri Provinciali deinde significabitur, quod visum erit.¹ De Hungaris autem quod addebat iuxta desiderium istorum praelatorum admit-tendis in Collegio Germanico, iam quidem sunt satis multi. Sed quod refert pluri-mum, agendum vobis erit cum praelatis, ut mittant quietos et probatos, ex quibus fructus merito sperari possit: nam alioqui si delectus diligens non habeatur, exo-riuntur subinde difficultates circa illorum curam, a quibus sane superiores liberos esse oportere, ut Vestra Reverentia optime videt. Ceterum quod alias resipsimus non esse mittendos nisi praemissis debitis informationibus et expectato ex Urbe responso, omnino necessarium est, ut servetur. Nam et hoc ab omnibus exigitur iuxta consuetudines collegii, et nos aliis etiam idem respondimus. Cum alioqui varia incommoda experti simus, si id non servetur, et nonnullos aliquando exclu-di ac remitti necesse fuerit. Si autem praemittantur debitae informationes, liben-ter accipientur usque ad numerum, qui pro Hungaris praescriptus est.² Denique de conventu Thurocziensi vidi inclusam schedam,³ et commendabo negotium Patri Provinciali, poteritque Vestra Reverentia illum informare prout opus erit. Atque haec ad litteras Vestrae Reverentiae, cuius precibus et sacris sacrificiis me com-mendo.

Romae 15. Martii 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 86. (korábban f. 43r.) Fogalmazvány

1. Mivel a levél nem maradt ránk, nem tudjuk milyen Forgách Ferencnek kifizetendő pénzről kellett Carrillo-val tárgyalnia. Lásd a 163. iratot.
2. Lásd erről legutóbb a 122. iratot.
3. Lásd a 130. irat 10. jegyzetét.

150

1603. március 15. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

A turóci konvent ügyében kénytelen megismételni, amit má · Ferdinand Albernek is megírt (a levelet mellékeli): engedni kell a nemesek akarátának és át kell adni. A vágsellyei kollégium 14 havi költségéről készült jelentést át fogja tanulmányozni. A szegény tanulók létszámát azonban nem szívesen csökkentené. Építkezéseket viszont csak akkor folytassanak itt, ha föltétlen szükséges. Mások véleményétől eltérően semmiképpen sem szabad megengedni alattvalóiknak, hogy az eretnekek templomaiba járjanak.

Quoniam iterum ad nos scribitur de conventu Thurocziensi, excogitatum esse novum modum a regnicolis vel obtinendi illum vel Societatem e praepositura

exturbandi, litterasque autenticas vidimus Domini Vicepalatini¹ regni cum protestatione contra nos, nisi illum conventum admiserimus, ideo his litteris commendare negotium Reverentiae Vestrae visum est. Ut autem alias ad Patrem Alberum Provinciale² respondimus placere nobis illum admitti, quarum litterarum exemplar cum his transmittimus ad Reverentiam Vestram, ita hoc tempore idem sentimus, et concedimus, ut fiat ad maiorem quietem et securitatem, cum praesertim nobis persuademus illos semper omnem hac in parte conatum adhibituros, ut aliquando impetrent, quod volunt. Itaque non censemus rem amplius differendam. ... De expensis factis a Collegio Selliensi spatio 14 mensium videbimus inspectiones,³ itemque quod attinet ad numerum alumnorum, quem Vestra Reverentia dicit minui debuisse. Verum quia scit nos desiderare, ut plures multo alantur, optavissem, ut ne ad ita paucos, nimirum quatuor deveniretur, cum alioquin eorum opera deinde utilis admodum ecclesiae esse possit. Placet vero aliis necessitatibus succurri saltem ad portam, ut Vestra Reverentia addebat.⁴ De fabrica autem nollemus impensas fieri in ea cubicula, si non sint futura stabilia et apta novo aedificio, quia aedificare, quod sit destruendum, utile non est, nisi tamen ob necessitatem aliud fieri non possit.⁵ ...

De nostris subditis, an permittendi sint frequentare parochias haereticorum, cogitavimus, et quidem prius nonnulli putabant permitti posse, si scandalum non esset et periculum perversionis, verum quia in casu nostro fieri non potest, propterea quod adiunctum illud periculum sit, nulla ratione putamus hoc illis permittendum. Quod si haeretici suos impedirent, quo minus catholicas parochias frequentarent, displiceret quidem nobis, ut par est, sed tamen de alieno facto nos rationem reddere non possumus. Tametsi sperare debemus divinam providentiam huic negotio affuturam, neque permissuram, ut haeretici impediant suos. Haec ita respondeo Reverentiae Vestrae, quia cum ita se habeant, non censeo ullo modo permittendos. Quod si existimassem fieri posse, non ausus essem concedere, nisi de ea re prius Sanctissimum Dominum Nostrum consulissem.⁶ Quod reliquum est, omnium precibus etc.

Romae 15. Martii 1603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 86–87. (korábban f. 43.) Fogalmazvány

Modern átírat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

Részlegesen kiadva: Veress, Carrillo, II. 368.

1. Istvánffy Miklós (1535–1608) történetíró, Magyarország alnádora. A levél nem maradt ránk. Korábbi megnyilatkozása ebben az ügyben: *Monumenta*, IV. 464.

2. Erről vö. 94. irat. Az ügy előzményeiről pedig vö. *Monumenta*, IV. 355., 374., 376., 390–391.

3. Lásd a 84. iratot.

4. Lásd erről legutóbb a 72. iratot.

5. Lásd legutóbb a 131. iratot.

6. Vö. a 147. irattal.

151

1603. március 18. Brüsszel

Oliverius Manaraeus tanúságlevele

Tanúsítja, hogy a felsoroltak kegyes célból mennek Bécsbe. Útjuk során adjanak meg nekik minden segítséget.

Oliverius Manaraeus Societatis Jesu per Belgium visitor

Quibus qui has lecturi, vel legi audituri sunt, salutem in eo, qui est vera salus. Cum dilecti nobis in Christo Fratres Pater Petrus Halloix,¹ Pater Petrus Petitius² et Magister Jacobus Senaltus³ cum scientiarum, tum aliorum piorum officiorum causa Viennam⁴ Austriae mandato Reverendi Patris Nostri Generalis ac directione nostra instituant, testatum facimus eosque ex nullo suspecto contagione locos prodire, ne aliquo impedimento detineri, quo minus omnia nostrae Societatis consueta munia obire possint. Insuper dignos esse in quos omnia hospitalitatis et beneficentiae christianae officia magna charitate conferantur ab omnibus, per quorum collegia sive loca transituri sunt, vel quorum opera, aut consilium imploraturi sunt. Quocirca rogamus et obsecramus omnes in visceribus Christi, ut ipsi haec charitatis officia amanter et benigne exhibeant, intuentes in illam remunerationem, quam repromisit is, qui sibi in ministris suis fatetur ministrari.

Datum Bruxellis 18 Martii 1603.

Mai lelőhely: BEK Collectio Prayana T. XX. f. 68. Másolat

1. Vö. *Catalogi*, II. 611.

2. Vö. *Catalogi*, II. 702.

3. Vö. *Catalogi*, II. 751.

4. A felsoroltak végleges úticélja Erdély volt, s Maiorius járta ki Rómában, hogy Erdélybe küldjék őket. Vö. 155. irat, *Argenti*, 19., továbbá a 191. irat

152

1603. április 26. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

A Brünnben kijelölt tanácsadók (Káldy és Wernichaeus) személyével egyetért, ám mivel Káldy valószínűleg elutazott Erdélybe, helyette mást kell kijelölni.

Pauca reddam litterae Reverentiae Vestrae Vienna scriptis 15. Martii... Probabamus, ut consultores, qui Brunae designati fuerunt Pater Kaldy¹ et Pater Wernickerum,² uterque enim huic muneri idoneus videbatur, sed cum Patrem Kaldy in Transylvaniam iam profectum credamus, alius eius loco nobis proponendus erit.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 91. (korábban f. 45v.) Fogalmazvány

1. Káldy György ekkor még meg nem valósult erdélyi küldetéséről lásd legutóbb a 147. iratot.
2. Joannes Wernichaeus ekkor prédikátor és német gyóntató volt Brnóban. Vö. *Catalogi*, II. 8.

153

1603. április 26. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

Örül, hogy visszatért a kollégiumba. Vele együtt bízzék az isteni gondviselésben a fenyegető veszedelmek között. A harmadik év letöltése után a házfőnökség alóli felmentéséről gondoskodni fog. Megérkezett Dionantius februári levele is. Adja át neki üdvözlétét.

Vidi, quas Reverentia Vestra scripserat 3. Martii,¹ quae nos ut non leviter recrearunt ex reditu vestro ad collegium et ad pristina ministeria Societatis² divinaeque providentiae argumentis, quae toto illo dispersionis tempore experti estis, ita rursum metu nonnullo percuterunt, ob novi periculi suspicionem, quam ab hostibus conceperant. Spes tamen nostra in eiusdem Domini misericordia, cui servientes in tuto semper eritis. Bono itaque animo sit Reverentia Vestra, et repetitum cursum alacriter insistat. De liberatione autem sua, ad quam exacto triennio aspiraturam se significat, cupio, ut curam omnem nobis relinquat.

Nos quidem, si facultas erit, non commitemus, ut eam diutius aequo gravari sinamus. Sin autem pergendum illi erit, aequo, ut mihi polliceor animo iugum ducet, quod Domini causa suscepit. Habebam et Patris Dionantiü litteras mensis Februarii,³ cui salutem meis verbis dici oportebat. Omnium precibus etc.

Romae 26. Aprilis 1603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 90. (korábban f. 45.) Fogalmazvány

Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 298.

1. Nem maradt ránk.
2. Dobokay valószínűleg a pozsonyi országgyűlésen vett részt Zanitius társaságában a jezsuiták képviselőjeként.
3. Nem maradt ránk. Róla lásd legutóbb a 131. iratot.

154

1603. április 26. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Laurentius Bruyckeriusnak¹ Bécsbe

Nemtetszéssel értesült március 22-i leveléből arról, hogy a katonák a vágsellyei kollégium borából sokat elraboltak. Gondoskodni kell arról, hogy ilyen esetek ne ismétlődhessenek meg.

Redditae nobis fuerunt litterae Reverentiae Vestrae 22. Martii datae,² ex quibus libens omnia cognovi, quae de rebus nostris suggerebat. Displicuit autem non parum, quod de militum obtrectatione³ ob vinum Selliensis Collegii significatum est, et quamquam nulla nostrorum, opinor, culpa intercessit, recte tamen iudicavit Reverentia Vestra curandum esse in posterum, ut huiusmodi occasionibus occurratur...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 91. (korábban f. 45v.) Fogalmazvány

1. Laurentius Bruyckeriusról, a tartományfőnök titkáráról van szó. Vö. *Catalogi*, I. 637.

2. Nem maradt ránk.

3. A fegyveres rablásokról lásd a 187/1. iratot.

155

1603. április 26. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius tartományfőnök-helyettesnek Bécsbe

Megkapta március 15-én Bécsben írt levelét. A tartományfőnök ígéretet tett arra, hogy segítőköt küld Erdélybe. Három atya jön Belgiumból, egy-egy pedig a rajnai illetve a felnémet provinciából. Talán elegendő segítséget tudnak nyújtani.

Ex iis, quas Reverentia Vestra Vienna scripsit 15. Martii,¹ cognovi eam illuc cum sociis incolumem pervenisse, quo nuntio vehementer recreatus sum, Deum orans, ut reliquum iter pari vobis, quod spero, prosperitate succedat. Animadverti etiam Patrem Provinciale ad iuvandam idoneis operariis Transylvaniam valde propensum,² de quo etsi minime dubitabam, gratum tamen fuit, quod suis id litteris pollicebatur, remque ipsa praestitutum non diffido. Itaque cum ex Belgica item terni missi sint;³ singuli ex Rhenana et Germania Superiore,⁴ quod ex ipsorum quoque litteris accepi, video satis instructam hominibus fore Reverentiam Vestram, neque tamen alia quoque subsidia deerunt, si necessaria videbuntur. Faxit Deus, ut per publicum Transylvaniae statum privato vobis otio uti liceat, superiorumque annorum incommoda tranquilla et fructuosa ad animarum salutem

quiete compensare. Et quum Reverentiae Vestrae litteras nunc expecto, nec aliud est, quod his addam, omnium precibus etc.

Romae 26. Aprilis 1603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 90. (korábban f. 45.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 880.; Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. Nem maradt ránk.

2. Lásd a 147. iratot.

3. Petrus Halloix, Petrus Petitius, és Jacobus Senaltius érkezett Belgiumból Erdélybe. (151. irat és *Argenti*, 19.)

4. A rajnai tartományból Thomas Kayserus, Felső-Németországból Michael Kagerus érkezett. Vö. *Argenti*, 19.

156

1603. május 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

Írja meg, hogyan érkezett haza, s milyen állapotban találta Kőrösi halála után társait. Örül annak, a Maiorius március 24-i Prágában kelt leveléből vett hírnek, hogy Barvitiusz úr és mások közbenjártak a császárnál a rend érdekében. A tartományfőnök leveléből is arról értesült, hogy a császár támogatni fogja ügyüket.

Quantum ex ultimis Reverentiae Vestrae Vienna scriptis assequi licet, non dubitamus, quin has acceptura sit in Transylvania,¹ quo se post Patris Francisci obitum² contendere significabat. Magno autem in desiderio sumus, ut de ipsius et sociorum itineris exitu, quam incolumes pervenerint, et quo in statu res nostrae isthic nacti sint intelligamus. De quibus omnibus ex proximis Reverentiae Vestrae nos audituros confidimus. Quod autem in iis, quas Praga misit 24. Martii, indicabat Dominum Barvitiuum³ et alios operam suam promississe apud Caesarem, ut negotia vestra promoverent, pergratum accidit, praesertim cum ex aliis Patris Provincialis didicerimus, ita illos reipsa praestitisse, concessamque ab Imperatore fuisse rerum nostrarum confirmationem, quam optabamus. Faxit Dominus, ut pacatis motibus Transylvaniae, firmaque in posterum quiete constabilita vobis ex illa quietis esse liceat, et pro summa animarum, quae cernitur, necessitate uberrius ad illorum auxilium fructus colligere. Omnium precibus etc.

Romae 10. Maii 1603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 92. (korábban f. 46r.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 882.

1. Maiorius 1603. május 15-én érkezett vissza Kolozsvárra. Lásd a 280. iratot.
2. Kőrösi Ferenc 1603. február 28-án hunyt el Kolozsvárott. Vö. *Catalogi*, I. 709.
3. Joannes Barvitijs a titkos tanács titkára volt. Maiorius tehát Prágát is útba ejtve próbálta előmozdítani a jezsuiták ügyét Erdélyben. Lásd a 157. iratot.

157

1603. május 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

Helyesli, hogy a turóci konvent nagyon nehéz ügyében egyelőre hallgatást rendelt el. Aggódik az erdélyiekre leselkedő újabb veszélyek miatt. Levelet vár az ottaniaktól. Élvezik a császár támogatását. Ez ügyben Barvitijs úr sokat fáradozott, ezt viszonzani kell.

...Nunc ut ad litterarum capita respondeam, primum hoc significabo de conventu Thurociensi, cuius caussa, quod nonnulli a nobis declinari non posse scriberent, laborabamus, aliunde a Reverentia Vestra satisfactum nobis esse, cum ostendit nullam hoc tempore vim esse, quae vigeat. Quare cum minime dubitemus e re Societatis esse, ut onus id, nisi coacta non subeat, placet, ut Reverentia Vestra silentium nostris, si qui contra aliquid moveant, imponat. Videbit autem, an ratione ulla perfici possit, ut securi ab hoc metu etiam in posterum simus, id est an ita praepositurae illi prospici queant, ut ne posthac quidem ad instituendum conventum adigi nostri possint, ut si quid in hoc genere, opportuna ratione consequi liceat, posteris quoque nostris consulatur.¹ ... De Transylvania sollicitos nos habet, quod de novis eius periculis a Reverentia Vestra innuebatur,² eoque avidius Patris Maiorii et aliorum, qui eo profecti sunt, litteras expectamus. Spes tamen nostra in Domino, qui provinciam illam hactenus conservavit et quietem concessit, qua si fruetur, non dubitamus, quin uberrimi futuri sint fructus, qui a novis nostris operariis colligentur.³ Gratum porro est, quod de confirmatis a Caesare collegiis rebusque nostris cognovi. In quo cum a Domino Barvitio⁴ navatam operam satis constet, hoc ad alia eius beneficia cumulo excitamur, ut patentes communicationis merito concedamus. Curabimus ergo, ut scribantur, mittanturque suo tempore ad Reverentiam Vestram...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 92–93. (korábban f. 46.) Fogalmazvány

1. Lásd erről legutóbb a 150. iratot.
2. Carrillo nyilván Székely Mózes sikereiről küldött híreket Rómába.
3. Az újonnan küldött munkatársakról lásd legutóbb a 155. iratot.
4. Lásd a 156. irat 3. jegyzetét.

1603. május 21. Nagyvárad

A nagyváradí káptalani hiteleshely alkulevele

Pázmány György a Nagyváradhoz tartozó Velencében lévő üres telkét 32 magyar forintért eladja a Nagyváradon levő jezsuitáknak, akiket Joannes Auceps képvisel.

Nos Requisiteiros literarum et literalium instrumentorum in Sacristia sive Conservatorio Capituli Ecclesiae Varadiensis repositarum et locatarum, ac aliarum quarumlibet Judiciariorum deliberationum legitimorumque Mandatorum Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Domini nostri clementissimi, atque Dominorum Judicum Regni ordinariorum, Executores. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod Nobilis Georgius Pazman¹ coram nobis personaliter constitutus, oneribus et quibuslibet gravaminibus cunctorum Fratrum, Proximorum, et Consanguineorum Suorum, quos videlicet infra-scriptum tangeret et concerneret, tangereve et concernere quovismodo in futurum posset negotium in se assumptum et lavatum matura primum et exacta intra se deliberatione praehabita. Sponte libere, vivaeque vocis Suae oraculo fassus est, et retulit in hunc modum, quomodo ipse certis quibusdam perarduis et inevitabilibus necessitatibus suis ipsum ad praesens summe urgentibus evitandis, praesertim autem ratione nimiae caritatis annonae, atque expeditionis generalis, totalem, et integram domum, seu curiam suam nobilitarem pronunc aedificiis penitus carentem in Civitate Várad ac Vico Velence vocato in vicinitatibus domorum ab una Nobilis Michaelis Rácz, parte vero ab altera relicta Joannis Ledii domo in Comitatu Bihoriensi existentem habitam, simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet, ad eandem de jure et ab antiquo Spectantibus et pertinere debentibus quovis nominis vocabulo vocatis. Reverendis in Christo Patribus Joanni Aucupi Scharsensi Transylvano Societatis Jesu Religioso, nec non Contionatori Varadiensi, omniumque bonorum earundem Societatum procuratori constituto, ac toti Universitati Societatum Jesu in et pro florenis triginta duobus Hungaricis, coram nobis plene et integre depositis et persolitis, iure perpetuo, et irrevocabiliter, dedisset, vendidisset, inscripsissetque, et per manus Suas tradidisset perpetuo tenendam, possidendam, pariter et habendam. Ius dedit, vendidit inscripsitque et per manus suas tradidit coram nobis pleno iure et cum effectum. Nullum ius, nullamve iuris et Dominii proprietatem, quod vel quam idem fatens se Suosque haeredes et posteritates utriusque sexus universas in eadem domo seu Curia Nobilitari deserta quovismodo habere sperasset pro se huiusque peramplius reservando, sed illud totum et omne ius suum, omnemque iuris et Dominii proprietatem in praefatos universos Societatis Jesu Religiosos, transtulisset et derivasset, prout transtulit et derivavit. Assumendo nihilominus idem fatens saepefactos universos Societatis Jesu Religiosos contra quosvis legitimos impetitores causidicos et actores propriis suis curis laboribus et expensis tueri, defendere in quieto et pacifico dominio conservare velle. Harumstrarum vigore et testimonio lite-

rarum mediante. Datum Feria quarta proxima post Festum Sacri Pentecostes proxime praeteritum Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Tertio.²

Hátlapján: Emptionalis curiae nobilitaris in Olaszi a Georgio Pazmany pie iam in Domino defuncto. In florenis 32.

Mai lelőhely: MOL E 152. Acta Jes. Reg. Res. Varad. 207. d. f. 33r-v. Másolat
Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. Pázmány Péter testvéréről van szó. Vö. Nagy Iván, IX. 174–175. A kolozsvári, illetve kaszai jezsuitáknál őrzött javairól lásd *Argenti*, 162–163. és Veress, *Évkönyvek*, 265., valamint a 220. iratot. Lásd továbbá a 162. és a 364. iratot.
2. Az iratot említi Rupp, *Helyrajzi történet*, III. 130.

159

1603. május 27. Nagyvárad

A nagyváradi káptalan hiteleshely alkulevele

Johannes Auceps és Zagyvai Borbála megállapodik abban, hogy ez utóbbi 11 magyar forint ellenében nem követeli vissza szökött jobbágját Pácz Ferencet, aki Farvosról Tóttelekre, a jezsuiták birtokára szökött át.

Nos Requisiteiros Litterarum et Literalium Instrumentorum in Sacristia sive Conservatorio Ecclesiae Varadiensis repositarum et locatarum, ac Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis Domini nostri clementissimi legitimorum mandatorum et iudicum Regni ordinariorum, quarumlibet iudiciariarum deliberationum Executores etc. Memoriae commendamus tenorae [!] praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod Reverendus Pater Joannes Auceps Sacerdos e Societate Jesu, et Administrator bonorum eiusdem Societatis in Comitatu Bihoriensi habitorem in Sua ac aliorum Sociorum sui ordinis tam modernorum quam futurorum, quorum scilicet interest vel intererit, personis ab una, ac Nobilis Domina Barbara Zagyvai, primum Georgi Sandor, postea Martini Literati, deinde Michaelis Nagy, nunc vero Thomae Olazi Nobilium quondam relictæ, similiter in suo nomine, ab altera partibus, coram nobis personaliter constituti. Eadem Domina Barbara Zagyvai onera et quaelibet gravamina Filiarum suarum Annae ex Georgio Sandor, Dorotheae ex Martino Literato praefatis prioribus Maritis suis susceptarum. Item Fratrum, Sororum, Proximorum, Affinium ac aliorum quorumlibet, quos infra scriptum tangeret, tangereve et concernere posset negotium quomodolibet in posterum, super se levando, sponte et libere, vivaque voce sua fassa est, retulitque nobis in hunc modum, quomodo providus Franciscus Paaz alias Jobagio ipsius Dominae Barbarae Zagyvai haereditarius ex portione sua possessionaria in possessione Farvos in Comitatu Bihoriensi praedicto existente

habita superioribus temporibus, clam et inscia ipsa in possessionem annotati Patris Joannis et perconsequens aliorum Sociorum sui ordinis Thottelek nuncupatam, in hoc ipso Bihoriensi Comitatu habitam aufugisset et transmigrasset. Quem Franciscum Paaz quamvis ipsa Domina fatens iuris quoque processu ad praedictam suam residentiam repetere et reducere statuisset; verum cum litis exitus incertus sit, eiusque prosecutio multus labores, magnasque expensas requirat, haec evitare volens natura intra se deliberatione et consideratione praehabita, tali modo ratione eiusdem Francisci Paaz fugitivi sui coloni cum praenominato Patre Joanne Aucepe transegisset et composuisset. Quod nimirum ipse Franciscus Paaz una cum uxore liberisque si quos haberet, habiturusque esset, ac aliis cunctis suis rebus mobilibus ibi in Thottelek perpetuo maneret et resideret, ipseque Pater Joannes Auceps et sui ordinis Socii, ac successores eorum universi pacifice et quiete, iureque perpetuo eundem Franciscum Paaz, et Successores eius, pro veris et legitimis colonis tenerent et possiderent: prout coram nobis praevia ratione transegit et composuit realiter. Tali tamen conditione interiecta, quod ipse quoque Pater Joannes suo, et reliquorum sui (ut praefertur) ordinis sociorum nominibus undecim florenos hungaricales parata in pecunia ipsi Dominae Barbarae Zagyvai pro tali perpetuatione praedicti coloni sui daret et persolveret, quos quidem undecim florenos coram nobis idem Joannes Auceps mox et defacto plene et integre numerando dedit et persolvit. Assumendo nihilominus eadem Domina fatens memoratum Patrem Joannem Sociosque suos et successores eorum in quieto usu et pacifico Dominio praefati Francisci Paacz ac liberorum et Successorum eiusdem, contra quosvis legitimos impeditores, causidicos et actores propriis suis labribus[!] et expensis semper et ubique per se conservaturam et defensuram. Harum nostrarum vigore et testimonio Litterarum Mediante. Datum Varadini feria tertia proximam post Dominicam Sanctae Trinitatis Anno Domini Millesimo Sexcentesimo tertio.¹

Mai lelőhely: MOL E 152 Acta Jes. Reg. Res. Varad. 207. d. f. 60r-v. Másolat

1. Az iratban szereplő nevekről nem sikerült közelebbit megállapítanunk.

160

1603. június 14. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Reyneliusnak¹ Pozsonyba

Támogatja a zágrábi kollégium megalapításának tervét. Tegyen jelentést tevékenységéről.

...De Collegio autem Zagradiensi,² quod Reverentia Vestra designari significat, erit haud dubie operae pretium audire, si res ad maturitatem perducatur, per iucundum, si accadat, ut occasio detur provinciam illam Societatis opera procu-

randam. Faciat ergo Reverentia Vestra, ut quae in eo negotio cognoscet, ad nos referat, et nos Deum orabimus, ut suo nutu faveat, ipsamque omni gratia repleat...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 95–96. (korábban ff. 47v–48r.) Fogalmazvány

1. Joannes Reynelius ekkor udvari prédikátor volt. Vö. *Catalogi*, I. 764.
2. Lásd erről legutóbb a 131. iratot.

161

1603. június 14. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

Nem tiltja meg Marietti itáliai utazását abban az esetben, ha Báthory Zsigmond hozzájárul. Helyettesítése azonban mindenképpen szükségesnek látszik.

...Quod vero ad Patrem Marietum attinet, non excidit, quod Reverentiae Vestrae alias permisimus,¹ ut eum in Italiam remittere liceret; nec vetamus, quin ita fiat, si modo bona cum Serenissimi Sigismundi venia id fieri posse cognovi. Alioqui non videtur facile contristandus, sed nisi alterum substitui permittat, serio monendus Pater Marietus, ut intra modum et aedificationem se contineat, dum nos commodam occasionem quaerimus, qua illum abducere penitus liceat...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 97. (korábban f. 48v.) Fogalmazvány

1. Báthory Zsigmond jezsuita gyóntatójának esetleges itáliai útjáról lásd legutóbb a 114. iratot.

162

1603. június 24. Nagyvárad

A nagyváradi káptalani hiteleshely alkulevele¹

Rácz Mihály Velencén lévő telkét a hozzátartozó kert felével 20 magyar forintért eladja a váradi jezsuitákat képviselő Joannes Aucepsnek.

Nos Requisiteiros Litterarum et Literalium Instrumentorum in Sacristia sive Conservatorio Ecclesiae Varadiensis repositarum et locatarum ac quarumlibet iudiciarum deliberationum iudicum Regni ordinariorum, legitimorumque Mandatorum Sacratissimae Caesariae Regiaeque Maiestatis, Domini nostri clementissimi, Executores etc. Memoriae Commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quòd Reverendus Pater Joannes Auceps Sacerdos So-

cietatis Jesu, et bonorum eiusdem Societatis ad Ecclesiam Varadiensem pertinentium Administrator, suo, et reliquorum Sociorum suorum nominibus ad una, ac Egregius Michael Raaz² ibidem Varadiensis, similiter in sua propria persona ab altera partibus eorum nobis personaliter constituti. Idem Michael Raaz oneribus uxoris, liberorum, proximorum et affinium, ac quorumlibet consanguineorum suorum, aliorumque omnium, quos infra scriptum tangeret et concerneret, tangereque et concernere posset negotium, quomodolibet in posterum, super se assumptis et levatis, sponte et libere confessus est eo modo. Quomodo ipse certis et rationabilibus de causis animum suum ad id inducens, totalem et integram dimidietatem fundi sui, omni prorsus aedificio carentis, in vico Varadiensi Velenze vocato, in vicinatatibus Nobilium Georgii Pazman³ ab una, ac Bartholomaei Somogii⁴ partibus ab altera, et Comitatu Bihoriensi existentem, a parte Domus dicti Georgii Pazman, habitam, simul cum horti eidem fundo annexi integra dimidietate, ac aliis quibusvis attinentiis, ad eandem dimidietatem de iure, et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis vetis metis, et antiquis limitibus existentem, memorato Patri Joanni Aucupi, et per eum caeteris suis Sociis modernis et futuris Ecclesiam ipsorum Varadiensem successivis temporibus regentibus et gubernantibus florenis Viginti Hungaricis, coram nobis per eundem Michaellem Raaz, a praefato Patre Joanne integre levatis, iure perpetuo, et irrevocabiliter vendidisset et abalienasset, prout vendidit et abalienavit coram nobis. Nullum ius nullamque iuris et dominii proprietatem sibi et haeredibus atque Successoribus suis utriusque sexus universus in praescripta illa dimidietate praenotati fundi reservando; sed totum et omne ius suum, Dominiique proprietatem, quod et quam in ea habuisset, et quoslibet Successores suos habituros esse sperasset, in praefatum Patrem Joannem caeterosque Socios eius, et Successores eorum universus transfundendo, et transferendo pleno iure, et cum effectu. Assumendo nihilominus idem Michael Raaz saepesatum Patrem Joannem aliosque Socios eius, et Successores eorum, contra quosvis legitimos impeditores, causidicos et Actores, propriis suis expensis cura et fatigiis, Semper et ubique tuiturum et defensurum harumstrarum Vigore, et testimonio literarum mediante. Datum Varadini in Vigilia Sancti Joannis Baptistae. Anno Domini, Millesimo Sexcentesimo, Tertio.

Hátlapján: Emptionalis horti Michaelis Racz in florenis 20. Anno 1603.

Mai lelőhely: MOL E 152. Acta Jes. Reg. Res. Varad. 37. d. fasc. 2. f. 31. Másolat
Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. Az iratot említi Rupp, *Helyrajzi történet*, III. 130.

2. Róla lásd a 158. és a 364. iratot.

3. Vö. 158. irat.

4. Nem tudtuk azonosítani.

163

1603. július 19. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek

Örül, hogy Marietti jobb belátásra tér. A nyitrai püspöknek fizetendő évi 16 tallér-ról Zanitius már írt. Az egyetemes gondnok véleménye szerint a rendnek kellene ezt ki-fizetnie. Szomorú az Erdély nehéz helyzetéről érkező hírek miatt, Maioriusnak írni fog.

...De Patre Marieto gaudeo meliora sperari, et nos admonendi erimus, prout ea res exiget in dies. ...¹ Quia vero alias ad nos scripsit Pater Zanitius de 16 talleris annue solvendis Episcopo Nitriensi vel a colonis Selliensibus vel a nobis, et capitulum de ea re misit, quo videbamus nos obligati, rem considerari iussimus a Patre Procuratore Generali,² qui respondit Vestrae Reverentiae et Patri Rectori Selliensi esse considerandum illud capitulum, et nisi habeant idoneam et realem exemptionem in contrarium, solvendum a nobis esse et non a subditis Sellien-sibus. Itaque Reverentiae Vestrae curabunt, ut illud capitulum habeatur, et expen-datur prout opórtet³ ... Percutit autem nos nuncius de Transylvanicis rebus⁴ adeo gravis, et orationes per provinciam indictas credimus a Reverentia Vestra, ut res adeo gravis postulabat. Scribo etiam ad Patrem Maiorium⁵ ea de re, et scio com-mendatos fore Reverentiae Vestrae nostros, ut in tuto sint ...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 98–99. (korábban f. 49r-v.) Fogalmazvány

1. Lásd legutóbb a 161. iratot.

2. Laurentius de Paulis

3. Lásd erről a 149. iratot.

4. Az 1603. május 9-én Gyulafehérvárott és június 8-án Kolozsvárott lejátézdott eseményekre céloz.

5. Lásd a 164. iratot.

164

1603. július 19. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius tartományfőnök-helyettesnek Erdélybe

Az erdélyi ügyek aggasztó helyzetéről a tartományfőnök legutóbbi leveléből érte-sült. Reméli, hogy dolgaik nem fordulnak még rosszra. Saját belátásuk szerint döntsenek a továbbiakról.

Gravem nuntium nobis attulerunt de rebus Transylvanicis litterae Patris Provincialis¹ ultimo ad nos datae, qui sane perculit nos ut par erat, etsi adhuc inter spem et metum sumus de nostris hominibus,² precesque offerimus Domino Deo,

ut pericula avertere dignetur et salvos omnes incolumesque conservet. De persona autem Reverentiae Vestrae in primis et Patris Argenti³ solliciti sumus, optamusque, ut omnino se conservare studeant, et in tuto ponere. De reliquis autem eam curam gerere, et consolari omnes ac dirigere, et in tutum vocare, prout commoditas erit. Quoniam autem ex tempore consilia capienda erunt, prudentia Reverentiae Vestrae considerabit, quid expediat ad maius Dei obsequium, et ne ex parte nostra ullae dentur occasiones offensae. Quidquid autem divina providentia disponet, ex ipsius manu accipiendum erit, et auxilium ab ipso petendum expectandumque, qui omnes consolari dignetur. Interim expectabimus de vobis certiora. Quod reliquum est etc.

Romae 19. Julii.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 99. (korábban f. 49v.) Fogalmazvány

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 544.

1. Carrillo ezen levele sem maradt ránk.
2. Úgy látszik a rendfőnök ekkor még nem rendelkezett biztos információkkal a tragikus erdélyi eseményekről.
3. Argenti (*Catalogi*, II. 539.) 1603 májusának végén érkezett Kolozsvárra, s lett a kollégium rektora. Lásd a 189/1. iratot.

165

1603. augusztus 9. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giovanni Argentinek Erdélybe

Erdély szerencsétlen sorsáról írt Argenti május 12-i levelében és mások is. Remélhetőleg eljön a várva várt béke. Maioriustól május óta nem kapott levelet. Bernardinus Brigantius és Kabos levelét áprilisban kapta meg, azóta róluk sem tud semmit. Nevében is üdvözlje őket.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 105. (korábban f. 52v.) Fogalmazvány

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 545.

Kiadva: Argenti, 92.

166

1603. augusztus 9. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Megkapta június 18-án, július 7-én és 21-én kelt levelét. Értesült Erdély nehéz helyzetéről. Saját belátása szerint cselekedjen az odaküldöttek érdekében. Basta is szomorú híreket közölt.

Habeo literas Reverentiae Vestrae 18. Junii et 7. ac 21. Julii scriptas,¹ et de Transylvania quidem valde solliciti sumus, oramusque Dominum, ut meliora de nostris et publicis rebus audire mereamur, expectabimusque subinde a Vestra Reverentia, quid subsecutum sit, et quamquam nota est caritas Reverentiae Vestrae, tamen ipsi revocamus in mentem, ut habeat nostros commendatos, et videat, qua ratione iuvare possint, ut extra periculum sint, commendatione aut aliis auxiliis, utque in omnibus tam rebus quam verbis debita cautio adhibeatur ... De Transylvanicis rebus graves nuncios iam primum accepimus a Domino Basta,² et expectabimus certiora, iterumque omnia commendamus caritati Reverentiae Vestrae...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 105–106. (korábban ff. 52v–53r.) Fogalmazvány

1. Nem maradtak ránk.

2. Ez sem maradt ránk.

167

1603. augusztus 15. Krakkó

Giovanni Argenti Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

Beszámoló kolozsvári kiűzetésükről. (Az olasz nyelvű szöveg beépült a szerző latin nyelvű összefoglalásába.)

Mai lelőhely: Róma Biblioteca Vallicelliana Ms. vol. L. 22. f. 200–204.

Kiadva: Argenti, 95–106.; Veress, *Oklevéltár*, 76–83.; EM, 1906. XIII. 379–386.

168

1603. augusztus 16. Krakkó

Giovanni Argenti Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

Újabb beszámoló a kolozsvári kiűzetésről. (Ez az olasz szöveg is beépült a részletes történeti munkába.)

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. Eredeti

Modern átirat: Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 546–555.

Kiadva: Argenti, 107–114.

169

1603. augusztus 21. Prága

Rudolf császár Hetesi Pethe Mártonnak és Thurzó Györgynek

A címzettek kötelesek a vágssellyei jezsuitákat megvédeni és minden körülmények között érvényesíteni a három évvel korábbi birtokvitában hozott döntést.

Rudolphus Secundus Dei gratia Electus Romanorum imperator semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. Rex. Archidux Austriae, dux Burgundiae, Marchio Moraviae, Comes Tyrolis et Goritiae etc. Fidelibus nostris Reverendissimo Martino Pethe de Hethes Archiepiscopo Colocensi ac Administratori episcopatus Iauriensis locorumque eorundem comiti perpetuo per Regnum nostrum Hungariae Locumtenenti et Consiliario nostro.¹ Item Magnifico Georgio Turzo de Betlehemfalva, Comiti comitatus Arvensis Pincernarum nostrorum Regalium in Hungaria Magistro partiumque eiusdem regni nostri Cisdanubianarum generali Capitaneo et Consiliario similiter nostro² simul vel divisim constitutis salutem et gratiam. Quoniam nos fideles nostros, Honorabiles ac Religiosos Rectorem caeterosque Patres Societatis Jesu, in collegio oppidi Sellie vocati in praepositura Thurocziensi fundato degentes et commorantes tam in personis, quam vero universis rebus ac bonis, iuribusque quibusvis possessionariis, dictae praepositurae Thurocziensis ubivis et in quibuscunque Regni nostri Hungariae Comitatus habitis et existentibus iustis videlicet et legitimis in nostram Regiam recepimus protectionem, et tutelam specialem vice ac in persona nostra Regia eosdem vestrae duximus commitendos tuitioni et protectioni. Quare fidelitati vestrae harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus a modo in posterum dictos Patres Societatis Jesu in praefato Collegio Sellienzi commorantes tam in personis, quam vero cunctis rebus et bonis, iuribusque quibusvis possessionariis dictae praepositurae Thurocziensis ubivis et in quibuscunque praedicti Regni nostri Hungariae Comitatus habitis et existentibus iustis, ut praemittitur, et legitimis contra quoslibet violentos et illegitimos impetitores turbatores et damnificatores, signanter vero contra fideles

nostros Prudentes ac Circumspectos iudicem et iuratos caeterosque universos cives et incolas oppidorum nostrorum Sancti Georgii et Bozin, qui ipsos Patres Societatis Jesu, in territorio et metis possessionis eorum Pered vocatae, ad dictam Praeposituram Thurocziensem pertinentis, contra fidelium nostrorum Commissariorum anno ab hinc tertio factam revisionem et latam per eos sententiam definitivam, quam nullatenus infringi aut immutari volumus, indibite ac illegitime turbare, molestare et damnificare perhibentur, tueri protegere et defendere modis omnibus debeatis et teneamini, autoritate nostra regia praesentibus vobis hac in parte plenarie concessa et attributa iureque et iustitia mediante. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum in arce nostra Regia Pragensi Vigesima prima die mensis Augusti Anno Domini Millesimo Sexcentesimo tertio.³

Rudolphus secundus m. p.

Franciscus Forgách Episcopus Nitriensis
Himmelreich

Hátlapján: Anno 1603 die 23 Septembris. Exhibitae et praesentatae sunt nobis hae protectionales. Martinus Pethe archiepiscopus Colosensis et Locumtenes m. p. Anno Domini 1603. 24. Septembris presentatae sunt mihi hae literae protectionales Suae Caesareae Maiestatis Domini Domini mei Clementissimi, quibus me ut fidelem subditum decet, accomodari enitur. Georgius Thurzo m. p.

Mai lelőhely: MOL E 152. Acta Jes. Reg. Coll. Tym. fasc. 21. f. 10. Eredeti

1. Hetesi Pethe Mártonról lásd legutóbb a 82. iratot.
2. Thurzó Györgyről (1567–1616) Árva megyei főispánról lásd *A Thurzó család*, 391.
3. Az ügyről lásd korábban a 36. és a 37. iratot.

170

1603. augusztus 23. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giorgio Bastának Erdélybe

Nagy fájdalommal értesült leveléből arról, hogy az ariánusok, a katolikus hit ellenségei milyen szenvedést okoztak neki és a jezsuitáknak. Reméli, hogy sikerül előkerítenie a bűnösöket. Az Erdélyben történekről már Carrillo leveléből is értesült. Megköszöni a rend érdekében tett szolgálatait, s továbbiakra biztatja.

Non posso negare che la nuova apportatami con la littera¹ di Vostra Signoria Illustrissima non ci habbia cagionato a tutti grandissimo dolore per l'infelice perdita del nostro collegio di Claudiopoli et morte e cattivita de nostri padri oltre il

risentimento commune de danni di quella provincia. Ma dell' altra parte sento particolare consolatione per l'innocenza di questi servi di Dio, massime che come si e inteso dopoi hanno patito il tutto dalli ariani inimici capitali della fede catolica e di quei che con ogni sforzo procurano di augmentarla. Onde spero, che queste fatiche saranno state accette alla divina bonta. In oltre noi siamo gratia celemente obligati alla molta amorevolezza e carita di che Vostra Signoria Illustrissima promette et usa per ricuperar questi cattivi,² il che Dio Nostro Signore faccia che habbia felice successo a magior gloria sua, come ancora supplico Sua Divina Maesta che restituisca longa pace a quello stato e conduchi ad ottimo fine i buoni desiderii di Vostra Signoria Illustrissima. Dell' istessa calamita habbiamo anche avviso dal Padre Cariglio Provinciale, se bene stiamo ancor sospesi circa la certezza della persone³ et il Padre Cariglio pur mi dia ottimo testimonio dei favori, promesse et aiuti di Vostra Signoria Illustrissima. Onde so che non vi e bisogno di nuova raccomandatione, si che per fine vengo ad offerirmele con ogni affetto e le prego da Nostro Signore longa vita e vera felicità. La participatione che Vostra Signoria Illustrissima dimanda, le era dovuta multo prima, ho dato ordine, che se ne faccia la patente.

Mai lelőhely: ARSI Epp. NN. 2. f. 183–184. Fogalmazvány

Fotómásolat: MTAK Könyvtár Kézirattár, Szittyai-hagyaték 25/VII.

Modern átirat: Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 556.

1. Basta levele nem maradt ránk. Ez bizonyára július 17-e után íródott, amikor vereséget mért Székely Mózes hadaira, s hozzáláthatott a kolozsvári eseményekben vétkesek megbüntetéséhez.
2. Basta valóban hozzálátott a bűnösök előkerítéséhez s a város megbüntetéséhez. Lásd a 189/8. iratot.
3. A 166. iratban emlegetett levelek valamelyikéről lehet szó, ezek azonban nem maradtak ránk. A rendfőnök úgy látszik még nem rendelkezett információkkal az Erdélyben maradtak sorsáról.

171

1603. szeptember 12. Prága

Rudolf császár és a magyar király engedélye a vágssellyei jezsuitáknak káté ki nyomtatására

A jezsuiták kérésére engedélyezi, hogy Leonhardus Formica bécsi nyomdász újra kinyomtassa azt a magyar nyelvű kátét, amely korábbi kiadásának példányai elfogytak. A káté későbbi újranyomtatásának és terjesztésének jogát az elkövetkezendő hat esztendőre Fornicának biztosítja. A nyomdászt ugyanakkor kötelezi arra, hogy a műből 5 példányt juttasson el a királyi udvarba.

Concessio impressionis Cathecismi pro honorabilibus in Christo Patribus Societatis Jesu collegii selliensis

Nos Rudolphus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod fideles nostri Honorabiles, Rector caeterique Patres Societatis Jesu in collegio oppidi Sellie, utpote ad praeposituram Turoczensem pertinenti commorantes, per supplicem suum libellum nobis humiliter exponi curarunt: Qualiter superioribus praeteritis annis pro incremento religionis catholicae et communi utilitate nationis Hungaricae edidissent quendam cathecismum in lucem, Hungarica lingua expressum, cuius exemplaria iam passim distracta, et cum fructu non modico iuventutis Hungaricae, per manus hominum hactenus tractata et evoluta essent.¹ Et quia praefati Patres Jesuitae non extantibus iam amplius dicti cathecismi exemplaribus, illum denuo cum brevi saltem ad rectorem epistola,² pro religionis catholicae augmento, vel propagatione, ac pro Hungaricae nationis hominum profectu et bono inprimi curare vellet, supplicarunt Maiestati nostrae humillime, ut fideli nostro Circumspecto Leonhardo Formicae typographo Vienstensi, qui novae huius cathecismi excussionis curam suscipere paratus esset, illius exprimendi facultatem benigne concedere, atque huiusmodi laborem et sumptus ipsius, in nova hac aeditione subeundos, Caesareo et Regio nostro privilegio et edicto munire, ipsumque contra aemulorum fraudes ac dolos tutum reddere dignaremur. Nos sane istiusmodi humilibus piisque supradictorum patrum Societatis Jesu precibus, pro solito nostro sacram catholicam nostram religionem iuvandi promovendique in studio, novam praefati cathecismi Hungarici impressionem dicto Leonhardo Formicae clementer annuendam et concedendam duximus. Itaque ex certa nostra scientia animoque bene deliberato, auctoritateque caesarea nostra ac regia, firmiter ac serio vetamus et interdicimus, quibuscunque typographis, impressoribus, bibliopolis et aliis, qui in regno nostro Hungariae partibusque ei subiectis, vel imprimendis vel vendendis libris, vel quacumque alia ratione librariam negotiationem exercent, ne quis eorum suprascriptum cathecismum, Hungarico idiomate imprimendum intra sex annos, ab eius editione proxime et immediate sequentes iure ipsius Leonhardi Formicae vel eius consensu mutare, iisdemve aut alterius generis characteribus excudere, vel alibi excusa intra praelibati regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum fines apportare vel aliunde allata divendere, distrahere, velut ab aliis id fiat concedere, nedum autor esse vel etiam operam vel consilium palam seu occulte adhibere aut praestari ausit. Quod si quis secus fecerit, interdictumque hoc nostrum neglexerit, volumus et mandamus, ut is non solum huiusmodi impressis cathecismi libris privetur, quod unum praenotatus Leonhardus Formica vel eius haeredes, aut mandatum ab illis haereditari, auxilio magistratus eius loci, aut suae quoque auctoritate apprehendere, sibi que venditari poterunt, sed et insuper centum talleris, nostro regio fisco fraudis vindici, et dicto Leonhardo Formicae eiusque haeredibus, ex aequo sive spe veniae seu gratiae solvendis, mulctetur, hoc insuper expresso. Quod dictus Leonhardus Formica teneatur praefati cathecismi, denuo ut praemissum est, imprimendi et cudendi ad minimum quinque exemplaria, quamprimum suis sumptibus, in aulam nostram

caesaream ad cancellariam nostram Hungaricam transmittere, ita ut misi id praestiterit, hoc nostro privilegio neutiquam uti, aut frui queat, sed eo mox ipso facto, exutus et privatus esse censeatur, quocirca universis et singulis fidelibus subditis nostris, cuiuscunque status, dignitatis, honoris, conditionis et praemientiae existant ac praesertim magistratui in dicto regno nostro Hungariae, partibusque ei subiectis fungentibus, harum serie firmiter committimus et mandamus, ut hoc privilegium et edictum nostrum, inviolate observari et observari curare, neque quovis tempore quicquam, in contrarium facere et attentare, praesumere aut ab aliis fieri seu attentari pati, quin potius Leonhardum Formicam, pro praesentis edicti nostri effectum, consequendi omni favore et auxilio prosequi debeant et teneantur, ut in quantum paenas et multas suprascriptas volueritis evitare, haec enim est expressa et seria voluntas nostra, harum nostrarum manu nostra subscriptarum et secreti sigilli nostri, quo ut Rex Hungariae utimur impressione, muniarum et testimonio literarum. Datum in arce nostra regia Pragensi decima secunda die mensis Septembris. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo tertio.

Mai lelőhely: MOL A 47. Liber Regius V. f. 622–623. Másolat

1. Nyilvánvalóan Vásárhelyi Gergely Canisius-fordításáról van szó, amelyek első kiadása 1599-ben jelent meg Kolozsvárott (RMNY 860.), és amelynek 1604-es bécsi újrakiadásában (RMNY 907.) Vásárhelyi 1604 január elsején kelt előszava olvasható. Érdekes ugyanakkor, hogy éppen ebben az időben szorgalmazta kátéjának kiadását Szántó István is. (Lásd a 147. és a 213. iratot.)
2. A későbbiek során dönthettek úgy, hogy az ajánlás címzettje a keresztény olvasó és nem Dobokay Sándor lesz. A kolozsvári kiadástól való további eltérésekre lásd az RMNY-t.

172

1603. szeptember 13. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Megkapta a tartományfőnök augusztus 11-én és 16-án írt leveleit. Pázmányt titokban teológiai doktorrá kell avatni. Báthory Zsigmond ellenében ne küldjék Rómába Mariettit. Figyelmébe ajánlja a znióváraljai előljáró hanyagságáról kapott híreket.

Habeo literas Vestrae Reverentiae binas 11. et 16. augusti scriptas,¹ ad quas haec occurrebant. Pater Pazman cum sit docturus theologiam placere nobis creari doctorem theologiae secreto, praemisso tamen examine, et consideratis quae opus erunt.² Nostrum illum, quem Serenissimus Sigismundus non censet huc mittendum, non mitti placet³ ... Thuroczii Superior⁴ dicitur non nisi duas exhortationes fecisse spatio sex mensium, et consultationes instituere non nisi de oeconomicis, quae Vestra Reverentia considerabit...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 108–109. (korábban f. 54r-v.) Fogalmazvány
Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.
Kiadva: Veress, Carrillo, II. 377.

1. Nem maradtak ránk.
2. Pázmány 1603. szeptember 20-án érkezett meg Grácba. Itteni téziseiről vö. *Pázmány Péter emlékezete*, 15–30.
3. Mariettiről Báthory Zsigmond gyóntatójáról van szó. Lásd legutóbb a 163. iratot.
4. Joannes Zanitius leváltását korábban Szántó István javasolta. Lásd a 147. iratot.

173

1603. szeptember 18. Prága

Rudolf császár és a magyar király megerősítő irata a vágsellyei jezsuitáknak

A Dobokay Mihály titkár által sértetlenül bemutatott adománylevél alapján megerősíti Forgách Ferenc nyitrai püspök és a magyar kancellár adománylevelét, amely örökös jogon a vágsellyei jezsuitáknak juttat egy házat Nyitra városában, valamint egy szőlőt a hozzá tartozó szántóval együtt Ravaszmal hegyén.

Consensus super collatione unius domus ac Vineae in oppido Nitriensi sitae pro patribus jesuitis in collegio oppidi Selia existentis modo infrascripto factus.

Nos Rudolphus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod pro parte ac in personis fidelium nostrorum honorabilium Rectoris¹ totiusque collegii patrum Societatis Jesu in oppido Sellie existentium et ad Praeposituram Turocensem existentium, exhibitae sunt nobis et praesentatae quaedam literae fidelis nostri Reverendi Francisci Forgacz de Ghimes episcopi Nitriensis locique eiusdem comiti perpetui consiliarii et per Hungariam aulae nostrae cancellarii donationales in pergameno patenter confectae, sigilloque eiusdem secreto impendenti communitae. Quibus mediantibus idem Franciscus Forgacz episcopus Nitriensis et cancellarius noster totalem quandam domum suam civilem, per ipsum propriis pecuniis emptam et a fundamentis erectam in superiori oppido suo Nitriensi et comitatu Nitriensi existentem habitam simul cum una vinea in promontorio dicti oppidi Nitriensi Rawasmal vocato adiacentibus cunctibusque earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, dictis patribus jesuitis collegii Selliensis perennaliter dedisse donasse et contulisse [...] tenoris infrascripti supplicatum propterea nominibus ac in personis praefatorum patrum Societatis Jesu dicti collegii Selliensis nostrae Maiestati existitit humillime quatenus annotatas literas praefati episcopi Nitriensis et cancellarii nostri donationales omniaque et singula in eis contenta ratas, gratas et acceptas habendo, literis nostris inseri et inscribi faciendo praemissae perennalis donationi et collationi aliisque omnibus et singulis in eisdem literis donationalibus clarius denotatis et expressis nostrum regium consensum benevolumque pariter et assensum praebere dignarent, quarum quidem literarum tenor talis est.²

Nos Franciscus Forgach de Gimes Episcopus Nitriensis, locique eiusdem comes perpetuus, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis consiliarius, ac per Hungariam summus Aulae Cancellarius, memoriae commendamus per presentes, quod cum diligenti consideratione in animo revolveremus inter alia, quae Episcopali nostro incumbunt muneri, praecipuum esse, quod honorem cultumque concernit divinum, ut nimirum illum diligentissime promoveamus, servos Dei, qui se pro Domino totos impendunt, amicos nobis faciendo, quomodo cum primis omni cura ac studio elaborandum nobis indicavimus, ut Reverendos patres Societatis Jesu tanquam cultus ipsius divini necessarios administros beneficio aliquo afficeremus. Et propterea habentes debitum respectum ad singularem pietatem utilissimum pro Dei gloria laborem heverendorum patrum Societatis Jesu Collegii Seliensis, tum vero moti erga nos charitate, qua de nobis optime semper meriti sunt, totalem domum nostram civilem in hac nostra superiori Civitate Nitriensi existente habitam, et nostris pecuniis emptam et propriis expensis a fundamentis erectam, cui ab una parte domus quondam Egregii Joannis Bicho parte vero ab altera Generosae dominae relictæ quondam Joannis Tapolczani domus vicinatur,³ simul cum vinea in promonthorio Rawasmal vocato ac terris arabilibus ad eandem domum pertinentibus et cunctis eius utilitatibus et pertinentiis dictis Reverendis Patribus Societatis Jesu Collegii Selliensis dedimus, donavimus et contulimus. Imo damus donamus et conferimus, iure perpetuo et irrevocabiliter, tenendam, possidendam pariter et habendam, harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Quas in formam nostri privilegii manus nostrae subscriptione et sigilli appensione redigi curavimus. Datum Nitriae Vigesima die Mensis Maii Anno domini Millesimo sexcentesimo tertio.

Nos itaque huiusmodi humillima supplicatione nominibus ac in personis supradictorum rectoris caeterorumque patrum Societatis Jesu praelibati Collegii Selliensis nostrae modo quo supra porrecta Maiestati regia benignitate exaudita clementer et admissa praesertas literas saepefati episcopi Nitriensis et cancellarii nostri fassionales non abrasas, non cancellatas, neque in aliqua parte sui suspectas, sed omni prorsus vitio ac suscipione carentes praesentibusque literis nostris de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas, quo ad omnes earum continentias clausulas et articulos eatenus quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae iuribusque earum veritas suffragatur ratas, gratas et acceptas habere praemissis perennali dationi, donationi et collationi aliisque omnibus et singulis in supradictis donationalibus fusius specificatis et declaratis nostrum regium consensum praebuimus. Imo praebemus benevolum pariter et assensum et nihilominus attentis et consideratis fidelitate ac fidelium servitorum meritis praefatorum patrum Societatis Jesu dicti collegii Selliensis, quae ipsi sacrae primum regni nostri Hungariae coronae et deinde Maiestati nostrae pro locorum et temporum diversitate fideliter et constanter exhibuisse ac impendisse ac deinceps quoque pari fide et constantia exhibere et impendere velli pollicentur. Totum et omne ius nostrum regium si quod in dictis totalibus domo in superiori oppido Nitriensi constructa ac una vinea in praefato promonthorio dicti oppidi Rawasmal nuncupato sita omnino in annominato comitatu Nitriensi

existentis, qualiterunque haberemus aut eadem nostram ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concerneret Maiestatem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, faenetis, pluvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promonthoriis, aquis fluviis, piscinis, piscatoris aquarumque decursibus, molendinis et eorundem locis generaliter vero quarumlibet utilitalium et pertinentiarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis sub suis veris metis et antiquis limitibus existentis ad easdem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus memoratis rectori caeterisque patribus jesuitis saepefati collegii Selliensis ipsorumque posteris et successoribus universis dedimus, donavimus et contulimus. Imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenente, possidente pariter et habente salvo iure alieno harum nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur impendenti communitarum vigore et testimonis literarum, quas in formam nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in praesente fuerint reportatae. Datum in arce nostra regia Pragensi decima octava die mensis septembris anno domini millesimo sexcentesimo tertio. Regnorum nostrorum Romani vigesimo octavo, Hungariae et aliorum tricesimo primo, Bohemiae vero anno similiter vigesimo octavo.⁴

Mai lelőhely: MOL A 47. Liber Regius V. f. 624–625. Másolat

1. A kollégium rektora Dobokay Sándor.
2. Az alábbiakban átirat adománylevél Forgách Ferenc sajátkezű aláírását tartalmazó eredetijének jelzete: MOL, E 152. 25. d. fasc. 24. f. 152. Az 1603. május 20-án kelt adománylevélen a püspök titkáráként Dobokay Mihály szerepel (Michal Dobokay secretarius). Róla lásd legutóbb a 117. iratot, amely szerint 1602 decemberében még Rómában tartózkodott.
3. A Bicho (talán Bicsó) családról nem sikerült közelebbit megállapítanunk. Az 1597-ben haltmaskodásai miatt elmarasztalt Tapolcsányi Jánosról lásd Nagy, XI. 34–35.; Rimay, *Államiratok*, 95.
4. Az adományozásról lásd Ackermann, *Forgách Ferenc*, 38–39.

174

1603. október 2. Marzsinai tábor

Giorgio Basta Kolozsvár tanácsának

Elrendeli, hogy az általuk lerombolt templom fejében a jezsuitáknak adott templomhoz tartozó további javakat is haladéktalanul adják a jezsuiták kezére.

Georgius Basta comes in Huzt liber baro dominus in Sult eques Auratus Sacrae Caesarae Regiaeque Maiestatis et Catholici regis Hispaniarum consiliarius bellicus eiusdemque Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis exercitus et regni Transylvaniae generalis capitaneus etc.

Quoniam ecclesiam pro ecclesia a vobis destructa Reverendis Patribus Societatis Jesu possidendam dedimus et concessimus, quare necesse est omnia adiuncta, quae antea fuere, adiungantur etiam in praesenti, ideo vobis, iudici et iuratis civibus autoritate a Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestate plenipotentia liter nobis attributa iubemus et mandamus, ut non solummodo molendinum, sed etiam hortos, vineas et alia omnia ad domum parochialem et ecclesiam pertinentia vel pertinere debentia, praesentibus visis praefatis Reverendis Patribus remittere et ad manus dari modis omnibus debeatis et teneamini, nec secus absque gravissima indignationis et animadversionis nostrae poena facere ausi sitis modo aliquali. Secus non facturi. Datum ex castris ad Marsina positis die secunda mensis Octobris anno Domini Millesimo sexcentesimo tertio. Georgius Basta.¹

Címzés: Iudici primario caeterisque iuratis civibus civitatis Colosvariensis.

Mai lelőhely: KvLT Fasc. III/62. Eredeti. MOL mikrofilm: 11541.

Kiadva: EOE, V. 236.

Kivonat: Veress, *Basta*, II. 310.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 558.

1. A levél háttérében lévő eseményekről lásd részletesebben a 189/2. iratot.

175

1603. október 28. Prága

Rudolf császár levele a Znióvárálján tartózkodó jezsuitáknak¹

Elhatározott szándéka, hogy Erdélyben kiirtja az eretnekséget. Ezért minél nagyobb számban olyan katolikus papokat kell odaküldeni, akik latinul, magyarul, németül és szlávul tudnak.

Rudolphus II. Romanorum Dei gratia electus imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Boemiae rex etc. Honorabiles ac religiosi fideles nobis dilecti.

In quonam statu et squalore catholica religio in Transylvania propter varias, quae ibi a longo iam tempore invaluerunt, haereses, nunc existat, sat superque vobis cognitum esse non ambigimus. Cum autem nihil prius aut magis habeamus in votis, quam ut redacta ad obedientiam et fidelitatem nostram ipsa Transylvania, et impias ex illa haereses extirpare, et divini numinis verum cultum iterum in ea instaurare, atque orthodoxam et catholicam religionem nostram ad aeterni et omnipotentis Dei gloriam et honorem ubique propagare et firmare possimus, ad quod quidem commodius et felicius peragendum, quia catholicis, piisque et doctis sacerdotibus, qui miseram plebem doctrina et bonis exemplis ad catholicam fidem reducant, illaque sedulo imbuant, maximopere opus est illos ubique in

regno nostro vestra quoque fideli ac pia opera inquiri et bonis modis eo dirigi cupimus; quare fidelitatem Vestram benigne hortamur, vobisque clementer committimus ac mandamus, ut in adipiscendis aliquibus doctis viris et catholicis sacerdotibus, qui sint exemplares et bonae vitae et pietatis, ac honestatis sectatores, atque ultra Latinam, etiam Hungaricae, Germanicae, Slavonicae linguarum periti, qui doctrina et exemplo catholicam religionem gnaviter et cordate propagare valeant, omnem operam et diligentiam navare, et quos nancisci poteritis, illos sine mora et dilatione in Transylvaniam ad fidelem nostrum, Magnificum Georgium Bastam, Liberum Baronem, Generalem Transylvaniensem et consiliarium nostrum, ceterosque ei adiunctos commissarios nostros, cum literis nostris commendatitiis, quo illis rite provideatur et ad loca necessaria ordinentur et distribuantur, primo quoque tempore dirigere et transmittere, atque tam pium et necessarium opus omni fide et diligentia curare ac promovere velitis ac debeatis; executuri in eo benignam et omnimodam voluntatem nostram.

Datum in Arce nostra Regia Pragensi, 28. Octobris, Anno Domini 1603.

Mai lelőhely: ARSI, Austr. 133. f. 36v–37r. Másolat

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 883.

Kiadva: Franciscus Kazy, *Historia Universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu*, Tyrnaviae, 1737. 75–76.

1. A levél a Székely Mózes veresége (július 14) után ismét Rudolf kezébe került Erdély rekatolizálásának újabb tervét rögzíti. Lásd a 126., 127., 128. iratokat. A további összefüggésekről: MOE, X, 374–376.

176

1603. november 1. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

A tartományfőnök válaszolni fog az augusztus 15-i levelében feltárt gondokra. Örül, hogy Pázmány igen hasznosan dolgozott. Véget kell vetni a levélben jelzett vi-szálynak.

Petebat Vestra Reverentia informationem pro isto collegio literis 15. Augusto datis,¹ quod censemus a Vestra Reverentia repraesentandum Patri Provinciali, cui sine dubio speramus consolationem Reverentiae Vestrae et auxilium cordi futurum, et si illum expectatione dignum putamus, si forte non ita cito faceret, cum sciamus inopiam talium et necessitates aliorum locorum. Patrem Pasmanum adeo fuisse utilem gratias ago bonitati divinae.² Circa lites, quas Vestra Reverentia molestas experitur, nobis quoque videretur optimum, si finis aliquis cum pace esse posset, nunc autem commendandum erit Domino negotium, et non dubito, quin habeatur in omnibus ratio aedificationis ut par est.³ Haec ad litteras Reve-

rentiae Vestrae occurrebant. Quod reliquum est, omium precibus ac sacris sacrificiis commendo.

Romae primo Novembris 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 113. (korábban f. 56v.) Fogalmazvány

1. Egyik levél sem maradt ránk.
2. Ekkor már a gráci egyetemen tanított. Vágsellyén szerzett érdemeiről lásd legutóbb a 131. iratot.
3. Nem tudjuk pontosan, milyen viszállyról van szó. Talán a 130. iratban említettekre utal.

177

1603. november 1. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek

Megkapta Maiorius és Argenti levelét. Ez utóbbit utasította, hogy Kassán keresztül menjen Erdélybe.

...Accepimus postea a Patre Maiorio¹ litteras, quem gaudemus bene valere et ad Patrem Argentam, cuius etiam litterae pervenerunt, rescribimus, ut quamprimum se conferat Cassoviam,² ut inde in Transylvaniam redeat, praemonito tamen Domino Illustrissimo Basta, ut iter tutum facere possit, quod significatum volui Reverentiae Vestrae, cuius et omnium precibus etc.

Romae primo novembris 1603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 113.

1. Nem maradt ránk. Maiorius valószínűleg Görgény várából írta szeptember 24-én (lásd a 178. iratot), ahol a Kolozsvárról kiűzöttek egy csoportja meghúzódott. Lásd a 189/8. iratot.
2. A Kolozsvárról Krakkóba menekült Argenti több levelet is írt innen Rómába. Vö. *Argenti*, 95–114. A rendfőnök említett levele nem maradt ránk, mivel a lengyel tartományba intézett leveleket tartalmazó római fogalmazványkötet is elveszett.

178

1603. november 1. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

Szeptember 24-én írott levele örömhírt tartalmazott: az erdélyi helyzet javult. Emanuel Niger és Kabos elvesztését fájlalja. A rend helyzetének helyeállítása érde-

kében tegyenek meg mindent, ami erejükből telik. Argenti viszaküldését fontolgatja. Bár a lengyelek is számítanának rá, mindennél fontosabbnak látszik Kolozsvár.

Utóirat: Argentitől levelet kapott. Arra fogja utasítani, hogy térjen vissza. Basta majd Kassán értesíti arról, hogy melyik az Erdélybe vezető legbiztonságosabb út.

Solliciti valde eramus de statu et salute Reverentiae Vestrae ac sociorum, cum litterae datae 24. Septembris¹ pervenerant. Ex quibus magnam percepimus laetitiam, quod significabat Vestra Reverentia res esse meliore loco et bona sperari. Dominus Deus faxit, ut succedat cum salute animarum et incremento rei catholicae. De morte Emmanuelis² audivimus, et indici iussimus suffragia, tametsi speramus martyrem gloriosum esse. Dolemus amissum Patris Cabos,³ et indicentur suffragia pro illo, quem credimus ad finem laborum evocatum esse. Quod autem attinet ad restitutionem nostrorum, expectabimus, quae deinde consecuta erunt, interim negotium Domino commendamus, et ex parte vestra iuvabitis isthic loca solitis nostrae Societatis ministeriis, quantum tempora et vires ferent. De Patre Argenta istuc remittendo cogitamus, et si alii repetant illum, et Poloni etiam libenter illum retinerent, sed omnibus praeponimus Claudiopolim, tametsi interea nihil mutandum censemus, donec res stabiliiori loco et meliori constituentur.⁴ Quod reliquum est, saluto carissimos patres et fratres atque amplector in Domino et me precibus et sacris sacrificiis omnium commendo.

Romae primo Novembris 603.

Accepimus postea litteras a Patre Argenta, et iudicamus expedire ut quamprimum istuc redeat, iterque faciat per Cassoviam, ut praemoneri possit Illustrissimus Dominus Basta, quo iter tutum esse possit, et Vestra Reverentia poterit curare in hac parte, si quid opus esse iudicabit.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 113. (korábban f. 56v.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 884–886.; Rendtartományi Levéltár, D. 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C. 82/7. III. 560.

1. Nem maradt ránk.

2. Emanuel Niger, akit 1603. június 9-én öltek meg a kollégium lerombolása során. Vö. *Catalogi*, II. 690.

3. Kabos István 1603. augusztus 11-én halt meg pestisben. Vö. *Catalogi*, I. 702.

4. Argenti viszaküldéséről Erdélybe lásd a 177. és 179. iratot.

179

1603. november 1. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Novodomumra

Korábban azt írta a lengyel tartományfőnöknek, hogy Argenti ott várakozzon. Vagy viszaküldi Erdélybe, vagy Itáliába rendeli.

...De Patre Argenta rescripsimus alias Patri Provinciali Poloniae,¹ ut ibi esset, donec nos aliud praescriberemus, quod quidem non fecimus, quia prius scire volumus, quid spei sit circa res Transylvanicas; nam si nostri eo redibunt, ille quoque illuc mittetur, alioquin revocaremus illum in Italiam ad suam provinciam, cui necessarius esset...²

Romae primo Novembris 1603.

Mai lelőhely: ARSI. Austr. 2. I. f. 110–111., 113. (korábban f. 55r-v.)

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 559.

Kiadva: Veress, Carrillo, II. 378.

1. A lengyel tartomány főnöke 1603–1608 között Decius Striverius. Lásd *Synopsis*, 682.

2. Lásd a 178. iratot.

180

1603. december 2. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Tetszéssel értesült arról, hogy Marietti késznek mutatkozik Báthory Zsigmond mellett maradni. A továbbiakról a címzett maga döntson.

Quia Pater Mariettus scripsit ad nos¹ de suis occupationibus cum Serenissimo Sigismundo, optans scire mentem nostram super ea re, ad illum rescribimus, placere nobis, ut paratum se ostendat ad obsequia et pergat cum Domini benedictione in iis omnibus, quae poterit iuxta instituti nostri rationem, cum benevolentiae tanti principis erga Societatem respondere pro nostra virili parte debeamus. Ceterum in rebus particularibus ubi dubium sit, an liceat homines Societatis occupari, esse consulendam Reverentiam Vestram cuius erit decernere, quid sit agendum, neque esse ad nos recurrendum, cum possit Vestra Reverentia videre ex propinquo commodius, quantum oportebit; quod et significare voluimus, per has literas Vestrae Reverentiae cuius et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo.

Romae 2. Decembris 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 114. (korábban 57.) Fogalmazvány

1. Mariettiről, Báthory Zsigmond gyóntatójáról lásd legutóbb a 172. iratot.

181

1603. december 2. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Antonio Mariettinek Prágába

A tartományi gondnok véleményének meghallgatása után is úgy véli, hogy hasznos ha Báthory Zsigmond mellett marad, amennyiben tevékenysége a rend szabályaival nem ellentétes. A részleteket illetően a tartományfőnökkel tárgyaljon.

Debemus omnino plurimum eximiae benevolentiae Serenissimi Sigismundi erga Societatem, et propterea paratos esse convenit respondere illi aliqua ex parte, ubicunque contigeret nostra obsequia et operam id facere posse. Quare audito Patre Procuratore¹ ad literas Vestrae Reverentiae respondere visum est, placere nobis, ut Vestra Reverentia pergat cum Domini benedictione in suis occupationibus, quas habet circa suam Serenitatem, modo tamen ne sint alienae ab instituti nostri ratione. Quod si in aliquibus casibus dubitet, an ab instituto nostro permittantur, consulat Patrem Provincialem, qui commodius e propinquo illas expendere poterit, et statuere, qua ratione se gerere Vestra Reverentia debeat. Nam nos ad pecularia descendere minime possumus, et proinde non erit ad nos de illis scribendum, cum possint a Provinciali considerari, et dubitationes tolli. Ceterum scribo ad Patrem Provincialem² hac ipsa de re, nec dubito, quia commendatam habiturus sit, ut propterea hic satis habeam Vestram Reverentiam animare, ut pergat solita ratione debitae aedificationis et religiosae virtutis, quod scio ipsi cordi futurum. Itaque longius non ero, sed me Vestrae Reverentiae precibus et sacris sacrificiis commendo.

Romae 2. Decembris 1603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 114. (korábban 57.) Fogalmazvány

1. 1603-ban (november 16–19) Rómában volt a három évenként összehívandó Congregatio Procuratorum (vö. Coemans, *Breves notitiae*, 7.). Az osztrák provincia prokurátora Petrus Ximénez, az olmüci kollégium rektora is résztvett ezen, s nyilván ő közvetítette Marietti kéréseit. Vö. ARSI, Congr. 50. f. 296r.

2. Lásd a 180. iratot.

182

1603. december 19. Kolozsmonostor

A kolozsmonostori konvent tanúságlevelle

Nagy Gáspár Gyöngyösi Péter és Szilágyi Zsófia árván maradt leányát, Zsófiát a kolozsvári jezsuiták gondnoksága alá helyezi a Dióson, Burjánoson és Kötelesmezőn fekvő birtokrészek ellenében.

Caspar Nagii quo dedit Patribus Jesuitis certa bona, ut puellam sustentarent etc.

Nos etc. Memoriae commendamus. Quod Nobilis Caspar Nagii¹ de Uj-Buda viceiudicialium Comitatus Colosiensis ab una Reverendus Caspar² Presbiter officialis Dominorum Reverendorum Dominorum Patrum Societatis Jesu collegii Claudiopolitani in Colosmonostra, pertinentiisque eiusdem in suo ac praefatorum reliquorum Dominorum patrum Jesuitarum nominibus ab altera partibus coram nobis personaliter constituti. Dictus Caspar Nagii maturasset eo modo, quod tum ipse ob praesentis aevi iniuriam fluctuantesque ac dietim accrescentes publicas regni calamitates ac exinde subsecutam frumentorum utensilium summam caritatem se nedum aliorum extraneorum, sed nec etiam per suae propriae uxoris familiaresque suae ad sustentationem quotidianorumque alimentorum procuracionem commodorum sufficientem fore palam habeat. Ideo de praeclara liberalitate propensoque et pio erga egenos et pupillos praefatorum dominorum Patrum Jesuitarum affectu singularem habens fiduciam eosdem dominos patres Jesuitas ex parte nobilis puellae Sophiae filiae quondam nobilis Petri Geongieossi de Dios ex nobili quondam Domina Sophia Zilagi³ priore consorte sua progenitae, cognatae videlicet suae miserrimae adhuc in illegitima aetate constitutae (utpote eius vitae fovendae cura iure naturali ipsi incumbent) devote et confidenter requisivisset ac super eo rogatos habuisset, quod iidem Domini Patres Jesuitae ex proclivi erga eiusmodi pupillos et orphanos parentibus destitutos munificentia praefatam puellam Sophiam fame miserrima interire haud paterentur, verum sub pias alas et christianam ipsorum protectionem suscipere dignarentur. Ac iidem Domini Patres Jesuitae divinoque ad id inducti exemplo se ad institutas ipsius Casparis Nagii eandem puellam Sophiam ad se accepturos futurosque et protecturos promisissent. Proinde modo antefato Domini Patres Caspari Praesbiteri [...] in praesentibus promiserunt. Unde dictus Caspar Nagii quoque ex certa sua scientia plenipotentiaque fraternali superinde habita, totales portiones possessionarias annotatae puellae orphanae Sophiae in possessionibus Dios praedicta Burianos Buda et Keolesmezo omnino in Comitatu Colosiensi existentes habitationes simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terris scilicet arabilibusque etc. scilicet ad easdem spectantes et pertinere debentes. Antefatis Dominis Patribus Jesuitis eorumque legitimis successoribus Dominis dare et conserere manibusque eorum assignare duxisset, prout dedit, contulit et assignavit coram nobis pleno iure et cum effectum. Interea semper quam diu praefatam puellam sustentaverint, foverint et aluerint, quiete, pacifice plenariaque iurisdictione usum, fructum et quaslibet utilitates percipient seu percipi faciendi facultate et potestate tenent, possident harum nostrarum vigore. Datum feria sexta proxima post festum Beatae Luciae Virginis Anno domini 1603.

Mai lelőhely: MOL, Protocollum conventus B.M.V. de Colosmonostra 16. f. 170r-v. Eredeti. Mikrofilm: 1582.

1. Nagy Gáspárról közelebbit nem sikerült megállapítanunk. Veress, *Évkönyvek* listájának 332. és 337. iratai még nyilvánvalóan kapcsolatban vannak ezzel az üggyel.

2. Nyilvánvalóan Fejérvári Dósa Gáspárról van szó, akit ugyan a katalógusok nem regisztrálnak, de Argenti beszámolója szerint jelen volt a kolozsvári eseményeknél is, majd Görényből tért vissza 1603 szeptemberében Kolozsvárra. Vö. 189/8. irat.
3. Közélebbit nem sikerült róla megállapítanunk.

183

1603. december 27. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök a nyitrai káptalannak Nyitrára

Örömmel értesült buzgóságukról abból a levelükből, melyet két diáknak a Collegium Germanicum-ba küldése alkalmából írtak. Reméli, hogy a két diák szorgalmasan fog tanulni. Örül, hogy egyikük bátyja, Tamás (aki korábban a Collegium diákja volt) hasznosan munkálkodik. Kíváncsian lenne, ha a későbbiekben megvárnák a kedvező választ, mielőtt diákokat küldenek Rómába.

Admodum Reverendi et Venerabili. Optimum zelum Dominationum Vestrarum et studium ad religionem catholicam propagandam in istis partibus recognovi ex ipsorum literis ad me datis¹ in Octobris ex occasione duorum,² qui huc studiorum gratia mittebantur in Collegium Germanicum. Et quanquam ex ipsorum iam literis et Patris etiam Rectoris eiusdem collegii³ Dominationes Vestrae intelligere potuerunt admissos fuisse, tamen hoc etiam significandum esse duximus responsione nostra, simulque ex tam bona occasione salutare Dominationes Vestras, quibus opto a Domino Deo, ut optimos ipsorum conatus ac desideria optatum ad exitum deducere dignetur pro sua gloria et animarum salute atque ecclesiae universalis bono. Ceterum quod attinet ad hos studiosos, sperandum est illos progresus bonos tum in studiis tum in virtutibus habituros, ut suo tempore fructificare possint cum divina gratia in vinea Domini. Quemadmodum gaudemus Dominum Thomam⁴ alterius horum fratrem et Collegii olim alumnum tanto cum fructu laborare, ut literae Dominationum Vestrarum testabantur, pro quo Deo gratias agimus immortales, et illi vires successumque meliorem semper expetimus. Difficultates porro in illis admittendis tandem superatae sunt, et si optandum fuisset, ut non mitterentur ante quam ab Urbe responsum esset iuxta consuetudinem et decreta Collegii Germanici, quae iam innotuisse Dominationibus Vestris non dubitamus, ut propterea speramus in posterum servanda esse, qua oportet, et cum aliis servantur, quo suavius res succedat, et ne sit opus excludi aliquem, si praesertim promissus iam locus aliis fuisset, ut sane accidit hoc tempore.⁵ Quod autem reliquum est, Dominationibus Vestris iterum precor a Domino cumulum gratiarum caelestium et veram felicitatem.

Romae 27. Decembris 1603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 115–116. (korábban f. 57v–58r.) Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. Czeglédi Jakabról és Solti Imréről van szó. Az előbbiről lásd Veress, *Collegium*, 14.; Vagner, *Adalékok*, 193., az utóbbiról Emericus Agriensisként Veress, *Collegium*, 13.; Kollányi, *Esztergomi kanonokok*, II. 215. Lásd a 185. iratot.
3. Bernardinus Castorius 1603-tól 1634-ig volt a rektor.
4. Feltehetően Felnémethi Tamásról van szó, aki az egri egyházmegyéből érkezett. Veress, *Collegium*, 6.
5. E gyakran visszatérő problémáról lásd legutóbb a 149. iratot.

184

1603. december 27. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök az esztergomi káptalannak Nagyszombatba

Örömmel fogadták Rómában a küldött két ifjút. Reméli, hogy később majd az egyház számára hasznosak lesznek. Figyelmeztet azonban arra, hogy a kedvező válasz megérkezése előtt ne küldjenek a későbbiekben diákokat.

Vidi libenter duos illos adolescentes,¹ qui Romam studiorum gratia proxime venerunt commendati a Dominationibus Vestris, ut in Collegium Germanicum et Hungaricum admitterentur. Et quidem tam indoles ac bona voluntas ipsorum, quam studium propagandae religionis, quod literae Dominationum Vestrarum clare testabantur, postulabant, ut optatum exitum hoc illorum iter sortiretur, sicuti factum est, speramusque cum Domini gratia futurum suo tempore cum animarum lucro. Tametsi ex Patris Rectoris² et aliorum relatione iam iam Dominationes Vestrae intellexisse existimamus de difficultatibus, quae superandae fuerunt, cum hi missi fuerint non expectato responso ex Urbe, sicut alioquin faciendum erat iuxta consuetudinem et statuta eiusdem Collegii, ne gravetur ultra numerum, et ut suavius omnia succedant, praesertim cum alii etiam ab aliis commendati sint, et quidem nonnullis iam locus promissus erat, quos differri non sine offensa posse ratio et experientia docuerunt. Quae indicasse Dominationibus Vestris ex occasione satis fuerit.³ Quod autem reliquum est, ut parati sumus inservire Dominationibus Vestris, ita faciemus libenter, et Dominum Deum precamur, ut ipsorum zelum optimum et sancta desideria perducere dignetur ad optatum exitum pro maiore ecclesiae univesalis bono et salute multorum.

Romae 27. Decembris 1603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 116. (korábban f. 58.) Fogalmazvány

1. Czeglédi Jakab és Solti Imre. Lásd a 185. iratot.
2. Lásd a 183. irat 3. jegyzetét.
3. Lásd erről legutóbb a 183. iratot.

185

1603. december 27. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

Megérkezett Rómába és felvételt nyert a kollégiumba Czeplédi Jakab, akit Dobokay és a kalocsai érsek ajánlott, továbbá az egri Solti Imre is akit a nyitrai és az esztergomi káptalan ajánlott. A kedvező válasz megérkezte előtt ne küldjenek alumnu-sokat.

Pervenit huc Jacobus Czeplédi¹ Hungarus missus, ut in Collegium Germanicum reciperetur, sicut fieri iussimus, quod commendatus esset a Vestra Reverentia et Archiepiscopo Colocense² atque Capitulis Nitriensi et Strigoniensi, qui etiam alium, nimirum Emericum Solti Agriensem commendabant, et admissus item est. Ceterum quia Vestra Reverentia optime scit esse expectandum ex Urbe responsum iuxta leges et consuetudines Collegii, difficultates graves fuerunt, et displicuit nobis, illas non servatas fuisse: nam insuavis redditur gubernatio, et exemplum praeiudicio est apud alios, qui ita volunt mittere, et miserunt, atque adeo nunnuli alias remissi sunt, vel dilati in longum tempus antequam admitterentur. Accedit, quod Episcopo Nitriensi promissa erant loca pro aliquot alumnis, et hi differendi erunt forte cum offensa. Itaque in posterum nullo modo hac ratione mittendi erunt, ne displiceat magis si istuc remittantur. Neque enim debemus permittere, ut leges tanta cum ratione factae his exemplis aboleantur cum communi incommodo, eritque Reverentiae Vestrae admonere, quos oportebit nostros et externos, et curare ut acquiescant in hac parte. Non dubito autem, quia Pater Rector Collegii similia rescripserit, sed necessarium duxi iterum admonere Vestram Reverentiam, ut ne quid tale deinceps fieri sinat, quantum in ipsa erit, sicut mihi persuadeo facturam. Quod reliquum est, omnium precibus etc.

Romae 27. Decembris 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 116. (korábban f. 58.) Fogalmazvány

1. Czeplédi Jakab alumnus Rómában. Lásd a 183. irat 2. jegyzetét.
2. Hetesi Pethe Márton. A továbbiakról lásd az előző iratok jegyzeteit.

186

1603. december 27. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Hetesi Pethe Márton kalocsai érseknek Pozsonyba

Örömmel vette a két magyar ifjú, Jakab és Imre megérkezését Rómába, akiket felvettek a Collegium Germanicumba. Öröme még nagyobb lett volna, ha a kollégium szabályainak megfelelően előbb megvárták volna Rómából a jóváhagyást.

Colocensi et per Hungariam Locumtenenti

Occasionem inserviendi Illustrissimae Dominationi Vestrae cum adventu ad Urbem duorum adolescentium Jacobi et Emerici, qui huc studiorum gratia mittebantur, perlibenter arripui, et superatis difficultatibus admitti eos iussi in Collegium Germanicum, quod hoc officii et obsequii negare non potuerimus Illustrissimae Dominationi Vestrae, et si alioquin, ut negotium admittendorum suavius sit, optandum fuisset, non mitti ante responsum ex Urbe iuxta Collegii leges et consuetudines, praesertim ob exemplum. Ceterum ut optimus zelus Illustrissimae Dominationis Vestrae pro religione catholica in istis partibus propaganda causa est bonis omnibus et nobis sperandi felicem successum cum Domini gratia, ita divinam ipsius Maiestatem precamur, ut adesse praeclaris conatibus Dominationis Vestrae dignetur, et multos annos ipsi concedere ad maius animarum bonum. Quam ad rem si quid nos ipsi et patres nostrae Societatis praestare possimus, erimus semper ad obsequia Dominationis Vestrae Illustrissimae parati.¹

Romae 27. Decembris 603.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 116. (korábban f. 58.) Fogalmazvány

1. Lásd az előző levelek jegyzeteit.

187

A jezsuita rend évkönyveiből 1603

A vágsellyei kollégium

1. 20 szerzetes és 12 segítő élt Vágsellyén, bár a pestis miatt a nyarat Znióváralján töltötték. Két személyt vettek fel a rendbe. Egyikőjük tábori misszióban volt. A rájuk törő hadak elvitték gabonájukat. – 2. Kibővítették házukat, helyrehozták a tornyot, harangokat és órát állítottak fel. Új temetőkertet nyitottak. – 3. Egy gyalázatos tettet elkövető hajdút a józan életre és az igaz hitre térítettek. – 4. Nagy számban gyónattak katolikusokat és megtérteket egyaránt. Ketten végezték el a lelki gyakorlatokat. – 5. Egy buzgó katolikus hívük Nándorfehérvárig is eljutott. Egyikőjüket a gyónás szabadította meg démonikus látomásaitól, mások a megtérés és a gyónás következtében meggyógyultak. Egy ifjút orrvérzésének csodálatos elindulása akadályozta meg a szentségtörésben. – 6. Helyreállították az eretnekektől elvett templom oltárát. Gyógyítottak s veszekedéseket csitítottak le. – 7. Egy német katona egy aranyláncot adományozott nekik. – 8. Az egri püspök látogatást tett náluk. 300 főt gyóntatott meg. – 9. A pozsonyi országgyűlés idején csodás módon megtért a nyitrai püspök testvére (Forgách Mihály), aki korábban nagy tudású kálvinista volt. Halála előtt katolikus módon gyón meg és öccsét is áttérésre biztatta. – 10. Egy másik – lutheránus – főúr hosszú töprengés után lett katolikussá. A városában megrendezett konverzió előtt bocsánatot kért ellenségeitől, és ő is megbocsátott nekik. A szepesi

főispánnak kinevezett főúr ezután elbocsátotta magától a jezsuita atyát. – 11. A nyitrai püspök egyházmegyéjének vizitációját megkezdték, de Forgách Ferenc Prágába távozása miatt nem fejezték be. A püspök külön házat biztosított nekik Nyitrán. Egy falujukban elkezdték a templom felújítását. Ferdinánd főhercegtől miseruhát kaptak. – 12. Iskoláik a pestis elmúltával újra virágoznak.

Collegium Sellense

[1.] Vixerunt in hoc collegio hoc anno viginti sacerdotes, nam sacerdotes duodecim, quamvis peste per totam ferme aestatem grassante in residentiam Turociensem, unde mense primum ianuario reditum fuit, nos receperamus. Ad Societatem admissi duo.¹ Qui salutarem castrensibus impenderet animorum industriam, fuit unus.² Nec corporum cura intermittitur, nam pauperum septuaginta studiosorum indigentiae quotidiana largitione subvenitur liberaliter. Multis damnorum a militibus et iniuriarum vexationibus exagitati fuimus a vicinis nostris, qui fines nostros, quos nullo iure possunt sibi vindicare, aliquoties armati invaserunt, terminis, quos iudices a sua Maiestate delegati praefecerant, suo loco motis et plane disiectis. Quin et foenum, quod bona copia in iis collegeramus, per vim avectum est; parumque abfuit, quin et nostros colonos, in horum bonorum defensione occupatos, male acciperent. Verum hanc, qua strenue exerciti sumus, bonorum fortunae iacturam divina bonitas consolata est lucro spirituali, solito abundantiore atque laetiore.

[2.] Fabrica suum incrementum sumpsit, ut cubiculis pluribus et commodioribus iam utamur ad habitandum; et turris lamina contexta, contineat horologium recens comparatum cum duabus campanis, (numeros non tantum integrae horae, sed etiam singulorum quadrantium indicantibus,) ad ornatum et necessitatem. Coemiterium etiam, extra oppidum erectum et consecratum, in eum usum, ut quoniam domesticum, templo nostro vicinum, pestis contagione correptis funeribus impletum est, alius sit locus hac necessitate opportunus et ad futuras temporis iniurias necessarium. Amplum etiam praedium, domestico penuario opportunum et percommodum erectum est.

[3.] Miles quidam ex liberis haydonibus, ferocitate et temulenta ebrietate impulsus ad flagitium, nocte intempesta patrandum, cum in eo ita esset liquido deprehensus, ut in sequentis diei iudicio publico negare non posset, prudentum consilium secutus, poenae et gratiae magistratus sui se commisit. Eum itaque iussu Patris Rectoris³ in compedes compactum, ad fodiendum in horto nostro adhibuerunt. Subiit ille poenam suam patienter, ut debuit, et octiduo nondum elapso, confessione suum erratum expiat. Liber ergo dimissus, eiurata feroci morum ante actorum dissolutione, ad tantam frugem pervenit, ut omnibus suis repente non tantum exemplo, sed etiam admirationi esset. Idque eo mirabilius fuit, quod cum compedibus illis ferreis benigne et ex indulgentia Patris Rectoris de poena multum remittentis solutis, compedes etiam haereticas, quibus ab ineunte aetate semper fuit constrictus, excussisset, atque ille idem cum aliquanto tempore post, una cum suis gregalibus ebriis, ipse solus inter omnes sobrius, in aliquos incidisset, quos nefario homicidio temulentia suaserat interimendos, ipse, qui sobrietatem usque ad voti religionem propter illam salutarem compedum poenam

promiserat, omnibus obstitit, et se pro innocentibus opposuit atque obiecit, adeo ut quos alii temere perdidissent, ille opportune sobrius sua sobrietate conservaret.

[4.] In confessionibus excipiendis nostri plurimum industriae posuerunt. Nam praeter mille ducentos ex communioribus, exceptae sunt eorum, qui recens ad fidem catholicam accesserunt; generales centum quindecim; aliae catholicorum numeratae generales centum viginti quatuor; ex quibus aliae collectam a decem, viginti, triginta annis materiam continebant, non paucae ex his copiosi pretii restitutionibus obnoxiae. Qui impium sacrilegae reticentiae abusum religiosa et integra confessione expiarunt, plures inventi sunt. Exercitiis spiritualibus duo perquam utiliter exculti.

[5.] Quaedam persona impense catholica, ut apud nostros pietati vacaret, adusque Nandor-alba, quam quidam Belgradum seu Albam Graecam nominant, profecta est. Quidam ex his cum prae multitudine peccatorum confessione expiandorum et terrore corporis et vertigine capitis adeo corripere, ut manifestas daemonis illusiones animadvertere videretur, per sacram confessionem generosa sui victoria altam corporis et animi tranquillitatem consecutus est. Confessione etiam acceperunt tres singulare beneficium; quorum duo eiurata haeresi, infirmitate admodum desperati, sanitatem receperunt; tertius, post expiatis sordes, animum iam iam ad mortuos properantem, inter vivos retinuit. Iuvenis quidam instinctu alterius persuasus, ut sacrilego furto res quaspiam e templo surriperet, cum iam in sacrum locum pedem intulisset, fluente e naribus sanguine a scelere revocatus est; sed sanguine a fluxu desistente, dum impium propositum renovat, stillantis denuo sanguinis admonitione se continet, ita ut resilientibus a sacrilegio pedibus, sanguis in venas reflueret, et levato ad sacrilegium corpore sanguis itidem e naribus proflueret; idque ternis vicibus, donec intellecta sceleris gravitate divinam ultionem sacra confessione praeverteret.

[6.] Haeretica ecclesia, multis annis prophanata, a nostro patre expurgata fuit. Concione habita, magno catholicorum solatio et haeticorum moerore, illis conciones nostras cum admiratione approbantibus, his suam infelicitatem deplorantibus. Ex hac ecclesia, coenae prophanæ mensa eiecta, tam sordidae foeditatis, ut vel infimus ex hara productus opilio in casa sua mensulam haberet mundio rem, digna scilicet sacrificio ara et tali triclinio non indignus abacus. Cathedra etiam ibidem exturbata ex tabulatis altarium vetustate iam corrosis et corruptis turpiter compacta, ne pulchrior esset suggestus, altari.⁴ Agno Dei adiutus quidam, qui in somnis surgere et obambulare, similis lunatico, solitus. Sacris reliquiis, duae feminae extraordinaria partus difficultate laborantes, partum perquam facilem consecutae sunt. Duo fuerunt, qui infamiae et mortis periculo subiecti, cum liberate ad vitae honestatem traducti. Pax inter nobiles viros conciliata, quorum discordia praeter damnum non leve, gravem et periculosam, cum publico scandalo, coniunctam habebat infamiam.

[7.] Miles quidam Germanus gravi egestate eo redactus, ut catenulam auream, quam thesauri loco recondiderat, nostris venderet. Cum eam in honorem venerabilis eucharistiae ad ciborium appensam videret, confestim ad collegium accurrit, precium catenae nostris restituit, veritus, ne Deo potius, quam collegio vendidisse

videretur; sponteque protestatus, se eam donationis titulo, sine spe pecuniae nostrae offerre Deo. Cui nihilominus accomodata ratione subventurum fuit, ut existimaret se nihil Deo vendidisse, et tamen nullum indigentiae suae solatium amplius requireret.

[8.] Reverendissimi Agriensis⁵ munus episcopale in sacramento confirmationis impendi solitum, nostris etiam subditis perquam salutare accidit. Ex iis enim utriusque sexus non solum adulti, sed etiam bene senes, universum omnes prope trecenti, magno sui solatio et sacramenti veneratione communiti.

[9.] Memorabilis fuit duorum e praecipua baronum Hungariae nobilitate conversio. Cum quorum altero, postquam pater noster saepe ita ageret, ut ad fidem catholicam invitari se atque adeo non sine divino instinctu pertrahi animadverteret, ideo remissionem se paulatim et molliorem in haeresi gereret. Inveterata tamen et a teneris hausta calviniana paradoxa arctius et altius detinebant misere perditum animum. Cuius enim pectus calvinianum dogma ita dementasset, ut blanda illa deliramenta, tanquam divinitus responsa oracula, et calleret ad unguem, et ad verbum Calvini Institutiones teneret memoriter, is nullum ad fidem catholicam recipiendam locum reliquum fecisse videri poterat, nisi auxilio plus humano adiutus, in salutem erigeretur. Itaque tempore comitiorum regni Posonii⁶ celebrari solitorum in morbum incidens, cum non solum officii causa a nostro sacerdote inviseretur, sed aegritudine in peius vergente una cum Reverendissimo Episcopo Nitriensi, fratre suo germano⁷ circa mediam noctem salutatus, admonebatur, ut seriam de animae salute curam suscipiat, videat, ne tam propinquus sit animae, quam corporis morti, haeresin suas sibi res habere permittat; sapiat tandem, neve committat, ut cum omnia illi a Deo sint suppeditata, ne sibi ipsi deesse videatur. Quibus ille, sibi necdum catholicam liquere veritatem causatus, perstitit in sententia. Verum vix aliquantulum quiescit, cum repentino percussus terrore tremere primum, dein clamare; toto postmodum corpore agitari coepit in lecto, ibi tum aliis prae metu diffugientibus, Reverendissimus Episcopus Nitriensis et noster aegrum leniter prehensum, manibus et brachiis complectuntur, in genua provolvuntur, ad nota Deum precandi praesidia convertuntur. Quibus aeger sibi reditus, quasi ex profundo veterno excitatus, Pro! in inferno eram – inquit – confessionem, confessionem ingeminat; confessione catholica expiari se velle vehementius urget. Itaque tantopere petito absolutionis beneficio potitus, cum lacrymis Dei gratiam extollit, fratrem episcopum arctissime, tanquam patrem (ab illo enim se genitum illacrymans affirmabat) amplectitur, fratremque alterum praesentem,⁸ ut catholicum se malit, quam haeticum tam efficaci exemplo comonefacit. Quibus rebus facile animadverti poterat, non vulgari conversionis genere, animam illam e faucibus inimici ereptam; eoque magis, quod non eam noctem tantum, sed diem etiam sequentem totum in Dei laudibus consumeret, quod felicitatem sibi suam gratulari satis non posse videretur; quod infelicitum calvinistarum miserabilem statum et detestaretur et deploraret. Videbatur totus in Deo et rebus divinis absorptus, orationi intentus assidue, et nostri patris, quem toto illo tempore semper praesentem esse volebat, absentiam continuis precationibus compensabat. Si quid esset ritu catholico praestandum, ut mature peragere-

tur, nec quicquam omitteretur, sollicitè monebat; et quasi obitum praesagiret, postmodum non fore tempus, atque ideo properato opus esse aiebat. Professionem publicam fidei aliquoties, praesertim de veritate corporis Chriti in eucharistia emittebat. Communionem summis votis expetiit, sed ad se quidem delatam, prae faucium ariditate et stomachi languore sumere nequii. Tertio nihilominus die extrema unctione delibutus, pie obiit, catholice sepultus. Bono exemplo fuit haec conversio multis, eo quod doctrinae ipsius, quam in omni genere literaturae ultra mediocritatem etiam reconditam habuit, opinio prudentum animis insedisset, et ad eosdem permovendos magnum stimulum addidit.

[10.] Alterius baronis, cuius familia nulli inter Hungaricas facile cedit, non minus fuit singularis.⁹ Is cum diu multumque salutis negotium considerasset et tractasset, et fructuoso eventu ostendisset, non inanes praecessisse consilii cogitationes; statuit relictis, quam a teneris penitus imbiberat, haeresi lutherana, catholicae veritati omnino se addicere. Tum, post tempus utrinque constitutum, patri nostro accersito, ieiuniis, aliisque piis exercitiis praemissis, sacra confessione animum expiat, ut in ea civitate, quae a triginta annis nulla sacra catholica videbat, eos ad optimi facti imitationem invitaret, quos antea pessimae haeresis exemplo in parva opinione confirmarat. Altare primum propria manuum industria adornat, deinde in missa organorum, tubarum et vario symphoniae genere a nostro patre solemniter celebrata, venerabilis eucharistiae epulo reficitur, tanto pietatis sensu, ut omnes intelligere possent, eum caelestibus pastum delitiis. Denique pro concione rei gestae causas explicat. Quod, quo maiore ipse peragebat gaudio, eo vehementiore dolore ministri haeretici, attonitis similes et suam sectam deploantes, spectabant. Ab iis autem, quos propter magnas affinitates et clientelas, intimos et bene coniunctos habebat, amicis eum a coepto proposito absterrentibus tam parum se persuasum ostendebat, ut etiam fratrem germanum,¹⁰ pari nobilitate baronem, a catholica fide abstrahere conantem, minime audiret. Afferebat ad persuadendum, notam gravissimae infamiae familiae nobilissimae inurendam; aliaque, quae haeresis male disertae facundia suppeditare solet, depromebat, quae ille catholicus, omnia constantissimo animo facile elusit. Atque ut omnem amicis spem immutandae sententiae adimat, catholici exempli illustria in dies prodit indicia. Praeterquam enim quod priusquam publicam illam conversionis celebritatem perageret, eos mitteret, qui conciliatae gratiae iis, quibus offensus erat, nunciarent amicum nuncium, eos etiam ipsos, quos olim maxime domesticos aulicos aluerat, rogavit, ut si quam forte commisisset offensionem, eius veniam non inviti darent, quos ille vicissim, libens in gratiam receptos affirmabat. Quae omnia, verae religionis indicia, quanto minus apud sectarios sunt consueta, tanto magis apud eosdem novatores erant mirabilia. Et quamvis admiratio cum indignitate coniuncta diuturnius videbatur duratura, eam tamen optimus catholicae veritatis tyro, creatus iam Caesare comes Sepusiensis, ita fregit, ut multis veteranis documento esse posset, maxime cum nostrum subinde patrem, ut saepe ad se excurrat, roget. Hoc praeclaro facto, aliorum plurimorum e prima nobilitate animi ita emolli in spem nos erigunt, ut sicut hic aliis admirationi est, ita admirantes alios, afflictas huic nostrae patriae salutari cum admiratione futuros iucunditati.

[11.] Caepta est etiam visitari nostrorum opera Reverendissimi Nitriensis Episcopi dioecesis, quae quia absolvi non potuit, ob Reverendissimum a sua Maiestate Pragae evocatum, parochiis tamen aliquibus salutariter consultum.¹¹ Ipse Reverendissimus vel in gratiarum actionem, vel in confirmationem optimae, quae erga nos sincere et unice fertur, affectionis, Nitriae in sua residentia optimam domum, hospitantibus nostris in itinere tirociensi perquam commodam, nostro collegio donatam et possidendam tradidit, una cum agris, pratis, vineaque adiunctis.¹² Inchoata etiam est reparari et dilatari ecclesia nostra in uno e pagis nostris. Iam fundamenta pro sacrario, sacristia et turri iacta. Sumptus ad eam fabricam ex piorum eleemosyna suppeditantur, cum theca reliquiarum, una cum sacris reliquiis, affabre polita et composita. In eius etiam usum casula est collata, elegans et preciosa, liberalitate Serenissimi Archiducis Ferdinandi.

[12.] Scholae nostrae, numero discipulorum, diligentia, pietate et solitum suum cursum et expectationem superant, ita ut pestis interruptis turbationibus vix animadvertamus. Progressum in studio pietatis, quo privatis quisque exemplis caeteros inflammabat, eum fecerunt, ut publico documento, dum acri sui divinatione in se desaevis, pietatem et poenitentiam omnibus facile persuaderent.

Mai lelőhely: ARSI, Austr. 133. f. 20v–22r.

1. A névsor három novíciust tüntet fel. Káldy Istvánt, Georgius Motust és Szőlősy (Rebnik) Jánost. Vö. *Catalogi*, II. 41.
2. Petrus Dionantius (*Catalogi*, II. 30.)
3. Dobokay Sándor
4. A templomokról lásd a 70. iratot.
5. Szuhay István
6. Az országgyűlés 1603 márciusában és áprilisában ülésezett. Ezen valószínűleg Petrus Zanitiust és Dobokay vett részt. Lásd a 153. irat 2. jegyzetét.
7. Forgách Mihályról, a nyitrai püspök Forgách Ferenc tesvéréről van szó, aki 1588-ban Justus Lipsiushoz írott levelében (vö. Klaniczay, *Humanisták*, 819–821.) még méltatlan dolognak tartotta testvére katolizálását. Az 1592-es évkönyv ugyanakkor azt állítja róla, hogy a lutheranizmust elhagyva katolizált. (*Monumenta*, III. 863–864.)
8. Forgách Zsigmondról van szó. Lásd róla: RMKT XVII./1. 627–628. A következő évben bekövetkezett katolizálásáról vö. 262. iratot.
9. Thurzó Kristóf (1583–1614), aki azonban az itt leírt katolizálás után 1613-ban visszatért a lutheránus vallásra. Vö. RMKT XVII. sz. I. 393 és 627. VIII. Kelemen pápa egyébként 1603. november 1-én levélben kereste meg Rudolf császárt annak érdekében, hogy védje meg Kristófit eretnek bátyjai támadásaitól. (Vö. Meyer, *Nuntiaturberichte*, 66.)
10. A két testvére Thurzó Miklós (?–1609) és Szaniszló (1576–1625) közül a politikailag és vallásilag is jelentékenyebb szerepet játszó utóbbira gondolhatunk. Vö. Nagy Iván, XI. 206.; RMKT XVII/1. 393–394., 627. és *A Thurzó család*, 397.
11. Ez nyilván az elmúlt esztendőben megkezdett vizitáció folytatása volt. Lásd a 69. iratot.
12. Erről az adományról lásd a 173. iratot.

A jezsuita rend évkönyveiből 1603

A znióváraljai rezidencia

1. A vágsellyeiek távoztával 6 szerzetes és 4 segítőtestvér maradt itt. Ez utóbbiak közül elhunyt a jámbor életű Michael Machmayr. – 2. Három főt küldtek a novíciátusba. Sokakat gyóntattak. Szalkán sikeresen térítettek, kereszteltek és gyóntattak. – 3. A nedeci misszióban az az atya dolgozott, akit Erdélybe küldtek. Sikeresebb lett volna, ha tud szlávul. Sokakat láttak vendégül, segítséget adtak a nagyszombati ferencseknek. – 4. Csodás események is segítik őket. Az ő földjeiken még a zab is dúsabban nő, mint az eretnekekéin. Haladnak a Szent György templom építésével. Ugart törtek fel.

Residentia Turociensis

[1.] Hoc anno, sedata peste Selliae, post discessum sociorum ad collegium, decem habitavimus Turocii, aliquando pauciores; sex sacerdotes, quatuor socii laborum temporalium.¹ Ex his Michaellem Machmayr² vigesimo tertio maii Deus ex hac statione in aeternam vitam evocavit. Erat hic in omni genere officiorum sui gradus excellens, praecipue vero in obsequio infirmorum cura et charitate singulari. Procuratorem sex annis egit ea industria, quam et coloni subditi mirari et nostri superiores commendare consueverunt. Antequam ad supremum certamen oleo sacro inungeretur, praesentibus patribus et sociis omnibus, etsi iam viribus exhaustis, fidei professionem ex forma Concilli Tridentini fecit, ne quod periculum ab hoste pateretur, eo quod ex lutheranis ortus, adolescentulus eorum lacunas gustasset. Secreta pectoris in aegritudine saepius aperuit, adeoque sub ipsum exitum animae, quod occurrebat, evoluit; ad ultimum spiritum animo praesenti et erecto ad Deum professus se id semper expetivisse, ut in Societate moreretur. Cui ad patientiae fructum uberiores permisit Deus abesse medicum, licet ipse plurimos in vita medendi peritia curasset.

[2.] Tres Turocio ad noviciatum missi.³ Fructus concionum, doctrinae christianae, confessionum, visitationis aegrorum, inopum auxilii fere iidem, qui superiorum annorum. Argumento sunt confessiones generales quinquaginta sex exceptae, praeter eas, quae partim subditorum nostrorum frequentes, partim ex haereticis locis adventantium, annuae, plurimae fuerunt. Pagus Salca⁴ novem familiarum, cum quo iam alterum annum de conversione actum, ad ecclesiam aggregatus, in quo triginta duo confessi, viginti quinque eucharistiam ritu catholico perceperunt. In eodem duo infantes baptismo renati, sena matrimonia catholice copulata.

[3.] Missionem Nedezianam⁵ paschali tempore, cum alius non esset, quidam pater,⁶ qui in Transilvaniam mittebatur, obivit et quadraginta hominibus sacramenta ministravit, et plures fuissent, si linguae slavonicae peritiam habuisset. Nonnulli praeterea magnates viri et feminae apud nos divino epulo refecti sunt. Cetera longum esset enumerare, quoties viri religiosi, sacerdotes, alique peregrini hospitio excepti, quam multi pauperes frumento, pecunia, vestibus, cervisia

adiuti; praecipue vero religiosi patres ex Divi Francisci familia, qui Tyrnavie degunt,⁷ cum ad nos egestate pressi excurrissent, vario commeatu in domo nostro currum oneratum ad monasterium reduxerunt.

[4.] Hisce humanitatis officiis accedunt ad confirmationem fidei catholicae quaedam vicina miraculo. Nam in partu laborantibus nonnullis imagine beati Patris Nostri Ignatii et cingulo Sancti Petri (ut vocant) subventum. Verna seges ob nimiam siccitatem rarior et tenuior apud vicinos lutheranos; nostrorum colonorum laetior et copiosior, multorum cum admiratione confessionem expressit: catholicae religionis officiis et supplicationibus a Deo rerum copiam impetrari, quamvis aliqui more ethnicorum, incantationibus et praestigiis papistarum incremeta frugum adscripserint. Anus quaedam, olim in catholica fide educata, memor suae salutis, ut in eadem feliciter vitam finiret, haereticis valere iussis, nostris subditis adhaesit, votis compotem fecit Deus. Intra paucos menses correpta morbo, salutis remedia percepit, vitam in catholica religione finivit. Non parum etiam movet plurimos templum Sancti Georgii,⁸ quod iam tertium annum in territorio Societatis erigitur, et ad tectum perducitur, quod tam periculoso statu rerum, quae ad Dei cultum pertinent, promoveamus, et ex angustis Ecclesias Dei reddamus ampliores. Turris templi nostri, duabus campanis aucta. Praedio Zozovenssi,⁹ novale, iustae magnitudinis, effossum; ex quo non contemnendi fructus expectantur.

Mai lelőhely: ARSI, Austr. 133. f. 22r.

1. A rezidencia összetételére lásd *Catalogi*, II. 30.

2. Lásd róla *Catalogi*, I. 724.

3. Lásd a 187. irat 1. jegyzetét.

4. Szalkát az előző évben szerezték meg (lásd a 132/5. iratot). A névsor szerint a belga Franciscus Bellerus tevékenykedett itt. (*Catalogi*, I. 628.; II. 30.)

5. A Pongrácz Dániel kezdeményezésére létrejött misszió korábbi tevékenységéről lásd *Monumenta*, IV. 413., 444., 517–518. Későbbi adat Pongrácz heves katolicizmusáról: *Kör-mendi oklevelek*, 182–183. Az 1607-ben Olmücben matrikulált Joannes és Stephanus Pongrácz bizonyára az ő családjából került ki. Vö. Hellebrandt, *Olmüc*, 201.

6. Pápay Jánosról (*Catalogi*, I. 746.), vagy Fejérvári Dósa Gáspárról lehet szó. Ők azok, akik 1603. rendi névsorokban Vágsellyén szerepelnek, ám 1603 nyarán már bizonyosan Erdélyben tartózkodtak. Vö. 189. irat 39. és 41. jegyzet.

7. Vö. Karácsonyi, *Ferences rendtörténet*, I. 209.

8. Lásd a 70. irat 7. jegyzetét.

9. Nagyszócócról lásd a 70. irat 8. jegyzetét.

Részlet Argenti *De Societate Jesu* című munkájából*

1. Az 1603 elején Rómából visszatérő Maiorius Páduában is új társakat szerzett, majd Bécsből Argenti társaságában Prágába ment, ahol a császárral is tárgyalta Erdélyről. Székely Mózes hadai miatt azonban megálltak Nagybányán, ahonnan föl-vették a kapcsolatot Bastával. Káldy Györgyöt és Joannes Ruchardust itt hagyták egy a háború elől idemenekült nemesasszonynál, ők maguk pedig Szamosújvárra mentek Bastához. Az ostromlott várból Magyarországra siető Bastával együtt távoztak.

2. Kolozsvárott azonban nem sokáig dolgozhattak, mert Székely Mózes ostrom alá vette a várost, s hamarosan döntöttek megadásáról is. A jezsuitákat folytonosan támadó ariánus prédikátor június 8-án heves támadást intézett ellenük. Amikor Maiorius figyelmeztette Gellény Imre bírót a veszélyre, ez azt felelte, hogy ez csak a prédikátor dolga, aki egyébként a városi tanácsot is támadta. Másnap a kolozsvári nép azzal az ürüggyel fegyverkezett fel, nehogy a kivonuló német katonák valakinek ártsanak. Az ariánus prédikátor azonban a főtéren újabb prédikációban hevitette fel a lakosságot, majd a többi pappal és tanítóval a tömeg élére állva a kollégium ellen vonultak. Először a templomot dúlták fel. A betegekhez siető Maioriust megsebesítették, s hasonló lett sorsa az őt testével védő világi papnak is. A város egy kapitánya akkor két embert állított védelmére. Nem hagytak békét a két betegnek, Thomas Dormannusnak és Georgius Bartolićnak sem, akiket végül is katolikus barátaik rejtettek el. Emmanuel Niger azonban mártírhálált halt. Másnap néhány gyermek már egy dialógusban emlékezett meg róla, s ereklyeként őrizték tárgyait. Őt magát az ariánusok kidobták az ablakon, két vagy három nap múlva temették el. Vásárhelyi Dánielt, akit egyébként meg akartak ölni, egy eretnek a bíró házába vezette. A diákokat kidobálták az ablakon, míg Német Jakabot a tömegből egy szomszédos katolikus a házába menekítette. A harmadik tanárt, Thomas Lucidust egy diákja mentette meg. A kollégiumot teljesen feldúlták, elvitték azokat az értékeket is, amelyeket különböző nemesek megbízásából őriztek. Elpusztították, illetve elrabolták a könyveket is. Az eretnek prédikátor és fia ebben is jeleskedett.

3. Egy óra múlva egy szenátor és az eretnek prédikátorok kíséretében elvezették az atyákat. Menetközben az eretnek szuperintendens kárörvendő megjegyzésekkel válaszolt Maiorius méltatlankodására. Ez a mezítláb menetelő Szalay Istvánt meg akarta téríteni. Hamis vádakkal illették a rektort azt állítván, hogy pápai brévéit hozott magával Rómából kiűzésükről. A kapuban nagy tolongás közepette várakoztak, mígnem megérkezett Kendy István, aki megszervezte, hogy Székely Mózes táborába vigyék őket. Itt a katolikus urak nagy emberséggel fogadták az atyákat, s ezt színelte Székely Mózes is. Szekereket hozatott a városból, ahonnan hazug módon azt írták

* Az elkövetkezőkben az erdélyi események tekintetében nem az évkönyvekből merítünk, hanem Argenti, *De Societate Jesu in Transilvania ab anno 1603 ad annum 1607* című, két másolatban (ARSI Polonia 51, Austria 235) is ránkmaradt munkájából. Eljárásunkat elsősorban az indokolja, hogy kimutathatóan Argenti munkáját használták forrásul az évkönyv összeállítói. Egészen kivételes az, hogy az évkönyvekben olyan információ szerepeljen, amely Argentínél nem található meg, s erre a néhány esetre a jegyzetekben hívjuk fel a figyelmet. Az említett két másolat közül a néhány tekintetben gazdagabb Polonia 51-beli szövegre támaszkodunk. Ezt még az is indokolta teszi, hogy ebben – Lukács László véleménye szerint – Argenti kezére emlékeztető későbbi javítások vannak. A két szövegváltozatot ugyanakkor összeolvastuk, s kurzívval közöljük azt a néhány részletet, amely csak az Austria 235. kódexben található meg. Az apróbb, stilisztikai eltérések feltüntetését fölöslegesnek tartottuk.

neki, hogy a nép a városi tanács iudai nélkül cselekedett. Azi állították továbbá, hogy egyetlen német katoná sebesült meg, aki ott maradt a kollégiumban és fegyvert rón-
tot. Székely Mózes persze ittokban együttműködött a várossal.

4. A kolozsváriak még negyven napig pusztították a kollégiumot, a falakat is átvizsgálták és lebontották. Bornemisza Gergely azonban gondját viselte a beteg Dormannusnak, majd Kolozsmonostorra küldte. Ennek felesége éppen a pusztítás során bekövetkezett csoda folytán lett katolikusná, s azok lettek fiait is.

5. A törökök is elborzadtak az erimekek pusztításaitól, s a török császár fejlad-
lotta a rektorinak, hogy menjenek Konstantinápolyba. Az anyák húsz napot töltöttek Székely Mózes táborában, aki miután Besztercére indult, a Bogáthy Menyhért és Miklós által birtokolt Görénybe küldte őket Vass Ferenc kíséretében. Azi azonban nem engedte meg, hogy Lengyelországba távozzanak, mivel nem akarta, hogy híre menjen kiüzeletüknek. Görénybe érve már csak a váron kívül kaptak helyet. Veszély-
nek voltak így kitéve, amit csak fokozott a város erimek prédikátorának heves kiro-
hundása ellenük. Itt azonban már miséztek is, meglátogatta őket Székelyfőldről két ka-
tolikus pap. Ezek visszatérve magukkal vittek két tandárt és két papot. Később hosszas
megfontolás után úgy döntöttek, hogy kettéválnak: nyolcan a rektor vezetésével elin-
dultak Lengyelország felé, míg tízenegyen Erdélyben maradnak: heien Görény-
ben, három a Székelyföldön, ketten Gyulafehérváron, a két beteg pedig Kolozsvá-
ron. Ezenkívül Váradon volt még egy társuk.

6. A rektor vezetésével július 12-én indultak el és augusztus 12-én érkeztek meg
Krakkóba. A nehézség és a rablók állandó veszélye még győreimesebbé
tette. Az első város, ahova megérkeztek Némethújváros volt. Itt az iskola rektora elő-
ször gyanakvással fogadta őket, ám később kiderült, hogy fia két évvel korábban téri
vissza Olaszországból, s Velencében találkozott Possavinovval. Itt misén is részt vei-
tek, mivel a városnak volt katolikus papja, akihez két templom is tartozott. A kato-
likusok száma azonban csekély, s ezek nemetiek. Ezután Szucsavába jutottak, ahol
Jermias vajda fogadta őket, akinek elmondták kiüzeletük történetét. Székely Mózesről
elmondották, hogy nem bizonyosak vetikességében, ám az biztos, hogy az arádnusokat
a szent képek megvétele vezette ittük során. Ez annyira meglehetően a vajdát, hogy
könnyezni kezdte. Magyar titkára, Nápolyi Péter úján mindennel ellátta őket ez a
jöllehet görögkeleti hitű, de időnként a katolikusoknak is kedvező fejedelm. Nyolc-
napos ittélük során érkezett a hír Székely Mózes vereségéről, amelyet mindannyian
Isten büntetésének tekintettek. A rektor itt sokat tárgyalt a Székely Mózes követeként
itt lévő Szilvásy Boldizsárral. Felzárulástuk bizottságban nagy segítséget kaptak a
restörtség lengyel parancsnoktól és a lengyel polgároktól. Három nap múlva Ka-
menicbe értek, ahol a püspök mindennel ellátta őket, majd továbbindultak Lemberg-
be. Itt már jezsuiták fogadták őket, s a beteg Dinellus, valamint Brigantius hátraha-
gyásával Krakkóba érkeztek. Itt a király is fogadta a rektort. Innen beszámolót
küldött Rómda, majd a pápai követ kérésére prédikátorként működött. Majd miután
erre kapott parancsot, decemberben visszaindult Erdélybe Ambrosius Bernardinus
társaságában.

7. Erdély állapota Jermias szavaival szűkségesek. Az éhség, a pestis
és a háború együttese kimondhatóan szenvedéseket okozott. Az ellenség elől elre-
jőző anyák maguk fojtották meg gyermekeiket, hogy sírjukkal el ne árulják őket.
A katonák meggyalázták a nőket. Török egy katonája levágta a főle alamszint két
lány kezét. A templomokat elpusztították, a papokat elkergették. Nem csupán Mihály
vajda idejében volt nagy a pusztítás, hanem azóta is. Bármely hadsereg jön, minde-

gyik csak pusztít, de különösen kegyetlenek a magyarországi vagy erdélyi magyarok, s közöttük is a hajdúk. Az éhség következtében sokan a döglött állati tetemekeket eszik meg. Sőt olyan borzasztó esetek is megtörténtek, hogy az éhségtől eltorzult emberek megölték és megették egymást. Nincs gabona sem, mert a csapatok mindent feleltek, s vetőmag sem maradt. Így vadult el teljesen ez a virágzó tartomány, ahol a farkasok már a városokba is bemerészkednek, hogy embereket faljanak fel.

8. Az Erdélyben maradtak Görgényből Bogáthy Menyhért kérésére Székely Mózes veresége után Bastához siettek, hogy kegyelmet eszközöljenek ki számára. Maiorius innen Kolozsmonostorra ment. Közben megérkezett Krauseneck császári biztos, s elrendelte a jezsuiták visszavitelét Kolozsvárra. Maiorius a bíró életének megkímélésével ehhez hozzájárult, s még annak a nevét sem adta ki, aki őt megsebesítette. Időközben a dévai országgyűlés határozata Kolozsvárról is egyedülívé tette a katolikus vallást: az ariánus szuperintendens, a város papja és az iskola rektora elmenekült. Elrabolt javaik közül valamennyit a polgárok adtak vissza önként, illetve az elrendelt házkutatások során szereztek meg. Ezt azonban többen kijátszották. Maiorius igen kegyesen viselkedett a Basta által fogságban tartott polgárok ügyében. Kérte, hogy velük szemben igazságosan, illetve kíméletesen járjanak el.

[1.] Cum ineunte anno 1603 Pater Petrus Maiorius Viceprovincialis Transylvaniae Roma in provinciam rediret,¹ sociosque quos tum Roma tum Patavii acceperat, secum duceret, Viennam pervenit et inde (reliquis in Transylvaniam praemissis). Pragam ipse cum Patre Joanne Argento iter convertit novos inde socios accepturus et negotia quaedam ad provinciam spectantia apud Caesarem expediturus, quibus expeditis iter continuavit et cum ad fines Transylvaniae pervenisset, provinciamque ob ingressum Zekel Moysis,² qui cum Turcis et Tartaris propriam patriam vastabat potius quam occupabat, valde turbatam esse intellexisset, Nagybaniae (Rivulinum appellant) substitit et Excellentissimum Georgium Bastam, Caesareae Maiestatis generalem, quid sibi faciendum esset, per literas consuluit. Is litteris acceptis statim respondit, patremque, ut nulla interposita mora ad se veniret, rogavit et pro itineris securitate ex proprio Valonum vexillo milites aliquot adiunxit.³

Ergo pater relictis ibi duobus sacerdotibus, Patre Georgio Kaldio et Patre Ioanne Ruchardo apud nobilissimam quandam matronam, quae belli pericula fugiens illuc sese receperat,⁴ ipse cum Patre Argento et magistro Andrea Paulichiek⁵ generalem, qui in arce dicta Szamos Uyvar morabatur, adivit. Quo salutato, cum iter Claudiopolim usque nondum ab hoste infestari cognovisset, eo processit. Pater vero Argentus ibi remansit quia, ut remaneret, rogaverat ipsemet Generalis.

Qui cum se summis circumdatum periculis videret (si quidem neque viros, quibus hosti resisteret, in provincia habebat, neque ex provincia exire volebat, ne discessus ipsius universalis defectionis occasionem praeberet) instantem Spiritus Sancti adventum praeterire noluit, quin confessione et communione in anima sua eidem spiritui sedem pararet, indulgentiamque plenariam, quam per Patrem Viceprovincialem Summus Pontifex ei miserat, pie susciperet.⁶ At dum ille rebus divinis intentus spiritualibus armis se munit, en copiae Moysis adsunt arcemque obsidione cingunt. Ille igitur nihil incepta remittens quaecumque ad arcem defen-

dendam necessaria forent, accuratissime parabat, seque uno eodemque tempore et summum militem et optimum christianum ostendebat. Post aliquot dies, cum exercitum, quem expectabat, iam in Hungaria paratum esse, nihilque aliud desiderari, quam ut ipsemet adesset, (licet falso) accepisset, illuc ire decrevit, ut statim cum milite rediret atque cum hoste confligeret. Cum autem itinere recta ab hoste diligentissime custodiri adverteret, ea ratione illum decepit, quia praeter omnium opinionem iter Claudioplim (hoc est Moysem ipsum versus) una nocte suscepit et Patrem Argentum secum duxit, qui (Generali iter in Hungariam dirigente) novus Claudiopolitani collegii rector ibidem mansit.⁷

[2.] Cum itaque collegium illud novis operariis esset instauratum, et patres in solitis Societatis cum spiritualibus tum litterariis exercitiis occuparentur, ecce Moyses, turcis et tartaris stipatus, castra in prospectu civitatis collocavit.⁸ Porro cum ante omnia deditione ageret cum civibus,⁹ tandem civitas illi tradita est ea conditione, ut praesidium Germanorum, quod intus erat, salvum et incolume abiret. Dum haec fiunt, Arianus praedicans (est homo ille omnium seditiosissimus, arianae haeresis in tota Transilvania antistes (vulgo superintendens appellatur) et Claudiopoli sedem habet) in Societatem vehementer pro concione debacchatus est,¹⁰ populumque sollicitavit, ut civitatem ab idololatria liberaret (hoc enim nomine appellant cultum sacrarum imaginum, sanctorum invocationem et sacrae eucharistiae venerationem). Cum vero civitas iam deditionem conclusisset, ille idem minister die 8 iunii, qui fuit dies dominicus, in nos iterum acerbissime invectus est. Quod cum intellexisset Pater Viceprovincialis, misit ad iudicem (is erat Emericus Gelien,¹¹ natione Saxo) penes quem in civitate est suprema potestas, ut cum sui officii moneret atque rogaret, ne quidquam contra ius fasque permetteret. Respondit ille, ea esse verba ministrorum, qui, veluti homines loquaces, nulla fulti auctoritate, nihili faciendi essent. Addebat eosdem ministros per idem tempus seditiosa contentione populum contra se ipsum concitare voluisse. Hinc videas, quanta sit licentia haereticorum ministrorum, sed non minus apparet ipsorum magistratuum perfidia. Postridie relatum est periculum esse non solum ut eiiceremur ex civitate, sed etiam ne mactaremur. At eodem tempore alii ex praecipuis civibus nunciabant, nullum esse periculum, senatum non consentire, plebem invito senatu nihil audere.

Hoc eodem die praesidium Germanorum dimissum est ex civitate, quo tempore populus Claudiopopolitanus arma sumere iussus est, eo scilicet colore, ne descendentes milites ulli nocerent. Post discessum militum nomine senatus indicum est populo, ut sese in forum reciperet, neve arma, antequam illi significaretur, deponeret. Cum igitur eo omnes convenissent, superintendens arianus incepto operi manum extremam imponere volens, brevem quidem sed atrocem concionem habuit, qua populum mirum in modum ad sevitiam concitavit. Cum autem in fine illis omnibus, qui collegium non invasissent, anathema dixisset, ab universo populo amen, amen succlamatum fuit.

Ergo ministri cum ludi magistris et provectionis aetatis discipulis primi arma strinxerunt, ducesque populi facti, venerunt ad nostrum collegium die 9a iunii hora post meridiem circiter tertia, ubi in tres veluti acies distributi, uno eodemque

tempore tanto hominum clamore, bombardarum et aliorum armorum stridore templi, collegii et seminarii portas aggressi sunt, ut non homines, sed furiae infernales viderentur. Prostratis primo impetu foribus templi caeperunt furere in templo, altaria diruere, imagines perfringere, sanctissimum sacramentum conculcare, quicquid occurrebat vastare, et cum in altiore loco collocatas sanctorum imagines bombardis peterent, blasphemias illas voces addebant: ad vos sancti, defendite vos sancti, gloriosissimae quoque Christi matris statucae caput amputarunt, et sanctissimum Christi corpus, quod de more asservabatur, pedibus conculcarunt.

Patres, Viceprovincialis, rector et aliorum nonnulli, qui prope chorum habitabant, primis clamoribus auditis ad chorum accesserunt, tum ut sese Deo commendarent, tum quod in templo summum strepitum audirent. Paulisper orarunt, et cum desolationis abominationem intuiti essent, ultimamque vitae suae horam adesse existimarent, inde exiverunt, ut aliis omnibus convocatis eandem cum illis vicem subirent. Cum autem Pater Viceprovincialis recta ad duos aegrotos ivisset eosque iacentes visitasset et paucis confirmasset, discedens ab illis in hostes incidit, qui in illum irruentes securi percusserunt et in capite vulnerarunt. Nec defuere qui, num pater pecuniae aliquid secum haberet, diligenter explorarent. Cum patre erat sacerdos secularis,¹² qui in pagis collegii parochum agere solebat. Hic cum patrem iuvare vellet, nec alius modus occurreret, vitam suam quasi vallum opposuit. Quare a quodam securi in latere vi tanta percussus fuit, ut vix non concideret, et magna iam cum difficultate spiritum hauriret, addiditque percussor: iuvet te nunc tuus Christus, si potest. Interim cum Pater Viceprovincialis ex illorum manibus evaderet et ad chorum rediret, incidit in capitaneum quendam civitatis, virum bonum et amicum, qui ne ulla patri iniuria fieret, milites quosdam apud eum reliquit.

Aegrotorum alter, Pater Thomas Dormannus,¹³ qui iamdiu gravissimo morbo et praeterea nervorum attritione laborabat, cum prius vexatus fuisset ab illis, qui non tam nos, quam nostra quaerentes, illum modo huc modo illuc rapiebant, ut nimirum ut lectum et lecticam, in qua immobilis fere iacebat, lustrarent, tandem ab amicis quibusdam (iam enim ex universa civitate ex omnive hominum genere cives confluerant) e collegio in aliam domum translatus fuit, et catholicis amicis commendatus. Alter Georgius Bartholich¹⁴ fuit, qui colicis doloribus torquebatur. Hunc humi inhumane raptarunt, crudeliter verberarunt, manum etiam ferro traiecerunt. Et cum primi illum semimortuum reliquissent, alii mitius agentes, alio transportarunt. Unde postea a nobili quodam domi receptus, ab eodem diu clam servatus fuit, summaque cum charitate et diligentia curatus.

Horum infirmarius, Emmanuel Nigér¹⁵ non procul ab infirmorum cubiculis inventus occubuit, accepto ictu bombardae in pectore et vulnere ingenti in capite. Retulit puer discipulus noster, qui fuit praesens, fratrem prius vitam eodem puero interprete deprecari voluisse: verum cum de religione agi intellexisset, sententiam mutasse magnoque animo Latinis verbis dixisse, si est pro fide, libenter morior, mors mihi lautum convivium erit. Quibus dictis sese martyrio constanter obtulit. Fuit hic frater singulare exemplum omnium virtutum, inprimis profundae humilitatis, religiosae obedientiae et perfectae charitatis. Postridie supra illum

pueri nonnulli nequaquam puerilem dialogum habuerunt. Nam cum unus diceret illum occubuisse pro fide, alter vero inferret, idcirco martirem esse concludebat, uterque illum esse sanctum esse in caelis, esse beatum. Cuius ratiocinationis virtute ipsius vestium particulas veluti reliquias venerabundi acceperunt. Alter quidam, cum imagunculam, quae in eiusdem officio fuerat, sanguine aspersam invenisset, eam cum veneratione accepit, et ad suum preceptorem, fratrem nostrum qui, ut dicitur, iam in castris erat, dono misit. Aliam servatoris imaginem solitis vulnerum distinctam notis in sinu habuisse, glandemque plumbeam per vulnus lateri Christi transivisse, et quo loco Christus vulneratus fuit, fratrem quoque vulnerasse ferunt. Ex quo inferas Christum animam illam sibi summi amoris vulnere copulasse, et mortem servi Domini morte suavissime conditam fuisse. Biduo vel triduo insepultus mansit, quo tempore non defuerunt, qui adhuc in mortuum sevirant. Et tandem cum ex fenestris in hortum deiecissent, eum ibidem pii quidam viri non ut martiris merita requirebant, sed ut temporis conditio ferebat, sepulturae mandarunt. Reliqui patres et fratres supra templum convenerunt, et ibi fratres sacerdotibus et sacerdotes invicem confessi sunt, et sese ad mortem, quam oculis ferme praesentem cernebant, praepararunt, quam ut constanter pro Christo obirent, mutuis adhortationibus excitati fuerunt. Deoque gratias egerunt, quod tunc dignaretur admittere illam oblationem, quam singuli, dum in Transylvaniam proficiscerentur, non semel obtulerant divinae Maiestati Suae. Et omnes divino afflante spiritu cum animi tranquillitate ultimum vitae suae momentum expectabant.

In scholis tunc docebant tres magistri, quorum unus, Daniel Vasarelinus,¹⁶ cum strictis gladiis ad iudicem ductus est, peteretur provocavit ad iudicem[!] Quapropter a studioso quodam haeretico apprehensus, ad iudicem ductus est. Dum irent, dixit ille se propterea eum ducere, ne mactaretur ab aliis, quibus id omnino constitutum fuisse affirmabat. Multis tamen illum convitiis oneravit. Hic apud iudicem fuit, donec paulo post ab aliis e civitate egredientibus vocatus, illis sese adiunxit.

Alter, Iacobus Nemet,¹⁷ cum adventantium strepitum audiisset, genibus flexis una cum discipulis Pater et Ave oravit, quibus nondum finitis perrupta scholae ianua in magistrum evaginatiss gladiis, directisque in eundem bombardis irruerunt. Illum tamen non nisi semel clava ferrea percusserunt. Pueri autem omnes per fenestras sunt dilapsi. Cum vero magister e scholis et seminario, in quo scholae erant, in mediam turbam eductus fuisset, quidam illum acceperunt et ad vicinam cuiusdam catholici domum duxerunt, unde fuit spectator eorum, quae circa templum agebantur, et inter alia impietatis illorum, qui bombardis marmoreum crucifixum petebant, qui in editiore loco supra portam templi in fenestra quadam erat collocatus. Cuius dexteram iactu plumbeo perfregerunt, hac forte ratione se sibi viam divinae impetrandae misericordiae praecludere pertendentes. Hic quoque reliquis e collegio exeuntibus sese adiunxit. Tertius, Thomas Lucidus,¹⁸ cum in superiorem aedium partem se recepisset, eum quidam ex discipulis nostris hortabatur, ut periculi vitandi gratia vestes religiosas cum aliis, quas ille offerebat, commutaret, sed frustra, magister enim ut faceret, persuaderi non potu-

it. Adolescens igitur aliam sui magistri rationem excogitavit. Duos sibi notos milites rogavit, ut fratrem captivum se ad iudicem ducere simularent, et hoc modo illum e periculo ereptum alicubi servarent, quod ipsi fideliter praestiterunt. Nemini autem fas est ei, qui ad iudicem ducatur, iniuriam inferre. Nec mirum magistros tam levi patrocínio servatos fuisse, quia qui scholas invaserant, fere omnes studiosi, hoc est adolescentes erant, qui et si pessimam in nos voluntatem haberent, iamque cogitatione magistros omnes extinxissent, nondum tamen propter aetatem tantum armis, quantum animo servire didicerant. Postridie igitur frater cum sacerdote, quem simili ferme modo defenderat amicus, a nobili catholico, Francisco Vas¹⁹ ad castra, ubi iam alii erant, ductus fuit.

Interim collegium diripiebatur, omnia destruebantur: portae, fenestrae, fornaces, lecti, mensae, arcae et alia id genus multa. Avida autem plebs, quicquid poterat, rapiebat, occultabat, alio transferebat, interdum etiam rapinam gladiis dividebat. In collegio multa reperta, nam praeter nostra triticum, vinum, pecuniam caeteramque tum domesticam tum sacram templi suppellectilem, quae pretiosissimorum ornamentorum argenteorumque vasorum copia dives erat, res multas externi habuere, multi enim nobiles res suas pretiosiores, cum non exigua auri argente summa, securitatis gratia in illis bellicis tumultibus deposuerant in collegio.²⁰ Quin cives non pauci ob eandem causam apud nos, multa habuere. Cum enim in collegio essent loca fornicata, existimabant fore tutiora apud nos quam domi suae propter periculum ignis, quam timent Claudiopolitani, propterea quod domos habent vel ligneas vel ligno tectas. Nihil autem quam a tartaris, a quibus tunc civitas obsidebatur, incendia excitari.

Libri, quos nostri propter idem ignis periculum ex bibliotheca in tutiorem locum convexerant, mirum in modum dissipati, lacerati, ablati. Qui vero in cubiculis inventi, per fenestras in plateam proiecti, et facto ante templi portam acervo in illis, tam gladiis quam securibus manibusque discindendis ac dilacerandis ad defatigationem usque laborarunt quamplurimi, et licet superintendens, qui ut in reliquis, sic et in hoc caeteris exemplo fuit omnibus, qui vel non omnia destruxissent vel sibi quicquam reservassent, anathema dixisset. Ipse tamen integram sibi ex collegii libris bibliothecam instruxit, pecuniam quoque sibimet et filiis conflavit. Et sane in libris gravissimum damnum passi sumus. Fuit enim nostra bibliotheca Latinis Graecis et Hebraicis libris apprime instructa, et licet multi postea sint recuperati, maxima tamen pars fuit desiderata. Pii libelli fere omnes sublati, ex patribus nonnulli amissi, sacri recentiores permulti vel lacerati vel ablati. Ex humanioribus autem, quibus collegium inprimis abundabat, haereticorum studiosi omnes valde locupletati, ita ut modo in eorum scholis nulli fere alii quam Societatis conspiciantur libri. Saepissime etiam venales exponuntur in foro, et vilissimo praetio divenduntur. Quare mediantibus amicis non pauci sunt restituti.²¹

[3.] Effrenata, ut credendum est, depredandi cupiditas et concepta rabies omnia quo ordine offerebantur, demoliendi illos detinuit, ne recta tenderent ad reliquos patres, qui in alto quidem, sed tamen aperto et noto loco simul erant congregati. Illis igitur mortem expectantibus post horam fere adfuit quidam senator a iudice, reliquoque senatorum collegio missus, ut patres si quos superstites

invenissent, e populi manibus liberaret. Is patres adiit, eos deduxit, et comitantibus ipsis arianorum ministris per confortam armati populi turbam e collegio extraxit. Transiverunt per locum, ubi bonus frater iacebat proprio sanguine cruentatus, qui cum iusta solvere non possent, non tamen illum sine benedictionibus praeterierunt. Patrem etiam Viceprovincialem invenerunt, qui (ut superius dictum est) prius ab inimicis vulneratus, tum ab amicis fuerat conservatus. Praeter eos, quos supra commemoravimus, alii quoque, licet non ita graviter, aegrotabant. Qui cum ex lecto nequaquam perfecte vestiti surrexissent, nec postea quidquam accipere permissi essent, eorum uni (hic fuit Pater Stephanus Szalai)²² nudis pedibus discedendum fuit. Cum e collegio egrederentur patres, tantus imber supervenit, ut illico viae et plateae redundarent aquis. Non propterea tamen furor ille extinctus vel repressus fuit, quin patres fere omnes in ea veste, quam sotanam appellant, educerentur, neque deerant, qui quo tegerent caput, nihil haberent.

Cum igitur velut in triumphum per civitatem ducerentur, Pater Rector obiecit superintendenti Claudiopolitano modum hunc patres dimittendi seditiosum et ab omni christiana charitate et humanitate abhorrentem. Cui ille: Hoc factum est, inquit, quia non obtemperastis iudici vobis ut discederetis nuntianti, addiditque nos in foveam incidisse, quam illis praeparaveramus. Quorum utrumque est mendacium. Neque enim illud iudex, immo contrarium nunciavit, neque nos eiusmodi unquam adversus illos vel per somnium machinati sumus. Minister ille, qui est parochus civitatis,²³ patrem Stephanum Szalai, qui tunc in nostro templo magno cum fructu concionabatur, ut Societati nuntio remisso, apud illos maneret, hortabatur, eique maria et montes pollicebatur. Cui pater indignans: Neque, inquit, si centum animas haberem, vel unicam vobis crederem. Obiurgarunt etiam patrem Viceprovincialem, quod litteras a Summo Pontifice tulisset, ut illos e regno expelleret. Quod etiam falsum est. Etsi enim Pontifex tanquam pater universalis sancto paternoque affecto non erat dedignatus brevi quodam Transilvanos nobiles catholicos salutare, atque ut in agnita veritatis via persisterent, fratresque suos ad salutem iuarent, hortari, nullam tamen ministrorum mentionem fecerat. Sed quid mirum homines sibi malorum meritorum conscios volitantium muscarum umbra terreri, nedum pontificiarum litterarum sonum formidare?²⁴

Cum autem ad portam civitatis perventum esset, superintendentem rogavit Pater Rector, ut per eum vicino tonsori Patris Viceprovincialis vulnus alligare liceret. Concessit ille primum, mox tanta cum importunitate, ut curatio expediretur, instare caepit, ut vix tonsor ac ne vix quidem uti oportuisset, vulnus ligare potuerit. Tunc civitatem ingrediebatur nobilis quidam praecipuus, hereticus ille quidem, sed amicus, qui cum patres domum suam, quam in civitate habebat, invitaret, superintendens accurrit et: Amplissimi, inquit, senatus decreto statutum est, ut e civitate statim egrediantur. Clausa erat porta maior civitatis, solaque parvula quaedam lateralis aperiebatur adeo angusta, ut vix equitem se valde incurvantem admitteret. Cum vero eo primum die, post Germanorum discessum Moysanis militibus in civitatem pateret aditus, multi et turcae et tartari et Hungari portulam illam obsidebant, quorum unusquisque, ut in similibus accidere solet, maxime adhuc durante pluvia primus ingredi nitebatur. Ex altera vero parte, qui

portam custodiebant ad vitandos tumultus magna cum cautela eam aperiebant et claudebant. Quare neque patribus pro arbitrio egredi licebat, neque ullo pacto fieri posse videbatur, ut egressi per confertam illam equitum multitudinem penetrarent. Interim dum paulisper mora protrahitur, non defuerunt, qui patres rebus etiam minimis, ut strophiolis, cingulis et similibus indignissime spoliarent. Tunc ministri clamare coeperunt, se non posse amplius populum cohibere, nisi statim patres egrederentur mactatum iri omnes. At alii: et quo ibitis? Omnia occupant tartari, quorum preda certissima eritis. Cum itaque inter Scillam et Charybdin agitentur patres, illis aperta est porta, quibus exeuntibus turcae ipsi, vel aspectum venerati vel calamitatem miserati, sese in angustissimum angulum receperunt, iisque ad exeundum locum liberum reliquerunt. Exiverunt ex civitate, cui eidem civitati, evangelicae perfectionis non obliti, omnem precati sunt felicitatem. Iam quo ibunt? Suburbia enim vel devastata sunt vel penitus derelicta. Alius vicinus locus tutus est nullus. Ad castra Moisis cogitabant, ubi erant nobiles catholici ipsis amicitia et christiana charitate coniuncti. Sed quis ducet? Ecce divinam providentiam! Adest ex praecipua nobilitate iuvenis catholicus, Stephanus Kendi,²⁵ qui casu patrum intellecto equum convertit, se eorum ducem ac defensorem constituit, famulumque expeditum ad castra praemittit, ut caeteros nobiles moneat, et cum curribus obviam veniat. Dum sub tecto quodam paulisper quiescunt, et ut pluvia cesset, expectant, allati sunt panes nonnulli magni et nigri, quos ministri ipsi pro coena ministrant, vel pro viatico. Proficiscentibus autem ab amicis dati sunt duo equi, quibus usi sunt debiliores. Inventus etiam turca in rheda aspectu et habitu, sed multo magis moribus nobilis, qui eos commiseratus, ut currum conscenderent, rogavit. Quatuor vel quinque ascenderunt, quorum aliqui, licet aliis inniterentur, vix tamen ulterius progredi potuissent, erant enim vel adhuc aegroti vel ex recenti morbo valde debilitati.

Ad castra itinere unius leucae pervenerunt, ubi catholicos Societatis religionisque catholicae causa valde afflictos offenderunt, a quibus tamen omni charitate sunt accepti et in variis tentoriis distributi. Prima autem diligentia in eo adhibita est ut breviaria, quibus omnes, uno patre rectore excepto, destituti erant, recuperarentur. Postridie igitur tam multa partim integra partim lacerata allata sunt, ut singuli sacerdotes singula haberent. Neque difficile fuit ea invenire, quia in collegio quam plurima fuere.

Cum Moysse conquesti sunt nobiles catholici. Ille sibi facinus displicere ostendit, eiusque se omnino ignarum fuisse iure iurando affirmavit, et addidit, tunc quidem pro temporis conditione quidquam tentare non licere, at compositis rebus ea se facturum, quae illis omnino et Societati probarentur. Scripsit tamen ad civitatem, ut patribus eorum currum cum equis mitteret. Miserunt cives et cum eo se excusarunt, omnia populum inconsulto senatu fecisse asserentes, unumque interfectum, non quidem religiosum, sed militem Germanum, qui in collegio remanserat et armis resistere voluerat. At non haec sola in litteris, alia etiam mendacia continebantur.²⁶ Moyses postridie patres, viceprovincialem, rectorem et Martinum Kaldium ad caenam invitavit. Condoluit, multa promisit, sed nihil prestitit. Rescitum est enim postea illum hac in re cum Claudiopolitanis consensisse. Nec

mirum illos adversus religionem catholicam coniurasse, erant enim heretici. Cum igitur Moyses civitatem in sua potestate habere vellet, tormenta autem ad peditatum, quo illam expugnaret, nullum haberet (nervus enim exercitus ipsius erant tartari, qui ut ad predandum promptissimi, ita ad obsidendum vel expugnandum sunt ineptissimi). Contra vero Claudiopolitani summo catholicae religionis extirpandae desiderio tenerentur, nec sub principe catholico voti compotes fieri possent, facile fuit convenire, ut Moysi civitatem darent Claudiopolitani, Claudiopolitanis Moyses faceret potestatem satiandi suam in catholicos a multo tempore conceptam libidinem. Atque ita infelix illa civitas a catholico ad haereticum principem deficiendo uno eodemque die ac paene momento expulit a se utrumque suae incolumitatis presidium, temporale quidem militum caesarianorum, spirituale autem hominum religiosorum. Negabant autem facinus hi, ne tantae impietatis auctores viderentur. Pererrabat ille tum ob alias causas, tum ne abalienarentur ab eo praecipui nobiles catholici, quibus non semel Societatis catholicaeque religionis conservationem promiserat, seque ad id iureiurando obstrinxerat. Res autem secretissima fuit et ad finem perducta opera quorundam, qui semper religionem catholicam ex instituto oppugnare consueverunt. Quorum conatibus atque consiliis valde opportune ministri occurrerunt praedicantes Claudiopolitani, qui, ut initio dictum est, et turbas excitare et populum contra Societatem inflammare suis concionibus caeperunt et tandem seipsos populi duces constituerunt.

[4.] Iam vero, etsi Claudiopolitani Societatem eiecerant, quia tamen implacabile odium, quo in ea exardescebat, non defervescebat, idcirco furoris flamma, quae inde manabat, in dies magis ac magis vires acquirebat. Ergo a quo tempore collegium invaserunt, nunquam a direptione diu noctuve cessarunt, donec rapinae fomentum habuerunt. Parietes, ubi aliquid reconditum arbitrabantur, perforarunt. In horto, in templo, ubique ut aliquid invenirent, effoderunt. Sepulchra ipsa violarunt. Uno verbo: omnia sibi licita fecerunt. Turcarum etiam bassae 50 tritici saccos dono dederunt. Et licet patres auctoritate Moysis duos nobiles commissarios constituissent, ut civitatem ingrederentur et res adhuc integras conservarent, tamen illi neque collegium ingredi, neque quidquam attingere a civibus permissi sunt, donec ipsi quidquid voluerunt, diripuerunt. Et quando praeter muros nihil aliud reliquum habuerunt, hos etiam deiecerunt. Scholas enim et seminarium (quod erat aedificium valde magnificum a Stephano rege extractum) solo aequarunt. Collegium totum fere usque ad fundamenta destruxerunt. Necque templo in fornicem artificiose aedificato et totius (ut aiunt) Transilvaniae pulcherri-
mo pepercerunt. Tectum enim deiecerunt, fornicem destruxerunt, vix lateres parietes reliquerunt, lateres autem lapides, ligna, ferramenta, et si quae erant alia tanta aviditate viri faeminaeque rapiebant, ut non raro dum dirutum aliquid raperent, sub aliquo pondere quod diruebatur, incaute obruti, sepelirentur, atque ita destruentes nidum, ne (ut ipsi dicebant) hirundines redirent, sepulchra sibimet ipsis fabricarent. Direptio autem amplius quadraginta dies duravit.²⁷ Quamvis vero patres ex rebus suis nihil tunc habere potuerint, non defuit tamen illis charitas boni cuiusdam civis, Gregorii Bornemissae,²⁸ qui non pauca illis subministravit.

Erat ille quidem amicus, sed necdum catholicus, uxorem autem habebat catholicam faeminam optimam, et patrum veluti matrem amantissimam filios quoque et filias catholicas omnes habebat. Hic etiam patrem Dormanum aegrotum domi suae recepit, pro quo magnis affectus est molestiis. Cives enim, ut illum dimitteret, quotidie urgebant, nisi fecisset, se patrem interfecturos, quin et domum eius inflammaturos minabantur. Et ille magis pietatis amans, quam minarum timens eos (neque enim publica auctoritas accedebat) contempsit, et patrem apud se, quamdiu opus fuerit, retinuit, et tandem ad abbatiam nostram Monostrioriensem dimisit.

*Huius uxor erat ipsa quoque ad nostram religionem valde propensa, templum nostrum frequentabat, et patribus multa caritatis officia praestabat, nihilominus tamen in suo errore persistebat. Verum cum semel ex horto suo eos, qui templum deruebant, aspiceret, et inter alios unum, qui crucem in templi summitate collocatam magnis ictibus deiicere tentabat, ad Deum conversa, illum rogare cepit, ut signo aliquo, quaenam religio vera esset, illane quam profitebantur, antequam persequeretur veri illi ostenderet. Et ecce signum. Nam dum impius crucem percutit, crux praeter opinionem cedens, ut praeceps ipse ruat, occasio fuit. Quare femina signum de celo datum agnoscens, se intus mutatam tandemque catholicam factam sentit. Statim igitur atque sacerdotem habere potuit, confessa est, et deinceps in religione, in qua tertio post anno mortua est, semper ferventissima fuit. Matrem imitatae duae filiae. Ipsae quoque nostram religionem amplexae sunt, nam filii, utpote in nostris scholis tum Claudiopoli, tum alibi educati, multo ante facti erant catholici.*²⁹

[5.] Tantam Claudiopolitanorum impietatem non boni solum christiani detestabantur, verum etiam turcae ipsi execrabantur, eamque christianis, propter quos sanctissimum nomen Dei blasphematur in gentibus, exprobrabant; qui cum turcas canes appellent, ipsi rabie plusquam canina in Dei sacerdotes resque caeteras ad cultum divinum spectantes saeviant. Et cum semel Chiausius quidem in tentorio, ubi Pater Rector erat, cum eodem patre et aliis in mensa esset, illum Constantinopolim invitabat, neque solum itineris securitatem, sed et facultatem ibidem Societatis munera obeundi promittebat. Qui cum pater responderet, ibi quoque difficultates fore, nonne, inquit ille, vidi ego patres Constantinopoli? Nunquam invenies apud nos neque contra sacerdotes neque contra eorum templa et domicilia ea patrata esse, quae contra vos a christianis patrata fuere. Verum ariani vix ac ne vix inter christianos videntur numerandi. Baptismum enim, quo christiani initiantur, vel omnino negligunt vel certe cerimoniam minus necessariam esse volunt, eiusque formam ita corrumpunt ut, si quando eorum quis ad veram religionem convertatur, vel baptizandus sit, vel certe rebaptizandus, ut taceamus, nullum eos Christo honorem exhibere: immo illi et divinitatem et omnem pro praesenti statu in Ecclesiam potestatem adimere, christiani vere a Christo colendo nomen invenire.³⁰

Sed arianos in sua impietate relinquamus, et ad patres redeamus. Qui, dum in castris fuerunt, fuerunt autem circiter duodecim dies, periculis non caruerunt. Ex bono enim loco moniti fuerunt, ut quamprimum alio migrarent, propterea quod

non deessent, quos poeniteret eorum vel omnes vel saltem praecipuos non occidisse, quique commoditatem id in castris perficiendi quaererent. Eos vero discedere non permisit Moyses, antequam Bistritium pervenisset, eamque civitatem obsidione cinxisset.³¹ Tunc eos in Georgenii dimisit, quae arx erat Nicolao Bogathio cum fratre Melchiore communis. Qui Nicolaus Societatis et bonorum ipsius universalis protector et conservator a patribus fuerat constitutus.³² Additus est itineris comes, Franciscus Vas, ex praecipua nobilitate, catholicus et magnus Societatis amicus, qui cum bono equitatu diei itinere patres ad destinatum locum perduxit.³³ Cum autem peteretur a Moyse, ut patres dividi possent, ita et par eorum in Sicilia apud catholicos esset, nonnulli etiam in Poloniam irent, maxime iuvenes, quibus cum studiis vacandum esset, in Transylvania tempus inutiliter conterebant, ipse id expedire negavit, omnia esse periculis plena, sibi cordi fore, quando fieri posset, affirmavit. Quod ipse faciebat, ne eiectio Societatis ad principum christianorum aures, maxime Polonorum, a quibus auxilium sperabat, proveniret.

Octodecim Patres Georgenii iverunt. Verum cum arx a multis nobilibus foeminis, quae metu belli illuc confluxerant, occupata fuisset, hospitium datum est illis extra arcem, in domibus quibusdam ad usum aurigarum caeterorumque stabulariorum famulorum supra stabula aedificatis. Locus angustus erat sine claustro ullo, omnibus expositus. Neque hic pericula defuerant. Nam cum domini arcis catholici essent in castris, quicumque autem sive in arce, sive in oppido morabantur, uno et altero excepto, essent heretici, minister praedicans, homo sine pudore caepit patribus publice pro concione maledicere, eaque in illos evomere, quibus turpiora vix posset diabolus excogitare.³⁴ Iamque et odii signa cernebantur, et murmurationes audiebantur. Hinc qui rerum statum non ignorabant, in momenta singula mortem expectabant, seque quotidie vesperi non tam ad somnum capiendum componebant, quam ad mortem obeundam praeparabant. In magnis versabantur angustiis. Nam ibi diutius manere et difficile erat et periculosum. Ut autem discederent, non videbatur fieri posse. Ubique enim milites seu potius praedones vagabantur, et ubi aberant hi, aderant rustici, praesertim valachi, qui provinciae montes et fines occupant, quique ut damna sibi a militibus illata aliqua ratione repararent, passim latrocinia, ad quae natura propensi sunt, exercebant. Illud quoque accedebat, ne inde discederent, a Moyse prohibitum fuisse.

At neque tunc deerant divinae consolationes. Nam pro die Sancto Ioannis Baptistae³⁵ sacro acceperunt patres a commissariis supranominatis, quaecumque ad sacrum missae misterium peragendum sunt necessaria. Illi ergo praeparationem pro renovatione votorum, quam Claudiopoli inceperant, continuantes, vota die Sanctis Apostolis Petro et Paulo sacro renovarunt, non illo quidem externo apparatu, quo solet Societas, at non sine magno animi sensu et fructu spirituali. Illo eodem tempore ex Sicilia eos visitarunt sacerdotes duo catholici, qui domum redeunt quatuor ex nostris secum duxerunt, sacerdotes duos et duos magistros. Omnes enim in eodem loco periclitari durum nimis videbatur. Hi vias tritas deserentes per sylvas et vias fere invias, Deo duce, ad destinatum locum incolumes pervenire. Cognitum est postea, unum ex praecipuis oppidanis, qui

horum discessum odoratus fuerat, homines, qui patres in initere aggredierentur, destinasse. Verum cum hi tempus profectionis antevertissent, illi in cogitationibus suis evanuerunt. Crescentibus indies difficultatibus decreverunt patres, ut eorum pars maneret, reliqui in Poloniam irent. Hac enim ratione Societas, nec provinciam deserebat, nec homines amittebat, qui cum tunc Transilvaniae essent inutiles, alibi vel etiam ibidem felicioribus temporibus in animarum salute procuranda Deo servire potuissent. Haud facile erat diiudicare, essetne periculosius discedere, an manere. Pater Viceprovincialis remanere voluit ob notitiam, quam provinciae habebat multis annis comparatam. Cogitabat tamen inde discedere, et socios, quos secum retinebat, per varia loca distribuere. Quorum aliquos etiam ex provincia dimisisset, si primi, qui proficiscebantur, secundis portam apertam esse ostendissent. Ex quatuordecim igitur, qui ibi remanserant, septem discesserunt: Pater Rector, Pater Bernardinus Brigantius,³⁶ Pater Stephanus Szalai, magister Daniel Vasarelinus, magister Thomas Lucidus, Simon Dinelus³⁷ et Ambrosius Bernardinus,³⁸ qui cum per Siculiam iter facerent, nostros, qui antea illuc iverant, salutarunt et unum ex illis magistrum Stephanum Mori³⁹ secum acceperunt relictis aliis in proximis iuvandis optime occupatis. Octo igitur discessere. Quatuordecim remansere, septem in Georgenii, Pater Viceprovincialis, Pater Martinus Kaldius, Pater Ioannes Papai,⁴⁰ Pater Michael Alard,⁴¹ magister Andreas Paulichiek, Gaspar Albensis⁴² et Gregorius Adalmosi.⁴³ In Siculia tres: Pater Valentinus Lado, Pater Stephanus Kabos et magister Iacobus Nemet. Albae Juliae duo: Pater Baltasar Girochi⁴⁴ et Andreas Cherebesi.⁴⁵ Claudiopoli duo illi aegroti: Pater Thomas Dormannus et Georgius Bartolicz. Praeter hos Varadini quoque fuit unus sacerdos, Pater Ioannes Auceps.⁴⁶

[6.] Sed his relictis proficiscentium prosequamur iter, quod fuit longum, difficile, periculosum. Longum quidem, quia ut pericula vitarent, magnos circuitus fecerunt. Nam cum propositum haberent occasum, ad ortum recta perrexerunt, et cum duodecima iulii discessissent, duodecima augusti Cracoviam pervenerunt. Difficile vero, quia cum rebus necessariis minime abundarent, interdum tamen pluribus diebus et noctibus continuis fuerint in montibus altissimis et densissimis sylvis, quae et si undique Transilvaniam cingunt, ex ea tamen parte magnae in primis et horridae censentur. Et licet in Siculia equos a rusticis valachis, qui eo triticum tulerant in Moldaviam usque, conduxissent, tamen itineris partem ob difficultatem viarum arduosque ac difficillimos ascensus et descensus pedites conficere cgebantur. Periculosum denique, ut indicabant plura hominum capita et cadavera, quae recenter in illis silvarum semitis miserabiliter vel a latronibus mactata vel a feris discerpta conspiciebantur. Passus etiam, quibus transeundum erat, adhuc a latronibus obsideri dicebantur. In Siculia autem in eo pago, ubi tri-duo fuerunt, plures quotidie peste confecti efferebantur. Sed illi populi, sicut et reliqui tam Ungari quam Transilvani, non solum pestis contagionem non fugiunt, sed etiam pro magno scelere habent, si quis timore pestis vel solum verteret vel hominum ea luce correptorum familiaritatem vitaret. Dicunt enim pestem esse poenam a Deo inflictam, quare qui illam fugeret, Deum ipsum cum Iona fugere velle videretur. Hinc coniici potest, cur interdum tam multi ex nostris perierint in

Transylvania. Etenim patriae morem sequuti, et praeterea ne hacreticis ansam darent exprobrandi, quod veluti illegitimi pastores, oves in periculo desererent, nullam grassante peste suae salutis curam habuerunt.

Sed ut ad itineris pericula redeamus, accedebat ductores ipsos viarum esse barbaros, quibus parum credi potest. Barbari enim barbare agunt, ut docuit experientia eorum, qui per sylvas illas maiores duces fuerunt. Ut enim pecunias e patrum manibus extorquerent, et saepius minas intenterunt, et vix una nocte in mediis sylvis eos non deseruerunt. Deus tamen, qui bonus est sperantibus in eum, illos ita custodivit, ut sine ullo detrimento Transylvaniae finibus superatis Moldaviam ingrederentur. Cum autem ad primam civitatem, quae Nemez⁴⁷ appellatur, pervenissent, eorum ductor accusatus fuit, quod ex regionibus propter bella suspectis homines prorsus ignotos in regnum introduxisset. Qua de re interrogatus respondit se duxisse sacerdotes Romanos, in quibus nihil mali advertisset. Per illum civitatis rector patrem rectorem vocavit, ex eoque multa sciscitatus est, quis esset, unde veniret, quo tenderet et quare? Ille brevi se expedivit: Italum esse et religiosum ex Transylvania ad Vaivodam proficisci, facturum quod cum ipso convenisset. Opportune accidit, ut ille haberet filium, qui biduo ante ex Italia domum redierat, et Venetiis cum Patre Possevino⁴⁸ et aliis patribus familiariter egerat. Hic fuit interpretis parentis, qui Italice quidem intelligebat, sed non loquebatur. Is cum nonnonnulla alia interrogasset, honestis verbis patrem dimisit, cui paulo post nunciavit, ut quamprimum inde discederet ad Vaivodam, uti se facturum dixerat. Quo cum ipsi quoque proficiscendum esset, ibi operam suam et auxilium promittebat. Hoc autem faciebat, quia ipso discedente patres ibi manere nolebat.

Uno tamen die manendum fuit ob malam unius socii valetudinem, qui propter incommoda, quae in silvis ubi aliquando nec aqua suppetebat, perpressus fuerat, stomacho graviter laborabat. Hic fuit commoditas celebrandi. Erat enim sacerdos catholicus, qui curam habebat duorum templorum. Catholici tamen pauci erant, iique natione Germani. Nam etsi provincia tota cum suo principe a schismate Graeco occupatur, non excludit tamen fidem Romanam. Immo et catholicus episcopus residet, qui huic provinciae et Valachiae praesidet.⁴⁹

Ex hoc loco Sossavam, in qua civitate erat tunc Vaivoda Ieremias, sese patres contulerunt.⁵⁰ Qui cum ad publicam audientiam magno totius nobilitatis concursu patres admisisset, illi per interpretem pater rector exposuit, cum Societati in collegio suo Claudiopolitano per arianos, in reliqua vero Transylvania per armorum strepitus in tanto, ubi erat numero, esse non liceret, se coactum fuisse relictis in Transylvania nonnullis alios ducere in Poloniam, ubi Societas sub tutissimo religiosissimi regis patrocinio ministeria sua omnia ad Dei optimi maximi gloriam libere potest exercere. Iter autem per provinciam ipsius suscipere non ea solum ratione, quia tutius, sed multo magis quia speraverat in illius ditione sibi non defuturum praesidium illud, quod a christiano principe suo quasi iure expectare possunt viri religiosi Christi obsequio mancipati, nullo autem modo praeterire voluisse, quin illum debita cum reverentia salutaret, eaque obsequia offerret, quae in Dei honorem et ipsius commodum proficisci possent a servis Christi, qui et patria et domibus propriis relictis in illas partes nulla alia de causa venissent,

quam ut ad aeternam salutem consequendam iuvarent animas, Christi sanguine praetiosissimo redemptas.

Ipse primum gratias humaniter egit, quod illum patres invisissent. Tum eorum casum multis est commiseratus. Demum patrociniū suum amplissimis verbis pollicitus fuit. Addidit arianorum peccatum omnem malitiae mensuram excessisse, neque turcas ipsos unquam tam impios fuisse, ut templa Deo dicata labefactarent. Idcirco patres bono animo esse debere, quia de hostibus cito Deus vindictam sumpturus, eosque in pristinum restitutus fuisse. Etsi Moyses delicti particeps fuisset, fore ut propediem debitas paenas lueret. Nescio, inquit, unde tanta tempestas originem habeat. At dato etiam vestra culpa ortam esse, vobis quidem aequo animo paenitentia de manu Dei accipienda est. Attamen scelus adeo grave est, ut quodcumque peccatum, quod a vobis committi potuerit, superet, et divinam iustitiam excitet, ut quam citissime acerbissimas quidem, sed iustissimas de illius auctoribus paenasumat.

Tunc Pater Rector ad ea, quae de Moyse dicebantur, respondit se nihil posse affirmare, cum ex una parte mali impediendi potestas penes illum fuisset, ex altera vero Societatem in suis castris protexisset. Quod vero spectabat ad causam, quae arianos ad facinus impulisset, aliam non posse afferri, quam illam eandem, quam ipsi attulissent: nimirum venerationem sanctissimae Eucharistiae et sanctorum sacrarumque imaginum cultum, quas, inquit, Deo sit laus et gloria, video tam frequentes in tuo regno. Et hic narravit, quae ipsomet oculato teste fecerant ariani in templo in contemptum sanctissimi corporis Domini, eius Matris gloriosissimae caeterorumque sanctorum, propter quorum venerationem patres idololatrias appellabant, eiiciebant et crudelissime persequabantur. Quoad vindictam autem, quae a Deo expectanda esset, affirmavit se et socios, utpote christianos et religiosos, orare Deum pro suis persecutoribus, semperque data facultate fore paratos redire, ut vitam ipsam pro eorum salute profunderent.

Cum ille audisset, quae acciderant circa venerabile sacramentum et imagines sanctorum, totus commotus est, et lacrymis intumuerunt oculi. Cum Principe autem tota aula infremuit indignabunda. Est enim haec natio valde ad venerationem imaginum inclinata, et praecipuum templum illius civitatis intus et foris a summo ad imum sanctorum imaginibus depictum est et ornatum. Supra caput etiam Vaivodae duae parvae imagines auratae de more pendebant affixae. Ad illud de oratione pro persecutoribus animique praeparatione ad eorum commoda procuranda, haec, inquit, est perfecta charitas religiosi hominibus digna. Verum credite mihi, cito videbatis Dei vindictam. Et ad hoc propositum retulit recens exemplum quorundam, qui ob rerum divinarum contemptum severissime a Deo fuerant castigati. Multa deinde sciscitatus est de itinere et aliis rebus. Et tandem patres dimisit, cum prius illi gratias egisset pater non solum nomine suo et sociorum, qui aderant, sed etiam Societatis universae, quae toto terrarum orbe sparsa, pro illo ad Deum preces obtulisset, cum eius erga eandem Societatem charitatem cognovisset. Dimissis patribus interrogavit secretarium Ungarum, Petrum Napoli,⁵¹ virum bonum et catholicum, qui patres introduxerat et interpret fuerat, quare illi essent in vestitu tam tenui. Qui cum respondisset eos Claudiopoli eiectos

fuisse seminudos, statim pannum emi et omnibus vestes parari iussit. Sed pro maiori patrum merito pannus niger in tota civitate non est inventus, licet multi adessent mercatores. Nam apud illos populos color niger in usu non est. Iussit praeterea illis dari et sumptus dum ibi morarentur et viaticum pro itinere et comites, qui cum curribus per totam ditionem suam illos comitarentur. Sed ministri vix aliquam partem, eamque aegre sunt executi.

Est Princeps ille fide Graeca imbutus, ceterum natura ad pietatem propensus, quotidie divinis officiis interest in templo, domi prolixè orat, est mitis, et sola Romana communio illi deesse videtur, neque a catholicis abhorret, eorum enim templa nonnumquam adit, et in altero eorum pulcherrimum altare cum egregiis picturis et ornamentis extruxit. Sunt enim in ea civitate duo catholicorum templa et sacerdos unus, catholici autem fere nulli, exceptis mercatoribus et militibus Polonis. Schismatici autem plura templa pluresque monachos et sacerdotes habent.

Hic dum moram per octiduum trahunt patres, ex Transilvania venerunt nuncii certissimi, qui universum Moysis exercitum ab Radulio Valachiae vaivoda profligatum, ipsumque Moysem cum tota fere nobilitate trucidatum esse retulerunt.⁵² Fuit communis sensus in aula hanc fuisse paenam a Deo Moysi inflictam propter scelus admissum in Societatem. Nullus enim ipsum sacrilegii illius vel auctorem vel participem fuisse non credebatur.

Tunc apud Vaivodam erat Balthasar Silvasius,⁵³ nobilis Transilvanus et magni ingenii homo, qui ut catholica religione ferventissimus, ita est Societatis amantissimus. Illum miserat Moyses, ut Vaivodam ad suas partes traheret, copiasque militares impetraret. Sed ad illud usque tempus cautus Princeps non nisi verba dederat. Cum illo, qui audita Moysis clade ipse quoque patria exul erat, multa contulit Pater Rector. Et cum status utriusque is esset, ut neutri neuter pro voluntate prodesse posset, consilio saltem, quantum praesens conditio ferebat, sese mutuo iuvare.

Iam vero patres, ut suum iter absolverent, iuvit non solum Principis liberalitas, sed etiam nobilis Polonus praetorianae cohortis, quae Polonis militibus constat, praefectus, qui cum discederent, bonam illis elemosinam dedit, et dum ibi fuerunt, multa in eos officiorum genera contulit, quotidieque multis militibus stipatus eorum sacro interfuit. Similiter non defuerunt mercatores Poloni, qui ultro sese obtulerunt, in multis iuverunt, et illorum unus cum videret currus, qui Principis iussu parabantur, non esse aptos, utpote rusticanos, suum ipse dedit optimum et magnum cum optimis equis et famulis, comitesque alios mercatores Polonos, domum redeuntes adiunxit, qui omnino fuerunt necessarii in locis illis barbaris et superiorum bellorum iniuria desertis, ubi tutius est in campis et silvis pernoctare, quam in pagis hospitium habere. Et cum toto illo itinere nihil inveniri non ignoraret, currum rebus ad victum necessariis abundanter instruxit.

Kamenetium triduo pervenerunt. Est ea civitas prima regis Poloniae et metropolis Podoliae, una leuca a finibus Moldaviae, arcemque habet celebrem natura et manu valde munitam. Ibi invenerunt eiusdem civitatis episcopum, summa pietate virum et Societatis amantissimum.⁵⁴ Qui sicuti patrum religionisque catholicae vicem doluit, sic illos tanquam parens filios incredibili amoris significa-

tione complexus est. Postridie eos ad quandam arcem suam duxit, et inde, cum et pecuniam et alia quibus egebant, humanissimus pastor illis dedisset, dedit etiam currus et equos et viae ducem ac comitem, nobilem affinem suum, qui eiusdem praesulis sumptibus eos Leopolim usque, ubi Societas domicilium habet, deduceret.⁵⁵ Illuc pervenerunt die quarto. Atque in civitate, quae archiepiscopalis est et Russiae prima, a sociis, qui ibi degebant, accepti sunt ea prorsus charitate, quae Societatis propria est. Inde post integri diei quietem, relictis Simone Dinelo, qui in itinere graviter aegrotare ceperat, et patre Bernardino Brigantio, fratris sive interprete sive confessario sive etiam infirmario, Iaroslaviam, ubi est collegium Societatis, iverunt alii, et inde tandem Cracoviam attigerunt, ubi Beati Stanislai, regni patroni templum pie visitarunt, eiusdemque venerandum caput, sacratissimum clavum, quo Christus cruci affixus est, aliasque multas et insignes reliquias, quae in episcopalis templi sacristia nobilissimis iisdemque argento auro et gemis praetiosissimis thecis asservantur, rite sunt venerati.

Rex autem, cum adventus eorum causam cognovisset, sibi a lacrymis non temperavit. Est enim summae pietatis princeps, et cum religionis catholicae tum Societatis patronus et propugnator singularissimus. Die Beatissimae Virgini sacro patrem rectorem ad suum conspectum admisit, facti narrationem audivit, indoluit, tutelam suam humanissime promisit, pecuniam etiam pro itinere eorum, quibus in Germaniam eundum erat, misit. A patre Rege ad principem filium salutandum ductus est pater. Erat puer octo annos natus, aspectu nobilissimus, generosae prorsusque regiae indolis proles.⁵⁶

Cracovia ad Reverendum Patrem Generalem Romae Pater Rector scripsit, eumque de universo rerum statu certiore fecit, redditumque suum in Transilvaniam iustas ob causas proposuit. Eo enim consilio ex ea provincia exiverat, ut socios e periculis eriperet, ipse vero, facto circuitu per Hungariam, cum caesareo exercitu iterum in provinciam penetraret. Primum illi responsum fuit, ut Cracoviae maneret donec omnia magis explorata essent,⁵⁷ fore enim ut occupationes ibi utiles non deessent, nec defuerunt. Nuncius enim apostolicus,⁵⁸ ut sibi et Italis, qui magno numero Cracoviae degunt, concionaretur, petiit. Quod ipse praestitit toto eo tempore, quo ibi fuit, summa cum nuncii approbatione et frequentia non solum Italarum, verum etiam aliorum, qui linguam Italicam callebant, ita ut aliquando in concione numerati sint catholici, lutherani, calvinistae, athei, Itali, Germani, Poloni, Angli et Galli.⁵⁹ Unde nuncius de retinendo patre cogitare caepit. Asserebat enim magnum fructum ibi fieri, eumque sine periculo esse certum, alibi vero cum periculis certissimis fructum fore incertissimum. Acquievit tamen consilio patris, qui illum, ne religiosae obedientiae cursum impediret, rogavit. Itaque cum Reverendus Pater Generalis illum mense decembri de reditu monuisset, continuo ille Transilvanicum iter suscepit, et Ambrosium Bernardinum secum duxit. In Polonia autem Patrem Bernardinum Brigantium, Thomam Lucidum et Simonem Dinellum, qui iam convaluerat, reliquit. Nam reliquos socios, cum primum Cracoviam venisset, in provinciam Austriae dimisit.

[7.] Quis autem tunc Transilvaniae status esset, ex iis quae idem pater scripsit quaeque hic attexere non incongruum visum est, facile quisque intelligere potest.

Sic igitur habet. Expectabit forte aliquis, ut de calamitosissimo, infelicissimo Transilvaniae statu loquar, sed opus esset Ieremia profeta, qui suo lugubri cantu novas lamentationes texeret et florentissimae provinciae excidium deploraret.⁶⁰ Etenim si ex illis tribus flagellis, fame, peste, bello unumquodque se solo quodlibet florens regnum calamitosum reddere potest, quid existimabimus omnia simul coniuncta in misera fecisse Transilvania. Pestis superiore anno unam provinciae partem exagitavit, iam in aliis saevire incipit. Ut illam vindemiasse Dominus in die irae furoris sui videatur. Bellum a multis annis durat, et quod bellum, bone Deus? Vix credi possunt strages, immanitates, abominationes, quas temporibus hisce in omnem sexum, in omnem aetatem, in omnem hominum conditionem exercuerunt et exerceant ferini exercitus tum tartarorum tum aliorum, qui in excogitandis inauditis tormentorum carnificinis, quibus ab innocentibus et aurum et panem et animam ipsam extorqueant, crudelissimos quosque tyrannos longe superarunt. Ita ut Transilvaniam alloquentes cum propheta dicere possimus: apauerunt super te os suum omnes inimici tui, sibilaverunt et fremuerunt dentibus et dixerunt, devorabimus. Saepius ego cum iter facerem, mortuorum cadavera obtruncatosque homines conspexi. Nam illud quoque convenit: Foris interficit gladius et domi mors similis illi. Et illud: Iacuerunt in terra, ceciderunt in gladio. Eorum autem, qui vitam trahunt, sordes atque squallorem quis enumerabit? Quippe adhaesit cutis eorum ossibus, aruit et facta est, quasi lignum. Non raro accidit, ut matres, alias militarem crudelitatem expertae, cum exercitus adventare audirent, relictis propriis aedibus securitatis gratia ad silvas fugerent cum parvulis suis. Cum vero ipsae defessae liberos amplius ferre non possent, neque ipsi prae imbecilli aetate illas ardua petentes sequi possent, mater se esse matrem obliviscens, viscera sua ferarum ac mortis praedam certissimam relinquebat. Poterant illi sane dicere: Pupilli fatui sumus absque patre, matres nostrae quasi viduae. Verum quoties accidit, ut neque matres evaderent? Hinc illae voces: Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis caeli. Super montes persecuti sunt nos in deserto, insidiati sunt nobis. Cum semel multi viri feminaeque in silva quadam non procul a via, qua milites transibant, latitarent, earumque una filium parvulum haberet, qui sicuti nondum timere noverat, sic nec tacere sciebat, mater ne filius voce sua se caeterosque manifestaret, os eius manibus obturabat. Cum igitur inter filium et matrem lucta orta esset, ille clamando, haec clamores impediendo, tamdiu mater, ne a filio proderetur, os illius obturavit, ut propriis ipsa manibus natum suum suffocarit. Hoc ego intellexi a fratre nostro, qui ipse quoque pericula fugiens ibidem praesens fuit, cum deficeret parvulus, et laetens non quidem in plateis, sed in sinu propriae genitricis. Alia inter eosdem fuit, quae lactentem filium in parvo lintre supra caput gestabat. Cum autem infans fleret, et ideo caeteri eam secum habere nollent, ne simul cum ipsa infantili fletu propalarentur, ipsa ne aliorum comitatu exclusa, in crudeles atque exosas militum manus incideret, inspectantibus omnibus ex altissima rupe summa cum indignatione puerum in minutissima frusta comminuendum praecipitem egit. Quid acerbius a crudelissimo hoste expectare potuit? Illa tamen multorum calamitatibus edocta, filio impie orbari, quam misera militis captiva esse maluit. Ut nimirum antiqua illa prophetae

querela nostris temporibus conveniret: Lamiae nudaverunt mammam, lactaverunt catulos suos, filia populi mei crudelis quasi struthio in deserto. Sed quid mirum fragilem saxum tantopere ab iis abhorruisse, a quibus spoliabatur, verberabatur, violabatur, et vel in miserrimam perpetuamque captivitatem ducebatur, vel etiam non raro post satiatam libidinem, mactabatur. Milites sane mulieres in Sion humiliaverunt et virgines in civitatibus Iuda. Atque ut crimine ab uno multa discant. Tordae (fuit olim nobilissimum oppidum, modo incendii magis, quam oppidi vestigia cernuntur) cum puella quaedam elemosinam peteret a milite, id ille pietatis hostis moleste ferens, impius aequae atque crudelis extensum orantis brachium ense amputavit. Ut provincia quasi mater ingemiscens ploraret: Virgines meae ceciderunt in gladio, interfecisti in die furoris tui, percussisti nec misertus es. Casu militis frater praesens fuit, qui rei indignitate commotus, fratrem acrius obiurgare caepit. At ille, qui pia rogantis verba ferre non potuerat, multo minus reprehensionis patiens, cruentum recenti sanguine ferrum contra fratrem furens convertit, ille vero tempus antevertens, in eum bombardam explosit, traiecit, extinxit. Ergo seipsum defendens, simul et innocentis ultor, et fratris interfector evasit. Deficiet me dies, si omnia, quae in hoc genere occurrunt, narrare velim.

Illud dixisse satis sit, tantam fuisse militum sive crudelem, sive impiam, sive dissolutam in rebus omnibus peccandi licentiam, ut summi beneficii loco haberet, quicumque in eorum manus incidens, rebus omnibus spoliatus, vivus evasisset. Nec ab iis humana solum, divina etiam eversa. Tempa incendio vastata, sacra direpta, omnia turpitudine polluta. Vidit enim misera provincia gentes ingressas sanctuarium suum. Vidit et plorans dixit: Haereditas nostra versa est ad alienos, domus nostrae ad extraneos. Quia vero facti sunt hostes eius in capite, migravit ipsa propter afflictionem, habitavit inter gentes. Transilvanorum enim quamplurimi ad turcas confugerunt. Sed neque ibi requiem invenerunt. Hinc viae nostrae Sion lugent, eo quod non sint, qui veniant ad solemnitatem. Sacerdotes eius gementes, virgines squalidae et ipsa oppressa amaritudine. Sacerdotes enim legitimi iam fere extincti, et qui pauci restant, sexcentis modis, ut cito deficiant, acerbissime exagitati. Nobilitas ad nihilum fere redacta est, ut ad litteram Transilvania illud usurpare possit: Abstulit omnes magnificos meos Dominus de medio mei. Nam ut strages tempore Michaelis Valachi factas taceamus, in recenti Moysis profligatione nobilium sanguine ex corporibus redundarunt agri, rustici autem vel ferro interempti vel fame consumpti vel in silvis dissipati vel a tartaris pecudum instar miserabiliter abacti. Erat enim fama illos tempore Moysis quindecim millia captivorum habuisse, qui idcirco ducti sunt in captivitatem, quia non fuit, qui redimeret de manu eorum. Pagi et oppida, ubi vel castra vel excursions fuerunt, aut combusta sunt aut devastata. Provincia itaque sedet sola, facta est quasi vidua, caret hominibus, caret et animalibus ad culturam necessariis. Solae civitates restant. Quarum, etsi nonnullae ferme devastatae fuerunt, praecipuae tamen adhuc stabant, et caeteris labentibus ipsae quoque labantur, necesse erit. Siquidem provincia universa facta est instabilis. Illud autem omnes calamitatis et miseriae fines superare videtur, quod cum tam multi tamque variis exercitus turcarum, tartarorum, Valachorum, Hungarorum, Germanorum, aliorumque nationum

Transilvaniam, ut eam subiiciant, aggrediantur, tamen nullus est, qui tanquam amicus illam vel iuvet vel tueatur. Omnes miseram hostiliter invadunt, affligunt, spoliunt, vastant, incendunt, diripiunt. Non est, qui consoletur eam ex omnibus charis eius. Omnes amici eius spreverunt eam, et facti sunt ei inimici. Ipsa igitur iacet gemens amaritudine plena, maerore confecta. Atque in se propheticam vocem impletam agnoscit: Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis. Licet autem ab omnibus extrema patiatur, nullus tamen in eam saevit crudelius ipsomet Hungaro milite, qui vel ex reliquo Hungariae regno in hanc patriam, ut fratres suos trucidaret, venisse videtur, vel in ipsamet Transilvania scriptus, tanquam viperinus partus matrem suam crudelissime discerpit. Quare iam in provincia nihil formidabile magis auditur ipso haidonum sive Haiducorum nomine. Sic enim appellantur milites huiusmodi, qui iamdudum honestissimam militum appellationem in infamem latronum denuntiationem turpissime commutarunt.

Iam vero ne cum militibus modum excedamus, bello parcentes, tertium flagellum, hoc est famem aggrediamur.⁶¹ De qua fame illud in primis dicam, quod ipsemet oculis meis vidi: foeminas lingua lingere sanguinem seu potius putredinem mortuorum factidorumque equorum, et dentibus ipsis carnes sive natura, sive putrefactione teneriores avellere. Quia qui vescebantur voluptuose, intererunt in viis, qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora. Pueri autem et puellae, ut voraci famae facerent satis, more canum in eorundem cadaverum ventre sese abscondebant. Parvuli enim petierunt panem, et non erat, qui frangeret eis. Pueri plerique duce fame propriis parentibus relictis sponte ad tartaros confugebant, seque in miserrimam quidem, sed voluntariam servitutem redigebant. Ploret igitur misera provincia et clamat. Audite, obsecro, universi populi, et videte dolorem meum. Virgines meae et iuvenes mei abierunt in captivitatem. Si causam quaeras: Quaesierunt cibum sibi, ut refocillarent animam suam. Nam matribus suis dixerunt: Ubi est triticum, cum deficerent quasi vulnerati in plateis, cum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum. Hinc conquerentibus Transilvanis apud tartaros, quod cum eos tamquam fratres et amicos in auxilium vocassent, iam in captivitate suorum hostes experirentur, illud responsum a tartaris retulerunt: se coactos nullos, spontaneos nullos habere captivos.

In oppido Egnedini hic casus accidit. Homo omni humanitate ab inhumana fame spoliatus propriam sororem, iisdem quibus ipse generatam parentibus, in agrum duxit, eamque, Cain imitatus mactavit, at Cain peior, carnibus eius coctis immanem famem satiavit. Quod reliquum fuit, tulit in forum et vendidit. Crimen emptores ex membris deprahenderunt reumque detulerunt, qui captus statim scelus confessus est, et propterea in partes dissectus, in celebrioribus locis appensus, fuit testis certissimus tanti tanque scelerati fraticidii. Cui non absimile fuit illud, quod commisit voracissima quaedam in humana figura bellua. Cum enim in pago quidam esset homo, qui duos vel tres nepotes haberet, nihil autem suppeteret, quo vel propriam vel parvulorum famem expleret, tandem ferina quadam crudelitate victus, ut ventrem impleret, nepotes unum post alterum mactatos voravit. Sed facinus non latuit. Itaque accusatus et captus tandiu vivus servabatur,

donec statueretur, quo supplicii genere afficiendum esset, tam inauditum, tamquam execrandum parricidium, quo inquit Propheta: Coxerunt filios suos.

Sigismundus Sarmasagius,⁶² vir quidem nobilissimus omnique fide dignissimus narravit mihi se cum iter faceret, puerum annos octo vel novem circiter natum in pago quodam deserto invenisse sedentem prope cadaver humanum, cuius caput, pedes et manus erant integrae, reliquum corpus exossatum erat et consumptum. Interrogatus puer, cuius caput illud fuisset, matris inquit nostrae. Rursum: quis eam devorasset? Cum ipsa, inquit, fame consumpta obiisset, canes et ego voravimus eam, nam ipse quoque fame conficior. Hanc calamitatem vel Propheta non vidit, vel certe tanquam nimia atrocitate plenam, silentio occultandam censuit. Puerum accepit nobilis, domum suam tulit, optime tractavit, et tamen vix per aliquot menses figuram aliquam humanam recepit. Denigrata enim erat super carbones facies eius, atque ita oculis et reliquo aspectu deformis factus, ut phantasma potius, quam verum corpus videretur. Quis unquam talia vidit, legit vel audivit?

Res eo devenerat, ut si quando latrovel reus aliquis alicubi suspenderetur, vultures praevenirentur a pauperibus, qui cadaver deponebant, inter se quasi praedam aliquam dividebant et avidissime devorabant. Canes et equi in summis deliciis illis erant, qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum. Neque solum pauperes fame laborabant. Milites ipsos vidimus aliquando sese, ut aliquid raperent, manifestissimo vitae periculo exposuisse, et similem cum propheta sententiam non admodum dissimilibus verbis protulisse: Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame. Viri sane ac faeminae dederunt pretiosa quaeque pro cibo. Verum miles, ut de illo hoc dicamus, iusto Dei iudicio puniebatur. Ipsa enim in provinciam antea, quid annonae caritas esset, ignorantem, tantam rerum penuriam importavit. Etenim cum in eam adhuc florentem ingressus esset, innumeros nondum trituro tritici acervos incendit. Quod vero apud incolas trituro invenit, accepto pro se et equis quod voluit, reliquum vero vel in profluentem, vel in puteum aliquem proiecit, vel alia ratione ita dissipavit, ut nulli humano usui esse potuerit. Rustici ergo futura prospicientes, et triticum et alia multa humi defoderunt. Hoc autem cum milites non latuisset, vel ipsi veluti canes venatici omnia explorantes, vel alios, ut absconditum thesaurum revelarent, crudelissimis tormentis cogentes, omnia invenerunt atque diripuerunt. Qua ratione, etsi in provincia sibi diutius morandum non ignorarent, nihilominus tamen barbara quadam rabie excecati, sibi ipsis, ne vivere possent, panem eripuerunt. Ergo cum triticum, quod diu multos aluisset, uno fere momento pauci consumpsissent, et praeterea ne terra seminaretur animalia auferendo, et homines ex propriis domibus exturbando impeditissent, continuo tanta annonae charitas secuta est, quanta vix uspiam post hominum memoriam visa fuit. Et nisi Deus ipse opem tulisset, vix rusticorum pauperumque ullus superstes fuisset. Terra enim sic divina disponente sapientia quasi provida mater futuram famem prospiciens in occultis viscerum suorum horreis annonam pro extrema filiorum necessitate servandam condiderat. Hoc autem tempore, veluti piam manum aperiens, tantam radicum quarundam copiam subministravit, ut ex iis ali potuerint rusticorum

quamplurimi. Qui cum loca ubi crescerent, observassent, defossa terra veluti panem ex communis parentis sinu accipiebant.

Dices: Unde victum habebant exercitus tartarorum, turcarum et Ungarorum, qui cum Moyse erant? Sane Moyses ipse interdum vix panem habebat, pane Bassa non raro carebat. Tartari autem vix panem agnoscunt, carnibus vivunt, sicut etiam equinum sanguinem urgente necessitate aperta equi vena sugunt. Licet, si quando in vinum incurrant, ultra omnem mensuram omnemque ebrietatem illo se obruant. Carnes igitur, quorum copia magna erat in castris, vorabant omnes. Tartari enim non solum universam provinciam animalibus spoliaverunt, verum etiam factis in Hungariam excursionibus tantam copiam adduxerant, ut carnibus se suosque captivos liberaliter alerent, et animalia vilissimo pretio divenderent. Nam quae educavit et enutrivit provincia, ea consumpsit inimicus eius. Saepè vidisses hominem, qui suos vel equos vel boves vel oves a tartaro raptas ab eodem pecunia redimeret, ne illud quoque malum deesset: Aquam nostram pecunia bibimus, ligna nostra pretio comparavimus. Sed parum hoc fuisset, nisi primae altera miseria accessisset. Nam abeunte primo raptore, qui restituerat ex composito, alter succedebat, qui a redemptore rem recuperatam iterum auferebat, ac propterea res eadem iterum ac saepius a proprio domino pecuniis redimenda erat. Transilvania igitur misera facta est. At inimici eius locupletati, quia manum suam hostis misit ad omnia desiderabilia eius. Spoliati sunt omnes et non rustici solum, nobiles etiam facti sunt mendici. Et principes eius velut arietes non inveniētes pascua. Populus omnis gemens et quaerens panem. Iam cui comparabo te? Vel qui assimilabo te infelix Transilvania? Etenim si nihil tam miserabile, quam ex beato miser, quid te miserabilius, quae ex beatissima miserrima facta es? Ea perpendamus, quae provinciam aliquam felicem et opulentam facere queunt, et eorum nihil Transilvaniae defuisse reperiemus. Si aurum, argentum et alia pretiosiora metalla quaeras, tot tantisque eorum venis Transilvanicum corpus perfusum est, ut multas regiones superare cum ditissima quaque certare fatearis. Sed non venas solum in visceribus occultas multas habet, aureis etiam fluminibus abundat. Cum enim aureus ille humor prae nimia copia in venis minime contineri queat, exundans erumpit et in magnos fluvios aurea arena piscosissimos excrecit. Si animalia spectes, tot pecorum armenta habere Transilvania consuevit, ut quamplurimis provinciis superior, nulli inferior esse crederetur. Vallibus profundis et excelsis tota distincta est collibus. Illae piscinis vario piscium genere plenissimis ditissimae erant. Hi tum agros ad culturam fertilissimos, tum vineas uvarum ubertate utilissimas, tum silvas et lignis cedendis et pecoribus pascendis et feris summa varietate venandis avibusque aucupandis aptissimas copiosissime praebent. Sed quia de singulis dicere longum nimis esset, illud unum addam, quae singula singulis regnis tam ad dignitatem, quam ad utilitatem et delectationem concessa sunt, ea omnia coacervatim in unam Transilvaniam confluxisse. Hinc cum provida illa et solers rerum omnium mater, natura, seu potius sapientissimus ipse mundi et naturae auctor ac rector, Deus Transilvaniam in orbe terrarum veluti praetiosum in regia aliqua thesaurum collocasset, ne omnibus aperta esset, quasi muro firmissimo montibus illam cinxit altissimis, qui vel tanquam corona

quaedam nobilissimam mundani corporis partem eam esse denotarent, vel quasi minutissimum vallum omnes invadentium hostium impetus cohiberent. Portas autem aliquot, quibus admitterentur amici, arte prorsus uni naturae propria patentes reliquit.

Iam quantum mutata ab illa? Venae penuria hominum, qui aurum quaerant, exsiccatae, aurum ipsum obscuratum, armentorum vestigia fere deleta, piscinae aridae, agri inculti, vineae destructae, pascua deserta, venationes et aucupia prorsus nulla. Solae silvae virent, ferarum, gregibus refertae, quae ferae nisi Deus tantarum calamitatum misertus, malum non longius serpat latiusque manet, cohibeat, provinciam totam occupabunt, et hominum domicilia in bellarum latibula brevi cernentur commutata. Quia quae antea solis patebat amicis, inimicis clausa erat, iam portis omnibus destructis, claustris violatis, custodibus sublatis, sine discrimine omnibus aditum praebuit, et bestiis ipsis, ut quacumque libere vagentur, amplissimam potestatem fecit.

Quod ne cui incredibile videatur, non obscuris veritas ipsa confirmatur exemplis. Etenim cum Claudiopoli ante portam civitatis, casas quasdam pauperes sibi aedificassent, saepius in nocte venerunt lupi, qui filios ex ipso parentum sinu rapuerunt et vorarunt, ipsorumque virorum facies carnibus ibidem a lupis avulsis vidimus depravatas. In pago nostro Monostoriensi domos ingressi sunt, et ex lecto ubi cum parentibus dormiebant, pueros abstulerunt. Intra civitatis Mediensis moenia inventus est lupo, qui per loca quaedam diruta civitatem ingressus vicum quaerebat. Fames nimirum ex hominibus ad feras redundabat. Calamitatem suam provincia novit, et plorans ploravit, sed factus est Dominus inexorabilis. Illa enim inique egit, et iratus est contra eam vehementer Deus. Verum Dei cultum iam pridem extra fines suos illa emendavit, et Dominus omnia bona illi ademit. Altare suum repulit, maledixit sanctificationi suae, et miserabiliter cruciandum tradidit in manus inimici. Ipsa igitur peccatum peccavit. Et factus est Dominus velut inimicus. Utinam aliquando scrutetur vias suas et quaerat et revertatur ad Dominum, ut Dominus illam respiciat de caelis, sibi reconciliet et sanctae matri Ecclesiae, a qua defecit, benigne restituat. Quod de divina misericordia nequaquam desperandum est, modo levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in caelos, et intimo animi sensu peccatorum paenitentes clamemus: Convertite nos ad te, et convertemur. Innova dies nostros sicut a principio. Amen. Haec de statu Transilvaniae.

[8.] Iam vero tempus monet, ut ad patres ipsos, qui in Transylvania remanserunt, redeamus. Qui antequam Görghin discederent,⁶³ Moysem a Valacho profligatum et Bastam generalem caesaream provinciam ingressum esse cognoverunt.⁶⁴ Quare dominus arcis, Melchior Bogati, cuius frater Nicolaus vulneribus in praelio acceptis obierat,⁶⁵ patrem viceprovincialem rogavit, ut iret ad Bastam gratiam ei pro defectione impetraturus. Ille, ut benefactori par pari, quantum in se esset, referret, libenter ivit, causam egit, responsumque satis clemens retulit.⁶⁶ Licet negotium absolutum non fuerit, sed reservatum successor, qui illud satis feliciter postea transegit. A castris sese recepit pater ad abbatiam nostram Monostoriensem, quae Claudiopoli distat uno fere miliari Italico. Interea provinciam

civitatemque Claudiopopolitanam ingressus est caesareus commissarius, Paulus a Krausenek,⁶⁷ qui vocato ad se iudice civitatis: Tu, inquit, modis indignis Societatem eiecisti, eam ut honeste reducas, oportet. Currum igitur meum ad hoc instructum accipias, Monostor accedas, et inde patrem viceprovincialem quam honestissime in civitatem introducas. Abiit ille. Verum Pater se ingredi neque velle neque posse respondit. Societatis aedes destructas esse, se nullius domicilium occupare, nulli oneri esse velle. Hoc cum iudex commissaro retulisset: Tu, inquit, ille vel patrem reduces, vel certe patibulum conscendes. Ergo iterum ille civibus catholicis et Societatis amicis secum accersitis patrem adivit, eumque obnix, additis etiam amicorum precibus, rogavit, ut si non aliam ob causam, saltem ut vitam illi servaret, civitatem ingrederetur. Tunc pater assensit et: Veniam, inquit, in tui gratiam, immo ut omnem a civibus, quam de me possent habere suspicionem auferam, scias, quidquid civitas in Societatem deliquit, Societatem illi condonare. Si vero in re ulla civitas a Societate laesa sit, nullam culpam deprecamur, quin etiam ut summo iure summoque iustitiae rigore contra delinquentes civitas iniurias prosequatur, postulamus. Quod hic promisit, pater adeo diligenter praestitit, ut licet eum, a quo vulneratus fuerat, optime cognovisset, illum tamen ne quidquam mali pateretur, nunquam manifestare voluerit. Reductus est igitur pater curru honestissimo, sex equis instructo, comitantibus ipso iudice et aliis civibus honestis. Et quia in comitiis Devae paulo ante habitis⁶⁸ constitutum erat, ut civitates, quae a cesarea maiestate defecissent, posthac nullum aliud extra Romanae fidei exercitium spirituale haberent, Claudiopolitani vero quam primum Societati pro templo, collegio et scholis destructis templum suum parochiale cum parochiali domo et scholis resignare tenerentur. In articuli huius executione ea omnia patri viceprovinciali tradita fuere.⁶⁹ In civitate igitur sola catholica religio locum habebat. Superintendens autem arianus cum parrocho et scholae rectore (quia ut Societas expelleretur, auctores fuerant vel cooperatores) fuga sibi consuluerunt. Alii ministri remanserunt, sed ne ministeria exercebant, severissime illis prohibitum fuit.⁷⁰ Claudiopoli igitur ludus litterarius apertus, et conciones in utraque lingua, Hungarica scilicet et Germanica inceptae. Neque rei familiaris cura neglecta est. Nam cives ipsi timentes ne collegii rapina in proprium raptorum caput converteretur, quaecumque unusquisque apud se habebat, quod vel aliis notum esset, vel ipse occultare nequiret, ad patres referebat. Itaque magna lignorum, mensarum, scamnorum et aliorum huiusmodi strues reducta est. Magna etiam pars suppellectilis sacrae integra reperta. Multa vero perfracta et lacerata. Inter quae multi et pulchri calices duaeque pulcherrimae ex crystallo cruces in frusta redactae. Ex pecunia vix aliquid restitutum, licet plura aureorum millia amissa essent.⁷¹ Inter quae magna summa pro instauratione templi Monostoriensis a principe Sigismundo ceteraque nobilitate collata numerabatur.⁷² Praeterea cum paucis ante diebus uterque superior, Albensis et Varadiensis Claudiopolim venisset, totam ille partem hic pecuniae suae secum portaverat.⁷³ Ne igitur tantum damni pateremur, a generali constitutus fuit unus, qui domatim civitatem lustraret civesque omnes, ut quaecumque ex rebus nostris haberent, manifestarent et restituerent, iureiurando adegit. Sed facta lege inventa est malitia.

Nam quo tempore reus aliquis iuramentum praestare debebat (hoc autem facile sciri poterat, quia per plateas singulas et vicos inquisitio fiebat), res amico cuiquam occultandas tradebat, et hac ratione nec apud se esse nec ubi quidquam esset, se scire iuramento affirmabat. In ea enim supina pravaeque dispositionis ignorantia versantur, ut et iuramentum illud licitum est, et ubi iuramentum non intercedat, nullam intercedere obligationem arbitrentur. Iuramentumque ipsum non tam ut divinum vinculum, quam ut civile quippiam timore poenae venerantur. Quare ubi nullum civilis punitionis periculum adest, nullam apud eos vim iuramentum habet. Haec igitur deceptio nobis quidem multa, multis autem salutem aeternam ademit.

Porro quia multos eosque primarios cives captivos fecerat idem de quo supra, commissarius ille patrem viceprovincialem rogavit, ut ad castra caesariana se conferret, eorumque causam cum generali ageret.⁷⁴ Alias enim experti fuerant patris patrociniū apud eundem civitati fuisse saluberrimum. Ille ut erat religiosa charitate ad bene de omnibus merendum valde propensus, et ut re probaret se ex animo civibus omnes, uti in Monostor dixerat, iniurias demisisse, illico currum conscendit, castra petiit et quanta maxima diligentia potuit, civium causam apud generalem egit. A quo id responsi retulit fore, ut nihil perperam et inordinate fieret. Omnia non tam ex iustitia quam ex aequitate et caesareae maiestatis, quae clementissima est, directione actum iri.⁷⁵ Quo responso non mediocriter recreati sunt captivi, qui timebant ne sine ulla, praeter eam quae ab inimicis (ut ipsi affirmabant) accusatoribus accepta erat, causae cognitione aliquando de repente suspenderentur omnes more militari.

Mai lelőhely: ARSI Polonia 51. f. 1r–18r., Austr. 235. f. 1r–19r.

1. A Rómában, Bécsben és Prágában tett előkészületek kiterjedt voltáról lásd az 1602 végén megfogalmazott tervezeteket (126., 127. és 128. irat), valamint azt a 1603. január 15-én megfogalmazott levélsorozatot, amellyel a rendfőnök felkereste az illetékeseket. Maiorius április végén indult vissza Erdélybe Bécsből (155. irat), s május 15-én érkezett meg Kolozsvárra (280. irat). A jezsuiták között is megoszlottak a vélemények az Erdélybe küldendők létszámáról és a fellépés módjairól. Vö. *Argenti*, 108.
2. A török segítséggel 1603 tavaszán bevonult Székely Mózes (további irodalom róla: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 35.) május 9-én Erdély fejedelmévé választatott.
3. E levelezés nem maradt ránk. A város átadásának feltételei közölve: Jakab, *Kolozsvár*, V. 201–202.
4. Káldy György Erdélybe küldésének előzményeiről lásd legutóbb a 152. iratot. A Prágából érkezett Ruchardusról lásd: *Catalogi*, I. 769. A nemesasszony minden valószínűség szerint Keresztúry Kristófné Kőrösy Ilona, akinek Erdélyből kijöttéről lásd a 66. irat 10. jegyzetét.
5. Ő ugyancsak Prágából érkezett, vö. *Catalogi*, I. 747.
6. Lásd erről a 126. és 127. iratot.
7. Basta 1603. április 22-én érkezett Szamosújvárra, s Sennyey Pongrácot hátrahagyván május 24-én menekült el. Vö. Veress, *Basta*, II. 243–244.
8. A kolozsvári események elmondásakor a szerző nagy mértékben támaszkodik az Acquaviva rendfőnökhöz írott leveleire. Vö. *Argenti*, 95–106. és 107–114. Ezek közül az utóbbi sok bizalmasnak szánt, itt elhallgatott információt tartalmaz. Az események másik részletes

- krónikása Szamosközy István. Vö. Szamosközy, *Történeti maradványok*, III. 96–109., magyarul: *Erdély története*, 376–382.
9. *Argenti*, 109–110 arról is ír, hogy Székely Mózes Káldy Mártont is próbálta felhasználni arra, hogy a megadásra rábírja a kolozsváriakat.
 10. Toroczkai Máté 1601 januárjában lett unitárius püspök. Legrészletesebb életrajza: RMKT, XVII/4. 553–555.
 11. Gellény Imre (?–1621) több ízben volt a város főbírája. Az itteni eseményekben játszott szerepéről bőszegesen, de ellentmondásosan vallanak a később 1606-08-ban kihallgatott tanúk. (Vö. *Kolozsvári emlékirók*, 93–124.)
 12. Bizonyára azonos azzal a Fejér Miklóssal, akiről 1604-1605-ből több adattal rendelkezünk. Vö. 347. irat 6. és 9. jegyzet.
 13. Vö. *Catalogi*, I. 657. Ő a megelőző években is Kolozsvárott volt. Lásd az 1. iratot.
 14. Vö. *Catalogi*, I. 625. A Gyulafehérvárról való kiűzetés után került Kolozsvárra.
 15. Vö. *Catalogi*, II. 690. Bécsből került ide ebben az esztendőben. Lásd a 178. iratot.
 16. Vásárhelyi Gergely testvére, később kiteljesedő pályája során még eljut Erdélybe. (Vö. *Catalogi*, I. 806.)
 17. Őt Rómából hozta magával Maiorius. (Vö. *Catalogi*, II. 688.)
 18. Nem találjuk nyomát a rendi névsorban.
 19. Róla részletesebben lásd a 9. irat 14. jegyzetét. *Argenti* a későbbiekben is megemlékezik szolgálatairól: 248/4. irat 46. jegyzet.
 20. Az olasz beszámoló egyik (Argenti, 108–109.) a kollégiumban felhalmozott kincseket és nagy mennyiségű gabonát említi a feldúlás egyik indítékaként. Arról is említést tesz, hogy a jezsuiták megtagadták a főbíró kérését, hogy gabonát adjanak a városnak.
 21. A könyvtár sorsáról az eddig kiadott dokumentumok kritikái értelmezésével vö. Jakó Klára, *Könyvtártörténet*, 24–29. Új információ, hogy a könyvtár egy részét Toroczkai Máté, illetőleg fia, Toroczkai János szerezte meg. A fiú katolizálásának későbbi történetéről lásd a 325. irat 26. jegyzetét. Egy az ifjú Heltai Gáspár tulajdonába került Bozius-kötetről vitatható interpretációval: Sebestyén Mihály, *Ifjabb Heltai Gáspár könyvet ajándékozik a jezsuitáknak*, Holmi, V. 1993. 399–406.
 22. Lásd róla legutóbb a 115. iratot.
 23. Az első pap 1602. március 2-től Göcs Pál volt (vö. Gál, *Unitárius kollégium*, 389–391.) Szamosközy neki is nagy szerepet tulajdonít a jezsuiták kiűzésében.
 24. *Argenti* és Toroczkai e párbeszédét is részletesebben adja elő az 1603. augusztus 16-i beszámoló. (Argenti, 110.) Ebből kiderült, hogy sokak tanácsa ellenére Maiorius Káldy Márton közreműködésével ki is nyomtatta a pápai brevét. E brevéről, s az erdélyi katolicizmus előmozdítására megfogalmazott – sajnos elveszett – további iratokról lásd a 126. irat 2. jegyzetét. Példány nem ismeretes és a nyomdászattörténet nem tartja számon az adatot. Nem tarthatjuk ugyanakkor kizártnak, hogy valóban megjelent Kolozsvárott a Heltai-féle nyomdában, hiszen katolikus művek megjelentetésére korábról is van adatunk. (Vásárhelyi Judit, *Ismeretlen XVI. századi jezsuita nyomtatvány a Heltai műhelyből*, MKSz 99. 1983. 264–272.) Rendkívül érdekes, hogy a Székely Mózes pártjára állt Jacobinus János ugyanezekkel az érvekkel biztatta megadásra júniusban Szeben városát: a pápa Erdély katolizálására kérte fel Rudolf császárt, Bastának is ez van parancsba adva. (Vö. Szamosközy, *Kézirat*, 86.)
 25. Róla részletesebben lásd a 126. irat 12. jegyzetét. Ifj. Heltai Gáspár tanúsága szerint a városban maradt, s a megmaradt könyvek felől intézkedett. (Vö. *Argenti*, 170–172.) *Argenti* a későbbiekben is megemlékezik jótéteményeiről: 347/5. irat 55. jegyzet.
 26. E levélváltás nem maradt ránk.
 27. Az épületek lebontása után persze sokkal tovább tartott. Jakó Klára, *Könyvtártörténet*, 26. Kiss András jóvoltából még 1614-ből is idéz adatot erről. Lásd még Herepei, *Katolikus adatok*, 563.

28. A később Basta által bebörtönzött polgár, többször szerepel a jezsuiták jótevőjeként. Vö. 288. irat 38. jegyzet, 347. irat 19. jegyzet, 425. 59. jegyzet. Rendkívül érdekes Szamosközy, *Kézirat*, 140. adata Szuhay István egri püspökhöz fűződő kapcsolatáról.
29. Az egyik Bornemissza Gergely névre hallgatóról lásd a 425. irat 69. jegyzetét.
30. Az unitáriusokról elmondottak a polemikus beállítódás ellenére megfelelnek a valóságnak. Valóban nem tartották elengedhetetlenül szükségesnek a keresztséget, s főleg nem fogadták el a Máté 28. 18-at a szentháromságot legitimáló formulaként. A Krisztusra vonatkozó megállapítás a nonadorantisták tételeit összegzi.
31. Székely Mózes június 19-én foglalta el Besztercét.
32. Bogáthy Menyhérről lásd a 126. irat 6. jegyzetét, Miklósról pedig a 9. irat dokumentum 13. jegyzetét. Az itt említett titlust egyébként a rend jótevőjének a rendfőnök adományozza. Ennek szövege nem maradt ránk.
33. Szamosközy alapján ezt az EOE, V. 51. Toldy Istvánnak tulajdonítja.
34. Másutt *Argenti*, 113. ki is mondja: Az ismeretlen görögnyi prédikátor szerint a jezsuiták elvesztették kolozsvári kurváikat, s most fiukat keresnek.
35. Június 24-e Keresztelő Szent János születésnapja.
36. Vö. *Catalogi*, II. 554. Rómából hozta magával Maiorius.
37. Vö. *Catalogi*, II. 574. Ő is Olaszországból érkezett.
38. Vö. *Catalogi*, II. 548. Szintén Olaszországból érkezett.
39. Vö. *Catalogi*, I. 736. Későbbi erdélyi tevékenységéről lásd: *Jezsuita missziók*, 524.
40. Lásd róla korábban a 188. irat 5. jegyzetét.
41. Lásd róla korábban a 33. irat 3. jegyzetét.
42. Lásd róla legutóbb a 188/5. iratot.
43. Vö. *Catalogi*, I. 616. Ő Kolozsvárról lépett be a rendbe, s most Prágából érkezett.
44. Lásd róla legutóbb az 61. iratot.
45. Ő Brünnből érkezett.
46. Az *Argenti* és Maiorius közötti vitáról az atyák szétcsoportosításában részletesebben szól az olasz nyelvű levél. Vö. *Argenti*, 112–113.
47. Neamt, Târgu Neamt, Németújváros. Általános leírása megegyezik az itt járt misszionáriusokéval. Vö. *Csángó–Magyar Oklevéltár*, 118., 123. A bíróról és Olaszországban végzett fiáról nem tudunk közelebbit.
48. Antonio Possevinoról lásd a 16. irat 2. jegyzetét.
49. Ekkor Bernardino Quirini observáns ferences szerzetes, aki hamarosan meghal. Vö. *Csángó–Magyar Oklevéltár*, 793., illetve utolsó jelentése éppen ezekben a napokban 143–145.
50. Suceava (Szuczava) volt Jeremia Movila vajda székhelye. Itt leírt emberséges természetét magyar források is megerősítik. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 305.
51. Konkoly Péter kézdiszéki kapitány Bastához írott levelében Petrus Literatusként szerepel. Vö. Veress, *Basta*, II. 426. Monografikus feldolgozás: Szilágyi Sándor, *Nápolyi Péter, egy diplomata a XVII-ik század elejéről*, Bp. 1881..
52. Radu Serban 1603 július 17-én mért vereséget Székely Mózesre Brassó mellett.
53. Szilvási Boldizsárról részletesebben a 126. irat 13. jegyzetében. *Argenti* később is megemlékezik szolgálatairól.
54. Kameniec püspöke Paweł Wolucki volt.
55. Lvov, Lemberg, ahol a jezsuitáknak rezidenciájuk volt.
56. III. Zsigmond király tehát augusztus 15-én fogadta *Argentit*. Fia a későbbi VII. Ulászló.
57. *Argenti* két nagy beszámoló-levele maradt ránk (*Argenti*, 95–114), a rendfőnök válasza elpusztultak.
58. A krakkói pápai követ Claudius Rangonus volt.
59. A krakkói felekezeti tarkaságra a századforduló táján vö. Lech, Szczucki, *Krakkói eretnek* a XVI. század második felében, Filológiai Közlöny, XXIV. 1978. 384–393.

60. Az erdélyi helyzet leírását teljesen átszövik a Jeremiás siralmaiból vett részletek. E bibliai helyeket nem azonosítottuk, mivel Argenti többnyire nem szó szerint idéz.
61. Az Erdélyt sújtó éhínség itteni részletei többnyire a kortárs hazai és külföldi leírások közhe-lyei. Vö. EOE, V. 55.; Szamosközy, *Kézirat*, 68.; Meyer, *Nuntiaturberichte*, 175.
62. Róla lásd a 89. irat 12. jegyzetét.
63. Valótlán tehát az a Rómába eljutott híresztelés, hogy az Erdélyben maradt jezsuitákat Tho-mas Cavriolo-val, Basta helyettesével egy börtönben tartották volna: „Avvisano di più che era giunto al medemo campo [del Basta] il conte Tommaso Cavriolo, liberato da un certo nobil Transilvano, cos’ si crede, che sarà seguito di certi Jesuiti, che si trovavano prigionii nel luoco dove era il soddetto conte Cavriolo.” Veress, *Basta*, II. 271.
64. Székely Mózes brassói veresége (július 17.) után vonult vissza Basta Erdélybe.
65. Bogáthy Miklós valóban ott maradt a brassói csatatéren.
66. Vö. Veress, *Basta*, II. 377. A nagylelkűségnek (Vö. Szamosközy, *Történeti maradványok*, III. 310–311. Magyarul: *Erdély története*, 478–479.) ára volt, hiszen hatezer aranyat fize-tett Bastának.
67. Paul von Krauseneck királyi biztos a dévai országgyűlésről (1603. szeptember 5.) Prágába visszatérteben állt meg Kolozsvárott, hogy a várost megbüntesse. (Vö. EOE, V. 60.) Itteni intézkedéseiről vö. Szamosközy, *Történeti Maradványok*, 311–313. Magyarul: *Erdély története*, 479–481. Basta mérséklő szerepéről: Szamosközy, *Kézirat*, 38. A város bírása továbbra is Gellény Imre volt.
68. Az említett megtorló országgyűlésről vö. EOE, V. 55–61., 233–236. Szamosközy különösen Sennyey Pongrác fellépését retorizálja, vö. Szamosközy, *Történeti maradványok*, III. 294–308. Magyarul: *Erdély története*, 462–476.
69. Lásd a 174. iratot.
70. A hagyomány szerint Toroczkai Máté a torockói vasbányákban bujdosott, Göcs Pál pedig Lengyelországba ment. Johannes Broser szász prédikátor magánháznál tartott prédikáció-járól van még adat. Vö. Jakab Elek, *Kolozsvár*, II. 417.
71. Az elhordott ingóságokról október 22-én készült jelentés. Közölve: *Argenti*, 172–199. Lásd még Basta 1604 februárjában írott levelét a kolozsvári városi tanácsnak. (209. irat) A visz-szatérés után a kolozsvári polgároktól kikövetelt jóvátételi szolgáltatásokról levéltári ada-tokat közöl Herepei, *Katolikus adatok*, 562–563.
72. A kolozsmonostori templom tetejének régóta aktuális kijavításáról van szó. Legutóbb lásd a 102. iratot.
73. Káldy Márton és Ladó Bálint, akik a gyászos események idején valóban Kolozsvárott voltak.
74. Tótházi Mihály királybíró szeptember 9-én végeztették ki Déván. Krauseneck további 24 polgárt börtönöztetett be. (Névsoruk közölve: Szamosközy, *Kézirat*, 242.) Az érdeklükben közbenjáró Maiorius a marzsinaí táborban kereste fel Bastát.
75. Vö. a Nagy Szabó Ferenc memoriáléja (ETA, I. 85.) nyomán legendássá lett Basta-kérdés-sel: „Quid vultis a me ut faciam vobiscum: iustitiamne aut gratiam?”

Részlet Argenti *De Societate Jesu in Transilvania* című művéből
A gyulafehérvári kollégium 1603

Székely Mózes ostroma idején Balthasar Girochius és Kerekes András volt a kollégiumban. Egy eretnek árulással vádolta be őket, de tisztázták magukat. A város elfoglalása után egy kapitány mentette ki őket a katonák kezei közül. Székely veresége után elhagyták a várost, s előbb a hegyekben húzódtak meg, majd Kolozsvárra mentek. Basta visszatérte után Pápay Jánost küldték ide. Az eretnek papokat eltávolították. Az iskolában egy világi ifjú tanított.

Albense Collegium Anno 1603

Provinciam ingrediens Zokoly Moyses recta Albam Iuliam petiit, civitatemque non solum obsedit, sed etiam facto assaltu, acriter oppugnavit. Et licet non expugnarit, Germanum tamen militem propugnatores eo adegit, ut facta deditione civitatem redderet, ipse vero incolumis abiret.¹ Tunc in collegio duo nostris erant: Pater Baltassar Girochi et Andreas Kerekes.² Hi tempore obsidionis multa incommoda passi sunt non solum in rebus quas milites praesidiarii, qui fere soli in civitate manserant, quotidie rapiebant, sed etiam in vita. Cum enim semel haereticus homo eos detulisset, quod Ungaros in collegio eo consilio abscondissent, ut dum hostes civitatem aggredierentur foris, hi intus Germanos trucidarent, Germani repente in collegium irruerunt et pugnis fratrem verberarunt. Verum cum omnia diligentissime lustrassent, delatorem haereticorum more mentitum esse cognoverunt.

Est civitas Albensis ita constituta, ut interior pars moenibus circumdata, exterior vero, interiore multo maior, sine muro sit aperta. Cum ergo Germani interiorem tantum defendere constituissent, exteriorem incenderunt, ne si hostis illam occuparet, ipsis facile detrimentum inferret. Ex altera vero parte tartari tantum ignis imbrem in interiorem telis ignitis immiserunt, ut civitas statim conflagaret universa. Collegium fere solum in mediis flammis integrum conservatum fuit. Nam licet uno die septies ignem variis in locis conceperit, nostrorum tamen diligentia semper extinctus fuerit. Cum vero civitas in Ungarorum manus pervenisset, nova pericula novasque molestias ab irruentibus militibus nostri perpessi essent, nisi a capitaneo quodam milites, qui eos tuerentur, impetrassent. Illi ergo, qui ut omnia praedarentur, venerant, cibo et potu contenti abierunt.

Quo autem tempore profligatus est Moyses,³ cum caesarianum exercitum appropinquare audirent, reliquosque omnes tum cives, tum nobiles fugam parare viderent, ipsi quoque, ne soli manerent, primoque impetu opprimerentur, ad aliquem tutiorem locum cum aliis discedere cogitarunt. Verum cum e civitate egredierentur, moniti sunt in vicino loco illis insidias esse paratas a quibusdam, qui illos omnino spoliare et occidere constituissent. Illi igitur in oppositam partem iter vertentes, ad montes altissimos et praeruptis viis a periculis militum tutos una cum rusticis, praesertim valachis, sese receperunt. Ibi per aliquot dies, cum valachis ipsis lacte caprino victitarunt, donec rebus pacatis cum aliis patribus Claudiopoli

sese coniunxerunt. Interim cum Germani, qui in aliis praesidiis erant, Albanam civitatem vacuam esse intellexissent, eorum octoginta circiter illam occuparunt. Qui cum quotidie excurrerent, ut Moysis milites hinc inde fugientes interciperent, semel in tantum hostium numerum inciderunt, ut cum eos sustinere non possent, non solum pedem referre, sed etiam arrepta fuga sese in civitatem conferre cogerentur. Cum autem eam ingredi non possent, quin hostes quoque cum ipsis ingrederentur tamdiu et tam acriter, cum in porta tum in principis aula pugnatum, donec Germani omnes ad unum ceciderunt. Sed neque victores hic diu fuerunt. Nam cum caesarianos adventare acceperant, discesserunt. Verum in itinere magna accepta clade maiori ex parte interierunt. Iterum igitur civitas sanguine et cadaveribus redundans, tamdiu vacua remansit, donec receptis in gratiam a Basta Ungaris cives et alii redierunt, civitatem purgarunt, eamque incolere caeperunt.⁴

Tunc etiam ex nostris missus est illuc pater Ioannes Papai,⁵ qui non inutiliter laboravit. In concione enim plures quam antea auditores fuerunt; siquidem eiectionis haereticorum ministris⁶ cives catholicum templum frequentarunt. Quorum etiam nonnulli veram lucem agnoverunt. Procuratum, ut dies festi servarentur, neve iisdem diebus, antequam concio absolveretur, res ullae venales exponerentur. Dissensiones etiam inter nobiles quosdam sedatae. In schola defectum nostrorum supplevit iuvenis quidam saecularis,⁷ qui cum semper in nostris scholis et apud nostros educatus fuisset, docendi rationem optime tenebat. Ab eo igitur discipuli cum bonis litteris, tum christianis quoque et catholicis institutionibus expoliti, in primis autem modum conscientiam examinandi confessione instituendi diligenter edocti.

Mai lelőhely: ARSI Polonia 51. f. 75r., Austr. 235. f. 110r–112r.

Szövegváltozat kiadva: Veress, *Évkönyvek*, 83–85.

1. Gyulafehérvár május 9-én került Székely Mózes kezére. Az ostrom leírása: Szamosközy *Történeti maradványok*, III. 28–47., 48–68. Magyarul: *Erdély története*, 323–371.
2. A rendi katalógus szerint (*Catalogi*, II. 34.) ugyan Káldy Márton is itt tevékenykedett. Nem tudjuk, hol volt az ostrom alatt, mert a Bastától februárban kapott útlevéél (148. irat) ellenére csupán pünkösdkor, május 18-án indult el Kolozsvárra. (Vö. 280. irat)
3. Székely Mózes július 17-én szenvedett vereséget.
4. Ez 1603 augusztusában történt.
5. Lásd róla a 189. irat 40. jegyzetét.
6. Gyulafehérvárott az 1592-ben elhunyt Jó János (vö. *Monumenta*, II.; 744.; III. 856.) után Szamosközy, *Kézirat*, 39. alapján Ungvári János lelkeszi ténykedéséről tudunk, aki ezt megelőzően a váradi iskolát vezette. Vö. Heltai, *Heidelbergi peregrinusok*, 97–98.
7. Nevét nem tudjuk. 1604-ben Alárd Mihállyal együtt rablótámadás áldozata lesz.

Részlet Argenti *De Societate Jesu* című munkájából
Belgiumból és Németországból érkezett misszió 1603.

1. Maiorius kérésére három jezsuita azért érkezett, hogy a vallon csapatoknál és az iskolákban segítsenek. A Németországból érkezetteket a kolozsvári szászoknak szánták. Ezek Maioriust már nem érték Bécsben, így a huszti kapitány kíséretében Husztra mentek. Az egyházmegye püspöke is kérte őket, de a Belgiumból érkezettek végül Bastához mentek. Ő Petrus Halloix-ot magánál tartotta, a másik kettőt Váradra küldte. Petrus Petitius itt halt meg szeptember másodikán. Senaltius nem sokkal utána Kolozsvárra ment. – 2. A Németországból érkezettek öt hónapig Huszton maradtak. Ezek nagyon eredményesen dolgoztak, gyógyítottak, sokat javítottak a katonák erkölcssein. Az erdélyi viszonyok lecsendesülése után ők is Kolozsvárra mentek. A huszti kapitány ugyanakkor egyiküket magához hívta karácsonyra.

Missio ex Belgio et Germania in Transylvaniam anno 1603

[1.] Impetraverat pater Maiorius, Viceprovincialis a Reverendo Patri Generali, ut praeter auxilium, quod ex Italia et Austria subministrabatur, aliae quoque provinciae ad Transylvanicam messem mitterent operarios.¹ Ex Belgio igitur tres ea intentione sunt destinati, ut et militem Valonem iuvarent, et in scholis laborarent. Hi fuerunt Pater Petrus Halloix, Pater Petrus Petitius et magister Iacobus Senaltius.² Ex Rhenana vero provincia missus est Pater Thomas Chaiserus, et ex superiori Germania Pater Michael Kagerus,³ ut per eos civibus Saxonibus genere, lingua et moribus Germanis Claudiopoli panis frangeretur. Hi omnes cum eodem patre Maiorio Roma redeunte provinciam ingredi debuere. Verum cum in tempore Viennam non attigissent, praecessit ille, et hi subsecuti sunt. Cum autem Thurocii in Hungaria apud nostros aliquam itineris commoditatem operirentur, en illac iter facit arcis Hustensis praefectus, Ioannes Leonardus ab Yil, nobilis Germanus et Societatis amicissimus, qui ante multos annos Parisiis nostrorum opera a Beza ad Christum fuerat traductus.⁴

Hic omnes secum accepit, eosque toto itinere humaniter, aequae ac liberaliter habuit. Cumque Cassoviam pervenissent, et Transylvaniam ab hoste Moyse occupatam intellexissent,⁵ eosdem secum ad arcem suam duxit. Quo statim atque pervenit, ab episcopo,⁶ in cuius dioecesi arx illa sita est, sacerdotes, qui ministris nomine lutheranis vel calvinianis sufficerentur, petiit. Verum ne quod petiebat, obtineret, paucitas sacerdotum effecit. Ipse igitur, ne quod in se erat, desideraretur, moribus prorsus christianis omnibus exemplo esse coepit. Quotidie sacrum audiebat, frequenter orabat, pios libros lectitabat. Et quotiescunque occasio dabatur (dabatur autem saepissime), primores e nobilitate ad avitam religionem amplectendam hortabatur. At vero cum Basta, qui tunc Szakmari cum exercitu morabatur,⁷ ex Belgio patres advenisse cognovisset, illos ad se vocavit. Verum cum paucis post diebus castra in Transylvaniam contra Moysen esset moturus, eorum uno patre, Petro Halloix pro se et Valone milite retento reliquos duos Varadinum dimisit.

Quorum alter, Pater Petrus Petitiu, quasi cursus sui finem praesagiret, eorum instar quae natura, non vi monentur, animi sui conatus in Deum vehementius, quam unquam antea intendere coepit. Nam etsi semper rerum spiritualium amans fuit, extremo tamen illo tempore seipsum in amando Deo superare videbatur. Duos menses Varadini vixit. Quo tempore libellum exercitiorum e manibus numquam dimisit. Multas singulis diebus orationi et meditationi horas tribuit. Nulla nisi de rebus divinis colloquia habuit. Per octiduum, antequam in morbum incideret, nihil nisi de vita beata, ad quam totis viribus aspirabat, vel cogitavit vel verba fecit. Mores autem et vitam totam ita composuit, ut degens in terris cum Paulo versari videretur in coelis. Grassabatur tunc Varadini pestis, non ille tamen ea lue, sed prius vehementi capitis dolore correptus, tum defluxione quadam, quae partes vitales occupavit, triduo consumptus, mortalem hanc lucem cum illa aeterna, quam tantopere expetiverat, uti sperandum est, commutavit die secunda septembris anni 1603. Socius ipsius paulo post, bonam occasionem nactus Claudiopolim, ubi iam patres restituti erant,⁸ ut in scholis doceret, se contulit.

[2.] Iam ad illos, qui cum Hustensi praefecto remanserunt, redeamus. Ibidem quinque menses morati sunt, nec octiose. Diebus enim festis conciones habuerunt. Quibus semper praefectus ipse et eius iussu ei exemplo reliqua familia cum praesidiano milite interesse consuevit. Et vero constitit fructus. Nam capita amplius sexaginta elatis animi sordibus divinum celebrare convivium, quod diu neglexerant alii, alii tota vita, ut qui tunc primum deposita contumacia suavi ecclesiae iugo cervices suas subiiciebant. Quos ut magis praefectus ipse confirmaret, saepe domestico convivio excipiebat, ad pietatem excitabat, ut constantes essent, suadebat, et multa illis benevolentiae et humanitatis signa exhibebat. Nec solum pietati seminandae, sed impietati etiam extirpandae eius desudavit industria. Nam blasphemias, perpotationes, illicitos lusus aliaque vitia, quibus male feriatu miles nimium occupari solet, extra fines suos mandavit. Quod ut maiori cum facilitate et suavitate fieret, patres cum publicis concionibus, tum privatis colloquiis multum deliberarunt. Qui infirmis quoque iuvandis operam suam collocarunt. Quorum nonnulli sacro viatico muniti, pio suo Creatori animam reddidere. Cum vero Transylvania pacatior esse intelligeretur, eos Claudiopolim, ubi iam reliqui patres convenerant, magna cum charitate duci curavit praefectus. Qui non multo post, sacro adventus tempore appropinquante ipse quoque eodem profectus est, ut inde secum sacerdotem abduceret, ne sacrum illud tempus sacramque Christi nati solemnitatem sine sacerdote celebraret.

Mai lelőhely: ARSI Polonia 51. f. 81v–82r., Austr. f. 235. 121r–123r.

Szövegváltozat kiadva: Veress, *Évkönyvek*, 86–88.

Kiadva: Argenti, 19–21.

1. Az 1602 végén 1603 elején Rómában járt Maiorius már régóta sürgette a segítséget. A közvetlen előkészületekről lásd: a 139. és a 155. iratot. A létszám megemelésével azonban nem mindenki értett egyet. Vö. *Argenti*, 108.

2. További adatok a Belgiumból érkezettekhez a 151. irat jegyzeteiben.

3. Kayserust nem regisztrálják a katalógusok. Az utóbbiról lásd: *Catalogi*, II. 633.
4. 1598 szeptembere óta huszti kapitány, vö. Veress, *Basta*, I. 57. Béza elhagyása nyilván a katalizálást jelenti.
5. Székely Mózes május végére foglalta el Erdély déli részét.
6. Szuhay István, mivel Huszt az egri püspökség fennhatósága alá tartozott.
7. Basta május 28-án érkezett Szatmárra, miután kiszökött Szamosújvárból. Vö. Veress, *Basta*, II. 244.
8. A jezsuiták 1603 szeptemberében tértek vissza Kolozsvárra.

192

Részlet Argenti *De Societate Jesu* című művéből
Székelyföldi misszió 1603

Székelyföldön negyven katolikus pap van, s valamivel több eretnek. A Görgényből ideküldött négy jezsuita közül egy továbbment Lengyelországba. Az itt maradottak járták a falvakat. Ettől a pestis sem tartotta őket vissza, Kabos István ennek áldozata lett. Szárhegyen halt meg augusztus 10-én. A másik kettő visszatért Kolozsvárra. Németh Jakab az iskolában tanított. Ladó Bálint Váradra ment, ahol a rezidencia főnöke lett.

Missio Siculica anno 1603

Est Siculia pars Transylvaniae adeo a reliquo corpore separata, ut quasi distinctam provinciam faciat, regiminis quoque formam a caeteris partibus valde diversam habet. Dividitur in septem sedes, ut ipsi vocant. Quarum una est catholica, haeretica altera, reliquae mixtae.¹ Catholici sacerdotes sunt quadraginta circiter, et totidem vel paulo plures haeretici. Ex Siculis autem duplo plures creduntur esse haeretici, quam catholici. Illuc e nostris quatuor ex arce Görgényiensi missos, eorumque unum in Poloniam profectum alibi diximus.² Iam tempus est, ut de reliquis aliquid dicamus. Illis sane non defuit ampla de proximo bene merendi occasio. Nam pagos illos catholicos visitantes, et multorum inter se dissidentium animos conciliarunt, et concionibus populos ad pietatem et primis ad confessionem excitarunt. Itaque confessiones multae et multorum annorum audita magno cum fructu confitentium, qui iam a multo tempore sive propria, sive pastorum culpa coelestia pascua neglexerant. Eo autem tempore auxilium illud opportunius fuit, quia cum pestis ibi saeviret, multi post purgatam conscientiam novamque vivendi formam, sive re sive proposito institutam, animam Creatori suo reddiderunt. Inter hos ducenti quinquaginta numerati, qui partim totius vitae, partim multorum annorum confessionem instituerant.

Dum autem nostri toti in proximorum salutem nitenti pericula nulla timent, sed sine discrimine infectos aequae ac sanos visitant, solantur, eorum confessiones audiunt, et mortuos etiam magno pietatis zelo sepeliunt, alter eorum, pater Stephanus Kabos eadem lue correptus est. Qui tamen non propterea charitatis officiis nuncium remisit, sed adhuc et concionem habuit, et alia munera obivit. Et cum

iam invalescente morbo iacere cogeretur, adventantium confessionibus usque ad penultimum vitae suae diem utilissimam operam navavit. Obiit die duodecima augusti anno 1603 in pago cui nomen est Szárhegy, in ea sedis Cikiensis parte, quae Gyirgyo appellatur. Mors ipsius et illos populos, quibus indefessa viri charitas innotuerat, magno dolore affecit, et Societati nostrae valde incommoda accidit. Nam cum esset Transylvanus, nobilis et rerum Ungaricarum apprime instructus, in tanta sacerdotum Hungarorum penuria videbatur omnino necessarius. Sed Deus, qui de lapidibus filios Abrahamo suscitare potens est, hunc ad se vocavit, alia ratione Societatis necessitatibus secundum divinam providentiam suam prospecturus.³

Reliqui duo Claudiopolim, postquam ibi Societas restituta esset, se contulerunt. Ubi unus, magister Iacobus Németh operam suam in scholis locaturus mansit, alter, Pater Valentinus Lado Varadinum,⁴ ubi illius residentiae superior erat, discessit.

Mai lelőhely: ARSI Polonia 51. f. 82r–v., Austr. 235. f. 123r–124r.

Szövegváltozat kiadva: Veress, *Évkönyvek*, 85–86.

1. Nyilván Csíkszék a katolikus és Udvarhelyszék az eretnek, míg a továbbiak vegyesek.
2. A 189/5. iratban elmondottak szerint Ladó Bálint, Kabos István, Németh Jakab és Móry István tevékenykedett itt. Ez utóbbi továbbment Lengyelországba.
3. Kabos István családjáról lásd a 126. irat 14. jegyzetét.
4. Ladó Bálint tehát korábbi tevékenységével helyére tért vissza. Erről lásd legutóbb a 119. iratot.

1604. január 3. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Csodálkozok, hogy Wright és Navarola még Velencét sem érte el. Várja Wright és Octavianus Navarola érkezését. Carrillo csak akkor utazzon Erdélybe, ha a helyzet ott nyugodt. Tud Argenti Erdélybe érkezéséről. Információkat vár a Lőcsén, illetőleg a krakkói várnagy segítségével Kassán létrehozandó kollégiumról. Ez utóbbi a várnagy feleségének szinte végakarata volt.

...Patrem etiam Vriatum, quem Vestra Reverentia cum Patre Octaviano venturum ait, expectabimus, et mirum nobis accidit, quod nondum sciamus illos Venetias pervenisse.¹ Dominus illos incolumes deducat, ut et Reverentiam Vestram in Transylvaniam,² si forte iter illuc suscipiat, modo tamen tuta sint omnia, ut oportet. Nam de reditu illuc Patris Argenti, iam accepimus ipsius litteras, qui nostris pridem datis acceptis ut rediret, scribit se quamprimum iturum. Precor divinam benignitatem, ut pericula omnia superentur, et prosperum iter illi sociisque concedat.³ De Cassovia et Lexovia, quas Vestra Reverentia civitates se consideraturam scribebat, ut de collegiis plenior informatio dari possit, expectabimus talem informationem,⁴ et quidem quod attinet ad Cassoviam, Pater Provincialis Poloniae⁵ scribit serio actum esse de Domino Castellano Cracoviensi filio Palatini Chioviae de collegio ibi erigendo,⁶ quod hoc sit de mente et quasi voto coniugis demortuae,⁷ nec modicum est, quod ex nunc offertur ad eam rem. Quae ideo scribimus Vestrae Reverentiae, ut hac notitia uti possit ubi opus erit, prudenter tamen et caute ut res ipsa postulabit...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 117. (korábban f. 58v.) Fogalmazvány

1. Gulielmus Wrihttról (*Catalogi*, I. 822.) és Octavianus Navaroláról (*Catalogi*, I. 738.) van szó, akiket az 1604-es névsor (*Catalogi*, II. 45.) szerint Carrillo más provinciába küldött.
2. Alphonso Carrillo régóta tervezett erdélyi vizitációjáról van szó, amelyre január derekán indult el. Lásd legutóbb a 72. iratot.
3. Az Argenti visszatérése körüli bizonytalankodásról lásd a 177–179. iratokat.
4. A lőcsei kollégium ügye most kerül elő először iratainkban, a kassairól lásd legutóbb a 69. iratot.
5. Decius Striverius, lengyel tartományfőnök. Levele nem maradt ránk.
6. A krakkói várnagy Janus Ostrogski (PSB T. XXIV. 481–486. – Teresa Chynczewska-Hennel), aki a kijeji vajda Konstanty Ostrogski (PSB T. XXIV. 489–495. – Teresa Chynczewska-Hennel) fia volt, s a lengyel közvélemény szerint e hivatalt katolizálásáért kapta, amely összefüggésben lehet az ukrán–fehérorosz területekre irányuló katolizáló törekvésekkel.
7. Itt nyilván az 1596-ban elhunyt első feleségről Serédy Zsuzsannáról (Nagy, X. 153–154.) van szó, hiszen a másodikat (Katarzyna Lubomirska) csak 1612-ben követte a harmadik. A katolicizmus támogatása Serédy Zsuzsanna részéről különösen izgalmas annak fényében, amit a család egyéb tagjainak protestáns művelődési törekvéseiről tudunk. Vö. Szabó, *Mágocsy Gáspár*, 277.

194

1604. január 6. Kolozsvár

Giorgio Basta a kolozsvári városi tanácsnak

Basta elrendeli hogy adják vissza a jezsuitáknak elvett javaikat.

Georgius Basta comes in Hust liber Baro Dominus a Sult Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis et Catolici Regis Hispaniarum Consiliarius bellicus, Eiusdemque Caesariae Maiestatis exercitus, et regni Transilvaniae Generalis Capitaneus etc.

Az Pater Jesuitak ielentek minekünk, hogy az ew ki üzeseknek ideien az mi-nemü labas barmokot es egieb ingo bingo marhaiokot es hazakbelii ezkeozeoket varostokbeleiek distrahaltak volna, ez ideigis oda wolnanak, es kezekbeol ki nem wehetnek. Annak felette, hogy buza, es penz dolgabolis, wgian azon direptorok mia igen megh fogiatkoztak volna. Keonieoregwen azon minekünk, hogy kegiel-metek atal, labas barmokot, hazbely ezkeozeoket, es mind egieb ingo, bingo mar-haiokot fel kerestetvén nekiek megh adatnok es hogy penzt azonkeppen buzatis (uti Superiori mense factum est) veletek administraltatnank nekiek taplalasokra. Haggiuk azert es poroncsolliuk, vigore commissionis et functionis nostre firmiter, hogy az megh nevezet barmokot, hazbely eszkeozeoket, es egieb ingo, bingo marhaiokot exacte fel kerestetvén minden tovabba walo halagatas, es tergiversatio nelkwl nekiek megh aggiatok, buzatis, es penzt, mint ez elmúlt holnapba tap-lalasokra statim et defacto administralni tartozzatok. Secus non facturi. Datum ex Civitate Coloswar Anno Domini die 6. mensis Januarii 1604.¹

Basta

Címzés: Primario et regio iudicibus, caeterisque juratis civibus Civitatis Coloswariensis

Mai lelőhely: MOL Forgách-család levéltára. P. 1890. 2. tétel 13r–14v. Eredeti.
Modern átírat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 561.

Kiadva: Veress, *Basta*, II. 354.

1. Az elhurcolt javak visszaszerzésének nehézségeiről lásd a 189. irat 71. jegyzetét.

195

1604. január 8. Kassa

Alphonso Carrillo tartományfőnök Cinzio Aldobrandini bíborosnak Rómába

Erdélybe utaztában két napot töltött a városban. Belgioioson kívül a három püspökkel is tárgyalt a város katolizálásának ügyéről. A templomot elvették az eretnekektől. Belgioioso ügyesen irányította az akciót. Így kell eljárni a többi városban is.

Passando in Transilvania¹ per ordine de Sua Maestà acciò si refaccino le ruine de la nostra religione cattolica, mi sono qui trattenuto 2 giorni, volendolo cus' il Illustrissimo Signore generale conte de Belgioioso² et tre Reverendissimi acciò mi ritrovassi con loro,³ (come mi retrovai) presente al bel trattato de reformatione di religione in questa città, il quale a Dio lode, fu finito secondo il desiderio hogie, essendoli ai heretici tolte l'ecchiese⁴ et exercitio de la heresia, tra i quali he un ecchiesa veramente regia, et fabricata dal imperatore Sigismundo. Nel tutto il Illustrissimo generale con summa pietà, che è zelosissimo, et non manco prudenza, dexterità, et arte militare, vinse ogni difficoltà, che ce n'erano molte et grande di parte de cittadini. Onde hogie fu solennemente reconciliata. Brama fare il medemo ne le altre città, che sarà più facile, essendo questa la principale, et credo li sarà comandato da Sua Maestà. Merita essere lodato, honorato, et animato con brevi da Sua Santità.⁵

De Cassovia, 8 di Janaro 1604.

Dumano marciarò in Transilvania. Supplico a Nostro Signore con ogni humilità sea servita dare fine a la cosa di Carinthia.⁶

Mai lelöhely: AV Particolari, VI/A. no. 37. Eredeti

Közölve: Veress, *Carrillo*, I. 377–378.

1. Carrillo régóta tervezett erdélyi vizitációjáról van szó. Lásd legutóbb a 193. iratot.
2. Giacomo Barbiano Belgioioso 1603 novemberétől volt kassai főkapitány. Ugyanezen a napon Mátyás főherceghez írt diadalmas levele újra közölve: Bocatius, *Opera omnia*, III. 516–517.
3. Migáczy Miklós váradi, Forgách Ferenc nyitrai püspökökről, és Hetesi Pethe Márton kalocsai érsekről van szó.
4. A Szent Erzsébet templom elvételének részletesen dokumentált története: Paulinyi, *Iratok*, 11–110. Lásd még: Veress, *Carrillo*, I. 377–381., valamint a 284. iratot.
5. Ez a bréve 1604. augusztus 18-án meg is fogalmazódott. Lásd a 246. iratot.
6. Veress Endre jegyzete: „Vonatkozik az ottani térítésekre, melyek menetéről, valamint a jezsuiták stiriai és krajnai erőszakos, katonai fedezettel végzett egyéb térítő munkájáról leg-hívebb képet rajzol az egyik vezető, Stobaeus György lavantáni püspök, amaz 1598. és 1604-iki három levelében, mely »Historia religionis reformatio« czímen 1714-ben Nagyszombatban jelent meg.”

1604. január 8. Kassa

Alphonso Carrillo tartományfőnök Szuhay István egri püspöknek Pozsonyba

Gratulál a kassai templom visszaszerzéséhez. Az akcióban akarata ellenére maga is részt vett. Kéri, hogy a címzett mondjon köszönetet Belgioiosonak buzgóságá-

ért. Ahhoz, hogy jezsuita kollégiumot alapítsanak a városban, hivatalos császári parancsra van szükség.

Reverendissime Domine, Domine observandissime. Pax Christi. Gratulor plurimum Vestrae Reverendissimae Dominationi de restituto hodie ac recuperato templo. vere regio in hac civitate, sublatoque sectarum exercitio, cui tractatui, praeter meam opinionem ab externo die coactus fui interesse ab Illustrissimo Domino Generali et a Reverendissimis.¹ Ostendit se Illustrissimus strenuum militem et accuratum executorem mandatorum Suae Maiestatis,² summa laude atque admiratione Reverendorum et mei. Decet, ut Vestra Reverendissima, cui erit addic-tissimus, prout ego commendavi, ei agat maximas gratias, superavit singulari dexteritate ac prudentia omnes difficultates et tergiversationes civium, ac ita hodie reconciliatum fuit solemniter et in eo cantatum Sacrum a Reverendissimo Niriensi, ab aliis vero Reverendissimis et a me lectum, templum refertum fuit populo. Urgent autem me Illustrissimus et Reverendissimi, ut habeantur nostri patres nunc quidem per mandatum missionis, sed tandem fiat collegium,³ ad quam rem paratus sum in gratiam mei Reverendissimi Agriensis, modo Sua Serenitas litteris ad me datis nomine Suae Maiestatis serio commendet mandaque, ut hoc faciam. Litteris vero eiusmodi acceptis non erit penes me mora, quamvis pro mille aliis locis ac occupationibus indigerem patribus. Deus concedat plures operarios pro tanta messe. Cras mane Deo volente pergam in Transylvaniam, ubi utinam possint resarciri ruinae, eo ad me cito mittendae forent Serenissimi litterae.⁴ Laboret quoque Dominatio Vestra Reverendissima, quaeso, ut in Rosenbergico dominio mox introducantur sacerdotes catholici, et ne dominium tradatur non catholico. Nostri Reverendissimi nunc videntur mihi omnia albesce-re ad messem, solum opus est uti auctoritate, quam Deus Suae Maiestati, Vestrae Reverendissimae Dominationi, aliisque concessit, qui et Vestrae Reverendissimae Dominationi uberem concedat in hunc finem gratiam.

Cassoviae 8. Januarii 1604.

servitor studiosus in Christo
Alfonsus Carrillius m.p.

Mai lelőhely: Bécs, HHStA, Allgemeine Akten Hungarica 433. f. 4–5. Eredeti.

Modern átírat: MTAK Kézirattár, Károlyi Árpád-hagyaték Ms. 5169/15.

Kiadva: TT II. 1879. 813–814. Valamint: Veress, Carrillo, I. 380–381.

1. Belgioioso, valamint az előző dokumentum 3. jegyzetében felsorolt főpapok.

2. Rudolf császár 1603. november 11-én kelt parancsa a Szent Erzsébet-dóm átadásáról legújabbán újraközzölve: Bocatius, *Opera omnia*, III. 391–392. (A korábbi közléseket lásd ott.)

3. A kassai jezsuita kollégium felállítása ügyében lásd legutóbb a 193. iratot.

4. A régóta tervezett erdélyi vizitációról lásd a 195. iratot.

1604. január 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

A császár egyetértését is elnyerve bátran utazzon Erdélybe. Egyetért azzal, hogy a fáradt Maiorius után Argenti legyen az erdélyi tartományfőnök-helyettes. Amíg Erdélyben tartózkodik, Joannes Mollensis helyettesítse. Helyteleníti Pázmány gráci téziseit, intézkedéseket követel.

Habeo litteras Vestrae Reverentiae 26 Decembris scriptas,¹ ad quas nonnulla hic respondebo. De itinere igitur ipsius in Transylvaniam placet id esse susceptum, quandoquidem omnia tuta sunt, et tanto desiderio omnium expectabatur, approbante etiam Caesarea Maestate, precorque Dominum, ut succedat cum communi nostrorum utilitate aliorumque.² De superioribus autem illorum locorum permitto Vestrae Reverentiae, ut constituat quos in Domino idoenos iudicabit, nosque admoneat. Pater Maiorius vero, quia urget, ut liberetur onere Viceprovincialis, et iam bonus senex quiete indiget, consolandus videtur, poteritque Pater Argenta illi substitui, ut etiam Vestra Reverentia suggerebat. Ipse autem Pater Maiorius vel redeat in Italiam, vel in Austria sit, prout ipsi consolationi erit.³ Poterit autem Vestra Reverentia haerere in Transylvania, quamdiu exigent negotia eorum locorum et provinciae necessitates commode patientur, pro urgentibus vero Patrem Mollensem⁴ substitutum esse placet, dum Reverentia Vestra redeat. ... De Patre Pazman quod addebat Sellia remotum fuisse, illud occurrit, ad nos iam pervenisse quasdam propositiones, quas Graecii docuit, easque iussas hic expendi, meritoque displicuisse. Mirati vero sumus non ab initio occursum fuisse, ut etiam scribo ad Patrem Rectorem eius collegii.⁵ Et quidem si Vestra Reverentia fuisset in provincia, curam demandavissem, ut de eo statim removendo cogitaretur et de satisfactione idonea danda. Sed quia credo abesse Vestram Reverentiam, scribo ad eum Rectorem, ut ob satisfactionem emendentur, quae oportebit, et ne sinat ullo modo similes doceri, ne occasio maiorum turbarum exoriat. Alioquin gaudeo illum agnovisse errorem, et petiisse veniam. Sed quia ingenium fervidum est, et alias cum docuit philosophiam, notata quaedam item in eo fuerunt, noluissem illum tam gravi lectione occupari, cum praesertim timerent nonnulli, ne quid accideret, quale iam evenit. Ceterum ubi Vestra Reverentia redierit, censeo serio cogitandum de alio illi substituendo, ne cum tempore occasio succedat gravioris offensae. Pater autem Pasman in variis occupationibus aliis utilis esse potest, et applicandus alibi videtur tandiu, dum aliquanto magis ingenium maturescat. Atque haec hoc tempore scribenda occurrebant Reverentiae Vestrae, cuius precibus etc. Romae 31. Ianuarii 1604.

Mai lelőhely: Austr. 2. I. f. 118. (korábban f. 59r.) Fogalmazvány
Kiadva: Veress, Carrillo, II. 381. (részleges közlés)

1. Nem maradt ránk.
2. A levél nyilvánvalóan késve érkezhetett meg a címzetthez, hiszen Carrillo már január elején elindult Erdélybe.
3. Felmentése már jóval korábban felmerült (8. irat), s most helyére valóban Argenti került. Nem tért azonban vissza Itáliába, hanem Kassán halt meg. Lásd a 200. és a 288/1. iratot.
4. Joannes Mollensis ekkor Bécsben volt vicerector. Vö. *Catalogi*, I. 734.
5. Gisbertus Schevichavius. Vö. *Catalogi*, II. 741. E levélrészlet közölve: *Pázmány Péter emlékezete*, 58. A gráci tézisek itteni dokumentációja mellett lásd Óry Miklós ugyanitt közölt tanulmányát 9–98., illetőleg Szabó, *A teológus Pázmány*.

198

1604. január 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Gisbertus Schevichavius rektornak Grácba

Megküldi a Pázmány néhány héttel korábban megkapott téziseiről készült cenzúrárt. A tartományfőnök távollétében neki kell rábírnia Pázmányt a cenzúra elfogadására és tévedése belátására.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 119. (korábban f. 59v.) Fogalmazvány

Kiadva: Pázmány Péter emlékezete, 58.

199

1604. január 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Pázmány Péternek Grácba

Kifogásolja a megküldött tételeket. Arra inti, hogy tartózkodjon az ilyenek tanításától.

Acceptis nonnullis propositionibus¹ Vestrae Reverentiae, quas merito notari vidimus ob quandam doctrinae minus communis peregrinitatem, dolui pro meo erga Vestram Reverentiam amore, noluissemque datam occasionem vel dissensionis vel iustae reprehensionis cum praesertim talenta Vestrae Reverentiae et ingenium mihi nota sint, et alioquin haec impedimenta esse possint fructus eius colligendi, quod iure optimo a Vestra Reverentia expectare deberemus. Quia vero de virtute Vestrae Reverentiae sperare nos iubent cum alia, tum quod intellexi agnovisse iam erratum cum significatione eius doloris, quem causa postulabat, ideo non dubito, quin conatum adhibebit, ut et praeterita declarentur, prout ex Patre Rectore, ad quem plenius scribo,² Vestra Reverentia intelliget, et deinceps a similibus opinionibus absteineat, quae nec utiles sunt, et materia variarum difficultatum esse possunt, ut optime Reverentiam Vestram videre mihi persuadeo. Censeo igitur acquiescendum Reverentiam Vestram, etiam si aliquid, quod in oppositum

afferre pro se posset, haberet. Nam et hoc meriti est apud Deum magni, et nobis iucundum erit audire de virtute Vestrae Reverentiae, quae merito nobis pollicemur. Quod vero reliquum est, Vestrae Reverentiae et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo. Romae 31 Ianuarii 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 119. (korábban f. 59v.) Fogalmazvány

Részlet közölve: Pázmány Péter emlékezete, 58.

Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. A tézisek közölve: Pázmány Péter emlékezete, 33–39.

2. Közölve: Pázmány Péter emlékezete, 58. Lásd a 198. iratot.

200

1604. január 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius tártományfőnök-helyettesnek Erdélybe

Örül az előző év októberében írt levélből vett jó híreknek. Reméli, már megérkezett Erdélybe Argenti és Carrillo. Egyetért azzal, hogy utódja Argenti legyen.

Gratulor vobis et pacem et bonos rerum nostrarum successus, de quibus Vestra Reverentia scribebat litteris in octobri datis,¹ precorque Dominum, ut et plures in dies habeamus amicos, et omnia in melius eant cum ipsius divina gratia ad commune istius provinciae bonum et salutem animarum. Debemus vero plurimum singulari benevolentiae Illustrissimi Domini Basta, cui iam oblatas esse litteras communicationis bonorum pridem a nobis missas existimamus.² Spero etiam ad vos iam pervenisse Patrem Argentam³ cum subsidii parte et Patrem Provincialem,⁴ cuius erit consolare Vestram Reverentiam, prout aetas, labores et vetus ipsius desiderium iure exigunt suo. Quod si Vestra Reverentia deponeret onus, et vel in Austria esse mallet, vel in Italiam venire, permittimus, quod ex maiore ipsius consolatione erit, quemadmodum etiam scribimus ad Patrem Provincialem.⁵ Atque haec quidem hoc tempore scribenda ad Vestram Reverentiam visa sunt. Quod autem reliquum est, saluto et amplector omnes in Domino, et me precibus et sacris sacrificiis commendo. Romae 31 Ianuarii 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 120 (korábban f. 60r.) Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 889.

Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 300.

1. Nem maradt ránk.

2. Lásd a 170. iratot.

3. Lásd legutóbb a 193. iratot.

4. Carrillo január végén már valóban Erdélyben tartózkodott.

5. Lásd a 197. iratot.

[1604. január ?¹ Nagyvárad]

A nagyváradai katolikusok Alphonso Carrillo tartományfőnöknek

Kérik, hogy hamarosan küldje vissza hozzájuk az Erdélybe berendelt két jezsuitát: Johannes Auceps-et és Ladó Bálintot. Tegye azt is lehetővé, hogy ne kelljen a várba bejárniok misére, hanem a városban kapjanak egy helyet.

Eőrőkke valo szolgálatunkath aianliuk k[egielme]dnek, minth tisztelendő urunknak es lelki attianknak. Kevanunk az urr Istentül k[egielme]dnek, Istennek nevenek dicziretire, es az Romay hiten valo keresztiéneknek eppwletekere bodogh io szerenczes úy esztendeőth.

Mw Varadon lakozo Romay hiten valo keresztiének, halakath adunk az urr Istennek, hogy k[egielme]deth az urr Isten ez mw szegeni megh romloth hazankban hozta. Adgia penigh w szenth felsege, hogj az k[egielme]d ide valo iövetele hasznos legien, es sok io dolgokath czelekedhessek es veghezis vihessen, ki legien elseőben az urr Istennek nevenek dicziretire, es annak utanna az keresztienséghek eppwletekre, es megh maradasokra.

Tisztelendő urunk es lelki Attiank, tü k[e]gilmetektől nagy hala adassal veszük es fölőtte igen köszönniwk, hogy mw rollunk itt valo szegeni megh romloth keresztiénekéről, es az poganiok miath ell pusztulth heliekről ell nem feltekőzőth, hanem egihazi embereketh küldőth es szerzeth kőzinkben, kik minketh az Istennek igeievel, es az szentségeknek szolgáltatásával taplálnak es eltetnek, mellieth mw az mi ell pusztulasunk utan az mw erőnkéből megh nem czelekedhettwnk volna, es egyhazi embereketh nem tarhattunk volna, de k[egielme]teknek Isten utan arra az istenhez valo buzgo szereteterth nagy gond viselese volth, kiert az urr Isten k[egielme]teketh minden iavaivall megh algia.

Ertiwk penigh, hogy mostan k[egielme]d ell hivatta innen az Patereketh Erdeliben,² tugiuk hogy io veghre, de hogy lelki kenier nelkwl szükösök leszünk, bankodunk raita. De keriwk fölőtte igen k[egielme]deth az urr Istenerth, hogj k[egielme]d ne nezze az mü szegeni niomorulth allapatunkath, de főkeppen az urr Istenth, es boczassa es kwlgie vissza wketh, mennel hamareb leheth, merth azok nelkwl lelkwnkben igen megh fogiatkozunk, es semmi keppen nem elhetünk.³

Vegezetre azonnis keriwk k[egielme]deth minth tisztelendő lelki Atiankath, ha lehethseges volna az Varon kivwll szerzene helieth, holo⁴ az Isteni szolgálath buzgobban es szorgalmatosbban lehetne, melj dologh az keresztiéneknekis nagy hasznukra es szaporodasokra lenne, merth az Varban nem mindenkor boczatnak be mindeneketh, holoth nemis mogia, de mind ezekből varunk az urr Istentül k[egielme]tektül, es az wdőtwll.⁴

Az urr Isten agion k[egielme]dnek sok io szerenczes uy esztendőket bodogull erhetni es veghez vihetni minth mw nekwnk tisztelendő urunknak es lelki Attianknak.

Reverendissimae Paternitatis tuae servi ac filii in Cristo, in omnibus opsequentiissimi Catolici Varadinenses etc.

Címzés: Reverendo domino ac Patri in Christo patri Alfonso Carrillio Societatis Jesu Provinciali per Austriam et Transilvaniam Patri nobis honorando atque observantissimo.

Mai lelőhely: MOL E 152. Acta Jes. Irreg. fasc. 203. 8. tétel/5. Eredeti

Közölve: Veress, Carrillo, II. 379–380.; Bunyitay, A váradi püspökség, IV., 395–396.; Boldog Váradi, 185.

1. Veress Endre helyesnek látszó megjegyzése szerint Carrillo 1604. január 9-én indult Kolozsvárra, ahová 13-án jutott el, s így valószínűleg útközben való pihenése közben vette át ezt a datálatlan könyörgő levelet a váradi elárvult katolikus hívek kezéből.
2. Váradon Ladó Bálint és Johannes Auceps volt a megelőző években. Carrillo most nyilván a vizitációja során esedékes megbeszélésekre rendelte be őket Erdélybe.
3. A váradi katolikusok és az ottani jezsuiták bensőséges kapcsolatának szép – eddig figyelmen kívül hagyott – korábbi dokumentuma Challay László 1585-ből származó végrendelete, amelyben javai jelentékeny részét a jezsuitákra, illetve „Pater István uram“-ra, azaz Szántó Arató Istvánra hagyja. (Vö. OSZK Quart. Lat. 1280. f. 226–228.; Rupp, *Helyrajzi történet*, III. 130.)
4. A váradi viszonyokról lásd a 42. irat jegyzeteit.

202

1604. február 8. Kolozsvár

Giorgio Basta a kolozsvári tanácsnak

Elrendeli, hogy Szeredai Andrást, akinek javai a kollégium feldúlásakor Váradi Igaz Gáspár kezéhez kerültek – kárpótolják azokból az utóbbi azon javaiból, amely Kiss Gáspár kezénél vannak.

Georgius Basta Liber Baro Comes Huftiensis Dominus in Sult, Eques auratus Sacratissimae Caesariae Regiaeque Maiestatis et Catholici Regis Hispaniarum Consiliarius bellicus ac eiusdem Sacratissimae Caesariae Regiaeque Maiestatis exercitus et regni Transylvaniae Generalis Capitaneus etc.

Prudentis et circumspectis primariis et regiis iudicibus caeterisque iuratis civibus civitatis Coloswar etc. dominis et amicis nobis honorandis. Salutem et nostri benevolam commendationem.

Jelentette minekwnk Zeredaj Andras,¹ Marus szeki notarius, hogy az pater jesuitak el rontatot collegiomokban² leot volna egy ladaczkaja (kit ugy lenni az rector Petrus Maiorius informatiojabolis ezwnkben vettwnk) melliet az collegiom el rontasakor teob tarsaiual eggiwt Varadi Igaz Gaspar rontot volna fel, es az ladabeli iauait eo tekozlotta volna el, kiben valami rez ez supplicansnak kezehezis

íutot volna, de negiob reze ugy mint keuese computatio szerint zaz magyar forintia, zaz arania, zaz niolczuan het tallera, sok teob eggiet mas marhajan kiuwl mostanis oda volnanak, niluan valo karara es fogiatkozasara. Köniörgöt minekwnk hogy Igaz Gasparnak az minemö iauaj, keoztetek lakó Kis Gaspar kezenel es conduiselese alat volnanak, azokbol eotet ez megh nevezet karajrol mox et defacto altalatok megh elegitetneok. Mely dologh miért hogy így vagion, hadgiuk kegielmeteknek es parancziolliuk, autoritate a Sacra Caesarea Regiaque Maiestate nobis plenipotentialiter data, hogy exclusiva omni procrastinationis mora, az megh mondot Igaz Gaspar iauaibol, kik Kis Gaspar keze es conduiselese alatt vannak, contentalliatok Zeredaj Andrast eppen. Annak utanna az kikkel eo az kart teotte szabad uta vagion azokat keresni, iuxta regni pristinam consuetudinem. Erről teob parancziolatunkat nem varuan. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibentibus restitutis. Datum Claudiopoli die octava mensis Februarii anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quarto.

Georgius Basta

Mai lelőhely: KvLT Fasc. III/68. Eredeti. MOL Mikrofilm: 11542.

Kivonat: Veress, *Basta*, II. 390.

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 562.

Kiadva: Veress, *Basta*, II. 390.

1. Szeredai András 1599–1600 között a nagyobb kancellária írnoka volt. (Vö. Trócsányi, *Központi kormányzat*, 195.; Pálmay, *Nemes családok*, 131.) Az ügy további szereplőiről nem tudunk többet. Váradi Igaz Gáspár nem szerepel az 1603. október 22-én felvett jelentésben sem. (Vö. *Argenti*, 172–196.)
2. Nyilván a kollégium 1603. június 9-én történt lerombolásáról van szó. Az elhurcolt javakról készült jegyzőkönyvek közölve: *Argenti*, 170–199. A begyűjtés módjáról Argenti is megemlékezik (189/8. irat) A városi tanács 1604. február 3-i határozatában pedig a következőket olvashatjuk: „Az Pater Jesuitak kewánsága feleol Eo kegielmek így vegeztenek hogy Biro Uram eo kegielme az Seniorokban vgian jo zámoson gyiwychen bé, hogj az dologrol eo kegielmek mindenkeppen olly moddal végeznessenek hogj ennelis magukra nagyobb nyawalyat ne zerezzewnk. Holnap reggel legien az bé gywytes.” TanJk I/5. (régijelzet I/1.), 234. (régijelzet szerint 466.)

203

1604. február 14. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maiorius tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

Örül a december 4-i levélben leírt sikereiknek. Reméli, hogy Argenti és Carrillo már megérkezett. Helyettesítéséről megismétli a január 31-i levélben leírtakat. Bastának köszönőlevelet ír.

Exhilaverunt nos litterae Reverentiae Vestrae scriptae 4 Decembris,¹ quod statum satis bonum rerum nostrarum cum incremento rei catholicae significarent, deque benevolentia Illustrissimi Domini Basta solita referrent. Dominus Deus sit benedictus. Spero autem iam pervenisse istuc Patrem Argentam, et labores Vestrae Reverentiae sublevatos, quemadmodum et proxime, hoc est ultimo Januarii scripsi.² Precor etiam Dominum, ut incrementa maiora dare dignetur in dies ad suam gloriam, utque patres et fratres nostros restituat vobis incolumes post aegrotationem, de qua Vestra Reverentia scribebat, quo commodius receptis viribus laborare possint in vinea Domini. Saluto autem et illos et reliquos omnes, et amplector in visceribus Jesu Christi, deque omnibus expectabo suo tempore relationem. Patrem Provinciale credimus vobiscum esse, et sine dubio consolabitur omnes illius praesentia.³ Dominus illum dirigat, et Vestram Reverentiam iuvet ex sua parte, quemadmodum opus esse in Domino existimabit. Nam quod attinet ad consolationem Vestrae Reverentiae, si onus deposuerit, iam rescripsi ultimo Januarii, et ad eas me litteras nunc refero. Quod reliquum est, omnium precibus et sacris sacrificiis me commendo. Romae 14. Februarii 1604.

Post haec accepimus ultimas litteras Vestrae Reverentiae 11. Januarii scriptas,⁴ quae auxerunt nos laetitia ob felicies successus rerum nostrarum et incrementum religionis, scribimusque litteras ad Excellentissimum Dominum Bastam gratias agentes de egregia voluntate et liberalitate erga nos.⁵ Gratulamur autem Vestrae Reverentiae de recuperata valetudine, sicut doluimus cum legebamus aegrotavisse. De infirmario cogitabimus, ut consolemur Reverentias Vestras.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 120. (korábban f. 60r.) Fogalmazvány
Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 891.

1. Nem maradt ránk.
2. Lásd a 200. iratot.
3. Carrillo vizitációjáról lásd legutóbb a 201. iratot.
4. Nem maradt ránk.
5. Lásd a 204. iratot.

204

1604. február 14. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giorgio Bastának Erdélybe

Megköszöni, hogy Basta támogatja a jezsuiták tevékenységét. Szívességét mind rendíársai, mind ő maga bármikor készek viszonzni.

Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Giorgio Basta Governator in Transilvania Conte in Austria. I favori che Vostra Eccellenza fa di continuo alli nostri padri in coteste parti, et la protettione che tiene di loro di che mi scrive il Padre

Maiorio,¹ fanno che io venga con la presente a rendergliene quelle debite gratie che la ragione et l'obbligo nostro ricevano, et insieme ad offerirmi per corrispondergli in quel tanto che Vostra Eccellenza si degnerà darne occasione, come dalla parte di cotesti nostri padri non dubito punto che sempre saranno pronti a servirla. Prego poi la divina bontà che vogli mantenerci longo tempo Vostra Eccellenza et prosperar i suoi ottimi disegni et imprese a maggior sua gloria et aumento della religione in parti tanto bisognosi, et delli quali già si sente notabile miglioramento con la presenza et autorità di Vostra Eccellenza promettendosi come è da sperare sempre maggiori. Non sarò qui più lungo, massime che so non esser bisogno il raccomandargli la nostra Compagnia, perché gli è raccomandatissima. Nostro Signore la rimeriti con felicità in questa vita, et con eterni premii nell'altra. Di Roma li 14 di febraio 1604.

Mai lelôhely: ARSI Aust. 2. I. f. 122.

Kivonat: Veress, *Basta*, II. 394.

1. Lásd a 203. iratot.

205

1604. február 14. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

A november 22-i és december 26-i levélre válaszol. Bár Dobokay világi emberre gondol, ő ragaszkodik ahhoz, hogy Vágsellyén pap legyen a prokurátor. Nicolaus Dietrich elbocsátásának ügyét a tartományfőnökre bízta. Több szegény diák felvételére biztat. A vágsellyei építkezés ügyében mérsékletre int, mivel a kassai és lőcsei kollégium fontosabb. Igyekszik megfelelő építőmestert küldeni.

Ad litteras Vestrae Reverentiae 22. novembris et 26 decembris¹ scriptas praeter dudum reddita a nobis 31. ianuarii haec occurrebant. De procuratore Selliae tametsi rector coadiutorem illum vult, quia est idoneus, tamen omnino debere esse procuratorem sacerdotem, et istum posse dari illi socium, quod ita expedire in Domino iudicemus ob iustas causas et maiorem cautelam, ut scio Vestram Reverentiam esse curaturam, gaudeoque iam curatam, ut ex alteris litteris Vestrae Reverentiae intellexi.² De socio Vestrae Reverentiae cogitabimus, et vel per has litteras vel proxime respondemus, ut sit aliquis stabilis, quemadmodum alias significavimus... De Nicolao Dietrich³ arculario Selliae, quem Vestra Reverentia censebat forte dimittendum, cum sit trium vel 4 annorum tantum, permittimus Vestrae Reverentiae, ut mature consideratis omnibus cum consultoribus faciat, quod in Domino melius iudicabit praemissis debitis monitis atque auxiliis. Alumnos tantum quattuor esse Vestra Reverentia scribebat, et quidem si fieri posset, vellem aliquanto plures, pauperes autem 60 esse placet. Circa expensas vero no-

strorum Vestra Reverentia moderetur, uti opus erit. Et quod attinet ad fabricam, expectabimus, dum Vestra Reverentia nos moneat, quantum sit expendendum. Nam veremur, ne nimis multum pretium sit futurum, cum oporteat nos de Turcis tutos esse, et alias viderimus nos istis moliri rem omnino multae expensae. Cum autem hoc tempore agamus de Cassovia et Lexovia, res consideratione digna est, et propterea moneri optavimus, ut dictum est.⁴

De architecto ad vos mittendo cogitavimus, optoque aliquem idoneum mittere,⁵ consultores nominati Selliae a Vestra Reverentia placent.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2 I. 121.

1. Nem maradtak ránk.
2. Valószínűleg Znióváraljára került Leonardus Püchler (vö. *Catalogi*, I. 759.) helyettesítéséről van szó. Leváltását korábban Szántó István hozta szóba (146. irat). A rendi névsorok (vö. *Catalogi*, II. 30., 42., 51.) mindenesetre 1605-ben már Znióváralján említik.
3. A rendi névsor szerint (vö. *Catalogi*, II. 42.) arcularius, visitator nocturnus. Vö. *Catalogi*, II. 574.
4. Lásd a 193. iratot.
5. Végül is Johannes Camillus Cito került az osztrák rendtartományba. Lásd legközelebb a 223. iratot.

206

1604. február 16. Kolozsmonostor.

A kolozsmonostori konvent hitlevele a jezsuitáknak

Bánffy (Losonczi) Péter kinyilvánítja a kolozsmonostori konvent előtt, hogy a jezsuitáknak korábban Makón 150 forintért eladott telekért fölvette azt a 25 forintot is, amivel a három korábbi részletben való kifizetés után még tartoztak neki.

Fassio Petrii Banffii¹ Dominis patribus Jesuitis facta

Nos etc. Memoriae commendamus etc. admodum Reverendus Pater dominus Joannes Argentus Viceprovincialis Transylvaniae ac Rector collegii Claudiopolitani Almae Societatis Jesu in suo ac reliquorum Reverendorum Dominorum Patrum Jesuitarum eiusdem collegii nominibus ab una, item Egregius Petrus Banffy Lossonczi de Zentelke ab altera partibus coram nobis personaliter constituti, idem Petrus Banffy Lossonczi matura primum intra se deliberatione praehabita sponte et libere ac oraculo vivae vocis suae est confessus pariterque retulit in hunc modum: qualiter ipse in anno Domini immediate praecedenti pro quibusdam arduis suis necessitatibus tunc urgentibus sublevans et signanter pro redemptione alterius cuiusdam porcionis suae propriae ad locum residentiae suae longe propinquioris et sibi utilioris, a Reverendo Patre Petro Maiorio tunc eiusdem collegii Claudiopolitani praefecto certam summam pecuniae, puta florenos centum et quinquaginta petere coactus fuisset, quorum centum et viginti quinque se ab

eodem Patre Maiorio sive defectu tribus vicibus antea levasse asseruit. In eiusque documentum singulare praefatus Pater Joannes Argentus signaturum quandoque propria eiusdem Petri Bánffy Losonczi manu conscriptum nunc in patriam produxit, ex qua per eundem Petrum Bánffy Losonczi prius quidem florenos octoginta ex post viginti tertia demum vice viginti quinque in toto centum viginti quinque florenos ab eodem Patre Maiorio levatus fuisse, sed adhuc viginti quinque florenorum restare manifeste dignoscebatur, quos quidem residuos viginti quinque florenos idem Pater Joannes Argentus mox et in instanti coram nobis deposuit, idemque Petrus Bánffy Losonczi ad se levavit et recepit. Et sic pro[...] omnibus centum quinquaginta florenorum totalem porcionem suam possessionem in possessione Makó vocata in comitatu Colosiensi existenti habitam aliter ipse Domino Patri Petro Maiorio vigore praesentium chirographi sui inscriptam simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentibus quibuslibet terris scilicet arabilibus cultis et incultis agris, pratis etc. pertinere debentur memorato Patri Joanni Argentus ex eoque toti collegio Claudiopolitano Societatis eorumque legitimis successoribus, usque tempus redemptionis eiusdem titulo pignoris inscribendum et obligandum duxisset, prout inscripsisset, obligavit nostri in praesenti tali conditione medianti videlicet, ut dum et quandocunque antefato Petro Bánffy vel haeredibus et posteritatibus suis facultas redimeretur, eandem porcionem possessionum adfuerit ex tunc praefati Patres Jesuitae vel eorum legitimi successores absque ullo iuris strepitu rehibita tamen prius praetacta summa centum quinquaginta florenorum mox et de futuro remittere et relaxare debeant et teneantur harum nostrarum vigore et testamento litterarum medianti. Datum feria tertia proxima post festum Beati Valentini Martyris Anno Domini Millesimo sexcentesimo quarto.

Mai lelőhely: MOL, Protocollum conventus B.M.V. de Colosmonostra 16. f. 177.
Mikrofilm: 1582.

1. Bánffy (Losonczi) Péter, Bánffy (Losonczi) Ferenc (Szabó–Tonk, *Erdélyiek*, 522.) testvére lehetett, mivel ő is egy Makón fekvő birtokrészt adott el korábban (vö. *Monumenta*, IV. 494., 499.). Nagy, I. 169. a család egy másik ágán szerepeltet egy Bánffy Pétert.

207

1604. február 20. Kolozsvár

Giorgio Basta Kolozsvár város tanácsának

Argenti megkeresésére nehezményezi, hogy nem adták ki azokat a számadáskönyveket, amelyek a különféle egyházi jövedelmeket tartalmazzák. Elrendeli, hogy a felügyelők adjanak számot az elmúlt év bevételeiről.

Georgius Basta comes in Huzt Liber Baro Dominus in Sult Eques Auratus Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis et catholici Regis Hispaniarum consiliarius bellicus Eiusdemque Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis exercitus et Regni Transylvaniae generalis capitaneus etc. Prudentibus ac circumspectis Primario et Regio Iudicibus caeterisque Iuratis civibus civitatis Coloswariensibus nobis honorandis salutem et benevolentiae commendationem etc.

Exponitur nobis in personis Reverendorum admodum in Christo Patrum, nominatim Reverendi patris viceprovincialis in Transsilvania¹ aediles elapsi iam anni, neque de proventibus templi vel quibusvis aliis ab aedilibus percipi solitis rationem reddidisse, neque libros literasque omnes, praesertim antiquas ipsis Reverendis patribus vel aedilibus praesenti hoc anno creatis resignasse, omnesque proventus tam paecuniarios, quam alios apud se retinuisse in damnum et detrimentum ecclesiae manifestum, eo quod nec reparanda reparare, nec prout deberent se ipsos ad quaelibet circa ecclesiam necessaria accommodare possint. Committimus igitur et mandamus autoritate nobis plenipotentia literis attributa, ut visis praesentibus mox praedictos anni praeteriti aediles in praesentiam vocare, ipsosque ad rationem de perceptis seu possessis reddendam Reverendo patri viceprovinciali cogere et compellere debeatis ac teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibendum restitutus.

Datum Claudiopoli, die vigesima mensis Februarii Anno Domini Millesimo sexcentesimo quarto.

Basta

Mai lelőhely: MOL Forgács-család Levéltára P. 1890. 2. tétel 15r. Eredeti *Modern átirat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 564.

Kiadva: Veress, *Basta*, II. 397–398.

1. Ez akkor már Argenti. Lásd legutóbb a 203. iratot.

208

1604. február 21. Kassa

Giovanni Belgioioso felső-magyarországi főkapitány Mátyás főhercegnek Bécsbe

Az Erdélyből visszaérkezett Carrillo tartományfőnöknek átadta a címzett levelét, amely magyar, német és szláv jezsuiták küldését sürgeti Kassára. Ő maga az iskolák számára kért rendtagokat, de Carrillo ezt csak főhercegi utasításra teszi meg.

...In questo ponto é arrivato qui il padre Carrillo provintiale de Gesuiti della provintia de Austria, che viene di Transilvania, a chi ho presentato la lettera di

Vostra Altezza, che li commanda debbi lasciar qui predicatori della lengua On-gara, Allemana e Schiavona, il che meterà in effecto.¹ Et per che li ho ricerato, che debbi lasciar anco altri padri per le scole, m' ha detto di non haver tal ordine;² lui viene da Vostra Altezza, é molto necessario che habbi tal ordine e di molto utile per le fede catolica, per li figlioli, che non solo del popolo, ma de i cavallieri del regno et altri vi concorrerano, onde spero che in brevissimo tempo la fede catolica s' habbi grandemente adampiare, congieturandolo dal buon principio, che hora si vede, che con ciò a Vostra Altezza humilmente faccio riverenza...

Mai lelôhely: Bécs HHStA, Allgemeine Akten Hungarica Fasc. 433. f. 55–56. Eredeti *Közlve:* Paulinyi, *Iratok*, 51–52.

1. A jezsuiták ebben óvatosak voltak, s az iskolát renden kívüli katolikusok kezében látták egy ideig a legszívesebben. Lásd például a 217. iratot.
2. Ezt a február 1-én kelt levelet már Veress Endre is csak kivonatból ismerte. Azóta sem került elő. vö. Veress, *Carrillo*, II. 241. Lásd még a 284. iratot.

209

1604. március 10. Kolozsvár

Giovanni Argenti Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

Kéri, járjon közbe Rómába azon meghatalmazások megerősítése érdekében, amelyek a jezsuiták 1592 márciusában nyertek el, s amelyek később szóbeli megerősítést kaptak. Ezt különösen az teszi szükségessé, hogy az erdélyi püspökség betöltése elhúzódik. A házassági ügyekben való felhatalmazást pedig elkerülhetetlenné teszi, hogy több helyen már – az egyébként minden visszaélést engedélyező – eretnekek is eltoltattak ettől. Annyi minimálisan szükséges, hogy véleményt mondhassanak azok ügyében, akiket Basta hozzájuk irányít. A korábban kapott egyéb felhatalmazásokról nincs információja, de azokat föltétlen meg kellene kapniok, amelyekben az Alpokon túl tevékenykedő rendtársaik részesültek.

L'anno 1592 a 21 di Marzo Sua Santità concesse alla Paternità Vostra per la Transilvania, e luoghi circonvicini alcune facultà intorno a matrimonii, legitimationi, absolutioni da censure, dispositioni di sacerdoti per le parochie, et altre facultà qui necessarie, le quali furono all'hora concesse per cinque anni.¹ E poi l'anno 1597 furono confirmati per altri cinque anni dall' istesso Sommo Pontefice al Padre Alphonso Carrillio, vivae vocis oraculo.²

Si desidera nuova confirmatione, essendo necessarissima, anzi per quello che spetta ai matrimonii sarebbe necessarissimo haver piena facultà in utroque foro. Perché qui è l' abuso tra gli heretici, che quando nascono discordie tra maritati, e vogliono separarsi, i ministri heretici facilmente li separano. In modo che per sentenza loro restano afatto liberi dal vincolo del matrimonio anche consumato, e si possono con altri maritare. Hora essendo proibito in alcuni luoghi per ordine

dell'Imperatore comequi, ogni essercitio heretico, quei c'hanno tali cause, sono costretti dal Generale di Sua Maesta venir a noi, quali potiamo bene come teologi dar parere, ma non come giudici giudicare. Onde non vi essendo vescovo, anzi essendosi persa quella speranza c'haviamo conceputa di doverlo presto,³ nasceranno quegli inconvenienti, che Vostra Paternità facilmente puo immaginarsi, perché ogn' uno farà a suo modo, o per mancamento d' autorità catolica, altrove cercheranno giudici heretici. Io non vorrei drizzar tribunale, perché né a noi conviene, né meno è necessario, ma vorrei che quello che come dottori privati potiamo dire o in voce, o in scritto nei casi di coloro, i quali dal General dell' Imperatorre sono costretti di venir a noi per resolutione, valesse come giuridico, acciò da esso poi fusse eseguito quello ch' egli giudicasse. E questi casi si risolvono in due punti, cioè vedere se il matrimonio é valido, e se un matrimonio valido può scogliersi non solum quoad thorum et cohabitationem, ma anche quoad vinculum ipsum matrimoniale. E per questo come ho detto non è necessaria quella forma di tribunale, e giuditio ch' in Italia si costuma, ma basta in modo semplice udir le parti, e giudicare con una scrittura in modo di fede sottoscritta e sigillata.

Io ho proposto il caso. La Paternità Vostra veda quello che conviene. Che facoltà havessero i nostri in questa provincia, non lo so, perché le scritture si sono perse. So bene che qui è necessaria piena autorità nelle cose che spettano alla religione e salute dell' anime, essendo che l'haver ricorso a Roma in questi tempi, è impossibile per le difficoltà dei tempi, e gli huomini trovando intoppo in qualsivoglia minima cosa, si ritirano, e ci fuggono dalle mani gli huomini e l'anime, e si perde il seme et il raccolto.

Delle facoltà concesse agli Oltramontani,⁴ credo vagliano ancora qui senz' altra confirmatione, et in buona fede ce ne serviano. Se vi è bisogno cosa alcuna, la Paternità Vostra veda. E si renda certa che se Sua Santità vedesse lo stato di questi paesi, non haverebbe diffoltà alcuna in conceder liberamente quanto si può concedere per aiutare queste anime perse, e quasi disperate.

Io non posso esprimere i casi particolari, ma desiderarei una clausula generale, che mi levasse i dubbii negli stessi dubbii che possono occorrere. E solo sapessi di non potere quello che ripugna al semplice sacerdote.

Mi dicono che vi è facoltà di ribenedire chiese, consecrare calici et altari portabili, ma perché non vi è scrittura, volentieri da Vostra Paternità ne sentirei la certezza, perché queste cose, se Dio ci da stabilità, saranno necessarissime.

Non resterò di dire che doppo la prohibitione degli essercitii heretici, i nostri congiungono i matrimonii de heretici, et è necessario a far cos', o vero permettere c'habbiano i suoi ministri, perché il terzo membro, cioè, o che si convertano col tempo, si puo sperare, et intendo che ciò si osserva in Ungheria, dove sono heretici senza essercitii loro. Si usa però diligenza, acciò quei che non sono battezzati, prima si battezzino. Del resto haviamo bisogno dell' orationi di Vostra Paternità perché stiamo attaccati al solo filio della divina provvidenza.⁵

Mai lelőhely: ARSI Fondo Gesutico 644. f. 35r-v. Eredeti

1. Vö. *Monumenta*, III. 784–788.
2. Carrillo nem csupán szóban, hanem írásban is kapott felhatalmazásokat 1593 májusában VIII. Kelemen pápától. Közlve: Szilas, *Carrillo*, 147–148.
3. A Náprági Demeter eltávozta után megüresedett püspökség betöltési nehézségeiről lásd legutóbb a 144. iratot.
4. A „*facultates Ultramontanes*“ a Szentszéktől az észak-európai, jórészt protestáns országokban élő katolikus lelkipásztoroknak a vegyes házasság stb. kérdésében adott engedélyek, felhatalmazások összessége.
5. Argenti és az erdélyi jezsuiták valóban megkapták az új felhatalmazásokat. Lásd: VIII. Kelemen pápa 1604. augusztus 18-án kelt brevét. (246. irat)

210

1604. március 20. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Gisbertus Schevichavius rektornak Grácba

Megkapta Pázmány újabb téziseit. Készül ezek cenzúrája.

...Accepti sunt etiam postea litterae cum aliquot aliis propositionibus¹ Patris Paśman, quae considerabuntur. Priores autem, quas remitti scripseramus, quia mitti tunc non potuerunt, vel cum his litteris vel prima occasione mittentur, ut iuxta censuram faciat Pater Pazman, quod tunc praescriptum...²

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 124. Fogalmazvány

1. Ezek az újabb Pázmány tézisek kiadva: *Pázmány Péter emlékezete*, 46–57.
2. A készülő cenzúrához lásd az ugyanezen a napon írott részletesebb levél jegyzeteit: *Pázmány Péter emlékezete*, 60.

211

1604. március 20. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Deckernek Grácba¹

Megkapta a kollégiumról írott részletes jelentést. A professzorok közötti viták rendezéséről a tartományfőnökkel tárgyaljon.

Quae Vestra Reverentia exacte scripsit² ad nos de istius collegii rebus atque personis, consideravimus, uti singula postulabant, et partim in aliquibus de remedio cogitabimus, partim confidimus cum Domini gratia et superiorum vigilantia melius habitura. De professoribus illud occurrit, si forte defectus notaretur, posse

Vestram Reverentiam agere cum Patre Provinciali, quem iam credimus reditum ad vos parare, et brevi affuturum.³ De Patre Pazman autem iam rescripsimus alias, nihilque novi nunc addendum occurrit...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 124. Fogalmazvány

1. Ekkor a gráci kollégium teológiai professzora és kancellára volt. (Vö. *Catalogi*, II. 36., 569.)
2. Nem maradt ránk.
3. Carrillo ekkor volt visszatérőben az erdélyi vizitációból.

212

1604. március 20. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

Örömmel vette azt a levelet, amelyet Rudolf császár írt az erdélyi jezsuiták támogatása érdekében. Örül annak is, hogy látogatják a környező falvakat. Segítséget a tartományfőnöktől kérjenek. Dobokay felmentését a házfőnökség alól még lesz idő megfontolni.

Quanto studio quamque praeclaro desiderio iuvandi Transylvaniam teneatur Sacra Caesarea Maiestas vel ex illo exemplo litterarum ad nostros datarum, quod Vestra Reverentia ad me in Januario misit,¹ et ingentis nobis laetitiae atque gratiarum divinae clementiae agendarum occasio fuit. Utinam Dominus Deus exitum concedat piissimis conatibus, quem boni omnes ardentissime expetunt pro maiore ecclesiae catholicae incremento, sicut ex parte nostra mihi persuadeo operam non deserendam, quantum vires et personarum penuria ferent. Excursiones porro nostrorum ad vicina loca fieri cum fructu ex isto collegio gratias item ago Domino, et si deessent, qui mitti possent, erit Vestrae Reverentiae commendare negotium Patri Provinciali, qui si habuerit idoneos operarios, non dubito, quin studebit aliquem concedere in eum finem. Curam porro collegii non necesse habeo de novo commendare, cum confidam esse commendatissimam, sed potius pergere Vestram Reverentiam opto cum Domini benedictione. Tametsi probo virtutem Vestrae Reverentiae, quae elapso iam biennio de sua liberatione scribebat, sed interim nihil immutandum censemus, nec deerit spatium postea cogitandi.² Quod reliquum est, Reverentiae Vestrae et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo. Romae 20 Martii 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 125. Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 895.

1. Rudolf császár e 1603. október 28-án írott levele kemény intézkedéseket helyez kilátásba Erdély katolizálására. (175. irat)
2. Lásd legutóbb a 153. iratot.

213

1604. március 20. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Szántó Istvánnak Znióváráljára

Megköszöni a különféle eseményekről beszámoló levelet. Az elkészült káté ki-nyomtatásáról a tartományfőnökkel tárgyaljon. A Biblia fordításhoz a pápától kell engedélyt kérniök.

Scripserat ad me Vestra Reverentia multa omnino de militum violentia, fuga Transylvanica, de Collegio Selliensi et similia, quae considerata sunt, sed quia responsionem aliam non postulabant, hic tantum respondebo de Cathechismo Reverentiae Vestrae, de quo imprimendo scribebat.¹ Qua in re agere poterit Vestra Reverentia cum Patre Provinciali, qui deinde scribet ad nos, si opus erit ea de re. Circa versionem Bibliae, quam se aggressuram aiebat, illud occurrit alias pro aliis petitam esse licentiam id faciendi, eamque nobis necessariam videri. Quod si forte ea Vestrae Reverentiae concessa non fuerit, monere nos poterit, ut eam a Sanctissimo Domino Nostro petamus.² Et quia aliud, quod responderem, non erat, hic me precibus et sacris sacrificiis ipsius et omnium commendo. Romae 20 Martii 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 125. Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 29. 392–393.; Rendtartományi Levéltár D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/6. III. 351.

1. A levél nem maradt ránk. Nincs adatunk arról sem, hogy az elkészültnek mondott kátét ki-nyomtatták volna. Szántónak ez a műve is valószínűleg elveszett. Lásd még a 147. irat 2. jegyzetét, valamint a 171. iratot.
2. A Biblia fordítás ügyéhez lásd: Lukács László, *Újabb adatok Káldi Biblia fordításának történetéhez*, Káldi György Társaság Civitas Dei Évkönyve, 1. 1956. 7–24.; Holovics Flórián, *Ki fordította a Káldi-féle bibliát?*, ItK, 66. 1962. 223–231.

214

1604. március 20. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Dionantiusnak Znióváráljára

Szabadkozása ellenére arra inti, hogy amennyiben a tartományfőnök is helyesnek látja, ő legyen a znióváráljai rezidencia főnöke.

Petebat enixe Vestra Reverentia litteris 7. Januarii¹ datis, ut commendaremus Patri Provinciali, ne Vestram Reverentiam oneraret cura istius residentiae. Qua in re illud nobis occurrit consolationem ipsius esse quidem nobis cordi, sed tamen quia Pater Provincialis praesens videre potuerit melius conditiones locorum et

personarum, satius ducimus permittere id iudicio illius, ac proinde Vestra Reverentia poterit illi cum debita indifferentia repraesentare, quae in Domino iudicabit. Ceterum non dubito, quin divinae providentiae se Vestra Reverentia committat, atque ex illius manu dispositionem omnes expectet, sicut oportet. Interim autem pergat cum Domini benedictione in ista cura, quam scio commendatissimam esse Vestrae Reverentiae, quamdiu superiores iudicaverint penes ipsam esse debere, et quod reliquum est, in suis precibus et sacris sacrificiis oret pro me.² Romae 20 Martii 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 125. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.

2. A znióváraljai rezidencia főnöke a rendi névsor szerint (vö. *Catalogi*, II. 42.) Joannes Zanitius. 1605-től azonban – itteni szabadkozása ellenére – már Petrus Dionantius. (Vö. *Catalogi*, II. 52.) Az előbbi leváltását először Szántó István hozta szóba (146. irat).

215

1604. március 20. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alárd Mihálynak Kolozsvárra¹

Megkapta a Maioriusról illetőleg a kolozsvári kollégium helyzetéről írott levelet. Reméli, a problémákat Argenti előtt is felfedte, s hogy Carrillo jelenléte enyhítette azokat.

Quae 11 Decembris² multis ad nos Vestra Reverentia scripserat de nostris rebus et persona Patris Maiorii et sua, consideravimus, ut oportebat, nec aliud occurrit, nisi sperare nos ex parte superiorum omnia melius habitura, sicut nobis persuademus Vestrae Reverentiae virtutem daturam ea indicia sui, quae merito expectare debemus, quo liberius et suae perfectioni, et aliorum saluti vacare possit iuxta directionem superiorum. Ceterum laudo bonum zelum Reverentiae Vestrae; quo scribebat de inopia pauperum sublevanda et aliis miseriis huiusmodi deque cura disciplinae domesticae, quam exactiorem optaret, quam hactenus fuerit. Id quod censemus Patri Argentae³ repraesentandum a Vestra Reverentia, tamen si existimamus cum adventu Patris Provincialis iam omnia composita esse.⁴ Dominus Deus pacem toti provinciae concedere dignetur, quo liberius incrementum sumat religio catholica; et quia aliud, quod adderem, non erat, hic me precibus et sacris sacrificiis Vestrae Reverentiae omniumque commendo. Romae 20 Martii 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 126. Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 898.

1. Róla lásd legutóbb a 189/5. iratot.
2. Nem maradt ránk, így nem tudjuk pontosan milyen hiányosságokat tett szová.
3. Időközben ugyanis Argenti lett az erdélyi tartományfőnök-helyettes. Lásd a 197. iratot.
4. Carrillo többször említett erdélyi vizitációjára utal.

216

1604. március 20. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Káldy Mártonnak Bécsbe¹

A kért pihenés s a harmadik probáció ügyében a tartományfőnökkel tárgyaljon. Az Erdélybe küldötteket illető kifogásai későiek. Ebben az ügyben különben is az illetékes elöljárók véleményének ismeretében döntött.

Scripsit ad me Vestra Reverentia de suo desiderio quietis et praecipue tertii anni peragendi, qua in re illud occurrit posse Vestram Reverentiam agere cum Patri Provinciali, nisi forte hactenus fecerit, nam spero illi consolationem Vestrae Reverentiae cordi futuram.² Quod autem non probabat personās in Transylvaniam missas, laudo quidem bonum zelum Reverentiae Vestrae, sed quia existimamus considerasse omnia superiores mature, ut opus erat, propterea nihil post factum addere possumus, nisi sperare nos omnia cum divina gratia bene habitura, cum praesertim superiores pro suo officio invigilare nobis exploratum sit.³ Quare cum ad litteras Vestrae Reverentiae non occurrat aliud respondendum, orandus erit Deus, ut suorum conatus ac studia dirigere dignetur, et quod reliquum est, me Vestrae Reverentiae precibus et sacris sacrificiis commendo. Romae 20 Martii 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 126. Fogalmazvány

1. Bár a rendfőnök a levelet Bécsbe címezte, nem valószínű, hogy Káldy ott tartózkodott. Saját feljegyzései (280. irat) szerint ugyanis Maioriussal és Carrilloval február 2-án érkezett meg Kassára, s a 216. irat szerint ott is maradt az év végéig.
2. A levél nem maradt ránk. A kért felmentést valószínűleg nem kapta meg.
3. Nem tudjuk, hogy az 1603 januárjában Maiorius ösztönzésére Erdélybe küldöttek közül kiket kifogásol Káldy.

1604. március 20. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

Négy beszámolóra válaszol. Megkapta a tartományi névsort is. Reagál a különféle rendtagokról beérkezett levelekre. Értesítést vár Szántó műveiről. Helyesli, hogy Maiorius Kassán maradt, hiszen így a közelből segítheti tanácsaival Argentii. Helyesli azt is, hogy renden kívüli tanárokat helyezett Kassára, mert mind itt, mind Lőcsén később sor kerülhet kollégium felállítására. A Krakkóban tartózkodó Bernardinus Brigantiust saját belátása szerint küldje Erdélybe. Erről írt a lengyelországi tartományfőnöknek. Részvételt van az utazás során átélt veszélyek miatt.

Quaternas habeo litteras¹ Vestrae Reverentiae datas in Januario, ad quas nihil admodum erat, quod rescriberetur, cum essent narrationes potius rerum gestarum, quam negotia, quae nostram responsionem exigerent. Accepimus autem et cum illis catalogum ac supplementum, quod Vestra Reverentia mittebat, gaudemusque plurimum visitationem Transylvanicam peractam a Vestra Reverentia utilem adeo fuisse. Dominus Deus conatum suorum protegere et dirigere dignetur ad suam gloriam et rei catholicae incrementum. Quia vero nonnulla, quae quidam ad nos scripserunt, commendare visum est Reverentiae Vestrae, ea his litteris comprehendam. De scriptis igitur Patris Stephani Aratoris illud dicimus esse istic serio recognoscenda, poteritque deinde nos Vestra Reverentia admonere, sicut ad illum scribo, ut de illis agat cum Vestra Reverentia² ... Patrem Maiorium esse Cassoviae et alios, quos Vestra Reverentia nominabat ob fructum, qui inde expectatur, placet, precorque Dominum, ut omnia succedant ex sententia, et vicinitas Patris Maiorii poterit consilio iuvare, ut Vestra Reverentia aiebat, Patrem Argentam, si opus fuerit.³ Magistros vero externos⁴ bene posuit Cassoviam, nam nostri non sunt inducendi, antequam statuamus de collegio erigendo nec ne, id quod pendet ex iudicio et relatione Reverentiarum Vestrarum, expectabimus, et alioquin optamus eam iuvare civitatem, cum magni momenti sit, modo fundatio matura et idonea censeatur. Ex hac occasione moneo etiam Vestram Reverentiam posse de Lexovia cogitari, de qua agebatur, et de illa quoque relationem suo tempore expectabimus.⁵ Porro si Vestrae Reverentiae opus habuerit Patre Bernardino Brigantio,⁶ quem pro Transylvania miseramus, scribat ad illum, ut se conferat, sive in Transylvaniam, sive quo Reverentiae Vestrae visum erit. Haeret autem Cracoviae expectans, dum evocetur, indifferens tamen ad ibi manendum et occupatus. Verum scribo ad Patrem Provincialem Poloniae,⁷ ut ne illum retineat, cum sit iuris Reverentiae Vestrae, et ad ipsummet, ut sequatur Vestrae Reverentiae ordinationem. Pro rebus autem et pace Transylvaniae oramus Dominum, ut eam stabilire dignetur ad suam gloriam, et in omnem eventum probo consilium Reverentiae Vestrae et ordinationem relictam, quo recipere se nostri debeant, si forte, quod absit, novi tumultus imminerent. Pericula⁸ porro tot esse superata a Reverentia Vestra Domino gratias ago, qui servos suos deducit et protegit, confidique iam in tuto Vestrae Reverentiae personam esse. Restat, ut Vestra Reveren-

tia sui curam gerat, et post tot labores itinerum aliquid quietis capere studeat, quo deinde liberius in provinciae curam incumbere possit.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 127. Fogalmazvány

Modern átírat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

Közölve: Veress, Carrillo, II. 382–383.

1. Nem maradtak ránk.
2. Lásd legutóbb a 213. iratot.
3. Maiorius és Káldy Márton Kassára érkezéséről lásd a 216. irat 1. jegyzetét. Kassára helyezésük friss megfontolás eredménye lehetett, hiszen korábban Maiorius esetében főleg Olaszország jött szóba.
4. A krakkói *Historia domus*ban az 1604-es események között a következőt olvashatjuk: „Post rebellionem superiori mense in Hungaria a Stephano Boczkai contra Imperatorem excitatam, sub qua in omnes ecclesiasticos ingens haereticorum furor et rabies exarsit, nostri, qui Cracoviae erant et in vicinis Hungariae partibus, cum aliis externis sacerdotibus inde puls, venerunt Cracoviam tertia Novembris. Ex nostris erant illi quatuor: Pater Ioannes Zeender Teuto, Pater Martinus Kaldi Hungarus, Pater Valentinus Urbani Croata, Magister Valentinus Coccius. Saeculares vero sacerdotes hi erant: Dominus Andreas Arginus, Dominus Ladislaus a Bardi, Dominus Nikolaus Dellus, Dominus Joannes Ugroci. Omnes hi postea adiuti elemosynis, postquam aliuquantulum Cracoviae mansissent, Olomutium commigrarunt.” (Wielewicki, *Dziennik*, 66.; Veress, *Évkönyvek*, 224.) Nagyon valószínű, hogy a listán szereplő Magister Valentinus Coccius azon világi tanítók közül való, akiket Carrillo ide helyezett.
5. A Kassára és Lőcsére vonatkozó tervekről lásd legutóbb a 205. iratot.
6. Brigantius a kolozsvári kiűzetés után Lengyelországban maradt felgyógyulni. Lásd a 189/6. iratot.
7. Striverius, Decius. Lásd legutóbb a 193. iratot.
8. Valószínű, hogy az erdélyi utazás során átélt veszélyekre céloz.

218

1604. március 20. Róma

Claudio Acquaviva Gisbertus Schevichavius gráci rektornak Grácba

Megkapta Pázmány újabb tételeit, alaposan megvizsgáztatja őket. Örül, hogy a magyar jezsuita nem mindet ismeri el magáénak.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 128. Fogalmazvány

Kiadva: Pázmány Péter emlékezete, 60.

219

1604. március 20. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Pázmány Péternek Grácba

Megkapta a korábbi cenzúráról írott levelét. Örül, hogy a gyanús tételek nem mindegyikét ismeri el magáénak. Engedelmességre inti.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 128. Fogalmazvány

Kiadva: Pázmány Péter emlékezete, 59.

220

1604. május 8. Kolozsmonostor

Pázmány György tanúságlevele Petrus Filstich számára

A kolozsmonostori konvent tanúsítja, hogy Pázmány Györgynek a kolozsvári jezsuita kollégiumban megőrzésre letett s a kollégium feldúlása során elpusztított javai közül azt a leveleket tartalmazó zsákot, amelyet a pusztítás során Stephanus Czöldy magához vett, majd átadott Petrus Filstichnek ez utóbbi visszaadta egykori tulajdonosának.

Expeditoriae Petrii Fiilstich Colosvariensis per Georgium Pazman datae

Nos etc. memoriae commendamus etc. nobilis Georgius Pazman de Panaz¹ nostram personaliter veniens in presentia sponte et libere fatetur eo modo. Qualiter superiori aestate eiectis et expulsis reverendissimis suis dominis patribus jesuitis ex civitate Colosvar rebusque et quibuslibet bonis tam eorum dominorum patrum jesuitarum, quam vero aliorum quorumvis in collegio ipsorum tutioris conservationis gratia depositis et habitis multifariam direptis et dissipatis per incolas et inhabitatores dictae civitatis Colosvar patratis, certas res et bona mobilia annotati Georgii Pazman ibidem in collegio praevia ratione locata et comperita condam Stephanus Czöldy² tunc superstes ad se recipiens una cum variis literis et literalibus instrumentis factum bonorum et iurium personaliter ipsius Georgii Pazman tangens et concernens manibus egregii et prudentis viri Petrii Fiilstich³ Colosvariensis generalis in regno Transylvaniae Sacrae Caesariae Maiestatis auricamporis fidelioris conservationis gratia iuxta registrum superinde confectum concredidisset. Ex quibus quidem literis ac literalibus instrumentis plurimae oblatae fierent, necque praeter unum sarculum nigrum, diversas literas conversales in se continentem, apud eum remansisset, quem quidem sarculum unum cum literis omnibus in eodem habitis manibus dicti Georgii Pazman tradidisset. Idemque Georgius Pazman superinde eundem Petrum Filstich haeredes et posteritates eiusdem utriusque sexus universas quietas expeditas et modis omnibus obsolutas reddidisset et commisisset prout antefatus Petrus Filstich nostri in praesentia praescriptum sarculum nigrum literas et literalia instrumenta variarum formarum

continentem manibus dicti Georgii Pazman tradidit. Idemque Georgius Pazman eundem Petrum Filstich modo praemisso quietum et sternenter redidit et comisit harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediantium. Datum feria quinta proxima post Dominicam Judica. Anno Domini 1604.

Mai lelőhely: Protocollum conventus B.M.V. de Colosmonostra 16. f. 192–193. Eredeti. Mikrofilm: 1582.

1. Pázmány Györgynek a jezsuitáknál őrzött javairól lásd még: *Argenti*, 162–163.
2. Róla nem tudunk többet.
3. Petrus Filstich szenátorról lásd a 425/4. irat 61. jegyzetét.

221

1604. május 10. Róma

VIII. Kelemen pápa brevéje Giovanni Belgioioso tábornoknak

Elismeri a jezsuita rend érdekében tett szolgálatait. Külön kitér a kassai gimnázium jezsuiták kezére juttatására.

...Bellica virtus tua cum christiana pietate coniuncta omnium tibi conciliat benevolentiam, nostram in primis, qua te sumus complexi studiose. Magnam tuam esse humanitatem, prudentiam, fortitudinem perfertur ad Nos quotidie,¹ verum inter tot animi tui dotes nihil Nos tam valde probamus, quam charitatem erga omnes, praesertim in dilectos e Societate Jesu, quos non secus ac tuos amas fovesque assidue. Eos tibi tu cum obstrinxeris maxime in procuracione gymnasii Cassoviensis,² quod iussu Caesaris illis est assignatum, et Nobis te pergratum fecisse scito, et beneficii memoriam apud Nos potissimum residere. Tuo in munere obeundo Dei gloriam et catholicae religionis studium si retinueris, nihil tibi deerit ad veram laudem, ad perpetuam felicitatem consequendam.

Mai lelőhely: AV Arm. 44. t. 56. f. 169r-v. Másolat

Közölve: Kristen, *Epistolae et acta*, 59.

1. Nyilván azokból a levelekből tájékozódott, amelyeket 1604. február 28-án, március 13-án és 27-én írt Belgioioso Geronimo Porcia gráci pápai követnek. Vö: Kristen, *Epistolae et acta*, 59.
2. Lásd a 222. iratot.

222

1604. május 10. Róma

VIII. Kelemen pápa brévéje Rudolf császárnak

Megköszöni, hogy a kassai gimnáziumot a jezsuitáknak adta. A katolikusok további támogatására ösztönzi.

Carissime in Christo fili noster. Salutem et apostolicam benedictionem. Tuae Maiestatis consilia ad Dei gloriam, ad publicum commodum referuntur omnia. Nuper intelleximus dilectis filiis e Societate Jesu tuo mandato datum assignatum Gymnasium Cassoviense,¹ quod ad propagandos errores, atque erudiendos homines ad omnem impietatem haeretici delegerant. Dignum certe tua christiana virtute opus perfecisti, nullumque ad curanda vulnera illius provinciae sanctius poterat adhiberi remedium, quam quod per te est comparatum. Tam diuturno bello, tam veteri, quod Tua Maiestas populorum tuorum, et rem, et vitam tueatur, commune est tibi cum caeteris, qui recte volunt imperare, at medio in aestu belli animarum saluti quod consulas, et ne misere pereant, provideas, tuae naturae bonitatis id est proprium ad pietatem, ad charitatem cum primis propensae. Ut fructus uberes piae huius sationis percipiamus, tua quod satum est manu, apostolica irri-gamus benedictione. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub Annulo Piscatoris die X. Aprilis 1604. Pontificatus Nostri Anno Decemo tertio.

Mai lelőhely: AV Arm. 44. vol. 56. f. 168r–169r. Másolat

Kivonat: Meyer, *Nuntiaturberichte*, 153.

Köszölvé: Kristen, *Epistolae et acta*, 60.

1. Lásd a 221. iratot.

223

1604. május 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Február 23-i és március 6-i levelekre válaszol. Helyesli, hogy Kassán óvatosságot tanúsítanak. Egy szláv nyelvet beszélő prédikátor föltétlen szükséges. Megfontolt-ságra int a vágsellyei építkezéssel kapcsolatban. Örül Argenti erdélyi sikereinek, s hogy a tartományfőnök tanácsadókat rendelt mellé. A gráci tézisekre Rómában cen-zúrát készített. Nehezen talál építész Vágsellyére. A növendékek számát ugyanakkor továbbra is kevesli. Információt vár a kollégium anyagi helyzetéről.

Respondebo ad litteras Vestrae Reverentiae 23 Februarii et 6 Martii datas, nam ad scriptas primo Januarii nihil occurrit, nisi annuas, quas mittebat, cum illis acceptas esse.¹ De Cassovia igitur nihil addo ad responsa proxima,² nimirum

expectaturos nos exitum, et interim commendo, ut si fieri possit, ne desit concionator Slavonicae linguae, quem video ibi valde expeti. De Lexovia etiam expectabo, quid sit subsecutum. Circa fabricam vero Selliensem nihil addo post rescripta a Vestra Reverentia, nisi videri nobis pedetentim agendum esse, cum praesertim impensae futurae sint magnae, et semper futurum sit liberum aedificare.³ Necessaria tamen ob valetudinem paranda, in aliis non properandum, sed pedetentim, ut dixi...

In Transylvania Patrem Argentam carum esse, ut Vestra Reverentia scribebat, gratias Domino agimus, et precamur, ut feliciora in dies audire possimus. Consultores etiam illius nominatos a Vestra Reverentia approbamus, et facultates illi communicatas.⁴ De propositionibus Graecensibus laudo diligentiam Vestrae Reverentiae, et iudicium Patrum, qui eas hic Romae expenderunt, mitemus vel cum his vel alia occasione.⁵ Architectum pro Sellia ita idoneum hic non invenimus, si praesertim Latine ipsum scire oporteat, et adeo peritus requiratur, tamen commendata res nobis erit.⁶ De alumnis autem, quod Vestra Reverentia rescribebat non posse interim esse, nisi quatuor, nihil addo ad scripta alias iuxta desiderium nostrum.⁷ Ceterum optarem Vestram Reverentiam curare, ut exponeretur nobis, quid supersit ei collegio detractis expensis pro nostris, et solutis aliis gravaminibus, quae incumbunt, ut certiores simus et statuamus, quid fieri poterit. Id quod proficiscitur ex nostro desiderio iuvandi illos, tametsi alioquin non dubito, quin Vestra Reverentia omnia diligenter expenderit in hac parte...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 130. Fogalmazvány

1. A felsorolt levelek nem maradtak ránk.

2. Lásd a 217. iratot.

3. Lásd legutóbb a 205. iratot.

4. Nem tudjuk, kik kapták e megbízást.

5. Közölve: *Pázmány Péter emlékezete*, 90–91.

6. Lásd a 205. iratot. A rendfőnök végül Joannes Camillus Citot küldte az osztrák rendtartományba.

7. Lásd a 205. iratot, amelyben a rendfőnök erőteljesen szorgalmazta a szegény diákok felvételét.

1604. május 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Maioriusnak Kassára

Örül az erdélyi híreknek és a kassai sikereknek. A szláv prédikátor ügyében a tartományfőnökkel tárgyaljon. Helyesli, hogy renden kívüli tanárokat alkalmaznak, amíg nem sikerül kollégiumot létrehozniuk. Üdvözlí Káldyt. Belgioiosónak írt.

Varias habeo litteras¹ Vestrae Reverentiae, quibus de rebus nostris Transylvanicis certior factus sum deque progressu religionis in illa civitate² et nostrorum conatibus ac ministris, pro quibus gratias ago Domino, cuius cum divina gratia spero felicem successum. Haerere autem istic Vestram Reverentiam ob loco necessitatem probamus, aedificavitque nos, quod adeo se paratum ostendat laborare pro viribus in Domini vinea. Pergat igitur cum Domini benedictione, et de concionatore Slavo atque scholis agat cum Patri Provinciali, cui confido negotium cordi esse, et de scholis quidem significavi illi expectaturos nos suum promotionis collegii, ex quo ea res pendet.³ Item placet externos magistros positos esse.⁴ Saluto vero Patrem Kaldy, quem gaudeo utiliter laborare, et vires illi ac Reverentiae Vestrae opto a Domino.⁵ Scribo autem litteras ad Illustrissimum Dominum Gubernatorem,⁶ ut Vestra Reverentia suggererat, mittunturque cum his, ut Vestra Reverentia illi dare possit. Quod reliquum est Reverentiae Vestrae et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo. Romae 10. Aprilis 1604.

Mai lelôhely: ARSI Austr. 2. I. f. 129.

1. Nem maradtak ránk.
2. Kassáról van szó, ahová Maiorius február 2-án érkezett meg.
3. Lásd legutóbb a 223. iratot.
4. Lásd a 217. irat 4. jegyzetét.
5. Lásd a 216. levél 1. jegyzetét.
6. Lásd a 225. iratot.

225

1604. május 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giovanni Belgioioso tábornoknak¹

Megköszöni a rend érdekében tett szolgálatait.

Cassoviam Illustrissimo Domino Johanno Jacobo Barbiano Comiti de Belgioyosa gubernatori generali pro Sacra Caesarea Maiestate in superiori Hungaria

Quo affectu Dominatio Vestra Illustrissima complectatur negotia religionis in istis partibus, et quo studio foveat patres nostrae Societatis, qui recens in istam civitatem admissi sunt, intellexi ex patrum Provincialis et Maioris litteris² cum ingenti mea laetitia, et gratias ago maximas tum divinae bonitati, a qua bona omnia proficiscuntur, tum Dominationi Vestrae, paratus intuitu respondere ubicumque se occasio dederit, nec dubito, quin patres isti pro sua virili parte facturi sint. Ceterum hoc officium agendi gratias praestare volui per has litteras, simulque offerre nostram operam, quod libentissime facio, et demum Dominum Deum precor, ut optimum zelum Dominationis Vestrae ad optatos exitus perducere dignetur pro maiore sua gloria et ecclesiae catholicae incremento, utque diu Domina-

tionem Vestram cum sua coniuge illustrissima conservet incolumem. Romae 10. Aprilis 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 129. Fogalmazvány

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 899.

Kivonat: Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 302.

1. Ugyanez a levél ránk maradt olaszul is. Mivel tartalmilag semmi újat nem tartalmaz, nem közöljük. Jelzete: ARSI Austr. 2. f. 122. Közölve: Veress, *Carrillo*, II. 460–461.
2. Nem maradtak ránk.

226

1604. május 17. Róma

Cinzio Aldobrandini bíboros Giovanni Stefano Ferreri¹ pápai követnek Prágába

A császár rendelete, melynek nyomán a kassai székesegyház elfoglalása lezajlott, több hete ismert volt már. Úgy értesült, hogy az eretnek lelkeszek házeit és iskoláit Belgioioso a jezsuitáknak adta. A pápa mind a császár, mind Belgioioso érdemeit egy-egy brévével ismerte el.

...Si hebbe copia di costà, pi... settimane sono, degli ordini, che inviava Sua Maestà a Cassovia, perchè fosse consignata la chiesa principale di quel luogo ai capitulari d' Agria, e si hebbe avviso poco appresso della essecutione. Oltre di che si è saputo anco, che il generale dell' Ongheria Superiore habbia consignato alli padri del Gies... la casa et le scuole dei ministri heretici gia espulsi.²

Consolano grandemente Nostro Signore questi successi, et grandemente comenda Sua Beatitudine la Maestà sodetta, che in mezo delle difficoltà et delle guerre non si dimentichi di procurare il servitio della religione cattolica. Onde si è mossa a commendarnela anco con un suo breve³ che sarà qui annesso, della presentatione del quale havrà Vostra Signoria pensiero. Un' altro breve⁴ si scrive parimente al prenominato generale, parendo che le laudi, meritate da Sua Maestà per le commissioni, meriti anco lui a proportionone l'haverle adempite cos' essattamente, ma se le invia di qua per altra strada. Et a Vostra Signoria mi racommando.⁵

Mai lelőhely: Archivio La Marmora-Biella, Cass. IX., Cart. 4., Fasc. 26. f. 3–4.

Másolat

Közölve: Kristen, *Epistolae et acta*, 58–59.

1. Giovanni Stefano Ferreri ezekben a napokban lett prágai követ. További adatok róla: Jaitner, *Hauptinstruktionen*, CXCVI.
2. Belgioioso tehát Rudolf 1604. január 3-iki parancsa értelmében Kassán nem csupán a székesegyházat vette el, hanem a gimnáziumot is. A protestáns lelkészek elűzéséről s a polgárok anyagi zsarolásáról további részletek: Zsilinszky, *Vallásügyi tárgyalások*, I. 242–243.; Paulinyi, *Iratok*, 11., 13., 14., 15., 21.
3. Lásd a 222. iratot.
4. Lásd a 221. iratot.
5. Hasonló tartalmú levelet küldött 1604. április 19-én Girolamo Porzia gráci pápai követ Aldobrandini bíborosnak. Vö. Kristen, *Epistola et acta*, 59.

227

1604. május. 18. Kolozsmonostor

A kolozsvári tanács tiltakozó levele

A kolozsmonostori konvent tiltakozó levelet állít ki a város kérésére elvégzett birtokszemle alapján, amely megállapította, hogy a jezsuiták a Kőmál szőlőhegy alatti területen elszántották a város tulajdonát képező szántót. A birtokszemlén a város képviselőiben megjelenők tiltakoznak a város szántójának eltulajdonítása miatt.

Protestationalis Dominorum Colosvariensium contra Dominos Jesuitas

Nos Requisiteores litterarum et litteralium instrumentorum in Sacristia sive Conservatorio Conventus Monasterii Beatae Mariae Virginis de Colosmonostra repositorum et locatorum ac iudiciarium deliberationum legitimorumque mandatorum Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis exsecutores Memoriae commendamus per praesentes, quod prudentes et circumspecti viri Gregorius Boncziday et Paulus Veindrich, cives iurati civitatis Colosvar in suis et prudentium ac circumsectorum Nicolay Nyreo Primarii et Casparis Schemel Regii iudicium caeterorumque iuratorum civium, item centum virorum,¹ necnon totius universitatis incolarum praedictae civitatis personis et nominibus nostri personaliter venientes in praesentiam postulaverunt a nobis amiciabiliter, quatenus duas ex nobis ad oculatam revisionem quarundam terrarum arabilium securi transmittere-mus nostro pro testimonio fide dignos, coram quibus etiam quandam protestationem ac contradictionem et inhibitionem ibidem celebrare statuissent, unde nos digna postulatione eorundem benevole admissa duos ex nobis, videlicet nobilem Georgium Szentiuani et Paulum Hajossy² fratres et collegas nostros conventuales eisdem adiungentes ad dictam oculatam revisionem transmissionis suo modo peragendam. Qui tandem eodem die sive die datarum praesentium exinde ad nos regressi fideliter et concorditer nobis retulerunt. Qualiter ipsi una cum praenominatis civibus Gregorio Boncziday et Paulo Veindrich ad facies quarundam terrarum arabilium, territorio ut praetendissent eiusdem civitatis in parte possessionis Colosmonostra in Comitatu Colosiensi existentis in planitie ultra virgulta Salictorum Colosvariensium sub promontorio Keomal habitum adia-

centium incessissent praesentibus ibidem etiam prudentibus et circumspectis Andrea Eottves et Matthia Szeoreos³ similiter iuratis civibus et senatoribus eiusdem civitatis, qui quidem pariter omnes praedictis collegis nostris ostendissent, qualiter venerabilis et Reverendus in Christo Pater Joannes Argente viceprovincialis collegiorum Almae Societatis Jesu in Transylvania cum tota sua Societate Claudiopolitana. Bonam partem terrae ipsius civitatis Colosvar extra designationem alias per annotatum collegium (ut praetendissent) factam, perarari curassent videlicet autem ibidem ipsimet Domini cives praenominati per passus mensurassent coram eisdem collegis nostris incipiendo sub vineis viginti octo passuum inde eundo versus plagam meridionalem in media planitie unius et septuaginta passuum, ad finem vero idest, iuxta viam publicam, quae penes ripam pluvii Szamos ibidem decurrentis duceret versus Castellum antedictum possessionis Colosmonostra quinquaginta trium passuum terras occupassent ac perarari curassent praeterea his non contenti, ultra dictam viam publicam, versus eundem plagam meridionalem etiam propriam terram incultam et pascuam eiusdem civitatis praedictae viae contiguam, quae ut iidem Domini Cives praetendisserunt, perhibuissent nunquam culta et aratro versa fuisset, occupassent et perarari fecissent in praedictum et derogamen iuris civitatis Colosvar damnumque manifestum toties dictae. Qua quidem ostensione et oculata revisione peracta annotati domini cives, videlicet Gregorius Boncziday et Paulus Veindrich praesentibus praelibatis quoque Dominis Andrea Eottues et Matthia Szeoreos ibidem in facibus terrarum earundem per modum solennis protestationis contradictiones et inhibitionis memoratos Dominos Patres sive totum collegium Societatis Jesu Claudiopolitanum a peraratione terrarum praemisso modo disceptarum et descriptarum earundemque ratione, usus fructusque perceptione seu percipifactione quomodoquunque iam factis vel fiendis inhibuissent, contradicendo et contradixissent inhibendo ac reclamando publice et manifeste coram eisdem collegis nostris. Hoc etiam per eosdem adiecto, quod non modo terras praetitulatas ac a praedictis Dominis Patribus non sinerent possideri, verum neque illas, quae in contradictionem Dominorum patrum alias extitissent in eadem planitia pertinentes, scilicet usque ad diverticulum praedicti pluvii Szamos ibidem habitum eisdem concedere vellent super quaquidem protestationis contradictioni et inhibitionis praesentes literas nostras ad fide dignam relationem praenominatorum testimoniorum nostrorum eisdem Dominis civibus et universitati incolarum civitatis Colosvar, iurium futura pro cautela sub sigillo huius conventus usitato duximus fideliter, et conscientiose extradamus communi etiam aequitatem suaderi. Datum die eodem peracte oculati revisionis viginti feria quarta proxima post dominicam Cantate Anno domini quarto supra millesimum et sexcentessimum

Mai lelőhely: MOL, Protocollum conventus B.M.V. de Colosmonostra 16. f. 152.
Eredeti. Mikrofilm: 1582.

1. A két bírón kívül Boncziday Gergely (vö. *Kolozsvári emlékirók*, 356.) nyilván a magyar, Paulus Veindrich (vö. *Kolozsvári emlékirók*, 108.) pedig a szász nemzetet képviselte. Nyíró

- Miklós a Basta fenyegetései alatt kényszerűen megválasztott katolikus bíró volt (*Kolozsvári emlékirók*, 114., 115.). Gaspar Schemel szász királybíró Szeöch Gáspárként is említik a források (vö. *Kolozsvári emlékirók*, 108., 115.; Veress, *Carrillo*, I. 70., 483.)
2. Hajósi Pál kolozsmonostori konventi rekvizítorról vö. Veress, *Basta*, II. 180., 213. Szentiványi Györgyről nem találtunk adatot.
 3. Az 1623-ban elhunyt Ötvös Andrást 1604 végén bírónak választották (*Kolozsvári emlékirók*, 129., 155), fontos szerepéről lásd legközelebb a 288/5. iratot. Az 1637-ben elhunyt Szörös (Raw) Mátyás 40 esztendeig volt városi tanácsstag (*Kolozsvári emlékirók*, 171.), fia ifj. Szörös Mátyás nagy szerepet játszott az 1638-as egyházpolitikai eseményekben.

228

1604. május 22. Róma

Claudio Acquaviva Simon Bratulić szerémi püspöknek Lepoglavába

A püspök azon kérését, hogy a Collegium Germanicumban tanulmányait befejező két alumnusa helyére újabb hármat vegyenek fel, megkísérli előmozdítani. Előzetes információkat várnak Rómában az odaküldendő hallgatókról.

Singularis benevolentia Reverendissimae Dominationis Vestrae erga nostram Societatem facit, ut occasiones respondendi et inserviendi ipsi pro desiderio debitoque nostro pergratae nobis accidant, et proinde quod ultimo scripsit ad nos, optare se ut loco duorum, qui brevi studiis absolutis prodibunt e Collegio Germanico,¹ recipiantur alii tres e sua religione, agi iussi cum Patre Rectore² eiusdem collegii, qui sine dubio iam rescripserit Reverendissimae Dominationi Vestrae. Ceterum quoniam refert plurimum leges observari collegii, ut nimirum praemitantur debitae informationes de aptitudine et studiis ipsorum, interim poterit Dominationi Vestrae Reverendissimae praescribere, ut mittantur, ut rescribi deinde possit iuxta consuetudinem eiusdem collegii de iis Romam mittendis, nisi magnus alioquin numerus eorum, qui admitti postulant, quicquam obstaret, quod tamen futurum minime existimamus, et desiderium nostrum inserviendi Reverendissimae Dominationi Vestrae studebit difficultates, si quae forte ex ea parte essent, superare. Quod reliquum est, Dominum Deum precor, ut Dominationem Vestram Reverendissimam diu nobis conservet incolumem ad ecclesiae catholicae incrementum. Romae 22 Maii 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 130. Fogalmazvány

1. Valószínűleg azokról az alumnusokról van szó, akik a 112., 121–123. iratokban szerepelnek. A püspök mostani levele nem maradt ránk.
2. Bernardinus Castorias, vö. Steinhuber, *Geschichte*, II. 557.

1604. május 22. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Rábízza felszenteli-e Thomas Santikot az ötödik év letöltése előtt. A felsoroltak mentesítése ügyében a tartomány szükségleteinek megfelelően cselekedjen. Küldi a kért építőmestert.

Petebat Vestra Reverendia litteris 3 aprilis datis¹ dispensari cum Thoma Santik,² ut sacerdos esse posset non absoluto quinquenio, quod habita ratione eorum, quae Vestra Reverentia addebat, nobis concedendum visum est, itaque ordinari poterit, quando Vestrae Reverentiae videbitur. Circa dilationem autem tertii anni pro Patre Johanne Storphio,³ Patre Adamo Hubnero,⁴ Patre Thoma Mysio,⁵ Patre Johanne Treschero,⁶ Patre Samuele Barniary⁷ et Patre Abraham Koeberle⁸ permitto Reverentiae Vestrae, quamquam optabilis esset non differri, tum quia maior consolatio ipsorum est, tum quia confert deinde pro gradibus mature tertium annum peregissee. Sed quia consentior provinciae necessitatibus, Vestra Reverentia pro sua prudentia faciat, quod poterit in hac parte, et si aliter fieri nequeat, differantur. ...

De architecto autem istuc mittendo, res nobis cordi est, et iam fere destinavimus unum satis intelligentem, etsi alioquin latinam linguam non teneat, quae tamen necessaria minime est...⁹

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 131. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.

2. Thomas Santik nem szerepel a rendi névsorokban. Elképzelhető, hogy Matthias Santichról van szó. Vö. *Catalogi*, II. 734.

3. Talán Ioannes Struchius. Vö. *Catalogi*, I. 790.

4. Vö. *Catalogi*, I. 695.

5. A katalógusok csak Georgius Mysiust ismernek. Vö. *Catalogi*, I. 737.

6. Vö. *Catalogi*, I. 800.

7. Talán Bányai Sámuel. Vö. *Catalogi*, I. 625.

8. Abraham Köberle. Vö. *Catalogi*, I. 707.

9. Nyilván Joannes Camillus Citoról van szó. Lásd a 223. irat 6. jegyzetét.

1604. május 25. Nagyvárad

[A nagyváradai konvent tanúságlevele]¹

A nagyváradai jezsuiták nevében megjelenő Joannes Auceps és Kéri Kovács János megállapodnak a következőkben. Kéri Kovács János a zavaros idők miatt Nagykérről beköltözik Váradra, s ezért tíz magyar forintot fizet a jezsuitáknak. Ha az idők megengedik, vagy maga költözik vissza, vagy mást állít maga helyett. A jezsuiták tudta nélkül nem szerez nemességet.

Nos Requisiteiros literarum et literalium instrumentorum in Sacristia, sive Conservatorio Capituli Ecclesiae Waradiensis repositarum et locatarum, ac aliarum quarumlibet iudiciariorum deliberationum, legitimorumque Mandatorum Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis, Domini nostri Clementissimi atque Dominorum Iudicum huius Regni ordinariorum Executores. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod Reverendus Dominus Joannes Auceps² Patrum Societatis Jesu Concionator Varadiensis in sua ac reliquorum Dominorum Patrum, dictorum Societatis Jesu Nominibus et in Personis ab una, parte vero ab altera providus Joannes Kowach de Kér,³ alias colonus eorundem Dominorum Patrum coram Nobis talem inter se se fecerunt celebraruntque compositionem sive transactionem: Et primum quoque praefatus Joannes Kowach colonus, sponte et libere fassus est tali modo: Quomodo ipse cum ad praesens propter praesentis temporis statum in possessione dictorum Dominorum Patrum Nagyker vocata in Comitatu Bihoriensi existente habita tuto et secure residere non valeret, sed propter tutiorem et commodiorem remanentionem sui se in Civitatem Varad in praedicto Comitatu Bihoriensi existentem residendi ac manendi gratia contulisset, ne itaque ob hoc se a dictis Dominis Patribus tanquam legitimis suis Dominis terrestribus recedere videretur, promississet pro servitiis suis eisdem Dominis terrestribus more solito praestare solitis singulis annis, et etiam praesenti ad festum Pentecostes, singulos decem florenos Hungaricales persolvendos. Ita tamen ut ipse quoque fatens universas suas hereditates in territorio eiusdem possessionis existentes, pacifice possidere valeat et possit. Ubi autem divina id admittente clementia tempora advenerint pacatiora, et coloni suos redire limites, praetactamque possessionem Nagyker nuncupatam coloni residere et tuto manere poterunt. Ex tunc ipse quoque fatens, vel ipsemet personalliter, aut loco sui idoneum alium colonum, quo Domini Patres fuerint contenti, in eandem possessionem haereditatesque suas ibidem habitare collocare debeat teneaturque et modis omnibus sit astrictus. Nec hoc praetermisso, quod praedictus fatens, inscio ipsorum Dominorum Patrum Dominorum videlicet suorum terrestrium tam praesentium quam futurorum se nobilitare, libertare, aut alio quovis subquaesito colore eos relinquere, et sub iurisdictionem alterius conferre et subicere non valeat, neque possit. Quod si nollet, aut non curaret quovismodo, et eis inobedientem se in praedictis conditionibus exhiberet praerberetque, extunc praefati Domini Patres, tam moderni quam successores eorum, tali in casu eundem

fatentem ubique et in quibuscunque locis et territoriis tanquam iuris ordine convictum et aggravatum, capere, detinere et in subditum eorum redigere possint et valeant debeantque et teneantur, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum feria tertia proxima post Dominicam Rogationum proxime praeteritam. Anno Domini Millesimo Sexcentessimo Quarto.

Hátlapján: Joannes Kovách Subditus residentiae in N. kér ut ob periculum suum in domo sua habitare non valens Varadini habitare permittatur loco et servitiorum in singulos annos

Mai lelőhely: MOL E 152. Acta Jes. Reg. Res. Varad. 37. d. f. 28r-v. Másolat

1. Az OL E 152. fasc. 203/8. 3. alatt az alábbi irat magyar nyelvű – bizonyára Kovács János számára készült – kivonata olvasható: „Az pater Uraim így alkuttak Keri Kowach Janossal. 1. Hogi az maga zolgalatthiaert adgion eztendeonkent fl. 10. az maga öreokséghe birhas-sa 2. Hogi ha penig Isten oli ideot ad hogi Kerre ki keoltozhetnenek, akkor vagi maga ki-keoltozok es jobagi lezen vagi mas jobagiot olliat zallit, ki az peterek meg elegeznek. 3. Hogi ez alat az ő kegielmeknek hire es akarathia ellen magat megh nemesiteni vagi mas-kepen birtokok alol ki menteni nem igekezik seot o kegielmeknek engedelmes lezen es böchölli ő kegielmeket, ha ezeket nem praestallja, mindeneött ugi mint teorweniben erteol zabadon eo kegielmek megh foghassak es jobbagia tehessek. Az fizetes napia ezten-deonkent mostis penigh azonkeppen punkeosd napia legien. 25 Mai facta transactio Valentinus Lado et Joannes Auceps Societatis Jesu.“
2. Auceps hasonló intézkedéseiről lásd a 158., 159. és 162. iratot.
3. Nagykért a jezsuiták birtokaként említi az 1. irat.

231

1604. május 29. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giovanni Argenti tartományfőnök-helyettes-nek Kolozsvárra

Megkapta az erdélyi jezsuiták felhatalmazási ügyében írt levelét. Eddig megtett lépései eredményéről később értesíti. A házassági ügyekben megbízottja kitudakolta a pápai választ. Mivel Erdélyben még nem hirdették ki a Tridentinumot, a papok és tanúk nélküli házasságok is érvényesnek tekinthetők.

Acceptis litteris Vestrae Reverentiae,¹ quibus varias facultates optabat a Sanctissimo Domino Nostro petendas, negotium statim suscepimus ea sollicitudine, quam res ipsa postulabat, et quidem speramus postea impetratum iri plura, de quibus Vestra Reverentia admonebitur suo tempore.² Interim autem Pater Petrus Alagona³ egit cum Sua Sanctitate, responditque nobis de sequentibus in haec verba. Proposui Sancto Domino Nostro negotium de iis, qui missi sunt a Generali⁴ Sanctae Caesariae Maiestatis ad nostros consulentes, an matrimonium sit validum et an matrimonium validum dirimi possit, respondit autem Sua Sanctitas

nostros respondere posse, ut doctores particularis etiam in scriptis, sigillo munitis, et haec mittent ad Generalem,⁵ qui quod attinet ad executionem vel praxim, faciat ipse. Quod attinet ad contractus matrimoniorum cum istic publicatum et receptum non sit Concilium Tridentinum, ea valida sunt, etiam si fiant sine parcho et testibus. Quod si nostri interesse velint ob satisfactionem partium, nequaquam prohibentur, etiam si contraherent haeretici cum catholicis, dummodo non sit scandalum vel periculum. Facultates communes pro Ultramontanis⁶ non est dubium, quin etiam ad vos pertineant, ideo pergere poterunt illis utendo, ut Reverentia Vestra scribit fieri. De aliis ut dicebam, urgetur negotium, et ubi expeditae erunt, ad vos mittentur. Interim saluto et amplector omnes in Domino, meque ipsorum precibus et sacris sacrificiis commendo. Romae 29 Maii 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 132. Fogalmazvány

1. Lásd a 209. iratot.
2. A kért bréve 1604. augusztus 18-án íródott. Lásd a 246. iratot.
3. Petrus Alagona a római jezsuita provincia tagja volt. 1624. október 19-én halt meg. Vö. Fejér, *Defuncti*, I. 3.
4. Basta ezen irata nem maradt ránk. Tartalma azonban bizonyára azonos volt a 209. iratban foglaltakkal.
5. Ez a Bastának címzett válasz sem őrződött meg.
6. Lásd a 209. irat 4. jegyzetét.

232

1604. május 29. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Mivel Wright nélkülözhető lenne Angliában, ő válthatná fel Pázmány Pétert. Tartson vizsgálatot arról, hogy Pázmány ténylegesen tanította-e azokat a tételeket, amelyek cenzúráját megküldi. Intézkedjen a problematikus tételek visszavonásáról.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 132. Fogalmazvány

Kiadva: Pázmány Péter emlékezete, 61.

233

1604. június 4. [Nagyvárad]

A nagyváradai konvent tanúságlevele¹

Dienes Balázs a nagyváradai jezsuiták gyapjúj jobbágya váradi polgárok kezesség mellett engedélyt kap arra, hogy Nagyváradon lakhasson. Kötelezi azonban magát arra, hogy a jezsuiták jobbágya marad, s ha a körülmények engedik, Nagykéren telepszik le.

Nos Requisiteiros Literarum et Literalium instrumentorum in Sacristia sive Conservatorio Capituli Ecclesiae Varadiensis repositarum et locatarum ac aliarum quarumlibet iudiciarum deliberationum legitimorumque mandatorum Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis, Domini nostri Clementissimi, atque Dominorum Iudicum huius regni Ordinariorum Executores memoriae commendamus tenore praesentium Significantes, quibus expedit universis: Quod providus Blasius Dienes colonus Reverendorum Dominorum Patrum Iesuitarum in Arce Varad commorantium, alias in possessione ipsorum Gyapyu nunc autem in Civitate Varad residens coram nobis personaliter constitutus sponte, libere, vivaque vocis suae oraculo fassus est et retulit in hunc modum: Quomodo circumspecti Petrus litteratus Pataski, Stephanus Varsani, alter Stephanus Serges, Wolffgangus Zabo, Joannes Ihaz, Valentinus Joni et Thomas Zeöcz,² omnes Cives et incolae dictae Civitatis Varad pro ipso fatente, dictis Dominis Patribus Iesuitis tam praesentibus et modernis quam futuris in et pro florenis tercentis Hungaricis sponsores facti essent, tali conditione quod ipse se ex Societate communitatis praedictae Civitatis Varad statim eximere et eliberare, nec se alias in medium eorundem civium vel aliorum quorumlibet Magnatum, nobiliumque subiectioni et in colonum ascribere, verum dictis Dominis Patribus tam scilicet quam futuris pro perpetuo colono subiicere vellet, imo ascripsisset et subiecisset et modis omnibus astrinxisset coram nobis, hoc etiam addito: Quod si in saepe dicta possessione ipsorum Dominorum Patrum Gyapyu vocata residere non posset, ex tunc cum reliquis eorundem Patrum colonis alias in dicta possessione Gyapyu commorantium, ad possessionem ipsorum Nagyker vocatam in dicto comitatu Bihoriensi existentem habitam se conferre, ibique instar reliquorum colonorum residere, et eisdem Patribus inservire debeat et teneatur. Quod si nollet non curaretque quovismodo, extunc tali in casu praedictos suos sponsores et obsides, vel eorum memorati Domini Patres moderni scilicet, ut dictum est, et futuri, vigore solummodo praesentium, propria eorum autoritate, tanquam iure convictos, nullo eorum iuridico remedio obstante captivare et detinere, praedictosque florenos trecentos Hungaricos ab ipsis, veluti praemissum est, altero eorum extorquere possint et valeant, ipsumque fatentem ubique libere et pacifice detinere et capere, ac iuxta voluntatem eorum punire, in subditumque eorum redigere similiter possint et valeant debeantque et teneantur. Harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum feria quarta proxima post Dominicam Exaudi, proxime praeteritam, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quarto.

Kívül: Blasius Dienes manere voluerit colonus Patrum Societatis, licet Varadini degeret. 1604. Feria quarta post Domenicam Exaudi.

Mai leldhely: MOL E 152. Acta Jes. Reg. Res. Varad. 37. d. f. 29r-v. Másolat

1. Hasonló megállapodásra lásd a 230. iratot.

2. A szövegben szereplő többi személyről közelebbit nem tudunk.

234

1604. június 20. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Megküldi Pázmány tételeinek cenzúráját. Vizsgálja meg, igaz-e, hogy Pázmány ezek nem mindegyikét tanította. Tegyen meg mindent az ügy békés elrendezése érdekében.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 132. Fogalmazvány

Kiadva: Pázmány Péter emlékezete, 62.

235

1604. június 20. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Pázmány Péternek Grácba

Megküldi a tartományfőnöknek a tételeiről elkészült cenzúrárt. Ezt bizonyára könnyű lesz elfogadnia, hiszen a mondott tételek egy része saját bevallása szerint sem tőle származik. A továbbiak esetében is engedelmességre inti.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 132–133. Fogalmazvány

Kiadva: Hanuy, I. 757.; Pázmány Péter emlékezete, 63.

236

1604. június vége Kolozsvár

Giovanni Argenti erdélyi tartományfőnök-helyettes Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

Bár írt Rómába régi felhatalmazásuk ügyében, helyesnek tartaná, ha ezt a pápai követ is megsürgetné. A házassági ügyekben különösen sürgető a fellépésük, mivel az eretnekeket megfosztották törvényes jogaiktól. El kellene érni, hogy a jezsuiták a világi hatóságok számára érvényes véleményt mondhassanak, mert különben zűrzavar áll elő.

Mai lelőhely: AV Fondo Borghese, III. 92. bc.

Kiadva: Veres, Carrillo, I. 385–386.; Argenti, 115–116.

1604. július 3. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Az eretnekekkel lefolytatandó parasztcseré dolgában később ad választ. Küldi a Pázmány téziseihez írott cenzúrárt. Iskoláikban az általánosan elfogadott téziseket kell tanítaniuk. Reméli, hogy türelmes munkával sikerült lecsillapítania a többi professzort is. Továbbra sem látja helyesnek, hogy kollégiumuk megalapítása előtt tanárt küldjenek Kassára.

...De permutatione colonorum cum haeretico adhuc nobis difficultas haeret, quae prius, sed ob ultimas Reverentiae Vestrae litteras¹ hac de re iterum considerabimus omnia, et respondebitur commodiore occasione.

Censuram² ad Propositiones Patris Pasman iam acceptam esse credimus a Reverentia Vestra, et quamquam ille aliquas excusat auctoritate aliorum scriptorum, non tamen quicquid alii scribunt, permittendum est in scholis nostris doceri, cum utilius tutiusque multo sit communioribus sententiis et solidioribus hoc praesertim tempore inhaerere. Quod vero attinet ad illos patres, cum quibus Vestra Reverentia prudenter et pedetentim agendum esse ducit ob maiorem quietem et aedificationem, laudo ipsius consilium, et alioquin non puto illos de Vestrae Reverentiae paterno affectu sentire aliter, quam oportet, hoc est optime, et existimo esse bona voluntate, quam et spero excusatum iri a Vestra Reverentia, si quis forte error linguae, quam Vestra Reverentia notabat, accidisset. Quamquam mihi persuadeo iam omnia composita esse prudentia Reverentiae Vestrae, quod ut succedat, ex animi sententia precor divinam bonitatem, quae sine dubio aderit optimis desideriis et caritati Reverentiae Vestrae. ...

Cassoviae autem quod unus magister e nostris necessarius videtur, permitto id iudicio Reverentiae Vestrae, sed praemoneri illos oportebit, nisi collegium ibi sit futurum, esse removendum, ne deinde illum habere velint.³ Quod ab initio ipsos scire praestat, quam deinde moleste ferri si auferretur...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 133–134. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk. Az ügyről lásd a 283/11. iratot. Korábban a 147. iratban merült fel a kérdés.

2. Kiadva: Pázmány Péter emlékezete, 90–91.

3. Lásd erről legutóbb a 224. iratot. Az odaküldött iskolamester a 217. irat 4. jegyzetében említett Valentinus Coccius lehet.

238

1604. július 3. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Deckernek Grácba

Pázmány téziseivel kapcsolatban a tartományfőnök utasításainak megfelelően járjon el.

...Quod autem attinet ad propositiones Patris Pasman, iam Pater Provincialis videbit prudenter, quid sit agendum habita ratione aedificationis et pacis, quam spero Vestrae Reverentiae pro sua parte esse commendatissimam.¹

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 135. Fogalmazvány

1. A levélrészlet említve: *Pázmány Péter emlékezete*, 63.

239

1604. július 3. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giovanni Argenti tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

Sajnálkozik Alárd Mihály halála miatt, aki a jó tanácsok ellenére veszélyes útra indult. Együtt érez velük nehézségeikben. A rendi ügyvivő által is sürgetett brevét hamarosan küldi. Petrus Halloix levelét örömmel olvasta.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 136. Fogalmazvány

Kiadva: Argenti, 117.

240

1604. július 24. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Sajnálkozik Alárd Mihály halála miatt. Megkapta a Pázmány ügyében többek által írottakat. Megfontoltan kell eljárni a láthatóan nem rosszindulatból származó hibáival szemben. A Báthory Zsigmond által Mariettitől kérékre a későbbiekben válaszol.

...Ob mortem Patris Alart doluimus, ubi primum literas¹ accepimus a Patre Argenta, solitaque suffragia indiximus, uti par erat...² De negotio Patris Pazman accepimus, quae Vestra Reverentia misit, et omnia considerabuntur ab his patri-

bus, interimque expectabimus, quae Vestra Reverentia expectanda dicebat a Patre Rectore et Patre Dekerio, et si quid praeterea Reverentia Vestra significandum duxerit. Vestra Reverentia tamen bene fecit monendo Patrem Pasmanum fore ut procedatur ad executionem, si inventum fuerit errasse. Neque ei insinuandum est non esse removendum. Et quidem cum hoc negotium grave sit, et referat ad pacem nostrorum, nobis peculiari consideratione et precibus indigere videtur, itaque antequam quicquam statuamus, illud Domino commendabimus. Alioquin placet, et aedificati sumus Patrem Pasmanum esse bona voluntate ac prompta, ut Vestra Reverentia scribebat.³ Quae ulteris literis Vestra Reverentia addebat de Patre Marietto et desiderio Serenissimi Sigismundi, consideravimus, et bene Vestra Reverentia respondit iuxta alias rescripta a nobis de hac re, quae observanda omnino erunt⁴...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 137. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. Alárd Mihály halálának részleteiről lásd a 289. iratot.
3. A levélnek ez a részlete közölve: *Pázmány Péter emlékezete*, 64. Lásd az ottani jegyzeteket.
4. Valószínűleg Báthory Zsigmond gyóntatójának olaszországi útjáról van szó. Erről legutóbb lásd a 181. iratot.

241

1604. július 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Megkapta a július 12-i levél mellékleteként Decker és Pázmány téziseit. Pázmánynyal tapintatosan kell eljárni, mivel jóindulata nem kétséges. Helyesli, hogy a Kassán nem szívesen időző Dinelli visszatérjen Itáliába. A vágsellyei rektor és az építkezés vezetője segítségre szorul. Az iskolamestert meg kell inteni, hogy munkájával foglalkozzon.

Cum litteris¹ Reverentiae Vestrae 12. Julii accepi formulas revocationis Patris Dekerii et Patris Pasman, bene autem fecit Reverentia Vestra mittendo omnia ad hoc negotium spectantia, quae hic considerabuntur, ut opus erit, et praescribetur, quid sit agendum. Non est autem absorbendus Pater Petrus, sed agendum quanto minimo strepitu poterit, cum praesertim bonam eius voluntatem e scriptis hactenus videamus, et ob eam rem aedificati sumus. Ceterum expectandum erit, quid expensis omnibus decernamus, et iuxta illud postea faciendum. Atque haec de hoc negotio.²

Quia vero scribit ad me Simon Dinellus sartor hinc Roma missus cum Patre Argenta se non libenter esse Cassoviae, commendo Reverentiae Vestrae, ut vel illum evocet in aliquod collegium formatum, ubi occupari possit et observare di-

sciplinam, vel remittatur in Italiam, nam sine dubio utilis erit, et bonus frater consolatione indiget, quam spero Reverentiae Vestrae cordi futuram.³

Selliae Rector dicitur etiam ministri occupationes sustinere et abesse, quare sublevandus videtur, sicut et subminister, qui item praefectus cum sit fabricae, non potest vacare domesticae servituti, quod Vestrae Reverentiae commendatum erit.⁴ Praefectum item bonum scholarum⁵ omnino constituendum putamus, ne langueat, et si praesens manere debeat, moneatur, ne se occupet in alienis ab officio suo cum detrimento scholarum. Romae ultimo Julii.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 137. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. A dokumentumok között: *Pázmány Péter emlékezete*, 71–73.
3. Az előző évben Erdélyből Lengyelországba menekült Dinelli (vö. 189/5. és 189/6.) kassai tartózkodásáról korábban nem tudtunk. Az év júliusában Velencébe ment.
4. A rendi névsor szerint (*Catalogi*, II. 41.) Dobokay Sándor mellett a „praefactus fabricae” Vásárhelyi Gergely.
5. A névsor szerint az a Káldy György, aki 1603 elején Nagybányáig jött el Maiorius társaságában. (Lásd a 189. iratot.)

242

1604. július 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Zehendernek¹ Kassára

Gratulál a Belgioioso segítségével elért sikereikhez. A kollégium alapításáról a tartományfőnökkel tárgyaljon. Belgioiosónak már korábban küldött gratuláló levelet. Üdvözli a prédikációban sikeres Káldyt.

Quae de benevolentia Illustrissimi Comitis Belgiosae et de fructu ac ope concepta a vobis circa auxilium istorum locorum Reverentia Vestra scribebat 26 Junii,² legi cum magna animi mei laetitia, et divinum beneficium gratus agnosco, precorque Dominum, ut conatus vestros dirigat ad suum maiorem gloriam et lucrum animarum. Expectabo vero, quae deinceps circa res futuri collegii³ et alia ad vestrum officium spectantia subsequantur. In negotiis porro agendum erit cum Patre Provinciali et cum Illustrissimo Comite, qui sine dubio rem strenue promovere studebunt, prout opus erit. Ad Dominum Comitem vero non scribo, quia non ita pridem feceram, et iam humanissimas ab eo litteras recepi.⁴ Satis igitur erit Vestram Reverentiam meo nomine illum salutare verbis amplissimis ac significare nobis gratissimam rem futuram, si aliquid mandare dignetur. Et interim vos obsequi et respondere studebitis, prout merita egregiae illius benevolentiae postulant iure suo. Demum salutet Reverentia Vestra Patrem Kaldy, cuius item litteras⁵ accepi et expendi, gratuleturque ei successu concionum et laborum pro Dei gloria susceptorum. Pergant igitur cum Domini benedictione et in suis precibus, et

sacris sacrificiis orent pro me, ac nos subinde reddant de istis successibus certiores. Romae ultimo Julii 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 138. Fogalmazvány

1. Vö. *Catalogi*, I. 825. Ez nem tud kassai működéséről.
2. Nem maradt ránk, megőrződött viszont egy német nyelvű beszámolója Khlesl püspökhöz. Lásd a 258. iratot.
3. A kassai kollégium ügyében lásd legutóbb a 237. iratot.
4. Csak a rendfőnök levele maradt ránk. Lásd a 225. iratot.
5. Az Erdélyből Kassára érkezett Káldy Márton levele nem maradt ránk. Itteni tevékenységéről lásd legutóbb a 224. iratot.

243

1604. július 31. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Marcus Scisciensis Pitačićnak Vágsellyére

A polgárok malmainak helyéről, valamint az eretnekek megsegítéséről a tartományfőnökkel tárgyaljon. Üdvözli Rivulinust, akitől szintén kapott levelet.

Scribebat Reverentia Vestra in maio¹ de molendinis civium loco mutandis, ne obsint nobis impetu fluvii in nos intorquendo. Quod quia Pater Provincialis poterit commodius considerare et item videre, quid iure possimus prohibere aut curare, aget Reverentia Vestra cum eodem Provinciali, itemque de haereticis iuvandis prout opus erit. Et si quid aliud occurrit, quod praesens ille corrigere queat, repraesentabit, nam sine dubio ille bonum statum collegii cordi habebit, ut aequum est. Salutet porro Vestra Reverentia meo nomine Patrem Rivulinum,² cuius item litteras eodem mense datas accepi, et expensae sunt, ut opus erat. Et quod reliquum est, in suis precibus et sacris sacrificiis orent pro me. Romae, ultima Julii 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. f. I. 138.

1. Pitačić Znióváralján gyógyult fel, majd utána került át Vágsellyére. (vö. 132. irat)
2. Róla lásd legutóbb a 97. iratot. Levele nem maradt ránk.

244

1604. augusztus 7. Róma

VIII. Kelemen pápa Szuhay István egri püspöknek

A katolicizmus ügyét előmozdítja, ha az eretnekektől elvett székesegyházat az általa eddig is támogatott jezsuitáknak adja.

Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem. Ad stabiliendam propagandamque fidem catholicam istis in locis probe novit tua fraternitas, quam sit necessaria dilectorum filiorum e Societate Jesu opera et vigilantia, scimusque te illis favere hanc ob causam omni studio, omni oblata occasione. Nunc tu christianae rei potes opitulari plurimum, de manibus haereticorum extortam ecclesiam Cassoviensem iis ipsis si tradideris,¹ et dilecti filii comitis Belgioiosi² pios conatus iuveris tua autoritate, quam tanti facimus, ut speremus, te adiutore, facile posse confici, quae nos studemus, praeter caetera catholicae religionis amplificandae causa. Unum hoc et nos in primis volumus, et tuam cum intuemur pietatem, bonis omnibus pollicemur, praesertim cum sit iam tuo hortatu Caesaris in id propensa voluntas. Hoc te oportet curare quam diligentissime, plane ut intelligant omnes tuae fraternitati nihil quicquam esse potius, quam ut Christi sanguine redemptas animas ab omni Sathanae defendas iniuria et machinatione. Datum Romae, apud Sanctum Marcum, sub annulo Piscatoris, die 7. augusti 1604. pontificatus nostri anno tertio.

Mai lelőhely: AV Arm. 44. vol. 56. f. 279v–280r. (korábban 286v–287r.) Másolat

Modern átírat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 900.

Kivonata: Meyer, *Nuntiatuerberichte*, 194.

1. Szuhay úgy látszik vonakodott attól, hogy a székesegyházat a jezsuiták kezére juttassa. Ferreri pápai követ mindenesetre a következőket jelentette Scipione Borghese bíborosnak 1604. augusztus 2-án: „...Li rumori di Cassovia non fecero altro progresso, e si vede che Dio aiuta quella causa, e che il bravare in tempo di guerre non nuoce contro il sentimento del Basti, Scrisi al Vescovo d'Agria per introdurre i padri giesuiti nelle scuole di Cassovia, per ancora non ne ho risposta...” (AV Fondo Borghese III/51/e. f. 41v.)
2. Ugyanezen a napon a pápa Belgioiosonak is brevében köszönte meg szolgálatait. Vö. AV Arm. 44. vol. 56. f. 268. (Galla, *Felhatalmazások*, 18.) Belgioioso válasza kivonatban: Meyer, *Nuntiatuerberichte*, 224. Ez egyébként arról is beszámol, hogy Erdélybe készül Bethlen Gábor ellen.

245

1604. augusztus 16. Prága

Giovanni Ferreri pápai követ Cinzio Aldobrandini bíborosnak

Úgy találja, hogy jelenleg nincs Erdélyben egyházi joghatóság, de ha volna ott püspök, elfogadhatóan gyakorolná a jogszolgáltatást. A jezsuiták nem mindig járnak el helyesen, de nem is rosszhiszeműek. Nagyon káros a katolikus vallás számára a tartományt mostani állapotában hagyni. A változtatásra három eszközt lát. – 1. Püspököt kell küldeni; a már megválasztott pozsonyi prépostot jó prédikátornak tartja, de nem elég buzgónak, őt ki lehetne elégíteni egy címzetes püspöki címmel Magyarországon, mivel a pápa még nem erősítette meg. A címzetes csanádi püspökre, Verancsics Faustusra kellene bízni Erdélyt. – 2. A pápa adja meg a jezsuitáknak a kért hatáskört. – 3. Ha a pápa úgy találja, hogy a jezsuiták jól gyakorolják az egyház

hatalmát, akkor ő maga bízza azt rájuk, mely esetben fölthagynak azzal, amit a címzett a múltban fölrótt nekik.

Ho procurato d' informarmi che giuridittione spirituale si esserciti in Transilvania, trovo che si può dire nessuna per hora, ma mediocre si essercitarebbe se vi fosse vescovo, e se bene non dubito che i padri gesuiti non usassero bene l'autorità, credo però anche che non la essercitariano mal volontieri, e l' argomento che scrivendo quel padre di Transilvania¹ al suo provinciale che procurasse da me questa facultà, esso non mene ha fatto moto alcuno che pur li haverei data sodisfattione, usando di delegare huomini buoni, dove è il bisogno per l'ampiezza della nonciatura, ma sono ricorsi alla Santità di Nostro Signore per haverla pi... autentica e pi... durabile.²

Qui ci sono tre mezzi, poiché il lasciare così quella provintia è di gran danno alla religione catholica. L'uno procurare che vi vada un vescovo, e poiché quel prevosto di Possonia³ già eletto ancorché buon predicatore, non è molto zelante, e forse non sicuro nei costumi; si potrebbe tentare che a quello si desse sodisfattione con una di queste chiese titolare d'Ungaria, non essendo ad ogni modo mai stato confermato da Nostro Signore e per Transilvania persuadere a Monsignore Fausto Verancio Vescovo titolare di Canadio a prenderne la provisione.⁴ Questo è zelantissimo, ha modo competente da vivere et è dato in pensiero di entrare nella Religione de Theatini, e finire la sua vita in Italia, per il che ha di già dimandato licenza a Sua Maestà, da cui ha titolo di consiglieri.⁵

Il secondo modo che Nostro Signore desse l'autorità richiesta ai padri Gesuiti. Il terzo la Santità Sua, per far prima prova, se le facultà ecclesiastiche siano per essere approvate o impeditte, comandasse a me che le comunicassi a detti padri, e quando si trovi che si possino essercitare, allora Sua Santità glielle concedesse essa medesima, nel qual caso cessariano i rispetti che Vostra Signoria Illustrissima accenna nella sua dell' ordinario passato...

Mai lelőhely: AV Fondo Borghese III/85d/f. 78r. et v. (korábban 75.) Eredeti

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 900.

Kivonat: Meyer, *Nuntiaturberrichte*, 204–205.

1. Argentinek ebben a tárgyban a rendfőnökhöz, illetve a tartományfőnökhöz írott levelei a 209. és a 236. iratok.
2. VIII. Kelemen brevée augusztus 18-án fogalmazódott meg. Lásd a 246. iratot.
3. Náprági Demeter 1602-ben lett pozsonyi prépost.
4. A megfelelő erdélyi püspök megtalálása komoly gondot jelentett Prágában és Rómában is. (Lásd legutóbb a 209. iratot.) Bár Maiorius 1602. március 10-én még azt írta Nápráginak, hogy visszavárják őt (78. irat), s 1603 januárjában még Aldobrandini is rágondolt (Vö. Meyer, *Nuntiaturberrichte*, 4.), később egyre inkább Verancsics Faustus személye került előtérbe. Őt a katolicizmus elszántabb védelmezőjének tartották. Vö. Meyer, *Nuntiaturberrichte*, 81, 96, 204–205, 213, 216, 243.
5. Erről a szándékaról lásd Tóth, *Emlékiratok*, 28–29.

1604. augusztus 18. Róma

VIII. Kelemen pápa brevéje az erdélyi jezsuitáknak

A püspökkel nem rendelkező Erdélyben és a hozzá csatlakozó részekben tevékenykedő jezsuiták a következőkre kapnak felhatalmazást. – 1. Elősegíthetik, hogy a házasságon kívül, de nem vérfertőzésből születettek felvegyék az egyházi rendet. – 2. A nem törvényesen kinevezett papokat felmenthetik. – 3. A harmad- vagy negyedfokú rokonok közötti házasságokat helyben hagyhatják. – 4. A szertartásoknál használhatnak régi olajat, ha újonnan felszentelt nem áll rendelkezésükre. – 5. Bűnbocsánatot adhatnak azoknak, akik megbánták, hogy abortuszt követtek el. – 6. Ajánlólevelet adhatnak azoknak, akik fel akarják venni a szent rendek valamelyikét. – 7. Ideiglenesen felmenthetik az egyházi büntetés alól azokat, akik bűnbánatot tanúsítva térnek vissza valamely rendbe. – 8. Azokat az eretnekeket és skizmatikusokat, akik nem visszaesők és megtagadják tévtanaikat, visszafogadhatják az egyházba. – 9. Az interdictum alá eső helyeken zárt ajtóknál és harangszó nélkül is tarthatnak istentiszteleteket. – 10. Ha szükséges, hordozható oltároknál is misézhetnek. – 11. Ha nincs püspök, megerősítést adhatnak az arra érdemes egyházi személyeknek. – 12. Az arra érdemes egyházi személyeket előléptethetik. – 13. Olvashatnak eretnek könyveket. A felhatalmazások öt esztendőre szólnak.

Clemens pápa VIII

Ad futuram rei memoriam Catholicae religionis nedum propagandae, sed etiam, quantum cum Domino possumus, animarum salutis augendae zelo adducti in his, quae ad haec procuranda opportuna esse cognoscimus, auctis, nostras partes libenter interponimus, prout in Domino salubriter conspiciamus expedire.

Cum itaque, sicut accepimus, dilecti filii patres Societatis Jesu in Transilvaniae et adiacentium provinciarum et dominiorum locis, ubi catholici episcopi non adsunt, seu liberam in diocesibus suis iurisdictionem exercere non possunt, pro christiana et catholica religione tuenda et propaganda, ac animarum salute procuranda assiduos labores indefesse sustineant, ac opem et operam efficaciter praestant. Nos, ut ex eorum fideli et diligenti opera eo maiores fructus ecclesia Dei indes percipiat, quo magis ipsi fuerint apostolica auctoritate suffulti, iis eiusdem Societatis religiosus, quos dilectus filius, praepositus generalis eiusdem Societatis ad Transilvaniae et aliquarum illi adiacentium provinciarum et dominiorum partes et regiones, praesertim turcarum tyrannidi subiectas, et ubi catholici episcopi non adsunt, vel quia sub turcarum ditone, ut putetur, exsistunt, aut bellorum tumultibus obnoxia sunt, liberam in diocesibus suis iurisdictionem exercere non possunt, ut cum illegitime genitis (non tamen ex incestu aut sacrilegio, quorum scilicet parentes consanguinitate vel affinitate intra tertium gradum coniuncti fuerint, procreatis), si paternae incontinentiae imitatores non fuerint, et eorum virtus et caeterae dotes natalium defectum compensent, ut ad omnes, etiam sacros et presbyteratus ordines, ubi ministrorum ecclesiae necessitas extiterit, promoveri possint, dispensandi.

Item cum iam promotis, sive persaltum, sive extra tempora, sive his dimissoriis, aut ante legitimam aetatem eos a quibusvis censuris et paenis ecclesiasticis per eos propterea incursis, iniuncta inde eis paenitentia salutari et aliis iniungendis absolvendi, ac super irregularitate exinde; et quia censuris huiusmodi sic legati missas et alia divina officia non tamen in contemptum clavium celebrarunt, contracta; et super quocumque alio impedimento canonico, non tamen occasione homicidii voluntarii, bigamiae et simoniae realis; ita ut valeant in susceptis ordinibus ministrare et beneficia per eos obtenta retinere, si Ecclesiae utiles esse iudicentur, et sine scandalo aut damno nationum illarum dimittere non possint.

Atque cum quibusvis personis, quae tertio et quatuor simplicibus, vel tertio et quatuor mixtis consanguineitatis seu affinitatis gradibus coniuncti, vel se affinentes matrimoniae scienter vel ignoranter habentes contraxerunt, si citra scandalum aut incontinentiae periculum separari nequeant, illos scilicet ab incestus reatu et censuris, et paenis ecclesiasticis per eos incursis, iniuncta eis pro modo culpa paenitentia salutari absolvendo, ut in huiusmodi matrimoniis remanere, seu illa de novo contrahere, et in facie Ecclesiae solemnizare, ac in eis postmodum remanere possint, pariter dispensandi, quo ad occulta in foro conscientiae; tum quo vero ad manifesta in utroque foro, prolesque susceptas et suscipiendas exinde legitimas decernendi.

Sacris oleis antiquis cum facta diligentia eius anni haberi non poterunt, utendi, sacramenta ecclesiastica, praeterquam confirmationis et ordinationis, etiam omissis pro necessitate, opportunitate ceremoniis, non tamen his, quae sunt de essentia sacramenti, et quoad sacramenta baptismi, matrimonii et extremae unctionis, ubi non est copia proprii sacerdotis, vel de eius licentia ministrandi.

Eos, qui abortus commiserint, procuraverint, vel ad id cooperati fuerint, imposita salutari poenitentia pro commissis, et recepto ab eis iuramento, quod a talibus in posterum abstinebunt, non obstante constitutione felicis recordationis Sixti Papae V praedecessoris nostri super hoc edita absolvendi, citra tamen ullam dispensationem.

Litteras dimissorias et commendatitias ad sacros ordines promoveri volentibus, qui proprium episcopum seu administratorem vel vicarium episcopalem catholicum non habuerint, dummodo alii habiles et idonei existant, concedendi et supplendi. Ita ut a quocumque catholico antistite gratiam et communionem Apostolicae Sedis habente et in propria diocoesi residente, vel in aliena de diocesani loci licentia Pontificalia exercente promoveri possint etiam absque titulo, si ita necessitas locorum ac animarum illarum postulabit.

Apostatas a regularibus ordinibus, si paenitentes sint, imposita illis salutari paenitentia ab excommunicationis aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et paenis absolvendi. Iisdemque, ut reassumpto habitu sui ordinis extra monasteria per certum decentem terminum, donec ad Sedem Apostolicam pro dispensatione obtinenda recurrere, vel ad sua monasteria redire potuerint, manere possint, concedendi, et cum eis, si sint sacerdotes super irregularitate, praemissorum occasione et etiam quia sic censuris ecclesiasticis innodati missas, et alia divina officia, non tamen in contemptum clavium celebrarunt, contracta, ita ut illa non

obstante, clericali charactere, quo alias rite insigniti fuerint, illiusque privilegiis uti, ac in susceptis et sacris et presbyteratus ordinibus etiam in altaris ministerio ministrare valeant, dummodo scandalum non adsit, et ecclesiarum necessitas suaserit, id illis esse concedendum.

Haereticos etiam et scismaticos, et a catholica fide apostatas, si ad dominici gregis caulum redire voluerint, et suas haereses, schismata et a catholicae fide apostasias, errores publice vel occulte, prout personarum et locorum ratio postulerit, abiuraverint, anathematizaverint et detestati fuerint, iniuncta cuilibet eorum paenitentia salutari et aliis de iure iniungendis, ab excommunicationis aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et paenis, per eos propterea incursis (dummodo tamen haeresiarchae, aut relapsi non sint, de quibus tamen Sancta Sedes Apostolica consulatur), in utroque foro pariter absolvent, illosque Catholicae Ecclesiae gremio ac unitati fidelium restituendi et reconciliandi.

In locis ecclesiastico interdicto suppositis, ac etiam in oratoriis et Ecclesiis non consecratis (excommunicatis tamen et interdictis prorsus exclusis, et dummodo ipsi causam non dederint interdicto) clausis ianuis et non pulsatis campanis, quoad loca interdicta celebraret.

Atque etiam super altare portatile in quovis loco, decenti tamen et honesto et ab omnibus actibus domesticis libero, ubi ecclesiae commoditas haberi non poterit, et in casu necessitatis celebrandi, aliisque sacerdotibus eandem facultatem in simili casu ad tempus communicandi.

Sacerdotes in illis partibus degentes, vitae ac morum honestate probatos, ac sufficienti litterarum scientia praeditos ad curam animarum exercendam, ubi non est proprius episcopus, vicarius aut administrator, approbandi.

Quibuscumque personis catholicis, alias tamen idoneis et competenter beneficiatis, seu alicuius ordinis regularis, in illis partibus tamen, ut exigente necessitate aut utilitate ecclesiarum extra tempora a iure statuta ab eorum ordinariis, seu cum eorum literis dimissoriis, aut sine illis eorundem religiosorum dictae Societatis a quocumque maluerint catholico antistite, gratiam et communionem Apostolicae Sedis habente et in propria diocesi residente, aut in aliena de licentia ordinarii pontificalia exercente, ad omnes etiam sacros et presbyteratus ordines, non servatis interstitiis a Concilio Tridentino designatis ad quatuor minores, item in quatuor festivis vel feriatis, ad sacros vero tribus dominicis vel aliis festivis, etiam continuis vel interpolatis diebus promovere, ac promoti in illis etiam in altaris ministerio ministrare, ipsisque ordinariis seu aliis antistitibus, ut ordines huiusmodi illis impendere et conferre licite possint, licentiam concedendi.

Necnon libros haereticos et alios prohibitos ad effectum confutandi et corrigendi dumtaxat, ferendi et legendi plenam et liberam auctoritatem apostolica tenore praesentium facultatem concedimus et impartimur.

Volumus autem, ut praemissa omnia et singula a patribus religiosis Societatis Iesu gratis omnino fiant. Quod si secus fecerunt, excommunicationis latae sententiae, a qua nisi a nobis et successoribus nostris Romanis pontificibus, praeterquam in mortis articulo, absolvi nequeant, eo ipso incurrant.

Non obstantibus quibusvis apostolicis ac in generalibus provincialibusque et synodalibus conciliis editis generalibus vel specialibus constitutionibus et ordinationibus ac statutis et consuetudinibus tam dictae Societatis, quam quarumcunque ecclesiarum, civitatum et locorum iuramento confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, coeterisque contrariis quibuscumque. Volumus etiam, quod pontificales nostrae literae ad quinquenium a data praesentium computanda eisdem religiosis dictae Societatis suffragentur, quo elapso penitus exspirent, ac nullius roboris et momenti existant.

Datum Romae apud Sanctum Marcum etc. die 18 augusti 1604.

Si Sanctitati placet, potest expediri Patre Cardinali Halia.

Matthias Barberini

[*Más kézzel*]: Pro presbyteris Societatis Iesu in Transilvania, ubi catholici episcopi non adsunt, seu liberam in diocesibus suis iurisdictionem habere non possunt, facultates speciales.

Reverendus Pater Claudius Acquaviva, praepositus generalis Societatis Iesu admonitus a suis religiosis,¹ opus esse, ut consulatur catholicis illarum partium Transilvaniae; eo quia similes facultates initio pontificatus Sanctitatis concessae ad quinquenium iam expirarunt;² supplicavit Suae Sanctitati, fieret contenta easdem facultates, nonnullis demptis, ad aliud quinquennium concedere.

Sanctissimus omnes facultates audivit cum suis restrictoris, et ita fuit contentus.

Mai lelőhely: AV Secr. Brev. 348. ff. 440r–45v. Fogalmazvány, BEK Collectio Kaprinayana B. T. 71. f. 448–452. Másolat

Modern átirat: MTAK Kézirattár Veress-hagyaték, Ms. 429/III. 902–905. Német nyelvű kivonat: Meyer, *Nuntiaturberichte*, 216–217.

1. Lásd a 209. iratot.

2. Közölve: *Monumenta*, III. 784–788.

1604. augusztus 25. Róma

A római Mária kongregáció a vágssellyei kongregáció vezetőjének és tagjainak¹

Tekintettel a nyitrai püspök érdemeire, valamint közbejárói kegyességére a legnagyobb örömmel járulnak hozzá ahhoz, hogy a vágssellyei kongregáció csatlakozzon a Rómaihoz. Továbbra is elszántan küzdjenek az eretnekek ellen.

Prima Primaria Congregatio Beatae Virginis Annunciatae Perillustri Congregationi Beatae Virginis Assumptae Salutem

Cognovimus ex litteris Illustrissimi ac Reverendissimi Episcopi Nittriensis² optare Perillustres Dominationes Vestras istud sodalitium nostrae huic Primariae Congregationi agregari et quamvis libenti animo istiusmodi piis praeclarissimorum iuvenum studiis ac votis annuere soleamus, talem tamen ac tantum virum intercessorem adhibuerunt,³ ut non modo hilari ac prompto animo causam Dominationum Vestrarum amplexi simus, sed etiam maximi beneficii loco duxerimus datam se esse nobis aliquando occasionem, in qua ostendere utcunq[ue] possemus nostrum erga Illustrissimum Praesulem non solum de hac nostra Congregatione, sed de ecclesia etiam Dei universa optime meritum, singulare studium ac benevolentiam. Adscriptae igitur sunt Dominationes Vestrae in Beatae Virginis militiam, ut ex litteris patentibus Reverendissimi Patris Generalis Societatis Jesu cognoscent. Reliquum est, ut in hoc novo dimicandi genere ita se parent atque instruant, ut quoties in pulverem absque arenam descendendum sit, non illas paeniteat gloriosi laboris, sed adversus infectissimos humani generis hostes strenue praelia Domini praeliantes insignem atque illustrem victoriam sub augustissimis Coelorum Reginae auspiciis tandem aliquando reportent. Valete fratres dilectissimi, nostrique memoriam in Vestris ad Deum precibus conservate. Datum Romae in Oratorio Sodalitii nostri ad Collegium Romanum Societatis Jesu. Die 25 Augusti 1604.

Ciriacus Thedallinus Praefectus

Alexander Serranus Sacrae Theologiae Doctor Secretarius

Címzés: Syncere nobis in Christo dilectis Praefecto et caeteris sodalibus Congregationis Beatissimae Virginis Assumptae Selliam.

Mai lelőhely: MOL E 152. 25. d. fasc. 24. 163r-v. Eredeti

1. Az 1603 februárjában Vágsellyén létrejött Mária kongregáció (vö. 131/6. irat) vezetőjének neve nem szerepel a 253. iraton sem. Ez azonban minden bizonnyal a kollégium rektora, Dobokay Sándor volt.
2. Forgách Ferencnek ez a levele nem maradt ránk.
3. Claudio Acquaviva rendfőnökre céloz. Lásd a 250–252., továbbá a 254. iratot.

1604. augusztus 28. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Pázmány ügyében a vélemények beérkezése után nyilatkozik.

Respondebo ad litteras Reverentiae Vestrae 19 Julii et 20 Augusti scriptas¹ et quod attinet ad negotium Patris Pasman, speramus proxime respondendum, cum adhuc patrum aliquorum iudicium desideremus...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 139. Fogalmazvány

1. Nem maradtak ránk.

249

1604. augusztus 28. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Gisbertus Schevichavius gráci rektornak Grácba

Indokolatlanul neheztel azért, mert Pázmány ügyében a tartományfőnök véleményéhez kellett alkalmazkodni. Figyelembe kell vennie, hogy bizonyos tételeket Pázmány nem vallott magáénak.

...Quod addebat durius sibi visum, quod probare debuerit Provinciali quaedam ad Patrem Pasman pertinentia, id factum putamus bona voluntate, cum praesertim Pater Pasman afflictus esset, et negaret an ulla propositiones esse suas, ut etiam Vestra Reverentia ad nos alias scripsit, et alioquin nos ad Patrem Provincialem scripseramus, ut se bene de toto negotio informaret, et si optandum fuisset, ut cum aliqua maiore satisfactione Vestrae Reverentiae succederet, quod fortassis minime commode potuit, ut propterea excusemus ex parte bonam voluntatem...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 141. Fogalmazvány

250

1604. augusztus 29. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök a Mária kongregáció vezetőjének és tagjainak Vágsellyére

Örömmel működött közre azon kérésük teljesítésében, hogy kongregációjuk csatlakozzon a rómaihoz. További kegyességre biztat.

Devoti et in Christo Dilectissimi.

Valde mihi gratum fuit, quod ex vestris litteris¹ perspexi fervorem vestrum in pietate colenda, in omnibus rationibus, quae ad pietatem ducunt, amplectendis; inter quas cum vel praecipua sit devotio Beatissimae Virginis, id quoque iucundum accidit, quod coniunctionem cum hac Romana Sodalitate, ut earundem gra-

tiarum participes sitis, tanto studio expetieritis. Quare et illud laudo, quod vos in eius tutelam contuleritis, quae cum sit Mater gratiae ac misericordiae, non potest non amplecti vos ac fovere, omnibus bonis locupletare, et quod ad nos attinet, libenter vos ad hanc Sodalitatem aggregamus, ut litteris patentibus separatim scriptis uberius prosequimur.² Nunc illud restat, quod etsi vos facere et hactenus fecisse scio, ego tamen pro meo in vos amore monere et hortari non omittam, ut omne vestrum studium in eo ponatis, quo Virgini illi, qui ipse Angelorum Dominus sese subditum in terris esse voluit, quam maxime placeatis quippe cum tam clemens sit et potens, ut nec servitium vestrum dedignari, nec si ei diligenter servieritis, non largissime remunerari possit. Neque vero obscurum est, quibus potissimum rebus eius gratiam atque amorem promereri valeatis, quibus enim illa praecipue effulsit virtutibus, animi videlicet corporisque puritate, humilitate ac Dei caritate, eas potissimum a suis famulis requirit, et in quibus eae praecipue fuerint, illos suis beneficiis ornat, et magis ac magis in dies auget. Ad has igitur virtutes et ad haec studia vos hortor, cum praesertim non parvam eius vobis commoditatem haec ipsa Congregatio praebeat, in qua tum quotidianas exercitationes, tum etiam vivae vocis adhortationes, tum vero exempla ipsa multorum ad veram laudem gloriamque contendentium plurimum vobis adiumento fore confido. Quare unum precor, ut per ipsam eius Matrem Virginem vobis omnibus lumen suum quam uberrimum praestare dignetur, quo de die in diem in ista spiritali via proficientes et vobis in praesenti, et aliquando etiam aliis prodesse possitis, ac demum vestrae pietatis praemium in coelo percipere sempiternum. Romae 29. Augusti 1604.

Vester amantissimus et Servus in Christo
Claudius Acquaviva

Hátlapján címzés: Devotis et dilectissimis in Christo Dominis Dominis, Domino domino Praefecto et Sodalibus Congregationis Beatissimae Virginis Assumptae Selliam.

Mai lelőhely: MOL E 152. 25. d. fasc. 24. f. 161r-v. Eredeti

1. Ezek nem maradtak ránk. A csatlakozásról lásd a 247. iratot.

2. Lásd a 252. iratot.

251

1604. augusztus 29. Róma

Claudia Acquaviva rendfőnök a vágsellyei Mária kongregáció tagjainak

Örömmel működött közre azon kérésük teljesítésében, hogy kongregációjuk csatlakozzon a rómaihoz. További kegyességre bízta.

Devoti et in Christo Dilectissimi Domini

Valde mihi gratum fuit, quod ex Patris Rectoris litteris¹ perspexi fervorem vestrum in pietate colenda, et in omnibus rationibus, quae ad pietatem ducunt, amplectendis; inter quas cum vel praecipua sit devotio Beatissimae Virginis, id quoque iucundum accidit, quod coniunctionem cum hac Romana Sodalitate, et earundem gratiarum participes sitis, tanto studio expetieritis. Quare et illud laudo quod vos in eius Virginis tutelam contuleritis, quae cum sit Mater gratiae et misericordiae, non potest non amplecti vos et fovere, omnibusque bonis locupletare. Et quod ad nos attinet, libenter vos in hanc Sodalitatem aggregamus, ut litteris patentibus separatim scriptis uberius prosequimur.² Hunc illud restat, quod etsi vos facere, et hactenus fecisse scio, ego tamen pro meo in vos amore monere et hortari non omitam, ut omne vestrum studium in eo ponatis, quo Virgini illi, cui ipse Angelorum Dominus sese subditum in terris esse voluit, quam maxime placeatis: quippe cum tam clemens sit et potens, ut nec servitium vestrum dedignari, nec si ei diligenter servieritis, non largissime remunerari possit. Neque vero obscurum est, quibus potissimum rebus eius gratiam et amorem promereri valeatis quibus enim illa praecipue effulsit virtutibus, animi videlicet, corporisque puritate, humilitate, ac Dei caritate, eas potissimum a suis famulis requirit, et in quibus eae praecipue fuerint, illos suis beneficiis ornat, et magis ac magis in dies augeat. Ad has igitur virtutes et ad haec studia vos hortor cum praesertim non parvam eius vobis commoditatem haec ipsa Congregatio praebeat, in qua tum quotidianas exercitationes, tum etiam vivae vocis adhortationes, tum vero exempla ipsa multorum, ad veram laudem gloriamque contendentium plurimum vobis adiumento fore confido. Quare Deum precor, ut per ipsam eius Matrem Virginem vobis omnibus lumen suum quam uberrimum praestare dignetur, quo quamplurimum in ista spirituali via proficientes, et vobis in praesenti, et aliquando etiam aliis prodesse possitis, ac demum vestrae pietatis praemium in coelo percipere sempiternum. Romae 28. Augusti 1604.

Vester amantissimus et Servus in Christo
Claudius Acquaviva

Hátlapján címzés: Devotis et Dilectissimis Dominis, Dominis Sodalibus Congregationis Beatissimae Virginis Assumptae Selliam.

Mai lelőhely: MOL E 152. 25. d. Fasc. 24. f. 159r-v. Eredeti

1. Dobokay Sándor ezen levele sem maradt ránk.

2. Lásd a 252. iratot.

1604. augusztus 29. Róma

Claudio Acquaviva oklevele a vágsellyei Mária kongregáció csatlakozásáról a rómaihoz

A jezsuita rend mindenkori főnökének XIII. Gergely pápától kapott és V. Sixtus által megerősített privilégium alapján, valamint a római kongregáció vezetőjének egyetértésével hozzájárul ahhoz, hogy a vágsellyei kongregáció a rómaihoz csatlakozzék.

Claudius Acquaviva

Societatis Jesu Praepositus generalis. Universis, et singulis praesentes literas inspecturis, salutem in eo, qui est vera salus. Non solum ratio, sed usus etiam atque experientia semper ostendit, piorum hominum Sodalitates praesertim sub Beatissimae Virginis Mariae tutela institutas magnam habere vim ad pietatem augendam, tum ob peculiare, ac certum ipsius Dei matris patrocinium, tum etiam ob proprias, quae in ipsis esse solent virtutis ac religionis exercitationes, tum denique ob mutuum exemplum, quod quidem valde efficax esse solet ad hominum animos in omnem partem facile ac suaviter impellendos. Hanc ob causam cum Societas nostra omnibus, quae suo instituto conveniunt rationibus proximorum salutem ac perfectionem in spiritu iuvare, ac promovere cum Dei ope studeret, ne hanc quidem, cuius efficaciam experta est, omittendam putavit. Quare cum Gregorio felicissimae recordationis Papae XIII. expositum per nos esset Romae in Collegio nostrae Societatis institutam iam pridem esse Sodalitatem Scholasticorum titulo Virginis Annuntiatae, cuius deinceps exemplum sequuta iuventus, quae in variis Collegiorum nostrorum scholis erudiebatur, eandem formam, easdemque pietatis exercitationes magno suo bono arripuisset, ac proinde operae precium videri, ut quo tam pium opus quotidie magis promoveretur, Pontificia auctoritate non solum confirmaretur, sed etiam spiritualibus beneficiis ornaretur. Placuit eidem Gregorio, ut erat animo ad divinum honorem omni ex parte amplificandum promptissimo in hac quoque re pro ipsius Dei gloria postulatis nostris annuere, idque literis Apostolicis quarto nonas Decembris Anni MDLXXXIV. datis contestari. Primum igitur in Collegio ipso nostro Romano Primariam Congregationem ex scholasticis nostris, sive etiam ex aliis simul fidelibus sub titulo Annunciationis Beatae Virginis Mariae Apostolica auctoritate erexit et instituit, eique varias indulgentias ac privilegia ex ecclesiae thesauris liberaliter impertiit. Deninde nobis ac praeposito vel vicario generali quemcumque pro tempore esse contigerit, potestatem concessit, ut in quibuscumque aliis Societatis nostrae collegiis alias eiusmodi sodalitates ex ipsis scholarum discipulis, sive etiam simul ex aliis, quos ad id pietatis studium permovisset, sub eodem titulo Annunciationis Beatae Virginis, sine ullo tamen collegiorum vel ecclesiarum, quae ad ea pertinent, praepudio erigere, easque huic Romanae, ut Primariae tanquam membra capiti aggregare liceat, ita ut iisdem gratiis, indulgentiis, peccatorum remissionibus ac reliquis omnibus privilegiis fruantur, quibus ipsa Primaria.

Quarum quidem Congregationum tam Primariae, quam earum, quae ei annexae, et subordinatae sunt, idem Gregorius Societati nostrae curam ita commisit, ut ad praepositum vel Vicarium generalem spectet per se ipsum, vel per alium quemvis e Societate ab eo delectum eas visitare, et ad rectam earum administrationem quaecumque decreta condere, et quae iam condita sint expendere, quin etiam deinceps pro rerum ac temporum conditione, ut in Domino iudicaverint, immutare, corrigere et reformare, sed et postea foelicissimae recordationis Sixtus Papa Quintus ipse quoque praecipuo zelo divini cultus augendi, et pro sua pastoralis sollicitudine totius gregis dominici sibi crediti spiritualis salutis comparandae studio accensus, nostris supplicationibus benigne annuens, facultatem et literas supradictas Gregorii Pontificis sui praedecessoris ita extendit concessitque et indulsit, ut similiter nos et Praepositus, seu Vicarius generalis nostrae Societatis pro tempore existens non solum unam, sed etiam plures Sodalitates, sive Scholasticorum tantum sive aliorum fidelium duntaxat, sive utrorumque simul tam sub Beatae Mariae Virginis Annunciatae, quam alia quacumque invocatione, vel titulo in singulis Societatis nostrae locis, ecclesiis, domibus, vel collegiis, nec non et in seminariis, quae Societatis curae commissa sunt, auctoritate Apostolica erigere et instituere, illasque sic pro tempore erectas et institutas Primariae Sodalitati praedictae aggregare, eisdemque sodalitatibus sic pro tempore erectis et aggregatis omnes et singulas plenarias, vel alias indulgentias, ac peccatorum remissiones, vel relaxationes, nec non exemptiones, immunitates, ceterasque facultates, indulta ac privilegia spiritualia dictae Primariae, aut aliis Sodalitatibus sic aggregatis, vel aggregandis earumque Sodalibus scholasticis, vel aliis concessa et concedenda perpetuo communicare, illasque et illa ad easdem omnes congregationes, earumque sodales etiam non Scholares indifferenter, et aequae principaliter extendere, ac etiam illis concedere et elargiri possimus, prout in diversis literis Apostolicis eiusdem Sixti Pontificis latius explicatur. Quamobrem cum syncere nobis in Christo dilecti Domini Praefectus, et Assistentes Congregationis Beatae Mariae, quae in Collegio Selliensi nostrae Societatis est, suo et reliquorum illius sodalium nomine pro insigni eorum in Deum pietate ac in Virginem sacrosanctam devotione a nobis petierint, tum per se ipsos, tum etiam per syncere nobis item dilectos Dominos praedictae Primariae Congregationis Romanae Praefectum et Assistentes, ut iuxta hanc facultatem nobis a Sede Apostolica tributam in eodem Collegio Selliensi Congregationem unam sub titulo Assumptionis Beatae Mariae Virginis erigere, eamque praedictae primariae Congregationi aggregare velimus. Nos eiusmodi pietatem non solum amplectentes, sed etiam magnopere laudantes, auctoritate nobis, ut supra diximus, concessa, in eodem Collegio Selliensi Congregationem unam sub titulo Assumptionis Beatae Mariae Virginis erigimus, eamque Primariae Sodalitati Romanae coniungimus et aggregamus, ac omnia privilegia, indulgentias etiam plenarias, nec non et gratias alias praedictae primariae, vel aliis illi, ut superius dictum est, aggregatis Congregationibus hactenus concessas, et in posterum concedendas, eodem prorsus modo, quo ipsi primariae et aliis Congregationibus concessae fuerint, communicamus et elargimur in nomine Sanctissimae Trinitatis, Patris, et Filii, et

Spiritus Sancti. Cuius divinam Maiestatem supplices oramus, ut concessionem hanc de coelo ratam et firmam habere velit, et sodales ipsos coelestium donorum accessionibus auctos sibi in dies magis reddat acceptos, ac denique etiam aeternae gloriae compotes suo et Beatissimae Virginis, cui pie et religiose servierint, perpetuo dignetur aspectu. In quorum fidem praesentes literas manu nostra subscriptas sigillo Societatis nostrae muniri iussimus. Datum Romae die XXIX. Mensis Augusti MDCIV.

Bartolome Angelis Secretarius

Mai lelőhely: MOL E 152. 25. d. Fasc. 24. f. 167. Pecséttel ellátott eredeti

253

1604. [?]

Az 1602-ben Vágsellyén megalakult Mária kongregáció tagjai¹

Nomina fratrum Congregationis Deiparae Virginis Assumptae initiatae Anno Domini 1602 Selliae.

Illustrissimus ac Reverendissimus Dominus Franciscus Forgach Episcopus Nittriensis²

Reverendissimus Dominus Petrus Radovich Episcopus Vaciensis³

Reverendus Dominus Archiabbas Georgius Hymelreich⁴ recepti A. 1602

Reverendus Dominus Joannes Giongösi Canonicus Nittriensis⁵

Reverendus Dominus Nicolaus Enődi Cappellanus Reverendissimi Forgach

Reverendus Dominus Michael Lectorich Parochus Mochonokiensis

Reverendus Dominus Lucas Nagi Parochus Berenchiensis⁶

Reverendus Dominus Nicolaus Sartorius Parochus Turociensis⁷

Dominus Benedictus Podari Provisor Selliensis⁸

Dominus Georgius Lanio Selliensis recepti Anno 1602

Petrus Augustus Ferabosto

Reverendus Dominus Matthaeus Keresztessi⁹ receptus Anno 1604 10. Junii

Reverendus Dominus Gasparus Vellikai¹⁰ receptus Anno 1604 10. Junii

Matthaeus Vodopeia¹¹

Valentinus Rumer¹²

Daniel Hradistenus

Joannes Sei

Nicolaus Solnensis

Georgius Bokros

Franciscus Grimberger	
Christophorus Zvonchinski	recepti Anno 1602
Balthasar Paianus	
Georgius Fabricius ¹³	
Stephanus Stefkovich	
Michael Zelnicei ¹⁴	
Stanislaus Isidorus	
Franciscus Kaldi ¹⁵	

Volphangus Nittriensis defunctus Anno 1602

Joannes Rumer ¹⁶	recepti Anno 1604
Andreas Berini	

Georgius Glavanovich	recepti Anno 1604
Christophorus Zomolai	

Andreas Klaris	
Michael Zekel ¹⁷	recepti Anno 1602
Andreas Verebeli	

Michael Berzevicei
 Georgius Sartorius
 Petrus Rassel
 Gregorius Zombati¹⁸
 Stephanus Vinduch
 Matthaeus Lubkovich
 Lucas Jagodich
 Paulus Giöngössi
 Joannes Tordai¹⁹
 Benedictus Uyvari
 Joannes Hradiski
 Michael Czepregi
 Nicolaus Kovachiensis

Hátlapján: Benefactores Sodalitatis Beatae Virginis Assumptae Selliensis sive Nomina eorum qui ex liberalitate pecunias caeteraque contulerunt atque dederunt Anno 1604.

Reverendus Dominus Nicolaus Enyedinus 7. Decembris misit aureos 10.

Idem Reverendus Dominus Nicolaus diversis vicibus obtulit aureos 5.

Idem alia vice talleros 3.

Idem duo candelabra parva cum acumine et tertium parvum cum foramine et unum emunctorium omnia ex aere et unum vasculum pro aqua benedicta ex stan-no.

Mai lelőhely: MOL E 152. 25. d. Fasc. 24. f. 166r-v. Eredeti

1. A közelebből nem datált irat 1604-ig tünteti fel a kongregáció tagjait. Így célszerűnek látszott a téma 1604-es levelezésanyaga mellé sorolni. A vágsellyei kongregáció megalakulásáról az itt közölt adatok ismerete nélkül lásd Mohl Antal, *A Mária kongregációk története*, Győr, 1898. 77., 86–89. A névsor értelmezése, a tagok azonosítása külön feladat. Most csupán a legismertebbek azonosítására vállalkozhattunk.
2. Forgách Ferenc kezdeményező szerepéről a legrészletesebben a 131/6. irat szól.
3. Róla lásd a 36. irat 2. jegyzetét.
4. Tibertius Himmelreich királyi tanácsos fia, 1602-től pannonhalmi apát. Magyar főpapok ajánlásával megy hamarosan Rómába tanulni. Lásd a 330. iratot.
5. Gyöngyösi János 1600–1615 között nyitrai kanonok volt. Vö. Vagner, *Adalékok*, 177–178.
6. Említi egy végrendelet 1600-ból. Vö. Vagner, *Adalékok*, 165.
7. Vö. *Catalogi*, II. 734–735.
8. A jezsuiták támogatása után is segítette a katolikusok ügyét védő Ivanchant. Lásd a 365. iratot.
9. A Vörösmarty Mihály megtérítésében is komoly szerepet játszó (vö. Vörösmarty, *Megtérése históriája*, 22.) kanonokról további részletek: Vagner, *Adalékok*, 175–177. Későbbi tevékenységéről: *Jezsuita missziók*, 59., 60., 79., 80.
10. Minden bizonnyal azonos azzal a Velikai Gáspár nevű körmendi parókussal, aki 1605-ben panaszos levelet intézett Batthyány Ferenchez az őt ért zaklatások miatt. Vö. *Körmendi oklevelek*, 123–124. 1595-ben Olmücben tanult (lásd: Hellebrandt, *Olmüc*, 199.), majd Bécsben, hiszen ismert itteni disputációja (RMK III. 942).
11. Vodopia életrajza: *Catalogi*, II. 781. A pécsi jezsuita misszióban végzett későbbi tevékenységéről: *Jezsuita missziók*, 542.
12. Később esztergomi kanonok lett. Vö. Kollányi, *Esztergomi kanonokok*, II. 221–222.
13. Vö. *Catalogi*, II. 585.
14. Minden bizonnyal azonos azzal a Michael Zelnichayval, aki Vágsellyéről Horvát Mikulával együtt Dobokaynál járt Bécsben. Lásd a 350. iratot.
15. Káldy Ferencről lásd korábban a 43. iratot.
16. Vö. *Catalogi*, II. 731.
17. Talán azonos azzal a Michael Siculus-szal, akit 1591-ben elbocsátottak Braunsbergből. Lásd Balázs–Monok, *Pápai szemináriumok*, 39.
18. Feltehetően azonos az Olmücben 1605. február 18-án bejegyzett Gregorius Szombatyval. Vö. Hellebrandt, *Olmüc*, 200.
19. A kalandos életű Tordai Jánosról a legjobb bibliográfiai összeállítás: Keserű Bálint, *Epiktétos magyarul – a XVII. század elején*, AHLH, III. 1963. 16–17. Eddig figyelmen kívül hagyott forrás (BEK Collectio Kaprinayana T. XCIX. B.): *Vita Joannis Tordani primum jesuitae, dein franciscani Strigoniensis, rursum franciscani, demum apostatae*.

1604. szeptember 4. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Forgách Ferenc püspöknek Nyitrára

Megkésve ugyan, de küldi a hozzájárulást ahhoz, hogy a Vágsellyén megalakult Mária kongregáció csatlakozzék a rómaihoz.

Acceptis Illustrissimae Dominationis Vestrae litteris¹ in Maio datis, sed nobis redditis ante quindecim dies fieri statim patentes iussi pro aggregatione Sodalitatis Beatae Virginis Selliensis² ad Romanam hanc primariam, prout Illustrissima Dominatio Vestra postulabat, et ad nos etiam rector eius collegii scribebat. Easque patentes proxime mittimus ad Patrem Rectorem, speramusque excusationem hanc dilationis benigne acceptum iri a Dominatione Vestra Illustrissima, cuius veteri benevolentiae erga nostram Societatem plurimum debemus, et laetamur nobis offerri aliquam occasionem respondendi ex parte, sicut parati sumus facere quandocunque Dominatio Vestra mandare dignabitur. Interim expectabonutur Illustrissimae Dominationis Vestrae, cui multos annos et felicitatis verae cumulum precor a Domino Deo. Romae 4 Septembris 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 141. Fogalmazvány

1. Ez, valamint Dobokay alább említett levele sem maradt ránk.
2. A kongregáció megalakításáról lásd a 131/6., a rómaihoz való csatlakozásról a 247. iratot.

255

1604. szeptember 4. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

Kéri, juttassa el Forgách Ferenchez a hozzájárulást ahhoz, hogy a vágsellyei Mária kongregáció csatlakozzék a rómaihoz.

Cum litteris¹ Reverentiae Vestrae 10 Junii accepi etiam datas ab Illustrissimo Nitriensi de aggregatione Congregationis istius ad Romanam, patentesque fieri iussimus, quas et per amicum misimus ad Reverentiam Vestram, ut etiam litteras ad eundem Reverendum² nunc mittimus, cui Reverentia Vestra dandas curabit. Gaudeo vero plurimum optimi praelati praesentiam tantum auctoritatis et existimationis conciliare eidem Sodalitati, et spero futurum ex maiore Dei gloria et auxilio multorum, quod Dominus Deus nobis concedere dignetur. Mitto etiam litteras³ nostras peculiares ad ipsam Sodalitatem, tametsi ea nihil ad nos scripserat pro sui aggregatione. Reverentia Vestra poterit eas ipsi tradere vel ipsius praefecto, ut de more legantur et animentur ad progressum in via Domini et obsequio ac devotione erga Beatissimam Virginem, sicut spero facturos accedente bona cura nostrorum et paterna caritate ac vigilantia Reverentiae Vestrae, cuius ad litteras alia, quae addam, non sunt, nisi ut pergat onus ferre collegii cum Domini benedictione, quamdiu sacrae obedientiae visum erit, et in suis precibus ac sacris sacrificiis oret pro me. Romae 4 Septembris 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2 I. f. 141. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. Lásd a 254. iratot.
3. Nem maradt ránk.

256

1604. szeptember 4. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giovanni Argenti tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

Mellékeli a pápa által az erdélyi jezsuitáknak adott brévét. A bréve két kivétellel tartalmazza az Argenti által kért felhatalmazásokat. Örül, hogy a politikai helyzet jobb, mint várták.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 141.

Modern átirat: Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 304.

Kiadva: Argenti, 117–118.

257

1604. szeptember 4. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

Az erdélyieknek megküldte az Argenti által sürgetett pápai brévét. Elküldte a kongregációra vonatkozó iratokat is. Hamarosan küldi a Pázmány téziseire vonatkozó cenzúrárt. Decker ne menjen Rómába. A vágsellyei építkezést meg kell fontolni.

Significabo his litteris Reverentiae Vestrae tandem expeditum esse negotium facultatum, quas Pater Argenta pro Transylvania optabat, et illi iam missa a nobis breve¹ Sancti Domini Nostri, speramusque non sine utilitate animarum fore. Ad Patrem Rectorem etiam Selliensem misimus proxime patentes aggregationis eius Congregationis, de qua tum ipse, tum Reverendissimus et Illustrissimus Nittrienensis scripserant ad nos.² Censura porro in propositiones Patris Pasman iterum facta est ab his patribus, quibus ultimo negotium demandavimus diligentius examinandum, et mittetur proximo tabellario, ut speramus. Patrem Dekerium huc venire non erit necesse, sed manere poterit istic, quod si aliud postea visum nobis erit, significabitur Reverentiae Vestrae in tempore.³ Et quia de Collegio Selliensi aedificando⁴ nonnulli censent expedire, ut res consideretur magis, Reverentia Vestra poterit consultationem instituere et mittere iudicium, quod nos expectabimus, antequam res inchoetur. 4 Septembris 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 142. Fogalmazvány

1. Lásd a 246. iratot.

2. Lásd a 250–252. iratokat.

3. Pázmány téziseiről lásd legutóbb a 249. iratot.

4. A vágsellyei építkezésről lásd legutóbb a 241. iratot.

1604. szeptember 9. Kassa

Joannes Zehender¹ Melchior Khlesl² bécsi püspök és császári tanácsoshoz
Bécsbe

A kassaiak ismét két megbízottat küldtek Bécsbe, egyikük Melchior Reiner tanácsos; a bírót nem engedték. A város birtokainak lefoglalásában neki magának és társának semmi részük nincs, azt Belgioioso a nagyváradi püspök tanácsára határozta el. A városi urakat ez igen fájdalmasan érinti, mert most kitűnik, mekkora jövedelmeket gazdálkodtak el egyéni hasznukra. Nem igaz, hogy Belgioiosot önző egyéni érdek vezette volna elhatározásában. Egy vizsgálat a legteljesebb mértékben igazolná Belgioioso gazdálkodásának tisztaságát. De mert kissé serény, és a katolikus vallás terjesztésén fáradozik, zsarnoknak kiáltják ki. Ha Belgioioso a maga érdekét nézné, másként járt volna el a kassaiakkal s összejártszva velük, súlyos ezrek felett rendelkezhetnék. Ha a király megmarad elhatározása mellett, úgy a vallás tekintetében nyert ügyük van, de ha engednek nekik, minden elveszett.

Reverendissime in Christo Pater ac Domine Patrone Observandissime.

Ich behellige Euer Gnaden abermalen mitt meinem Schreiben. Aber es mueß sein. Die Caschawer haben abermal zwen Legaten naher Wien geschickht, deren einer Melchior Renner haist, den Richter gelust nicht zukommen.³ Wann man ihnen glauben will, wirdt kain gröserer Tyrann niemalen gewesen sein, als der Herr General⁴ gegen ihnen ist. Ich mains thails, kan mitt Gott bezeugen, das weder ich noch mein socius⁵ ihme, Herrn Generaln, was ains oder anders antrifft und mitt den Caschawern sich verlossen hatt, nichts gerathen oder insinuirt haben, sondern er fir sich selb mit rat des Herrn Bischofen von Waradein⁶ hat sich resoluirt, ihnen ihre Güeter zu arrestiren, biss sie entlich anzeigen, was fir Güeter vor Zeiten zu der Pfarrkirchen oder Kloster gehört haben und sie wider solche Ihrer Kaiserlichen Majestät ernstlichen Bevelch nach, da sie hinkeren, restituieren und sonderlich, weil sie sich auch so rebellisch erzaigt.⁷ Von welchem Arrest ich kain Wort gewust, biss über etlich Tag erst ohne gefärdt, als er ist schon firgenommen worden. Das schmirzt die gueten Herrn übel, das man ihnen so genawh auff dise Weiss in die karten sichen undt im Auskeren finden wirdt, wieviel sie ihärliches Einkommens gehabt, dessen Ihr Kaiserliche Majestät und die gemeine Statt doch am wenigsten genossen, sondern sie habens fein vertrawlich under ainander getheilt und hatt ihnen eben wol in die Kuchl gedient. Es ist kain andere Weis gewesen, sie zum Brett zu treiben. Sie wenden fir (welches andere auch, die es am wenigsten thun solten, naher Hoff fälschlich, dem guten Herrn General Ungnad⁸ zu erwecken, bericht haben) er thue es alles umb seines Gewins willen. Aber es würdt sich auf beschehene Inquisition befinden, das dem nicht allso und von diesen arrestirter Güetern, die von einem geschwornen Provisorn, der lutherisch und aus der Gemein mittel ist, verwaltet werden ainiges Pfenigs werdt vom Herrn Graffen weder begehrt noch empfangen worden sei. So hatt er auch ieder Zeit freuntlich und bescheidenlich mit ihnen gehandelt. Es habe dann bissweilen ihr

Unbescheiden und Grobheit ein anders erfordert. Summa: der Herr Graf, weil er etwas aifferig und die catholisch Religion zu befirdern begürig ist, der kain Menschen auf seiner Seiten hat, mueß so wol von lutherischen als kaltolischen (!) den Namen haben, den ihm die Tonawh nit abwaschen kan, das er ein Tyrann sei und der Sachen zuvil thue.⁹

Er Herr Graf aber und ich haben ein sonders herzliches Vertrauen sonderlich zu Eurem Gnaden, sie werden ihme in so rechtmeßigen Sachen gnedig und väterlich darzu krefftig patrociniern. Wolte Gott es wüste und erkente menniglich, wie aufrecht und trewhlich er Gott und Ihr Kaiserliche Majestät diene und zu dienen begehre. Wann er sein Nutzen suchte, wirdt er wol anders mit den Caschawern procedirt und mit Conniuiern ettlich vil tausend floreni, die ime non obscure angeboten sein worden, erschnappet haben. Aber er hatt lieber sein Schaden in vilen Dingen thun wöllen, als durch die Finger sehen, in Sachen die Gott, die Religion und Ihr Kaiserlichen Majestät gnedigsten Willen antreffen haben. Ich kan es bei meinem Gwissen bezeugen, dann ich wais es allzu wol, das er all sein Silbergeschürr, Clinodia er versetzt, damitt er ain wenig Gelt machen und Ihr Kaiserlichen Majestät so vil im müglich trawhlich dienen könde. Eben von denen, so Geschenkh nach der Schwere nemmen, mueß er nichts desto weniger hören, das sie hin und wider berichten, der General hab sich durch Present eben wol begraset. Aber er ist bereit bei seinen Ehren zu sagen, was er in Zeit seines Generalats fir Geseuckh (!) und Gaben, kleine und große eingenommen habe. Ich wolte seinen Adversariis kain andere Penitenz wünschen, als das sie nicht mehr hetten, als der gut Graff hat. Wie bloß er in das Feld ziehe, waiß ich wol, kain Mensch will im helfen, sed non est mirum, quia omnes officiales usque ad unum haeretici sunt. Gott helf im, das er etwas Guetes ausrichten möge. Welches geschehen würdt, so lang Gott geliebt wirdt Wunderwerkh zu thun. Die Sachen seind also angestellt, daß er niemandt vertrösten kan, ob sie 8 Tag im Veld des liebseligen Brots die Noturfft werden haben. Sed haec hactenus. Euer Gnaden wirdt den Caschawern die Puls zu greifen und ihr Liegsucht und faule Ausflüchten zu curiren wissen.

Wann man fest halten und sich Ihr Majestät und der D. masculine resoluiern werden, hatt man in der Warheit kein Ungelegenheit diser Orten zubesorgen. Wirdt man ihnen aber eines Fingers lang nachgeben, werden sie den gantzen Arm haben wollen undt würdt in der Welt nichts stoltzers gesehen werden. Alle Benachbarte lautern darauff. Wirdt man wie sie es verdient mit ihnen procediren, so haben wir in Religionssachen diser Orten ein gewonnenes Spil. Hengt man ihnen nach, so ist alles verloren. Der Mehrerthail alhie sagen, wann sie nur gwiss wüsten und spüren köndten, das es Ihrer Kaiserlichen Majestät aigentlicher Will sei, daß sie sollen catholisch werden, wolten sie sich bald resoluiern.

Ignoscat, quaesio, prolixitati. Amor dei, zelus animarum, commiseratio erga dominum generalem, rei indignitas me impellunt. Euren Gnaden halt ich fir ein guten ia besten Nothelffer. Sie helfte mir redlich, so wirdts Gott reichlich belohnen und so künftiger Zeit alhie Nutz solte geschafft werden, würdt Euer Gnaden nicht die geringste manipulos darvon tragen. Euer Gnaden wünsch ich langes

Leben, der Seelen und Leibs Sterkhe, damit sie noch lang und nützlich arbeiten mög. Denselben thue ich mich zu Gnaden bevehlen.

Datum Caschau 9. Septembris anno 1604

Eurer Gnaden

Diener in Herrn
Joannes Zeender

Címzés: Reverendissimo patri in Christo et domino Melchiori Kleselio, episcopo Viennensi, administratori Neostadensi, Sacrae caesareae maiestatis consiliario ac concionatori aulico etc., domino ac patrono suo Colendissimo. – Viennae.

Mai lelőhely: Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, 274. csomó, „Die Angelegenheit der Kassaer Kirche...” feliratú köteg.

Modern átirat: MTAK Kézirattár, Károlyi-hagyaték 5169/15.

Kiadva: Paulinyi, *Iratok*, 92–95.

1. Lásd legutóbb a 242. iratot.
2. A jelentékeny politikai szerepet is játszó bécsi püspököknek a jezsuitákhoz fűződő kapcsolatairól lásd: A. Coreth, *Melchior Khlesl und das päpstliche Alumnat bei den Jesuiten in Wien (1574–1585)*, Mitteilungen des Oesterreichischen Staatsarchivs 25. 1972. 341–358.
3. Nyilvánvalóan Melchior Reiner tanácsagról – 1598–1599 közötti és 1601-beli bíróról – van szó. A bíró ekkor Joannes Bocatius volt.
4. Belgioioso felső-magyarországi főkapitány.
5. Minden bizonnyal Káldy Mártonról van szó. Őt és Maiorist hozta ki magával Carrillo Erdélyből, az előbbi azonban áprilisban elhunyt. Kassai prédikációiról lásd a 242. iratot.
6. Migáczy Miklósról lásd legutóbb a 196. iratot. Másutt Belgioioso ugyanakkor arról számol be, hogy a püspök összejátszik az eretnekekkel. Vö. Paulinyi, *Iratok*, 90–91., 95–96.
7. Lásd Belgioioso 1604 augusztusi felterjesztését Mátyás főherceghez. Közölve: Paulinyi, *Iratok*, 81–83.
8. Ugnád Dávid (†1606) a bécsi Udvari Haditanács elnöke. Lásd róla *Ugnád Dávid konstantinápolyi utazásai*, kiad. Kovács József László. Bp. 1986. 262–264. (Magyar ritkaságok)
9. Vö. TT. 1878. 923–924.

259

1604. szeptember 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek

Megküldi a Pázmány tételekről írott cenzúrárt. Bízik Pázmány engedelmességében, hiszen a nyílt visszavonás helyett csak azt követeli meg, hogy a továbbiakban a kifogásolt tételek ellenkezőjét adja elő.

...Cum his litteris mitto ad Reverentiam Vestram iudicium¹ horum patrum de propositionibus Patris Petri Pasman, quod proxime promiseramus. Tandem enim

expeditum negotium hoc ab illis est, et censuram ipsi expendimus, videturque nobis fore ex maiore Dei gloria et satisfactione communi. Nec dubitamus, quia Pater Petrus virtutis religiosae specimen daturus sit ad aedificationem et pacem, quae nobis merito cordi magnopere est. Id quo eo facilius succedere spero, quod non est intentionis nostrae ordinare, ut ille formaliter retractet propositiones hasce. Id enim iustis de causis non iudicamus nunc necessarium, sed solum ut captata opportunitate contrarias propositiones doceat, quasi propria sponte mutando sententiam, quod sine gravi nota, immo cum magno honore fieri potest. Ceterum speramus hanc occasionem illi et aliis deinceps profuturam, ut solidiorem doctrinam, sicuti decet, nostri sequantur, et occasiones tollantur dissensionum, cui rei scio Reverentiam Vestram diligenter invigilaturam. Salutet porro meo nomine Patrem Pasmanum, quem gaudeo prompto esse animo, ut alias tum ex ipsius, tum ex Reverentiae Vestrae litteris intellexi, et spero nostro desiderio satisfacturum cum laude et specimine religiosae virtutis. Quod reliquum est, omnium precibus et sacris sacrificiis me commendo. Romae 18 Septembris 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 142. Fogalmazvány
Kiadva: Veress, Carrillo, II. 385–386.

1. Közölve: Hanuy, I. 758.; *Pázmány Péter emlékezete*, 95–98. Értelmezéséről ugyanott 28–30.

260

1604. szeptember 21.

Hetesi Pethe Márton adománylevele a jezsuiták számára

Pethe Márton a jezsuitáknak adományozza a menedékszírti karthauzi kolostor egykori javaiból Kolcsót, Tamásfalvát és Arnótfalvát, valamint a Tamásfalva melletti kastélyt és egy lőcsei házat. Ugyancsak a jezsuitáknak adományozza az Olaszliszka szőlőhegyén elterülő azon három szőlőtelket, amelyet Mágocsy Ferencről szerzett vissza. Az adományok tulajdonosa a Szepességben felállítandó jezsuita kollégium, amely az ezek fejében köteles évente két ifjút szepességi egyházi szolgálatra nevelni.

Nos Martinus Pethe de Hethes miseratione divina Archiepiscopus ecclesiarum Colócensis et Bachiensis Canonice Visitor Administrator episcopatus Jaurien-sis, locorumque eorundem Comes Perpetuus, Praepositus Scepusiensis nec non Sacratissimi Principis ac Domini Domini Rudolphi Secundi Dei gratia electi Romanorum Imperatoris semper agusti, ac Germaniae, Hungariae, Boemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. Regis, archiducis Austriae ducis Burgundiae etc. Consiliarius et per Hungariam Locumtenens.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod ex pastoralis officii munere zeloque pietatis erga ecclesiam catholicam statumque ecclesiasticum ducti, ad laudem imprimis Dei Optimi Maxi-

mi honorem coelestium civium, reipublicae Christianae emolumentum, et aulae nostrae (postquam Deo Plasmatori reddiderimus) reffrigerium, totales ac integras possessiones Kolchon, Thamasfalva, et Arnotfalva una cum curia nobilitari et praediis intra metas et territorio praedictae possessionis Thamasfalva et domo una in regia liberaque civitate Leutschoviensi extructa omnino in comitatu Scepusiensi existentium habita, quae olim ad ecclesiam seu monasterium Lapidis Refugii Sancti Joannis Baptistae nuncupatum nunc dirrutum[!] ordinis Carthasiano- rum pertinebant et per praedecessorem nostrum in praepositura Scepusiensi Reverendissimum Dominum Gregorium Bornemissa episcopum Varadiensem Ecclesiarum Jaszoviensis et Scepusiensis praeposituro ac praefatae Sacrae Caesareaeque Regiaeque Maiestatis consiliarium, civibus ac toti communitati praetactae civitatis Leutschoviensis pro certa summa pecuniae inscripta et oppignorata fuere, per nos vero propriis expensis recuperata parataque pecunia non ita pridem redempta sunt.¹ Item tres vineas Barat Szölö, Gardon et Hegy Szeghő Szölö nuncupatas in promontorio opidi [!] nostri Liszka Olaszi in comitatu Zempliniensi existentes et habitas, e manibus magnifici domini Francisci Magoczi redemptas liberatas et recuperatas² Reverendis in Christo Patribus Societatis Iesu iuris patronatus nostri ordinaria ac libera redemptionis ac recuperationis nostrae disponendi autoritate, ea ratione assignanda, danda, donanda et conferenda et per manus tradenda duximus, ut successu temporis apprehensis universis dicti monasterii bonis ac vineis percensitis collegioque in comitatu Scepusiensi, ubi locorum opportunitas et occasio dederit, erecto (quemadmodum nos in antelata civitate Leutschoviensi fundare et erigere redemptis etiam nonnullis aliis bonis ecclesiasticis stabilibus, quae dictae civitatis cives etiam nunc titulo pignoris possident, intendebamus) iuventutem ut etiam alias magno totius reipublicae Christianae commodo ac ecclesiae emolumento facere consueverunt, erudiant. Hac adita [!] insuper conditione, ut dicti patres iuvenes duos ad statum ecclesiasticum pro capitulo Scepusiensi semper et continuo alere debeant et teneantur. Quam quidem dispositionem nostram maiori firmitate roborare volentes totum etiam et omne ius praefatae Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis regium, si quod sua Maiestas in dirruto [!] monasterio Sacti Joannis Baptistae Lapidis Refugii dicti et praetactis totalibus possessionibus Kolchon et Tamasfalva, Arnotfalva cum Curia nobilitari et praediis in territorio possessionis Tamasfalva et Domo in antelata civitate Leutschoviensi aliisque omnibus bonis ad praedictum monasterium ab antiquo spectantibus ac per priores eiusdem monasterii praepositosque Scepusienses quoquo modo abalienatis successuque temporis recuperandis in comitatu Scepusiensi ac universis aliis bonis possessionariis nec non dictis vineis Baratszölö Gardon et Hegy Szeghő in promontorio oppidi nostri Liszka Olaszi in Zempliniensi comitatu exsistentium habitis etiam aliter qualitercunque haberet, aut eandem suam ex quibuscunque causis, viis, modis, rationibus concernerent maiestatem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terris scilicet arabilibus cultis et incultis agris, pratis, paturis, campis foenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promontoriis, aquis, fluviis piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis eorun-

demque locis. Generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus ac ad eadem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus memoratis patribus ac toti Societati Jesu modernis scilicet et futuris universis auctoritate praefatae Caesareae Regiaeque Maiestatis dedimus et contulimus Reverendis Patribus Joannis Zaniczii et alterius Joannis Labbe eiusdem Societatis sacerdotibus³ per manus tradidimus, imo damus, donamus et conferimus per manus supradictorum iure perpetuo ac inrevocabiliter tenendae, possidendae pariter, et habent harumstrarum vigore et testimonio litterarum, quas praefata sacra Caesareaque Maiestas in formam sui privilegii redigi faciet, dum et quando Suae Maiestati in specie fuerunt praesentatae.

Datum in curia Praepositurae nostrae Scepusiensis 21 die mensis Septembris in ipso festo Sancti Matthaei Apostoli et Evangelistae Anno Domini 1604.

Regnorum Maiestatis Caesareae et Regiae Romani 29, Hungariae et aliorum tricesimo secundo, Bohemiae vero anno similiter vigesimo Nono.

Martinus Archiepiscopus Colocensis
Prepositus Scepusiensis locumentenens.

Mai lelőhely: BEK Collectio Hevenesiana Tom. 35. f. 95–96. Másolat

1. A lethonkői (Lethenkow, Menedékszirt) 1543-ban elpusztított karthauzi kolostorról lásd: *Cartusiana Un instrument heuristique*, Paris, 1977. 303–304. Az egy ideig Lőcsére beköltöző karthauziak felsorolt javait Bornemisza Gergely elzálogosította a városnak, ám Pethe Márton már 1590-ben visszaszerezte azokat. (Vö. Pirhalla, *Szepesi prépostság*, 308–309., 326.; Rupp, *Helyrajzi történet*, II. 213–214.)
2. Lásd erről MOL A 57. Liber Regius V. f. 472–473. Az itteni jezsuita misszióról lásd a 282. iratot.
3. A lőcsei misszióban való részvételükről lásd a 285. iratot. Rajtuk kívül még Joannes Lednicensisről tudunk. Az ő levelei a 263. és a 264. iratok.

261

1604. október 5. Kolozsvár

Az erdélyi császári biztosok¹ a gyulafehérvári jezsuita kollégium részére

Báthory Zsigmond idézett adományleveleire hivatkozva megerősítik a gyulafehérvári jezsuiták tulajdonjogát a Baromlak után járó dézsmá két negyedére.

Nos Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis comissarii et excelsi regiminis provinciae Transylvanicae consilarii etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod reverendi admodum in Christo patres Societatis Jesu Collegii Albensis exhibuerunt nobis quasdam litteras donationales Serenissimi Sigismundi Principis Transylvaniae, unas anni

millesimi quingentesimi nonagesimi sexti die vigesima octava mensis Decembris,² alias vero anni millesimi quingentesimi nonagesimi septimi die decima sexta mensis Junii³ emanatas, in quibus totales et integras duas quartas decimales possessionis Baromlak vocatae, in sede Saxonicali Meggyes existentis vini, utputa tritici, siliginis etc. et reliquorum bladorum et leguminum e terra nascentium, nec non agnorum et apum et caeterarum rerum decimari solitarum ipsis reverendis patribus Societatis Jesu ea conditione, ut etiam consuetam arendam earum duarum quartarum decimalium arendatores Transylvaniae plebanis dictae possessionis persolvere et decimas eiusdem possessionis saepe dictis reverendis patribus cedentes incolae et inhabitatores illius possessionis Albam devehere debeant, collatas et donatas esse repertum est. Petentes a nobis idem reverendi patres, ut iuxta earum tenorem et continentiam, in libera decimarum suarum usu et perceptione confirmarentur. Nos igitur praetactas litteras donationales ad benignam Sacratissimae Caesariae Regiaeque Maiestatis, ac solutionem in vigore relinquentes praesentium per vigorem generoso, egregiis, nobilibus, supremo et reliquis arendae perceptoribus ac decimatoribus, item iudici et reliquis inhabitatoribus possessionis praedicta Baromlak committimus et mandamus nomine Sacratissimae Caesariae Regiaeque Maiestatis hoc memoratis patribus Societatis Jesu duarum illarum quartarum decimalium fructum pro se colligere et cumulari facere, permittere, illi vero exsolvere modis omnibus debeant et teneantur. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum ex civitate Colosvar, die quinta mensis Octobris. Anno Domino millesimo sexcentesimo quarto.

Georgius Hoffman mp.

Carolus Imhoff mp.

Erasmus Adam mp. Secretarius

Hátlap: Litterae Dominorum Commissariorum pro decima Baronlaksi Collegii Albensis 5 Octobris 1604.

Mai lelőhely: MOL EFL, XXII. szekrény, H. fasc. 95. Másolat. Mikrofilm: 32450.

Modern átírat: MTA Veress-hagyaték, 429/III. 906.

1. A megerősítést kiadó császári biztosok 1604 nyarán jöttek be Erdélybe. Vö. EOE, V. 73.

2. A dézsmajövedelemről lásd legutóbb a 103. iratot.

3. MOL EFL F. 234. XXII. szekrény fasc. 95. Mikrofilm: 32457.

262

1604. október 11. Prága

Giovanni Ferreri pápai követ Cinzio Aldobrandini bíborosnak

Felső-Magyarországon a nyitrai püspök egyik fivére megtérésekor elhatározta, hogy alávetettjeit meghagyja régi vallásukban, hogy elkerülje a veszélyes mozgolódásokat, most azonban azt kívánja, hogy mindenképpen katolizáljanak. E célból egy jezsuita atyát kért.

... In Ungaria superiore si è convertitio un fratello¹ del Vescovo di Nitria, che presupponendo nella sua conversione di voler lasciar vivere i suoi sudditi a modo loro per evitare i moti pericolosi, hora è dato in spirito cos' fervente che vuole ad ogni modo tirarli al catholicismo,² e domanda a questo effetto un padre gesuita,³ che presto seli manderà...

Mai lelőhely: AV Fonto Borghese III/113 c–e. f. 48r. (korábban f. 45.) Eredeti *Kivonat:* Meyer, *Nuntiaturberichte*, 237.

1. Forgách Zsigmond. Lásd róla a 187. irat 8. jegyzetét.
2. Ebben minden bizonnyal ösztönözte VII. Kelemen október 14-én kelt brévéje is. Vö. *Kör-mendi oklevelek*, 121–122.
3. Először Dobokay Sándor jött szóba, majd őt minden valószínűség szerint Szalay István váltotta fel. Lásd a 272. irat 6. jegyzetét.

263

1604. október 12. Szepeshely

Joannes Lednicensis Joannes Deckernek Grácba

Október 8-án késő este érkeztek meg Lőcsére, s másnap átadták a császár parancsát, amelyre gyors választ vártak, hiszen a város vezetői már tisztában voltak annak tartalmával. Előbb haladékat kértek, majd kijelentették, hogy inkább meghalnak, de nem teljesítik a parancsot. Sőt kövekkel és fegyverekkel támadtak rájuk, s Thurzó Kristóf egy szolgáját meg is sebesítették. Mindezt csak azért merték megtenni, mert számítanak a többi város és megye támogatására. Így október 11-én kénytelenek voltak elhagyni a várost. Labbe szégyenteljesen elmenekült.

Reverende in Christo Pater, pax Christi.

Pollicitus sum, promissis stabo. Scribo igitur, quid acciderit. 8. Octobris Leuthoviam cum Illustrissimo Locumtenente ingressi,¹ illo die quoniam sero erat, nihil actum, sequenti die nihil aliud actum, quam quod traditum Caesareae Maiestatis civibus decretum, ad quod ut iam primum responderent, urgebantur, ideo quia rescitum fuit illos iam diu ante exploratum habuisse, quid ab illis petendum

esset. Ad petitionem illorum igitur concessa est haec dies, quae fuit Sabbathi, quae censebantur se insciis aliis civibus tentare posse, quos adesse adscribant.(?)

Iudex unus, iurati (ut vocant) quatuor cum notario comparuerunt, ergo circa horam quartam vespertinam non tantum praedicti, sed et multi alii civium, penes quas potestas eligendi subditos num. 37. Urserat igitur Illustrissimus vere paterne et quam moderatissime potuit, utrum parati essent executioni mandare decretum Imperatoris. Renuerunt omnes, unaque voce seque mortem potius opetituros. Decreti vero summa fuit:² Praedicantes eicerent cum eorum ludimagistellis, eorumque loco Catholicos sibi ab Illustrissimo assignatos acciperent, templum parochiale, monasterium et templum aliud, hospitalis una cum schola, quae certe pulchre in quadrum aedificata, sicut et Templum cum monasterio certe pulchrum, in manus Illustrissimi adsignaretur, una cum ipsorum omnium redditibus et clenodiis, sub amissione gratiarum et omnium privilegiorum etc. Ursit nomina Illustrissimus reclamantium, cum iudicis et iuratorum aliorumque quorundam inscripta fuerunt, reliqui noluerunt indicare. Proinde in illatam praesente Illustrissimo ianuam ex cardinibus elevatam, currentibus ex cubiculo civibus arma clamantibus, statim ex composito armatorum civium plena erant omnia, volabant lapides etiam in ipsius Illustrissimi cubiculum, ubi et nos fuimus, adeo ut opus fuerit, ut se Illustrissimum in interius cubiculum reciperet, clamores inconditi audiebantur, vere quod cogitandum tunc fuerit, coniiciat Reverentia Vestra. Maxime tunc etiam bombardae in famulos Magnifici Domini Thursonis³ exonerabantur, vestibis perforatis illaeso tamen corpore alius quidem pugione factus, lapidibus alii petiti reliqui tamen omnes beneficio Dei illaesi. Iudex post imbres hos rediit deprecans se inscio factum, quod vix credo, cum ad signum datum, omnes tamquam mures e cavernis eruperunt.

Uno verbo se rebelles et rusticos plane imprudentes ostenderunt, nihil aliud nisi purum et veri Dei verbum, ut conscias suas alegando quod et in scripto dederunt.

Hanc audaciam et procacitatem nequaquam ostendissent, nisi facti fuissent aliorum oppidanorum 13 oppidorum Regis Poloniae et aliorum nobilium haereticorum, tum huius tum aliorum Comitatumve pollicitationibus se non defuturos illis auxilio. Uno verbo lapidati et confessores re infecta 11. Octobris discessimus, spero tamen rem ictam non infectam, sed cum magna multorum hominum salute futuram.

Quis mortus fuerit, si mansero, perscriban. Vestrae Reverentiae sanctis sacrificiis et precibus me commendo, salutet Reverentia Vestra Reverendum Patrem Rectorem, Dominum Gerardum, Dominum Ministrum et omnes alios in Christo Patres et Fratres,⁴ quorum omnium sacrificiis Sanctis et precibus me et Dominum Labbe, qui Reverentiam Vestram amanter salutet, commendo. Raptim scripsi 12. Octobris 1604.

Reverentiae Vestrae servus in Christo

Joannes Lednicensis

Dominus Labbe taedio scribendi laborat, ideo quod tamquam Cain profugus locum ubi maneat, ignorat.⁵

Mai lelőhely: Kalocsa, Főszékesegyházi Könyvtár, Ms 512. (189) (Boros, 501.) f. 91–92.

1. Hetesi Pethe Márton. Az általa vezetett lőcsei akció részletesebb leírása a 285. irat. A további jegyzeteket is lásd ott. További tanulmányozást igényel, hogy kemény fellépése nincs-e összefüggésben azzal, hogy olyan hírbe keveredett 1604 nyarán, mint aki engedélyt adott volna a kétszín alatti áldozásra. Lásd Meyer, *Nuntiaturberichte*, 177., 211., 223., 243.
2. A rendelet közölve: Wagner, *Annalecta Scepusii Sacri et profani*, Viennae–Posonii–Cassoviae, 1774–78. 98–99.
3. Thurzó Kristófról lásd a 187. irat 9. jegyzetét.
4. A gráci rektor Gisbertus Schevichavius, a minister collegii: Jacobus Crusius. Gerardus nem szerepel a gráci rendi névsorban. (Vö. *Catalogi*, II. 36–38.)
5. Christophorus L'Abbe osztrák jezsuita, ekkor Grácban a teológia tanára volt. (*Catalogi*, I. 713.; II. 38.) Megfutamodásáról nem tudunk további részleteket.

264

1604. október 12. Szepeshely

Joannes Lednicensis Alphonso Carrillo tartományfőnöknek

Mivel Pethe Márton elhatározott szándéka, hogy vagy fegyverrel, vagy más módon befejezi az elkezdett ügyet, hosszabb ittlétre kell számítani. Elszántan ki fog tartani, s Pethe engedélye nélkül semmiképpen sem távozik, jóllehet nincs téli ruhája, és egy sötét cellában, szalmán kell aludnia.

Reverende in Christo Pater, pax Christi.

Negotium nostrum qualem hucusque processum habuerit, scio iam omnia esse Reverentiae Vestrae ab Domino Labbe perscripta¹ me tamen ista omnia et maiora futura, Dei gratia et Societatis nostrae meritis factum, nequaquam terrent, non enim ad sanguinem usque restiti, quod etsi futurum, Dominus aderit, ut ista omnia prompto[!] paratoque animo perferam. Has cur Reverentiae Vestrae scribam, causa est, quia cum Illustrissimus² nulla ratione, etsi repulsam passum illis cedere, sed negotium hoc, quo autore Deo inchoavit, eodem Adiutore non tantum persequi, verum etiam omni exitui mandare proposuit, quibuscunque tandem rationibus, sive milite aliove aliquo modo. Ista omnia antequam fiant, Reverentia Vestra ipsamet coniicere potest, quanta mora intercessura sit. Ergo priusquam responsum a Reverentia Vestra accipiam, non scio, quid aliud agam, quam ut scripta mea vel relegam, vel me concionibus parem. Isthuc enim inscia Reverentia Vestra nulla ratione, salvaque obedientia mihi discedendum ratus sum, nisi forte Illustrissimus ipse remittent. Interea dum litteras a Reverentia Vestra alias per patientiam habebo, qua vera revera est in rebus tam aliis, tum vestibus, quas

Turocii accipere non potui, quia non habebant, et iam hyems prae foribus est, contra quam nec bona habitatione muniti, sed in quodam tenebroso latitamus, cuius pauperis Canonici (ipso quoque excluso) quia aliud non habet cubiculo, ubi lectus stramen est. Haec tamen omnia me non terrent, sed his omnibus multo maiora perferre paratus sum ad Dei gloriam. His me sanctis sacrificiis et precibus commendo. Datum in capitulo Scepusiensi 12. Octobris Anno 1604.

Reverendae Vestrae Paternitatis servus et filius in Christo

Joannes Lednicensis

Mai lelőhely: Kalocsa, Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. 512. (189.) (Boros, 501.) f. 90–91.

1. Ezek a levelek nem maradtak ránk.
2. Hetesi Pethe Márton, a lőcsei akció vezetője.

265

1604. október 22. Torda

Torday Márton, a vízaknai kamaraispán nyilatkozata

Torday Márton elismeri, hogy amikor Báthory Zsigmond idejében a vízaknai sókamara előljárója volt, 600 kőst adott a gyulafehérvári jezsuitáknak.

Ego Martinus Torday¹ cum praefectura Camerae salium Vizaknensis tempore Sigismundi Principis fungerer, ad mandatum eiusdem Principis fateor me in usum collegii Societatis Jesu Albensis sales sexcentos numerasse. Recordor etiam a praedecessoribus meis datos fuisse, nunc ex Camera Vizaknensi, nunc vero prout ex Camerariis et officialibus Tordensibus accepi ex Tordensi, in cuius rei testimonium hoc meum syngraphum sigillo proprio munitum tradere placuit. Actum Tordae 22. Octobris anni 1604.

Mai lelőhely: MOL EFL XXII. szekr. H fasc. 95. sz. Másolat. Mikrofilm 32457.
Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. Torday Mártonról nem sikerült további adatokhoz jutnunk.

266

1604. október 23. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Simon Dinellus maradhat Znióvárán, de visszatérhet Itáliába is. A vágsellyei építkezést meg kell fontolni.

...Simonem Dinellum¹ Thuroczii esse placet, sed optamus eum quietum esse, et libenter manere, alioquin scripseramus, ut remitteretur in Italiam, si hoc illius consolatio postularet. ... De Selliensi fabrica nihil addo ad rescripta a nobis alias, nisi quod aliqui suggerunt nobis fore utile, si audiantur sententiae aliquot patrum graviorum, antequam fabrica promoveatur, quod et nobis quoque videtur, itaque illas expectabimus, et Vestra Reverentia monere poterit eos, ut ad nos quamprimum scribant ea de re...²

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 143. Fogalmazvány

1. Arról, hogy Kassáról hívták vissza lásd a 241. irat 3. jegyzetét.

2. Lásd legutóbb a 257. levelet.

267

1604. november 6. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Helyesli, hogy társának kijelölésében megvárja a Pázmány-ügy kimenetelét. Reméli, hogy Pázmány a legutóbbi utasításoknak megfelelően jár el. További híreket vár róla.

Vidi litteras¹ Reverentiae Vestrae 23. Augusti et 21 Septembris datas, et prioribus quidem agebat initio de suo socio Patre Venceslao Hermanno, quem aiebat non vocatum esse, cum haberet interim Patrem Wrigtum, et expectaret exitum negotii Patris Pasmani.² Quia vero de Patre Pasmano responsio³ a nobis ultima missa pridem est, et Patrem Wrigtum necessarium iam Graecii putamus, cum Patrem Dekerium⁴ hic nos expectemus, credimus iam vocatum a Reverentia Vestra esse socium suum iuxta alias rescripta a nobis. Ceterum de Patre Pasmano quod addam, nihil occurrit, nisi exitum pendere ex prompta et fideli executione eorum, quae rescripsimus. Et quidem habenda ratio est quietis collegii illius atque aedificationis, quod spero Reverentiae Vestrae commendatum fore pro eo quanti facit publicum bonum, et nomen Societatis...

...Expectabo vero tum de hoc tum de Patris Pasmani negotio certiora...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 145. Fogalmazvány

1. Nem maradtak ránk.
2. Az 1604. április 22-én elhunyt Laurentius Bruyckerius (*Catalogi*, I. 637.) helyettesítéséről van szó. Wright szóbajötté kissé érthetetlen, mert ebben az időben Rómában levőnek tünteti fel a *Catalogi*, I. 882. Az 1605-ös névsor szerint egyébként végül mégis Venceslaus Hermannus lett a socius provincialis. (*Catalogi*, II. 46.)
3. Lásd a 259. iratot.
4. A 257. levél még nem tartotta aktuálisnak Rómába menetelét.

268

1604. november 10. Róma

VIII. Kelemen pápa Rudolf császárnak

A császár jóindulatába ajánlja Báthory Zsigmondot, akinek ügyében Marietti Rómában járt.

Carissime in Christo fili noster, salutem et apostolicam benedictionem.

Principis Sigismundi status¹ Tuae notus Maiestati, paterni animi nostri omnem movet affectum, suisque ut faveamus commodis et dignitati, promeritus is est bonorum omnium iudicio. In eo cum Tua duntaxat Maiestas possit nos iuvare, a Te petimus maiorem in modum, ut (quae tua est in omnes humanitas) velis nostra causa caesarea illum complecti benignitate, et singularis apud eundem collocati beneficii memoria, Tibi nos in primis devincire. Magna Tuae Maestatis in Principem ipsum apparet benevolentia iis in literis, quas ad nos dedisti, magnam esse affirmat, eas nobis qui reddidit, dilectus filius Antonius² e Societate Jesu. Eam igitur si praestiteris tempore pernecessario, et nostro, et Principis desiderio fiet satis. Quo Tuae Maiestatis consilia christianae reipublicae sint utiliora, iis ipsis apostolica nunc benedicimus autoritate.

Datum Romae apud Sanctum Petrum sub Annulo Piscatoris, die 10 novembris 1604, pontificatus nostri anno decimo tertio.

Mai lelőhely: AV Arm. 44. vol. 56. f. 329v. (korábban 336v.) Másolat

Kivonat: Meyer, *Nuntiaturberichte*, 254.

1. Az egykori fejedelem ekkor hatalmától megfosztva Csehországban tartózkodik. A következő dokumentumból kiderül, hogy a pápa az ő kérésére írt Rudolfnak.
2. Marietti e közbenjárásáról lásd legutóbb a 240. iratot.

269

1604. november 10. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmondnak

Szánakozik sorsán. A továbbiakról Antonius Marietti tájékoztatja. Kérésének megfelelően ír a császárnak.

Dilecte fili, nobilis vir, salutem et apostolicam benedictionem.

Pristinam Tuae Nobilitatis erga Sanctam hanc Sedem observantiam recognovimus tuis ex literis,¹ atque ex sermone dilecti filii Antonii,² quem huc misisti ad nos animi tui indicem accuratissimum. Incerto rerum tuarum statu, ut tu scribis, nos quoque commoverunt, sed humana haec ferenda mollius sapienti. Tu quoniam arbitraris tuis expedire rationibus tuam nos agere causam apud Caesarem, dedimus ad illum literas, et quidem nostri in te amoris omni ex parte refertas. Cognosce reliqua ex eodem dilecto filio Antonio, qui, quo Tuae sit gratior nobilitati, nostram ad te perfert apostolicam benedictionem.

Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub Annulo Piscatoris die X novembris 1604, pontificatus nostri anno decimo tertio.

Mai lelőhely: AV Arm. 44. vol. 56. f. 328v–329r (korábban 335v–336r.) Másolat

Kivonat: Meyer, *Nuntiaturberichte*, 254.

1. Nem maradt ránk.

2. Mariettiről és küldetéséről lásd az előző iratokat.

270

[1604. november 21. Olmüc]

[Johann Zehender Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába]¹

A pápai brévével is megerősített, a prágai pápai követ, s Szuhay István egri püspök támogatását is élvező Belgioioso nagy elszántsággal látott hozzá Kassán a királyi rendelet végrehajtásához. Ez a következőket tartalmazta: vegye el az eretnekektől a főtemplomot, s adja át az egri káptalannak, űzze ki a városból az eretnek papokat és tanítókat, szerezze vissza az egyházi javakat, a kassaiakat kényszerítse arra, hogy katolikus igehirdetést hallgassanak, s a szentségeket csak a katolikus templomban szolgáltatassák ki. Belgioioso ugyanakkor megengedte, hogy a város küldötteket menesszen Prágába. Az intézkedések által kirobbant forrongások során ahhoz is hozzájárult, hogy a város lakói megmaradjanak eretnek hitükben, csupán arra kötelezte őket, hogy katolikus igehirdetést hallgassanak. Kénytelen volt erőszakkal visszavenni az egyházi javakat, amely csaknem fegyveres összecsapáshoz vezetett. A kassaiak azonban csak akkor nyúltak fegyvereikhez, amikor kirobbant Bocskay felkelése. Ennek kitörése után már nem is mérlegelték komolyan Belgioioso engedményeit, hanem

eltávolították a városból mind az egri káptalan tagjait, mind Belgioioso feleségét, mind a jezsuitákat. A jezsuita misszió tagjai Belgioioso feleségével távoztak el a városból, amely szekereket és fegyveres kísérőket biztosított számukra. A várost elhagyva azonban egy hajdúcsapat tört rájuk, s életveszélybe kerültek. Az éjszaka sötétjében azonban el tudtak rejtőzni, s bár javaik nagy része odaveszett, s életüket is csupán a csodás isteni gondviselés őrizte meg, végülis folytathatták útjukat Eperjes felé.

Admodum Reverende in Christo Pater etc.

Pax Christi.

Scripseram 26 iunii ad Reverendam Paternitatem Vestram² de statu missionis Cassoviensis, et inter alia significaveram, quam pio conatu Illustrissimus Dominus Comes Belgioiosa eo rem dirigere studeat, ut brevi Societas nostra collegium ibi habere, et eos, qui mediante divina benedictione quam firmissime sperabuntur, animarum colligere posset fructus. Iam antea strenue id procuranti Domino Comiti calcar postmodum addebat breve Sanctissimi Domini Nostri, in quo tum ob alia, tum vero praecipue ob id valde laudabatur, quod tam ardenti studio Societatem Iesu istis in partibus ad gloriam Dei et tot animarum salutem promovere enitebatur. Addita paterna admonitione, ut praeclare caepta strenue prosegueretur. Idem Sanctissimus Dominus Noster haud ita pridem per breve apostolicum hortatus admodum paterne est Reverendum Agriensem Episcopum, tanquam loci ordinarium, ut apud Suam Sacram Caesaream Maiestatem non citius sollicitare desineret, quam defirmenda Cassoviae Societate Sua Sacra Caesarea Maiestas benignissime resolveret. Praeae etiam non solum Reverendissimus Dominus Nuntius Apostolicus, verum etiam alii magnates catholici istam rem sibi cordi esse multis et evidentibus signis demonstrarunt.³ Imo proxime elapso mense octobri sua Caesarea Maiestas inclinatum valde se esse satis ostendit ad collegii foundationem. Cum in mandatis dederit Illustrissimo et Revereundissimo Domino Archiepiscopo Colocensi, regio locumtenenti Ungariae (qui eam ipsam etiam ob causam ad illas partes, Sepusium venerat, et mox Cassoviam proficisci constituerat) ut de modo erigendi collegium commodo diligenter dispiceret.⁴ Ad quod fundamentum, sicut et ad fundamentum Leutschoviae collegium bonus Praelatus erat quam paratissimus. Et certe modi ad id efficiendum non defuissent faciles et commodi, fructusque sine dubio in templo et scholis (quae hucusque nondum aperta fuerunt) secuti fuissent quam uberrimi. Sed hostis humani generis tam praeclaram rem a principio statim, et deinceps continuo variis impedire conatus est modis. Et occulto Dei iustoque iudicio (si praesentem rerum miserabilem statum inspicere volumus) de facto iam omnia disturbavit, et in nihilum redigit sancta consilia. Quod quomodo gestum sit, ordine et quam potero brevissime Reverendae Paternitati enarrabo.

Tria ante annum unum, circa haec ferme tempora, Christianissimus Imperator noster Domino Illustrissimo Comiti serio et sancte mandaverat:⁵ Primum erat, ut sive placide posset, sive armatam manum adhibere necesse esset, insigne illud parochiale templum haereticis adimeret, et Venerabili Capitulo Agriensi traderet expulsis e civitate ministris haereticis et scholae magistris omnibus. Alterum erat, ut bona ecclesiastica haud exigua, a senatu per maximum sacrilegium olim vi oc-

cupata, illis restituenda serio curaret, qui in templo et scholae fidem catholicam iterum essent plantaturi. Tertium fuit, ut eos adigeret ad conciones catholicas audiendas, et non alibi, quam in catholico templo sacramentorum usum eis permetteret.

Anhelabat igitur zelosissimus Comes tam sanctis, tamque seriis Suae Maiestatis mandatis per omnia satisfacere; mox templum frustra renitentibus et frementibus civibus, non minus dextre quam animose occupavit. Ut vero eo suavius et efficacius reliqua duo etiam executioni mandare posset, utque hac ratione mortalia odia, quae non solum penes illam civitatem, verum etiam totam provinciam, in qua pauci admodum catholici sunt, iam contraxerat, minueret aliquantulum, reliquaque quae ad Dei gloriam meditabatur, magis faciliteret, petentibus senatoribus haud gravate inducias concessit, ut Pragam ad Suam Sacram Caesaream Maiestatem proficisci, et quae vellent, tractare ibidem possent; promisitque se interim nihil moturum. Eo igitur iudex et aliqui ex senatu profecti verbis, scriptis, muneribus, aliorum intercessionibus rem suam strenue egerunt, haeseruntque ibi quinque ferme menses.⁶ Desperantes tandem, quod flectere Imperatorem in rem suam possint, domum redierunt. Per aliquot vero dies coram Illustrissimo Domino Generali non comparuerunt ad satisfaciendum obligationi suae inscriptis relictæ, quod si Prægae nihil efficerent, caesareis mandatis morem gerere per omnia vellent. Citantur tandem, iubenturque, ut vel nova Suae Maiestatis priora moderatia, vel omnino tollentia exhibeant mandata, vel certe antiquis obtemperent; praesertim cum nova iam accesserint, quibus ad executionem veterum illorum compellatur.⁷

Iterum 15 dierum dilationem petunt et impetrant; quibus elapsis dum interim cum aliis liberis civitatibus et regni comitatibus multa contulissent, practicassent, et occultas conspirationes texuissent, et postmodum etiam diu multumque tergiversati fuissent, et nullum tempus, modus nullus illis placuisset ad manifestanda et reddenda bona ecclesiastica; et tandem proterve negassent se talia bona habere, praeter paucula illa, quae iam pro forma ostenderant; pernegassentque se contra suam fidem evangelicam (uti loquuntur) et conscientiam quicquam factoros unquam. Novo mandato Illustrissimus Dominus Comes, certis, ni obtemperarent, propositis poenis illos ad frequentandas conciones adigere statuit, simulque illorum perversis erroneisque conscientiis aliquo modo condescendere et consulere volens, promisit illis in scriptis se ad professionem fidei catholicae, vel ad confessionem et communionem nullum unquam coacturum, sed suam Sacram Maiestatem et se contentos futuros, si vel conciones tantum frequentaverint, et quid catholica religio in se contineat, perceperint, sicque reliquum populum (qui quam lubentissime conciones audivisset) a templi frequentatione, decretis et exemplo suo absterre cessaverint. De reliquo liberum cuivis fore, vel suam sectam ad certam perniciem retinendi, vel catholicae Ecclesiae ad indubitatam salutem nomen suum dandi. Sed neque hac sua laenitate profecit quicquam.⁸ Negarunt verbis et scriptis obstinati homines constanter, quod papisticum templum, sic iussi, ingressuri et audiendis papisticis concionibus suam commaculaturi sint conscientiam (cum vero nec bona ecclesiastica malo titulo tot annis ab

illis possessas prodere, nedum reddere vellent, et iudex vocatus ab Illustrissimo Domino Comite comparere amplius, nisi quando ipsi lubebat, dedignaretur; coactus tandem Reverendissimus Comes fuit ad arrestanda omnia civitatis bona immobilia, constituto ex duobus Burgraffiis (qui simul iuratus civis et quidem haereticus est) uno, qui ad rationes suae Maiestatis proventus colligeret, quousque senatus, quae ad ecclesiam et monasterium desolatum spectent, bona prodant. Ibi armare se domi quilibet suae assumptis etiam colonis et aliis in domos, quos attrahere quivis potuit, acceptis cives portas occupare, seditiones et catholicorum extinctionem meditari, cum aliis civitatibus et comitatibus arctiora foedera percutere, in omnes rebellandi occasiones intenti esse, sed clanculum et furtive omnia agere coepere. Iussi vero tandem ab Illustrissimo Domino Generali arma deponere, tunc quidem paruerunt, cum tempus erumpendi et manifeste rebellandi nondum adesse existimaverint, sed (quod eventus declaravit) rebelles animos suos non mutarunt, sed ab aliis instigati scriptis ferociore indies effecti, quin cum Botczkaio consilia seditiosa communicaverunt sua, dubitari vix potest.⁹

Cum igitur Illustrissimus Generalis 3 septembris ad castra se conferret, et ob varias, quae intervenerant, difficultates ex Germanico milite plures, quam tria circiter millia peditum et mille equites gravioris armaturae habere nullo modo posset; sicque reliquus exercitus praeter non ita multos centenos Wallones, ex sex millibus haydonum Ungarorum constaret, quibus, si opus foret, Ungarica nobilitas viritim coniungi debebat, constituit bonus Comes castra sua movere versus aliquam, non scio quam munitionem turcicam, ad eam, si posset, expugnandam.¹⁰ Sed dum se ad talem expeditionem praeparat, et oportunitatem exspectat, en, nuntiatur a vicecapitaneo Waradinensi,¹¹ se ex certis literis interceptis et tribus famulis¹² Domini Botczkay cognovisse, quod ille per summum scelus cum turcis conspiracy habeat, illisque arces suas, quas prope Waradinum habet, tradere, sicque Suae Caesareae Maiestati rebellare penitus constituerit, et eam ob causam (cum periculum in mora esse possit) se ex praesidiariis Waradinensibus bonam manum ad capiendum castellum ipsius Botczkay Sancti Job¹³ dictum misisse, quod et captum iam sit. Iam vero laborare suos circa aliquam aliam arcem¹⁴ illius, priori multo fortiorem expugnandam, ipsumque, si quando posset, Botczkaium capiendum. Petit igitur, ut Illustrissima Dominatio cum parte exercitus Germanici illis in auxilium venire quam primum velit. Contulit se eo Illustrissimus, relicto in castris Domino Colonello Betzio¹⁵ cum mille ducentis peditibus Germanis et 7000 circiter equitibus, una cum tormentis et impedimentis.

Dum haec aguntur, Botczkaius verbis blandis, muneribus amplis capitaneorum, haydonum animos sollicitat ad defectionem a suo Generali, eisque sicut et caeteris haud difficulter, quod voluit, persuadet. Interea horum rerum ignarus Dominus Comes relictum in castris exercitum ad se vocat, sed paulo post dolum et perfidiam subolfaciens, ut sibi et suis attendat, ad Dominum Betzium colonellum perscribit; intercipiuntur vero ab haydonibus literae; pergit exercitus Betzianus in ordine quidem, sed de nocte etiam iter faciens, nec ab ullo hoste sibi quicquam timens, cum ex continuis pluviis milites toti madidi et fessi ex itinere essent, 15 octobris tribus circiter horis, antequam illucesceret, haydones perfidi comparent,

ex insidiis egressi, mox impetu facto in praeceuntes, interceptis tormentis eorum plurimos interfecerunt. Reliqui intra currus se munientes fortiter quidem se per plures horas defenderunt; sed quia hostis pulverem tormentarium incenderat, in densissimo fumo et illi mactantur, obruti multitudine haydonum. Ex omnibus vix 50 evaserunt. Ibi praecipue in duos patres Sancti Francisci, qui Illustrissimo Domino Colonello a sacris erant, saevitum esse dicitur, exsectos enim in frustra dissecuerunt¹⁶

Quae strage audita Illustrissimus Dominus Generalis, recipere se primum in arcem Adorian, deinde Waradinum se conferre coactus fuit. Inde ad collectos in Sisto¹⁷ comitatus proficiscens, vix insequentium hostium crudeles manus effugere potuit. Venit tandem Cassoviam 26 octobris; sed in civitatem minime intro-mittitur a civibus armatis. Nam vel ipsi etiam pueri contra illum arma sumpserant, portarumque claves vi a Domino Vicegenerali¹⁸ acceperunt. Uxor Domini Generalis ad maritum exire et cum eo fugere petierat, sed violenter detenta erat. Eo die tumultibus perstrebebant omnia, armati transeuntes domum nostram fremebant, lapides in fenestras proiciebant, minas spirabant. Missus est ad cives a Domino Comite Vicecapitaneus quidam Germanus, Rodwicz¹⁹ dictus, lutheranus cum literis credentiae, qui nomine Domini Generalis omnia, quae vellent, et ullo modo concedi possent, civibus liberaliter offert, minus templum Sancti Michaelis pro libero suae religionis exercitio eis petentibus assignat, et multa alia promittit;²⁰ rogatque tantummodo, ut suae Maiestati fideles permaneant, civitatem hostibus non tradant. Hisce ab initio quidem multo videbantur mitiores facti, sed confestim magis furere conspiciebantur. Vicegeneralis et senatus civicus eo die Reverendos Dominos Capitulares monendos curarunt, sibi si consultum cupiant, ut mox discedant. Sed quia eorum equi in convehendis hinc inde per pagos vicinis occupabantur, vel inviti manere debuerunt. Proponitur in senatu, an coniunx Domini Generalis et iesuitae etiam dimittendi essent; concluditur, quod non; conclamaturque, quod iesuitae excedere iam debeant, quod diu cum Generali intraverint. Qua re intellecta Pater Martinus Kaldi, Pater Ioannes Urbani, Pater Valentinus Kocchius et ego²¹ collecti in unum Deoque nos, ut quod ad eius honorem et nostrum, totiusque Societatis maius bonum commodius futurum esset, nobis inspirare dignetur, commendantes, considerantesque, quae nobis pericula foris, quae in civitate accidere possint; unanimiter tandem conclusimus, quod Cassoviae manere, et quae Deus super nos immissurus, vel permissurus esset, ab eius manu exspectare velimus. In qua resolutione toto isto die et sequente nocte pleni quidem humano timore, sed simul etiam divina consolatione multum recreati perstitimus. Mane profecto Deo nos iterum serio et humiliter commendantes, et ne quid temere faceremus, Deumque quasi tentantes in praesentissima pericula gravissimorum et diuturnorum tormentorum nobis a crudelibus bestiis intentatorum nos frustra coniceremus, illud nobis incidit consilii, quod Dominum Vicegeneralem accedere, et consilium ab eo etiam postulare velimus. Fecimus, et responsum ab eo habuimus se et reliquos suae Sacrae Maiestatis officiales nihil omnino nobis opis et nec sibi ipsis quidem securitatem ullam promittere posse; se potius suadere, ut discedamus, facturumque se pro virili, ut senatus mutata hesterna sen-

tentia nos dimittat, datis etiam curru et equis usque in proximam civitatem. Praestitit, quod promiserat vir alioquin haereticus, nobis vero valde addictus.

Impetrato consensu a senatu monemur intra horam, ut discedamus una cum coniuge Domini Generalis, postmodum portas nemini apertum iri²² Accinximus igitur nos, prout poteramus in tam brevi tempore, et tuto inter perturbationes, ad iter haud multo magis dubiam extra, quam intra moenia exspectantes mortem. Adducitur currus, in eum tumultuarie proiiciuntur, quae prius in manus venerunt rebus multis ex necessitate, vel oblivione relictis. Nam eo ipso tempore nonnulli Itali confiteri prius mihi alii alia mecum tractare volebant. Ad forum procedimus vultu ad hilaritatem composito, catholici flentes et eiulantes partim nos comitabantur, partim hinc inde per plateas cum multis lacrymis palam nobis valedicunt, et suam deplorant orbitatem. Haereticis contra et nos et illos vel torve aspicientibus, vel cachinis excipientibus et prosequentibus; nonnullis etiam modestiam et hilaritatem nostram tacite admirantibus. Facta igitur manu supra civitatem cruce, et dicto vale, per medios ex utraque parte dispositos armatos Illustrissima cum suis in curru, ego cum meis pedes versus portas progressi, sicque emissi sumus. Mox nuntiatur nobis tum ab insultantibus, tum commiserantibus haydones esse quam vicinissimos, et non multas post horas nos salutaturos. Non poteramus a iudice plures, quam decem impetrare, qui comitarentur, et ubi opus esset, nos defenderent. Paucos famulos Illustrissima secum habebat, et aliquot Wallones. Cum sic ad duo ferme progressi fuisset milliaria Hungarica et iam tenebrescente, iuxta parvulum quendam pagum latitantes in insidiis haydones et latrones rustici numero fortassis ad 60 ex improvise post nos ingentem excitant clamorem, bombardas in nos explodunt, pedites aliqui, nonnulli equites quam velocissime advolant, milites nostri, pro defensione nobis assignati mox fugam arripiunt. Equites nostri relictis equis latebras quaerunt. Dum latrones nos invaderent, et Illustrissima Comitissa, pientissima et prudentissima matrona se a suis desertam conspiceret, cum tribus virginibus de curru desiliens, Deo et Beata Virgine (cui se et suos ferventissime commendaverat) mirabiliter eam deducuntibus et protegentibus e medio latronum evadit, et in vicinis hortis quaelibet illorum separatim se abscondit, ut illarum nulla a latronibus inveniri potuerit. Sed quicquid in curru vel pecuniae vel aliarum pretiosarum rerum habuit, una cum equis in praedam latronibus cessit.

Noster Pater Urbani in curru dum invaderemur, ob sessionum incommoditatem non sederet, sed cum famulo pedes sequebatur. Hic igitur audito tumultu se abscondit quidem, sed cum tandem sedata omnia et periculum abesse crederet, in viam se iterum dare volens, e vestigio in rusticos latrones incidit, qui strictis gladiis contra illum et pectori eius admotis, cuius esset factionis, et an Germanus esset, interrogant; respondet Pater Ungarice se probum esse. Replicant illi, tamen papista es. Sum, inquit, sed si christiani vos estis, accipite, quod penes me inveniatis, et vitam saltem mihi relinquit. Abductus igitur ad pratum, spoliatur pecunia (nam in omnem eventum cuiusvis aliquam dederam), tunica interiore, diurno, rosario etc. Sicque tandem bene vexatus, cum ludibrio dimittitur; quod factum non fuisset, nisi loquela illum Germanum non esse manifestasset. Circa Patrem

Martinum Kaldi etiam, qui post sepes non procul a via se absconderat, non defuit singularis paterna Dei providentia et protectio.

Currus vero noster, quia illum latrones hominibus vacuum conspexerunt et de intercipiendo curru Illustrissimae, qui nostrum praecedebat, nimium solliciti fuerunt, aurigae fidelitate, qui equos ad cursum egregie incitaverat, e medio illorum subductus, et sic liberatus est.

Nos etiam impigre de curru desilientes, et inter tot latrones male securos nos fore existimantes, fuga, si possemus, consulere nobis voluimus. Erant iuxta viam sepes ex spinis confectae; illas prior Pater Martinus Kaldi satis feliciter transiliit; sequitur Magister Valentinus Kocchius; sed sepi incumbens a spinis detinetur; trusi ego illum, et ex spinis tandem extricavi. Cum hac ratione multum dilatatae essent spinarum congeries, saltus me fefellit; ita ut satis diu ex tenentibus me spinis expedire aegre potuerim. Et nisi Deus frameae in me valde directum ictum avertisset, actum de me fuisset. Decido tandem introrsum in pratum. Ex latronibus unus in equo, vel certe ex nostris fugientibus equitibus aliquis sepes post me transilit, ita ut posteriores equi pedes gallerum meum tangerent, et tantum caput non contererent. Eques vero me iacentem prope sepes non videns, vel alios insequens, vel certe fugam prosequens, sic me reliquit. Ego, quo me verterem, ignarus, quantum potui, per illum pratum cucurri; sed cum insequentes alios multo me celeriores esse conspicerem, et ob interclusum spiritum ulterius currere non valerem, intra me quasi in agone constitutus, quantum potui, Deum rogavi, mihi ut vel quartam horae partem ad mei collectionem, antequam trucidarer, concederet. Haec cogitans video ad latus parvum dumetum ex paucis et raris salicum arbusculis constans in latitudine vix 4 aut 5 passus continens. Intro in illud; mox sub salice in genua procumbo; video circumquaque discurrentes latrones strictis gladiis et securibus. Rogo Deum, ut per exiguum temporis spatium ad necem me quaerentium, ne me conspiceri possint, oculos impedire pro infinita misericordia sua dignaretur. Fateor enim ita me perterritum, et omnino consternatum fuisse, ut de Deo, deque anima mea nonnisi valde tenuiter, et quasi obiter cogitare potuerim.

Admodum Reverende Pater, quod vere accidit ad Dei gloriam, humiliter refero. Deus clementer exaudivit qualescunque gemitus meos; nam circum cursitantes latrones adeo mihi vicini erant, ut tantum aliquoties in me non impeerint, ita curiose singula lustrarunt, splendente haud obscure luna, ut vel pomum ibi amissum in isto dumeto haud difficulter invenire potuissent. Incipio igitur me Deo totius consolationis, me miserum consolante ex summa ista perturbatione colligere, et tacitus admirari bonitatem Dei me abscondentis. Maneo sub eadem arbore. Inquiro multo exactius, quam unquam antea (vel maxime etiam id facere desiderans) potui in conscientiam meam, mortem meditari, et quomodo ex hac in alteram vitam Christo duce, bonoque angelo comite feliciter transire possim, sollicite perpendo.

Interim eunt, redeunt, dumetum circumeunt latrones, fremunt se praedam, quam ante manus esse certo certius sciverant, capere non posse. Unus illorum primum simul, bini deinde simul in semita per medium dumetum transeunte supra quam pedes mei ad latum extendebantur, perrexerunt. Sed dum a me uno vel

altero ad summum passu distabant, quasi exterriti subito ad latus dextrum se vertentes exiverunt, paulo infra me; iterum dumetum intrantes attentius etiam quae-sierunt. Obstipui considerans divinam protectionem; vota certa cum Superiorum meorum approbatione Sanctissimae Deiparae Mariae, sanctis apostolis Simoni et Iudae (in quorum pervigilia haec fiebant) persolvenda emitto, si ex tantis periculis divina bonitas ulterius etiam eripere me dignaretur. Defatigati tandem latrones in quaerendo ita se in terram collocant, ut duo (si non plures) a dextris meis essent, (qui ita vicini erant, ut ferme in facies illorum spuerere potuissem) alii sinistrum latus meum cingerent, sed nec ante, nec retro me, qui excubias agerent, deessent. Sic igitur undequaque obsessus, et omni evadendi spe destitutus, meque quantum cum gratia Dei poteram, Deo, Beatissimae Virgini, sanctis apostolis Simoni et Iudae, Beati Patri Nostro Ignatio, Beati Patri Nostro Saverio etc. commendans, ita tandem immutatum me sensi, ut sicuti antea veri dolores mortis me circumdederant, et incredibilem in modum excruciaverant, ita tanta vicissim consolatione et spirituali laetitia in corde meo perfusus fuerim, ut vix me ipsum caperem, etiam ipsemet tale quid nec ex decima quidem parte imaginari mihi valeam. Resolvi igitur me quod ad fruendum diutius illa Spiritus dulcedine, et ad mortem me praeparandum studiosius, respirationem quamdiu possem comprimere velim. Nam si vel semel liberius respirassem, non minus illi me respirantem, quam ego illos aerem haurientes, exaudivissent. Nec ausus fui per duas illas alias horas circiter vel tantillum me inter arida folia movere. Tempus mihi minime longum videbatur. Sed ex gallicantu vicinorum pagorum secunda vice inaudito, quamdiu ibi latitarim, facile coniiicere potui. Tandem ex sic diu compresso pectore tussis vi erumpere volens, tempus, in quo prodi debeam, adesse monstravit. Nihil igitur timens, animo hilari atque sereno collum et humeros ad pectus usque nudavi, ut sic expeditius me, si vellent, amputato potius capite, quam membris aliis mutilatis, in aliam transmittere vitam possent. Factoque non semel signo crucis, invocatisque dulcissimis Iesu et Mariae nominibus ex dumetulo in locum apertum exivi, alta voce quinquies clamavi: Uram, Uram (dominum Ungarice significat) quem quaeritis, ut quid dormitis. Ibi ante me octo circiter passibus a me distantem unum (uti mihi videbatur) fruteto incumbentem, duos prope illum in terra iacentes, et mox se erigentes et amentibus similes capita huc illucque moventes, et inconditas nescio quales voces edentes conspexi et audivi. Et postquam aliquamdiu illos contemplatus et Dei benignitatem cum stupore admiratus fuissem, illis relictis, et nec quicquam se contra me moventibus, lente incedendo progressus sum, nesciens quo me verterem. Ibi statim uno pedem vicinam profundam piscinulam nebula contectam immitto, vix illum retrahere, quin inciderem totus, valui. Ibi subsistens, nescivi a qua parte venerim, aut quonam progredi deberem; plane enim extra viam eram, et caelum post mediam noctem obscurius reddebatur, diu mecum reputavi, quod fortassis Cassovia discedere non debuisssem. Quae cogitatio vehementer me, etiam dum latitarem, afflixerat. Eum igitur in modum tandem me resolvi, praemissa oratione, quod oculis clausis ad singulas mundi plagas manu signum crucis efformare, et quo me ultimam quatuor directura esset, eo recta sive per vias, sive per invia pergere velim; et siquidem

hoc modo Cassoviam reducerer, me civitatem ingressurum, et ea quae opportuna Deo inspirante visa fuerint, isti populo dicturum, lubenterque sanguinem pro fide catholica cum divina gratia effusurum. Sicque celeriter perrexi, Deus scit per quae invia, dumeta, fossas, paludes, lacunas, lutum passim densissimum, per valles et montes. Cum vero per aliquot horas ita inambularem, non semel in obviantes, praesertim quando interdum in viam aliquam deveni, vel in dumetis et iuxta solitarias domos latitantes, latronibus quo ad omnes significationes simillimos, homines incidi, sed necquicquam mihi timens, sed alta voce lytanias Beatae Virginis, vel nominis Iesu recitavi, alacriter perrexi, unde illi terreri et fugere videbantur. Post longam tandem oberrationem ad radices unius montis deveni, cum iam aurora inciperet; plane existimans illum ipsum esse montem, qui vicinus Cassoviae, et per quem eo recta via est; multum igitur laetatus sum. Sed mox in vallem descendens vidi me deceptum esse. Eo in loco, latrociniiis valde apto, occurrerunt mihi duo, qui (uti postea intellexi) iuxta omnia indicia, illi ipsi erant, qui duos ex comitatu nostro satis diu insecuti fuerant. Ab illis intrepide, an haec via Cassoviam duceret, prout potui ob linguae ignorationem, sciscitatus sum; qui torve me aspicientes, et negative respondentes, interque se nutibus loquentes, me omnino invadere velle, cum breviarium in manu, rosarium in cingulo portantem attente contemplarentur, videbantur; sed longo Sancti Crucis signo super illos aliquoties manu facto, illisque vias suas in pace ire iussis, mihi obtemperarunt. Sic tandem casu ad pagum, ad quem Illustrissima Comitissa cum reliquis ex fuga se receperat, cum iam clara dies esset, madidus, sordidus, lassus et vix spiritum trahens, perveni. Ibi cum magna mea admiratione Patrem Kaldi et Patrem Ioannem Urbani cum famulo nostro reperi incolumes; quos omnes cum Illustrissima caeteris vel mactatos, vel saltem in montibus misere oberrantes omnino putaveram. Deerat solus Magister Kocchius, qui sicut in iisdem ferme, quibus ego, constitutus fuerat per eam totam noctem periculis, sic non minorem etiam expertus est Dei protectionem; sed et ille etiam circa meridiem Eperiesim (cum itam plane de eo desperassemus) ad nos salvus pervenit.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 21. f. 235r–39v. Másolat

1. A szignálatlan és dátálatlan iratra egy későbbi kéz a következőket írta: „Patris eiecti Cassovia, quo ad fundandam residentiam venerat. Circa annum 1641. Collegii Cassoviensis initia.“ Ez a megjegyzés azonban nyilvánvalóan téves, hiszen az irat az 1604-es esztendő eseményeit tekinti át. Az is megállapítható, hogy szerzője Johann Zehender, a kassai miszsió vezetője, címzettje pedig a rendfőnök volt. Bizonyos ugyanis, hogy a rendfőnök erre a levélre válaszol 1605. március 12-én (297. irat), s ebből azt is megtudjuk, hogy Zehender 1604. november 21-én két levelet is küldött Rómába, minden valószínűség szerint Olmücből, ahová első menedékhelyükről, Krakkóból november 13-án érkeztek meg. (Vö. 217. irat 4. jegyzet és 284. irat.) A levelet említi Óry, Péter Pázmány, 90.
2. Ez nem maradt ránk. A Khlesl püspökhöz írott részletes beszámoló a 258. irat.
3. A felsorolt iratokra, illetve támogatásra lásd a 244. iratot és jegyzetét.
4. Hetesi Pethe Mártonnak címzett királyi rendeletről lásd a 285. irat 4. jegyzetét.
5. Az 1603. november 8-án kelt királyi rendeletről lásd Paulinyi, *Iratok*, 34.

6. Belgioioso saját nyilatkozata szerint persze Bocatius bíró és társai Prágába engedésével az is célja volt, hogy a vezetőket eltávolítsa a városból. (Vö. Paulinyi, *Iratok*, 45–46.)
7. Helyenként csaknem azonos fordulatokkal számolnak be az eseményekről Belgioioso levelei (vö. Paulinyi, *Iratok*, 75–80., 81–84., 95–96.)
8. Az, hogy Belgioioso valamelyest „engedményekre” is hajlandó volt nem derült ki a korábban közölt iratokból.
9. Erre nincsenek adatok.
10. Belgioioso a rakamazi táborba ment, s Gyula ostromát tervezte. A Bocskay felkelés kezdeteiről elmondottakról lásd Benda–Kenéz, *Jelentés*, 155–180.
11. Cyprian Concini, Nyáry Pál helyettese.
12. Székely Ferenc, Posgai Lázár és Fráter István.
13. Szentjób vára.
14. Kereki vára.
15. Baptista Petz ezredes, a kassai gyalogos helyőrség parancsnoka.
16. Az álmosdi csatáról lásd Nagy, *Katonai történet*, 71–76.
17. Szikszón gyülekezett a felső-magyarországi nemesség.
18. Bizonyára Erich Lassota császári főmustramesterről van szó. Vö. Benda–Kenéz, *Jelentés*, 170., 178. További részletek olvashatók a 284. iratban.
19. Melchior Rottwitz ezredes a sziléziai lovasság parancsnoka volt.
20. Belgioioso azzal küldte Rottwitzot a kassaiakhoz, hogy ha végképp szükségessé válik, ígérjen nekik valamilyen templomot. Benda–Kenéz, *Jelentés*, 170., 178. Az alábbiakban elmondottak szolgáltak egyébként alapul az évkönyvrészlet (284. irat) megfogalmazásakor.
21. A Kassán tartózkodottakról lásd a 217. irat 4. jegyzetét.
22. Az alábbiakban elmondottak nagy mértékben megegyeznek a 284/6. iratban foglaltakkal.

271

1604. december 11. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Bartholomeus Villeriusnak¹ Grácba

Megrázták a magyarországi zavargásokról érkezett hírek. Ugyanakkor örvendezik az ellenségre mért vereségen. Jobb híreket remél, bár sok város van a felkelők kezén.

Perculerant nos litterae Vestrae Reverentiae ante octiduum acceptae de Hungariae tumultu atque periculis, et suspensi expectabamus certiora, cum Dominus Deus nos denique consolari dignatus est ultimis a Reverentia Vestra datis, quibus meliora nobis significabat, nimirum de clade illata a milite nostro copiis hostilibus² tanto licet incommodo et labore nostrorum. Utinam demum omnes confundantur et pereant, paxque consequatur adeo votis omnium expetita et necessaria laetitiae communi bonorum et catholicae ecclesiae incremento. Et si autem hostis adhuc oppidis adeo munitis potitur,³ tamen sperare licet, Domino adiuvante penitus evictum iri et exemplo futurum aliis, si qui forte haerent in praesidia sua, similia non audendi. Expectabimus vero subinde certiora de tota re, et interim Dominum supplicamus, ut adesse bonorum precibus votisque dignetur. Quod autem reliquum est, Reverentiae Vestrae et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo. Romae 11 Decembris 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 146. Fogalmazvány

1. Villeriusról lásd legutóbb a 65. iratot.
2. Egyik levél sem maradt ránk. A Bocskay szabadságharcnak egyébként ez az első említése a rendfőnök leveleiben. Az említett jó hír a hajdúk Osgyánnál (november 17.), vagy Edelénynél (november 25–28.) elszenvedett veresége.
3. A Bocskay kezén lévő városokra, többek között az október 30-án elfoglalt Kassára utal.

272

1604. december 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

Magyarországról és Erdélyből vegyes híreket kap. A kolozsvári plébánia templomot úgy használják mint eddig. Unióról még nem lehet szó. Helyteleníti, hogy a Pázmány téziseiről írt cenzúrát nem hozta az illetékesek tudomására. Rá egyébként továbbra is ügyeljenek. A tartományfőnök társa esetleg lehet Wright, ha neki nem kell Decker helyébe lépnie. Helyesli, hogy Dobokay Sándort átengedte Forgách Zsigmondnak, de helyettese nem lehet Nagy János. Ha béke lesz, küld valakit Itáliából Lőcsére. A vágsellyei építkezést meg kell fontolni.

...De rebus Hungariae et Transylvaniae varia audita sunt, sed postremo meliora,¹ Deus faxit, ut omnia bene succedant et ad maius catholicae rei incrementum. Interim quod ad templum Parochiale Claudiopopolitanum attinet, utantur eo nostri, ut hactenus fecerunt.² Nam de unione nondum tempus agendi est, cum expectanda sint tempora quietiora, et tunc melius est agi per alios Dominos, ut Dominum Bastam et Dominum Comitem de Belgioiosa, quam per nostros, ut alias significatum est.³

De negotio Patris Pasmani credimus iam omnia quietia esse, post acceptam censuram a nobis antea missam. Sed quia Graecio scribitur ad me silentium sub praecepto obedientiae impositum esse a Reverentia Vestra, credimus quidem factum ad turbas omnino sopiendas. Verum cum ea res durior videri possit, et alioquin mentis nostrae sit, ut illi, qui censuram sciebant esse mittendam, sciant iam a nobis esse missam, si forte Vestra Reverentia prohibuisset hoc, non expediret tale silentium. Ceterum quicquid sit, censemus tale praeceptum esse revocandum ob suaviorem gubernationem universalem, et si forte aliqui in sermone peccarent contra pacem et aedificationem, poenitentiis potius emendandi erunt. Omnino autem sciant, qui debent scire, censuram esse missam, et iuxta praescripta a nobis agendum esse in iis, quae constiterit a Patre Pasmano edocta esse. Moneri autem nos oportebit, quomodo se deinceps Pater geret, et si forte alia doceret, quae merito censura digna essent, invigilandum, et ille monendus tempestive, ne res ulterius procedat. Alioquin de religiosa eius virtute bene sperare volumus, et Dominum precamur, ut illius opera utilis bono communi et divino obsequio esse possit.⁴ De socio Vestrae Reverentiae nondum quicquam statuere possumus, interim nihil

immutetur, sed utatur Patre Wrigtho, quo casu is loco Patris Dekerii (de quo aliquid certi expectamus) necessarius non esset.⁵ Domino Forgas concedi ad tempus rectorem Selliae probamus, verum alio vicerectore substituto, quam Patre Nagio, quem Vestra Reverentia nominabat.⁶ ...

Pro Lexovia an aliqui mitti possint ex Italia, si forte pax sit, ut speramus, considerabit Pater Assistens. ... Iudicium Reverentiae Vestrae de fabrica Selliensis accepimus, et expendemus postea cum aliorum patrum sententiam item acceperimus...⁷

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 146–147. Fogalmazvány

Kiadva: Veress, Carrillo, II. 384–385.

1. Lásd az előző levél első jegyzetét.
2. Az 1603 őszén az unitáriusoktól elvett Szent-Mihály plébánia templomról van szó.
3. Valószínűleg Felső-Magyarország és Erdély közös irányítás alá helyezéséről lehet szó, tehát a politikától való távolságtartásra biztatja a rendfőnök Carrillót.
4. A megküldött cenzúra közölve: *Pázmány Péter emlékezete*, 95–98. Lásd még a 259. iratot. Ugyanott ír a rendfőnök Pázmány ügyének enyhébb kezeléséről is. Erről részletesen: *Pázmány Péter emlékezete*, 28.
5. Az ügyről lásd a 267. levél 2. jegyzetét.
6. Forgách Zsigmond újabb szándékairól lásd a 262. iratot. A mellérendelt jezsuita Dobokay Sándor, vágsellyei rektor. Helyettesítésére Carrillo nyilván Nagy Jánost hozta szóba, aki ekkor Bécsben volt professzor. (*Catalogi*, II. 35., 687.) Ez a terv azonban később bizonyára megváltozott, mert a 302. és a 303. irat szerint Szalay István volt Forgách mellett.
7. Lásd erről legutóbb a 266. iratot. Az ügyről egyébként a rendfőnök még Wright véleményét is kikérte, hiszen 1604. december 23-án a következőket írja neki: „...Judicium de Selliensis fabrica missum cum eiusdem litteris accepimus et asservabitur, ut postea cum aliis ubi accepta Juerint consideratur...” (ARSi, Austr. 2. I. f. 150.)

273

1604. december 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Gisbertus Schevichavius rektornak Grácba

Az október 28-i levélből értesült a Pázmány téziseiről írott cenzúra megérkezéséről. Semmiképpen sem állt szándékában megtiltani, hogy az illetékesek megismerjék ezt. Erről Carrillót is értesítette.

Scribebat Reverentia Vestra 18 Octobris¹ de censuris propositionum Patris Paskan acceptis, deque praecepto non loquendi imposito a Patre Provinciali, quod quidem existimamus omitti potuisse, nisi quid aliter pax collegii et aedificatio communiter postularet, cuius quidem unius rei rationem habitam ab illo nobis persuademus. Ceterum ad illum scribimus² hac de re, et sine dubio ille statim scribet, quod opus erit ad Reverentiam Vestram. Mentis porro illius non fuisse credimus (nostrae nullo modo fuit) impedire, quod opiniones novae aut obsonae

notentur, a quibus oportet, et minime permittantur. Sed hoc voluisse existimamus Provinciale, quoniam decretum erat a nobis quid faciendum in iis, quae iam successerant, vitare turbas novas ex mutuis contentionibus. Alioquin censuram a nobis istuc missam esse sciri incommodum nullum est, immo expedire existimamus, modo vitentur occasiones contentionum. Et quia Pater Provincialis de hoc scripturus est ad Reverentiam Vestram, nihil interim innovandum existimamus. Quando autem et qua occasione et modo ordinatio nostra sit ad praxin reducenda, praescriptum est, quantum satis esse videbatur cum ipsa censura. Itaque nihil addimus, nisi si quid occurreret proponi posse a Reverentia Vestra nobis vel Patri Provinciali...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 148. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. Lásd a 272. iratot.

274

1604. december 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Deckernek Grácba

A Pázmány téziseiről írott cenzúra ügyében írt Schevichavius rektornak és Carrillo tartományfőnöknek. Ők megteszik a szükséges intézkedéseket.

...De censura item ad propositiones Patris Pasman scribo tum ad Patrem Rectorem tum ad Patrem Provinciale,¹ a quo putamus rationem habitam esse pacis aedificationisque collegii, ut sermones evitarentur, ex quibus maior offensio nasceretur. Sed illi iuxta nostram mentem facient, quod oportebit...

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 148. Fogalmazvány

1. Lásd az előző iratokat.

275

1604. december 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

A Pázmány téziseire írott cenzúra ügyében írjon a gráci rektornak. Őt egyébként az udvar dolgai a kelletténél jobban foglalkoztatják, ezért leváltása helyénvaló lesz.

...De censura propositionum Patris Pasman scripsi alteris litteris,¹ iuxta quas Reverentia Vestra quam primum scribere possit ad Graecensem Rectorem. Et quia hic alias scripsit ad nos optare se defungi officio, rationem habendam putamus eius consolationis et virium, quae imbecillae sunt, cum praesertim expedire videatur etiam mutatio, quandoquidem aula illum plus videtur occupare, quam collegii necessitates ferant...²

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 149. Fogalmazvány

Modern átirat: Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. Lásd a 271. iratot.

2. Ennek ellenére Gisbertus Schevichavius 1606 augusztusáig gráci rektor marad. Ekkor viszsza-
szatér a rajnai rendtartományba, s utóda Florianus Avancinus lesz. Vö. *Catalogi*, II. 69.,
741.

276

1604. december 18. Róma

Claudio Acquaviva Giovanni Argenti tartományfőnöknek Kolozsvárra

Részvétellel van szenvedéseik iránt, bár időnként jó híreket is hall. A székelőföldi utat jobb lenne elhalasztani. A pápai szeminárium visszaállítását helyesli. A pápától erre a célra rendelt összeg ügyében Cinzio Aldobrandini bíborshoz forduljon.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 149. Fogalmazvány

Kiadva: Argenti, 118–119.

277

1604. december 23. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinand Alber bécsi rektornak Bécsbe

A vágsellyei építkezést még megfontolja. Örömmel értesült Basta hadi sikereiről Felső-Magyarországon. Vásárhelyiről előbb olyan hírt kapott, hogy megölték, de később levél jött tőle Jaroslavból.

...De Selliensis Collegio expectabimus iudicia aliquorum, ut scripsimus ad Patrem Provincialem, et postea respondebimus.¹ ... De felicibus praeliis Domini Bastae in Superiore Hungaria audiveramus aliunde, et gratias agimus Reverentiae Vestrae, quod idem suis litteris confirmaverit.² De Patre Vasarhelino autem paulo prius nos inaudiveramus occisum item fuisse,³ sed habemus illius litteras Jaroslavia datas, ad quas iam respondimus,⁴ et illi incolumitatem gratulati sumus,

quemadmodum et gaudemus reliquos etiam nostros evasisse cum salute, quod ex litteris Reverentiae Vestrae cum peculiari gaudio intelleximus. Dominus Deus sit benedictus. Vestra Reverentia salutet illos, qui istic aderunt meo nomine...

A margón: De rebus Hungaricis solliciti sumus, et preces offerimus Domino, expectabimusque a Reverentia Vestra nuncios, prout res ipsae postulabunt.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 151. Fogalmazvány

1. Lásd legutóbb a 272. irat 7. jegyzetét.
2. Lásd a 271. levél 2. jegyzetét.
3. A rendi lista szerint (*Catalogi*, II. 41.) Vásárhelyi Gergely ebben az esztendőben részt vett a sóvári misszióban. Megpróbáltatásairól lásd a 286. iratot.
4. Nem maradtak ránk, mivel a lengyel provincia elveszett kötete tartalmazta.

278

1604. december 23. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

Reméli, hogy a Mária kongregáció Rómához csatlakozásáról írott, s időközben elakadt engedély megérkezett. Örül, hogy a törökök visszahúzódtak. A kassaiakról jó híreket kapott. A betegeskedő Halloix egyelőre ne induljon vissza Belgiumba.

Patentes aggregationis pro Congregatione missas a nobis ad Reverentiam Vestram nondum istuc pervenisse scribebat 17. Octobris, optabamusque rescire, an deinde pervenerint, et si bene speramus, cum aliud Reverentia Vestra non significaverit, monebit autem postea nos.¹ Turcas² recessisse sine gravi damno nostro gaudemus et Domino gratias agimus precamurque, ut eorum impetus procul arceat. Alia, de quibus Reverentia Vestra scribebat, responsionem non postulabant, cum essent variae narrationes. De patribus Cassoviam missis et aliis solliciti eramus ob turbas recens exortas, verum audivimus iam de omnibus bona, et Dominum laudamus.³ Pater Halloyx iuvandus erit, prout poterit, nam ut redeat in provinciam, interim non censem expedire, ne in itinere peius haberet, scimus autem caritatem Reverentiae Vestrae et aliorum non defuturam. Eo quidem bono patri compatimur ex animo.⁴ Atque haec ad litteras Reverentiae Vestrae, cuius precibus et sacris sacrificiis me commendo. Romae 23 Decembris 1604. Salutet meo nomine Patrem Halloix, quem in Domino amplector et valere quam optime cupio pro maiore divino obsequio et auxilio proximorum.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 153. Fogalmazvány

1. Dobokay levele nem maradt ránk. A küldött iratokat lásd a 250–252. számok alatt.
2. Bizonyára Bocskay török segédcapatairól van szó.

3. Lásd az előző iratot, ahol a Vásárhelyről érkezett jó hírekről van szó. A többiek Krakkóba meneküléséről lásd a 217. irat 4. jegyzetét.
4. Halloix ez év végén betegsége miatt Kolozsvárról Vágsellyére ment. 1606 szeptemberében tért vissza Belgiumba. Vö. *Catalogi*, II. 611.

279

1604. december 23. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Szalay Istvánnak Vágsellyére

Együttérez vele az Erdélybe érkezett magyarok rossz fogadtatása miatt, s hogy menekülni kényszerült. Felső-Magyarországról újabban jó híreket kap. Bezoárt igyekszik küldeni. A Krisztus keresztjéből kért ereklyével nem rendelkezik. Johannes Rivulinust üdvözli.

Pervenerunt ad nos litterae Reverentiae Vestrae in Junio datae, ex quibus cognovimus de miseriis Hungarorum in Transylvania male acceptorum deque periculosa Vestrae Reverentiae fuga, quae causae fuerunt, cur doleremus ex animo et vobis compatiamur.¹ Postea etiam accepimus de aliis turbis in Superiore Hungaria exortis, et valde solliciti eramus, cum denique meliora audire caepimus, laudamusque divinam bonitatem, et precamur, ut feliciora tempora et pacatiora indulgere dignetur pro maiore ecclesiae catholicae incremento, quod alioquin notabile esse Vestra Reverentia indicabat. Quod autem petebat aliquid de Bezoar, etsi penuria iam hic est, tamen commoda occasione mittemus nonnihil. De ligno autem sanctissimi crucis optaremus desiderio Reverentiae Vestrae satisfacere, sed non habemus quod mittere possimus. Dominus supplebit consolationibus suis, qui sunt fructus crucis. Ceterum cum alia, quae reddam, non occurrant, opto Reverentiae Vestrae bona festa Natalitia, et me ipsius precibus et sacris sacrificiis commendo. Salutet Patrem Johannem Rivulinum,² cuius litterae accepi, expendi, et gratae fuerunt. Romae 23 Decembris 1604.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 2. I. f. 153. Fogalmazvány

1. Szalay elveszett leveleinek egyike nyilván még az 1603 kolozsvári menekülésről adott számot. Szalay ekkor Lengyelországba ment, majd onnan került Vágsellyére. (Vö. 189/3., 189/5. irat)
2. Ő ekkor Vágsellyén gyóntatópap. Vö. *Catalogi*, II. 41. Itt említett levele nem maradt ránk.

1604. [?]

[Káldy Márton följegyzései]

Felsorolja, milyen események történtek meg vele 1600–1604. között.

Reverendus Pater Alexander Dobokai, qui Anno 1605 Sellyae Rector fuit, notavit sequentia:¹

Anno 1599 in Augusto discessi Graetio, et pertigi Claudiopolim eodem Anno 27 Septembris circa horam quartam vespertinam. Eodem anno 28 Octobris fusus est exercitus Cardinalis Andreae Bathori ad Cibinium a Michaelae Vajvoda. 30 Octobris intravit Michael Albam Juliam. Eodem anno 31 Octobris in Sylvis Csikiensibus occisus est Cardinalis Andrea Bathori a Petro Öördeog.² Eodem anno in Decembri ivi Albam cum Reverendo Patre Maiorio, et Cathedram maioris templi accepi Dominicam 4 Adventus. Anno 1600 rebellavit nobilitas prima Septembris Michaeli. 18 Septembris Dominus Basta cum Transylvanis profligavit ad Mirislo Michaellem Vajvodam. Anno 1600 14 Novembris redii Alba Claudiopolim. In meum locum missus est Pater Franciscus Sullyok, ego illi successi. Anno 1601 revocatus est Sigismundus Bathori a Transylvanis relicta Caesarea Maiestae. Profligatus est ab Illustrissimo Domino Basta 3 Augusti in Sylagy ex Transylvania eodem anno. Eodem anno in summis difficultatibus postius sum regens Seminarii 10 Augusti, mansi ad 14 Januarii 1602 propter iniuriam temporis pene soluto seminario.³ Eiusdem anni 1601 19 Augusti mensis iussu Illustrissimi Domini Basta occisus est Michael Vaivoda ad Thordam. Anno 1602 iterum mutavimus cathedras cum Patre Sullyok: ille rediit Alba, et ego ivi eo 8 vel 9 Septembris. Factus Superior Patre Maiori; eiusdem profectus Romam; rediit 15 Maji 1603. Anno 1603 venit Székely Moyses missus in Aprili in Transylvaniam. Basta obsessus in Ujvár 15 Maii. Ego miraculo conservatus veni Claudiopolim in die Pentecostes. Eodem Anno nostri expulsi Claudiopoli 9 Septembris.⁴ Sequi debuimus castra usque ad 20 huius, qua die ivimus ad arcem in Görgény. Eodem anno fusus est Moyses Székely ad Coronam et interfectus. Discessimus ex Görgény versus Bastam.

Die 22 Septembris deducti sumus cum Patre Maiorio sollemniter Claudiopolim. 23. eiusdem accepimus templa, scholas, domum parochialem. 28 eiusdem feci primam concionem in foro in maiori templo.⁵ Anno 1604 12 Januarii cum Patre Maiorio et Reverendo Patre Provinciali discessimus Claudiopoli Cassoviam, quo pervenimus 2 Februarii.

Haec et nonnulla alia, quae legi iam non poterant, notata fuere ab ipsomet Patre Dobokai in dorso imaginis Beatae Virginis Mariae dolorosae.⁶ Imagini pervetustae subjecti erant hi versiculi

Ob duros nati cruciatus atque dolores
Septuplici virgo pressa dolore gemis

Mai lelőhely: Kalocsa Főszékesegyházi Könyvtár Ms 614/8. (Boros, 559.)

1. E datálatlan és szignálatlan följegyzést a jelzett katalógus *Notata Alexandri Dobokay* címen regisztrálja, amely nyilván iratunk első mondatán alapszik. Ez azonban bizonyosan téves, hiszen az általunk közölt iratokból világosan kiderül, hogy a szerző nem lehet más, mint Káldy Márton, hiszen a jól ismert történeti események mellett olyanokat tartalmaz, amelyek egyedül reá illenek. Keletkezésének idejéről semmit sem tudunk, csupán praktikus okokból helyeztük az 1604-es iratok végére. Az eseményekhez csak helyreigazító jegyzeteket közlünk.
2. Nyilvánvalóan a Szamosközy, *Történeti maradványok*, II. 355–356., 360. magyarul: *Erdély története*, 293–294., 298. által említett székely (Ördög) Balázsról (Blasius Siculus) van szó.
3. Ezekről a nehézségekről lásd Balázs–Monok, *Pápai szemináriumok*, 11–12., 25. A felosztás közelebbi okait azonban nem ismerjük. Dátuma eddig ismeretlen volt.
4. Téves dátum. Köztudottan június 9-én történt.
5. A kolozsvári számadáskönyvekben nyoma van annak, hogy Káldy Márton 1603. október 12-én átvette a Stephanus Rakoviczy után maradt javakat. Ez utóbbiról közelebbit nem tudunk. (Vö. KvSzám 10/XV. f. 50–51.)
6. A Fájdalmas Szűzanya képét nem tudtuk azonosítani.

281

A jezsuita rend évkönyveiből 1604

A znióváráljai rezidencia

1. A négy szerzetesen és ugyannyi segítőn kívül a Vágsellyéről és Erdélyből érkezett betegek voltak náluk. Eredményesen gyóntattak; sokan éltek a pápa által a rendnek adott jubileumi búcsú adományával. – 2. Az átvonuló hadak nagy terhükre voltak, jóllehet a katolikusokat megáldoztatták. A Bocskay elől elmenekülő ráccokat és vallonokat sikerült a megye más helységeibe elhelyeztetniök. – 3. Nedecen több mint száz életgyónást hallgattak meg. Két zsolnai polgárt az ottani eretnek pap átkai ellenére megtérítettek. – 4. A megtérített Szalkán kápolna építésébe kezdtek. – 5. Egyikőjük két hónapot a seregek mellett töltött. Csodás módon ép maradt a háborúban. Sok jót cselekedett, egy lutheránus ifjút megtérített. Egy gyalázkodó német főurat az isteni büntetés pestissel sújtott.

Residentia Turociensis

[1.] Domus Turociensis hoc anno 4 sacerdotes, totidemque socios adiutores,¹ saepe plures aluit, aliis accedentibus partim ex collegio Sellien[sis],² partim ex Transylvania infirmis. Cura domesticae disciplinae et in subditorum procuranda salute labor non cedit fructu superioribus annis; qui etiam ad externos derivatus est, reductis nonnullis ad ecclesiam, aliis, qui loca haereticorum incolunt, apud nostros salutis suae per divina mysteria consulentibus. Notatae sunt 130 confessiones totius vitae, partim ad graemium matris ecclesiae redeuntium, partim plures annos in rationes conscientiae reducentium. Illud singulare, ut iubileo So-

cietati a Sancto Domino Nostro Clemente VIII concesso potirentur, omnes socios exercuisse spiritum more Societatis.³

[2.] Copiarum militarium frequens transitus non mediocriter nostrorum exercuit patientiam; ea fruge, ut eorum quidam catholici sese ad futura belli pericula paenitentiae et eucharistiae sacramentis in sacra aede nostra munierunt. Qua re factum est, ut Wallonum et Rascianorum duces cum fugerent haidonum coniuratum manum (quae se in superiori Hungaria contra legitimum regem, Germanos atque catholicos, electo suae sectae calvinianae defensore Stephano Boczkai, erexit) eisque in Turociensi comitatu nobiles lutherani territorium Societatis Iesu hospitium assignarent, ne nostris subditis catholicis oneri essent, in alia comitatus loca diverterint cum suis copiis.

[3.] Excursione Nedézium⁴ (pagus est catholici viri, distans 3 aut 4 miliaribus) festis resurgenti Christo dicatis, sacerdos unus plures 100 excepit confessiones, quarum multae de tota vita fuerunt, primum conversorum ad fidem catholicam. Hic senis cuiusdam Zolnensis pietas insignis extitit, quem neque ministri haeretici furiosae pro concione invectiones, neque pecuniariae multae a suis civibus irrogatae, neque carcer intentatus. neque periculum capitis a veritate catholicae religionis avocare potuit. Eandem laudem obtinuit iuvenis a nostris instructus, quem praedicans Zolnensis⁵ et parentes tum minis, tum variis pollicitationibus frustra a suscepta fide dimovere conati sunt. Accessit domui portio agri, quam vicini iniuria possidere volebant, iure recuperata, non contemnendo fructu redditus annuos auctura.

[4.] Pagus noster Salca,⁶ quem anno praeterito ex lutheranismo coepimus extrahere, ex illa foetida lacuna hoc anno penitus emersit, omnibus utriusque sexus hominibus ad sacramenta legitima perductis. Plerique ignorabant symbolum apostolorum, salutationem angelicam, signo crucis se munire nesciebant. Fuit, qui se nunquam concionem sacram audisse diceret. Haec rudimenta christiana iam tanquam lac gustare discunt, tam ex sacerdote nostro, quam ex puero comite sacerdotis. Hunc pagum, ut commodius in fide officiisque christianis retinere possimus, sacello extruendo materia praeparatur; et eleemosyna in aedificium ab uno patre in castris et alibi emendicata est. Opus hoc ex fundamentis non solum Salcensibus et eorum vicinis, sed etiam nostris iter agentibus divino-rum officiorum causa perquam necessarium exurget. Persona quaedam aliquoties confessa communione abstinebat, sperans aliquando sibi ad utriusque speciei futurum aditum, denique de tam sacro mysterio, quantum sat erat, instructa ad alteram speciem catholice percipiendam accessit.

[5.] Sacerdos⁷ e nostris duobus fere mensibus operam suam fructuose in castris collocavit, sacramentis ministrandis, aegris, vulneratis et pauperibus visitandis; omnibus in utroque homine pro facultate adiuvandis. Tentorio eius hostilis tormenti ictu dilacerato, singulari Dei providentia conservatus est incolumis. Eius intercessione duo vinculis liberati, duobus iam condemnatis et per confessionem ad mortem comparatis vita donata. Dux addictus gladio in summam animi desperationem venerat; at ubi peccata sua bis repetita confessione coram sacerdote evoluit, magno et constanti animo cervice gladium excepit. Is omnem supellec-

tilem suam, dum ad luendum supplicium iret, usque ad indusium pauperibus coram omni multitudine distribuit; ab omnibus venia petita, in Dei laude et fidei christianae confessione, orationibus factis et cruce sese muniens, altissima voce Dei, Beatae Mariae Virginis ac omnium sanctorum auxilium invocans, anima Deo commendata, magna omnium adstantium laude et aedificatione vitam finivit. Miles catholicus ob scelera sua ita tortus et ambustus, ut pedibus consistere non posset, posteaque confessus est et sacra communione refectus, tribus diebus perpetuo nomen Iesu invocabat, denique incendium et mortem summa patientia pertulit. Iuvenis ab ineunte aetate lutheranus, videns nonnullos catholicos poenitentiae et eucharistiae mysteria frequentantes, sacerdotem adit, eumque his fere verbis alloquitur: Domine, nos lutherani nunquam bene confitemur, et tamen plurima mala facimus, licet semper in periculo mortis versemur. Hodie cadit iste globo ictus a turcis, cras alius vel plures. Posset etiam mihi hoc contingere. Ideo te rogo, Domine, audias meam confessionem. Volo enim vivere et mori in posterum catholicus. Tum magna sui animi recreatione facta confessione: En mea manus, inquit, scias me in posterum catholice victurum ac moriturum.

Quod referam, altero anno gestum est, sed hoc anno in castris relatum. Quidam magno genere et dignitate comes, natione Germanus, insigniter lutheranus, cum in Sanctissimam Eucharistiam et Beatissimam Virginem indignissima quaque et faedissima protulisset, ibi a Deo celerem poenam optavit, si sua fides vera non esset. Non distulit Deus ultionem; falsitatem eius fidei, impietatemque linguae eodem die catholicis et haereticis testatam reddidit. Nam correptus est peste, et die sequenti impiam animam evomit, nemine ex exercitu Moravico (in eo enim fuerat) ea lue violato.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 133, f. 43r–44r.

1. A znióváraljai rezidencia névsora: *Catalogi*, II. 42.
2. A Vágsellyén pusztító pestis miatt jöttek át többen onnan. Az erdélyieken a kiűzetés után itt ideiglenes menedéket találók értendők. Lásd a 279. iratot.
3. 1604. április 8-án VIII. Kelemen pápa a világ különböző országaiba küldött jezsuitáknak és a lelkiekben hozzájuk forduló híveknek egyszer elnyerhető teljes bűcsút engedélyezett négy évi időtartamra. Vö. *Synopsis*, 129.
4. A nedeci misszióról lásd a 188/3. iratot.
5. Nem sikerült azonosítanunk.
6. A Szalkáról elmondottak nagy mértékben ismétlik a 132/5. és a 188/2. iratok tartalmát. A névsor szerint ebben az évben Petrus Dionantius tevékenykedett itt (*Catalogi*, II. 42.). Lásd még a 346/1. iratot.
7. Talán arról a Joannes Urbanusról lehet szó (vö. *Catalogi*, II. 42.) akinek Krakkóba kellett menekülnie. (Lásd a 217. irat 4. jegyzetét.)

A jezsuita rend évkönyveiből 1604

Az olaszliszkai misszió

1. A kalocsai érsek kérésére Sóvárról egy szepesi kanonok társaságában Olaszliszkára érkezett jezsuitát az ottani kálvinista pap által felszított zavargás fogadta. Így az érsek testvére Pethe László csak fegyveres kísérettel tudta őket bevezetni a városkába. A kedélyek megnyugodtával a jezsuita prédikációt kellett meghallgatnia. Így aztán újabb zavargások keletkeztek, de aztán ez elcsitult, és meghallgatták a prédikációt. Még az a városi tanácsos is hallgatta ezután őket, aki korábban feltűnően kerülte a jezsuiták társaságát. – 2. A Bocskay felkelés kitörésekor azonban el kellett hagynia a várost. Előbb Tokajba ment csónakon, majd onnan mégis visszatért és Alaghy Ferenchez igyekezett, amikor a hajdúk kezébe került. Csodákkal kísért módon azonban végül szabadon engedték. Újabb megpróbáltatások után eljutott Alaghyhoz. – 3. Alaghy, miután feleségét biztonságba helyezte, a jezsuita és két ferences társaságában Kassára indult. Miután azonban megtudta, hogy Kassát már elfoglalták a hajdúk, Leleszre vitte a szerzeteseket. – 4. Ecsedi Báthory István megtiltotta a nemeseknek, hogy javaikat Leleszre vigyék. Innen elmenekült a hajdúk hírére a prépost. Kapos plébánosa a hajdúk méltányosságában bízva nem hagyta el helyét. Két nappal később mindenétől megfosztva kényszerült menekülésre. Ezután a jezsuita és társai Hommonay Drugeth György várába mentek. A testvére unszolására azonban ő is elbocsátotta őket, jóllehet biztosította őket katolikus voltáról, s levelet írt érdekükben a lublini érseknek. – 5. A jezsuita előbb Jarosławba ment, majd Krakkón és Olmücn keresztül tért vissza az övéihez.

Missio Liscana

[1.] Cum Illustrissimus ac Reverendissimus Archiepiscopus Colocensis,¹ idemque Sacrae Caesareae Maiestatis in Hungaria, ut vulgo appellant, locumtenens, diu multumque versaret animo, qua ratione Lissca, oppidum ad Sepusiensem praeposituram spectans, ab haeresi calviniana, a qua priusquam discederent, mortem appetituros potius, aut certe civitate omnes ad unum excessuros iactare consueverant oppidani, perpurgarı posset, impetravit tandem a Reverendo Patre, Provinciali die 16 septembris² ex missione Sovariensi sacerdotem,³ cui socium adiunxit unum e collegio canonicorum Sepusiensium,⁴ qui parochialia obiret munia, simulque modum ac rationem addiceret, palantes oviculas ad Christi ovile reducendi. Praemissus hic triduo ante in oppidum cum officiali et procuratore eiusdem oppidi, ut parochialem domum rebus ad inhabitandum necessariis instrueret, turbata omnia reperit ministro calviniano⁵ tumultum populi concitante. Quae res in causa fuit, ut Illustris Dominus Ladislaus Petheo, qui tunc oppido pro Illustrissimo fratre⁶ cum potestate praeerat,⁷ necesse habuerit non absque armata manu sacerdotem nostrum eo secum adducere, convocatoque populo suscepti pro communi omnium salute consilii rationem publice reddere. Cuius oratione, verbis gravi rationibusque perquam efficaci ita fracti oppidanorum animi, ut coniurationis inter se initae, ad die, sabbati praeterito etiam sacramento, teste et authore

calvinianae sectae ministro in templo confirmatae obliti, futuram paulo post concionem pacatis salutem animis praestolarentur, maxime quod denuntiaturum illis esset, nullius conscientiam coactum iri, si quid contra Deum vel a fide alienum audivissent. Finito sermone integrum unicuique fore cum concionatore de eo libere conferre. Mulier tamen extitit genere nobilis, quae publico foro in has voces erumpere auderet, Deoque gratias agere, quod maritus suus domi non esset, ne concioni papisticae interesse cogeretur. Ego vero, inquit, domum redibo, morbumque simulabo, neque concionatorem hunc idololatrium audiam. Ivit, lectum petiit, ac paulo post aeris campani signum, quod pro concione dabatur, exaudiens: Utinam, ait, huiusmodi sonus ad meas aures nunquam perveniat deinceps. Vix haec protulerat, horribili voce: Morior, morior, exclamat, accitaque sorore testamentum condere vult, sed aegre tria verba quatuorve prolocuta, infelicem animam exhalavit. Emanavit repente hic rumor, tantusque timor plerosque invasisit, ut alia vi opus non fuerit, qua obstinatiores cogerentur ad concionem. Hanc vero tanta mutatio populi et animorum perturbatorum tranquillitas subsecuta, ut omnes una voce protestarentur, satisfactum sibi esse, modo ut caepit, ita pergeret, putida mendacia esse, quae de catholicorum idololatria (nam hoc argumentum concionator attigerat) a suis praedicantibus acceperant. Unus e praecipuis erat oppidi senatoribus, qui, cum ad Illustrissimum Locumtenentem in causa religionis legatus a suis mitteretur, ne sacerdotem nostrum casu ita ferente praeterire ac salutare cogeretur, arrepto ex tempore consilio in domum proximam, quasi negotium aliquod acturus, praepropere sese coniecit, ibique delituit, quoad praeteriisset noster, qui rem animadvertens: Hic homo, ad socium inquit, quicumque sit, aqua indiget lustrali. Verum hic ipse ab Illustrissimo locumtenente postero die reversus, concionem audivit, auditam tantopere probavit, ut nullam deinceps audiendi occasionem intermiserit, coramque senatu protestatus fuerit: impostores esse praedicantes. Iam non solum oppidani, sed et vicinorum pagorum incolae ad fidem catholicam amplectendam profitendamque palam inclinati erant.

[2.] Cum ecce Boczcay, satanico plane consilio, eodem tempore adversus Deum, religionem, Caesarem, patriam bellum ex improviso movet, se ipsum turcis ac tartaris christiani nominis hostibus infausto omine devovens. Cum essent periculorum plena omnia, suasere nonnulli, qui erga nostrum fideliori fuerunt animo, cederet ad tempus haidonum furori, quorum ex numero aliqui iam in oppido conspiciebantur, certam ad necem sacerdotes omnes conquisituri. Ille igitur, ut primum supellectilem, quam habebat, in tuto collocaret, Tocainum, uno ab oppido milliari dissitum secundo flumine proficiscitur.⁸ Sed nauta, quod postea patuit, corruptus a malevolis, navigium de industria ducit in eum locum, ubi multi mortales perierant; nec admonitus vitare periculum voluit, bono patrem animo esse iubens. Interea patre iam nihil mali suspicante, neque (sedebat enim in prora) quid alter in puppi ageret, conspiciente, praecipitem se ipsum, ut nando evaderet, in profluentem dare parans, in certum vitae discrimen patrem coniecisset, nisi ille Deo ita disponente, manu ramum ex ingenti arbore propendentem forte fortuna apprehendisset, atque ita conatum perfidi (confessione propria apud quendam patris familiarem) hominis elusisset. Verum enim vero cum nec Tocaini tuti

quidquam reperisset, mox ad suos revertitur. Ubi diem tantum unum commoratus, quod iam caedes passim miscerentur, impetrato a iudice curru ad Generosum Dominum Franciscum Allagy,⁹ singularem in illis locis catholicorum patronum, iter suscipit. Vix medio ab oppido milliari digressum 10 a tergo haiadones adorti: Papista scelestus est, vociferantur, mactetur. Ego vero, respondit pater, non tantum papista sum, sed et sacerdos et iesuita. Hanc ipsam igitur ob causam scelesteste (subiiciunt illi) primum castrabere, ac deinde trucidabere. Haec ingeminabant furentes, ac simul eum ad necem rapiebant. At ille de capitaneo solum placido vultu rogicans, ad eum se proficisci velle aiebat. Quibus auditis mutarunt illi repente consilium, incolumemque dimiserunt. Duo in hoc facto admiratione digna accidere, quae puer, qui cum nostro erat, se observasse affirmavit: Eum, qui primus ad currum advolabat, repentino impetu corruiisse in terram, nec ante surgere potuisse, quam socii sceleris patrem reliquissent. Alterum, nulla vi falcatum ensem educere valuisse e vagina, tametsi utraque manu tentasset. Conductos ad necem patris fuisse a quibusdam Lisscaiensibus, ipsimet postero die fassi sunt, instigatosque praeterea a mercatoribus, Tocainum (quod illic futurae essent nundinae) petentibus, ac malum pro bono reddentibus. Eosdem cum noster obvios habuisset, christiana charitate motus rogavit, ne manifesto periculo sese obicerent; omnia illa, ad quae pergerent, loca tumultibus esse plena, maxime Tocainum, unde ipse nudiustertius exiverat. Sed contempserunt illi salutaria monita magno suo malo, nam eodem pene momento temporis, duobus duntaxat e 30 exceptis vitae ac mercium iacturam fecerunt. Noster vero sacerdos e manibus haidonum elapsus ad virum quendam nobilem paululum de suo itinere deflexit; a quo praeterquam quod 3 diebus perhumaniter sit habitus, etiam in digressu, curum, quo commodius et famulum, quo tutius caeptum iter prosequeretur, accepit. Transeunda enim fuit civitas, in qua, qui patrem de ponte in flumen deturbarent, parati esse dicebantur. Transivit tamen illaesus, quamvis armis personarent suburbia, et Boczcaianorum haidonum vexilla ibidem volitarent.¹⁰ Evasit et aliud periculum a 3 equitibus non multum a civitate progresso, intentatum. Ac tandem ad Dominum Allagy salvus, sed necdum securus pervenit.¹¹

[3.] Nam insequenti nocte nuntiabatur hostes Tibiscum transiisse, ac proinde lucem praestolari tutum non esse. Dominus itaque Allagy, rebus caeteris, ut potuit, compositis uxorem in tutiorem locum ablegat, ipse cum duobus e Divi Francisci familia patribus,¹² quorum opera in revocandis ad pristinam religionem subiectis ditioni suae hominibus, aliquot annis usus fuerat, nostroque sacerdote Cassoviam versus contendit, sperans fore, ut Illustrissimo Generali,¹³ quem iam novas copias habere ibidem putabat, iungeretur. Verum aliter cecidit. Paulo post enim transfuga deprehensus, qui per nocturnas tenebras exploraret, quid D. Allagy ageret, quoque iter suum intenderet. Cognitum praeterea fuit, arcis et pagorum omnium ipsius alium dominum, Blasium videlicet Lipay¹⁴ a Boczcaio iam designatum esse, et quod praecipuum erat, Cassoviam ab haidonibus occupatam.¹⁵ Quid igitur in re tam ancipiti ageret? Vela nimirum vertit. Religiosos, quos secum habebat, Lelesium, ubi sacerdotes aliquot degebant, deducit, ipse ad suos revertitur.

[4.] Est Lelesii praepositura, in qua diplomata privilegiorum Hungariae superioris antiquitus asservari, et opes nobilium belli tempore custodiri solent. In eam praesenti tumultu Dominus Stephanus Bathory vetuit quicquam suos importare, quod certo accepisset, haidones omnem eius loci praedam spe devorasse.¹⁶ Qui rumor cum Lelesium delatus esset, quotquot illic erant sacerdotes, una cum praepositurae praefecto, communi consilio cedendum esse statuerunt, atque sub ipsum noctis crepusculum iter arripuerunt. Miratus est oppidi Caposs¹⁷ parochus, cum ad eum divertissent, quod custodes privilegiorum totius nobilitatis fuga salutis suae consularent, nimiam timiditatem illis obiiciens, se neque metuere, nec omnino persuaderi posse, haidones quidquid cum iniuria cuiusque attentaturos. Sed expertus est vir bonus, quam de illis conceperat aequitatem. Cum biduo post Lelesiensi praepositura spoliata ad eius quoque parochiam advolantes, ex omnibus rebus praeter unicum indusium, quo solo indutus aegre profugit, nil ei fecerunt reliqui. Interea sacerdotes, qui cum nostro fuerant, ad arcem Magnifici Domini Georgii Homonay¹⁸ pervenerunt, acceptique sunt absente Domino non in arcem, quae satis ab aliis iam occupata erat, sed in praedium quoddam, excepto nostro, quem praefectus arcis familiariter noverat.¹⁹ Quam diu vero subsistere hic licuit? Quamprimum Dominus Homonay domum rediit, urgebat frater, calvinianae sectae addictus,²⁰ famuli omnes deserere dominum volebant, nisi dimitteret sacerdotes, ob quos ipsi suisque omnibus certum exitium immineret. Angebat haec res plurimum nobilissimum atque optimum iuvenem, et quo se verteret, nesciebat. Tandem suorum importunitate victus, obnixè rogavit sacerdotes, aequo animo ferrent praesentem fortunam, necessitati non voluntati suae adscriberent, quod eos apud se retinere non posset, comites itineris se daturum, commeatum affatim suppeditaturum, literas commendatitias tum ad suam matrem,²¹ tum ad Archiepiscopum Leopoliensem²² exaraturum, se quoque fortasse brevi eandem aleam subiturum. Sibi enim decretum esse, bonis omnibus exui ac mille mortes potius oppetere, quam vel latum unguem a religione catholica discedere.

[5.] Ad nostrum quod attinet, equo et viatico liberaliter instructum dimisit adiuncto fidei famulo. Qui licet non absque aliquo valetudinis detrimento, propterea quod mensem unum et amplius ex variis incommoditatibus, quae in missionibus deesse non solent, pedum dolore totius corporis luctatione afflicteretur, Jaroslaviam²³ primum venit, ubi fraterna nostrorum charitate recreatus, unius hebdomadae spatio quievit. Inde Cracoviam profectus, non tantum singulari domesticorum humanitate ac beneficentia usus, verum etiam diligenti medicorum cura in gravi aegritudine, qua mensem integrum laboravit, sublevatus, tandem Olomutium ipso pervigilio Nativitatis Domini in suam provinciam rediit.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 133. f. 41r–43r.

1. Hetesi Pethe Márton.
2. Az akció megindítására tehát Pethe szepesváraljai kudarca (szeptember 15.) másnapján került sor.
3. Vásárhelyi Gergely, vö. *Catalogi*, II. 41.
4. Ez bizonyára Bezerédi Pál, mivel Szepsi Laczkó Máté krónikája őt tünteti fel Vásárhelyi társaként. (ETA, III. 50.)

5. Az olaszliszkai pap Szántai Pál volt, vö. *Szepsi Laczkó Máté krónikája*, ETA, III. 50. Lásd még MOE, X, 580.
6. Hetesi Pethe László, Márton öccse, a felső-magyarországi megyei hadak főkapitánya.
7. Az erről szóló megerősítő irat: MOL A 57. Liber Regius V. 463–464.
8. Bocskay csapatai október végén érték el Tokaj környékét. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 83–84.
9. Alaghy Ferenc királyi tanácsos volt. (Nagy, I. 41.) Később említi egy Forgách Zsigmond erdélyi hadjáratát kigúnyoló ének: Vö. RMKT XVII/1. 434. Vö. még TT XIII. 1900. 437.
10. Az október 24-én este Rakamaznál vívott ütközetről van szó, amelynek során a császári seregnek a Tisza bal partján rekedt részét kardélre hányták Bocskay hajdúi. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 80–82.
11. Valószínűleg Alaghy mádi birtokára jutott el. Vö. Nagy, I. 14.
12. Nem tudtuk őket azonosítani. A ferencesek tevékenységéről az Alaghy birtokokon későbbi forrás: *Missziós dokumentumok*, 454.
13. Basta valóban hozott segítséget, de csak november 4-én indítja meg a támadást. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 116–120.
14. Lippay Balázs Bocskay később árulóvá lett és kivégzett hajdúkapitánya október 30-án vette be Kassát.
15. Ez október 31-én történt.
16. A kálvinista országbíró meditációiban is említést tesz a hajdúk pusztításairól. Vö. Ecsedy Báthory, *Meditációk*, 115.
17. Az Ungvártól nyugatra levő helységről van szó, a plébánost név szerint nem ismerjük.
18. Bizonyára Homonnáról van szó. Georgius Homonnay pedig az a Homonnay Drugeth György (1583–1620) későbbi országbíró, aki Bethlen Gábor idején több ízben betört Erdélybe (Nagy, I. 404.). A szakirodalom Pázmányhoz köti és 1610-re teszi katolizálását. Az itteni feljegyzés ellentmond ennek, de harmónizál a Bolygó János, vö. ItK, 1978. 1–15. által írt pasquillus „De hogy balvant tisztelsz banom en szívemben” sorával (RMKT XVII/1. 395.). Így nem biztos hogy el kell fogadnunk Hargittay Emil megoldását (*Az első magyar fejedelmi tükror Szepsi Korotz György: Bazilikon doron, Oppenheim 1612. Feltáratlan értékek a magyar irodalomban*, szerk. Szabó B. István, 1994. 33–34.) amely szerint e sor későbbi betoldás lenne. Homonnayról igen jó összefoglalás: Károlyi Árpád, *Az ellenreformáció kezdetei és Thurzó György nádorrá választása*, Sz, 1919–20., LII–LIV. 6–8. A korábbi áttérést egyébként alátámasztja a krakkói historia domus adata is arról, hogy már 1601-ben támogatta a jezsuitákat: „Rem catholicam sustinet et promovet catholicissimus vir et nostri amantissimus, comes Georgius Humenai, qui id maxime molitur, ut Humenae nostris collegium erigat ac suae genti solutaria pabula inde disseminet.” (Vö. Wielewicki, *Dziennik*, 22. – Az adatra Molnár Antal hívta fel a figyelmünket.) Lásd még a 425. irat 72. jegyzetét. Rendkívül érdekes a Bocskay felkelés elején (1604. november 9-én) írott levele Jan Zamoyski lengyel kancellárhoz: MTA Kézirattár, Ms. 433. f. 662. Lásd még róla a 286/4., 347/5., 425/5–6. iratokat.
19. Ladóczy Györgyről van szó. Lásd: Takács, *Nagyasszonyok*, 216–217. További forrás: MOL A 57. Liber Regius V. f. 611–613. Később Argenti is megemlékezik szolgálatairól. Lásd a 425/5. iratot.
20. Homonnay Drugeth Bálintról (1577–1609) van szó, akit később utódjának jelölt ki Bocskay. Tömör életrajza in. RMKT XVII/1. 527–528. Ő egyébként nem testvére, hanem nagybátyja volt Homonnay Györgynek.
21. Homonnay György anyja Dóczy Fruzsina volt. Vö. Nagy, III. 403–404. Takács, *Nagyasszonyok*, 207–225.
22. Jan Solikowski halálát követően 1603 októberétől Jan Zamoyski.
23. Vásárhelyi innen írott leveléről a rendfőnökhöz lásd a 277. iratot.

A jezsuita rend évkönyveiből 1604

A vágsellyei kollégium

1. Húsz személy, köztük 7 jezsuita és 4 tanár volt a kollégiumban. A pestis pusztított a környéken. Egy embert fölvettek a rendbe. A rend jubileumát a lelkiek elmélyítésére használták. – 2. Kollégiumuk tekintélye egyre nő. A kalocsai érsek segítségével voltak a galgóci templom elvételében és a további térítésekben. – 3. Forgách Ferenc nagy támogatójuk. Jelen volt a kollégium alapkövének letételekor, másrészt az ő segítségükkel térítette meg a lutheranizmusban megingott testvérét. – 4. Az egri püspök, aki egyben érseki adminisztrátor megadta mind nekik, mind az irányításukkal dolgozó papoknak a bűnök alóli feloldozás jogát. – 5. A váci püspök maga hordozta körül a városban az oltári szentséget. Pompás felvonulás volt, amelyen a környék nemesain és a katonákon kívül az ifjúság is részt vett. Ez utóbbi dialógusokat is előadott. – 6. Nagy a tekintélyük az alsóbb és felsőbb rétegekben egyaránt. Basta náluk szállt meg, s az ifjúság egy drámával köszöntötte. A táborból is leveleket írt nekik. Egy magával vitt jezsuita által ellenjegyzett végrendeletét bécsi kollégiumukban helyeztette el. – 7. Mátyás főherceg két hadi gépet adott nekik a tatár és török betörések elhárítására. További kettőt saját költségükre szereztek be. Rudolf császár Prágából hozzájuk intézett levelében biztosította őket jóindulatáról. Az idézett levél hangsúlyozza a császárnak azt a szándékát, hogy megtisztítsa Erdélyt az eretnekektől. – 8. Nagy sikerrel végezték munkájukat. Magyarul, németül és szlovákul tartott prédikációik és hitoktatásuk eredményeképpen sokan meggyóntak, megtértek, vagy gyakrabban járultak a szentségekhez. Egy szerelemtől megbomlott elméjű nemesi ifjúnak bűnbánat tartásával adták vissza lelki nyugalomát. Egy egész életét gazemberként leélő emberi halála előtt jó útra segítettek. Egy mohamedánt is megtérítettek. – 9. A városon kívüliek közül mintegy 50 embert térítettek meg. Közöttük volt két öreg is, aki egész életét eretnkségben töltötte el. Egy megátalkodottat, aki 47 esztendőn keresztül harcolt az eretnekek oldalán, az vezette az igaz hitre, hogy betegségében megjelent neki a Szűzanya. – 10. Egy asszony csodás álhatatosságról tett tanúbizonyságot, amikor ellenállt az eretnek prédikációra őt erőszakkal odarángató férjének. Két vajúdó asszony szülését könnyítették meg Szent Péter övével. – 11. Elhatározták, hogy nem adnak tovább helyet földjeiken az eretnekeknek. Így a meghosszabbított határidőre fenyegetéseik hatására csupán 50 család nem tért át. Ezek elhagyták Vágsellyét, s helyükre a szomszédos falvakkból jöttek katolikusok. Így azt is elértek, hogy a város magisztrátusa teljesen katolikussá vált. – 12. Thurzó Kristóf visszavette az eretnekektől a galgóci templomot. Itt prédikációikkal 20 eretneket megtérítettek, és hívítát is folytattak az eretnek prédikátorral. Prédikáltak és gyóntattak Komáromban is. Prédikáltak az országgyűlésen is. – 13. Iskoláik nagy elismerést váltottak ki a nemesek között. A szokásost meghaladó adományokat kaptak. – 14. Az üdvözlő dialógusokon kívül 3 drámát is előadtak. Szűz Mária mennybevitelének napján Forgách Ferenc tartott prédikációt, s ez nagy mértékben növelte a jámborságot elmélyítő kongregáció tekintélyét. E kongregációt megerősítette a rendfőnök is, s albumába sok egyházi és világi méltóság írta be a nevét. – 15. Az új kollégium alapkövét is Mária mennybevitelének napján helyezték el. A sekrestyét feldíszítették. A könyvtárat felszerelték. – 16. Az év végén fenyegető hírek hallatára lemondtak a gimnázium megnyitásáról.

Collegium Sellense

[1.] Egerunt in hoc collegio hunc annum de nostris 20, patres 7, quorum unus cum aliis 4 magistris docuit,¹ reliqui domesticis officiis incubuerunt; et quidem domestici et oppidani non sine manifesta divinae bonitatis observatione secunda valetudine usi. Cum tamen circumquaque pleraque locorum atque adeo civitatum grassante peste, frequentissimis funeribus moererent. Unus in Societatem nostram cooptatus. Perfectioni consecrandae ac virtuti studiosius a nostris opera navata. Maximie vero singulari pietate ac religione ad jubilaeum Societati nostrae² a Sua Sanctitate condonatum capessendum sese omnes per exercitia spiritualia caeterasque mortificationis partes adornarunt. Externi praeterea duo, in his alter sacerdos, iisdem Beati Patris Nostri Ignatii commentationibus fructuose sunt exculti.

[2.] Quam vero bonus Societatis huiusque collegii odor sese in regnum istud sensim propaget, testantur tum spiritualium, tum temporalium principes viri, quorum opinione, studio, benevolentia in dies propensiori fruimur, et vero Deo aspirante fructuosos nos arbitramur. Argumenta, unde id liqueat, pauca subtexo. Reverendissimus ac Illusstrissimus Archiepiscopus Colocensis, Suae Maiestatis in hoc regno viceregens³ nostrorum patrum in rebus religionis opera ac consilio uti solet. Itaque cum templum in Galtotz, quod oppidum est Magnificorum Dominorum Tursonum,⁴ ex Suae Maiestatis decreto ab haereticis ad catholicos vindicare statuisset, Reverendum Patrem nostrum Rectorem⁵ ad se evocavit, curru etiam Magnifici cuiusdam Domini huc destinato haeretici, qui quod de sui templi translatione nihil subodoratus fuisset, eum non ingratus concessit. Idem etiam Reverendissimus ad expugnanda haereseon zizania ad civitates, quas montanas vocant, profecturus, accersendum secumque habendum sacerdotem nostrum duxit.⁶ Praeter quem et alium item patrem ad quandam obtinuit missionem.⁷

[3.] Reverendissimus Dominus Franciscus Forgac, episcopus Nitriensis ac regni cancellarius, quam universis nostris hominibus studeat, quia dicenda assequi despero, enucleatius dicere supersedebo, duo delibasse contentus, unde praecipue eius in nos ac nescio paterna magis an fraterna benevolentia elucescat. Alterum est quod frequentissima supplicatione post pontificiam benedictionem lapidem angularem fundamento collegii hic exaedificandi subiecit, magna aequae voluptate ac sua dignatione. Alterum quod Magnifici item ac Generosi Domini Forgach, fratris sui⁸ ex haeresi in ecclesiae catholicae sinum redeuntis conversionem nobiscum omnino voluit esse communem. Cum enim Magnus ille diutius tum Reverendissimi tum nostrorum impressionibus appetitus in lutheranismo nutaret, eum ad nos alio praetextu adductum coagentibus nostris impulit, uti et ad sacram exomologesin et synaxin et haereticae pravitatis eiurationem accederet. Quae singula pietatis eximiae ac rata quadam significatione, nec minori sua satisfactione apud nostros Magnus feliciter expedit, adeoque orthodoxae veritatis aspectu commotus est, ut sacerdotem ad suos subditos (quos sane habet in amplissima ditione quam plurimos) catholicis sacris initiandos a nobis urgeat, quem iam nisi temporum vetarent iniuriae, obtinuisset. Cedunt interim late evangelii deformati tubicines Magnifici Domini sui fervore comperto. Inter quos non

nemo barba pene diminutus sese in pedes coniecit, reliquos post se abiturientes reliquit.

[4.] Reveverendissimus vero Agriensis Episcopus, Strigoniensis archiepiscopatus administrator⁹ visitando collegium sacrae confirmationis sacramentum in templo nostro contulit, et rogatu nostro et autoritate metropolitanae administrationis, qua pollet semel et semper, ut loquuntur, omnibus ac singulis parochis nostris potestatem concessit absolvendi omnes poenitentes quibuscunque tandem casibus episcopali censurae reservatis irretitos; reconciliandi item ac absolvendi quoslibet tandem gentium, ab haeresi ad catholicismum transeuntes, quam facultatem ad omnes etiam sacerdotes externos, quos tunc subsidio confessionum excipiendarum festis, paschalibus advocassemus, ampliavit.

[5.] Nec silentio obvolvendus Reverendissimus Episcopus Vacienis,¹⁰ qui die corpori Servatoris¹¹ sacro in processione celeberrima augustissimum eucharistiae sacramentum per totum oppidum ipse circumtulit, et facto postmodum in pontificalibus sacro idem sancrosanctum mysterium communicaturis ministravit. Fuit actio tota qua domi qua foris et aspectu pulcherrima et frequentia plenissima et pietate religiosissima et veneratione augustissima. Templum totum accurata ac omnigena suppellectili vel rhetorica vel poetica convestitum. Caetera supplicationis pompa supra omnes, quae hactenus hominum memoria hoc loco sunt celebratae, nobilissima. Aderat idem Episcopus, qui et dignitate et pietate caetum reliquum redderet augustiorem. Aderant ultro viri nobilitate ac eruditione spectabiles ex adiacentibus oppidis et civitatibus, qui coronam caeteroquin splendidam cohonestarent. Nonnulli etiam, qui sub sodalitatis Parthenicae¹² peculiari ritu ac pietate celebri. Aderant stipatores in armis, ac toto cultu bene conspicui milites, qui latus utrumque cingerent, et statis stationibus festiva cum acclamatione militarem, quasi Christo Domino paeana canentes, non solum sclopos suos manuales, sed tormenta quoque maiora exploderent. Aderat et studiosa iuventus, quae appositis ad celebritatem dialogismis actum intersecaret,¹³ populum recreando doceret, moras, tempus, taedium suffuraretur. Denique ut confessione nonnullorum convenarum utar, talis extitit supplicatio, quae nominatarum etiam civitatum pompas aut superaret aut certe adaequaret.

[6.] Redeo ad institutum de optima nostrorum existimatione sermonem, quae non modo eos, de quibus egi, sacrorum antistites pervasit, sed et apud nobiles plerosque ac plebeios catholicos ac haereticos, magnates atque ipsos principes percrebuit. Ut enim minorum etiam, ut ita dicam, gentium viros praeteream, qui et collegium et scholas nostras magna facilitate ac voluptate saepius invisunt, omniaque officia et liberaliter pollicentur et aliquando praestant. Illustrissimus ipse Basta, Hungariae citerioris generalis ad castra descendens, ad collegium divertit, familiarem cum aliquot e nostris patribus coenam sumpsit, ab regni statibus per studiosos adolescentes dramatice consalutatus est.¹⁴ Discedens omnem favorem tutelamque nobis rebusque nostris detulit ac sancivit; quam et datis etiam aliquot ad Reverendum Patrem Rectorem e castrensi metatione litteris¹⁵ per se suosque constanter conservavit, adeoque nobis subditisque nostris omnibus immunitatem a suscipiendis militibus caesareanis per scriptum inde destinavit.

Nec ullo modo silentio dissimulandum, quod cum ad militiam armis etiam spiritualibus, confessione – dico – sacramentali ac sacrae synaxeos perceptione, ut catholicum ducem decebat, sese instituisset, comparare. Nostrum ea mente in civitatem proximam secum abstulit sacerdotem, rebusque rite peractis, eum etiam testamenti a se in procinctu facti subscriptorem omnino voluit habere. Eique abeunti tabulas scriptas signatasque, Viennae postea in collegio nostrorum fide asserandas concredidit. Haec Illustrissimus Basta.¹⁶

[7.] Serenissimus quoque Archidux Matthias duo tormenta campestria omnibus instructa attribuit nobis ad arcendas tartarorum vel turcarum excursiones, quibus et alia duo collegii sumptibus accesserunt. Denique et Sacra Caesarea Maiestas, quo esset de nobis sensu, litteris suis ad nos datis aliquando palam testata est, cum nostrorum opera in re longe sibi optatissima uti dignata. Cui quidem, ut par erat, quantum licuit, obtemperatum est. Verum quoniam simul et semel Caesareae Maiestatis in suam religionem catholicam studium ex iisdem litteris elucet, visum est non ingratum fore, si earum exemplar hisce ascribatur. Inscriptio ergo sic habet...¹⁷

[8.] Transeo nunc ad ea, quae sunt Societatis propria, non aliorum in nos, sed nostra in alios officia. Quo loco prima fronte occurrunt conciones, quae nonnunquam a nostris habitae sunt ternaе, Hungarica, Germanica, Slavonica; et eae non solum ab oppidanis, sed et a vicinorum locorum accolis frequenter celebratae. Doctrinae praeterea christianae tyrocinium et Schelliae et duobus in nostris pagis de more traditum. Quorum omnium fructus in confessiones sacras, communionem et conversiones erupit. Sacramentorum igitur crebrior usus apud nonnullos invaluit, et exomologeses praeter mille ordinarias, aliae vel generales vel notabiliores exceptae 90. Harum nonnullae a 5 10 20 30 40 annis repetitae aut catholicorum primum more peractae, sacrilega aposiopesi violatae circiter 25 reparatae. Et ut in paucis multa contraham, catholici quidam sacramentorum desuetudine arefacti, per exomologesin sacram refluoruerunt, frigidi exarserunt, opinionis errore pravo nutantes hac quasi anchora sacra sese firmarunt, in haeresin relapsi afflictam conscientiae liburnam ad Pharon poenitentiae feliciter appulerunt. Alii gravissimis sceleribus nullam per ampla temporum intervalla quietem indulgentibus valefacientes, malaciam in vera sinceraque confessione reppererunt; alii diuturno pellicatu sese extricarunt. Nobilis etiam adolescens, cum nescio cuius mulierculae deliciis inescari se permisisset, imo et praestigiis de mentis statione vix non emotus, furore ac dementia baccharetur, et modo se ferro (quod commode prius ei nostri subduxerant) modo praecipitio se perdere conaretur, non alio tandem alexipharmaco, quam generali peccatorum expiatione salutem, rationem, vitam, tranquillitatem recuperavit. Alter, qui ab ipsis paene incubulis paribus aetatis ac nequitiae passibus latrocinio consenuerat, tandem moriturus peracta universae vitae sacramentali enarratione pie desiit esse in vivis, qui male vivendo perseverarat. A Mahometi deliriis ad catholicam veritatem tractus iuvenis quidam, et summa populi frequentia per nostros aquis lustralibus tinctus est eo pietatis ac religionis afflatu, ut inter excipiendum sacrae regenerationis lavacrum mirum in modum affectum se neophytus contestaretur.

[9.] Haeresin porro cum orthodoxorum placitis commutarunt praeter oppidanos personae circiter 50. In iis senex, qui ad aetatem usque furiae illius apostolicae memoriam repetebat. Alter octogenario non minor nostrorum congressum obfirmata haeretici cerebri pervicacia diu frustratus, dum morbo lethali diu tentaretur, de praesentaneo suo periculo per nostros commonefit, et errore demum posito ecclesiae per confessionem generalem restitutus, communioneque rite percepta, quasi ex destinato mors ei pepercisset, quoad paeniteret, intra 4 horas vita defungitur. Contra, nobilis quidam haereseos venenum catholicae genuinaeque fidei antidoto dispellens, cum mentis sanitate, corporis quoque incolumitate donatur. Hic, ut dixi, nobilis et simul miles, cum 47 ipsos annos in haeticorum castris militasset, et a catholicis novercali plusquam odio dissideret, dum medius inter digladiantes gratiam sarcire conatur, casu ab altero altercantium, ut fit, vulnus accepit luculentum, cui curando, quamvis chirurgus omnem navasset operam, parum tam promoverat; imo et accessu gravioris morbi, quasi cumulo praegravatus, aeger vix videbat. Astabat uxor catholica, monebat, rogabat, urgebat, ut advocato orthodoxo sacerdote saltem animae saluti consuleret, quando de corpore prope conclamatum videretur. Sed surdo cantabat, donec ille intempesta nocte secundum quietem augustissimam Dei ac salutis nostrae Genitricem stipatam utrinque duabus supra humanam speciem lectissimis virginibus sibi adesse videret, sentiretque gloriosissimam illam sibi inculcantem, nullam salutis spem superesse, nisi coniugis monitis devote accurateque obtemperaret. Quo viso commotus homo summo mane sacerdotem e nostris acciri flagitat, calvinismum evomit ac anathismatisat, conceptas animae labes sacramento poenitentiae emaculat, omnia in posterum ex religionis romanae praescripto gesturum se sancte repromittit, et demum sacramento communionis mirifice se relevatum asseverat.

[10.] Et quidem eorum, qui ad ecclesiae gremium sese revocarunt, constantiam mulieris cuiusdam magnanimitas vehementer illustrat. Haec cum per vim ab haeretico marito in haeticam concionem rapta, et maritum de perfidia sollicitantem egregie refelleret, et ipsum nefariae synagogae antistitem execraretur, graviter a marito in faciem caesa est. Quam cum iniuriam ac dolorem genere devorasset, mira devotionis alacritate ad confessarium advolat, rem aperit, certoque contestatur, tanto nunquam se consolationis lumine cumulatam, quantam eo tempore hausisset, quo se pro Christi charitate, pro catholicae religionis assertione duriter sane vapulasse meminerat; quin adiciebat, se graviora quaelibet, imo si offerretur, mortem hoc nomine non detractaturam. Duae puerperae alio in genere divinam clementiam sunt expertae. Cum enim prolixis iisque gravissimis puerperii angustiis prope conficerentur, cingulo quodam per contactum cathedrae Apostolorum Principi sanctificato, cum cinctae fuisset, derepente auspicato pepererunt.

[11.] Porro cum hactenus plerosque Schelliensium nostrorum, quamvis inviti, iniuriis tamen temporis coacti tolerassemus haeticos, nullam interea officii partem in iis ad ecclesiam aggregandis omittentes, et nihilo plus adhuc religionis negotium profecisse videretur, ultima tandem semel experiri visum est. Publica itaque denuntiatione significatum omnibus, qui haeticorum lustris excedere

nollent, nostris possessionibus ipsoque oppido excedendum.¹⁸ Praefixum quoque spatium, nec semel interim ampliatum, quo errorem vel solum verterent, quas vero nonnulli eorum cavillationes, effugia, diverticula, sub umbra etiam brachii secularis, quaesierint, nec paucis intelligi, nec explicari potest. Aliqui ergo res suas convasare, progressui canere, mature discedere, alii conqueri expostulare, deprecari, non pauci promittendo abitum protelare, furere etiam nonnemo, ac minacias, quales semidesperabundis fere hominibus excidunt, intendere, alii demum afflatu melioris genii sapere redire cum Deo et ecclesia in gratiam, confiteri et catholico ritu sacrorum mysteriorum fieri participes. Fuere, qui compedibus ac carceri mancipati, flecterentur, vexatione intellectum aperiente: fuere et qui iisdem artibus tentati, obdurescerent. Denique ne plura, sublata tandem omni procrastinatione, ventum ad catastrophem. Pertinaciorum igitur circiter 50 familiarum capita, ut lutheranismo non abirent, Schellia abiverunt, quorum iacturam alii coloni, qui pridem hic sedem ambiebant, ocus compensarunt, migrantibus ipsis, vel hoc ipso meliores nobisque gratiores, quo catholicis sacris utuntur, et orthodoxae fidei sunt addictiores. Confluunt enim ad nos vicini quam libenter, et Schelliam quasi in quoddam asylum sese frequenter recipiunt, eo quod Dei et benemerentium de nobis praesidio suffulti, pleraque bellorum gravamina hoc loco declinare se posse non ambigunt. Horum vero oppidanorum, qui recens haereseos iactatione portum catholicae religionis tenuerunt, numerus initus est patrumfamilias circiter 50. Quod igitur consequeretur, et ipse iudex oppidi et reliquum senatus corpus, quod assessoribus 12 constat, ex catholicis mere conflatum est prohibitis ad id aspirare haeticis. Antequam porro in electionem mitterentur cives suffragia daturi, hymnos solenni Sanctus Spiritus invocationem symphonice praemiserunt, et post renuntiationem, gratiarum actio, festo cantico Deo Optimo Maximo persoluta, quod hactenus hic incognitum, sed in posterum usurpandum, consultatoribus, senatui, populo, totique negotio dignitatem non vulgarem conciliabit.

[12.] Nec vero se domi tantum nostrorum exercuit industria. Ad finitimas etiam civitates sese fructu non poenitendo propagavit. Itum aliquoties ad Magnificum Dominum Christophorum Turzo catholicum,¹⁹ dynastam in Galgotz, qui tum zelo, quo inprimis fervet, tum nostrorum instinctus hortatu, nil vel gratiae vel potestatis intermisit, quoad duo templa (quorum alterum, nobile sane civitatis est primum) suae Maiestatis autoritate lutheranis erepta, quasi postliminio ad catholicos revocaret. Ibi praeter 1500 aliosque concionibus, sacramentis caeterisque nostrae Societatis muniis institutos, haeretici ad 20 Ecclesiae publicitus sunt reconciliati. Habita quoque per nostrum cum haeticorum ibi degentium coryphaeo, homine non infimae classis, vellicatio, consessu frequenti et totius coromae approbatione non exigua. Excursus quoque Comaronium, ubi prima quidem concio diffuente ad cuiusdam magistelli suam populo prope deserta, secunda frequentiori corona, tertia demum celeberrimo auditorum concursu habita, fructu per aliquot exomologeses ac animarum conversiones non penitus nullo. Ad ipsa quoque regni comitia cum evocati de more fuisset, eoque nostros deputasse-

mus legatos, sacerdos etiam de nostris concionatus est magna omnium ordinum vel frequentia vel approbatione.²⁰

[13.] Quod ad scholas attinet, ea studiosorum copia, sanguinis ac ingeniorum nobilitate, exercitiorum assiduitate, pietatis significatione hoc anno floruerunt, ut earum fragrantia allekti non pauci Pannoniae magnates saepe eas visere gestiant, vidisse gratulentur. Numerum hoc loco mirantur, ordinem praedicant, profectum efferant, conatus nostros in formanda iuventute exantlatos mirifice extollunt, quin et praeter consalutationes honorarias, oblata quandoque ingeniorum monimenta, donariaque ex classium Athenaeis petita, se non arbitrantur indigna, imo gratanter et cupide admittunt.

[14.] Diligentiae ac industriae specimen praebuerunt datis in publicum legitimis 3 dramatis,²¹ praeter dialogismos alios minoris operae, quibus vel venientes Illustrissimos viros exceperunt, vel abeuntibus e vivis parentarunt. Accessio quoque studiis facta non minima feriis Dominae Virginiae Assumptae celebrandis. Tunc enim felicibus orientis sodalitiis auspiciis donata, quam vocant affixio, ordinariam illam festo corporis Christi elaboratam, multis post se parasangis reliquit. Quo eodem die illustris a Reverendissimo Domino Episcopo Nitriensi in gratiam sodalium publice facta concio nomen sodalitatis non mediocriter illustravit. Non vulgari porro tum alias, tum quadragintadiali ieiunio sese pietatis ac devotionis ardore studiosi commendarunt, productionibus quam solito ducendis in templo comprecationibus. Ipsis etiam Christi patientis feralibus sat bonus eorum manipulus ad Dominicum tumulum flagellis sese cecidit, spectatorum aedificatione maxima. Speramus autem hosce virtutum igniculos in luculentam flammam aliquando erupturos. Spei fidem conciliat sodalitatis Assumptae Virgini nuncupatae institutio ac admodum Reverendi Patris nostri Generalis diplomate benigne indulta confirmatio.²² In eam enim praeter alios inferioris subsellii viros, episcopi duo praeter aliquot canonicos, aliosque sacerdotes in sodalium album nomina dederunt; quibus accedunt alii nobilitate aliisque praesidiis ita communiti, ut emolumentum magnum rei catholicae cum tempore praestare possint.²³

[15.] Collegii novi ipso Assumptae Virginis die fundamenta, ut supra memini, solenniter collocata praesente Reverende Patri Provinciali magnoque populi confluxu promota, qua licuit, tempestate superstita, fundamenta. Res sacristiae ornamentis variis aucta. Libraria item supellex lectissimis vel spiritualium vel humaniorum authoribus locupletata. Praedium animalibus ditatum, equis, bobus, ovibus 200 supra 1000 talerorum praetio.

[16.] Nec interim bene feriatis nobis usquequaque degere licuit, litibus finium herciscundorum causa vexati, militum itu ac reditu crebriori non parum affecti, et exeunte demum anno communi illa patriae tempestate percussi. Quocirca ingruentibus rumoribus, terroribusque in dies latius grassantibus per mensem ab aperiendo gymnasio deterriti sumus. Inconsultum quippe videbatur non modo nobis, sed et Reverendissimis regni Primatibus, iuventutis florem in apertum discrimen adducere. Sed rebus secundo divinae benignitatis aspectu mitescentibus, optato tandem studiis solitisque litterarum exercitiis palaestram reseravimus.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 133. f. 36r–38r.

1. A rendi névsor szerint (*Catalogi*, II. 41.) a scholarum praefectus Káldy György, s rajta kívül 5 professor szerepel: Joannes Trescher, Joannes Heumondt, Michael Besko, Váradi István és Leonardus Praesul.
2. Lásd a 281. irat 3. jegyzetét.
3. Hetesi Pethe Márton.
4. Thurzó Kristófról lásd a 187. irat 9. jegyzetét. Galgóc birtokosa a lutheránus Thurzó Szaniszló. (Lásd 187. irat 10. jegyzet.) Az ügy háttéréről érdemes idéznünk Dersffy Miklós Illésházy Istvánhoz 1604. január 29-én írt levelét: „Immar az Religiottis haborgatiak, Im Kassarol ereuell hatalommal ky cöszték az praedikatorokatt szentegyhazokatt az papista papoknak atták, az teobb szabad varosokatt es az Banya Warosokattis feltetik, az Thurzo Vrakrais nagy erws Mandatumokatt hosztanak, hogy Galgozrull, Baymoczball es Zepesigboll ky üzzek az Predikatorokath...” Vö. *Pálffy Kata leveleskönyve*, 84. A galgóci lelkészt nem ismerjük. Dézsi, *Szenczi Molnár Albert*, 310. szerint egy ideig Samarjai Máté volt itt a lelkész. Talán ennek halála után hívták ide Vörösmarty Mihályt. A viszonyok bonyolultságát jelzi, hogy Vörösmarty Mihály, *Megtérése históriája*, 47. szerint Thurzó Kristóf lutheránus papot helyezett a kálvinista hívek fölé.
5. Dobokay Sándor
6. Talán arra a Bányai Sámuelre gondolhatunk, aki a *Catalogi*, II. 41. szerint Vásárhelyi társa volt a misszióban.
7. Bizonyára Vásárhelyi Gergely sóvári missziójára céloz.
8. Forgách Zsigmond megtérítéséről lásd korábban a 262. és a 272. iratot.
9. Szuhay István. Róla lásd legutóbb a 244. iratot.
10. Radovics Péter váci püspökről lásd korábban a 36–37. iratot.
11. Junius 7.
12. A Szeplőtelenül Fogantott Szűzanyáról nevezett kongregációt jelölték ezzel a görög szóval. A megalakulásról lásd korábban a 131/6. iratot.
13. Vö. Staud, *Jezsuita színjátékok*, I. 344.
14. Staud, *Jezsuita színjátékok* nem tünteti fel.
15. Nem maradtak ránk.
16. Minden bizonnyal 1604 szeptemberében járt a jezsuitáknál, amikor az Esztergom körüli hadak főparancsnokságát vette át. Vö. Veress, *Basta*, II. 483., 487.
17. Az itt idézett 1603. október 28-án keletkezett levél szövegét az időrendbe illesztve közöljük. Lásd a 175. iratot.
18. Lásd a 237. iratot, amelyből kiderül, hogy valójában kicserélték parasztjaikat egy protestáns nemessel.
19. A Galgócra elmondottakra lásd a 4. jegyzetet.
20. Talán Dobokay Sándorról van szó, aki többször fellépett az országgyűléseken.
21. Staud, *Jezsuita színjátékok* nem tünteti fel.
22. Lásd erről a 252. iratot.
23. A kongregáció tagjairól lásd a 253. iratot.

A jezsuita rend évkönyveiből 1604

A kassai misszió

1. Az Erdélyből visszatérő tartományfőnök arra kapott parancsot, hogy a magával hozott két jezsuitát hagyja Kassán. Belgioiosotól a plébániát kapták meg lakóhelyül. – 2. Az egri káptalan három embere is a városban volt. Az említett két jezsuitán kívül német prédikátort és két iskolamestert is küldött a tartományfőnök a rendfőnök parancsára. A misszió vezetője Petrus Maiorius volt, aki április 3-án halt meg. – 3. Több hónapon át eredményesen dolgoztak. 34 főt térítettek meg, köztük egy kapitányt a feleségével, valamint a királybíró és családját. Háromszor disputáltak az eretnekekkel a városon kívüli nemesi birtokon. Csodás gyógyítások és térítések történtek. – 4. Már az iskola megnyitását tervezték, amikor a sátán által felbújtott kassai bíró, aki egyébként korábban a jezsuitáknál tanult, fellépett ellenük. – 5. Ez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Belgioiosot elárulják a hajdúk, s hogy ne engedjék be a városba. A jezsuiták elszánták magukat a halálra, de később a vicegenerálistól azt a tanácsot kapták, hogy távozzanak el. Ő lovakat és szekeret szerzett számukra. A bíró először ugyan azzal fenyegetőzött, hogy a hajdúknak adja át a jezsuitákat, de később letett erről a szándékáról. – 6. A várost elhagyva életveszélybe kerültek, mivel rájuk törtek a hajdúk. Az éjszaka sötétjében azonban el tudtak rejtőzni, illetőleg akit elfogtak, kirabolták ugyan, de életét megkímélték. – 7. Reggel összeverődvén Belgioioso feleségével együtt Eperjesre mentek. Itt a császár megbízottját keresték fel, akit négy nappal később megöltek az eretnekek. Belgioioso feleségét hátrahagyva Bártfán keresztül Lengyelországba mentek. November 3-án érkeztek meg Krakkóba.

Missio Cassoviensis

[1.] Postquam Sacra Caesarea Maiestas a Cassoviensibus haereticis templum parochiale nobilissimum recepit,¹ quod ab annis amplius 50 profanaverant, voluit per Serenissimum Matthiam archiducem mandari litteris Reverendi Patri Provinciali, ut quam primum ad salutem civitatis illius procurandam, concionatores e Societate Germanos et Hungaros eo mitteret. Directum est illud mandatum ad Illustrissimum comitem Iacobum Barbianum Belgioiosum, Suae Maiestatis per Hungariam superiorem generalem, ut Reverendo Patri Provinciali, e Transylvania redeunti, qui ad visitandos illuc socios profectus erat, offerret.² Ergo 21 februarii Anno 1604³ vix in civitatem ingressum Reverendum Patrem Provinciale ad se Generalis accersit, aperit et Suae Maiestatis et Serenissimi archiducis voluntatem, tradit illorum in scriptis imperium, suo etiam nomine maiorem in modum obsecrat, ut primo quoque tempore sociis cathedras provideat; illos, quos alio fine secum e Transylvania eduxerat, ibi relinquat,⁴ curaturum se illis omnia, quae ad victum et amictum necessaria forent. Parochialem domum satis amplam pro hospitio illis daturum, effecturum denique ut brevi etiam scholas cum collegio habeamus.

[2.] Capitulum quoque Agriense, quod ibi residentiam habet, uti cognovisset et Suae Maiestatis voluntatem et nostrorum adventum, tres ex suis ad nostros salutandos misit, rogavitque ut noster, qui aderat concionator, statim sequenti die

sacra ad populum e loco superiori verba faceret. Non potuit Reverendus Pater Provincialis facere, quam imperio caesareo et tot bonorum virorum precibus obsecundare. Quare relictis ibi duobus, quas e Transylvania secum eduxerat, tertium quoque Germanicum concionatorem post aliquot hebdomadas misit,⁵ duosque magistros ex dispensatione Reverendi Patris Nostri Generalis, qui iuventutem erudirent, cuius magnus brevi numerus sperabatur.⁶ Superior primus missionis fuit Pater Petrus Maiorius, vir antiquae probitatis, qui ex 49 annis in Societate transactis, magna sanctitatis opinione, 15 rhetoricam, philosophiam, theologiam docuit, 20 sociis partim in Gallia, partim in Transylvania praefuit. Praemium laborum accepit, ut speramus, 3 aprilis, quo insigni patientiae et religiosae pietatis exemplo vitam mortalem in immortalem commutavit.

[3.] Nacti nostri bene gerendi opportunitatem, strenue laborarunt quam concionibus in templo, quam consuetudine in hospitio, ut omnibus prodessent, omnes ad meliora promoverent. Per aliquot menses frequentes de moribus et avita religione disserentes audiverunt. Haeresin abiecerunt 34, inter quos unus magnae nobilitatis capitaneus cum uxore; alter Bulgravius Suae Maiestatis Cassoviae, cum universa prope familia. Catholici saepius exomologesi facta (quod semel in anno duntaxat fieri solitum erat) pane coelesti refecti. Ter multis praesentibus arbitris, diversis in curiis nobilium extra urbem cum haereticis concionatoribus in arenam descensum, et quidem adeo felici successu, ut etiam a suis impii doctores cachinnis exciperentur. Acciderunt aliqua non sine miraculo. Puella turcica duodennis ad mortem decumbebat, amissa iam loquendi facultatem, ad quam unus ex sociis vocatus, ut illam sacro fonte ablueret (id quod ante sospes petiverat) subitoque facta christiana, et officium linguae recepit, et tertio post die valetudinem integram. Famulus primarii viri non ita pridem ex lutherano facti catholici, cum in morbum lethalem incidisset, multis precibus ursit dominum, ut eundem sacerdotem ad se vocari curaret, quo totius actae vitae delicta Deo coram illo detegeret, coelestique pabulo reficeretur. Vix dicta sacramenta perceperat, cum meliuscule habere caepit, paucos vero post dies sanus fide et animo, corpore etiam convaluit. Paganus quidam, alias lutheranus, ob ignorantiam (sacerdotes enim catholicos tractus ille habet paucissimos Hungaros, Germanos nullos) filium 18 circiter annorum ad nostros detulit, ut mente turbato suppetias ferrent. Datum illi salubre consilium cum agno cereo benedicto, intra paucos dies adolescens rationi restituitur. Pro gratiis Deo agendis interfuit uterque postea, praesenti multo populo, sacro missae officio, multis cereis accensis, tanta aedificatione, ut aliqui in haec verba erumperent: Si verbis nolunt, credant operibus.

[4.] Hoc felici cursu res catholica Cassoviensis progrediebatur, cum daemon facibus invidiae succensus, rem omnem invertit, maxime quod videret intra paucos dies ludum litterarium aperiendum, in quo tenera aetas cum liberalibus disciplinis religione quoque catholica imbuenda foret, frequentari viris nobilibus aedes nostras, qui propensum in nos studium multis argumentis ostenderent, promitterentque brevi futurum, ut florentissimam iuventutem in scholis haberemus. Quare per iudicem Cassoviensem⁷ rem inturbare aggressus est, quem eo non invitum pertulit, ut 1000 cives suis artibus a templo deterreret, averteret a con-

suetudine nostra. Nec intra parietes solum Praetoris nefarii furor sese continuit, cum tamen e nostris scholis ante annos, nescio quot poeta Laureatus prodiisset, sed etiam consiliis nobilium privatis interesse, rogare maiorem in modum omnes et singulos per deos et deas obtestari, ut civitati Cassoviensi, concionatoribus, templo, evangelio spoliatae, manus auxiliatrices porrigerent; excuterent inde in totam provinciam serpentem Romani antichristi tyrannidem, contra iura libertatemque regni a Caesare templum ablatum, concionatores in exilium amandatos, ni mature providerent et causam religionis susciperent, idem ipsis brevi, quod Cassoviensibus acciderat, eventurum. His turbulentis et ad seditionem accommodatis obtestationibus, consiliisque indignabundi fremebant haeretici, et solam expectabant opportunitatem, qua et religionem excinderent catholicam, et de Illustrissimo Generali sese ulciscerentur, quem singularem et Societatis et religionis orthodoxae propugnatorem promotoremque animadverterant.⁸

[5.] Iudicis conatus et circumcursionem hunc ad extremum effectum habere, ut Illustrissimus Generalis facilius in castris proderetur ab haidonibus rebellibus, Germanicique pars exercitus crudelissime mactaretur. Cum alia, quae supererat, militum parte ante perduelles Boczkaianos Cassoviam, ubi residentiam habebat, Illustrissimus Generalis intrare volebat 26 Octobris, sed conspiratione et a Sua Maiestate defectione in apertum erumpente archiproditores Cassovienses nec portas aperire voluerunt, nec uxorem illius aut vicegeneralem ad colloquium admittere.⁹ Hoc infami patrato scelere, quasi iam de religione sacrosancta triumphassent, ad primam facem, quam plurimorum catholicorum et nostrorum imprimis fenestras lapidibus petere, convitia iacere, de omnium interitu capere consilia. Videbant quidem nostri, quo res brevi esset evasura, sed tamen oratione ad Deum fusa concluderunt, ut omnes quatuor pro Deo, pro Ecclesia, pro Societatis honore vitam profundant potius, quam discedant. Ablatis tamen civitatis clavibus e manibus caesarei vicegeneralis, occupatisque a perduellibus civitatis portis, ne quando imprudentiae temeritatisque nostri accusari possent, mane sacris operati, vicegeneralem adeunt, ex illoque pro privata necessitudine sciscitantur, an etiam illo die mens eadem esset senatus, quae pridie, velitque ipsos in manus haidonum tradere, si foras petantur, an vero protegere. Modo enim civitas patrociniū ipsorum susciperet, nihil curaturos vim externam, libenterque cum civitate capita periculis obiecturos, quamdiu Maiestati Caesareae fidelitas servaretur. Vicegeneralis respondit breviter deliberatum esse civibus, ut ad primam petitionem ipsos hostibus tradant Imperatoris. Imo Suae Maiestatis officiales una cum praesidio in extremo versari discrimine. Proinde suadere se, ut discedant, hesternā die fortiter se illorum causam egisse, et etiam hoc laboratum, ut pacifice dimittantur. Cum vero nostri dicerent se neque currum, neque equos habere, tantumque foris periculum futurum abeuntibus, quantum in civitate remanentibus, promittit se non cessaturum, donec a iudice Eperiesinum usque (civitas est quarto a Cassovia milliario) currum et equos impetraret. Quare patres cum iam omne Cassoviensium consilium haberent exploratum, rogarentur insuper et urgerentur ab amicis, ut furori cederent, seseque ad meliora tempora servarent, mutare deliberationem hesternam sunt coacti, et ad abeundum se componere, ne Deum

tentare viderentur. Praestitit Vicegeneralis fideliter, quod promiserat. Impetravit currum et equos ea conditione, ut intra duas horas ad egrediendum e civitate parati essent, nam postea nemini portas aperiendas; adesseque dicebant cum uxore Generalis abeundi commoditatem, cui, ut maritum sequeretur, data esset civitas comites aliquot. 27 igitur Octobris die omni populo armato et ad plateas effuso deducti sunt patres ad portas civitatis; ubi tamdiu subsistere iussi, donec templi rerumque sacrarum claves adimerentur Reverendissimo Quinqueecclesiensi.¹⁰ Dum inter armatos egressum opperiantur, alii ipsos irridere, alii prudentiores et futura animo praevidentes, blande alloqui et valedicere, aliqui vociferari, ut claves aedis sacrae tradi iuberent. Quibus alter e patribus respondit se nec adfuisse, quando templum catholicis restitum est, nec praelatum esse, qui clavium illius vel curam haberet, vel tradere posset, alter subiecit, se non iussurum, ut tradantur, et si haberet, mortem citius oppetiturum, quam ipsi eriperentur. Aderat horum spectator et auditor iudex, equo insidens, et superbia laetitiaque vix non crepans, cui talia nostrorum superior¹¹ post salutationem: Domine Iudex scire debes me sociosque meos non nostra voluntate ductos Cassoviam venisse, sed mandato Sacrae Caesareae Maiestatis et Serenissimi Archiducis Matthiae superiorum nostrorum, ne me vero vel socium concionatorem paenitet pudetve, quae pro concione docuimus, quamdiu apud vos commorandi facultas fuit; et parati sumus, quando divino Numini visum fuerit pro fide Romana mortem occumbere. Dolemus nos maiores fructus, uti volebamus, apud vos facere non potuisse, et vero etiam libenter laborabimus manebimusque, si iudicaveritis nostram praesentiam e re civitatis futuram, modo scire facias, an in manus haidonum nos tradere non velis, quoniam ut alias diximus, subibimus omnia libenter, quaecunque contingere nobis in civitate poterunt. Ad haec iudex primo: Fortassis traderemus vos. Paulo post vero absolute: Traderemus. Subiunxit Superior: Ne igitur in maiorem Sacrae Maiestatis indignationem incurratis propter nos, quos huc misit, in manus hostium traditos, ut promisistis, bona venia nos dimittatis. Risit iudex, et se orationibus nostrorum commendavit, ultimoque dixit, abirent modo, futuros se Suae Maiestati fideles, nam et huius rei pater mentionem fecerat.

[6.] Clavibus interea templi vi ademptis, portaque civitatis reserata catholicae matronae copiosis lachrymis nostris bene precatae, viri vero ad currum accurrentes, manus et ipsi flentes exosculati spectantibus haereticis. Egressi tantum non ad certam mortem (nam in ipsa porta dicebantur 200 haidones iter praevertisse) post duo milliaria ad lunam invaduntur a tergo ab haidonibus et rusticis, magno clamore crebroque bombardarum fragore, expediti desiliunt omnes e curribus, viri et faeminae abdunt se in dumetis et hortis. Comitibus fuga dilapsis currus nostrorum quidem evadit, sed uxoris Generalis diripitur. Postquam clamor cistas diffringentium et praedam diripientium conquievit, latronesque cum praeda discessisse iudicati, e patribus unus prodiit ex dumeto viae proximo, et reposito quodam Valonum capitaneo progressi sunt ad currum direptum, quem praedones non avexerant, et clamarunt, ut aliqui ex comitibus a fuga reverterentur, et uxorem Illustrissimi Generalis quaerent. Vix sex vel septem retracti, quibus cum ad eundem pagum redierunt, unde paulo ante invasi erant, nullo virorum do-

mi reperto. Quorum agnito familiari clamore, diversis e locis prodiit uxor Illustrissimi Generalis cum mulieribus, quibus cum ad 3 usque pagum amicum evaserunt. Salvus ille noster, dum propter absentiam sociorum maestus ad focum sedet, ecce sociorum unus sacerdos se iniicit in domum ante illum ipsum pagum, in quo fuga dilapsi sese collegerant, usque ad subuculam vestibus, precariis globulis et libris spoliatus. Hic pater ante commune periculum remanserat ob sitim in pago. Quod illi saluti fuit. Sed cum se tutum putaret, spoliatus est, et nisi linguae peritus fuisset Hungaricae, in vado vitam amisisset.¹² Nam strictis gladiis, an hostis et Germanus esset, quaeritabant, negavit, an papista, confessus est, sed ut vitae parcerent, memores fidei christianae, rogavit. Quod enim cum manifesto miraculo obtinuit. Superior missionis adhuc cum fratre magistro aberat, eo maiori periculo, quod neuter linguam Hungaricam vel Sclavonicam teneret. Mane sequenti dum iunguntur equi, vix spiritum trahens et luto usque ad umbilicum infectus festinat ad illos etiam Pater Superior, quaesitus ea nocte in luto haerens ab hostibus aliquoties, a quibus vix uno vel altero passu distabat, nec tamen inventus. Singularis plane Dei providentia in illo conservando enituit. Fugiebat hostem una cum fratre, quem cum in sepibus, quas transilire tentarat, haerentem expedire vellet, parum abfuit, quin medius hostili gladio divideretur. Socio liberato traiecit se et ipse, verum ab insequenti milite vix non proteritur, ita ut priores equi pedes galerum ipsius tangerent. Videns vero hinc inde circumcursantes hostes, nec amplius anhelitu deficiente fugere valens, rogavit obnixe Deum, ut vel horae quadrantem concederet, quo ad bene moriendum sese componeret, et simul rarum illudque parvum dumetum subintravit vix 4 vel 5 passus habens, ubi positus humi genibus iterum affectu magno supplex Deo fuit, ut parumper oculi sicariorum quaerentium perstringerentur (nam eo loci erat, ut vel pomum tanto studio quaesitum inveniri posset) quod et admirabili Dei clementia factum. Omnes conscientiae latebras diligenter excutit, veniam peccatorum obnixe petit. Subsecuti latrones per mediam dumeti semitam, quam transversim pedes patris intersecabant, transire volebant, sed subito quasi terrore percussi, vix duobus ab illo passibus ad dextram flectunt. Revertuntur iterum iterumque. Erectus aperto miraculo pater, vota divinae Maiestati concipit et nuncupat, fideliter impleturus (si superiores approbarint) si divina bonitas ipsum tanto periculo exemerit. Latrones quaerendo fatigati, et ob praedam, quam in manibus habuerant, amissam frementes, cingunt totum dumetum, et ad quietem se componunt; ita tamen ut suos haberent vigiles, sed et hi ipsi paulo post somno se dedunt. Pater interea Divae Christi parenti, Sanctis Apostolis Simonis et Judae, quorum pervigilio haec fiebant, Beatis Patris Ignatio et Xaverio sese commendat, tantamque mutationem extemplo sensit, ut non minorem spiritus consolationem experiretur, quam paulo ante praesentis mortis horrorem. Continet tamen fortiorem halitum, ne adeo vicinis prodatur excubitoribus, ut etiam respirantes illos sentiret; fruiturque spiritus dulcedine, quoad potest, et ultimo ad fortiter occumbendum animum obfirmat. Cum diutius et tussim et spiritum continere non posset, quibus cum ad duas fere horas luctatus fuerat, tempus adesse ratus, ut imperterritus hostibus se videndum offerat, ad ictus certius excipiendos mortemque citius obeundam, vestem in pec-

tore diducit, ad humeros collare reflectit, et aliquoties signo se venerandae crucis muniens, absque ullo timore in apertum egreditur, inclamat dormientes, ut evigilent, adesse et coram illis stare, quem tanto labore quaesivissent. Quid hic non mirretur incredibilem Dei Optimi Maximi clementem providentiam? Quis non in depositis rebus in illo spem colloket suam? Erigunt aliqui se quasi mente capti, et barbarum, nescio quid, murmurantes, rursus afflicti solo, lethargo premuntur. Tunc pater plenus animi, opemque Dei praesentem agnoscens, progredi vult quidem, sed quo, in piscinulam nebula tectam incidens ignarus viarum, nescit. Quamobrem ad solita confugit praesidia, praemissa oratione ad singulas 4 mundi plagas singula crucis signa formare constituit, sed clausis oculis, ut quo caderet ultima, eo se in viam daret. Apertis oculis progressus aliquantis, deceptusque locorum similitudine, existimavit se Cassoviam regredi, multum exhilaratus, statimque illud mentem subiit Deum velle, ut quae Cassovia digrediens tacuerat, redux animo constanti etiam certo vitae discrimine, palam ediceret. Sed, ut dixi, viarum similitudine deceptus, breviario coronaque Beatae Virginis insignis, in eos latrones incidit, qui paulo ante unum e sociis spoliaverant. Hos interrogat, an via villa Cassoviam ducat. Illi inprimis torvum intueri, deinde collatis capitibus mussare, ad necem signum dare. Sed quem Deus eripere vult, quis illum laedere queat? Relinquitur intactus, signum illis crucis obiciens. Dicitur illi, diversam esse viam, qua progreditur a Cassoviensi. Vix tandem, ut supra dicebam, per multas difficultates et incredibilia pericula ad pagum pervenit, ubi duo defuncti periculis constiterant.

[7.] Non comparente ad summam lucem fratre discesserunt nostri cum uxore Illustrissimi Generalis Eperiesinum versus. Quo tandem magno nostro gaudio pervenit et ipse incolumis, et circa meridiem in urbem ingressi, ad Sanctae Maiestatis officialem, solum in illa civitate catholicum, diverterunt, qui quadriduo post ab haereticis misere peremptus est. Toto reliquo die nocteque solliciti, an cum uxore Generalis Sepusium versus proficiscerentur, an vero deflecterent in Poloniam. Omnibus diligenter perpensis tutius iudicatum, ut relicta domina, quam haidones continuatis itineribus sequebantur et in Braniczka, monte infami, latrones plurimi latitarent, in Poloniam irent. Adiuti ab ipsismet Eperiesiensibus haereticis equis et curru, 29 Octobris pervenerunt ad Bartffensis civitatis suburbia. Nam in civitatem, quae defectionem a Caesare meditabatur, intromissi non sunt. Rogaverunt illo adhuc vespere iudicem, ut Cassovienses et Eperiesienses secutus et ipse ad fines usque Poloniae curru et equis ipsos adiuveret. Valere preces, ultra petita adiunxit aliquot comites, qui viarum obsessoribus sese opponerent, id est, lupi oves contra lupos tuerentur. Animadversa et in hoc Dei providentia. Diffisi paucitati comitum, pro maiori securitate 20 circiter praeterea Ruthenos conducunt, quos si non habuissent, ille sine dubio peregrinationis ipsorum terminus fuisset. Ruthenici praedones in finibus Hungariae et Poloniae angustissimas vias sepibus obstruxerant, existimantes illac reliquias Germanorum profligatorum fugituros. Ut primum ad illas insidias pervenerunt, ex omnibus latebris innumera sese vis latronum effundit, bombardis, hastis, securibus armata, ut ipsos spoliarent. Nostorum contra propugnatores sepes disiicere ferreis

glandibus et parmis munitari, nisi patres pacifice transire permitterent. Patres non esse Germanos, sed viros probos et pacificos, dicere. Viderent etiam atque etiam, quid facerent. Cum enim noscerentur (nominabant aliquos ex illis) non evasuros, si innocentes molestantur. Per medium igitur circiter milliare inter Rhuthenos iter fecere, non agnoscentes: qui amici, qui inimici essent. Ubi primum Poloniae pagum attigerunt, licet etiam Ruthenicum, respirarunt. Pervenerunt Cracoviam 3 novembris, Olomutium 13 eiusdem, ibique Reverendus Pater Provincialis resolutionem expectarunt. Hunc habuit Missio Cassoviensis exitum.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 133. f. 38r–40r.

1. A templom elvételéről lásd a 195., 196. és a 226. iratok jegyzeteit.
2. Lásd a 208. iratot.
3. A 280. irat szerint február 2-án érkeztek Kassára, de a későbbi időpont valószínűbbnek látszik.
4. Az erdélyi vizitációból visszatérő Carrillo Petrus Maiorist és Káldy Mártont hozta magával. A 288/1. irat ugyanakkor Georgius Bartoliciót is ide sorolja. (Vö. *Catalogi*, I. 625.)
5. Johannes Zehender. Róla lásd legutóbb a 270. iratot.
6. A misszió összetételére lásd a 217. irat 4. jegyzetét, valamint a 241. iratot.
7. Bocatius Jánosról van szó. Arról azonban nincsen adat, hogy korábban a jezsuitáknál tanult volna.
8. A szepesi kamara már Bocatius fellépése előtt 1603. december 5-i jelentésében beszámol az észak-magyarországi vallási mozgolódásról. Vö. MOE, XI. 371. Továbbá a 270. iratot.
9. Az itt elmondottakról lásd Nagy, *Katonai történet*, 83–92., valamint a 270. iratot. Basta alvezére valószínűleg az az Erich Lassota császári főmustramester, aki valóban Kassán tartózkodott. (Vö. 270. irat 18. jegyzet) Belgioioso egyébként Melchior Rottwitz ezredest küldte Kassára.
10. Zaltnok György
11. A misszió főnöke Maiorius halála után az a Joannes Zehender lett, akinek részletes beszámolója (vö. 270. irat) szolgált forrásul az évkönyvrészlet megfogalmazásakor.
12. Az eset a 270. irat szerint Joannes Urbani-val történt meg.

285

A jezsuita rend évkönyveiből 1604

A lőcsei misszió

Pethe Márton helytartó, szepesi prépost, több egyházi méltóság és Thurzó Kristóf szepesi főispán kíséretében néhány jezsuita is Lőcsére ment vizitáció végett. A város bírása először különféle haladékokat kért, majd a város bezárása és felfegyverzése után kijelentette, hogy mindenben engedelmeskednek a császár akaratának, de inkább meghalnak, mintsem vallásukat megváltoztatnák. A helytartó ezután tiltakozást jelentett be a káptalannál és a főispánnál, majd ismét megpróbálkozott engedelmeségre bírni a várost. Nem járt azonban eredménnyel ez sem, sőt arra sem voltak hajlandók, hogy a nevüket megadják. Ekkor hatalmas zavargás keletkezett. Ennek során

a tömeg kövekkel dobálta meg mind a helytartót, mind a főispán szállását. Többen súlyosan megsebesültek. A bíró lecsillapította a megölésekre is elszánt tömeget. A helytartó ezután felelősségre vonta őt engedetlensége miatt, s felrótta neki a város felfegyverzését. Hiába tárgyaltak azonban továbbra is, a bíró nem fegyverezte le a várost. Sőt a lengyel királytól elzálogosított 13 városból is segítség érkezett számukra. Így aztán az eretnek prédikátorok által sugallt hivatalos válasziratuk csupán megismételte elszánt engedetlenségüket. A helytartó hiába tiltakozott újólág többször is engedetlenségük ellen.

• Missio Leuchoviensis¹

Veniens Illustrissimus et Reverendissimus Locumtenens Hungariae² tribus patribus nostris³ comitatus ad suam praeposituram Sepusiensem, invisitur a iudice et nonnullis aliis civibus Leuchoviensibus. Retulit autem se habere mandatum⁴ caesareum de instituenda apud illos visitatione ecclesiarum. Illi obedientes se fore caesareo mandato, quandocunque veniret sua Illustrissima Dominatio, promiserunt. Quo illorum responso contentus Illustrissimus, ratus non esse necessarium Dominum Capitaneum Generalem⁵ pro auxilio vocare, statuit Leuchoviam, ubi collegium pro Societate adornabat, proficisci feria 6, quae fuit dies octobris octava. Quod et fecit, secum accipiendo Reverendos Orodiensem, Vardiensem, nec non Jauriensem praepositos, Vicarium Sepusiensis Ecclesiae et eiusdem alterum canonicum, patres e Societate cum nonnullis aliis viris ecclesiasticis⁶ ac Magnifico Domino Christophoro Tursone comite comitatus Sepusiensis.⁷ Die supra dicto postquam venisset Leuchoviam ad vesperum, nunciat idem Illustrissimus iudici et iuratis, se ad visitationem venisse; ideo monere, ut in crastinum hora 7 adessent, audituri Caesareae Maiestatis voluntatem. Aduit iudex⁸ cum sex iuratis senatoribus hora praefixa. Quibus Illustrissimus antequam traderet mandatum caesareum, exponit sui adventus causam verbis non minus gravibus, quam piis ac paternis, monet, hortatur, ut accepto mandato caesareo sedulo, accurate communitati caesaream voluntatem absolutam declarent, cui sese per omnia accommodare et conformare debeant. Iudex cum suis promittit omnia se facturum, insuper addens civitatem Leuchoviensem exiguum esse, quae se Caesareae Maiestatis voluntati opponere auderet, interim Illustrissimum patientiam habere orat, donec illa ad communitatem mandatum caesareum una cum Illustrissimi consilio deferret. Paulo post reversus iudex cum iisdem, quibuscum venerat, petiit ab Illustrissimo pro discutiendo mandato caesareo 15 dierum spatium. Negat Illustrissimus se dare posse, cum mandatum non sit missum ad discutendum per eos, nec moram dilationem, excusationem, renitentiam, seu difficultates ullas patiatur, sed simpliciter ut executioni mandetur, exclusis omnibus subterfugiis. A 15 dierum spatio descendunt ad 8, iis quoque denegatis 3 postulant; quos ob praedictas causas et in mandato comprehensas minime obtinuerunt, quin ab Illustrissimo hora pomeridiana 3 absque cibo et potu ad consultandum praefixa, cum solido responso ut redirent, sunt admoniti. Quod et fecerunt. Iudex nonnullorum civium absentiam obstare dicebat. Illustrissimus contra, praesentes advocare et sufficere ad concludendum, maxime cum non dubitet, potiozem partem esse domi. His sic praemissis iudex ad suos revertitur, refert Illustrissimi vo-

luntatem, longius ad deliberandum tempus concedi non posse, nec velle, cum illi prompti obedire teneantur mandato caesareo. Hac iudicis relatione audita universa civitas ad arma concurrit, scholam, templum, cimiterium, praetorium, plateas et muros dispositis bombardis, milite complent. Portas civitatis claudunt, et sic armata et clausa civitate senatores ad Illustrissimum cum responso ablegant. Iudex cum 37 ex senatoribus et nonnullis plebeis responsum nomine omnium refert: in omnibus aliis rebus se Caesareae Maiestati obedientes fore, praeterquam in causa religionis, quam salvis conscientiis mutare non possent, promittit. Et antequam religionem mutarent, omnes usque ad minimum prius mori paratos asserit. His auditis Illustrissimus placidissime monet, ut consilium mutant, cum eos Caesarea Maiestas mori non desideret, quin potius vivere, et quidem recte ac pie, hortatur tam Hungarica, quam Latina et Germanica lingua, ut se caesareo mandato accommodent, et imperata faciant. Viderent tempestive, quem adversarium haberent, cuius auctoritati se opponerent, caverent aliis civitatibus liberis praebere rebellionis exemplum, quod tam ipsis quam posteris illorum excidii et perpetuae calamitatis, nisi resipiscant, ansam et occasionem procul dubio praebebit; meminerint, quod hactenus semper in gratia ac fidelitate Suae Maiestatis perstiterint, nunc nescitur a quo male persuasi, ad interitum voluntarium caece ruerent, quod nulli plus damni quam sibi ipsis illaturi. Pia et plane paterna cohortatione apud induratos in perfidia homines nihil efficere se posse Illustrissimus, invitus descendit ad protestandum coram capitulo et comite Sepusiensi de manifesta eorum rebellionem et contumacia.⁹ Facta protestatione semel atque iterum obnixepetiit, ut deposita cordis duritia paterne monenti, caesareo sese submitterent mandato, quo (nisi parerent, gratiam, privilegia et omnes libertates amitterent) severe praecipiebatur, ut obedirent Illustrissimi dispositioni. Sed in cassum laboravit. Nam iterum ab iisdem acclamatum est, se ad unum mori malle, quam imperata facere. His auditis Illustrissimus nomina praesentium conscribi per capitularem hominem iubet. Negant illi nomina se sua daturus, sed totius communitatis hanc esse unam et absolutam sententiam. Instat Illustrissimus pro consignandis eorum nominibus.¹⁰ Nonnullis notatis reliqui pertinacissimi sua manifestare nolunt, tumultumque vere instituunt. Illustrissimus placidissime eos semper admonens, nil proficit, donec tandem iudex capiendi consilii cum suis et ad partem secedendi ab Illustrissimo facultatem petiit. Illustrissimus in eodem hypocausto facere posse annuit. Iudex dum liberius egredi, recusante Illustrissimo ad ianuam cum suis properat, iuvene ianuam tenente, ne plures quam deberent, per vim amoto ianuam quoque ipsam ex cardinibus excutiunt, et in terram deturbant, stupentibus et admirantibus omnibus, qui aderant, ob indignitatem et tantam audaciam. Vix ianuam egressus iudex, cum quibus venerat, clamore signum dat suis iam ante ubique dispositis, et ecce crepitantium lapidum imber in fenestras, ubi Illustrissimus cum comite insederat, defertur, alii scalas fenestris admovendas clamitant, alii portas hospitii perfringere festinant, quibus famulorum Illustrissimi non facile cessit pro suo hero tuendo industria. Et nisi ipse Illustrissimus per suos a loco, in quo consederat, remotus fuisset, non potuisset lapidum ictus declinare, uti non potuerunt eius et comitis familiares, qui fenestris erant oppositi.

Dum haec ad hospitium Illustrissimi a furente multitudine geruntur, Domini quoque Tursonis hospitium sua patiebat incommoda. In illud enim aliquot bombardae explosae. Unius globus aurigae vestem in pectore traiecit ipso illaeso; globus in parietem delatus, postea praesentibus authenticis testibus exemptus, armigero gladio vulnus in fronte inflictum, magister curiae homo nobilis et grandaevus in humero lapide graviter ictus. Undique clamor, undique armati cives ad internecionem omnes Illustrissimi et comitis asseclas perstrepebant. Interea iudex cum aliquot suis civibus domum egressus, manu silentium furenti multitudini indicit, sedat paulatim tumultum. Dein ad Illustrissimum revertitur, veniam ab eo petit se non esse in causa, nec suos. Illustrissimus omnem ei rei gestae seriem adscribit, eo quod prius curasset armari cives omnes, quam responsum daret. Cuius etiam non obscurum argumentum erant milites ubique dispositi, et portae civitatis clausae toties, quoties responsum dabant. Urgebat Illustrissimus spretae Caesaris Maiestatis auctoritatem, et sibi tanquam regio locum tenenti, cum Caesareo mandato venienti illatam violentiam, quam sub nota infidelitatis de lege regni vel uni minimo nobili in executione non licet inferre. Iudex cum suis, tanquam facti poenitens, iterum ad deliberandum et rem maturius considerandam tempus sibi concedi petiit et obtinuit. Nec tamen interea suos ab armis discedere iussit. Nam 100 armatos ad vesperum externos suis domesticis pro auxilio advocavit, scholas, templa, caemeteria, fora, muros armatis munivit. Aderant etiam eodem tempore ex aliis liberis civitatibus nuntii, et ex 13 oppidis regi Poloniae oppignoratis sive pro auxilio et consilio advocati, sive per se venerint, ut viderent, quomodo Leuchovienses se gererent, ut eadem ratione et ipsi sibi consulerent.¹¹ Non defuere etiam ex praedictis civitatibus haeretici concionatores, quos Leuchovienses, quoties ad Illustrissimum cum responso redire debebant, prius consulebant. Acceptam ab Illustrissimo diem pro consultando ad resistendum potius, quam ad parendum sese comparabant. Redeunt 11 octobris responsum Germanico idiomate, scripto comprehensum, stylum et spiritum concionatorum redolens, referunt.¹² Quod antequam Illustrissimo exhiberent, iudex nomine omnium civium iterum se ac suos omnibus in rebus Caesaris Maiestati obedientes fore denuntiat hac sola religionis causa excepta, iterumque repetit malle omnes ad unum mori, quam ea facere, quae mandato Caesaris continentur. Illustrissimus iterum paterno affectu monet et hortatur, ut salubrius consilium ineant, neque se ac suos tam temere ac pertinaciter perditum eant. Sed frustra. Etenim iam pridem facta conspiratione cum aliis civitatibus, et superioris Hungariae nobilitate decreverant potius arma capessere, quam haeresim abiicere. Visa hac contumacia, Illustrissimus iubet advocari sauciatos in priori tumultu, saxa in fenestras et in homines proiecta, globum in aurigam Domini Tursonis explosum, tum Deum et homines sanctos invocans facit protestationem, nullam dedisse ansam rebellionis illorum, quam quam toties admoniti deponere noluerunt. Proinde capitulum Sepusiense et omnes praesentes in testimonium advocat, et protestatus coram illis cives contumacia ductos, rebellionem contra Caesaris Regiamque Maiestatem fecisse, primosque illos inventos, qui se Sacrae Maiestati tam pertinaciter opposuissent. Proinde viderent, cuinam se opposuerint, quae mala illis imminerent. Ex

superabundanti adhuc semel eosdem interrogavit, an Caesaris mandato obedire velint: templum aperiendo, monasteria tradendo, haereticos eiiciendo, bona ecclesiae tam mobilia quam immobilia illi manifestando. Ad omnia sigillatim negative responderunt. Quibus denuo auditis iterum Illustrissimus protestatus est de tam aperta rebellione, de facta sibi iniuria, de portis civitatis clausis, tanquam contra aliquem facinorosum publice condemnatum, de armatis civibus et externis advocatis. Quae omnia notam infidelitatis de iure regni, contra talia facientes, afferre solent, si se vel uni nobili aut capitulari homini, cum mandato iudicis alicuius ordinarii opponant, quanto magis regio locum tenenti Caesari mandatum exequi volenti. Haec fuit tota tragaedia civium Leuchoviensium, qui cum aliis civitatibus et nobilitate conspirarunt pro defendenda haeresi. Illustrissimus et Reverendissimus spretam Caesareae Maiestatis auctoritatem et suam iniuriam iuridico processu vindicare conabitur. Nec tamen quicquam de suo proposito remittere cogitat, sed omnibus modis conabitur nostros in civitatem inducere et bona ecclesiastica a se redempta nostris assignare.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 133. f. 40r–42r.

1. Az itteni események másik oldalról való részletes leírása: Hain, *Krónika*, 131–134. Vö. Bruckner, *Szepesség*, I. 194–197.
2. Hetesi Pethe Márton.
3. A *Historiae Residentiae Scepusiensis Societatis Jesu* c., mára elveszett kéziratra támaszkodva Bruckner, *Szepesség*, I. 189. az alábbi jezsuitákat tünteti fel: Joannes Zanitius, Joannes L'abbe és Joannes Lednicensis. Az utóbbi jezsuita beszámolója a 263., 264. iratok.
4. Lásd a 263. irat 2. jegyzetét.
5. Giacomo Belgioioso
6. Pirhalla, *Szepesi prépostság*, 335. a következő személyeket sorolja föl Pethe kíséretéként: Lépes Bálint aradi, Joannes Ivanchan győri nagyprépostok, Andaházy Gáspár és Frányaffy István szepesi kanonokok, a fentebb említett három jezsuita, és Zavadzky János Máté plébános.
7. Róla lásd legutóbb a 283/12. iratot.
8. Riemer Orbán
9. Ugyanezt az érvelést mutatja Belgioioso 1604. október 17-i levele Ecsedi Báthory Istvánhoz. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 384. A megyék szerepéről az eseményekben vö. MOE, XI. 580–581. Erre céloz Lednicensis levele is.
10. Mátyás főherceg a pozsonyi országgyűlésen ugyanezt az eljárást követi. Vö. MOE, XI. 384–385.
11. Lásd erről Lednicensis levelét. (263. irat)
12. A császári helytartónak adott válasz nem maradt ránk, Hain idézett krónikájában azonban utal annak tartalmára, amelyet az október 16-i Eperjesen tartott gyűlésen hozott az öt szepesi város küldöttsége. Vö. Hain, *Krónika*, 134.

A jezsuita rend évkönyveiből 1604

A sóvári misszió

1. A kálvinizmusát elhagyó Sós Kristóf sóvári birtokára ment egy jezsuita. Az egész falut megtérítette, csupán néhányan maradtak kálvinisták az özvegy támogatásával. Szlovákul és magyarul tartott prédikációikra a környező falvakból is jártak, de egy Eperjeshez közeli mezőváros magisztrátusa ezt megtiltotta. Sóváron földjeik jóval bővebb termést hoztak, mint az eretnekéi. Rendbehozták az eretnekek által meggyalázott templomot. Amikor egy Eperjesről érkezett ember be akart lépni a templomba, megszállták és földhöz csapták az ördögök. A jezsuita űzte ki belőle az ördögöt. – 2. Hasonlóképpen megszabadítottak az ördögtől további két eperjesi polgárt. Egyikőjüknek szentelt vizet küldtek ajándékba. – 3. A protestáns prédikátorok arra vetemedtek, hogy „babonás” katolikus módon akarjanak meggyógyítani egy gyermeket. – 4. Ők maguk sokakat gyógyítottak meg szentelt vízzel. Egy ágyast tartó s a kálvinistákkal rokonszenvező pap ágyasa halála után megtért. Megtérítették további 60 eretnek papot. Ezek megörültek annak, hogy megtarthatják családjukat és prédikálhatnak. – 5. Jártak Pethő István birtokán Sztropkón, ahol két halotti beszédet is tartottak. Sokakat megtérítettek. A jezsuita világi társa Homonnay Györgynél maradt, hogy plébánosa legyen.

Missio Sovariensis

[1.] Cum virorum aliquot nobilium, tum vel maxime Generosi Domini Christophori Soos de Sovar,¹ postea quam Calvino, cuius olim nefaria dogmata editis etiam libris² divulgata, non multo ante nuntium remisisset, rogatu missus est Sovarium (id pago nomen in Hungaria superiori) Calendis Decembris anni 1603 e Societate nostra sacerdos,³ qui et dominum susceptae religionis mysteria plenius edoceret, et populum ab annis 50 in haeresim prolapsam, divina operante gratia ad ecclesiam haud infelici conatu reduceret. Totus eius pagus 7 mensium spatio avitam fidem recepit, exceptis paucis, qui a vidua nobili,⁴ instigante procul dubio calvinianae sectae ministro,⁵ quem illa in suis aedibus alebat, gravi constituta mulcta, prohibebantur. Praeter binas conciones, quarum altera Slavonico, Hungarico idiomate altera, matutino tempore instituebant, doctrinam christianam diebus dominicis a meridie sacerdos noster tradebat, alternas praecinentium puerorum voces populo excipiente. Ad conciones ex aliis quoque pagis confertim confluebant, et oppido Eperiesiensi vicino,⁶ cuius haud exigua pars ad ecclesiae sanctae gremium facile rediisset, nisi magistratus haeretici publicum edictum intercessisset, quo ad conciones catholicas excurrere palam (nam ut nemo clam excurreret, inhiberi non potuit) oppidani vetabantur. Sovarienses interea ministrorum suorum fraudes sensim agnoscere, ac in publicis congressibus passim iactare, neque cultorem idolorum esse sacerdotem nostrum, neque ullam veri speciem prae se ferre caetera, quae in catholicos ministri effutire pro concione consuevissent. Gratis etiam animis illud commemorare: ex quo die (fuit is Divo Marco evangelistae⁷ sacer) pervetusto catholicorum more per agros et sata solennis supplicatio instituta fuisset, tam largam caelitus divinae benedictionis copiam

descendisse, ut in solo, ab hominum memoria satis sterili, tam laetae segetes repente extiterint, quae vicinorum pagorum segetes magna omnium admiratione superarent. Itaque ut ne ingratos erga divinam Maiestatem sese exhiberent, 100 haeresim eiurarunt, duplo plures cum Deo eiusque ecclesiae in gratiam redierunt. Quorum alii sacramenta ritu catholico nunquam perceperant, alii nomine solo catholici, multis annis eorundem usum intermiserant. Nec in animorum duntaxat erroribus et maculis expiandis, sed templo quoque, quod in stabulum parum religiosi homines converterant, repurgando exornandoque laborandum fuit; in quo locus areae maximae vicinior pavimento stratus, reliquum spatium complanatum, eiectis ac solo aequatis monumentis, quae in medio templo altarium instar constructa fuerant. Fenestrae quoque ac sedilia renovata; ac denique aere campano templi turris aucta. Ad hoc templum emergumena quaedam reclamantibus licet, bonorumque omnium iacturam minitantibus ministris Eperiesino a suis consanguineis adducta fuit. Vix limen contigerat, cum eam daemon illico terrae afflxit, modisque miseris excruciauit; quod totius corporis tremor ac faede distorta facies satis contestabatur. Verum adhibitis per sacerdotem nostrum consuetis in ecclesia exorcismis, ab immundo spiritu liberata est, sanaque mente ac corpore ac suos rediit.

[2.] Huic non est absimile, quod cuidam alteri ex eodem oppido hic quoque contigit. Quae cum lutheranis ministris imbellem audaciam exprobraret, neque se, nisi in Sovar apud catholicum sacerdotem liberatum iri praediceret, piorum hominum ope clam omnibus et cognatis ministris, qui ne tale quid fieret, severe interminati fuerant, eodem prorsus, quo prior, eventu huc deducta fuit. In eadem civitate vir fuit honesto apud suos loco fortunaque non mediocri, natus annos circiter 60. Infestabatur et hic a daemone, sed qui opem illi a catholicis imploraret, reperiebatur nemo, quod pelli civitate nemo vellet. Ad eum tamen cum noster casu quodam divertisset, hominemque miseratus, ad fundendas preces pro misero et manibus pedibusque constrictis, quo facilius ab hominibus aliquot robustis teneretur, in lintrem coniecto sese accingeret, sedato ille conversoque ad sacerdotem vultu obsecrare caepit, sibi molestus esse ne inciperet. Neque sane diutius apud eum morari licuit, quod concurrente vicinitate res verteret ad tumultum. Brevi igitur ad Deum oratione fusa, re, ut videbatur, infecta discedendum ab energumeno fuit. Agnovit tamen ille nostrum patrem, abeuntique ex domo comites ne deessent (periculi, an officii causa) suos admonuit. Post abitum aquam ei lustralem una cum thure consecrato pater misit, quorum ille beneficio meliuscule habere visus, post dies aliquot hanc vitam cum altera commutavit.

[3.] Eodem in oppido puer nocturnis spectris territus, horrore ei, quem caducus morbus afferre solet, persimili absque intermissione concutiebatur. Parentes consilii inopes, suasu quorundam ad ministros adeunt, auxilium petunt. Illi neque se medicae artis gnaros, neque hisce temporibus amplius ab evangelio miracula quaerenda esse frustra praetendentes, importunis precibus eo tandem redacti sunt, ut ad superstitiosa confugerent. Nos, inquiunt, initium evangelii Sancti Ioannis exarabimus. Tu Sovarium deferto, et sub ipsa arae mappa, in qua consecratur corpus Domini, ponito, nec priusquam re divina ter peracta inde tollito, ac demum

de collo pueri appendito. Sic morbo liberabitur. Quod consilium nisi vir quidam catholicus detexisset, tentatum omnino fuisset.⁸

[4.] Sed ad nostrum redeamus; qui praeter ea, quae hactenus dicta sunt, etiam gravioribus morbis, atque inter eos caduco laborantibus, variisque ex locis ad eum idcirco adductis, fusas ad Deum preces et aquam benedictam exoptato prorsus eventu adhibuit. Eadem aqua ad duo Hungarica milliaria transmissa, illusiones ac terculamenta daemonis disiecit et fugavit. Author praeterea extitit, cum sacerdoti cuidam, manifesto concubinario, qui turpi mulierculae amore victus, non verbo tantum, sed et scripto in corona ministrorum abnegata fide in Calvinii haeresim consenserat, ut defuncta pellice ad Ecclesiam et quidem magna doloris significatione reverteretur, tum ministris supra 60 haereticis, ut abiectis erroribus orthodoxam fidem amplecterentur. In quibus cum essent nonnulli, qui ambigerent, quid de uxoribus liberisque suis facturi essent, retineri illas debere laeti audiverunt, siquidem ipsi ad sacros ordines minime aspirarent, posse tamen conciones ad populum tantisper eos habere, dum in eorum paroeciis legitimi sacerdotes successissent, sed praemissa coram populo iuxta Concilii Tridentini decreta, publica fidei catholicae professione.⁹

[5.] Ex hac missione excursum fuit ad Magnificum Dominum Stephanum Petheo in Stropco,¹⁰ ubi magno hominum nobilium concursu duae funebres conciones diversis temporibus habitae, inexpectata multorum ad fidem conversione. Apud Magnificum quoque Dominum Georgium Homonay,¹¹ qui non ita pridem ex haereticorum castris ad catholicos transiit, frequentibus concionibus multi ex eius familia in religionem catholicam redditi propensiores. Ibidem sacerdos externus, quo noster veluti socio in missione Sovariensi usus fuerat, relictus, tum ut templum, quod Dominus Homonay magno sumptu restaurabat, haberet parochum,¹² tum ne Dominus ipse quotidiano missae sacrificio (caruerat enim sacellano) destitueretur.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 133. f. 41v–42r.

1. A világi postilla szerzőként egyedülállónak tekintett Sávári Sós Kristófról a további irodalmat lásd Hubert Ildikó, *Sávári Sós Kristóf* (1566–1620) c. tanulmányában ItK, XCI. 1987. 617–626. Katolizálása új és kissé rejtélyes adat. Hajlunk arra, hogy csak ideiglenesnek tartjuk, hiszen egy 1609-es adománylevele a kiskövesdi templom ügyében Czeglédi Ferencnek kifejezetten protestáns szóhasználatat él.
2. Vö. RMNY 828., 873.
3. A *Catalogi*, II. 41. szerint ez Vásárhelyi Gergely volt. A legalaposabb életrajz (Holl, *Vásárhelyi pályája*, 154.) is csupán az 1604-es olaszliszkai missziót említi.
4. Jelenlegi tudásunk szerint Sós Kristóf felesége ekkorra már meghalt. Valószínűleg fia özvegyéről, Berzeviczy Erzsébetről lehet szó.
5. Nem tudtuk azonosítani.
6. Talán Sárosról lehet szó.
7. Április 25.
8. Vörösmarty Mihály a következőket írja: „És ugyanazon gyűlésbe egy más prédikátort is vádolának azzal, hogy hideglelés ellen nyakra valamely babonás igéket irogatott volna.” (Vö. Vörösmarty Mihály, *Megtérése históriája*, 39.) Nem elszigetelt jelenség volt tehát az, ami-

ről az évkönyv említést tesz. A gyógyításnak erről a fajtájáról lásd még *Medicusi és borbélyi mesterség*, (Adattár 9.) Szeged, 1989. B/164, C/1494, G/266, M/453 és Bálint Sándor, *Ünnepi kalendárium*, I. Bp. 1977. 101–103.

9. Az évkönyv a licenciátus intézményét írja le. Vö. Juhász, *Licenciátus*.
10. Pethő Istvánnak (Nagy, X. 265.) későbbi, a minoritákat támogató tevékenységéről vö. Karácsonyi, *Ferences rendtörténet*, 414–416. Sztropkó kulcsszerepéről a térség misszióiban vö. *Monumenta*, IV. 52., 116–117., 369.; *Missziós dokumentumok*, passim.
11. Homonnay Drugeth Györgyről lásd a 282. irat 18. jegyzetét.
12. Arról a Bezerédy Pálról lehet szó, aki Olaszliszván is Vásárhelyi társa volt. Lásd a 282. irat 4. jegyzetét.

287

A jezsuita rend évkönyveiből 1604

A vágtapolcai misszió

Horváth Gáspár ariánusból lett katolikus úr sürgetésére létrejött misszió. Elvették a lutheránusok templomát. Ide helyezték a szliácsi papot, akinek helyére egy alumnusukat küldték.

Missio Teplana

Tepla (pagus est in comitatu Lyptoviensi non contemnendus, in quo sacerdos e nostris 10 mensibus desudavit).¹ Catholica religio illata, parochia cum templo ex manibus lutheranorum erepta, non sine periculo vitae concurrentibus ad arma adversariis. Confessiones ad ecclesiam redeuntium 180 et plures auditaе. Cerimoniae ecclesiasticae reductae, infirmi adiuti. Sacerdos catholicus ex nostra parochia Slechensi² renovatae Teplensi ecclesiae datus; in eius locum Slecham misso sacerdote altero, alumno nostro, cuius primo sacrificio prorex Hungariae, cum ex itinere domum nostram divertisset, in festo Omnium Sanctorum interfuit, admiratus frequentiam hominum, divinas epulas ex novi sacerdotis manu capientium.³ Hanc missionem multis precibus impetravit Teplae Dominus Gaspar Horvat,⁴ vir catholicus ex ariano, Transylvanicae nobilitatis, Dux Aulicorum peditum Sigismundi III regis Poloniae. Iuvit sumptu ornando ecclesiam, laboribus et periculis promovit, ac per sacerdotem nostrum perfecit.

Mai lelőhely: ARSI Austr. 133. f. 44r.

1. A vágssellyei rendi névsorban (*Catalogi*, II. 41.) Marcus Scisciensis (Pitačić) neve mellett szerepel, hogy „vicem parochi obit tribus circiter mensibus”.
2. Háromszliács (Sliác). Vö. Rupp, *Helyrajzi történet*, I. 676. A Szent Miklós templomról van szó.
3. Hetesi Pethe Márton helytartó nyilván a Szepességről visszatértében vett részt az eseményen.
4. Feltehetően a lipitói illetőségű Horváth-családról lehet szó, amely Erdélyből érkezett ide. Az itt szereplő személy talán azonos azzal a Horváth Gáspárral, aki Rimayhoz írt levelei 1605.

december 31-én Krakkóból. Vö. Rimay, *Államiratok*, 139–141. Ebben a birtokait a hajdúk-tól féltő Bocskay hívének mutatkozik. Rimay későbbi két 1619-ben Thurzó Imréhez írott levelében (Eckhardt, *Rimay*, 350., 353.) arról van szó, hogy a pozsonyi kamara prefektusa lett. A vallási ügyek szempontjából érdekes a krakkói rendház történetében részben idézett, de jóval később született datálatlan levél. (Wielewicki, *Dziennik*, 68.; Veress, *Évkönyvek*, 226–227.) Ebben Forgách Ferenc arról ír Argentinek Krakkóba, hogy Horváth Gáspár szolgálja útján küldi meg a Bocskay-apológiát. (Vö. RMNY 941.) Lásd még: Kubinyi, *Levelek*, II. 111. Jan Zamoyski lengyel kancellárhoz írott levelei 1599-ből és 1604-ből: MTAK Ms. 433. f. 591., 616., 663.

288

Részlet Argenti *De Societate Jesu* című művéből 1604

1. Januárban Kolozsvárra érkezett a tartományfőnök, s magával hozta Nagybányáról Káldy Györgyöt és Bányai Sámuel. Miután mindent megvizsgált, magával vitte Maioriust, Georgius Bartolicót és Káldyt. Az erdélyi tartományfőnök és a kolozsvári rektor Argenti lett. Maiorius és Káldy Kassán kezdett el dolgozni. Maiorius azonban hamarosan meghalt. Ugyanezen a napon hunyt el Kolozsvárott Balthasar Girochius.

2. Kolozsvárott németül és magyarul is prédikáltak. Az év során mintegy negyven embert térítettek meg. Köztük volt a százférfiak tanácsának egyik tagja is, aki halála előtt lett katolikussá. A másik Trauzner Lukács kolozsvári polgár és erdélyi nemes, Dávid Ferenc veje. Ezt a hatalmas műveltségű embert Basta a vallása miatt tartotta fogságban Déván. Ez az ateizmusig jutott el, s azt hirdette, hogy Arisztotelész etikája elég az üdvösséghez. A börtönben a dévai kapitány Hoffkirchen könyveket adott neki, s különösen Ludovicus Granatensis *Introductio ad symbolum* c. műve hatására levelet írt Argentinek, amelyben kijelentette katolizálási szándékát, s kérte kiszabadítását. Basta nehezen állt rá szabadon engedésére, de Argentinek sikerült rábeszélnie. Az eretnek tanácsosok előtt az áttérési szándékot eltitkolva, ártatlanságára hivatkozva bocsátotta szabadon. Trauzner szabadulása után ünnepélyesen katolizált. Ezt akkor senki sem gondolta őszintének, de későbbi tettei mégis igazolták.

3. Sokakat megtérítettek, illetve erkölcsös életre neveltek a vallonok közül is. Húsvétkor Kornis Boldizsár több napot töltött náluk, lelkigyakorlatokat végzett, s velük együtt áldozott. Ezen részt vett a gyengélkedő Basta egész udvartartása. Őt egyébként köszvénye miatt úgy kellett a templomba vinni. Ezután Basta magával hozta Husztra a betegeskedő Joannes Ruchardust és Thomas Dormannust, de az itteni gyógyvíz sem segített rajtuk. Az előbbi elhunyt, az utóbbi pedig Bécsbe küldték. Rendbe hozták a székesegyházat is. Petrovics Péter síremléke helyére szállították a győzedelmes Krisztus főoltárát. További oltárt állítottak a Szűzanya és a magyar szent királyok tiszteletére. Miséiken tanítványaikon kívül Basta muzsikusai gondoskodtak a zenéről. Úrnapján négy oltárt állítottak fel a városban, s a körmenetet Basta helyettese, Thomas Capriolus vezette. A negyven éve nem látott nagyszerű körmenetet a jégeső sem tudta megzavarni, mert az eretneknek nagy zavarára a Krisztus testét vivő imája hatására abbamaradt. Egy eretnek is megtért ezen a napon. A táborba induló Capriolus zászlóját megáldották.

4. Sokakat megkereszteltek, nemes asszonyokat is, s köztük olyanok is akadtak, akik ugyan már korábban katolizáltak, de csak most tudták meg, hogy korábban nem az igaz formula szerint vették fel a keresztséget. Ariánus szülők leányát is elvitték hozzájuk keresztelni katolikus rokonaik. Torockón Argenti megkeresztelt egy árva gyermeket. Amikor ezt megtudta az eretnek prédikátor, kiátkozta. Krauseneck nem tudta elűzni a prédikátort. A város polgárai gyakran kaptak segítséget tőlük. Különösen a német és vallon katonák okozta panaszok enyhítésében voltak segítségükre. Argenti meglátogatta és megvigasztalta a Basta által fogságban tartottakat. Nemsokára azt is elérte, hogy házi őrizetet kapjanak, templomba járjanak, s kimehessenek szőlőikbe. Még annak is kieszközölte a kegyelmet, aki megölte jezsuita társukat. Tisztázták Bornemisza Gergelyt az árulás vádjától, s kiszabadították. Közvetítettek Bogáthy Menyhért, a fogságban tartott Kendy István és az árulással vádolt Sarmasághy Zsigmond ügyében. Árvákról gondoskodtak, élelmet osztogattak. Végső vigaszban részesítették a halálraítélteket, amit az eretnek prédikátorok nem tettek meg. Ők ugyanis úgy vélik, hogy a magisztrátus által elítélteket Isten is elveti. Ezek közül sokakat megértítettek, köztük románokat is.

5. Három osztályban kétszázhatvan diákjuk volt. A gyermekek egyre inkább elmélyültek a katolikus hitben. Egy makacs ariánus diák hirtelen baleset következtében bekövetkezett halálát társa isteni büntetésnek tekintette és áttért. 1604. október 8-án elhunyt Bányai Sámuel. Az ősz folyamán a magyarországi események hírére a kolozsváriak másképp kezdtek beszélni. A jezsuiták barátai a város elhagyására biztatták őket, s több nemes is hívta őket várába, de ők kitartottak. Amikor a császári tanácsosok Szebenbe mentek át, Argenti három jezsuitát Sarmasághy Zsigmondhoz küldött Gerendre. Ezek felszámolták itt az ariánizmus fészket. A császári biztosok Kolozsvárról hagyott írnokait ellátták és magyar ruhát adtak nekik a gyűlölt német helyett. A város kapujáig merészkedő Bocskay-párti csapatok illetve rablók elől igen szerencsés módon menekült meg gulyájuk.

6. Az év végén a királybíró engedélyével az ariánusok elkezdték az igehirdetést egy magánházban. Erről vita folyt, majd elküldték Nagyszebenbe a császári biztosoknak Bocskay megadásra felszólító levelét, amelyben teljes szabadságot ígért a kolozsváriaknak. Erre a császári tanácsosok is beleegyeztek abba, hogy ariánus prédikátorokat tarthassanak, de a jezsuiták sérelme nélkül.

Anno 1604

[1.] Iam festa natalitia non mediocri confitentium communicantiumque frequentia et magno ad conciones concursu Claudiopoli celebraverant nostri, annumque 1604 erant ingressi, cum in ipso mense ianuario Pater Provincialis Austriae Claudiopolim pervenit, et patrem Georgium Kaldi, quem Pater Viceprovincialis Naighbagnae reliquerat Hungaris concionaturum, et praeterea Patrem Samuelem Banyaium, qui tunc absolutis studiis sacerdos factus fuerat et bonorum talentorum dives erat, secum adduxit.¹ Collegium de more visitavit et cum adhuc ibi degeret, pater quoque Ioannes Argentus ex Polonia supervenit. Quamobrem cum multa ad statum Societatis in hac provincia inter se patres consultassent, tandem Pater Provincialis discessit secumque duxit Patrem Maiorium, antiquum viceprovincialem et collegii Claudiopolitani rectorem, cuius loco quoad utrumque munus substitutus est Pater Argentus, ad hoc iam antea a Reverendo Patri Generali destinatus. Cum Patre Provinciali valetudinis recuperandae gratia discessit

Georgius Bartholich et Pater Martinus Kaldi,² qui aliquot annos egregie in provincia laboraverat, atque in summa temporum varietate multa pericula pro Christo subierat. Is postea Cassoviae mansit cum patre Maiorio, qui a Patre Provinciali constitutus fuit superior illius missionis, quae ibi instituebatur. Hic paulo post bonus pater dierum et bonorum operum plenus ultimum diem obiit. Fuit vir religiosae disciplinae amantissimus, quippe qui a teneris usque annis in Societatem a beato ipso Patre Ignatio admissus, in ea semper laudabiliter vixit. Et in Gallia, ubi multos annos moratus est, multa quamque difficillimis temporibus perpressus est. In Transilvania autem Gallicis meritis cumulus ingens accessit. Quamvis vero in omnibus sanctitas eius eluceret, tanta tamen ipsius fuit tum in adversis omnibus Dei amore perferendis patientia, tum in Deo ipso perpetua, constans et imperterrita in rebus omnibus fiducia, ut de eo affirmare possimus: Non fuit similis illi, qui conservaret legem excelsi. Iisdem diebus, quibus Cassoviae mortuus est pater Maiorius, Claudiopoli obiit Pater Balthazar Girochi, qui ex nostris in Transilvania antiquissimus erat.³ Fuit enim tum ex illis, qui primum Societatem in provincia fundarunt, tum ex aliis, qui in eiusdem Societatis revocatione ibidem eam instaurarunt. Vir simplex fuit et rectus et magna cum domesticorum externorumque aedificatione et fructu religiosa ministeria semper exercuit. Sigismundum etiam principem,⁴ dum adhuc puer esset, bonis litterarum disciplinis instituit. Cum vero in laboribus consenuisset, diurne hydropisis morbo laboravit. Quo toto tempore magnum et patientiae et pietatis exemplum omnibus praebeuit. Et tandem morbo confectus et sanctissimis sacramentis munitus ex hac ad meliorem vitam, uti speramus, emigravit.

[2.] Hic narranda supersunt nonnulla, quae ad animarum salutem atque proximorum aedificationem spectant. Ut autem a templo incipiamus, uterque concionator, Hungarus et Germanus strenue munere suo perfunctus est.⁵ Et licet Ungarica concio frequentior esset, non tamen pauciores erant Saxones ii, qui ex haeresis caligine ad evangelicam lucem venientes sacra confessione (qua una in re certa spiritualium frugum messis continetur) animas suas expiarent. Primo hoc anno quadraginta circiter in civitate ex utraque natione ad veritatem reducti. Omnium fere primus fuit civis honestus ex numero centum virorum, qui postea quam de religione serio cum sacerdote egisset, graviter aegrotare cepit. Quare illum eundem sacerdotem, ut ecclesiae reconciliaretur peccataque sua confiteretur, vocari iussit. Verum quando pater accessit, infirmus iam animam agere videbatur, vixque verba formare poterat. Cum vero se catholicum esse catholiceque mori velle profiteretur, confessionemque eo, quo poterat, modo instituisset, extemplo vox facilius reddita pectusque multa eiecta materia relevatum. Ille ergo divinum beneficium agnoscens exclamavit: Deus bone, ecce etiam corpore iam melius habeo. Absoluta confessione magna cum animi laetitia aliis praesentibus conscientiam suam antea plurimum aestuasae, modo quietissimam esse testatus est. Hic in suscepta veritate tamdiu mansit, quamdiu vixit. Vixit autem duos circiter menses, quibus e lecto nunquam surrexit. Eo autem tempore nihil libentius quam pios sermones audiebat, et patres quotiescunque ad illum ivissent, gratissimo animo excipiebat, atque cum illis de rebus divinis conferebat. Quare cum infirmitatem

aequo animo ferret, eiusque voluntas cum divina consentiret, et Deo pro erratis satisfacit et omnibus, qui illum visitabant, bonus semper odor fuit. Cum vero ultimus vitae dies instaret, sacro viatico sacraque unctione munitus ad patrem familias, quasi ex illis, qui undecimam horam vocati sunt, mercedem suam recepturus abivit.⁶

Alter Lucas Trausnerus,⁷ qui et civis Claudiopolitanus est et nobilis Transilvanus, vir omni disciplinarum genere et multarum linguarum cognitione ornatus, tanta autem rerum agendarum patriaeque legum peritia eruditus, ut in tota provincia neminem parem nedum superiorem habere censeatur. Hic Devae captivus detinebatur, non tam quod singulariter in re ulla deliquisse convinceretur, quam quod cum esset haeticorum omnium doctissimus et in errore obfirmatissimus, Generalis, qui illum bene noverat, ne quidquam si non in pollicitis, saltem in rebus ad religionem spectantibus moliretur, captivum detinebat. Omnium fere haesum castra perlustraverat Trausnerus, et cum nullibi constantiae firmitatisque viros reperisset, tandem ex arianismo, in quo primum ab ipso Blandrata,⁸ qui primus pestem illam in Transilvaniam invexerat, et apud quem multos ipse iuventutis suae annos consumpserat, fuerat institutus. Tum ut magis in impietate proficeret, Francisci Davidis, eiusdem dogmatis non promulgatoris solum et promotoris, sed etiam amplificatoris et in deterius corruptoris filiam sibi in uxorem desponsaverat,⁹ tandem, inquam, ex arianismo ad atheismum transiverat, in eoque tantum profecerat, ut in mundi fabrica atque regimine Aristoteli potius quam Moysi credendum esse existimaret. Hinc cum aliquando Philosophi ethicam percurrisset, ea de re ad amicum quendam scribens: Etiam si, inquit, libri omnes sacri amitterentur, nihilominus tamen suae saluti consulere posset, si vel ethicas ab Aristotele traditas praeceptiones observaret.¹⁰ Licet autem privatim de Deo uti atheus sentiret, religionemque nihil aliud esse quam populare frenum a sapientioribus excogitatum existimaret, publice tamen arianismum, in quo consenuerat, profitebatur.

Cum ergo captivus per otium libros, quos baro a Hoffkirchen, natione Germanus et religione *antea luteranus et paulo ante factus* catholicus, tunc autem Devensis arcis praefectus¹¹ illi suppeditabat, attentius legeret et Granatensis¹² in primis ad symbolum introductione delectaretur, tunc primum ex eorum lectione et lucem veram aspicere incepit, et praesentem carceris calamitatem divinam esse punitionem agnovit. Itaque divina cum eo mirabiliter operante misericordia religionem catholicam, quam solam solidam et sibi constantem cognoscebat, amplexus fuit, et hac de re litteras ad novum Societatis superiorem dedit.¹³ Quae quia hominis ingenium satis declarant, idcirco non ingratum fore iudicavimus, si earum partem hic adiungeremus. Sic igitur scribit: Quod fidenter ad Reverentiam Vestram meas dirigam epistolas, sine dubio non mirabitur, si summa sua prudentia, qua ob aetatem pollet, et maturo iudicio, quod et sacrae litterae et longus in religione christiana usus eidem contulerunt, factum meum examinabit. Nam cum considero dictum Christi Domini (quod omnes ad conversionem et veram penitentiam invitare debet) Gaudium nimirum posse in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem iustis,¹⁴ dubitare non licet, me

apud Reverentiam Vestram in simili fore gradu, quam tot errorum procellis hactenus agitatam sanctissima mater ecclesia in gremium suum, velut ovem aberrantem, pastor ad ovile suum, suscipit. Et quemadmodum Paulus, zelo defensionis avitae religionis ingenti cum ferretur fervore contra Christum, ad Christum tractus fuit, ita non longe dissimili ratione (si collatione uti licet) istis calamitatibus, quibus hactenus exercitus sum et adhuc molestor, a zelo ignorantiae me retractum puto. Qui dum Deum unum Israelitis propositum solitarium esse existimarem, ut plus rationi quam fidei tribuerem contra omnia sanae theologiae fundamenta, collum erigere ausus sum. Cum itaque Deus infinita sua bonitate in hac iam decrepita paene senecta mea ita mei sit misertus, ut per eas afflictiones, tanquam clementissimus pater, me ad sui cognitionem et verae religionis amplexum pervenire voluerit, non absque causa mihi persuadere debeo Reverentiam Vestram me tanquam posthumum cum caeteris, qui mane in vineam profecti sunt, complexuram. Licet autem ex omnibus captivitatis meae molestiis nihil mihi gravius accedat (et si parum non est, diu noctuque compedibus vinctum dulcissimo suorum solatio privari) iam cibo carcere spirituali hoc maxime principio, quo ductore et magistro mihi opus foret, tamen longe gravissimum erit, si sacra illa communione corporis et sanguinis Domini, cui tanquam capiti membrum uniri cupio, privabor. Quare cum tempus instet, quo pii omnes per confessionem et veram cordis contritionem sese ad Christum recipiendum parare debeant, nonne summo desiderio, ut his solvar vinculis et sim in domo Domini, exoptare debeo? Nemo itaque miretur, si importunius hoc tempore quam alias pro mea liberatione insto: quia, quantum intelligo, caetera anni tempora vix aequae atque hoc piis mentibus sunt desiderabilia. Cum vero mea innocentia eatenus constet, ut non debeat quispiam vir bonus et pius meam defensionem reformidare, Paternitati Vestrae causam meam non sum veritus commendare, praesertim cum sciam, quantum ipsius cum apud commissarios, tum apud excellentissimum Generalem valeat auctoritas. Deo itaque rem gratam sine dubio, et suae pietati convenientem, mihi vero perpetuo officio et filiali amore colendam faciet, si, ut ante festum Paschatis hinc exire et ad vos desideratissimos pervenire valeam, obtinebit. Ea profecto mihi cum illustrissimo barone Hoffchirchen, supremo cesareae maiestatis in hac arce capitaneo pia et catholica consuetudo intercedit, ut haud sciam, debeamne illam domesticae meorum familiaritati postponere. Verum moles peccatorum, quibus gravor, et summum ab eis, ut absolvar, desiderium nullam mihi sive dormienti sive vigilantique requiem concedit. Has porro, Reverende Pater, auget curas vitae brevitatis, quae vix sufficit errorum confessioni nedum satisfactioni, nisi mihi divina adsit bonitas atque clementia, quae Petro negationem, Paulo persecutionem et caeteris confitentibus delicta relaxavit et transgressionem condonavit.

Haec ille, quae ut eius animum post susceptam lucem declarant, sic quae sequuntur, quo spiritu tam ante quam post veram lucem duceretur, facile indicabunt. Sic enim de se in aliis ad eundem patrem litteris loquitur: Qui enim rudis antea Dei et eius religionis vivens superba arrogantia caput in coelo ponebam, et sanctissimos divinorum oraculorum interpretes ac sacrarum ministeriorum dis-

pensatores non solum negligebam, sed alto supercilio contemnebam, nunc non solum amo et veneror, sed adoro et exosculor. Non ignoro, cives meos adeo pertinaces esse, ut difficilime ad frugem aliquam revocari possint, et ob id conversionem meam illis scandalo potius quam exemplo esse futuram, eos tamen (si Deo visum fuerit, ut hoc liberer carcere) in meliorem reducam viam Deo dante incrementum. Dominus Deus suo sancto spiritu conversionem nostram indies augeat atque confirmet, ut suae divinae maiestatis laus per nos pusillos et paene posthumos perficiatur. Amen.

Has litteras cum Pater Viceprovincialis accepisset, generalem Bastam adivit, sibi cum eodem Trausnero agendum esse dixit. Statim generalis, quod erat divinans, hominem tamen ex superioribus moribus simulate agere existimans, vult, inquit, Reverentia Vestra, ut decipiamur? Cui pater: Eius litteras audiat excellentia vestra, tum de hominis mente iudicium faciat. Cum igitur litteras pater ad verbum legisset, in quibus non ea solum, quae descripsimus, verum alia etiam continebantur, quibus suam innocentiam et perpetuam erga ipsummet generalem observantiam testabatur, valde commotus est generalis. Tamen quia prudens est, nec facile se decipi permittit, animo suspenso haerebat nec facile in eam sententiam, ut captivum liberaret, veniebat. Tum pater: Non est, inquit, cur simulationem aut deceptionem timeamus. Nam vel iste sincere procedit, et tunc nos multum lucramus, vel fecte, et tunc ipse existimationem apud suos prorsus amittit. Quod tamen sine religionis catholicae emolumento fieri nequit. Hunc discursum generalis valde probavit, et Trausnerum liberare omnino constituit. Verum illa difficultas occurebat, quia cum eo tempore nihil absque praesentium commissariorum consilio faceret, eorum autem duo tunc essent Claudiopoli,¹⁵ et ambo heretici, non apparebat modus, quo illis rem ita proponeret, ut ipse optatum finem obtineret. Nam si id in religionis gratiam fieri advertissent, absque dubio impedimentum aliquod opposuissent. Huic quoque difficultati hac ratione occurrit pater. Mihi alias dixisti, inquit, te nullam quidem adversus Trausnerum querelam, qua illum prodicionis nomine detineres, habuisse, detinuisse autem, quia hominem quoad religionem pessimam et pessima semper molientem cognoscebas. Illius igitur negotium non religionis, sed iustitiae nomine tibi et proponendum est et determinandum. His hoc modo constitutis, commissarios vocavit generalis, seque in Trausnerum an alicuius criminis reus esset, severe inquisivisse, nihil autem invenisse affirmavit. Quare nisi illi contra eundem aliquam iustam causam haberent, se illum amplius nec velle nec posse salva conscientia captivum detinere. Cum vero nihil ipsi se habere respondissent, litterae statim decretae et ad Devensem praefectum, ut illum liberum dimitteret, exaratae fuerunt. Domum ille venit ante dominicam passionis, et continuo de confessione et aliis ad salutem spectantibus ita serio et tanto cum animi sensu agere caepit, ut et praeterita tempora redimere et multa futura brevi explere velle videretur. Et cum tunc tempus acceptabile esse intelligeret, omnes illos salutis dies usque ad resurrectionem propriae conscientiae purgandae animaeque ad Christum suscipiendum praeparandae consecravit.

Ipsa vero die Christo resurgenti sacro¹⁶ in cubiculo patris Viceprovincialis, praesentibus aliquibus tum magnatibus tum civibus praecipuis, suos errores abiuravit, et professionem fidei iuxta formulam a concilio Tridentino praescriptam fecit. Inde in templum summa populi frequentia refertum ivit, et omnibus spectantibus ac admirantibus communicavit. Vix reperiatur ullus, qui illum sincere et absque simulatione agere crederet.¹⁷ Sed ille tanto fervore viam mandatorum currere cepit, tanta morum mutatione vitam instituit, tanta tamque constanti patientia et damna et persecutiones religionis causa in eum commotas vel pertulit vel contempsit, ut brevi nulli de sinceritate sua dubitandi locum relinqueret. Neque viri solum, sed et feminae etiam suam in suscepta religione constantiam declararunt. Quarum una, cum post agnitam veritatem cuidam nobili nupsisset, qui eam, quod catholica esset, argueret, utque a templo nostro abstinere, importunius sollicitaret: Ne me, inquit illa, in religione turbes. Te enim accepit, ut coniux mihi esses, non deus. Quo responso intellexit sponsus sibi ab huiusmodi molestiis abstinendum esse, uti abstinuit.

[3.] Illis iisdem diebus hoc notatu dignum accidit: Iam experientia docuerat, quotiescumque milites Valones ad civitatem venissent, cives turbari et eos omnes, apud quos hospitium habuissent, tum ut illis subinde varia extorquantibus satisfacerent, tum ne domus ipsae ab iisdem exspilarentur, domo pedem efferre non posse. Cum igitur per id tempus praesidiarii milites Germani, qui civitatem generalemque ipsum custodiebant, discessissent, et in eorum locum aliquot Valonum centeni successi fuissent, probabilis coniectura erat, fore ut et cives a templo retraherentur, et sacri illius temporis solita devotio non parum impediretur. Sed oppositum accidit. Nam sacerdos noster, qui in castris cum generali esse consuevit Valonibus¹⁸ in eiusdem generalis aula convocatis, eos pro concione de christiani hominis officio commonefecit. Qua in re, iuvante Deo, tantum effecit, ut omnes fore confessi sint, communicarint, in templo assidui fuerint, atque adeo modeste toto illo tempore sese gesserint, ut cives in re nulla turbati, quin potius eorum exemplo ad pietatem excitati, frequentiores quam unquam templum adierint, Christique resurrectionem ritu solemniter celebrarint. Sacerdos autem, ut militibus qui multi erant, paucis diebus faceret satis, vix respirandi tempus habebat, totos dies et noctes fere illis operam dabat. Insigniter conversi nonnulli. Unum referam, qui, ut ipsemet sibi bene vivendi necessitatem imponeret, capitaneum suum adivit, et praesentibus eiusdem vexilli praecipuis militibus, praeterita scelera detestatus, se in posterum, ut christianum virum decet, vitam traducturum promissit. Et nisi, inquit, statim atque eam honeste collocandi sese praebuerit occasio (quod ut quam primum fiat, enitor) pellicem dimittam vel ullam aliam habuero, me non viri militis, sed infamis hominis loco habeatis. Neque Claudio-poli solum bonus ille pater laboravit, in castris etiam per multos menses universo Valonum exercitui utilissimam operam navavit. Multos saepe in summa peccandi licentia, ne peccarent, compescuit. Aliis, ut male ablata restituerent, persuasit, odia multa retinuit. Non paucis, ut meliorum vivendi rationem inirent, auctor fuit. Et ne ulli ipsius opera deesset, nonnullis etiam, qui propter delicta plectendi erant, vitam impetravit. Ipse vero cum propter doctrinam, tum maxime

propter singularem quandam cum religiosa gravitate coniunctam modestiam, tam generali quam militi charissimus erat, et tanquam vir vere pius et religiosus ab omnibus diligenter observabatur.

Verum ut ad paschalem solemnitatem redeamus, ea ut celebrior esset, praecipui fere omnes nobiles catholici ex variis regni partibus convenerunt et ipso paschalis die celeste convivium celebrarunt. Hos inter Balthasar Kornis,¹⁹ vir tum in provincia genere, opibus et gratia apud Caesarem nulli secundus, per totos illos dies sanctos domi nostrae fuit, exercitiaque spiritualia ita peregit, ut victu etiam nostro simpliciore contentus, praeter superiorem, qui illum exercebat, et alium, qui ministrabat, vix toto illo tempore hominem ullum viderit, ut ea nimirum ratione solitarius sedens et peccata sua amare defleret, et vitae sanctitatis instituendae leges commodius apprehenderet. Magnis igitur divinae gratiae auctus incrementis, eodem die cum aliis ad celestis agni esum accessit. Quo etiam die aula generalis universa cum praecipuis quibusque capitaneis, qui tunc Claudiopoli erant, magna cum pietatis significatione communicavit. Et licet Generalis communionem ob podagram impeditum, quae tunc illum valde cruciabat et lecto affixum tenebat, in aliud tempus differre coactus sit, omnino tamen sacro solemnini interesse voluit. Ad templum igitur in sede quadam, non quidem sine magna difficultate at magno bonorum exemplo, se deferri curavit. *Qui illo etiam sacro ieiunii tempore frequentes in aula ab Italo sacerdote conciones habere voluit tum pro se, tum pro suis, qui omnes vel Itali erant, vel Italicam linguam callebant. Confluebant etiam alii tum Germanorum tum aliarum nationum milites atque capitanei.*

Post festa paschalia, cum idem ex provincia ad comitatum Hustensem, illi nuper a Caesare collatum²⁰ proficisceretur, praeter ordinarium sacerdotem²¹ duos alios aegrotos secum duxit. Quorum alter Pater Ioannes Rucardus, anno superiore Pragae a Patre Maiorio primum acceptus tum Naighbagnae, ut dictum est, relictus, tandem profligato Moyse cum exercitu caesariano provinciam ingressus fuerat, et statim hectica feбри laborare caeperat. Quare cum esset iuvenis et optime ad bene de proximo promerendum animatus, Deus tamen, cuius consilia abyssus multa, ita disposuit, ut non agendo sed patiendo brevi conficeretur. Alter fuit Pater Thomas Dormanus, quem in collegii ereptione aegrotasse diximus. Hic cum ex aliis morbis convaluisset, a nervorum contractione sanari non poterat. Quia ergo si aliquid provinciae uti prenuncia signa indicabant, accidisset, magno Societati aegroti illi impedimento fuissent. Et praeterea quia de utriusque sanitate non exiguam spem medicus dabat, si cuiusdam Hustensis aquae beneficio uti potuissent, idcirco Generalis magna cum charitate utrumque secum accepit, omniaque illis necessaria se quam diligentissime curaturum promisit. Verum res aliter, quam sperabamus evenit. Nam Pater Rucardus ibidem paucis post diebus est mortuus;²² alter vero nihilo sanior factus, ab eodem Generali Cassoviam ad nostros missus fuit, et inde Thurocium, et tandem Viennam transmissus.²³

Verum tam cito a templo discedamus, cum haeretici eo tempore, quo summum templum possederant, more suo omnem eius cultum et ornatum abstulissent, altariaque destruxissent, nostri statim atque illud receperunt, altare quale-

cumque pro necessitate erexerunt. Postea cum loco altaris maioris sepulchrum e terra eminens Petrovithio²⁴ illi, qui et ex eodem templo canonicos eiecerat, et in reliqua provincia verum fidei lumen extinxerat, fabricassent haeretici, et supra sepulchrum magnis aureorum characterum encomiis ornatum vexillum collocassent, nostri sicuti sacrilego destructo sepulchro sacrum altare ex lapide pie ac magnifice restauravere, sic deiecto profano vexillo victricia triumphantis Christi crucifixi insignia a bono pictore elaborata supra illud idem altare gaudentibus catholicis, dolentibus hereticis erexere. Aliud altare civis ex lapide in honorem Beatae Virginis et sanctorum Ungariae regum opere egregio extruxit.²⁵ Pavimenti pars illa, quae ante summum altare sita est, decore strata, sacristiae fornix, qui ruebat, reffectus, et tectum templi pluviis ubique pervium (in hoc enim genere credi non potest, quanta sit haeticorum negligentia) reparatum.²⁶ Ex quo rudes ipsi et indocti homines catholicos ab haeticis in eo differre et agnoscebant et predicabant, quod sicut illi templis in honorem Dei aedificandis et ornandis a Deo ipso sunt instituti, ita hi iisdem destruendis a communi Dei et hominum hoste sunt procreati. Neque caetero cultui defuit optima cum vocum tum instrumentorum musica, qua diebus festis magno cum decore divina condiebantur officia. Nam praeter studiosos adolescentes, quos Societas alebat, aderant ipsius Generalis musici aliiue iuvenes Germani, qui libenter aeque ac diligenter operam suam praestabant.

In solemnitate Corporis Domini²⁷ instituta est sollemnis supplicatio, iam ante annos ferme quinquaginta intermissa. Erecta quatuor altaria in celebrioribus civitatis locis, ubi de more quatuor evangelia cantata. Praecedebant discipuli nostri plusquam ducenti, pulchro ordine dispositi, quorum pars magna more angelorum induta erat. Parentes enim etiam haeretici filios suos certatim ornaverunt. Hi autem rosis aliisque florum generibus, quos toto itinere ante sanctissimum sacramentum spargerent, erant onusti. Umbellam semper ferre voluit comes Thomas Capriolus,²⁸ qui absentis generalis locum tenebat provinciaeque praesidebat. Eum iuverunt nobilissimi viri Transylvani iique sacrae caesareae maiestatis in Transylvania consiliarii. Magnus totius civitatis concursus fuit. Populus enim partim pietate, partim rei novitate tractus, undique confluebat. Nam etsi nostri, quando collegium habebant, has easdem caeremonias faciebant, nunquam tamen collegii et seminarii fines excedebant. Quare catholici soli et videre et interesse consueverant. Cum ad angulum quendam inter praecipiam quandam plateam et publicam civitatis forum sanctissimum sacramentum pervenisset, repente grando cadere incepit (erat enim caelum nubilum et interdum etiam non nihil pluviosum). Tunc qui sacram cum Christi corpore pixidem ferebat, eadem caelo benedixit. Deumque ne unigeniti Filii sui nomen ob eam tempestatis procellam ab haeticis impie irrideri et blasphemari permetteret, oravit. Et statim grando cessavit. Cognitum est postea haeticorum nonnullos, cum grandinem vidissent, eius causam in nostram supplicationem conferre voluisse, at vero cum statim cessasset, eos quoque obmutuisse. Non defuerunt utriusque sexus senes, qui in ipsamet supplicatione se antea huiusmodi cerimoniam in eadem civitate vidisse aliis narrabant, illudque addebant, cum haec fierent, neque Transilvaniam a turcis

infestata fuisse, neque Transylvanos fame (sicuti modo) periisse, panemque semper vilissimo praetio venisse.

Eadem die cum supplicationem concio praecessisset, et Ungarus concionator²⁹ de sacramenti veritate disputasset, vir quidam non infimae conditionis, qui a multo tempore se catholicum profitebatur, tunc demum non sine admiratione se calvinistam agnovit. Igitur concionatorem adiit, et apud eum suum errorem deposuit.

Cum ad castra comes *Thomas* Capriolus, ea loco Bastae recturus, in septembri proficisceretur, vexillumque imperiale auctoritatis suae, signum secum esset allaturus, firmissimis prius sacrae confessionis et communionis armis se munivit, atque vexillum rite benedictum de manu sacerdotis accepit.

[4.] Hoc anno multi baptismati, inter quos faeminae aliquot nobiles adultique adolescentes nonnulli. Hi enim cum antea ad fidem catholicam essent conversi, seque rite baptizatos esse existimassent, cum concionatores tum in catechismo tum in concione in dominica Trinitatis habita de vera baptismi forma disserentes audivissent,³⁰ seque male baptizatos agnovissent, ad sacrum fontem, ut denuē abluerentur, redierunt. Inter hos fuit adolescens quidam insignis, qui ante aliquot menses conversus, iam aliquoties confessus fuerat et communicarat. Is, quidnam lucri ex baptismo sibi accessisset, interrogatus, maximum, inquit, antea enim quotiescumque de animi mea cogitabam (id autem frequentissime faciebam), totus trepidabam continuisque fere conscientiae stimulis agitabar. At post baptismum ita ab omni animi perturbatione sum liberatus, ut antea in alto navigasse, iam portum videar obtinere. Virgines nonnullae sub parentum arianorum potestate constitutae, iuvantibus vel fratribus vel aliis cognatis catholicis sacro eodem lavacro ablutae. Quod idem factum est cum pueris quibusdam, quorum parentes filios leprosos potius quam mundos volebant habere. Illud quoque hic addemus, cum pater viceprovincialis *Albam* cum commissario a Krausenek iret, et ex itinere ad locum dictum Thoroska eidem commissario a Caesare donatum divertissent, patri assignatum est hospitium in domo quadam catholica. Statim igitur, uti saepe in itineribus accidit, oblatus est puer quidam orphanus nondum baptizatus (ibi enim ariana lues dominatur). Baptizatus est. Quod cum postea praedicans cognovisset, puerum excommunicavit. Qui propterea in magno periculo erat, ne ab omnibus desereretur. Rescivit hoc Commissarius, et de expellendo praedicante cogitavit. Sed quia difficultates oblatae sunt non leves, nihil tentavit. Interim tamen ne puer pateretur, providit.³¹

Iam vero ut a spiritualibus ad reliqua charitatis officia descendamus, et ex templo in forum prodeamus, vix credi potest, quam saepe civitas ad patres opem petens confugeret. Quotidie fere senatus ad patrem viceprovincialem mittebat, illum unicum suarum calamitatum refugium appellabat, patriaeque parentem amantissimum se illum agnoscere et experiri profitebatur. Neque mirum. Cum enim in civitate praesidium esset, et praeterea saepissime varias ob causas novae militum cohortes ventitarent, quae cives animo plusquam hostili prosequerentur, perpetuae erant tum publicae tum privatae querimoniae. Pro publicis causis tam generalem quam commissarios saepe superior adibat, pro privatis vero vix reliqui

sacerdotes sufficiebant. Nulla enim dies erat, quin plures sive pauperes cives, sive viduae infelices ad collegium accederent, ut aliquem sacerdotem Germanum, si cum Germano milite agendum erat, Valonem si cum Valone, impetrarent. Hic enim se verberari, ille suppellectili spoliari, alter panem, quo filios alat, non habere, et tamen ebriosis hominibus lautam mensam instruere debere, conquerebatur. Quare cum sacerdotes nostros revererentur milites, non facile aestimari potest, quanta et quam multa in hoc pietatis et officii genere praestiterint patres.

Cives captivi, qui et multi et praecipui erant,³² ipsi quoque ad novum superiorem³³ miserunt rogatum, ut antecessoris vestigiis insistsens eorum patrocinium susciperet apud Generalem. Ideo libentius ipse se facturum promisit, quia pro certo habebat, eorum nonnullos iniuste esse detentos. Licet alii magni criminis, hoc est collegii destructi rei essent. Egit cum Basta, cuius animum cum ad clementiam magis quam ad severitatem propensum cognovisset, ipsosmet captivos in una eademque domo sub custodia degentes solandi causa visitavit. Eum illi tanquam angelum de caelo descendentem exceperunt, dexteram osculati fuere, eamque honoris causa capiti suo imposuere. Cum vero eos sedere caputque tegere iuberet pater, vix ipsi obtemperavere, se enim neque dignos, qui coram illo starent, dicebant esse.

Cum ergo Pater illos salutasset, et quo consilio illuc ivisset, significasset, nimirum ut eos tanquam fratres carissimos visitaret, officia sua omni sinceritate offerret, et simul quid iam pro illis egisset, quidve a Generali retulisset, aperiret, eos demum bono animo esse iussit, optimamque de futura libertate spem dedit, pro qua donec obtineretur, se perpetuo laboraturum promisit. Postremo ut divinam in eos anteacta vita concitatam iram vitae ipsius mutatione placarent, paterne et graviter admonuit. Eorum unus, qui prudentia, auctoritate et eloquentia inter caeteros eminebat, nomine omnium respondit, beneficium hoc tantum esse, ut ipsi gratiae referendae nequaquam pares esse possent. Longamque enumerationem fecit, tum civium tum amicorum tum cognatorum, a quibus cum salutis praesidia expectassent, non solum non amicos, sed magnos inimicos habuissent.³⁴ Contra vero in Societate (quod plane naturae vires superare videbatur) tantam charitatem se invenisse affirmabat, ut admissa ab ipsis in eandem facinorosa beneficia fuisse viderentur, quibus ad parem gratiam referendam Societas esset excitata.

Addebat se filio prodigo, patrem misericordiarum patri similem fuisse, cuius, inquit, beneficii memoriam nulla unquam delebit oblivio. Nos enim, dum vita comes erit, grati erimus. Excedentes e vita, ne posteritas nostra ingrata sit aut immemor, testamento cavebimus.

Multaque alia dixit, quae et eos, quantum Societati deberent, agnoscere ostendebant, atque perpetuam in eandem observantiam promittebant.³⁵ Ab eo tempore nunquam illorum causam agere tum apud Generalem tum apud commissarios pater destitit, donec primum, ut unusquisque domi suae esse, tum ut templum adire, denique ut e civitate ad vineas colendas exire, et consequenter ubique versari posset, impetravit.³⁶ Horum praecipui cum dimitterentur, non prius proprias domos propriasque uxores ac liberos invisere voluerunt, quam ut patrem

adirent, gratiasque, quas possent, agerent immortales autem se habere significarent. Cum igitur aperto carcerē abeundi facultas illis facta esset, non ante exire voluerunt, quam et pater domi esset, et sibi eum accipere cognovissent. Neque ille ipsi, qui fratrem nostrum interfecerat,³⁷ a Societatis charitate exclusus fuit. Cum enim facinus negare non posset (siquidem de eo saepius gloriatus fuerat) et propterea in extremo vitae periculo versaretur, a patribus tamen excusatus fuit, et a Generali impetratum, ne ei molestia ulla inferretur. Qui Generalis et illum malum hominem esse affirmavit, et peiora in nos facturum, si quando occasio illi daretur, praenunciavit. Porro si Societas inimicos ipsos, a quibus magnis affecta fuit damnis et induriis, tanta cum charitate sibi iuvandos censuit, quid erga illos, qui et amici erant, et illam, dum persecutionum procellis agigaretur, ne periret, omni conatu iuverant, facere debuit? Sane illos non deseruit, nihilque quam ut eos, iam colla in laqueos inserentes, liberaret, antiquius habuit. Hinc cum Generalis non semel a Caesare, ut Gregorius Bornemissa,³⁸ qui veluti primus Claudio-politanae defectionis auctor delatus fuerat, suspenderetur, iniunctum fuisset, id ne fieret, Societas non precibus tamen, sed etiam rationibus, quibus eius innocentiam ostendebat (in multis enim falso ab haereticis in diversis rebus accusatus erat) impetravit, et tandem negotio composito illum liberavit. Melchior Bogati,³⁹ cum Generalem sibi infensissimum esse, saepissimeque infamem mortem minitari audiret, et propterea illi se credere non audens, in arce sua satis munita sese contineret, tandem agente Societate ira mitigata est, et negotium faeliciter transactum. Stephanus Kendius,⁴⁰ cum aliis in Fogaras captivus detinebatur, et ob rationes quasdam peculiare maxime omnium in periculo vitae erat. Pro omnibus quidem laboravit Societas, verum pro ipso ea ratione egit, ut non alienam sed propriam causam agere videretur, et tantum effecit, ut cum aliis ipse quoque liberaretur.

Sigismundus Sarmasaghius,⁴¹ magnus ille quidem nobilis, sed maior catholicus, summus autem Societatis fautor delatus fuit, quod provinciam prodere vellet, et propterea nobiles, qui apud turcas erant, ut illam aggredirentur, stimulare, tempusque et occasionem opportunam ostenderet. Qua de re adulterinae litterae, quasi interceptae essent, productae fuere. Innocens igitur ex improvise captus, in summo vitae discrimine versabatur, propterea quod eum delicti reum Generalis arbitrabatur. Et licet multi eum innocentem esse existimarent, eiusque vicem valde dolerent, nullus tamen erat, qui pro eo in odiosa prodicionis causa vel os aperire auderet. Pater igitur Viceprovincialis, cum optimis coniecturis Sarmasagii innocentiam agnosceret, et tamen illum periclitari videret, quia cum eo severe nimis ageretur, tantum cum Generali opportune et importune effecit, ut primum illum impetum, quo in reum ferebatur, represserit, et ut mitius pariter et cautius ageretur, impetrarit. Qua in re illud propositum habuit, ut non solum captivo, sed ipsi quoque Generali prodesset. Siquidem una eademque via et innocentem ab iniusta morte, et iudicem ab iniqua sententia praeservare volebat. Quod utrumque obtinuit. Nam cum causae expeditio, ut veritas magis exploraretur, dilata esset, tandem litteras a delatoribus ipsis fictas fuisse repertum fuit, atque ita et Sarma-

saghius velut innocens liberatus, et Generalis ne in sanguine iusto manus pollueret conservatus.

Quia vero omnes numerare longum esset, illud dixisse sit satis, viduas, pupillos miserosque omnes in suis calamitatibus nullum maius Societate praesidium invenisse.

Cum enim Basta natura clemens sit et voluntate rectus atque Societatis observantissimus, libentissime quicquid nostri, quibuscum quotidie agebat, illi dixissent, audiebat, et multa ab iis monitus sive charitate sive iustitia postulante praestabat.

Hoc anno tanta rerum omnium penuria fuit, tantaque frigoris acerbitas ad reliquas miseras accessit, ut pauperes passim fame et frigore confecti interirent. Cum autem nostri omnibus succurrere non possent, ex omnibus suis pagis utriusque sexus orphanis, qui ob temporum calamitatem multi erant, caeterisque personis, victum sibi lucrari non sufficientibus, collectis, toto eo tempore, quo fames ursit eos, numero ferme centum aluerunt, in alios distributis eleemosinis prout vires ferebant. Familia tamen indies augebatur, quia indies occurrebant pueri ab omnibus destituti, quibus ut provideretur, necessitas iubebat extrema. Unum vel alterum exemplum afferemus.

Cum die sancto Stephano sacro tam atrox frigus esset, ut senes simile unquam fuisse non meminissent, ante lucem in platea voces quaedam flebiles audita. Quare cum famuli rem exploratum missi essent, duas puellas invenerant. Quarum una universo fere calore vitali extincto, rigidis membris capillisque glaciatis difficile spirans humi iacebat. Altera vero, nil aliud quam flere valens, a sociae statu non procul abesse videbatur. Statim ad aedes, ubi aliae faeminae habitabant, delatae sunt, et calore extrinseco internus excitatus est atque recreatus. Parum enim aberat, quin prorsus extingueretur. Illa, quae magis afflicta fuerat, statim atque se movere potuit, sub fornacis hypocausti fomitem sese proripuit, ibique triduo integro calore fruens mansit. Quo tempore neque cibo neque re ulla invitata, ut inde exiret, adduci potuit. Eodem die ante templum inventi duo pueri, quorum unus seminudus, alter prorsus erat, sicut ex ventre matris exiverat, nudus, ut mirum esset illum tantam frigoris acerbitem vel minimo temporis spatio ferre potuisse. Uterque receptus, inter alios orphanos collocatus, et de vestibus aliisque necessariis provisum fuit.

Cum vero panis ita deficeret, ut nequaquam tantae familiae moles ad messem usque sustineri posset, ecce tibi more suo divina providentia adest. Generalis in Ungariam discessurus,⁴² agenti suo, quem Claudiopoli relinquebat, in mandatis dedit, ut adveniente tritico, quod pro se advehi iusserat, patri viceprovinciali, quicquid ipse voluisset, suppeditasset. Cum vero tunc itinera adeo latrociniis infesta essent, ut nullius ratio haberetur, vix de illo tritico spes ulla erat, cum ecce praeter spem periculis miris modis superatis triticum advenit. Ex quo tantum pater accepit, quantum ad familiam universam duobus mensibus sustentandam necessarium fuit. Quae sine dubio christianum christiani Generalis opus coram Deo praesentavit caelestia illi praemia pro numero temporali impetratura.

Nonnihil etiam cum ultimo supplicio afficiendis laboratum est. Cum iuvenis quidam miles propter necem civi illatam plectendus esset, illum sacerdos accessit, et quia lutheranus erat, ne cum corpore animam perderet, monuit, tantumque rationibus effecit, ut ille haeresi obiurata catholice mori constituerit. Confessione igitur expiatus cum ad locum supplicii iret, ex magno animi sensu sese Deo commendabat, et summa pietatis significatione Christum in cruce pendentem excosculabatur. Cuius aliam effigiem nactus, eam in sinu difficillimi itineris comitem habiturus, pie collocavit. Illud in morte ipsius insolitum accidit, ut praeunte sacerdote universa spectantium multitudo in ipso civitatis foro genibus humi fixis orationem dominicam angelicamque salutationem pro rei salute recitarit. Insolitum dixi, quia ministri haeretici eos, qui civili sententia plectendi sunt, Dei quoque sententia damnatos esse asserunt. Qua ratione sive laborem ipsi sive pudorem vitantes, miseros non solum omni solatio et auxilio spirituali privant, sed etiam adhuc viventes, tanquam eos, qui in peccatis suis morituri sint, desperationi cruciandos tradunt. Sed nullam tamen in hoc miseri iacturam faciunt, quia nullum illis ad salutem solatium, sed ad damnationem ministri afferre possunt.

Cum plectendi essent septem Valachi Graeca fide imbuti, pridie sacerdos illos adivit, et ut Romanae fidei adherentes catholice morerentur, persuasit. Assensere omnes, et accepta pro temporis angustiis nonnulla instructione noctem, ut se ad confessionem pararent, suscepere. Summo mane pater accessit, et per interpretem generales omnium totius vitae confessiones audivit. Tum ad patibulum comitatus est extra civitatem, ubi de diversis locis multorum latrociniorum poenas luerunt, ita tamen ut, dum infami laqueo collum insererent, animum in caelum perpetuo regnaturum praemitterent. Tanto enim fuit eorum tum in Deum pietas, tum in suscepta de nova religione constantia, ut antiquo crucifixo latroni facta misericordia in illis videretur renovata.

[5.] Iam ut a charitatis ad litterarum studia transeamus, tres ab initio classes apertae, studiosi sexaginta circiter supra ducentos numerati. Pauci quidem, si numerus spectetur, multi vero, si civitatis et provinciae status ratio habeatur. Magistri autem, etsi litterariis exercitationibus instabant, praecipua tamen eorum cura in eo posita erat, ut pueri primis christianae religionis rudimentis ritu catholico imbuerentur. Neque vanus labor erat, nam minores ac maiores ita avide et modum orandi et orationes ipsas, et sacramentorum aliarumque sacrarum ceremoniarum cathechisticas explicationes arripiebant, ut paucorum dierum spacio catholice omnes educati fuisse viderentur. Sacris devote intererant, iisque certatim ministrare nitebantur. Signum crucis familiare habebant, mane surgentes orabant, vesperi orationes repetebant, mensae ipso crucis signo, alioquin parentibus invisio, benedicebant, sacras imagines diligenter conquirebant et magno praetio sibi invicem divendebant. Et cum in templo altare construeretur, tanto aedificandorum altarium in puerorum animis excitata est cupiditas, ut ille beator videretur, qui pulchrius erigere posset. Neque hoc solum inter minores, sed inter maiores etiam cernebatur. Si qui vesperi vel in meridie, dum salutationis angelicae signum dabatur, in plateis fuissent, genibus flexis gloriosam Virginem de more

salutabant inspectantibus scilicet et irridentibus arrianis. Cum scholae in antiquo religiosorum monasterio habeantur,⁴³ multa adhuc extant cubicula, in quibus studiosorum nonnulli commorantur. Hi autem cum quadam die post caenam fere omnes simul convenissent, et de variis rebus, ut fieri solet, sermonem haberent, incidit quaestio de rebus catechisticis, illis nuper a praeceptore explicatis. Quare cum catholici iuvenem quendam arianum valde urgerent, eumque non ratione duce, sed obstinatione perditionis viam terere ostenderent, illo ut se ab hac molestia liberaret, et aliorum ora trabali, ut aiunt, clavo obstrueret, conversus ad alium eiusdem farinae socium, eidem manum porrexit, et mutua fide, inquit, invicem obligemur, nunquam fore, ut nostrum ullus catholicam religionem amplectatur. Paulo post, cum unusquisque se ad sua reciperet, advertit ille cubiculi sui caminum ignem concepisce. Quare, cum et alios, ut auxilio essent, monuisset, et ipse accepto vase superiorem domus partem conscendisset, ut inde erumpentem flammam aqua iniecta compesceret, dum incautius ambulat, fallente pede ex altissimo pariete in terram praeceps ruit, sopitisque omnibus sensibus a sociis ad cubiculum fertur, ubi anno aetatis suae circiter vigesimo adeo misere expiravit, ut nec implorandae divinae misericordiae potestas ulla ei facta fuerit. Sociorum nullus fuit, qui miserandum hunc casum divinae iustitiae non attribuerit. Ille vero, qui ad perfidam obdurationis impietatem fuerat invitatus, ita animo consternatus est, ut non ante quiescere potuerit, quam catholicam religionem susceperit, et arianismi sordes sacra confessione eluerit. Eam nimirum manifestam Dei punitionem fuisse cognovit.

In autumno huius anni (sic Deo propter peccata nostra permittente) novae turbae in regno excitatae, novis quoque Societas nostra agitari caepta procellis. Nam cum in Hungaria calamitosae illae defectiones, insurrectiones, persecutiones hominumque trucidationes accidissent, rumor ubique sparsus est ea omnia propter religionem fieri, et catholicos sacerdotes usque ad unum tam in Hungaria quam in Transilvania gladio sublatum iri, ita ut iam triumphum canerent haeretici, bellumque catholicis indicerent atrocissimum.

Sub initium harum calamitatum Claudiopoli mortuus est Pater Samuel Banjai, qui ineunte anno, ut antea dictum est,⁴⁴ in provinciam venerat, et operam suam optime collocarat. Non solum enim in Marthae ministeriis obeundis sollicitus erat, sed etiam in audiendis confessionibus animisque ad pietatem promoverendis miram dexteritatem habebat. Nec inter concionatores ultimum locum tenebat. Sed quia bonus erat, et paucis diebus annos multos in obsequio divino expleverat, illum Deus, ut supra multa bona constitueret, ad se vocavit. Obiit die octava octobris anni 1604.

Verum hunc procul a periculis quiescere sinamus, et ad reliquos inter magnos periculorum scopulos agitados redeamus. Singulis igitur fere diebus aliquid excogitabant hostes nostri, quod, ut nostros terrerent, ad eorum aures miris modis curabant perferri. Et iam civitas tota Claudiopolitana, quae antea Societatem tanta, ut dictum est, observantia prosequeretur, caepit alio idiomate loqui, et mala omnia minitari, ita ut non deessent amici, qui patres, ut rebus suis in tempore prospicerent, serio monerent. Dicebant enim, Claudiopolitanos nihilo meliores

factos, quid in posterum facturi essent, antea ostendisse. Neque etiam deerant nobiles, qui nostros ad suas arces invitarent, operamque suam in omnibus offerrent. Sed Societas ultima expectanda rata nullum motum faciendum iudicavit, et multa terriculamenta solo contemptu vana reddidit. Cum tamen res in deterius semper ruerent (unde ipsimet duo caesarei commissarii Carolus in Hoff, Germanus, et Georgius Hoffmanus, Ungarus, qui in Transilvania reliqui erant, maioris securitatis gratia Claudiopoli Cibinium cum cancellariae secretario sese receperant)⁴⁵ et iam quo civitas inclinaret, manifestius appareret. Tres, quorum opera carere poterat, ad arcem Gerendiensem Superior misit, et ibi apud Sigismundum Sarmasaghium, magnum Societatis amicum tuti manerent. Unus fuit sacerdos, alter magister aegrotus, tertius coadiutor. Hi otiosi non fuerant, nam et domini familiam et pagum concionibus et familiaribus colloquiis in spiritualibus iuverunt. Et cum alias ibi nidum habuisset arianismus, ut Christus, quod suum erat, recuperaret, effecerunt. Fere enim omnes sunt conversi, et magister brevi optime convaluit.⁴⁶

Quia commissarios Cibinium ivisse diximus, illud addemus, cum ex improviso discederent, et multa impedimenta haberent, non omnes, quos oportuisset, secum ducere potuerunt. Tres igitur insignes iuvenes cancellariae scribas Claudiopoli reliquerunt, quibus tamen promiserunt se quamprimum operam duros, ut illi quoque subsequi possent. Verum cum paulo post itinera latrociniis plena essent, et caesareani ubique ad mortem quaererentur, boni iuvenes, quorum duo catholici erant, tertius lutheranus, magnis angustiis premi caeperunt. Nam cum paucis diebus, quicquid habebant, consumpsissent, iam nec, unde viverent, habebant. Et quod peius erat, in manifesto periculo erant, ne mutato Claudiopoli principatu ipsi tanquam caesariani magnam aliquam incurrerent calamitatem. Confugiunt ad patres, qui eorum vicem commiserati et pecunias et alia ad victum necessaria semper subministrarunt, et cum eorum habitus Germanicus, scilicet odiosus esset, vestes illis Ungaricas pararunt. Quod charitatis genus cum iis omnibus, qui eiusdem nationis Claudiopoli remanserant, exercuerunt. Haec autem quantum Deo probarentur, Deus ipse ostendit, qui pro temporalibus non spiritualia solum (ut speramus) sed temporalia quoque adeo liberaliter rependit, ut in summa annonae caritate Societati nihil defuerit. Sed in eo divina providentia manifeste apparuit, quod cum contra caesarianos insurgerent Botschaiani, et exceptis civitatibus iam ubique praevalerent, nonnulli militum seu potius latronum duces, more suo cum civibus tum civium bonis, praesertim armentis, insidias tendebant.

At cum nulli magis quam nobis insidiarentur, nulli tamen minus quam nobis damnum inferre potuerunt. Quum itaque ob frequentes ad portas usque excursionses se ipsos cives animaliaque sua in civitate custodirent, nos quoque nostros equos, vaccas et boves armentaque reliqua intra moenia servare cogebarum. Quare cum semel foenum deficeret, quia tunc nulla militum hospitio erat, boves plusquam 40 ad pagum una fere die distantem pro foeno miseramus, cum ecce tibi die, quo cum curribus onustis redire debebant, nunciatur, aliquot militum centenos adesse, eorumque partem cum, ubinam nostri boves essent, cognovissent, eo concessisse. Iam de bobus actum existimabamus. At Deus providit, quia cum via ordinaria, qua veniebant boves, per medium quendam pagum transiret, bubul-

ci consilio nescio quo moti, viam regiam deseruerunt, et semitam quandam extra pagum tenuerunt. Et tunc recte milites, ut postea cognitum est, per pagum transibant, quibus, quominus currus viderent, spissa quaedam caligo impedimento fuit. Cum igitur ad locum pervenissent, diligentissime, dato etiam rusticis iuramento, num patrum boves adsint, exquirunt. At quia in mentem non venit interrogare, an fuerint, audacter rustici adesse negarunt. Si enim ante duas circiter horas discessisse intellexissent, illos persequuti et assecuti facile fuissent. Quod si accidisset, damnum irrecuperabile fuisset. Cum enim numerosissimam familiam cum aliorum tum orphanorum et studiosorum haberemus, nisi boves hyeme tota ex silvis ligna subministrassent, multi levissime vestiti solo frigore contabuissent. Praeterea vaccae, ex quibus bona pars victus sumebatur, nulla ratione conservari potuissent, nisi bovum beneficio ipsi quoque cibum percepissent. Sed quod caput erat, cum in nostris bonis boves fere nulli essent, nostris amissis nullam agriculturam exercere et consequenter neque familiam alere potuissemus. Neque alios substituendi spes ulla fuisset, cum boves ut rari, ita in summo praetio essent. Plures aliis similes casus narrari possent, verum in hoc genere unum attigisse sufficiat.

[6.] Interim elabente anno Claudiopoli, in domo quadam privata conciones ariani habere caeperunt.⁴⁷ Verum cum civis ille (erat iudex regius)⁴⁸ qui id curaverat, in senatu vehementius obiurgaretur, quod privata auctoritate rem maximi momenti aggredi ausus fuisset, ut ab incepto desisteret, illi iniunctum fuit. Aliam tamen communis implendi desiderii rationem inierunt. Nam cum a Boschai de deditioe sollicitarentur, ipsius litteras, in quibus omnem illis libertatem promittebat, Cibinium ad caesareos commissarios per legatos suos miserunt,⁴⁹ et per eosdem, ut sibi arianos concionatores habere liceret, nervos omnes contenderunt. Annuerunt commissarii tempora servientes. Qui tamen in suo ad oblatam supplicem libellum rescripto haec verba addiderunt: Ita tamen, ut patres Societatis Iesu in negotio temporali et exercitio sui ministerii nullo modo impediatur.⁵⁰

Mai lelőhely: ARSI Polonia 51. f. 18r–28v., Austr. 235. f. 19v–32v.

Szövegváltozat kiadva: Veress, *Évkönyvek*, 101–108.

1. Carrillo január 9-én indult Kassáról és 13-án érkezett meg Kolozsvárra. Vö. Veress, *Carrillo*, II. 381. Argenti közlésétől eltérően a névsorok szerint Káldy és Bányai Vág-sellyéről érkezett Kolozsvárra. (Lásd a 283/1–2. iratot.)
2. Káldy Márton elhelyezését Erdélyből Argenti már korábban javasolta. Vö. *Argenti*, 112.
3. Maiorius április 3-án, Balthasar Gerochius március 7-én hunyt el. Vö. *Catalogi*, I. 674., 725.
4. Tehát Báthory Zsigmond nevelője volt. Vö. *Monumenta*, II. 619., 814.
5. Az 1605-ös névsor szerint (*Catalogi*, II. 55.) a magyar prédikátor Káldy György, a német pedig Thomas Kayserus volt. Az 1604-es névsor (*Catalogi*, II. 44.) egyébként Pápay Jánost és Alárd Mihályt tünteti fel, róluk azonban azt állítja Argenti (289. irat), hogy Gyulafehérvárra kerültek.
6. A Basta előtt letett eskü alkalmából a százak tanácsáról felvett névsorban Tótházy Asztalos István és Stephen Adam neve mellett szerepel, hogy elhunyt. Kettejük valamelyikével es-hetett meg a történet. Vö. EOE, XII. 459–461.; Binder, *Közös múltunk*, 290–291.

7. Trauzner Lukács hallatlan nagyívű világi karrierjéről: Trócsányi, *Központi kormányzat*, 36.; Trócsányi, *Országgyűlés*, 68.; Szabó-Tonk, *Erdélyiek*, 155. Itt az alább leírtakról külön tanulmány: Balázs Mihály, *Trauzner Lukács „megtérése”*, *De la umanism*, 15–22.
8. Giorgio Biandrata olasz orvosdoktor, az antitrinitarizmus ismert meghonosítója Kelet-Közép-Európában. Vö. DBI, T. 10. (1968) 261–266.; TRE, T. 5. (1980) 777–781. (Antonio Rotondò)
9. Valóban Dávid Ferenc veje, sőt az 1579-es per során szószólója és védelmezője volt. Vö. Pirnát, *Ideologie*, 172. Talán az ő nevéhez köthető a *Defensio Francisci Davidis* című 1582-ben Krakkóban megjelent mű (Faksimile kiadása: Bibliotheca Unitariorum I. Bp.–Leiden, 1982.) egy részletének megírása is.
10. E Christian Franckenre visszavezethető nézet kontextusáról vö. Pirnát Antal, *Arisztotelianusok és antitrinitáriusok (Gerendi János és a kolozsvári iskola)* Helikon, XVII. 1971. 363–392. és uő., *Christian Francken egy ismeretlen munkája*, *Itk*, LXXXVII. 1983. 107–120. A nézet elterjedtségére egy idézet Pázmánytól: „Ismertem olyan főurat, tudós úrembert ki mielőtt a régi igaz hitre térne arra jutott, hogy Szent Írás nélkül az Arisztoteles ethicáját elégségesnek ítélte az emberek tökéletességére.” PÖM, III. 312.
11. Joann Adam von Hoffkirchen 1603 augusztusában lett a dévai vár kapitánya, vö. Veress, *Basta*, II. 286. Szamosközy, *Kézirat*, 180. úgy tudja, hogy ő kezdeményezte Trauzner elfogatását. 1605 elején az Erdélybe betörő hajdúk ölték meg. Vö. Veress, *Basta*, II. 602.
12. Ludovicus Granatensis (1504–1588) spanyol dominikánus szerzetes. Eredetileg spanyol nyelven írott *Introduccion al simbolo de la Fee* c. először 1582-ben megjelent munkájának különösen az ötödik, kifejezetten a hittérítésre irányuló fejezetét (*De la manera de enseñar los misterios de nuestra Fee a los que se convierten de los infieles*) több nyelvre, köztük latinra is lefordították, s többször megjelentették, majd először 1586-ban Velencében megjelent a teljes mű latin fordítása (*Introductionis ad symbolum fidei compendium quatuor libris comprehensum*) is. Lásd még Bitskey, *Humanista erudíció*, 41–44.
13. Ez a levél sajnos nincs meg, de Argenti az alábbiakban valamennyit kivonatol levélváltásukból.
14. Lukács, 15. 7.
15. Paul von Krauseneck március második felében bizonyosan nem tartózkodott Kolozsvárott. Vö. Veress, *Basta*, II. 424. Az EOE, V., 73. szerint Karl Imhoff és Georg Hoffmann csak májusban, illetve júniusban jött be Erdélybe. Így csak Nicolaus Burghausen erdélyi tartózkodásáról van adatunk (EOE, V., 71.) ebből az időből.
16. Április 8-án.
17. Lásd például Szamosközy véleményét: Tótházy Mihály meghalt a vallásért, míg Trauzner az állhatatosságnál többre becsülte életét. Vö. Szamosközy, *Történeti maradványok*, III. 297–298. Magyarul: *Erdély története*, 465.; Szamosközy, *Kézirat*, 53. szerint ugyanakkor azért kellett meghalnia, mert szerepet játszott Báthory Zsigmond 1601-es behozatalában.
18. Ez Michael Kager vagy Thomas Kayserus lehetett. Lásd a 191. iratot.
19. Róla lásd a 126. irat 7. jegyzetét.
20. A húsvét után eltávozó Bastát tábornaggyá és huszti gróffá nevezték ki. Vö. Veress, *Basta*, II. 463.
21. A 18. jegyzetben említettek valamelyike lehetett.
22. Ruchardus május 12-én hunyt el. Vö. *Catalogi*, I. 769.
23. Ő már nem is került vissza Erdélybe (vö. *Catalogi*, I. 657.).
24. Petrovics Péter (1480–1587) temesi bán, majd 1556-ban helytartó. Valóban az ő ideje alatt száműzték Erdélyből a szerzeteseket. Síremlékét nem tartja számon a művészettörténeti szakirodalom.
25. Az előbbi oltárkép kiűzésük után átkerült Monostorra. Lásd a 347/4. irat 42. jegyzetét, valamint a 425. irat 30. jegyzetét.

26. A templom helyreállításának „lecsapódásáról“ az egyházfiúi számadásokban vö. Jakab Elek, *Kolozsvár*, II. 415–416. További adatok: Balogh, *Műhelyek*, 114–115.
27. Június 7.
28. Basta távozása után az olasz Cavrioli ezredes lett Erdély katonai parancsnoka.
29. Az 5. jegyzetben elmondottak alapján Káldy György lehetett.
30. Az unitáriusok ugyanis nem a Máté 28. 18. alapján kereszteltek.
31. Az eset 1604 nyarán játszódhatott le, mert Krauseneck szeptemberben elhagyta Erdélyt. Vö. Szamosközy, *Kézirat*, 168. A torockói prédikátor 1604-ben Járai János, aki 1597–1608 között töltötte be ezt a tisztséget, majd Tordára került. Vö. Benczédi Gergely, *Torockói papok*, KM, XXVI. 1891. 157.; KM, XXIII. 1888. 86–87.
32. A fogságban tartott huszonnégy polgár névsora: Szamosközy, *Kézirat*, 242. (Ez a Bocskay Istvánhoz intézett folyamodvány egyébként eddig figyelmen kívül hagyott információkat tartalmaz a kolozsvári eseményekről.)
33. Argenti 1604 januárjában lépett Maiorius örökébe.
34. Vö. az 1606–1608 közötti tanúvallomásokat, amelyekből világosan kiderül, hogy az ügy komoly etnikai konfliktusokat is okozott. (*Kolozsvári emlékirók*, 93–124.)
35. A 347/4. irat 44. jegyzetében megfogalmazottak alapján ez a polgár Szabó Tamás, vagy Mázsás Tamás lehetett.
36. Argenti nyilván eltúlozza a jezsuiták szerepét a foglyok kiszabadításában. Ők maguk – igaz a Bocskayhoz intézett, tehát más irányú elfogultságot implikáló folyamodványban – nem szólnak erről, hanem a következőket írják: „... kelletek az Magyar Orzaghi Isten feleo predicatorokhoz foliamnunk, Egesz Ecclesiaul keoniörgottek erettünk az Nagisagos urakkal, es így az uristen modot talala, kik sacczon, nemellieknek hogy semmie nem volt, ugy szábadulank megh.“ (Szamosközy, *Kézirat*, 242.) A kérdés mindenesetre további vizsgálódást igényel, mert rendkívül érdekes lenne, ha főurak mellett a magyarországi protestáns prédikátorok közbejárását is adatolni lehetne.
37. A vallomásokban Nagy Ezsaiás neve merül fel tettesként. Vö. *Kolozsvári emlékirók*, 117.
38. Lásd a 189. irat 28. jegyzetét.
39. Vö. Rudolf császár levele Bástához az ő ügyében 1604. január 29-én. Veress, *Basta*, II. 377. (Részletesebben róla lásd a 126. irat 6. jegyzetét, továbbá a 189. irat 32. jegyzetét.)
40. A Székely Mózes híveként fogságba esett Kendy Istvánról lásd részletesebben a 126. irat 12. jegyzetét, továbbá a 189. irat 25. jegyzetét.
41. Hamis bevádolásáról lásd Basta levelét Mátyás főherceghez 1604. április 1-én. Vö. Veress, *Basta*, 434.; EOE, V. 72. Részletesebben róla a 89. irat 12. jegyzetét, továbbá a 189. irat 62. jegyzetét, valamint a 347. irat 16. és 43. jegyzetét. Lásd még a 425. irat 33. jegyzetét.
42. Basta 1604. április 20-án hagyta el Kolozsvárt. Vö. *Argenti*, XX.
43. A jezsuiták a domonkosok kolostorát kapták meg.
44. E dokumentum elején, ahol leírja, hogy Nagybányáról jött be Erdélybe.
45. Ez 1604. november 11-én történt. Vö. Veress, *Basta*, II. 602.
46. A Gerendre, az antitrinitarizmus korábbi (Gerendi János idején virágzó) fészkebe küldötteket nem sikerült azonosítanunk.
47. Ezt megelőzően csak arról van adatunk, hogy Johann Broser szász prédikátor tartott prédikációkat Bíró Sámuel házában. Vö. Jakab, *Kolozsvár*, II. 417.
48. Ez ekkor már Ötvös András volt. Róla lásd még a 227. irat 2., valamint a 347. irat 2. jegyzetét.
49. Bocskaynak az erdélyiekhez szóló felhívása 1604. december 12-én kelt. (Vö. EOE, V. 360–361.; Szamosközy, *Kézirat*, 114–115.) Ugyanakkor többször sürgette a kolozsváriak csatlakozását is. Jakab, *Kolozsvár*, II. 310–394.; V., 203–205. az 1605 elején írott Bocskay-felhívásokat közli. Korábbiak meglétét igazolják ugyanakkor a császári biztosok Szebenből küldött levelei (Jakab, *Kolozsvár*, V., 201–203.), de Szamosközy, *Kézirat*, 116. 1604 decemberére vonatkozó adata is. Lásd még az 1604. december 28-án kelt városi tanács ha-

tározatot: „Megh olvastattak eo keg[iel]mek az Bochkay Istwan lewelet melybeol erthik eo ke[gielme]k varosul mith kewanion: myerthogy lattatik Romay Chaszar az my kegielmes Urunk <kewansa> hwsege ellen valo kewansagnak: Tetczik hogg mingjarast ket Tanachbely Uraimat valaszszanak eo k[e]g[iel]mek Tanachiul es azok melle ha Innet felyről kewantatik, az Iffiu Uraimbanis hiwassanak es kwlgyek ell eo k[e]g[el]mekkel, ebben semmit penigh ne kellenek eo k[e]g[el]mek hanem menteol hamareb lehet bochassak el eo k[e]g[el]meket Isten hyrevel Commissarios Uraimhoz es vegyenek valaszt.“ (TanJk Vol. I. fasc. 1. (1585–1605) f. 247v. régi lapszám szerint 492. Szamosközy felsorolásában a küldöttek Boncziday Gergely, Kerekes Pál, Veres Bálint, Simon deák. Argenti egyébként levélben értesítette a császári biztosokat arról, hogy Szebenből frott leveleiket Bocskay hajdúi elfogták. Vö. Szamosközy, *Kézirat*, 165.

50. Érdemes idéznünk az 1604. december 28-i és január 8-i tanácsi határozatot: „Tetczet ezys hogy azon ket Uraim az praedicatorok allapattja feleollis eo Nag[isa]goknak [ti. a komisszáriusoknak] zollyanak, es kewannyak megh keonjeorges által hogj valamy bizonios helyen zokott regy rendtartassunk zere[n]t p[rae]dicalhatnak es hallgathatnák az Isten igeyet, minthogy keosseghis felette igen zomyuhozza.“ TanJk Vol. I. fasc. 1. (1585–1605) f. 248. régi lapszám szerint 493. „Meg ertettek ... az Commissarius Urak[nak] eo Nag[isago]k[nak] valaz tetelet az ket rendbely szasz es magyar praedicatoroknak zabados praedicalasok feleol kit eo Nag[isago]k[ot]l felette nagy halaadassal veottének es minden chykkeleyben ahöz akaryak magokat tartany; Tetczet eo k[e]g[elme]k együt hogy az Tanachbely Uraim zorgalmatosson vigjazzanak es az recepta religion kjweol semmynemeo indegen [!] praedicatorokat ne engedgyenek ... hanem chjak affele renden valok praedicalyanak ... akikteol az el mult eztendeoben privalattanak volt eo K[e]g[ielme]k.“ (Lásd *uo.*)

289

Részlet Argenti *De Societate Jesu* című művéből.

A gyulafehérvári kollégium 1604

Márciusban idejött a fogarasi misszióból Alárd Mihály. Április 22-én azonban megölték őt és az iskolában tanító világi ifjút a rablók. Egy magyar és egy német főúr közötti viszály elcsitítása végett hagyta el a kollégiumot. A nyár folyamán még itt volt a helyettesítésére küldött atya és egy másik magiszter. Ősszel azonban már Andreas Paulichicz szolgált itt magiszterként. Ő az itteni plébánossal osztotta meg a munkát.

Albense collegium

Ad unicum¹ sacerdotem accessit secundus. Cum enim ex Fogarasiensi missione Claudiopolim redisset pater Michael Alard,² Albam in mense martio missus est, tum ut frater iuvaretur a fratre, tum ut zelo suo rem catholicam magis urgeret atque promoveret. Quod cum praestare coepisset, casus accidit illi miserabilis. Cum enim inter duos praecipuos magnates Ungarum unum, Germanum alterum gravem orta esse simultatem intellexisset, timeretque ne inde scandalum aliquod magnum sequeretur, voluit ipse, qui apud utrumque amicitia et auctoritate plurimum valebat, huic nascenti malo occurrere. Postquam igitur gloriosam Christi resurrectionem Albae triduo celebrasset, ut illorum alterum, qui Ungarico milliari in arce³ quadam sua distabat, conveniret, discessit magistrumque scholae

iuvenem optimum secum duxit. Nihil de ipsis ad tertium usque diem auditum est, quo die Albam venerunt famuli quidem, qui ab illo eodem nobili, ad quem profectus fuerat pater, ad ipsummet patrem cum litteris mittebantur. Horum adventum, adventusque tum cum sacerdos alter cognovisset, statim id, quod erat, divinavit; nimirum patrem cum socio in itinere fuisse interfectum.

Diligens inquisitio facta et certissima indicia facti reperta. Nam cum Marusii pontem transivissent, et per sylvulam quamdam, quae olim ferarum principum vivarium fuit, nunc latronum receptaculum est, iter facerent, observati sunt nonnulli, nomine quidem milites, re autem praedones, qui illos insequabantur. Ab eo autem tempore nusquam pater aut socius comparuit. Existimant propter equos et spem forte alicuius pecuniae fuisse in flumine suffocatos simul et sepultos. Neque enim ullum eorum vestigium umquam reperiri potuit.⁴ Hic casus valde incommodus Societati fuit, quia neque erat, qui locum ipsius commode impleteret, et ipse ob praeclara talenta, ob aetatem, ob vires, ob linguarum varietatem (nam praeter Ungaricam et Germanicam, quas veluti maternas tenebat, Italicam etiam, Polonicam, Graecam et Latinam optime callebat) et quod caput est, ob singulares virtutes magno animarum zelo coniunctas multis in rebus multisque modis Deo et Societati in animarum salute procuranda poterat inservire. Interiit die 22 aprilis anni 1604.

Alter eius loco sacerdos,⁵ magistri quoque loco suffectus est iuvenis alter, qui tota aestate in nostris ministeriis laborarunt. Cum vero in autumnio novae turbae in provincia excitarentur, partim necessitate partim consulto factum est, ut unus tantum magister, Andreas Pauliczich⁶ Albae maneret, et cum parrocho⁷ Albensi, gravi et docto ita labores divideret, ut hic sacra ministraret, illo vero (quod summa cum laude et aedificatione fecit) conciones haberet.

Mai lelőhely: ARSI Polonia 51. f. 75v., Austr. 235. f. 112r–113r.

Szövegváltozat kiadva: Veress, *Évkönyvek*, 108–109.

1. Gyulafehérvár Basta kezére kerülése után Pápay János tevékenykedett itt. Lásd a 190. irat 5. jegyzetét.
2. Róla lásd részletesebben a 33. irat 3. jegyzetét.
3. A várat nem sikerült azonosítani. Szóba jöhet Zebernik vára, vagy az alvinczi várkastély.
4. Nem igazolható tehát, sem a rendi katalógus, (*Catalogi*, I. 617.) „occisus ab hereticis“, sem az *Utazási irodalom*, 863. „megölték az unitáriusok“ megfogalmazása.
5. Nem tudjuk ki volt. A rendi katalógus (*Catalogi*, II. 45.) Káldy Mártont tünteti fel, de róla bizonyos, hogy Erdélyből eltávozott.
6. Róla lásd legutóbb a 189/5. irat 5. jegyzetét. A rendi katalógus egyébként Kolozsvárott szerepelteti. Vö. *Catalogi*, II. 44.
7. Róla további részleteket közöl a 348. irat.

Részlet Argenti *De Societate Jesu* című művéből
A fogarasi misszió 1604

A várat és a várost Báthory Zsigmond, illetőleg Maria Christierna tette katolikussá. Ez utóbbi birtoka volt, s templomát felszerelte. Az itteni plébános halála miatt Alárd Mihály töltött itt két hónapot az újabb plébános megérkeztéig.

Ez 1606 elejéig itt maradt. Ekkor azonban Haller Gábor eretneket helyezett helyébe. Így egész Erdélyben (a Székelyföldet leszámítva) három katolikus templom maradt. Ebből kettő, a gyulafehérvári és a monostori a jezsuitáké, a harmadik a fenesi. Gellény Imre és ariánus felesége erősen munkálkodott azon, hogy lutheránus papot tegyen ide, de ez nem járt sikerrel. Az itteni és a gyulafehérvári papon kívül még egy volt Monostoron egész Erdélyben. Ehhez jön még a volt protestánsból lett két prédikátor, az egyik Gyulafehérvároitt, a másik Gerenden van.

Missio Fogarasiensis

Est Fogaras arx cum oppido, qua hoc tempore provincia forte neque meliorem habet neque munitiorem. Et quamvis cum reliqua provincia locus iste olim ab ecclesia defecisset, multis tamen ante annis Balthassaris Bathorei, Stephani regis nepotis opera ad eandem redierat, in eaque conservatus fuerat a Serenissima Maria Christierna, quae Sigismundo principi desponsata dum in Transylvania fuit, locum illum possedit, eiusque templum sacris iisque pretiosis ornamentis liberalissime instruxit.¹ Cum autem exeunte anno 1603 eiusdem ecclesiae parrochus² mortuus fuisset, illuc sub initium anni sequentis missus est Pater Michael Alard,³ qui sacra procuraret, donec de idoneo successore provideri posset. Profectus est pater, et profectionis suae fructum non exiguum retulit. Siquidem nonnullos ecclesiae reconciliavit, generaliter confitentes audivit, et populum illum concionibus religiosaeque vitae exemplo in pietate confirmavit. Post duos autem circiter menses, cum alius parrochus⁴ successisset, Claudiopolim ipse rediit.

In Fogaras autem mansit ille parrochus usque ad initium anni 1606. Quo tempore a Gabriele Hallero,⁵ Fogarasiensi praefecto expulsus fuit, et illi suffectus minister haereticus. Nam etsi in comitiis,⁶ ut omnia usque ad alia comitia in suo statu permanerent, decretum fuit, quia tamen Fogaras ad principem spectat, praefectum ibi locum habere decretum negavit. In tota igitur Transylvania (Siculiam excipio) tria tantum templa catholicos sacerdotes habent. Quorum duo sunt nostra: Monostoriense et Albense, tertium est Fenesiense.⁷ Ille enim pagus, qui territorio Monostoriensi est finitimus, cum superioribus annis a sacerdote nostro ad catholicam veritatem esset conversus, illam semper inviolate defendit, et licet modo loci illius dominus sit Emericus ille Gellény,⁸ qui tempore utriusque nostrae eiectionis iudex Claudiopolitanus fuit, homo haereticus et religioni catholicae infensissimus, non tamen illi permittunt pagani, ut vel sacerdotem catholicum expellat, vel ministrum haereticum introducat. Cum autem illius uxor, quae fervore quodam seu potius furore acta, arianorum vult esse et haberi antesignana, aliquando cum bonis illis viris de religione ageret, eosque a recta veritatis semi-

ta avertere vellet: Vos, inquit, non catholicos esse, sed lutheranos probe novi. Quae religio, quia bona est, est vobis retinenda, et catholicus sacerdos dimittendus. Mihi autem curae erit, ut lutheranum inveniam, qui et caeremonias, quas amatis, faciat, et missam vernacula lingua celebret. Ad haec eorum unus: Si lutheranismus, inquit, est bonus, quare ut eum non amplecteris, abiurato, quem tantopere extollis, arianismo? Cui illa: Arianismum iam habeo, et mihi ille bonus est. Vobis vero pro salute vestra conducit lutheranismus. Tum ille: Cum Deus, inquit, unus sit, una quoque sit religio necesse est. Una igitur (quaecunque illa sit) admissa, caeterae reiiciantur, oportet. Ergo si lutheranismus saluti conducit, eidem nocebit arianismus. Quid? Nonne Deus unus est, at non eundem lutherani colunt atque ariani? Illi enim trinum adorant, quam hi constantissime negant. Ex quo sequitur, utramque illam sectam non posse esse veram. Nos autem non unam tantum sed utramque falsam asserimus, quia fidem catholicam veram confitemur. Neque vero sacrum in nostra lingua volumus illa enim misteria venerabundi adorare, quam curiosi investigare malumus. His auditis illa obmutuit, nec imposterum illis molesta fuit.

Tria templa, quae catholicos sacerdotes habeant, esse diximus. Iam nostris exceptis, duos tantum sacerdotes superesse dicimus: Fenesiensem parrochum et Albensem parrochum.⁹ Quibus ultimis diebus accesserat ille alter, qui, ut alibi diximus, in Monostor cum fratribus fuit. Praeter hos sunt duo alii concionatores catholici, qui cum antea essent praedicantes haeretici, Societatis opera conversi sunt, et ob sacerdotum penuriam verbi ministerium retinuerunt. Horum unus in nostris Albensibus pagis manet, in Gherendiensi pago moratur alter. Verum, qui apud nos erat, bonis illis occupatis munere suo privatus fuit.

Mai lelőhely: ARSI Polonia 51. f. 83r–v., Austr. 235. f. 124r–125v.

1. A katolikus Báthory Boldizsár Vásárhelyi Gergelyt, majd Ladó Bálintot hívta ide, miután elvette a lutheránusok templomát. *Monumenta*, III. 542., 590., 870–871. A templomról vö. Balogh, *Műhelyek*, 257. Később az új birtokos Maria Christierna fejedelemasszonyé, aki megfordult itt a jezsuiták társaságában. (Vö. *Monumenta*, IV. 269–270.)
2. Nem tudjuk, ki volt.
3. Lásd legutóbb a 289. irat 2. jegyzetét.
4. Őt sem tudtuk azonosítani.
5. Haller Gábor küllői főispán. 1605-ben egy ideig vicegenerális. Felesége a fejedelem nővére, Bocskay Ilona unitárius. (Vö. Trócsányi, *Központi kormányzat*, 28.; ETA, I. 28.)
6. Az 1605 szeptemberi megyesi országgyűlésről van szó.
7. Szászfenest Báthory András bíboros tette katolikussá. 1592-ben itt is Ladó Bálint tevékenykedett. (Vö. *Monumenta*, III. 871. Ő beszámol a templom feldíszítéséről is.)
8. Lásd róla legutóbb a 188/8. iratot.
9. Lásd a 348. irat 4. jegyzetét.